

Doktori (PhD) értekezés
tervezet

Dr. Hudák Krisztina Eszter
2022

Nemzeti Közszołgálati Egyetem
Rendészettudományi Doktori Iskola

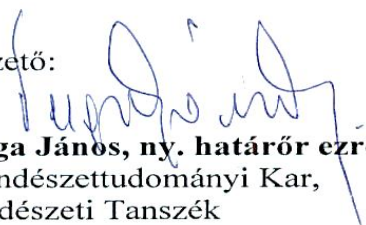
PhD értekezés

tervezet

**Régészeti leletek illegális feltárásának
és kereskedelmének megakadályozása**

Dr. Hudák Krisztina Eszter

Témavezető:

Dr. Varga János, ny. határőr ezredes,
NKE Rendészettudományi Kar,
Határrendészeti Tanszék

Társ-témavezető:

Dr. Csaba Zágon, pénzügyőr alezredes,
egyetemi adjunktus,
NKE Rendészettudományi Kar,
Vám- és Pénzügyőr Tanszék

Budapest, 2022

Tartalomjegyzék

Bevezetés	10
A tudományos probléma megfogalmazása.....	10
Kutatási célok, hipotézisek megfogalmazása	11
Módszertani alapvetés	13
1 A nemzetközi kontextus	15
1.1 Bevezetés: Globalizáció, identitáskeresés és tárgyi örökség	15
1.2 Történeti háttér.....	17
1.2.1 Az első és a második műkincskrízis, a két krízis között elfogadott nemzetközi egyezmények és együttműködések – Szerepet kaphat-e a kulturális örökségvédelem a katonai-politikai tervezésben?.....	17
1.2.2 A katonai és diplomáciai akciók koordinálása (integrált stratégia) és a kulturális örökségvédelem kérdése	22
1.2.3 A kulturális identitás részét képező kulturális örökség pusztítása, mint az egyéni/közösségi identitás elleni sérelem, amely jogalapot teremthet nemzetközileg körözött bűnözők elfogásához.....	28
1.2.4 Az illegális fémkeresős lelőhely-rongálás problémái.....	29
1.3 A második műtárgykrízis óta az illegális kereskedelem volumene felfelé ível.....	30
1.3.1 Különösen a második műtárgykrízis kezdete, 2003 óta ível töretlenül felfelé az illegális műtárgy-kereskedelem volumene	30
1.3.2 Az elmúlt évek két egymással összefüggő trendje: a gyenge államok számának és a műtárgycsempészet volumenének megugrása	31
1.4 A kulturális örökség helyzete, mint biztonságpolitikai kérdés. Kísérletek az örökségvédelmi kockázatelemzés módszereinek kidolgozására	32
1.4.1 Milyen jelei és eredményei vannak az elmúlt húsz évben az integrált elemzésre való törekvésnek?.....	33
1.4.2 A militarizmus megjelenése az örökségvédelmi előrejelzések készítésében	34
1.4.3 Milyen megoldásokkal csökkenthető az örökségvédelmi kockázat?	35
1.5 Komplex kihívásra komplex válasz	35
1.5.1 Válaszlépés a kultúrpolitikában: A kulturális örökség szekurizációs folyamata	36
1.5.2 Válaszlépés a katonai tervezésnél: Specialisták a hadseregben és az állam alkalmazásában.....	37
1.5.3 Válaszlépés a bűnügyi felderítésben: A bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb kapcsolatai nemzetközi szinten	42
1.5.4 Válaszlépés az aukció- és piacfigyelésben.....	48
1.5.5 Válaszlépés a nemzeti és nemzetközi jogban.....	50
1.5.6 Párbeszéd a civilekkel: A bűnmegelőzés szerepe egyre hangsúlyosabb	53

1.6	Egyre szorosabb integrációs és koordinációs törekvések a rendőrség, a vámhatóság, a pénzügyi szervek, a hadügyi tervezés és a múzeumi-műtárgykereskedelmi szféra képviselői között	53
1.7	Az örökségvédelmi egyetemi képzés profiljának átalakulása	54
1.8	Milyen műtárgyas szakértőkre lenne ma szükség rendészeti szempontból?	56
1.9	Az illegális műkincs kereskedelem hálózatos jelenség	58
1.9.1	<i>Az illegálisan eltulajdonított értékes régészeti korú műkincsek egy része eljut a nemzetközi műkincspiac legnagyobb presztízsű értékesítő helyeire.....</i>	60
1.9.2	<i>Az illegális műkincspiacnak egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal, a pénzmosással, a drog- és fegyverkereskedelemmel.....</i>	61
1.9.3	<i>A régészeti korú kulturális javakkal való visszaélések lehetséges vizsgálata a kriminológia eszközeivel.....</i>	63
1.9.4	<i>Miért műkincset? - A „műkincsért fegyvert-mozgalom”</i>	64
1.9.5	<i>Új piacok: Afrika, Latin-Amerika, India.....</i>	66
1.9.6	<i>A kulturális javakkal való visszaélések, mint hálózatos jelenségek vizsgálata.....</i>	67
1.9.7	<i>A műkincs-kereskedelem hálózata, mint a polgári/katonai ellátóláncokhoz hasonló kereskedelmi logisztikai láncolat.....</i>	69
1.9.8	<i>Hálózati csomópontok az illegális műkincspiacon</i>	71
1.9.9	<i>Jellemző elkövetési módok a kulturális javak illegális tárolásával és mozgatásával kapcsolatban</i>	72
1.10	Az illegális műkincs-kereskedelem jellegzetességeinek bemutatása egy bolgár esettanulmány alapján	79
1.10.1	<i>A Balkán és a személyes kapcsolatok meghatározó szerepe</i>	79
1.10.2	<i>A balkáni illegális műkincs-kereskedelem történeti előzményei és kiterjedtsége</i>	80
1.10.3	<i>A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének közvetlen előzménye, a régészeti lelőhelyek kifosztásának állapota Bulgáriában, 2007-ben</i>	81
1.10.4	<i>Az illegális műkincs-kereskedelem kapcsolódási pontjai. A fekete, szürke, fehér műkincspiac a bolgár modellben.....</i>	82
1.11	Összegzés.....	83
2	A nemzeti kontextus.....	87
2.1	A történeti háttér	87
2.1.1	<i>A magyar állambiztonság és a műkincsek kapcsolata, 1945-1990.....</i>	87
2.1.2	<i>A rendszerváltás utáni magyar örökségvédelem helyzete a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme szempontjából.....</i>	112
2.2	A régészeti örökségvédelem jogi megközelítésben	121
2.2.1	<i>Fordulópont a régészeti lelőhelyek és a kulturális javak védelmében.....</i>	121
2.2.2	<i>A hárompilléres örökségvédelmi koncepció árnyoldalai és a magyar régészeti örökségvédelem intézményi helyzete dióhéjban 2012 és 2021 között</i>	135

2.2.3	Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban	144
2.3	A kulturális javakkal való visszaéléssel kapcsolatba hozható bűncselekmények a hazai büntető jogszabályok szerint.....	146
2.3.1	Háborús bűncselekmények.....	146
2.3.2.	A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények.....	147
2.3.3.	Vagyon elleni bűncselekmények: lopás, rongálás, sikkasztás, jogtalan eltulajdonítás, pénzmosás	148
2.4	Régészeti lelőhelyek illegális feltárása - A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon	154
2.4.1	A témafelvetés hazai aktualitása	154
2.4.2	A fémkereső használatának jelenlegi szabályozása az Örökségvédelmi törvényben és hatályos végrehajtási rendeletében, a régészeti felügyelők szerepe és jelentősége	156
2.4.3	A bűnmegelőzés és a polgárőrség szerepe	158
2.4.4	A bűnmegelőzés eszköze a közösségi régészet: a fémkeresős, mint a régész munkatársa, „önkéntes lelőhely-felderítő”	159
2.4.5	A Magyar Régész Szövetség, mint a közösségi régészet támogatója	162
2.4.6	A régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével kapcsolatos jogsértések (a Kötv. szerint) és bűncselekmények (a Btk. szerint) - Hogyan, milyen módon okoz kárt a fémkeresős?	163
2.4.7	A „szürke oldalon” álló fémkeresősök	165
2.4.8	A fémkeresőzés, mint társadalmi tömegjelenség - Kísérlet a profilalkotásra: Kiből lesz a fémkeresős? Van-e „tipikus” fémkeresős?	165
2.4.9	Szubkultúrának számítanak-e a fémkeresősök?	167
2.4.10	Milyen árulkodó nyomai vannak a fémkeresőzésnek? Honnan tudható, hogy a fémkeresős birtokában lévő tárgyak fémkeresőzés útján lettek kiásva?.....	167
2.4.11	Adatbiztonság, veszélyeztetett lelőhelyek védetté nyilvánítása és szakmai tömörülés – a régészek önvédelmi fegyverei a fémkeresőzéssel szemben	172
2.4.12	A mezőőrök, természetvédelmi őrök, önkormányzati természetvédelmi őrök, polgári természetőrök, erdőőrök, halőrök szerepe.....	174
2.4.13	Járt-e az illegális fémkeresős szokások megváltozásával a törvényi és rendeleti szigorítás?.....	176
2.4.14	Miért fordulhatnak a fémkeresősök egyre nagyobb számban a múzeumok felé? – a szervezett bűnözéstől való félelem.....	176
2.5	A magyar illegális gyűjtők és azok beszállítói nem feltétlenül részei a szervezett bűnözésnek	177
2.5.1	A numizmatikai börzék	177
2.5.2	A Magyar Numizmatikai Társulat és szerepe	178
2.5.3	A magán műgyűjtés, mint kétes értékelésű magatartás és a társadalom elnéző magatartása.....	179

2.5.4	<i>A magyar régészeti magángyűjtés.....</i>	181
2.6	<i>Összegzés.....</i>	182
3	<i>A rendészeti kontextus – a tematikus rendészeti eszközrendszer és alkalmazásának problémái a gyakorlatban.....</i>	185
3.1	<i>Egy születőben lévő szakrendészet.....</i>	185
3.2	<i>Az elkövetés mértékének becslése a kriminológia eszközeivel.....</i>	187
3.3	<i>A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének ellátóláncai.....</i>	188
3.3.1	<i>A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme, mint fogalmi kör és jelenléte Magyarországon.....</i>	188
3.3.2	<i>Magyarországon illegálisan feltárt és külföldre szállított, valamint a Magyarországon, mint tranzitországon keresztül külföldre szállított régészeti leletek ellátólánca.....</i>	192
3.3.3	<i>Régészeti korúnak látszó tárgyak készítése, műtárgyhamisítás és a hamis tárgyak (régészeti leletek) kereskedelmének ellátólánca.....</i>	198
3.4	<i>A Rendőrség szerepe a régészeti korú kulturális javak védelmében.....</i>	201
3.4.1	<i>A rendőrség legrelevánsabb feladatai a kulturális javak védelmében a Rendőrségről szóló többször módosított 1994. évi XXXIV. törvény alapján.....</i>	202
3.4.2	<i>A Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozóiroda Műkincsvédelmi Alosztálya és kapcsolatai.....</i>	202
3.4.3	<i>Műtárgyak, kulturális javak nyilvántartása a HERMON Körözési Rendszerben.....</i>	205
3.4.4	<i>A magyar bűnügyi statisztikai rendszer hiányosságai a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatban.....</i>	206
3.4.5	<i>A Magyar Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum szakértői tevékenysége az illegálisan mozgó régészeti korú műtárgyak védelmében.....</i>	207
3.4.6	<i>A rendőrség bizalmi – társadalmi kapcsolatai régészeti ügyekben.....</i>	209
3.4.7	<i>A „képzett humánerőforrás” beszerzése – Hol lehet ma műkincses ismereteket tanulni?.....</i>	210
3.5	<i>A rendőrség határrendészeti feladatai a kulturális javak védelmében.....</i>	210
3.5.1	<i>Törvényi szabályozás.....</i>	211
3.5.2	<i>A kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bűnügyi helyzetének meghatározása kockázatelemzéssel, a kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben.....</i>	214
3.5.3	<i>A CIRAM alkalmazási lehetőségei a régészeti örökségvédelem és a határrendészet területén.....</i>	215
3.5.4	<i>Csempészés a határátkelőhelyeken: az elkövetés módszere, célja, motivációja, képességei.....</i>	217
3.5.5	<i>A sebezhetőség szintjei, megjelenési formái.....</i>	217
3.5.6	<i>A fenyegetettség és a sebezhetőség okozta hatás és mértéke.....</i>	218
3.6	<i>A vámigazgatás legfontosabb feladatai a kulturális javak védelmében.....</i>	219

3.6.1	Törvényi szabályozás a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény alapján	219
3.7.	A pénzügyőrök intézkedési és szolgálati fellépési jogai és kötelezettségei, valamint az általuk alkalmazható kényszerítő eszközök	220
3.7.1.	A műkincskereskedelem fontosságának alábecsülése és az ezzel járó veszély – a tárgyfelismerő elektronikus rendszerek szükségessége	221
3.7.2.	Kockázati hatások, trendek, előrejelzések.....	222
3.7.3.	A bűncselekmények elkövetését elősegítő tényezők	223
3.7.4.	„Magyar jellegű tárgyak”, általánosan elterjedt típusok, egyedi tárgyak.....	224
3.7.5.	A schengeni külső határon jelentkező, kétirányú nyomás - a hazánkba érkező és kifelé . távozó műtárgyak mennyiségének és minőségének (értékének) mérése	224
3.7.6.	Mivel találkozhat a NAV a magyar utakon?.....	224
3.7.7.	A posztszocialista országok régészeti műkincshelyzete, kincslelet típusok - mit keresnek, minek van jó ára a piacon?.....	225
3.7.8.	Kik vásárolnak jellemzően egy-egy adott tárgytípust?	226
3.7.9.	Magyarországról kivitt, vagy átvitt kulturális javak felfedése	226
3.7.10.	Hol lehet utánanézni? - Bűnügyi nyilvántartások, az IFAR és társai	228
3.7.11.	A múzeumok szakértői szerepe	229
3.7.12.	A képzés fontossága	229
3.7.13.	Felderítő kutyák használata műkincsekkel kapcsolatos nyomozásban – akár Magyarországon is?	230
3.7.14.	Átgondolt, integrált hazai és nemzetközi örökségvédelmi rendszer szükségessége, amelyhez a NAV munkája illeszkedik	231
3.8.	A Balkánról kiinduló, Nyugat-Európa és Észak-Európa felé vezető..... csempészútvonalak	232
3.9.	A külföldi gyűjtők és a hazai piac kapcsolódása a nemzetközi szervezett bűnözéshez	235
3.10.	Az internetes eladási felületek használata és a kiberbűnözés	237
3.11.	A média és a közösségi média bűnmegelőző szerepe.....	239
3.12.	A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszerének gyenge pontjai	239
	Magyarországon	239
3.12.1.	Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának (NBS) öt lényeges megállapítása az illegális műkincskereskedelem elleni harc tükrében.....	240
3.12.2.	A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul a kulturális javak eredményes felderítése, az eredményes kapcsolati háló-elemzés, elfogás és bizonyítás érdekében.....	243
4	Egy kérdőíves kutatás és eredményei	252
4.1	Bevezető kérdések.....	254
4.3.	A kérdőív tapasztalatainak összegzése.....	279

5. Az 1-4. fejezetek eredményeinek összegzése	281
5.1. A történeti – régészeti - rendészeti elemzések eredményei	281
5.2. Az új tudományos eredmények bizonyítási útjának összegzése	287
5.3. Az új tudományos eredmények mint az igazolt hipotézisek összegzése.....	290
5.4. Hatékonyság-javítást célzó javaslatok	292
5.5. Véggövetkeztetések.....	293
Irodalomjegyzék.....	294
A disszertáció témájában megjelent saját publikációk jegyzéke	320
1. Függelék: A doktori disszertációban felhasznált örökségvédelmi jogszabályhelyek	321
2. Függelék: Békésy György és a Georg von Bekesy Art Collection állambiztonsági kontextusa - adalékok a magyar állambiztonság kulturális vonalának történetéhez (1945-1974)	336
3. Függelék: A régészeti korú tárgyak védelme – Kérdőív	345

BEVEZETÉS

Nemrég zártuk le a 2021.-es naptári évet. Az év elmúltával minden szempontból számvetések készülnek. Így van ez a műgyűjtői piacon is. Ha megnézzük a 2021. évi nemzetközi, illetve a hazai aukciós évet, az látható, hogy igen magasan vannak az árak, de mintha csak festményeket gyűjtenének az emberek, csak ezért a műtárgytípusért lennének hajlandók a legmagasabb összegeket kifizetni. Legalábbis a tavalyi évben a top 10-ben, az első 10 legrágább aukcióban egyetlen kivételtől eltekintve csak festmények szerepelnek, mind a nemzetközi, mind a hazai aukciós piacon.¹ A világ legrágább műalkotásai közül azonban rögtön kettő régészeti korú tárgy,² az elmúlt öt év 11 legmagasabb áron történő aukciós eladása antik művészet témában pedig horribilis összegű leütéssel gazdát cserélő tárgyakat tartalmaz.³ Egy efféle, bármikor ilyen nagyságrendű összegeket megmozgatni tudó „iparág” biztosan megmozgatja a nem csak legális eladásokban gondolkodók fantáziáját, ezért időszerű és izgalmas áttekinteni ezt a piacot, beleértve a hazai vonatkozásokat is.

A tudományos probléma megfogalmazása

Magyarország, a magyar biztonsági érdekek számára a hazai földből előkerülő régészeti örökség véleményem szerint a jelentős, kiemelkedő ár-érték arányú tárgyak esetében a különösen fontos érdek kategóriába esik.⁴ Jelentőségének oka az, hogy az eredeti tárgyakat, éppen eredetiségük, egyediségük okán, pótolni nem lehet, ezért megőrzésük, országon belül tartásuk, vagy elkerülésük estén hazahozataluk fontos nemzeti érdek. A műtárgyak sok esetben nem szakmai kvalitásuk, kiemelkedő minőségük, vagy egyediségük révén képviselnek komoly értéket, hanem történeti-régészeti értékük miatt. A témának ez a komplexitása is indokolja, hogy a témával átfogóan foglalkozó tanulmánynak is komplexnek kell lennie, több irányú megközelítéssel, majd utána összegzéssel.

Nem újkeletű probléma a régészetnek, mint a történettudomány egyik speciális ágának nagyfokú félreértése a társadalom részéről. Kétszáz éve meglévő, kiirthatatlan sztereotípiák szemszögéből nézve⁵ a régészeti korú leleteket tartalmazó helyszínek kifosztóinak tartják sokan a régészeket, pont ugyanolyan károsnak ítélve meg a tevékenységüket, mintha fosztogatók

¹ ANONYMUS 2022a

² ANONYMUS 2019a

³ FORBES 2020

⁴ A kategóriákat lásd RESPERGER 2013, 34-35.

⁵ RYMER 2014, 32.

lennének és nem lenne erre állami felhatalmazásuk, valamint szakképzettségük. Sokan nem értik, mi különbség van a régész és egy bármilyen kincsvadász között. Ugyanilyen sztereotípiák, hogy a műkereskedők és aukciósházak mind csalók, „csak némelyikről ez soha nem derül ki”. Hiszen az üzlet, az üzleti haszon képződésének politikájához „hozzátartozik az átvágás”, anyagi haszon keletkeztetése a vásárlók megtévesztéséből.

A rendészeti feladata (és kapacitása) elsősorban a jogszabályok maradéktalan betartására redukálódik. A régészetre vonatkozó ismeretei még a teljes munkaidőben ezzel a témával foglalkozó rendőre is hézagosak. A jogszabályok pontos ismerete mellett az a tudása van, amelyet szóbeli hagyományozás útján, mint tapasztalatot elődeitől kapott, illetve amelyet mint saját tapasztalatot megfigyelt, vagy ellesett munkája során a régészekkel és másokkal folytatott beszélgetései alkalmával.

A kölcsönös bizalmatlanság, amely részben az ismeretek hiányából ered, a régészeti rendészek-lakosság hármának egymás felé fordulását nehezíti. Az illegális műkincskereskedelem pedig éppen az a terület, amellyel szemben, az ellene folytatott küzdelemben csak közösen, összefogva lehet csatákat nyerni. A hatékony intézkedésekhez információkra van szükség, amelyeket megosztanak egymással: a tárgyakról, a személyekről, a körülményekről.

Kutatási célok, hipotézisek megfogalmazása

Ez a doktori disszertáció kettős célt tűzött maga elé. Elsőként azt, hogy elemzi, értékeli, rendszerezi, és egy helyen próbálja rögzíteni mindazokat a témára vonatkozó alapvető ismereteket, amelyek közös nevezőre hozhatják az eltérő megközelítéseket. Másrészt a témakör ismertetése után több ajánlást fog tenni a dolgozat a szakrendészet fejlesztésére vonatkozóan.

A tudományos probléma és kérdésfelvetés alapján megfogalmazhatók válnak azok a hipotézisek, amelyeket a disszertáció későbbi fejezeteiben igazolok, vagy legalább részben igazolok, amennyiben a módszer, vagy a rendelkezésre álló adatok csak részben, vagy egyáltalán nem teszik ezt lehetővé a tudományos alapokon nyugvó állásfoglalást. Azt is vizsgálom, hogy a hipotézisekből milyen új, rendszerező eredmények születnek a rendelkezésemre álló adatok szisztematikus elemzését követően.

H1: Az első hipotézis szerint a 2003-tól jól követhető második műtárgykrízis óta az illegális kereskedelem volumene felfelé ível.

- H2: Második hipotézisem szerint az illegális műkincspiac hálózatos jelenség. A nemzetközi illegális műkincspiac útvonalai részben vagy egészben fedik a nemzetközi illegális fegyver- és drogkereskedelem útvonalait.
- H3: A harmadik hipotézis szerint az illegális gyűjtők és azok beszállítói nem feltétlenül részei a szervezett bűnözésnek Magyarországon, de lehetnek azokkal is kapcsolataik, vagy maguk is lehetnek szervezett bűnözésből életvitelszerűen élők, bár ez nem jellemző.
- H4: A negyedik hipotézis megfogalmazása szerint a Nyugat-Balkánon halad át az egyik legfontosabb nemzetközi illegális kereskedelmi útvonal, amely mindent szállít, amelyre fizetőképés kereslet van. Emellett nem életszerű, hogy a Skandinávia, illetve Nyugat-Európa felé haladó útvonal Magyarországot semmilyen esetben nem érinti. A magyar államhatároknál, valamint magyar területen elfogott néhány műtárgy éppen azt jelzi, hogy a magyar utakat is használják műtárgyszállításra.
- H5: Az ötödik hipotézis szerint a hazai illegális műkincspiac nemcsak a tranzitforgalomban érdekelt, hanem hazai szereplői is lehetnek. Külföldi gyűjtők és beszállítók jelen voltak és vannak Magyarországon, ezért a műkincspiac legalább annyira kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz, és egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel.
- H6: A hatodik hipotézis az internetes eladási felületek használatáról és a kiberbűnözésről azt fogalmazza meg, hogy az internetes eladási felületek (aukciós oldalak) használata a kiberbűnözés kategóriájába esik minden esetben; akár egyedi eladó, akár bűnözői kör árulja az illegálisan birtokolt régészeti korú tárgyat. A vagyoni károkozás a gyors, anonim eladással a Magyar Állam sérelmére történik.
- H7: A hetedik hipotézis arra mutat rá, hogy a kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul a kulturális javakkal való visszaélések hatékonyabb felderítése, az eredményes kapcsolati háló-elemzés, elfogás és bizonyítás sikere érdekében.

A disszertáció témájának és tudományos problémafelvetéseinek részletes elemzéseit, értékelését követően az összegző fejezetekben újra bemutatom az elemzések legfontosabb eredményeit és a hipotézisek igazolhatóságára vonatkozó eredményeket. Ezekben a

fejezetekben összefoglalom szakrendészeti javaslataimat és ajánlásaimat is, amelyek a jelenlegi rendszer jobbításának, továbbfejlesztésének érdekeit szolgálják.

Módszertani alapvetés

Munkamódszeremre jellemző, hogy a publikációim során nagyon figyelek rá, hogy a hipotéziseket ne preconcepcióknak tekintsem, a bizonyítás ne legyen kényszeredett, erőltetett. A dolgozat számos egyéni vizsgálatot tartalmaz, mert a témakör hazai vonatkozásait be kellett illeszteni a nemzetközi kontextusba, amely korábban soha nem történt meg; nem tudok olyan kutatóról, aki hasonlóval próbálkozott volna. A kutatás során számos nehézséggel kellett megküzdeni. Kezdve attól, hogy ebben a témában korábban alig volt magyar nyelven hozzáférhető tudományos igényű szakirodalom; azaz szinte mindent, az adatokat, illetve a módszertant is külföldi szakirodalomból kellett kigyűjteni, illetve elsajátítani, majd a második lépésben ehhez az alaphoz, az adatokhoz és a módszertanhoz kellett illeszteni a magyar anyagot, amelyről szintén alig volt nemcsak szakirodalom, de hozzáférhető adat is. Ezért a hazai kutatás során felhasználtam, érvelésemben támaszkodtam olyan szóbeli forrásokra, anonim adatokra is, amelyek forrása gyakran nem volt megadható a nyilatkozók adatvédelme miatt.⁶ A szakirodalmak módszeres gyűjtése és a számos szóbeli adatközlő mellett nagyban támaszkodtam az NKE KKL segítségével hozzáférhető adatbázisokra, repozitóriumokra is. Az eltelt években elkészült cikkeimben, illetve jelen doktori disszertációban számos olyan külföldi szakirodalmat dolgoztam fel, amelyek tartalma és módszertana ismeretlen volt a magyar tudományosság számára. A 2019-2020. tanévben elnyert doktorjelölti ÚNKP ösztöndíj révén több, a témában hiánypótló, alapvető fontosságú szakkönyvvel gazdagítottam az NKE Központi Könyvtárát, mivel az ösztöndíjhoz külföldről történő könyvbeszerzési lehetőség is társult. Így reményeim szerint a későbbi érdeklődők számra már egy biztosabb elméleti kiindulási alap fog rendelkezésre állni a vásárolt szakirodalmak és az elkészült doktori disszertáció révén, amely utóbbiból később szeretnék egyetemi segédkönyvet írni, magyar, majd angol nyelven.

⁶ Számos olyan adatot használok, amelynek forrását nem tudom megjelölni. Ezekkel az anonim adatokkal érvelésemet támasztottam alá. Az anonim adatok mintegy 40 db, elsősorban régészekkel és rendőrökkel folytatott magánbeszélgetés tartalma, amely több helyen megjelenik a szövegben. Ezek közül néhánynál oda tudtam írni, hogy ki, vagy pedig azt, hogy név nélkül milyen foglalkozású mondta. Mások erre sem adtak engedélyt, mert könnyen kiderült volna, ki a hír forrása, amelyet nem kívántak felvállalni. Velük, valamint minden rendőrrel folytatott beszélgetésem tartalma kérésüknek megfelelően csak mintegy saját véleményemként tudott a szövegben megjelenni, forrásmegjelölés nélkül.

A több tudományág képviselői által többféle módszerrel összegyűjtött releváns adatok részletes vizsgálata és szisztematikus összegyűjtése után körvonalazódott számomra az az adathalmaz, amelyet rendszerezni kellett és amelynek feldolgozása a kirajzolódó hipotézisek megfogalmazására és a legfontosabb következtetések levonására alkalmas. Tehát maguknak a tudományos hipotéziseknek a felvetése is csak egy előzetes, komolyabb gyűjtőmunka után volt lehetséges. Ezért a bevezető fejezetben megfogalmazott hipotéziseket az általam összegyűjtött adatok segítségével kívánom bizonyítani, vagy bizonyítékok hiányában elvetni.

Az általam használt munkamódszerek közül kiemelendő a hazai és nemzetközi szakirodalom feldolgozása, a dokumentumelemzés, interjúk készítése a témában érintett személyekkel, valamint a témához kapcsolódó kérdőív szerkesztése és a beérkező válaszok statisztikai elemzése. 2020-ban Új Nemzeti Kiválóság Program pályázatot nyertem, legújabb kutatási eredményeim az Eötvös Loránd Kutatói Hálózat egyik új tanulmánykötetében fognak megjelenni 2022-ben.

1 A NEMZETKÖZI KONTEXTUS

A kérdés vizsgálatához érteni szükséges a régészeti korú tárgyak örökségvédelmének nemzetközi helyzetét. Régészeti korú tárgyi örökségünk nemcsak hazánk, hanem az emberiség egyetemes kultúrkincse, amelynek védelme, függetlenül attól, hogy a világ mely régiójából kerül elő valamely régmúlt civilizáció alkotása és mely néphez köthető, közös feladatunk. Ezért a régészeti örökségvédelem lokális és globális helyzete egyszerre nemzeti és nemzetközi kihívás, amely minden szinten odafigyelést igényel. Erre tekintettel az illegális műkincskereskedelem és az ellene való fellépés nemzetközi trendjeit elemzem először az értekezésemben.

1.1 Bevezetés: Globalizáció, identitáskeresés és tárgyi örökség

Az elmúlt másfél évtized nemzetközi eseményei nyomán felgyorsult a hidegháború befejeződésével meginduló szemléletváltás a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatban. Nemcsak Samuel Huntingtonnál, az amerikai neokonzervativizmus szemléletében, a muszlim reneszánszban, a putyini új orosz jövőképben hangsúlyos a kultúrához, a kulturális örökséghez, a kulturális identitáshoz való ragaszkodás. Szerepet kap a kulturális örökségvédelem a nemzetközi közvéleményben, az 1954-es genfi egyezmények egyre szélesebb körű ratifikációjában; megjelentek a kulturális örökséget „kímélő” és kulturális identitást védő elvek a katonai utasításokban és doktrínákban.

A globalizált világban az egyén és a közösség identitásának a korábbinál sokkal hangsúlyosabb része lett a saját kulturális örökség védelme, illetve visszaszerzése. A gazdasági konjunktúrát élvező, feltörekvő ázsiai országok újjgazdagjai nemcsak turistaként lepik el Európát és a nyugati világot, hanem vásárolni is szeretnék. Jellemző, hogy a nyugati kultúrát legfeljebb felületesen ismerik, de nagyon szeretnék „elsajátítani”, amellyel együtt jár a nyugati kultúra régiségeinek vásárlása. Az ázsiai gazdasági szárnyalás következménye a saját identitás megerősödése is, amely az ázsiai műtárgypiac felfutását eredményezte. Emellett az orosz újjgazdag kör és a hazatelepülő orosz arisztokrácia óriási összegeket hajlandó kifizetni, hogy nyugatról hazahozza a döntően a húszas években kikerült orosz ikonokat és a 19. századi orosz realista festészet nyugatra került darabjait. Az Iszlám Állam, amely a műtárgycsempészetből fegyvereket finanszíroz, tovább gerjesztette a műtárgycsempészeti konjunktúrát. A nemzetközi műtárgypiacot ellepik az identitását kereső mai ember kulturális igényét kiszolgálni kívánó

hamisítványok, amelyek javarészt Kínában készülnek. Ezek a műalkotás belső mondanivalóját ugyan sohasem értik meg, de az avatatlan szemet meg tudják tévesztetni.⁷

A globalizált világban a regionalitás és az individualizmus jóval hangsúlyosabban jelenik meg, amely hatással volt a bűnözés jellegére és a bűnözéssel szemben való állami fellépés jellegére is.⁸ Míg korábban egy viszonylag szűk kör tekintette prioritásnak a múlt emlékeinek védelmét, mára a globalizáció eredményeképpen felértékelődött a tárgyi emlékek szerepe, az egyén és a közösség kulturális örökségének szerepe.⁹ Az embert körülvevő tárgyi környezet, benne a művészi értékű tárgyak megőrzésére irányuló igény megerősödött, az egyéni / közösségi múlt határozott értéként jelent meg. A gyűjtés jóval szélesebb körű, mint korábban volt és gyakorlatilag az embert körülvevő teljes tárgyi környezet teljes spektrumára kiterjed. A megélénkülő keresletre reagált a kereskedelmi élet: megnőtt a kínálat, amelyet a műtárgykereskedők, aukciósházak, valamint a hamisításra szakosodott cégek kínáltak választék tételévé. A konjunktúra minden bizonnyal továbbra is folytatódik; a műtárgyak ára tartósan nagyon magasnak van, különösen egyes tárgy- és anyagcsoportokban.

A meggyengült államokban ezek a lappangó tendenciák előtűntek, sőt, hangsúlyosan jelentek meg. A hidegháború után a politikailag instabil államok száma ugrásszerűen megnőtt. A gyenge és bukott államokban a tárgyak eltulajdonítása is könnyebb. A régészeti korú kvalitásos műtárgyakban leggazdagabb területeken fekvő országok süllyedtek az elmúlt húsz évben háborús vagy polgárháborús viszonyok közé. A gazdasági krízis és/vagy az arab tavasz nyomán egy időre az instabil államok közé került Egyiptom (2008-), tartósan Líbia (2011-), Jemen (2011-), Mali (2011-) világörökségi és örökségvédelmi szempontból fokozottan védett helyszíneikkel együtt; az államok sora hosszan folytatható. Irak kulturális öröksége az 1991-es első iraki háború idején már megkezdődött, de a 2003-ban kitörő második iraki háborúval korábban sosem látott mértékű műkincspusztulás vette kezdetét. A Szíriában 2011-ben kitörő polgárháborúhoz kapcsolódó műemlék- és műtárgypusztulás 2014 júliusától súlyosbodott, amikor az Iszlám Állam (ISIS, Islamic State of Iraq and Syria) nevű terrorszervezet propagandacéllal szisztematikus műkincsrombolásba kezdett.

A gyenge vagy bukott államokkal ellentétben az Európai Unió a biztonságon, a szabadságon és a jog érvényesülésén alapuló térség.¹⁰ Egy tagállam biztonságához hozzátartozik, hogy az állam tulajdonába tartozó műkincsek az állam területén maradjanak és

⁷ RAO 2017; ARNOLD 2015

⁸ ROSTOVÁNYI 1997, 44; AAS 2013, 150-156., 214-229.

⁹ EGEDY 2006, 21-30; PÓCZIK – DUNAVÖLGYI 2008, 106-107.

¹⁰ EU AGENDA ON SECURITY 2015, 14.

legálisan létező közgyűjteményben, esetleg a hatóságok által ismert magángyűjteményben legyenek, valamint hogy a gyűjteményekből műkincseket külföldre ideiglenes jelleggel és szigorú szabályok betartásával lehessen kivinni. A birtokban tartás minden más esete illegális állapotnak minősülést jelent, amely állapot észlelése esetén az állam, a jogszerű állapot helyreállítása érdekében hatóságai útján kell, hogy eljárjon.¹¹

A modern háborúk, a bűnügyi felderítés és a kortárs műkereskedelem együttes tárgyalásakor a hazai és nemzetközi kutatók általában az alábbi kérdéseket, vagy ezek variációit szokták feltenni, amelyekre általában hasonló válaszokat adnak. Pl. Hogyan kerül bele a műtárgyeladásból származó pénz a háborúk finanszírozásába? Változtak-e, és ha igen, hogyan változtak a módszerek az elmúlt húsz évben? Milyen szerepe és felelőssége van a múzeumoknak, köz- és magángyűjteményeknek a vásárlásaikat megelőző eredet-ellenőrzés folyamán?

Összefonódnak-e a legális és illegális csatornák, és ha igen, hogyan? Növeli-e a háború kiváltotta műtárgy-konjunktúra a hamisítványok mennyiségét? Mit érdemes és mit lehet technikailag megtévesztő minőségben hamisítani a mai régészeti műkincspiacon? Ezekre a kérdésekre a következő fejezetekben adok választ.

1.2 Történeti háttér

A jelen eseményei sohasem érthetők meg a múlt ismerete nélkül. A történeti háttér elemzése ezért mindig hasznos, de különösen így van ez a műtárgyak esetében, ahol jellemző, hogy generációk szoktak ragaszkodni egy-egy tárgyhoz vagy tárgye gyűtteshez, majd a következő, vagy csak a 3-4. generáció megválnak azoktól a személyes kötődés hiánya miatt. Különösen igaz ez a ragaszkodás a nem egészen legális úton szerzett tárgyak esetében, így 20-30-50-70 év után is felbukkanhatnak újra elveszettnek hitt tárgyak. Ennek ismeretében a történeti háttér mélyebb ismerete kifejezetten indokolt. Ezt bontom ki a következő fejezetben.

1.2.1 Az első és a második műkincskrízis, a két krízis között elfogadott nemzetközi egyezmények és együttműködések – Szerepet kaphat-e a kulturális örökségvédelem a katonai-politikai tervezésben?

Az első műkincskrízis 1945-ben robbant ki, amikor a világháború végén a nácik által elrablott műkincsek, 5 millió kisebb-nagyobb műtárgy holléte volt bizonytalan. Ekkor hoztak

¹¹ Ide tartoznak a Kötv kiviteli engedélyeztetésre vonatkozó passzusai: 2001. évi LXIV. tv. 53–57. §.

létre a szövetséges államok amerikai vezetéssel egy műtárgy-felkutató katonai csoportot, a *Monuments Men*-t. Sok eltűnt műkincs a mai napig nem került elő, de nagyon sok tárgy sorsa rendeződött.

Az 1954-ben elfogadott, ún. Hágai Konvenciók úgy fogalmazzák, hogy az UNESCO által megvédendő kulturális örökségbe minden egyes nép műemléki és tárgyi kulturális öröksége beletartozik, amelynek nagy jelentősége van.

A Konvenciók előírása az amerikai hadsereg kulturális örökségvédelmi programjainak indikátorává és eredőjévé vált, annak ellenére, hogy a Konvenciók második, 1999-ben elfogadott protokollja különösen megnehezítette a gazdag régészeti örökséggel bíró, gyakorlatilag szinte összefüggő régészeti területnek tekinthető Irakban és Szíriában hadműveleteket folytató amerikai hadsereg munkáját, miután tilos a kulturális javakat és közvetlen környezetüket támadás célpontjává tenni. Amennyiben mégis szükséges, nagyon alapos elemzés után és indokkal és a legrövidebb ideig lehet csak bevonni a hadművelési területbe.¹²

A Konvenciók 30. cikkelye előírja, hogy „3. Minden katonai vagy polgári hatóság, amely fegyveres összeütközés idején felelős a jelen Jegyzőkönyv alkalmazásáért, köteles annak szövegét teljes mértékben megismerni. Ennek érdekében a Felek szükség szerint: a) kulturális javak védelmét célzó irányelveket és irányvonalakat építenek be a katonai kézikönyvekbe; b) az UNESCO-val, valamint kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel együttműködve, békeidőben oktatási és képzési programokat dolgoznak ki és valósítanak meg; ...”

Az 1968. július 1.-én megkötött Vámunió a hajdani Európai Gazdasági Közösség tagállamai között elindította Európában a kereskedelem addig soha nem látott szabadságát és ma is az európai közigazgatási szolgáltatások egyik legfontosabb eleme. Ezzel a szabadsággal azonban nagy felelősség is szakadt a hatóságok nyakába, mert a szabad mozgás az illegális árumozgást is megélénkítette.¹³

Az UNESCO 1970. november 14.-én megalkotott párizsi egyezménye a kulturális javak illegális importjáról, exportjáról és kereskedelméről meghatározta a kulturális javak fogalmát (amelynek körébe művészeti alkotások mellett régészeti leletek és valamennyi száz évnél régebbi régiség beletartozik),¹⁴ valamint kimondta, hogy a lopott vagy jogtalanul forgalmazott

¹² KARTÁK 2011, 315-329.

¹³ BAKAI 2014, 119-120., 123.

¹⁴ A disszertáció szempontjából legfontosabb öt kategória:

-régészeti ásatások leletei, vagy régészeti felfedezések eredményei

-művészeti alkotások, vagy műemlékek részei, régészeti lelőhelyek részei

-több mint százéves régiségek, így feliratok, vésett fém pénzérmék, és vésett pecsétnyomók, néprajzi tárgyak

-művészeti szempontból számottevő tárgyak, képek, festmények és rajzok

tárgyat vissza kell adni jogos tulajdonosának és a jóhiszemű vevőt kártalanítani kell. Az 1995. évi UNIDROIT egyezmény a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról pontosította a lopott kulturális javak, a jóhiszemű vevő és a kellő gondosság kritériumait.¹⁵

1990. november 8.-án Strasbourgban az Európai Tanács többek között a bűncselekményből származó dolgok felkutatását, lefoglalását és elkobzását illetően elfogadott egy egyezményt.¹⁶ Az 1993-as Maastrichti Szerződés a III. Pillér megalkotásával a belügyi és igazságügyi együttműködés területére is kiterjesztette az Európai Közösségek hatáskörét. Az államközi jellegű együttműködési területek közé tartozik többek között a vámügyi együttműködés, a nemzetközi méretű csalások és a szervezett bűnözés elleni fellépés.¹⁷

Mivel az illegális műtárgykereskedelem 1991, az első öbölháború kitörése óta egyre riasztóbb méreteket ölt, a nemzeti és nemzetközi fellépés ellen egyre sürgetőbb feladatává vált minden ország hatóságainak, amely feladat beépült az európai bűnüldöző szervezetek tevékenységi körébe.¹⁸

Az Európai Unióban jelenleg az 1967-es I. Nápolyi Egyezményt felváltó, szorosabb együttműködést lehetővé tevő ún. Nápoly II. Egyezmény szellemében (1997. december 18., hatályba lépése 2009. június 23.) az uniós vámszervek kölcsönösen jogsegélyt és más segítséget nyújtanak egymásnak, valamint együttműködnek egymással. Az Egyezmény kifejezetten nevesíti a kulturális javak védelme érdekében történő, határokon átnyúló együttműködés fontosságát.

Az 1996-ban megalakult, párizsi székhelyű nemzetközi szakértőkből álló, nonprofit, nem-kormányzati szervezet, a Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság (*ICBS, International*

-eredeti szobrászati művek, szobrok, eredeti metszetek, lenyomatok és könyomatok.

¹⁵ Lopott kulturális javak az egyezmény szerint: lopottnak tekinthető a jogellenesen kiásott, vagy törvényesen kiásott, de jogellenesen megtartott kulturális tárgy, amennyiben ez összhangban van a régészeti feltárás helyszínét adó állam nemzeti törvényeivel. A visszaszerzésre vonatkozó követelés elévülési ideje 50 év, de bármely részes állam egyoldalúan bejelentheti, hogy 75 év, vagy annál több, aszerint ahogy azt saját törvénye szabályozza. Jóhiszemű vevő az egyezmény szerint: a tárgy megvásárlásakor nem volt tudomása, vagy nem lehet tőle elvárni, hogy tudomása legyen a tárgy lopott voltáról, illetve bizonyítja, hogy a megszerzés során kellő gondossággal járt el.

A kellő gondosság kritériumai az egyezmény szerint: vizsgálta-e a vevő a kifizetett árat, betekintett-e bármilyen hozzáférhető nyilvántartásba, megtett-e bármilyen lépést, amelyet egy ésszerűen eljáró vevő hasonló körülmények között megtesz?

¹⁶ Magyarországi implementációja csak 10 évvel később, a 2000-évi CI. tv. keretében történt meg: NAGY – VÁRDAI 2015, 106-107.

¹⁷ NAGY – VÁRDAI 2015, 90-91.

¹⁸Pl. az Airpol feladatai között szintén szerepel a reptéri rendszet között a bűncselekmények elkövetésének megakadályozása, amelybe a csempészet is beletartozik: ANONYMUS 2021a. A Tispol az utakon történő bűnelkövetések között a közúti áruszállítás, valamint a magán szállítást érintő csempészetrel is foglalkozik: ANONYMUS 2020a. Az Aquapol feladatai közé tartozik a vízi úton történő árucsempészet visszaszorítása is: ANONYMUS 2021b. A Railpol feladatai között szintén helyet kapott az árucsempészet kiszűrése. Minden év tavaszán megrendezik a 24 órás Rail Action Day-t, amelyre 2021-ben is sor került: ANONYMUS 2021c.

Committee of the Blue Shield) kiemelt feladatának a kulturális örökség védelmét tekinti fegyveres konfliktusok esetén. Ennek jegyében az 1954-es Hágai Konvenciók betartatása, az emberi tevékenység vagy természeti katasztrófa által okozott kulturális örökségvédelmi kár megelőzése és mérséklése a missziója; munkája a Konvenciókon alapul.¹⁹

Más országokhoz hasonlóan az Egyesült Államokban is létrejött nemzeti alszervezete, a Kék Pajzs Amerikai Bizottság (*USCBS, US Committee of the Blue Shield*) katonáknak való programja. Honlapjának a szervezet katonai modulját bemutató részében rögtön az első bekezdése úgy ír, hogy kiemelt feladatuknak tekintik az amerikai hadsereg számára tartandó gyakorlati képzést. A megfogalmazás szerint a szervezet egyik legfontosabb célja, hogy az amerikai haderő felismerje az 1954-ben aláírt Hágai Konvenciókkal kapcsolatos kulturális örökségvédelmi jellegű kötelezettségeit (*recognize their obligation to protect cultural property*), amely háborús konfliktus esetén előírja a kulturális örökség védelmét.²⁰

A 2000-es években örökségvédelmi szempontból nagyon tanulságos eset volt a 2. iraki háborúban az amerikai hadseregnek az iraki régészeti örökséggel kapcsolatos viszonya. A második műtárgykrízis ugyanis a második iraki háború elején, a világ egyik legértékesebb régészeti gyűjteményét birtokoló bagdadi Irak Múzeum (*Iraq Museum*) őrizetlenül hagyása (2003. április 8-11.) miatt tört ki. Az amerikai csapatok bagdadi bevonulása miatt háborús zűrzavarban legkevesebb 170 ezer tárgy tűnt el, köztük számos felbecsülhetetlen értékű, 4-5 ezer éves alkotás.

Az Iraki Nemzeti Múzeum kirablása; pár nappal az amerikai csapatok bevonulása után fatális hiba volt.²¹ A leletek egy részét - gyakorlatilag őrizetlenül hagyva a múzeumot - rablók lepték el.²² Amennyire elhibázott volt azonban ez a lépés, annyira briliánsnak bizonyult pár hónappal később a Michael Bogdanos vezette „2. *Monuments Men*” csapat által 2003. szeptemberében meghirdetett „műkincs-amnesztia”, amikor büntetlenül lehetett visszahozni az elvitt tárgyakat. Ekkor nagyon sok tárgy visszakerült a múzeumba.

Minden erőfeszítés ellenére az iraki háború kitörése miatt a biztonsági helyzet, így a közgyűjtemények helyzete alig javult a térségben. Röviddel 2003 előtt még mintegy tízezer alkalmazottja volt az iraki kulturális örökségvédelmi hatóságnak.²³ Ezek rendszerből való kiesése a második iraki háború idején, majd a háborús fosztogatások, amelyeket eleinte

¹⁹ WEGENER 2010, 1.

²⁰ ANONYMUS 2018a

²¹ A 2003. április 8-11. közötti fosztogatások felelősségét az amerikaiak az iraki hadseregre hárították, azonban a későbbiekért azonban vállalták a felelősséget: BOGDANOS 2004, 196.

²² BOGDANOS 2004, 119.

²³ Dr. Kalla Gábor régész, asszirológus szóbeli megjegyzését ezúton is köszönöm.

hajlamosak voltak elbagatellizálni a katonai szakírók is,²⁴ valamint az azóta az állandósuló krízis nyomán felerősödő, egész családok megélhetését nyújtó illegális kincsvadászat fellendülése, amely az Iszlám Állam térnyerésével teljesedett ki, mind súlyosbította a helyzetet.

Az ún. második műtárgykrízis az 1945-ös elsönél súlyosabb, mert nem zárult le egy év alatt, hanem ma is tart, és amíg az Iszlám Állam kitart, addig az általa keltett műtárgykonjunktúra is.

Az örökségvédelemmel kapcsolatos nemzetközi szemléletváltozást 2003-2009 között jól jelzi az Egyesült Államok presztízsvesztesége a fosztogatásokkal kapcsolatban.²⁵ Nem jelenthető ki azonban az, hogy korábban nem törekedtek a kulturális örökség megőrzésére és nem volt példa az amerikaiak részéről a műemlékek védelmére. Az 1991. évi öbölháborúban az uri zikkuratra provokációnak kitett két iraki felségjelű vadászgép támadásáról is letettek az amerikai csapatok.²⁶

Az US Committee of the Blue Shield honlapot végig böngészve látható, hogy 2007 és 2012 között évente általában több tanfolyamot is tartottak az egyes civil-katonai ügyekkel foglalkozó zászlóaljoknak (*civil affairs battalion*). John Russell, Corine Wegener, Barbara Roberts és mások a U.S. Committee of Blue Shield tagjaként nemcsak vezették ezeket a kurzusokat, de részt vettek abban a folyamatban is, amely elvezetett 2009. március 13.-ig, amikor az USA kormánya nevében Bill Clinton ratifikálta a hágai konvenciókat az UNESCO-val a kulturális örökség védelme érdekében fegyveres konfliktus esetén. Wegener ezt számos szervezet és egyén sok éves munkája eredményeként értékelte.²⁷

2016. augusztus 15.-én készült el egy több mint tíz éven keresztül íródott, alapvető jelentőségű munka, az amerikai kormányzati megrendelésre készülő GAO jelentés.²⁸ A jelentés szerint a műkincsek eltulajdonításáért, illetve pusztulásáért (sorrendben) a terrorista szervezetek, iraki, orosz, szír légicsapások, a török határon üzletelő kurd csoportok, szír ellenzéki csoportok és kis számban magányos elkövetők felelősek. Irak és Szíria tíz világörökségi helyszínét és a teljes műkincsállományt érte a pusztulás. A helyzet javulásáért, valamint a további károk megelőzése érdekében a jelentés további, ha lehet, még szorosabb koordinációt sürget az amerikai kormányzati szervek, a nemzetközi szervezetek és a NGO-k között.

²⁴ John Keegan 2004-ben azt írja, hogy a bagdadi Iraq Museum kiállítási tárgyai közül szinte mind a múzeum pincéjében volt. Sajnos a valóság ennél jóval komorabb, sok tárgy most is lappang a feketepiacon. KEEGAN 2004, 317-318.

²⁵ BOGDANOS 2004; ROTHFIELD 2009, 122-133.

²⁶ MILLIGAN 2008, 98-99.

²⁷ WEGENER 2010, 1; WEGENER 2010a

²⁸ GAO 2016

1.2.2 A katonai és diplomáciai akciók koordinálása (integrált stratégia) és a kulturális örökségvédelem kérdése

A hidegháború utáni új európai és nemzetközi biztonsági struktúrában új jelenséggé vált megfigyelhető a geostratégiai irányváltás, a figyelem áthelyeződése Európáról a Közel-Keletre, Afrikára, majd Kínára. Új jelenség a már meglévő nemzetközi szervezetek szerepének hangsúlyosabbá válása is: erőfeszítések történtek a hatékonyság javítására, a gyorsabb döntéshozatal is, és különösen az átfogó megközelítések előtérbe helyezésére, valamint a hosszú távú megoldásokra, a hosszú távú stabilitásra való törekvés is. Ezt az átfogó, a globális struktúrát egymást kölcsönösen erősítő globális és regionális intézmények hatékony rendszerével kívánták kialakítani.

A globalizáció kiteljesedése és az ezredforduló utáni események az USA gazdasági és stratégiai súlyát csökkentették, azonban megerősítették kulturális jelentőségét.²⁹ Az amerikaiak egyetemes civilizációs küldetéstudata, a *Manifest Destiny*, a demokrácia és a szabadság elterjesztésének tanult belső kényszere³⁰, a Clinton-éra alatt is erős volt.³¹ Colin Powell 1992-ben, még az Egyesített Vezérkari Főnökség parancsnokaként az amerikai hadsereg feladatának szabta meg a civilizációs értékek, a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok védelmét is, nemcsak az USA védelmét, hanem az egyetemes emberi értékek védelmét is.³² Clinton elnök 1993-ban szintén kiemelte az amerikai eszmények, a szabadság, a demokrácia erejét.³³

A kilencvenes évek végétől az ENSZ és az USA viszonya egyre ambivalensebb képet mutat, amelyben az USA egyre inkább feljogosítva érezte magát arra, hogy felvállalja az iránymutató és a beavatkozó szerepét a nemzetközi közösség előtt.³⁴ A kilencvenes évek sok bírálatot kiváltó, túlzásba vitt amerikai egyedülállóság-propagálása után a kétezres években átalakult az amerikaiak önképe és vele együtt az amerikai külpolitika is. 2001-ben véget ért az amerikai évszázad,³⁵ 2015-ben pedig már félresikerültnek értelmezte a Time magazin a hidegháború utáni időszak amerikai külpolitikáját, különösen a közel-keleti térségben.³⁶

²⁹ MOISI 2008

³⁰ FRANK 2016, 46.

³¹ EDWARDS 2008, 27-49.

³² POWELL 1992.

³³ "...But our greatest strength is the power of our ideas, which are still new in many lands." CLINTON 1993. Jan. 20. [...De a legnagyobb erőnk az eszméink ereje, amelyek sok országban még mindig újak.] szerző ford.

³⁴ PETERECZ 2016, 243.

³⁵ FRANK 2016, 49.

³⁶ BREMMER 2015, 17-21.

Az amerikai hadsereg hidegháború utáni önmeghatározása, mint kulturális nagyhatalom („*Imperial Overreach*”³⁷) szükségképpen az amerikai neokonzervativizmus és a huntingtoni professzionalizmus értelmezései felé tolódott el, amelyek fontosnak tartják a hadsereg szerepét.

Huntington mesterien, a fegyveres erők fölött álló civil hatalom maximalizálásának szubjektív eszközei helyett a hadsereg professzionalizmusát kívánta hangsúlyozni a kontroll objektív módszereként. Ez a fegyveres erőket a katonai hatékonyság növelésére ösztönzi, miközben felismerteti velük, az állammal szembeni alárendelt helyzetet, vagyis depolitizálja őket.³⁸ A liberális filozófia ellenséges a fegyveres erőkkkel és a „civil hadsereget” helyezi előtérbe. Az új konzervativizmus ezzel szemben az állandó hadsereg létét szükségesnek ítéli meg, amely tagjainak nagy szaktudással és elköteleződéssel kell rendelkeznie. Ez biztosítja a nemzet biztonságát és a civilkontrollt, a készség és a védelem legmagasabb szintjét.³⁹

Az unipolaritás és a multipolaritás körüli amerikai szerepértelmezési vitákban a hadsereg helyzete ingataggá vált és részben újradefiniálásra szorult. Az új ellenségkép meghatározása nyomán az agresszor, az arctalan terrorizmus ellen, az egyetemes emberi kultúra, kiemelten az európai kultúra és annak gyökerei (az Úr városából származó zsidó ősatya, Ábrahám révén a sumer-akkád kultúra a „könyv vallásainak”, a zsidó, a keresztény és az iszlám vallásnak közös kulturális öröksége) védelmében, mint az egyetemes emberi civilizáció védőjeként lép fel az amerikai hadsereg. Lerázva magáról a kínosan negatív „világ csendőre” (*World's Policeman*) szerepet, ezzel pozitív, vonzó képet tud nyújtani.

Kézenfekvő volt ugyanis, hogy a hidegháború befejeződése után a világ legnagyobb hadserege új ellenséget fog magának keresni, amelynek érdekében felléphet. Mivel a szervezett bűnözés a globalizáció kiteljesedésével párhuzamosan maga is kiteljesedett és minden előrejelzés szerint mindkét folyamat a jövőben is folytatódni fog, a multipoláris világ kialakulásakor az USA a nyugati civilizációt képviseli, amely az európai gyökerekkel rendelkező keresztény kultúrkört és az európai felvilágosodás nyomán a szekuláris, demokratikus állam értékeit képviseli.

2001. szeptember 11., majd az ezt követő időszak eseményei nyilvánvalóvá tették az integráció szükségességét. Az Egyesült Államok által is ratifikált Hágai Konvenciók szerint az örökségvédelemmel kapcsolatosan a katonaságnak a bűnözés megállításával kapcsolatban a represszív és a preventív munkában egyaránt részt kell vennie.⁴⁰

³⁷ KENNEDY 1987, 514-535.; LUKE – KERSEL 2018.

³⁸ MÁRTON 2011, 1.

³⁹ MÁRTON 2011, 1.

⁴⁰ KATONA 2004, 46.

Alapvető fontosságú lett az a felismerés, hogy a rendőrségi bűnüldözésnek, a vámhatósági és pénzügyi szerveknek, valamint a hadügyi tervezésnek a korábbiaknál sokkal szorosabban együtt kell működnie az állampolgárok biztonságának garantálásához. Előtérbe kerültek a komplex vizsgálatok, adatcserék, valamint elemzők, szakértők bevonása.⁴¹

A multikulturális környezetben a zászlóalji szinten a Hágai Konvenciók szerint örökségvédelmi kérdésekben már önálló döntéshozói pozícióban lévő katonai vezető esetében nagyon fontos nemcsak a ráérzés, hanem a tárgyi tudás is, a „kulturális kompetencia” (*cultural competence*),⁴² mivel a haderő az adott jogi, politikai, társadalmi keretek közé mindig mélyen beágyazottan működik.⁴³ A katonai parancsnokok nagyfokú önállóságra vannak utalva, a harcképesség megóvása, a feladat időbeni és pontos végrehajtása szempontjából egyaránt. A hatásalapú hadviselés, a precíziós vezérlésű fegyverek nagyarányú használata lehetővé teszi, hogy a hadszíntérré váló helyszínről méretük, kiterjedésük miatt nem elszállítható műemlékek minél nagyobb védelmet élvezzenek, függetlenül attól, hogy az ellenség területén, vagy saját területen vannak.

A pontos végrehajtás fogalmába az is beletartozik, hogy a jogi normáknak megfelelően irányítanak műemléki környezetben zajló katonai művelet során, valamint akkor, ha műtárggyal kerülnek kapcsolatba. A válságkezelő katonai tevékenység, amelyekre a csapatokat, a fegyveres erőket fel kell készíteni, a fegyveres küzdelem új formáinak tekinthetők.⁴⁴ A reguláris fegyveres erők műemléki területen az értékmentők szerepébe kerülnek, míg az általában irreguláris ellenség az értékrombolók, a kulturális múlt, magának a kultúrának lerombolói. A válságkezelés nemcsak a béke, hanem minden racionális érték mentését is jelenti. Ez a minden értelmes ember számára pozitív szerep, bármely vallási vagy politikai elköteleződésű lakosság szimpátiáját el kell, hogy nyerje.

Egy régió vagy ország lakóinak szubjektív biztonságérzete a „helyi sajátosságok szerint eltérhet” a társadalmi biztonság egyes aspektusai közül egyiknek vagy másiknak az irányába. Irak, Szíria esetében a nemzeti öntudat lényeges eleme a kulturális örökség teljességével való

⁴¹ MYERS – KULISH 2016; MÜNKLER 2005, 191, 193-194.

⁴² SVEC 2014. Ami a magyar vonatkozásokat illeti: a Magyar Honvédség 2006-ban kiadott, Irakra vonatkozó CIMIC kézikönyve ugyan teret áldoz a műkincsek témájának (Irak a világ egyik régészeti leletekben leggazdagabb országa), de összesen 5 sort. MAGYAR HONVÉDSÉG 2006, 30.: „-archeológiai területek, kincsek védelme A háború során a Szaddam-rezsim bukását követően kialakult káoszban sajnos sok, több ezer éves műkincsnek veszett nyoma. Kezdetben a koalíciós parancsnokok nem fordítottak kellő figyelmet a különleges régészeti területek védelmére, így azok jelentős károkat szenvedtek és sok katona igen értékes „szuvenírral” tért haza. Ma már tilos a különböző kövek, tárgyak, fegyverek kivitele az országból!”

⁴³ MÁRTON 2011, 5.

⁴⁴ KOÓS-SZTERNÁK 2014, 10.

azonosulás és azok emlékeihez való ragaszkodás.⁴⁵ A Daeshnek kifejezett célja volt a múlt eltörlése⁴⁶, amely nem talált széles támogatottságra a lakosság körében, amelyet jól ki lehetett és ma is ki lehet használni a műkincsek védelme érdekében. A kurd térségben zajló amerikai kutatások helyi programokhoz kapcsolódnak, kapcsolatot és együttműködést keresnek a helyi szakmai és közigazgatási szervekkel és szakemberekkel, valamint kurd nyelvű tájékoztató füzetet is készítettek a lakosság számára a helyi régészeti munkáról és annak hasznáról.⁴⁷ A 2002 novemberében megrendezett prágai NATO-kongresszus zárónyilatkozatának 4/d pontja megfogalmazásában voltaképpen a kulturális terrorizmus elleni fellépésről is állást foglalt a NATO.⁴⁸

Az elmúlt tíz-tizenöt évben egy új, izgalmas kutatási ágként jelent meg a militarizmus⁴⁹ és a kulturális örökségvédelem kapcsolatrendszerének kutatása, illetve az ezzel kapcsolatos jó kormányzati – katonai, stb. döntések meghozatala. Ma már tudjuk, hogy a háborúk a feltételezetténél sokkal szorosabb kapcsolatban vannak a műtárgycsempészet jellegének és volumenének alakulásával.

Charles Krulak amerikai tábornoknak az 1990-es évek végén elhíresült elmélete, az ún. háromelemű/háromblokkos háború koncepciójában (*three block-war conception*) egymást átfedő tevékenységekként szabja meg a magas intenzitású háborús műveletet, a békefenntartó műveletet, valamint a humanitárius segítségnyújtást, amelyek gyakran párhuzamosan zajlanak. Bár elméletének helyességét azóta komolyan támadták⁵⁰, azt jelzi, hogy a kilencvenes évek végére a katonai tervezésben nem halasztható tevékenységként jelenik meg az intenzív katonai cselekmények mellett a béke minél nagyobb fokú megtartása, ugyanabban a hadműveleti zónában.

A precíziós hadviselés, az infrastruktúra védelmének igénye megköveteli a helyi kulturális örökség védelmét, hacsak nem jár kiugró katonai nyereséggel annak katonai célpontként való kezelése. A meginduló katonai műveletekkel párhuzamosan hatékony

⁴⁵ Vö. MAGYAR HONVÉDSÉG 2006, 17.: „Az irakiak ráadásul az arabok megjelenése előtti ősi sumér, babiloni, asszír és perzsbírodalmakat is a saját történelmük részének tekintik...”

⁴⁶ OTTEN 2017.

⁴⁷ KAERCHER 2016, 45.

⁴⁸ „Terrorism, which we categorically reject and condemn in all its forms and manifestations, poses a grave and growing threat to Alliance populations, forces and territory, as well as to international security. We are determined to combat this scourge for as long as necessary. To combat terrorism effectively, our response must be multi-faceted and comprehensive.” Csiki Tamás fordításában: „A terrorizmus, amelynek minden formáját és megjelenését kategorikusan elutasítjuk, súlyos és növekvő fenyegetést jelent a szövetség lakossága, fegyveres erői és tagállamai számára, csakis úgy a nemzetközi biztonságra nézve.” CSIKI 2012 5; ANONYMUS 2008

⁴⁹ A militarizmus értelmezésében Rachel Woodward fogalmi értelmezését követem. Lásd: WOODWARD 2004, 3.

⁵⁰ DORN – VAREY 2009.

lépéseket kell tenni az örökségvédelem ügyében is,⁵¹ hogy a probléma ne eszkalálódjon, ne alakuljanak ki újabb problémák (fosztogatás, fekete piac megerősödése, frusztrált népcsoportok), amint azt a 2. iraki háború kezdete jól mutatja.

A NATO stratégiai koncepciójában szintén új elemként jelent meg az 1990-es évek végén a konfliktusmegelőzésre való felkészülés fontossága.⁵²

Az örökségvédelemnek, a kulturális identitás minél hatékonyabb védelmének egyszerre kell illeszkednie a hagyományos háborúk és az újonnan megjelenő, új típusú háborúk sajátosságaihoz.⁵³ A legfontosabb globális és regionális veszélyforrások, biztonsági kihívások a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatban két, egymással összefüggő, kapcsolatban lévő csoportra oszthatók:

1. hadurak, klánok megerősödése a műkincs-csempészetből, orgazdák megerősödése, új orgazdák megjelenése, fegyvervásárlás, pénzmosás, hamisítás (ebben külső ország bekapcsolódása: Kína), ember okozta katasztrófák (múzeumok kirablása) – mindez növeli a terrorizmus veszélyt.
2. az emberek szociális biztonságának sérülése: társadalmi, vagy etnikai alapú kirekesztés (a cél egy adott egy adott közösség műemlékeit, történeti értékeit megsemmisíteni), vallási szélsőségesek, pszichológiai hadviselés kérdése.

A pozitív kép nyújtása, a civil lakosság rokonszenvének elnyerése, a helyi népesség kulturális identitásán esett sérelmek orvoslása, a nemzetközi közösség nevében nyújtott, erős „segítő kéz” nagyon fontos, különösen egy olyan erős ellenféllel szemben egy adott területen, mint a műkincscsempészetrel is foglalkozó terrorista sejtek és a szervezett bűnözői csoportok, akik szintén igyekeznek elnyerni a helyi lakosság kegyeit, mindamellett terror alkalmazásával is kézben tartani a helyi történeteket.⁵⁴ A háborús vagy közvetlen háború utáni létbizonytalanságban élő emberek számára a műkincscsempészet olyan évszázadok óta kézenfekvő, hallgatólagosan elfogadott bevételi forrást jelent, ahol csak nagyon hangsúlyosan pozitív, jól kialakított üzenettel és ehhez adagolt katonai és gazdasági potenciállal, erőfelmutatással lehet eredményt: szemléletváltást, az egyéni érdekekről való lemondást elérni.

⁵¹ Uo.

⁵² KÖSZEGVÁRI 2001, 20.

⁵³ DEÁK 2005

⁵⁴ VARGA 2017, 131-132., 135; KIS-BENEDEK 2017, 111.

Morag Kersel, a kulturális örökségvédelem közel-keleti háborúk okozta műtárgykrízis egyik neves kutatója, a térség jövőbeni örökségvédelmi rendszerének kialakításával kapcsolatos sokrétű társadalmi felelősségi és érdekvédelmi hálózat létrehozását emelte ki egy 2015-ben megrendezett konferencián.⁵⁵ A helyi civilek megerősítését célzó kezdeményezéseket nemcsak a nemzetközi közösség, hanem maguk a helyiek és a térségből elszármazottak is sürgetik. Az elmúlt évek moszuli történéseinek krónikása, a *Mosul Eye Blog*-ot működtető, anonimitásban maradó tudós (egy angolul jól tudó könyvtáros?) könyveket gyűjt különféle szervezetek⁵⁶ segítségével a könyvtár állományának majdani feltöltésére.⁵⁷

A terrorizmus elleni harc megnyerésének kulcsa a lakosság megnyerése, a terrorizmus egyik forrásának, a műkincscsempészet elleni harcnak szintén ugyanez, különösen az oktatás által, beleértve a helyi örökségvédelmi szakemberek képzését és továbbképzését is.⁵⁸ Az oktatás által végső soron az oktatásban részesült, eszközökkel (pl. figyelő rendszerekkel, stb.) ellátott helyi értelmiségen keresztül tudja érvényesíteni az oktatás célját a kezdeményező fél, anélkül, hogy más eszközt, pl. katonai erőt kelljen alkalmaznia.

Az elmúlt években a multipolaritás érzékelése az amerikaiak önképében is hangsúlyosabban jelent meg. Magukat már nem a vezető hatalom, csak az egyik fontos hatalom tagjainak tekintik.⁵⁹ Európa szerepe ugyan a kortárs amerikai politikában legfeljebb a katonai akciók nemzetközi legitimitásának a biztosítása, de ez a jogi szerep, a kapocs a demokrácia gyökereinek hazájával nagyon fontos.⁶⁰

Az Iszlám Állam fenyegetése és az új típusú terrorizmus⁶¹ veszélyének fokozódása örökségvédelmi szempontból is átfogó megoldásokat követel, és új eszközként szolgálhat. Az agressziót megelőző, illetve a válsághelyzetet kezelő közös védelem egyik eleme lehet, lett a kulturális örökség védelme, mint az etnikai és kulturális identitás védelme, amely egy térség stabilitásának fontos eleme. Ezekre az erőfeszítésekre, hogy a válságkezelésbe bevonják a kulturális örökség pusztítását is, mint jogi kategóriát, jó példa erre az alábbiakban bemutatott mali eset.

⁵⁵ HUDÁK 2017, 31.lj.

⁵⁶ Elsősorban egy Marseille-i székhelyű, arab vezetésű szervezet gyűjt: ANONYMUS 2021d

⁵⁷ Mohamed Hermi, a szervezet alapítója korábban a *Read and Cure (Lire and Guérir)* szervezet vezetője volt. Nyilatkozata jól érzékelteti a nem-dzsihádisták arab értelmiség véleményét: „*The only thing that can cure the evils of society are books and learning. Books are the weapon to fight against all cancers of society.*”: ANONYMUS 2017a

⁵⁸ VARGA 2017, 136.

⁵⁹ FRANK 2016, 48.

⁶⁰ IGNATIEFF 2003, 20; VIZI 2013, 4.

⁶¹ SZTERNÁK 2003, 41-45; BODA 2003, 69-76; KURTA 2003, 99-104; HADNAGY 2005; GAZDAG 2011, 176.

1.2.3 *A kulturális identitás részét képező kulturális örökség pusztítása, mint az egyéni/közösségi identitás elleni sérelem, amely jogalapot teremthet nemzetközileg körözött bűnözők elfogásához*

A kulturális örökség elpusztítása egyfajta háború az ellenfél múltja, jelene és a jövője ellen, annak totális eltiprása, megalázása. A kulturális identitás pusztítása az egyén és a közösség lába alól kihúzza a talajt, rombolja morálját.⁶² Jól példázza ezt, hogy amikor 2003-ban Irakban az Iraki Nemzeti Múzeumot kifosztották, illetve más lelőhelyeken és múzeumokban is pusztítások történtek, az iraki emberek a kulturális károk miatt teljesen összezavarodtak, frusztráltak lettek.⁶³ A kulturális identitás sérülése, elvesztése könnyen befolyásolható, labilis idegállapotú embereket eredményezhet, így tényleges biztonságpolitikai kockázatot jelent.

Reménykeltő és új helyzetet teremthet, hogy a kulturális örökség elpusztítása, a szándékos műemlékrombolás jogalként tudott megjelenni a Hági Nemzetközi Büntetőbíróságon (ICC) a szalafita Ahmad al-Mahdi al-Faqi ügyében. Al-Faqi legnagyobb pechére Mali északi részén, az UNESCO Világörökséghez tartozó Timbuktu 15-16. sz.-i, mecsetekből és mauzóleumokból álló együttesének esett neki társaival.

UNESCO-pénzből sikerült tizennégy mauzóleumot valamilyen mértékben helyreállítani a hatóságoknak, al-Faqit pedig már 2015 szeptemberében elfogták, de csak 2016 márciusában tudták jogilag bizonyíthatóan elmarasztalni. Ahmad al-Mahdi al-Faqi az első olyan gyanúsított az ICC őrizetében, akit vallási vagy történelmi műemlékek megsemmisítésének háborús bűntettével vádolnak. A férfit, aki szalafita muszlimként bálványimádásnak tekinti a helyi szúfi iszlám műemlékeket, tíz timbuktui történelmi épület, köztük kilenc középkori mauzóleum és egy mecset ellen elkövetett támadás irányításával vádolnak. Al-Faqi tagja volt az al-Kaidával kapcsolatban álló, Ansar Dine (Hit védelmezői) nevű szalafista csoportnak, amely 2012-ben Mali északi részét uralta.

Az iszlám szélsőségesek fejszével és feszítővassal tizennégyet leromboltak Timbuktu tizenhat mauzóleuma közül (valamennyi az ősi város nagy gondolkodóinak síremléke volt).⁶⁴ A bíróság hági székhelye a nemzetközi igazságügyben kulcsszerepet tölt be.

Precedens értékű, hogy a vádat képviselő gambiai jogász, Fatou Bensouda „pótolhatatlan történelmi műemlékek lerombolásáról”, valamint „teljes közösségek méltósága,

⁶² BEVAN 2006, 19.

⁶³ Vö.: BOGDANOS 2004

⁶⁴ A mali eseményeket kimerítő alapossággal dolgozta fel Puskás Anna szakdolgozatában: PUSKÁS 2016

identitása, vallása és történelmi gyökerei elleni szívtelen támadásról” beszélt a bírák előtt. Így az ügyészség már elegendő bizonyítékkal rendelkezett a büntetőeljárás megindításához. Külön említésre méltó, hogy a vád a vádlott tetteit a szíriai Palmyrában történetekhez hasonlította, ahol az Iszlám Állam nevű dzsihádisták csoport fegyveresei ókori építményeket tettek a földdel egyenlővé.

1.2.4 Az illegális fémkeresős lelőhely-rongálás problémái

A II. világháború óta tudunk a fémdetektor megjelenéséről, de az 1960-es évek elejéig csak katonai célokra használták. A hatvanas években azonban, eleinte az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában a polgári használatban is megjelenik. Jellemzően először hobbiként keresőznek a csatatereket kutató, leszerelt katonák, illetve a világháborús relikviákat gyűjtő magánszemélyek.⁶⁵ A fémdetektor azonban nagyon gyorsan kilép ebből a szűk körből és bekerül az illegális régészeti leleteket keresők eszköztárába. A fémdetektor használata a hatvanas években megjelenik Közép- és Dél-Amerikában, ill. Nyugat-Európában, a régészeti lelőhelybolygatások száma ugrásszerűen megnőtt. A kevésbé őrzött, elhagyatott területen fekvő, de a szakirodalomban ismert régészeti lelőhelyeken egyre gyakrabban jelentek meg a fémkeresőkkel érkező, hétvégi kikapcsolódásként terepet járó amatőrök.

Nyugat-Európában az 1980-as évek elejétől veszélyeztetik komolyabban a régészeti lelőhelyeket a fémdetektorral felszerelkezett kincsvadászok.⁶⁶ Ez a kincsvadászat hatalmas, jóvátehetetlen károkat okozott a régészeti terepbejárásokból vagy írásos forrásokból ismert, de szakszerű ásatással soha nem kutatott, tudományos szempontból ismeretlen, érintetlen lelőhelyeken.⁶⁷ Sok esetben csak a határon elfogott, fémdetektorokkal és illegálisan összerabolt, régészeti korú tárgyakkal megrakott csomagtartók figyelmeztetnek a helyzet komolyságára. Az illegális műtárgykereskedelem volumene Európában alig marad el a kábítószer- és fegyvercsempészet nagyságától, mégis kevés szó esik róla.

A helyzetet súlyosbítja, hogy a fémkeresőzés csak még inkább megnövelte a korábban is meglévő, keletről nyugat felé irányuló, illegális tranzitkereskedelmet, gazdagította az árukészletet. Bővült a külföldi piacokra dolgozó orgazdák köre is a külföldi fémkeresős és

⁶⁵ V. SZABÓ 2009, 129.

⁶⁶ V. SZABÓ 2009, 128. Már a kezdet kezdetén megjelentek az amatőrök mellett a fémkeresőzést profi módon űző majd értékesítő, elsősorban éjszaka dolgozó, vagy kifejezetten az elhagyatott helyen kereső, illegális piacra termelő fémkeresős csoportok.

⁶⁷ Vö.: MARASZEK 2006, 76-97; BRUNECKER 2008, 14-39.

orgazda kapcsolatokkal rendelkező, vállalkozó kedvű, illegalitásban dolgozó fémkeresősökkel. Az ellenük való fellépés első lépcsője a kialakult helyzetben való tisztánlátás.⁶⁸

Mivel Nyugat-Európában és Közép-Európa nagy részén az elmúlt kb. harminc évben jelentős mennyiségű tárgyat találtak meg illetéktelen kezek, ezért a fémkeresőzés, az ún. civil régészet problémája európai, de világviszonylatban is nagy kihívást jelent a rendészet és a régészet számára. Jelenleg Ukrajna, Románia, Bulgária, a balti államok lelőhelyei vannak a legsúlyosabb veszélyben. Néhány kattintással bármelyik brit amatőr pontos információkat kap például bolgár lelőhelyekről.

1.3 A második műtárgykrízis óta az illegális kereskedelem volumene felfelé ível

Az elmúlt két évtized közel-keleti eseményei, a technikai fejlődés és a globalizáció számos olyan gerjesztő faktor megjelenését, illetve felerősödését eredményezték, amelyek a műkincspiari árakat tartósan magasán tartják.

1.3.1 Különösen a második műtárgykrízis kezdete, 2003 óta ível töretlenül felfelé az illegális műtárgy-kereskedelem volumene

Az illegális műkincs-kereskedelem az egyre növekvő számú olyan áruféleség közé tartozik,⁶⁹ amelynek a stabil piaci értéke miatt megnőtt a szerepe a szervezett bűnözésben. Ennek oka az egyre érzékenyebb fémkereső műszerek rendkívüli mértékű elterjedése, a műkincsekben különösen gazdag országok hosszú távú instabilitása,⁷⁰ a régészeti korú tárgyak stabil teaurációs értéke, a szaporodó múzeumok tárgyéhsége, valamint a globalizáció kiváltotta ellenreakció, az értékkrízis és a személyes identitáskeresés vágya. A posztszovjet térségben, amelynek része Magyarország, a politikai és gazdasági átalakulás nyomán kialakuló új elit a politikai és gazdasági sikereiből keletkezett vagyona egy részét szívesen fekteti be műtárgyakba. Világszerte a másik olyan tényező, amely magasán tartja az árakat, a gomba módra szaporodó új múzeumok. A műtárgy értékálló volta miatt vagyonbiztonságot, valamint presztízst jelenthet a politikai és gazdasági vetélytársakkal szemben.

⁶⁸Lassányi Gábor, Szabó Máté, V. Szabó Gábor, Gábor Olivér és sokan mások szakmai segítségét, tanácsait, észrevételeit ezúton is szeretném megköszönni.

⁶⁹ ALBANESE 2019.

⁷⁰ SOCTA 2017, 48; HUDÁK–CSABA 2020, 135.

Ha a gyűjtőt a régészeti korú tárgyak érdeklik, azt a numizmatikai jellegű tárgyak kivételével gyakorlatilag csak a feketepiacon tudja beszerezni. Ez azonban csak gerjeszti a tárgyéhséget, az illegális ásatásokra és a fekete aukciókra való igényt. Az illegális műkereskedelmet is a kereslet-kínálat szabályozza: azt árulják, aminek piaca van, amire van vevői igény. A bejáratott, megfelelően biztonságos⁷¹ illegális hálózaton mindent lehet szállítani, fegyvert, embereket, kulturális javakat, drogot, cigarettát, vagy bármi mást, amelyre éppen igény van, és amelyet a forrásországban megfelelő minőségben és/vagy mennyiségben szállítani tud. A vevőigényt úgy lehet csökkenteni, ha megszüntetjük ezeknek a drága tárgyaknak a presztízsértékét.

A múzeumokban igen sok kétes eredetű tárgy halmozódott fel az elmúlt mintegy kétszáz évben. Egyértelműen bizonyítható, hogy a múzeumi igények, hiszen a múzeum is a gyűjtők közé sorolható ilyen szempontból, nagyban elősegítették a műtárgyas feketepiac szárnyalását. Jóval több múzeum van jelenleg, mint korábban, amelyek mind kvalitásos tárgyakat akarnak kiállítani, presztízsérdekből és anyagi érdekekből vezérelten, ezért a műtárgypiac telítve van a feketepiacról származó tárgyakkal.⁷² A feketepiac esetenként kapcsolatban állhat a nemzetközi terrorizmussal, de Magyarországon erre a szála sem okot, sem bizonyítékot nem látok.

1.3.2 Az elmúlt évek két egymással összefüggő trendje: a gyenge államok számának és a műtárgycsempészet volumenének megugrása

A hidegháború befejeztével új típusú kihívások jelentek meg, amelyek gyökerei azonban messzire nyúlnak a múltban. A fogalom megjelenése összefüggésben van azzal a II. világháború óta tartó folyamattal, amelyben tömegesen pusztult az emberiség kulturális öröksége, elsősorban a fegyverek technikai képességei miatt.⁷³ Napjainkban már olyan tényezők is szerepet játszanak, mint a humán biztonság, amely a korábbiakban kevésbé volt hangsúlyos. Emellett megjelent egy olyan érték, mint „az emberiség egyetemes kultúrkincse”.⁷⁴

Az antik tárgyakra szakosodott aukciók világában évtizedek óta tendencia, hogy az illegális műkincs-kereskedelemben bekerülő régészeti korú tárgyak egyik fontos forrását jelentik a politikailag-katonailag instabil, vagy már háborúval sújtott területek régészeti lelőhelyei.⁷⁵

⁷¹ Elkövetői szempontból ilyen biztonságot adhat a jellegénél fogva nehezen kutatható árukkal együtt, vagy pl. az élőállatot szállító teherautókkal való utaztatása az illegális áruknak: CSABA 2012, 73.

⁷² CAMPBELL 2013, 129; AMINEDDOLEH 2013, 228–229; FRANZEN 2013.

⁷³ JOHNSON 2007, 119–152; MYERS – KULISH 2016; ANTIQUITIES COALITION 2016

⁷⁴ PETROVIC 2013, 13–15; ETHICS, LAW AND ARMED CONFLICT 2016

⁷⁵ Vö.: RENFREW 2000; MARTOS 2013

Ezek a területeken nemcsak a rablások és a fémkeresők okoznak helyrehozhatatlan károkat, hanem az elpusztult vagy kirabolt köz- és magángyűjtemények anyagai is. A műkincs mindig stabilan értékálló, sőt, idővel értékét növelő zsákmányt jelent az illetéktelen kezek számára.

Az illegális műtárgykereskedelem volumene az egész Közel-Keleten, de világviszonylatban is évről évre nő.⁷⁶ A növekedés többek között a világpolitikai átrendeződés, illetve a globalizáció és annak negatív következményei számlájára írható.⁷⁷ Az elmúlt huszonöt évben még több ún. bukott állam (*failed state*) küzd világszerte a fennmaradásáért, mint korábban.⁷⁸ Ennek jele a migráció mellett többek között a vallási alapú radikalizálódás.⁷⁹

A műkincsempészet jelenleg a háborúk egyik finanszírozási módja, emellett a műkincsrombolással tudatosan befolyásolják a műkincsek piaci árának alakulását, felnyomják az árakat. Az etnikai tisztogatás mellett megjelenik a kulturális tisztogatás fogalma, az Iszlám Államban a műkincsrombolás a pszichikai terror eszköze.

Kína az utóbbi években egyre nagyobb szerephez jut a nemzetközi műkereskedelemben. A pandémia miatt egy rövid megtorpanás következett be, amelyet egy felfutás követett. Kína jelenleg megdöbbentően nagy, 36%-os részesedéssel rendelkezik a nemzetközi aukciós piacon.⁸⁰ Egy kínai gyűjtővel kapcsolatos statisztikai elemzés szerint 100 kínai gyűjtő túlnyomó többsége szenvedélyből gyűjt, aukcióházakban vásárol, legnagyobb részét kínai műtárgyakat.⁸¹

1.4 A kulturális örökség helyzete, mint biztonságpolitikai kérdés. Kísérletek az örökségvédelmi kockázatelemzés módszereinek kidolgozására

Első pillantásra a kulturális örökség helyzete a biztonságpolitika komor kihívásaihoz képest bagatellnek tűnhet. A begyűrűző globalizáció azonban olyan identitáskeresést és identitásválságot generált, amely a kulturális hovatartozást, a nemzeti hagyományokat (amelynek fontos része a tárgyi örökség) a korábbiaknál jóval hangsúlyosabb pozícióba emelte. Emellett a pénzmosással kapcsolatos összefonódásai miatt is a téma felértékelődött és komoly biztonságpolitikai tényezővé vált. Ebben a fejezetben ezt a folyamatot és eredményeit, a kihívásokra adott válaszokat mutatom be.

⁷⁶ AMIN 2016

⁷⁷ Vö.: HADNAGY 2005

⁷⁸ GAZDAG 2011, 124; MARSAI 2014

⁷⁹ MARSAI 2016, 93-111; KIS-BENEDEK 2016, 29.

⁸⁰ MOVIUS 2021

⁸¹ MOVIUS 2021.

1.4.1 Milyen jelei és eredményei vannak az elmúlt húsz évben az integrált elemzésre való törekvésnek?

A fegyverkereskedelemmel való összefonódása és az óriási illegális pénzösszegek mozgása miatt egyre nagyobb fontosságot kap a nemzetközi örökségvédelem, annak aktuális helyzete a nemzetközi biztonságpolitikában. Kijelenthető, hogy biztonságpolitikai kihívássá vált a nemzetközi, regionális vagy lokális örökségvédelmi helyzet, illetve annak elemzése. Hasonlóan fontos a humánbiztonsággal, az egyéni és közösségi identitással való összefonódása is.

Mivel az örökségvédelem állapota finom indikátora az adott ország biztonságpolitikai helyzetének, ezért az örökségvédelmi kockázatelemzés készítése és az ezzel összefüggésben elérhető tudományos eredmény nemcsak a régészek és a bűnügyi felderítés számára szolgálhat tanulságokkal, de a biztonságpolitika iránt érdeklődők számára is. A fenyegetés kihívására adandó megfelelő válaszlépést⁸² megelőző elemzés fontos része lehet az örökségvédelmi kockázatelemzés, különösen azokban az országokban, amelyek műkincsei a feketepiacon nagyon kelendőek, és ezáltal magasabb illegális jövedelem származik belőlük.

Az örökségvédelmi szempontú elemzés elmaradása végzetes következményekkel járhat egy instabil régió későbbi pacifikálása szempontjából. A humán biztonság fenyegetései közé sorolható a kulturális identitáshoz, kulturális örökséghez való jog (az egyéni vagy közösségi biztonság sérelme). A szélsőségesek általában az ellenféllel együtt annak múltját is el szeretnék törölni; az ellenük való fellépésben fontos szerephez juthat egyfajta pozitív propaganda az európai, nyugati, vagy az egyetemes kultúra értékeiről.⁸³ Hagyományosan az UNESCO rendez ilyen témájú konferenciákat, de a témával az ENSZ is foglalkozik.⁸⁴

Az integrált rendészeti-múzeológiai együttműködés eredménye a bűnügyi szakprognosztikai elemzői munka, amely anyagokat készít a bűnüldözői és a vámügyi szerveknek. Ezen a területen különösen fontos, hogy az elemző kettős képzéssel rendelkezzen, mindkét szakterület ismereteit önállóan elsajátítsa.⁸⁵

⁸² HADNAGY 2005

⁸³ HADNAGY 2005; KRIZBAI 2015, 294.

⁸⁴ „A kulturális örökség védelme háborús konfliktusok idején” című konferenciát már tizedik alkalommal tartották meg 2013. decemberében Párizsban, az UNESCO Központjában. Hasonlóképpen elő szokott fordulni ez a témakör az (International Institute of Humanitarian Law (IIHL): szakértőknek tartott nemzetközi szemináriumain is. Ld. ANONYMUS 2009a.

⁸⁵ Az örökségvédelmi elemzők többek között az alábbi kérdésekre keresik a választ: Milyen leletek felbukkanása várható a műtárgypiacon, egyes társadalmi csoportoknál? A menekültek, stb. használnak-e fizetőeszközként kisméretű, nem-fém tárgyakat, amelyeket a fémdetektor nem mutat ki? Emellett a gyenge, vagy hadszíntérre vált

1.4.2 A militarizmus megjelenése az örökségvédelmi előrejelzések készítésében

A globalizációnak az elmúlt évtizedekben bekövetkező kiteljesedésével a tér és az idő korábban nyomaiban sem tapasztalt mértékben történő összesűrűsödése figyelhető meg. Emiatt „a távoli katonai területek helyi politikai és gazdasági hatásokat fejtenek ki, és fordítva.”⁸⁶ Szellemi együttműködésre van szükség nemzetközi és nemzeti szinten is a rendészeti szervek és a kulturális szereplők között. A katonáknak és a fegyveres erők minden egységének multikulturális környezetben kell végrehajtania katonai missziókat, ahol az egyes katonai műveletekben a katonák nemcsak harcosok, hanem a feladatok jellegétől függően időnként diplomaták vagy rendőrök.⁸⁷

A rendelkezésre álló tér, akár egy ország területe, akár más módon meghatározott méretű tér katonai, illetve bűnügyi szempontú felderítésekor, elemzésekor, felügyeletekor mindenképpen érdemes örökségvédelmi szempontból is elemzéseket készíteni. Az elmúlt néhány évben megjelenő tendencia, hogy szakértőket, elemzőket alkalmaznak egyes államok az ilyen szempontú vizsgálatra.⁸⁸ Az instabil térségek, vagy háború által sújtott, hadművelési zónává vált területek vizsgálatakor a nemzetközi konfliktusok általános válságkezelésének lépéseit szokták alkalmazni, SWOT-elemzéseknek a megfigyelési folyamatba való beiktatásával.

államok közgyűjteményeinek helyzetét elemzi, veszteségállományukról információkat gyűjt és azokat összeveti az aukciós anyaggal. Részletes, tárgytípusokra lebontott előrejelzést készít a műkincscsempészetben várható tendenciákról. Vö.: MRÁZ 2001, 25.

⁸⁶ KOÓS-SZTERNÁK 2014, 9.

⁸⁷ MÁRTON 2011, 6.

⁸⁸ A katonai elemzőkhöz hasonlóan dolgozó bűnügyi örökségvédelmi elemzők többek között az alábbi kérdésekre keresik a választ, elsősorban térképekkel, táblázatokkal dolgozó digitális alkalmazások segítségével: Milyen leletek felbukkanása várható a műtárgypiacon? Milyen leletek felbukkanása várható egyes társadalmi csoportoknál, pl. a menekülteknél? (Például kisméretű, nem-fém szobrok, amelyeket a fémdetektor nem mutat ki.) Mely múzeumok anyaga jelenhet meg a műtárgypiacon? (Az egyes múzeumok veszteségállományának minél pontosabb ismerete.) A gyenge, vagy hadszíntérré vált államok korábbi közgyűjteményei helyzetének elemzése. Részletes, tárgytípusokra lebontott előrejelzés készítése a műkincscsempészetben várható tendenciákról (ábrák, fotók, táblázatok, grafikonok, diagramok), stb. Vö.: MRÁZ 2001, 25.

1. információk folyamatos feldolgozása – elemző munka⁸⁹ - monitoring, kontrolling, értékelés.⁹⁰
2. döntéshozatal
3. a katonai és a diplomáciai (politikai) akciók koordinálása (integrált stratégia).

1.4.3 Milyen megoldásokkal csökkenthető az örökségvédelmi kockázat?

A döntéshozatalban a biztonsági kockázatokat amennyire csak lehet, minimalizálni kell. Ennek része az örökségvédelmi kockázat mérséklése is. A szélsőségesek ugyanis az ellenféllel együtt annak múltját is el szeretnék törölni. Az ellenük való fellépésben fontos szerephez juthat egyfajta pozitív propaganda az európai, nyugati kultúra értékeiről.⁹¹ A humán biztonság egyetemes fenyegetései közé sorolható a kulturális identitáshoz, kulturális örökséghez való jog (az egyéni vagy közösségi biztonság sérelme).

A sajtón keresztül történő szemléletformálás, a közbizalom az egyetemes értékekben, a restitúciók ügyében a törekvés a megalázás nélküli megoldásokra (*face serving solution*) törekszik (sokadik gazdájánál van az illegális, majd legálissá tett régészeti lelet) és közben a gazdasági piac biztonságának minél teljesebb garantálása (a műkincspiac legális keretek között tartása, az aukciós árak alakítása) mind magát az adott államot teszi biztonságosabbá. Fontos, hogy minél jobban körbebástyázzuk jogilag, egyfajta kollektív védelemként az egyént és a közösséget, mert a globalizálódó világban a kulturális identitás megőrzése kulcsfontosságú lehet a béke fenntartásában.

1.5 Komplex kihívásra komplex válasz

Az államot ért komplex, az egyént, a közösséget, az államrendet és a pénzügyi rendet egyaránt veszélyeztető katonai-biztonságpolitikai-bűnügyi kihívásra az állam csak egy szintén komplex válaszlépéssel tud reagálni, mindazokon a pontokon, ahol a kihívás érte. A katonai, biztonságpolitikai és rendészeti intézkedések összehangolása nélkül érdemi eredményt,

⁸⁹ PARCAK – GATHINGS 2016, 188-205.

Az elemző-értékelő munka általános szempontjainál az elemző felhasználja a globalizáció és az információs technológiai forradalom nyújtotta lehetőségeket:

Szüksége van az adott térség katonai-biztonságpolitikai helyzetének ismeretére; a veszélyben lévő ismert, elsősorban kiemelt fontosságú (világörökségi, stb.) lelőhelyeket számba veszi; a terület köz- és magángyűjteményeit számba veszi, helyzetüket elemzi; az adott területen folyó háború/háborúk során használt fegyverek romboló hatásának elemzése (milyen mélységben, mekkora területen rombolt/rombolhat); katonaföldrajz – „örökségvédelmi földrajz”, ebből örökségvédelmi előrejelzések készítése.

⁹⁰ Erre példa a Parcak-féle Satellite Remote Sensing for Archaeology: PARCAK 2016

⁹¹ KRIZBAI 2015, 294.

változást nem lehet elérni. Ezeknek a válaszlépéseknek némelyike tudatos kormányzati döntés volt, más része spontán játszódott/játszódik le, sorozatos események folytán, vagy más döntések mellékkövetkezményeként.

1.5.1 Válaszlépés a kultúrpolitikában: A kulturális örökség szekurizációs folyamata

A kulturális terrorizmus az erőszak öncélú alkalmazása, megfélemlítés, erőfitogtatás a civilek egy meghatározott csoportjával szemben, de nem beszámíthatatlan elmeállapotban történik, hanem nagyon is tudatosan. A műkincscsempészet azonban a szervezett bűnözés keretei közé tartozó, nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény.⁹²

A kulturális terrorizmus (*cultural terrorism*) kifejezés a harmincas évektől ismert⁹³ és az elmúlt közel nyolcvan év háborús cselekményei során kulturális értékek pusztulására is számos esetben sor került, csak az elmúlt évtizedben került újra komolyabban előtérbe a kifejezés, mégpedig a kulturális örökségvédelem szekurizációs folyamatával párhuzamosan, részben már annak eredményeképpen. Barry Buzan munkássága és a koppenhágai iskola óta tudjuk, hogy „*azáltal válik valami „biztonsági kérdéssé” (security issue), hogy a társadalom annak tekinti.*”⁹⁴

Maga a biztonság fogalom (security) is felértékelődött a hidegháborús évek kezdete után. A modern biztonság koncepció első jelei először az Egyesült Államokban jelentek meg 1955-ben.⁹⁵

1994-ben a nemzetközi szervezett bűnözéssel kapcsolatban a szakértő még joggal mondhatta, hogy „*...napjaink terrorizmusát a maffia és társszervezetei jelentik.*”⁹⁶ Napjainkra azonban ez megváltozott. Nem tűnt el a szervezett bűnözés, hanem finanszírozóként a háttérben jelen maradt és megjelentek a médianyilvánosság elé, az első vonalba lépő, a kulturális terrorizmus körébe tartozó cselekményeket is elkövető vallási fanatikus csoportok.

A szekurizációs folyamat az elmúlt húsz-harminc évben a társadalmi biztonság számos szegmensét, így a vallási-nemzeti-kulturális identitást egyaránt érintő, illetve magába foglaló kulturális örökségvédelem helyzetét is elérte. Ennek oka elsősorban a fegyverek technikai

⁹² KISS 2016, 17.

⁹³ ANONYMUS é.n. b

⁹⁴ BUZAN-WAEVER-DE WILDE 1998, 195-213.; CSIKI 2012, 1.

⁹⁵ FISCHER et al. 1995, 8.

⁹⁶ STERLING 1997, 271. Az eredeti amerikai kiadás 1994-ben jelent meg.

képességeinek elképesztő fejlődése, a hadviselés átalakulása, valamint a régészeti leletekben és lelőhelyekben gazdag területeken zajló háborúk nagy száma.⁹⁷

Az elmúlt időszak biztonságpolitikai sarokkövei, a hidegháború vége (1989-1992), 2001, 2014⁹⁸ lazábban ugyan, de az örökségvédelem biztonságpolitikai aspektusaiban is megjelennek.

Jelenleg a kulturális örökségvédelem témájának biztonságiasítása (szekurizáció) zajlik, mivel a nemzetközi szervezetek és az egyes kormányzatok felismerték a kulturális identitás kulcsszerepét a béketeremtésben és a béke fenntartásában. A délszláv, vagy a ruandai háborúban kulcsszerepet játszó kulturális identitás problémája és az első, majd a második iraki, végül a szír háború, mint régészeti szempontból kiemelt jelentőségű területen folyó háború rávilágította a nemzetközi közösség, valamint a NATO figyelmét a kulturális örökségvédelemre. Az örökségvédelem ügye egyértelműen kilépett a kultúra keretei közül és biztonságpolitikai tényezővé vált.

Mivel egy térség radikalizmusát elősegíti egyebek mellett a csempészet, a szegénység és a kilátástalanság,⁹⁹ ezért nagyon fontos, hogy a csempészet egyik fajtáját, a műtárgycsempészet gyökereit, mozgatórugóit és jelenségét is megértsék nemcsak a katonák, hanem minden rendvédelmi szerv.

1.5.2 Válaszlépés a katonai tervezésnél: Specialisták a hadseregben és az állam alkalmazásában

Márton Andrea 2011-es remek elemzésének elején jól összefoglalja Samuel Huntington és az amerikai neokonzervativizmus viszonyával kapcsolatban Huntington professzionizmus-konceptióját. A huntingtoni professzionizmus a speciális szaktudás, az egyetemes felelősség és a testületiség elegyére alapoz, éppen azokra az alapelvekre, amelyet az amerikai újkonzervatívok az amerikai hadseregtől, mint professzionális és állandó szervezettől elvártak, amely a nemzet biztonságát is garantálja.¹⁰⁰

Moskos és Wood elméletében a hidegháború utáni katonai vezetésre vonatkozóan a vezető menedzser státust határozták meg, mint a jövőbeni katonai vezető elsődleges szerepkörét a

⁹⁷ HUDÁK 2016b, 63-73.

⁹⁸ KONDOROSI 2016, 34-37.

⁹⁹ KIS-BENEDEK 2017, 110-111.

¹⁰⁰ MÁRTON 2011, 1. Morris Janowitz 1960-as munkájában még nem gondolkozik a civil szférából érkező szakértők munkának a hadsereg kötelékében történő alkalmazásával, de 1975-ös könyvében már megjelenik a katonai képzés tárgyalásakor a polgári és katonai szféra egymáshoz való közelítése. JANOWITZ 1960; JANOWITZ 1975

katonai diplomata mellett.¹⁰¹ Ebbe a vezető menedzser jellegbe jól illeszkedik a különféle specialisták kezelése, munkájuk koordinálása is. Ez nemcsak fegyvernemi specialistákat jelölhet, hanem civil, vagy bűnügyi specialistákat, így műtárgyspecialistákat, építészeket vagy más szakembereket is.

Mára tény, hogy tömegesen pusztul az emberiség kulturális öröksége, elsősorban a fegyverek technikai képességeinek jelentős megnövekedése miatt, annak ellenére, hogy nagy számban használnak precíziós fegyvereket. Mára nemcsak az kulcsfontosságú, hogy a kialakult háborúkat „helyben tartsák”, a konfliktus ne eszkalálódjon, ne alakuljanak ki újabb háborús gócok, hanem a pszichés és a tárgyi pusztítás csökkentése is, amely megakadályozhatja a tartós béke megteremtését az adott területen.

Így a humán közeg, a helyben élők és azok szellemi kultúrájának védelme, valamint a hely tárgyi örökségének védelme, a katonai közegű örökségvédelem az elmúlt két évtizedben két új specializációban öltött testet, a katonai antropológiában (*Military Anthropology*) és a katonai közegű régészeti örökségvédelemben (*Military Archaeology*). A meginduló katonai műveletekkel párhuzamosan, sőt, már a tervezéskor hatékony lépéseket kell tenni az örökségvédelem ügyében is a későbbi béke érdekében.

A „katonai közegű régészet” egy egészen új, alig tíz éves múltra visszatekintő szakág a hadtudományon belül. A katonai alkalmazásra szánt örökségvédelmi képzés az Egyesült Államokban zajlik és egyelőre nemzetközi viszonylatban is csak ismerkedik vele a szakma. A szakterület fontos európai központjává nőhet ki a *Maniscalco Center*, más néven *Centro di Alti Studi Fabio Maniscalco per la Documentazione e la Formazione sulla Protezione Internazionale dei Beni Culturali*.¹⁰²

Még egy olyan hatalmas létszámú hadseregben is, mint az amerikai, Corine Wegener, az amerikai hadseregnek a 2. világháború óta az egyetlen, a kulturális vagyonért felelős őrnagya („*Cultural Heritage Preservation Officer*”, *Smithsonian Institution*). Ő, aki szakterületének egyik legkiválóbb kutatója, az USCBS egyik alapítója, művészettörténész és művészeti kurátor is egyben.¹⁰³ Wegener rámutat arra, hogy jelenleg a Konvenciók teljesítéséhez az amerikai hadsereg (más hadseregekhez hasonlóan) szakmai deficittel küzd.

¹⁰¹ Idézi: MÁRTON 2011, 2-3. és 1. táblázat

¹⁰² A *military archaeology*-val, vagy katonai régészettel az USA-ban egy külön program foglalkozik, amely belső képzéseket is tart. A Maniscalco intézet, amely névadója szellemi és tárgyi örökségét gondozza, szakterülete a háború sújtotta övezetek örökségvédelmének a katonai és jogi lehetőségek szerinti biztosítása. A tehetséges olasz katona és régész, Fabio Maniscalco 2008-ban, fiatalon hasnyálmirigyrákban hunyt el: ANONYMUS é.n. c

¹⁰³ RUSH 2012

A 2. világháború befejeződése után közvetlenül rendkívül sikeres szolgálatot teljesítő *Monuments, Fine Arts and Archives* (MFAA) programba önkéntesen beszálló professzorok és csapatuk (közkeletű nevükön a Monuments Men) azért tudott annyira sikeres lenni, mert a szakma legkiválóbbjai fogtak össze a nácik által elrablott műkincsek visszaszerzése érdekében.¹⁰⁴ Jelenleg azonban az amerikai hadseregben (is) meglehetősen kevés olyan hivatásos katona szolgál, aki a kulturális örökségvédelemben megfelelően járatos lenne.¹⁰⁵

Laurie W. Rush az amerikai hadsereg egyetlen hivatalos régésze („*Army archaeologist*”, „*cultural resources manager*”¹⁰⁶); ő vezette az amerikai Védelmi Minisztérium (Department of Defense) örökségvédelmi kezdeményezését is. Jó tollú író, aki frappánsan, tömören, de szakmailag is támadhatatlanul össze tudja foglalni mindazt a Konvenciókból eredő kötelezettségeket, amelyek a katonák szempontjából fontosak.¹⁰⁷

Az ún. *Cultural Heritage by AIA-Military Panel (CHAMP)*, a patinás AIA (*American Institute of Archaeology*) programja, amely az amerikai kormányzati szándék nyomán az örökségvédelemmel való találkozás eredményeképpen született meg.¹⁰⁸ A program kapcsolódásai nincsenek egységesen kidolgozva: míg a honlapon a jogi beágyazottság megjelenítésére aprólékosan ügyeltek, addig az AIA és a USCBS (*US Committee of the Blue Shield*) fűlnél még nincs tartalom feltöltve; annak ellenére, hogy az AIA hangsúlyos partner, sőt, azon belül lett ez a katonai modul létrehozva.

Az ASOR CHI program (*ASOR Cultural Heritage Initiatives*) az ASOR (*The American Schools of Oriental Research*), egy 1900-ban, a közel-keleti régészeti kutatások hőskorában alakult patinás szervezet, amelynek kulturális örökségvédelmi kezdeményezése (*ASOR Cultural Heritage Initiatives, ASOR CHI*)¹⁰⁹ amely az elmúlt években az amerikai külügyminisztériummal együttműködve Irak, Szíria és Líbia kulturális örökségének védelmében tett nagyon sokat, együttműködve a helyi szakemberekkel.

Míg a katonai lét valóban egyedülálló abban, hogy a természetes személyes igényeket a hivatásos szolgálatnak rendeli alá,¹¹⁰ addig a specialistára az érvényes, hogy minden vonalon a szakterülete érdekeit képviseli. Így az örökségvédelmi szakember a háborúval sújtott

¹⁰⁴ A mai napig kerülnek azonban elő, minden évben legalább öt-tíz esetben nácik által elhurcolt műkincsek, elfalazott helyiségekből, magángyűjtők örökségéből és számos más kalandos úton vándorolva.

¹⁰⁵ WEGENER 2010, 2.

¹⁰⁶ RUSH 2012

¹⁰⁷ DOD initiative designed to support U.S. cultural property mapping, planning, and education for global operations. RUSH 2012 [*A Védelmi Minisztérium kezdeményezése, amelynek célja az amerikai kulturális javak feltérképezésének, tervezésének és oktatásának támogatása a globális műveletekhez.*] szerz. ford.; WEGENER 2010a.

¹⁰⁸ ANONYMUS é.n. c.

¹⁰⁹ ANONYMUS 2021f.

¹¹⁰ MÁRTON 2011, 3.

területeken is menti a menthetőt, szaktanácsokat adva a katonai vezetésnek és a helyi közigazgatási szerveknek az épített és tárgyi örökség védelmében. Ez a szaktanácsadás 2003-ban, az Iraq Museum kirablása utáni az amerikai Matthew Bogdanos jelentéseiben már világosan jelen van.¹¹¹

2003 októberében a régész szakma egyik vezető folyóiratában, az *Archaeology* internetes felületén tömör, mégis kimerítő, Bogdanos jogász-mivoltához illő frappáns beszélgetés jelent meg a világ minden régészét érdeklő, kiemelkedő jelentőségű közel-keleti műkincseket illetően.¹¹² 2014-ben meg is filmesítették Bogdanos egyébként mesteri érzékkel, az amerikai hadsereg iránti tökéletes lojalitás, a személyes kapcsolatok tisztelete és a hazaszeretet jegyében, de az egyes eseményekkel kapcsolatban finom szarkazmussal megírt könyvét az Iraq Museum kincsei utáni hajtóvadászattal kapcsolatban.¹¹³ A téma nem-elkendőzése, hanem a pozitív szereplők szerepének tudatos kiemelése tipikus amerikai kommunikációs és filmes fogás, amely jó propaganda a hadsereg professzionalizmusának kiemelésére. Az emberarcú katonaság bemutatása, amelyet Márton Andrea a „haderő civilisedésének” nevez, a maszkulin szerep háttérbe szorulásával, de a civil szférában is jól csengő „tiszt és gentleman” fogalmak, mint alaperények és a civil társadalom számára mint hívószavak megtartásával jár együtt.¹¹⁴

Bogdanos története is rávilágít arra, hogy rendészeti szempontból is kulcsfontosságú, hogy a hadműveleti területté váló zónákból minél kevesebb műtárgy kerüljön ki a feketepiacra, amennyire lehet, ezt a csatornát lezárjuk a bűnözői körök elől. Évtizedek óta tendencia, hogy az újonnan felbukkanó, eredeti tárgyak a piacon leginkább az ún. bukott államok múzeumi, gyűjtői anyagából, ill. őrizetlen lelőhelyeiről kerülnek ki.

A háborús háterszág és a békés területek védelmében előnyt élvez a rendészetben mára prioritást kapó bűnügyi prevenció. Ezt a műkincsekkel folytatott szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni prevenciót szolgálja a szatellit régészet.¹¹⁵

A Hágai Konvenciók szövege is kitér a nemzetközi és az UNESCO-támogatás kérésének ajánlására, valamint ezzel kapcsolatban nemzeti és nemzetközi adatbázisok, leltárok készítésére.¹¹⁶ Az elmúlt években a brit és amerikai egyetemek, valamint a Smithsonian

¹¹¹ pl. BOGDANOS 2006, 120.; Bogdanosról két héttel Irakba érkezése után már részletesen beszámolt a *The Guardian* cikke, megnyugtatta az érdeklődő civileket azzal kapcsolatban, hogy hozzáértő, a szakmabeliek számára is elfogadható vezető került a különleges egység élére: ZAVIS 2003.

¹¹² ANONYMUS 2003.

¹¹³ BOGDANOS 2014

¹¹⁴ MÁRTON 2011, 4.

¹¹⁵ PARCAK – GATHINGS 2016, 188-205.

¹¹⁶ Ld. 2006. évi XXIX. törvény.

Institution együttműködéseként dinamikusan fejlődő ún. szatellit régészet mintegy 9 ezer térképen hatalmas mennyiségű digitális információt halmozott fel. A hadsereg, mint az adatok megrendelője fontos szerepet játszott és játszik a gyéren lakott régészeti lelőhelyek védelmét felügyelő szatellit régészet fejlődésében és elterjedésében.¹¹⁷

Az örökségvédelem digitális alkalmazásai (*Digital Cultural Heritage, DCH*) különösen a nehezen megközelíthető, ritkán lakott területen található lelőhelyek műholdas figyelése, a szatellit régészet naprakész információkat szolgáltat a bűnüldöző szervek számára. A 2011-es arab tavasz eseményei után Egyiptomban a gazdasági válság jócskán felélénkítette a sivatagi rablóátasok számát. A pusztítás mértéke látványosan nyomon követhető a műholdas képeken, amelynek a 2016. évi TED (*Technology, Entertainment, Design*) -díjat elhozó monitoringját az egyiptológus Sarah Parcak dolgozta ki. Nagyobb volumenű kezdeményezés még az IDA (*Institute for Digital Archaeology*), a Harvard és az oxfordi egyetem, valamint a *Dubai Future Foundation* közös együttműködése.¹¹⁸

Az EAMENA (*Endangered Archaeology in the Middle East and North Africa*) program közel 20 ezer veszélyeztetett régészeti lelőhelyet tart nyilván a Közel-Keleten és Észak-Afrikában.¹¹⁹ Az adatbázis az Oxfordi Egyetem, a Leicesteri Egyetem és a Durhami Egyetem együttműködése révén valósult meg és folyamatosan frissítik. Vezetője az Oxfordi Egyetemről Robert Bewley. Elsősorban építési munkák, háborús pusztítások és rablás veszélyezteteti az épített és tárgyi kulturális örökséget. Számos olyan polgári hivatali alkalmazott van az amerikai hadsereg alkalmazásában, akik objektumokat (például korábban lerombolt szentélyeket) figyelnek, ott ahol például esetleges ISIS sejtek rejtőznek.¹²⁰ Az eredetileg egymástól elkülönülő tudományágak, a kutatási célok közötti sokirányú együttműködés, egymásra utaltság igénye egyre növekszik, a tudományos és a rendészeti megfigyelés gyakran egymást segítik.¹²¹

A before-after képek folyamatos vizsgálata során, rablóátasok dokumentálásával közvetett csatornákon a régész elemzők kapcsolatot tartanak fenn a lelőhelyek hatáságaival. Szíria, Irak, Egyiptom, Líbia, Mexikó, Peru, Bolívia, stb. esetében, a háborúk vagy a

¹¹⁷ Egy 2015 óta, jelentős brit kormányzati támogatással futó, a British Museum által felügyelt program (Iraq Emergency Heritage Management Training Scheme) keretében iraki régészeket tanítanak meg többek között a szatellit régészet módszertanára is: SHORE 2017

¹¹⁸További információk az Institute of Digital Archaeology honlapján találhatók: <http://digitalarchaeology.org.uk/our-purpose>

¹¹⁹ ANONYMUS 2016b

¹²⁰ OTTEN 2017.

¹²¹ KATONA 2004, 46.

terepviszonyok miatt nehezen megközelíthető terepen számtalan olyan értékes lelőhely van, amelynek állapota csak így ellenőrizhető, távfelügyelete csak így biztosítható.

Műholdas régészeti kutatásokat folytat többek között az amerikai külügyminisztériumhoz tartozó ECA (*Bureau of Educational and Cultural Affairs*), az ebben található *Cultural Heritage Center*, amely a legtöbb megbízást adja külsős szakértőknek. Az 1961-től működő, a fejlődő országokat segítő intézménynek számos pozitív hozadékkal járó tudományos, kulturális, szakmai kapcsolatai alakultak a helyi kormányzatokkal és szervezetekkel, ezért a műholdas régészet támogatottsága is jó; a felkínált információkat a helyi hatóságok nem amerikai kémtevékenységnek, hanem a hatóságot segítő szándékú jelzésként értékelik. Az egyéni és közösségi kapcsolatok fejlesztése, a cserekapcsolatok rendszere együtt jár a bűnügyi vonatkozásokat prioritásként kezelő kortárs amerikai örökségvédelmi szemlélet terjedésével. Ezt a folyamatot jól mutatja a restitúciós eljárások megszorodása és sikere a helyi tudományos közvélemény és a közmédia körében.¹²²

A kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos amerikai hadászati stratégia a kormányzati politika rangos hazai szervezeteinek újonnan, a cél érdekében felállított leányintézményein keresztül jön létre. A társszervek, társszervezetek pedig az FBI és az oxfordi és más rangos egyetem, illetve kutatóintézet, bekapcsolva, intézményes keretek közé rendezve a jól működő olasz bűnügyi kapcsolatokat. A sor végén megrendelőként, a nemzeti politika kitűzött céljainak elérésében¹²³ a bűnügyi nyomozóhatóság, valamint az amerikai külügyminisztérium és a védelmi minisztérium áll.”

Mivel a katonai erőnek a világ nagypolitikai folyamataiban játszott szerepe nemhogy csökkent, hanem jelentősen erősödött, ezért az amerikai hadseregnek is meg kell találnia a helyét ebben az új világban. Úgy gondolom, hogy az egyetemes kulturális örökség védelme minden hadsereg számára nemcsak kötelezettség, de egy eszköz is egy nagyon pozitív imázs kialakítására, ez a megállapítás a Magyar Honvédségre is érvényes lehet.

1.5.3 Válaszlépés a bűnügyi felderítésben: A bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb kapcsolatai nemzetközi szinten

A nyolcvanas évek elejétől építették ki az amerikai szövetségi bűnüldözési szervek a szervezett bűnözéssel kapcsolatos, egyre terebélyesebb adatbázisaikat és vele párhuzamosan a

¹²² ANONYMUS 2017b

¹²³ VIZI 2013, 7.

szakmailag magasan kvalifikált, speciális ügynökök hálózatát.¹²⁴ Alapvető, hogy a nemzetközi bűnözés ellen csak nemzetközi együttműködéssel lehet sikeresen fellépni.¹²⁵ A nemzetközi együttműködéssel könnyebben meghatározhatók egy hálózat határai, ezzel csökkentve a számításba vehető elkövetői kört.¹²⁶ A Közel-Keletről eltűnt műtárgyakat az USA és Európai Unió bűnüldöző szervei egyaránt keresik.¹²⁷ Elsősorban ezen területek magán műgyűjtői keresik ezeket a tárgyakat, mivel a zsidó-keresztény kultúrkör számára különösen kedveltek a háborús Szíria és Irak, vagy Líbia területéről származó műkincsek. Az angolszász ügyfél szemszögű közigazgatási-rendőri nyomozásnak megfelelően nem az európai jellegű, nyomozóelvű, hanem a megrendelő, a tárgyat kereső ország, vagy vevő érdekeinek megfelelően keresi a kutatás az illegálisan mozgó tárgyakat.¹²⁸

Az amerikai és az olasz bűnügyi együttműködés elsősorban a szervezett bűnözés megfékezése miatt lett szoros a II. világháború után. Az olasz gyökerű amerikai maffia, majd a hatvanas évek végére megjelenő nyugat-európai jóléti társadalom és az általános pénzügyi felhalmozás révén megerősödő olasz maffia, az ötvenes évek végétől elszabaduló művészeti aukciós árak, az amerikai felső középosztály és a felső tízezer körében divatossá váló műgyűjtés mind-mind indikálták az együttműködés erősítését. A nyolcvanas években már több sikeres összehangolt rendőri akció zajlott az amerikai keleti parton kábítószer terítő szicíliai maffia ellen.¹²⁹ Az amerikai kormányzati jelenlét megjelenése az olasz egyetemi szférában és a kulturális intézményekben több ponton is tetten érhető, különösen, ami a római Amerikai Egyetemet (*The American University of Rome*) és az ARCA (*Association for Research into Crimes against Art*) szervezetét illeti.¹³⁰

A nemzetközi műkincses feketepiac az elmúlt évtizedben átrendeződésen ment át. A genfi szabadkikötő vámáruraktárainak 2016. áprilisi botránya után, valamint a 2015. szeptemberében részben már megnyíló philadelphiai *Delaware Free Port* megnyílása miatt (ez utóbbi félúton van New York nagy aukciósházai és a gazdag Washington között) a feketepiac egy tekintélyes részének Londonba, illetve az Egyesült Államokba való áttelepedése zajlik, illetve várható. Az új helyzet még jobban fel fogja futtatni az amerikai, az arab és a távol-keleti piacot.

¹²⁴ STERLING 1997, 268-269.

¹²⁵ BÓCZ 1997, 286.

¹²⁶ KESZI-LOHNER 2022, 70.

¹²⁷ GARDNER 2017

¹²⁸ BÓCZ 2004, 102.

¹²⁹ STERLING 1997, 137, 270.

¹³⁰ További információk olvashatók az ARCA honlapján: <http://www.artcrimereasearch.org/>

A nemzetközi kultúrpolitikában és a szakirodalomban hangsúlyosan jelen van az utóbbi években az *art crime*¹³¹ kifejezés és a hozzá kapcsolódó témakör és szemlélet, amely elsősorban az amerikai szemléletű és amerikai befolyás alatt álló, örökségvédelmi kiképzést nyújtó intézetekben jelent meg. Az iraki, szíriai és az ukrán válság nyomán megélénkülő illegális műkincspiac miatt Európa-szerte terjed el a rendészettel a korábbinál sokkal szorosabb mértékben együttműködő régészeti szemléletmód. A kölcsönös egymásrautaltság, a leletek védelme és a bűnügyi információk cseréje iránti igény miatt erőteljes érdekegység jött létre.

Az Európai Unióban a 2005 májusában megkötött Prümi Szerződés többek között a határokon átnyúló bűnözés leküzdéséért köttetett meg.¹³² 2006-tól a Svéd Kezdeményezés nyomán a bűnügyi információcsere leegyszerűsödő eljárása ezt a folyamatot még inkább megkönnyíti. A Közös Nyomozócsoportok (*JIT, Joint Investigation Team*) egyre növekvő száma annak eredménye, hogy a nemzeti és nemzetközi hatóságok a hatékonyság érdekében keresik a gyorsabb, egyszerűbb engedélyeztetési eljárásokkal dolgozó együttműködési kereteket.

A nemzetközi műtárgycsempészet felderítésnek nagy lendületet adhat az integrált bűnügyi szemléletmód. Az elektronikusan vezetett két és többoldalú vám- és bűnügyi adatcserék számos kockázatra és összefüggésre hívják fel a figyelmet.¹³³ Ennek szelleméhez nemcsak integráltan működő rendészeti, nemzetközi és nemzeti vámügyi és rendőri együttműködések, hanem joint operation típusú akciókat lebonyolító integrált bűnügyi felderítés is hozzá tartozik, amely a határokon átnyúló bűnözési formák elleni küzdelemben jóval nagyobb sikereket ér el, mint korábban.

A tagállamonként egy-egy nemzeti irodát, valamint tagállamok képviselőiből álló közgyűlést, végrehajtó bizottságot és főtitkárságot működtető Nemzetközi Rendőrség Szervezete (ICPO)¹³⁴ ismertebb nevén, az Interpol. A szervezet feladata a tagállamok bűnüldöző hatóságai közötti nemzetközi bűnügyi együttműködés, információcsere, két- és többoldalú kapcsolattartás elősegítése.¹³⁵ A szervezet központja Franciaországban, Lyonban található. Valamennyi tagállam rendelkezik Interpol Nemzeti Irodával, amelyek segítik a kapcsolattartást az Interpol központjával, vagy más tagállam nemzeti irodáján keresztül az ott működő bűnüldöző hatóságokkal. A szervezet különféle infokommunikációs rendszereket,

¹³¹ A műkincsekkel kapcsolatos bűnözéssel (angolul *art crime*) kapcsolatos képzésre nem alakult ki a szakirodalomban sem egy általánosan bevett, állandó angol kifejezés.

¹³² Magyarország a 2007. évi CXII. törvényben implementálta.

¹³³ BAKAI 2016, 17-19.

¹³⁴ ICPO – International Criminal Police Organization

¹³⁵ További információk olvashatók az Interpol honlapján: www.interpol.int/Who-we-are/What-is-INTERPOL

adattárisokat működtet. Összefoglaló néven „Interpol csatornán” történő együttműködésnek nevezik, amikor az említett hatóságok ezeket használják fel.¹³⁶ A nemzetközi bűnügyi együttműködésre Európán belül az Interpol szervezete által nyújtott formákon kívül további lehetőségek is biztosítottak. Kiemelkedik ezek közül az Europol, valamint az EU szervezett bűnözés elleni szakpolitikai ciklusa, ami a tagállamok bűnüldöző hatóságainak erőfeszítését tervszerűen hangolja össze és a szakpolitikai ciklusokon belül téma szerint projektekre tagolja.¹³⁷ Az ezredforduló óta az egyre kifinomultabb és egyre szervezettebb módszerekkel elkövetett súlyos és szervezett bűnözés elleni törvényes és hatékony fellépés eszközeként az Európai Unió tagállamaiban is elterjedt a proaktív nyomozási módszerek alkalmazása a hírszerzés alapú rendszerben.¹³⁸

Az Interpol szervezet szolgáltatásaira visszatérve ki kell emelni a lopott műtárgyakat tartalmazó, tagállamok által tett adatszolgáltatások alapján működő WOA (Works of Art, 2019-től PSYCHE néven) ismert adattáris, mint 52.000 tétel, 130 országból eltulajdonított műtárgyat, köztük régészeti leleteket is tartalmaz.¹³⁹ A WOA adattárist a Carabinieri Leonardo-adattárisának mintájára fejlesztette tovább az Interpol, amely képet képpel összehasonlító funkcióval rendelkezik.¹⁴⁰

Az Interpol és különösen az engedélyeztetési eljárásokban az Interpolnál némileg gyorsabb, európai uniós rendészeti ügynökség, az Europol,¹⁴¹ valamint az 1999. májusától működő SECI¹⁴², majd 2011 őszétől SELEC néven (Southeastern European Law Enforcement Center) is koordinál közös műveleteket. A joint nyomozások száma egyértelmű növekedést mutat a SELEC tagállamok között az elmúlt tíz évben.¹⁴³ Az integrált szemléletmód terjedésének jeleit mutató rendőri és igazságügyi együttműködések keretében 2002-től szaporodni kezdtek a JIT-típusú együttműködések. A munkacsoportok egyike az Európai Unió Tanácsa mellett működő Vám-egytűműködési tanácsi munkacsoport (CCWP), amely elvileg a különleges/érzékeny áruk körébe tartozó műtárgycsempészetet is figyeli közös vámműveletek

¹³⁶ HEGYALJAI 2002; 2012.

¹³⁷ Ld. EMPACT projektek. HEGYALJAI 2014.

¹³⁸ NYESTE – SZENDREI 2019.

¹³⁹ További információk olvashatók az Interpol honlapján: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database>; LUKÁCS 2020, 137-138.

¹⁴⁰ LUKÁCS 2020, 138.

¹⁴¹ NAGY – VÁRDAI 2015, 74.

¹⁴² Southeast European Cooperative Initiative (SECI) Regional Center for Combating Trans-border Crime [Délkelet-európai egyttműködési kezdeményezés, a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelem regionális központja]

¹⁴³ További információk olvashatók a SELEC honlapján: <http://www.selec.org/p253/Joint-Investigations>

(*Joint Customs Operation*, JCO) és közös rendőri és vámügyi műveletek (*Joint Customs Police Operation*, JPCO) keretében.¹⁴⁴

A közös fellépések eredményei többek között az Athena, majd a nagyon sikeres Pandora műveletek.¹⁴⁵ A Pandora I. művelet 2016 novemberében Európában nagyon biztató kezdésnek bizonyult.¹⁴⁶ Az Athena II.¹⁴⁷ azonban egy 81 ország részvételével zajló, globális méretű vámügyi és rendőri együttműködés volt 2017. októbere és decembere között, amelynek keretében mintegy 41 ezer illegalitásban rejtőző kulturális javat sikerült lefoglalni. Részben párhuzamosan zajlott vele (2017. nov.20-30. között egy közös cselekvési fázisban) a szintén a műkincskereskedelem ellen irányuló, regionális Pandora II. művelet (2017.október-december), amelyet az Europol, az UNESCO és a Vámigazgatások Világszervezete (*World Customs Organisations*, WCO) koordinált a ciprusi rendőrség és a spanyol Guardia Civil vezetése alatt.¹⁴⁸ Az összehangolt akciósorozatok mindegyik esetben kimagasló eredményekkel jártak. Mindez jól mutatja, hogy a határokon átívelő jellegű illegális tevékenység elleni küzdelem szoros nemzetközi, nemzeti és koordináló szerepű nemzetközi hatóságokon egyaránt átívelő, szakértőkkel dolgozó összefogást kíván az eredményesség eléréséhez. Szakértőket az Athena II. és a Pandora I-II. műveletek során egyaránt igénybe vettek, csakúgy, mint az illetékes közigazgatási szervek segítségét.¹⁴⁹

Egy-egy akció még az aktívan a műveletben részt nem vevő országok nyomozó hivatalai számára is értékes információval szolgálhat a csempésztvonalakat és az elkövetési módokat illetően.¹⁵⁰

A kulturális örökség állapotának felmérése során a szakértők információkat szolgáltatnak a tudományos és a bűnügyi hírszerzés számára. A kulturális örökség aktuális állapotának felmérése többfajta szakértőt kíván. A kormányok és a belügyi szervek külsős, eseti és belsős (valamilyen szakértői intézetben stb. dolgozó) szakértőket egyaránt foglalkoztatnak műkincses ügyekben.

¹⁴⁴ BAKAI 2014, 121.

¹⁴⁵ ANONYMUS 2010

¹⁴⁶ ANONYMUS 2017c; SOCTA 2017 48.

¹⁴⁷ Hasonló razzia-szerű akció volt Európában korábban az Athena I., amely az illegális pénzmozgások és pénzmosás koordinált megfigyelésére és kiszűrésére irányult 2010. áprilisában.

¹⁴⁸ ANONYMUS 2018d

¹⁴⁹ SOCTA 2017 48. Az illegális kereskedelem elleni fellépés keretében a PEKOM elnevezésű bolgár-török bűnügyi együttműködés során, hosszas kétoldali egyeztetések után egy teljes szervezett bűnözői csoportot szűrték ki 2016-ban és 2017.elején, amelyben több ezer db, több millió euro értékű elsősorban fémkeresős tevékenységből és sírablásból származó kulturális javak, elsősorban régészeti korú fémtárgyak, bronzmécsesek, pénzek, kanalak, keresztek, különleges alakú ötvöstárgyak értékesítésére készültek. A tettenérés egy franciaországi aukciósházban történt, majd mintegy 30 főt tartóztattak le Bulgáriában és Törökországban: HUDÁK 2018b, 135.

¹⁵⁰ BAKAI 2016 21.

A mai napig jellemző erre a szakterületre, hogy a témában jártas nyomozók, rendészeti szervek tapasztalataikat, eredményeiket nem írják le, azok szóban öröklődnek a tőlük a stafétabotot átvevő következő rendészeti generáció felé. A másik oldalon vannak azok a művészettörténészek, régészek, akik szintén számos tapasztalatot, ismeretet felhalmoztak az évek során, de szakértői munkájuk¹⁵¹ legfeljebb a nyilvánosságra szinte sosem kerülő szakértői véleményekben jelenik meg.

Mivel a kulturális örökségvédelem súlya az elmúlt huszonöt évben megnőtt, ezért a képzésnek is alkalmazkodnia kell(ene) a megváltozott viszonyokhoz.

Brit, illetve részben amerikai hagyománynak tekinthető a friss nyugdíjas, nemzetközi hírű szakemberek szakértőként való alkalmazása, kurátori munkája. Mivel pályájuknak már van egy markáns íve, óriási kapcsolati tőkéjük, rangos szervezeti tagságaik vannak és nyugdíjas létüknél fogva már kívül állnak az akadémiai rendszeren, ezért független, szakmai alapokon nyugvó szakértőként tudnak jelen lenni olyan kényes ügyekben, mint pl. a Seuso kincs ügye; vagy UNESCO, ICOMOS-szakértőként dolgoznak.

A szakértők másik csoportja a rendőrségi, vagy katonai szakértők, akik közül a carabinieri szakértők nemzetközileg a leg(el)ismertebbek.¹⁵² A szakértők új nemzedéke olyan mai harmincasok-fiatal negyvenesek, akik jellemzően civilek posztdoktori ösztöndíjasok és civil-katonai/rendőrségi határmezsgyén dolgoznak. Ők ebben a témában zömmel olyan egyetemeken, kutatóintézetekben kutatnak, *art crime* vagy *military archaeology* témában, amelyek amerikaiak, vagy valamilyen szempontból amerikai kötődésűek. Közép- és Kelet-Európában a bűnügyi műtárgyas specializáció munkájának eredményei nemigen jelennek meg nyilvános publikációban; jellemzően eseti felkérés alapján vonja be a nyomozati munkába a múzeumi élet szereplőit a bűnüldözés. A változás szükségessége azonban erős. Ezt a migrációs helyzet,¹⁵³ valamint a Kelet-Európából és a Közel-Keletről illegálisan érkező, fémkeresőzéssel vagy az ukrainai és szíriai háborúk kapcsán eltulajdonított tárgyak nagy száma indokoltá fog tenni a közeljövőben.

A műtárgycsempészet mértéke és szerkezetének átalakulása már korábban, a hetvenes években sejtetni engedte, hogy átalakulásra van szükség a szakértői képzésben; mégpedig a rendészeti vonalat kell megerősíteni benne. Erre a felismerésre adott első válasz volt az olasz *Carabinieri Art Squad* megalakulása, amely azóta mintájává vált a más országokban

¹⁵¹ A szakértőt egyfajta gyűjtőfogalomként használom. Takarhatja a képzett becsűst, egy-egy szakterület specialistáját, aki lehet múzeumi szakember, vagy kutatóintézetben, háttérintézményben foglalkoztatott tudományos munkatárs, egyetemi tanár, vagy akár jogi végzettséggel is rendelkező magánvállalkozó is.

¹⁵² FARKAS 2019, 283-284.

¹⁵³ KONDOROSI 2016, 162.

megalakuló, bár kisebb létszámmal működő helyi műtárgyrendőrségeknek.¹⁵⁴ Az elmúlt évek háborúi nyomán a nemzetközi piacra kerülő, elsősorban régészeti korú műtárgyak nagy száma nyilvánvalóvá tette, hogy nagyobb erőket kell bevonni a műtárgyas nyomozásba,¹⁵⁵ másképp kell szervezni és a speciális képzés azonnali kialakítására, ill. átalakítására volna szükség. Bár az elmúlt évtizedekben sorra létesülnek a nemzetközi rendőri szerveknél a műtárgycsempészettel foglalkozó önálló osztályok, éppen a nem túl rózsás műtárgyvédelmi helyzet miatt, az egyetlen igazán sikeresnek az olasz *carabinieri* műtárgyas osztaga tekinthető.¹⁵⁶

Szakértelmüket és a nemzetközi műtárgypiacról való függetlenségüket, megbízhatóságukat jól mutatja, hogy 2003-ban az Iraq Museum kirablásakor, amikor az amerikai csapatok lehetetlen helyzetbe kerültek, az egyetlen szóba jöhető segítség a műtárgyas carabinieri voltak.¹⁵⁷ Ennek oka nemcsak magas taglétszámuknak és az olasz katonaság állományába való tartozásuknak köszönhető, hanem a komplex rendészeti és műtárgyvédelmi képzésüknek is.

1.5.4 Válaszlépés az aukció- és piacfigyelésben

2003 után, a II. világháború utáni legnagyobb műkincskrízis kitörésével és a restitúciók megindulásával nemcsak az egyes országokat, hanem az aukciósházakat is elérte az önvizsgálat etikai kényszere. Ma egyre nyitottabbá válnak a tiszta piac maradéktalan biztosítására, amelyet reklámcéllra is felhasználnak. A *Sotheby's* önálló, becsüs és egyéb képzést nyújtó iskolája, a *Sotheby's Institute* kifejezetten bűnügyi képzést nem folytat, a szakképzés mellett jogot és etikát oktat. A képzés a nemzetközi műtárgypiac fontos csomópontjaiban, Londonban, New Yorkban és Los Angelesben, valamint online zajlik. A másik nagy brit aukciósház, a *Christie's* szintén kialakította a saját képzési programjait, amely ugyanazon szegmenst lefedve hasonlóan működik, mint a *Sotheby's* esetében. A *Christie's* legfontosabb képzési helyszíne szintén London és New York. Belső képzéseikben önállóan még nem jelenik meg a kifejezetten bűnügyi jellegű modul, de hangsúlyos szerepet kap az etika és a jog oktatása.¹⁵⁸

¹⁵⁴ FARKAS 2019, 283-284.

¹⁵⁵ VIRÁG 2011, 197-205.

¹⁵⁶ Csak egy példa a sok közül: ANONYMUS 2016c

¹⁵⁷ Az eseményekről jó összefoglaló: BOGDANOS, 2006.

¹⁵⁸ A két aukciósház tantervei az alábbi linkeken érhetők el <http://www.sothebysinstitute.com/why-sothebys/core-curriculum/>; <https://education.christies.com/>. Az egyes témakörök szerint besorolt képzések árai szintén magasak.

A nagy aukciósházak szakértői képzéseit tekintve kifejezett törekvés figyelhető meg jelenleg a gazdasági piac biztonságának minél teljesebb jogi garantálására, a műkincspiac legális keretek között tartására, az aukciós árak alakítására, hiszen ezek a lépések nemcsak a műkincspiacot, de magát az adott államot is biztonságosabbá teszik.¹⁵⁹

Az 1970-es párizsi UNESCO egyezmény a kulturális javak illegális importjáról, exportjáról és kereskedelméről demarkációs vonal volt a múzeumok műkincsvásárlási trendjeiben: egyre több múzeum csak 1970 előtt jól követhető eredettel, tulajdonosi háttérrel (*ownership history*) rendelkező, „jó eredetű” műtárgyat hajlandó vásárolni. Az 1970 után nyugatra került, ismeretlen eredetű műtárgyak „rossz, gyanús eredetűek” lettek, mert akár új rablóátasásokból, illegális műkincs-kereskelemből is származhatnak. Az 1970-es demarkációs vonalnak azonban nemzetközi jogi relevanciája nincs, mert az egyezményhez folyamatosan csatlakoztak országok, még a 2010-es években is. Morális relevanciája van, amelyet a múzeumok figyelembe vesznek, az aukciósházak csak részben, a műkincskereskedők jobbra nem.¹⁶⁰

Az aukciósházak által fenntartott helyeken dolgozó kutatókat¹⁶¹ igazságügyi szakértőként is előszeretettel kéri fel szakmai ügyekben. Hosszú ideig nem volt kétséges, hogy ezek a szakértők a jogilag sikamlós esetekben hogyan, melyik oldal javára fognak szakértői véleményt adni.¹⁶² Mára azonban már ez is változóban van, mivel az etikai normatíva váltásnak megfelelni vágyás, a PC ezt az ágazatot is változásokra készíti.¹⁶³

A nyomozóhatóságok világszerte gyakran megbízható, független külső szakértőkkel, egyetemi, múzeumi, háttérintézményi szakemberekkel dolgoznak, nem pedig kettős képzést kapott, saját állományba tartozó specialistával.¹⁶⁴ Napjaink egyik legaktívabb szakembere *art crime* témában Colin Renfrew, aki nyíltan kiállt a magyar szakmai érvek mellett a Seuso-

¹⁵⁹ SOLOMON 2016

¹⁶⁰ BRODIE 2014, 4-12.

¹⁶¹ A múlt egy itt maradt darabja egy egyetemi professzori hely is (Bywater and Sotheby Professor of Byzantine and Modern Greek Language and Literature), amelyet a Sotheby's Oxfordban 1915 óta tart fenn, mint önálló egyetemi státuszt. Annak ellenére fenntartják, hogy azóta megalakult a Sotheby's saját intézete, a Sotheby's Institute, amely számos kutatót, elsősorban művészettörténészeket, valamint különféle specialistákat foglalkoztat. 61/158. j A jelenlegi oktatókat az intézet honlapja mutatja be: <http://www.sothebysinstitute.com/why-sothebys/our-faculty/>

¹⁶² Ennek a jelenségnek egyik ékes példája volt a Seuso kincsnek a nemzetközi szakma számára nyilvánvalóan magyarországi eredete ellen tanúskodó Mango-házaspár esete, akik közül a művészettörténész feleség mellett kiálló Cyril Mango, az egyébként elismert filológus szakember éppen ezen az illusztris, megbecsült oxfordi, de mégis csak szponzorált helyen dolgozott. Bővebben: MANGO 1990a; MANGO 1990b; MANGO - BENNETT 1994; RENFREW 2000, 49, 129-131.

¹⁶³ Bővebben: BRODIE 2019, 1-9.

¹⁶⁴ Ilyen kutató a londoni British Museum régésze, St John Simpson, aki a szasszanida és a korai iszlám művészettel foglalkozik. Mint a területet jól ismerő ásató régész cikket írt a közel-keleti, jemeni és az afgán pusztuló kulturális örökségről: SIMPSON 2015.

ügyben is, majd a kincs körüli vitát folyamatosan felszínen tartotta. Az II. Erzsébet királynő által 1991-ben bárói rangra emelkedett Renfrew tekintélyével megerősítve a kincs gyakorlatilag eladhatatlanná vált a műtárgypiacon és Magyarország jutányosan jutott hozzá.¹⁶⁵

A Renfrew-Palmer-jelenség, vagyis a vezető kurátorok és szakértők harca a magángyűjtőkkel a brit szakértők és Nagy-Britannia sajátos helyzetét jelzi a nemzetközi műkincspiacon. Jelzésértékű, hogy csak 2003-ban került sor az 1970-es UNESCO egyezmény brit ratifikálására, valamint hogy a 2003 előtt illegálisan Nagy-Britanniába került műtárgyakra nem kötelező alkalmazni.¹⁶⁶ A felemás jogi helyzet és az angliai műgyűjtés és műtárgyforgalom kiemelt volumene következtében a szigetországban a téma szakértői hangsúlyos szerepet játszanak nemcsak a szakpolitikában, hanem a közéletben is. Ma már egyre gyakrabban emelik fel más kutatók is a szavukat a magángyűjtők csillapíthatatlan tárgyéhsége miatt. James Cuno amerikai művészettörténész, szintén ismert kurátor, könyvet is írt a gyűjtői túlkapásokról.¹⁶⁷

1.5.5 Válaszlépés a nemzeti és nemzetközi jogban

A nemzetközi jog is folyamatosan alkalmazkodik az átalakuló biztonságpolitikai helyzethez. A napjaink kultúrpolitikai trendje által generált restitúciós láz eredménye, hogy jelenleg a jogi szakértői munka jelentős hányada kormányzati megbízásból, illetve a korábban sok bizonytalan eredetű műtárgyat vásároló egyes múzeumok esetében a múzeumok részéről önként történő felajánlásból eredő visszaszolgáltatások (restitúciók) körüli jogi munkából áll. A nyugati világ jelentős múzeumaiban évszázadok alatt, más múzeumokba akár csak az elmúlt évtizedek háborús vagy politikai eseményeit kihasználva, vagy éppen háborús területről kimenekítve elkerült és felhalmozott tárgyak közül egyre több kerül vissza ünnepélyes keretek között az anyaországba. Ez nemcsak a kétes eredetű műtárgyakat korábban előszeretettel vásároló *Paul Getty Museum* anyagát érinti, hanem a *British Museum* és számos más amerikai és európai múzeum gyűjteményét.

A jogászok a restitúciók ügyében a megalázás nélküli megoldásokra (*face serving solution*) törekednek, figyelembe véve, hogy általában sokadik gazdájánál van az illegális úton elkerült, majd legálissá tett régészeti lelet. A kulturális örökségvédelem büntetőjogi

¹⁶⁵ Renfrew személyes kiállása rávilágít az akadémiai rendszer negatívumaira. Több bizonytalan eredetű műtárgyegyüttes érdekében, független szaktekintélyként azért szólalhatott fel nyilvánosan, mert személye már kívül esik a szakmai hierarchikus rendszeren, korábban pedig annak csúcsán volt: RENFREW 2000; RENFREW, 2007 38., RENFREW 2014, 50. Ha az eredeti eladási árnál maradt volna az ára, Magyarországnak esélye sem lett volna megvenni a kincset.

¹⁶⁶ BUZINKAY 2004b

¹⁶⁷ CUNO 2010

aspektusaival foglalkozó kiemelkedőbb szakjogászok és a hozzájuk kapcsolódó tudományos műhelyek, intézetek több esetben fontos szerepet töltenek be, mint állami vagy nemzetközi szervezetek tanácsadói, a szakmai és a közgondolkodást formáló szakírók.¹⁶⁸

Az amerikai kormányzati körökhöz, különösen a republikánus táborhoz köthető a rangos *ABA's Art and Cultural Heritage Law Committee* és az *International Journal of Cultural Property* is.¹⁶⁹ A londoni *Institute of Art & Law* előadásokat, *DipAPPLE* és egyéb képzéseket nyújt, valamint nyilvános kurzusokat tart a műkincsekkel kapcsolatos jogi visszaélésekről, a téma kriminológiai aspektusairól. Számos meghívott előadó is segíti előadásaival és publikációival az intézet munkáját.¹⁷⁰ A Yale egyetemhez kapcsolódó intézet, a *Yale Institute for the Preservation of Cultural Heritage, West Haven, Connecticut (IPCH)* többek között az épített örökség védelmével, elméleti képzéssel, természettudományos vizsgálatokkal foglalkozik, de az amerikai trendnek megfelelően az elmúlt években nyitott a biztonságpolitikai-bűnügyi irányvonal felé. Híres megmozdulásuk volt az utóbbi időben a *London Declaration on Culture in Crisis* elnevezésű iránymutató cselekvési terv összeállítása. A kulturális identitás minél teljesebb védelme az egyik kulcstényező a globalizált világban egy adott területen a béke megőrzésében, ezért fontos körülbástyázni az egyén és a közösség saját kulturális örökségéhez kapcsolódó jogait.

A témakörhöz kapcsolódó szakértői háttér munka a restitúciós eljárásokat előkészítő anyaggyűjtés, a műgyűjtés és a műtárgyak útját követő kutatói munka. A kifejezetten a témára szakosodott kutatócsoportokon kívül civil egyetemeken dolgozó, illetve munkájuk folytán egyetemekhez köthető kutatók szép számmal vannak a témában.¹⁷¹

Nemcsak a restitúciós és repatriációs lázzal kapcsolatos ügyek jellemzik a mai örökségvédelmi szakjogot, hanem olyan új büntetőjogi kategória, a kulturális örökség, mint az egyéni, vagy közösségi identitás elleni sérelem megjelenése. A Hágai Nemzetközi Büntetőbíróságon (ICC) a Maliban található timbuktui világörökséget 2012-ben elpusztító szalafita Ahmad al-Mahdi al-Faqi ügye azért is precedens értékű, mert Irakban és Szíriában 10 világörökségi helyszín van, amelyek a GAO-jelentés szerint mind megsérültek. Ez a körülmény a háború majdani lezárásakor szintén jogalapot jelenthet majd a háborús bűnösök elleni vádemeléshez, ha az alapbűncselekmény (valamely háborús bűn) nem bizonyítható rá.

¹⁶⁸Gyakran publikál art crime témában: Patty Gerstenblith, Xavier Perrot, Norman Palmer és Janet Ulph.

¹⁶⁹A folyóirat honlapja: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property>

¹⁷⁰Tudományos igazgatója, Norman Palmer a magyar kormányt is segítette tanácsaival a Seuso-ügyben.

¹⁷¹Közéjük tartozik többek között Christina Kott és Francesca de Tomasi.

Hasonlóképpen jogi lépésekre van szükség a szervezett bűnözés elleni küzdelemben is. A pénzmosás és a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb törvénykezés a műtárgycsempészet mennyiségét is leszorítaná. Olyan törvényekre van szükség, amelyek az egyéni és személyiségi jogokat védik, de nem az állam kárára, hanem az állam érdekeit is szem előtt tartva, különben a szervezett bűnözés határok nélküli hatalmát nagyon nehéz megtörni.¹⁷² A műtárgy, mint a szervezett bűnözés tagjai közötti bizalmi kapcsolatot építő ajándék, vagy értékét idővel biztosan növelő letéti tárgy, sok esetben megbízhatóan szállítható diplomata útleveél kíséretében, diplomata autókban. A szervezett bűnözői körök pedig szeretik a diplomata útlevelek birtoklását, amely akár a tranzakciók biztonságos bonyolítására is alkalmas lehet.¹⁷³

A tiszta piac biztosítására, a minőségbiztosításra irányuló jogi törekvés az elmúlt években egyre hangsúlyosabb lett. Mivel az illegális műtárgykereskedelem hangsúlyosan nem magányos műfaj, nagy szerepe van a műtárgykereskedőknek és a műtárgyszakértőknek, nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt. Az elmúlt két évtizedben folyamatos párbeszéd kezdődött sok országban a múzeumi és a műkereskedői szféra szereplő között.¹⁷⁴ Különösen nagyarányúnak tűnik az örökségvédelmi szakjog elméleti alapjainak fejlődése Közép- és Kelet-Európában az európai jogharmonizáció eredményeképpen.

A kínai és részben török hamisítvány-dömping, valamint a műszeres tárgyvizsgálati technikák fejlődése miatt jelentős nyugati múzeumok esetében is számos tárgyról derül ki, hogy nem eredeti. A restitúciós eljárások kapcsán napirenden van az a kérdés, hogy a nagy nyugati múzeumok anyagai közül mennyi tárgy került annak idején (akár 200-250 éve) törvényes úton, vásárlás, öröklés, ajándékozás útján múzeumi tulajdonba és mennyi a bizonytalan eredetű tárgyak aránya, amelyek az anyaországot illetik meg és jogtalanak tekinthető jelenlegi birtoklásuk. Külön problémaként jelentkezik az elmúlt évek szaksajtójában, hogy hogyan lehet a politikailag is pozitív politikai jelentéssel is bíró restitúció gesztusát a nagy nyugati múzeumok országainak olyan államok felé gyakorolni, amelyek ma is ingatag belbiztonsági helyzetűek és a tárgy jövőbeni biztonsága nem biztosított.

¹⁷² STERLING 1997, 41., 63.

¹⁷³ STERLING 1997, 182.

¹⁷⁴ A magyar szakmai berkekben is látszanak a párbeszéd megindulásának jelei. Megalakult a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (2008), a BÁV és más aukciós cégek hamisítás témakörében tartanak szakmai továbbképzéseket, illetve a rövid, illetve hosszabb távú képzéseiken is hangsúlyosan jelenik meg ez a téma. A testület honlapja: <http://www.hamisitasellen.hu/testuletrol/rolunk/>

1.5.6 Párbeszéd a civilekkel: A bűnmegelőzés szerepe egyre hangsúlyosabb

A civil kapcsolatok fontosságát aláhúzza nemcsak az a körülmény, hogy a globalizációval párhuzamosan a helyi közösségek én-tudata is megerősödött, hanem a fémkereső műszerek elterjedése. Hogy a régészeti fémkeresőzés mennyire a szakma elevenébe vág, azt világosan mutatja a helsinki egyetem kutatója, Suzie Thomas által feltöltött cikkgyűjtemény, amely több internetes megtekintéseit tekintve kifejezetten bestseller a maga nemében.¹⁷⁵ Bár a probléma globálisan jelentkezik, jobbra csak Európában foglalkoznak vele a kutatók.

Nagy-Britanniában fémkeresős klubok alakultak és nagy sikerű régészeti műsor ment a BBC-n (*Time Team*). Más országokban is igyekszik ezt a civil kapacitást felhasználni a szakma. Többek között bizalmi alapon, vagy képesített lelőhely-felderítő, a régész munkáját segítő munkatársként, akik nagy elszántsággal zavarják el a lelőhelyekről a múzeumokkal együttműködni nem akaró, saját zsebre dolgozó „szürkéket”. Több országban is felmerült az igény, hogy az ifjúsággal foglalkozó múzeumpedagógusokhoz hasonlóan a civil kapcsolatokkal, az amatőr régészekkel is foglalkozzon egy önálló szakember, legalább megyei szinten, aki kontaktszemély lehet a rendőrség felé is. A lakosság szemléletformálásában is jelentős szerepe lehet.

1.6 Egyre szorosabb integrációs és koordinációs törekvések a rendőrség, a vámhatóság, a pénzügyi szervek, a hadügyi tervezés és a múzeumi-műtárgykereskedelmi szféra képviselői között

A rendőrség bűnüldöző szervei, a vámhatósági és a pénzügyi szervek, a hadügyi tervezés, valamint a múzeumi és műtárgykereskedelmi szféra szereplői a korábbiaknál sokkal szorosabban együtt működnek az állam és az állampolgárok biztonságának garantálása érdekében. Előtérbe kerültek a komplex vizsgálatok, az adatcserék, belső és külső elemzőket, szakértőket vonnak be a munkába.

¹⁷⁵ A régészeti cikk esetében kiugróan magas szám azt jelzi, hogy sokan érdeklődnek a téma iránt, de még cikkírás szintjén is kevesen foglalkoznak vele, vagy nincs idejük rá. A cikkíró Suzie Thomas Peter Stone intézetében doktorált a Newcastle University-n. Fő kutatási területe a fémkeresőzés, a műkincscsempészet kriminológiai és kriminalisztikai vonatkozásai, a hobbi fémkeresőzés jogi szabályozásának lehetőségei. Pártfogoltja Pieterjan Deckers belga régész, aki a brüsszeli Free University Medea Programjában (2014-2017) vesz részt, amely a hobbi fém-detektoros keresőzészetről kíván átfogó képet kapni: THOMAS 2020; DECKERS 2013.

Ez az integrációra törekvés a 2001-es, majd a 2003-as események hatására vált hangsúlyossá az amerikai szakmai berkekben, majd a nemzetközi szervezetekben, és ennek nyomán Európában. A belső nemzeti koordináció és akciók mellett nemzetközi szinten az adatcsere mellett összehangolt akció rendezésére is sor került az elmúlt időszakban. A nemzetközi *Pandora* fedőnevű műveletben, amely 2016. november 7-e és 11-e között zajlott az Európai Unió országaiban és a szervezett bűnözés ellen irányult, számos alkalommal járt sikerrel, és foglalt le illegálisan birtokolt műtárgyakat. Bár feltehető a kérdés, hogy mit lehet találni négy nap alatt, az akció rajtaütés-jellegű házkutatásai miatt egy-egy országban közel ezer műtárgyat foglaltak vissza a hatóságok.¹⁷⁶

Közele perspektívaként az örökségvédelemben és a nyugati értékrend védelmében, valamint a szellemi jogvédelem egészében még szorosabb integráció várható, amint az jól kiolvasható az amerikai külügyminisztériumnak a GAO-jelentésre reflektáló 2016. szept. 22.-én bejelentett új örökségvédelmi kezdeményezéséből. Ez válasz arra a kihívásra, amely szerint a nem állami szereplők, így a nemzetközi szervezett bűnözés tényleges befolyása az állam életében minden előrejelzés szerint nőni fog.¹⁷⁷

Az UNESCO kijelölése szerint 2018 a Kulturális Örökség Európai Éve (röviden *EYCH* 2018). A kulturális év egyik első eseménye volt a párizsi UNESCO székházban 2018. március 20-21. között megrendezett *“Engaging the European Art Market in the fight against the illicit trafficking of cultural property”*¹⁷⁸ elnevezésű konferencia. Ezen a résztvevő diplomaták megfogalmazták az EU nagyobb szerepvállalását, a köz- és magán műtárgypiac közötti szorosabb együttműködést, valamint a témával kapcsolatos igazságügyi, bűnügyi és vámügyi intézkedések és oktatás szorosabb harmonizációját.

1.7 Az örökségvédelmi egyetemi képzés profiljának átalakulása

Kulturális örökségvédelmet világszerte számos egyetemen és kisebb-nagyobb aukciósházakhoz kapcsolódó képzési központban oktatnak. A kínálat elég tarka: vannak BA, MA, posztgraduális képzések, emellett belső, csak munkatársak számára fenntartott és mindenki számára elérhető, intézetekben vagy cégeknél zajló tanfolyamok. Nem egy esetben az látható, hogy olyan szakember foglalkozik kifejezetten ezzel a témával, aki autodidakta

¹⁷⁶ Mivel a sajtóhírekben csak néhány ország esetében jelent meg adat, csak Bulgária és Ciprus adatai kerültek nyilvánosságra. Ciprus esetében: 44 házkutatás során 1383 db műtárgy, 13 fémkereső műszer, míg Bulgária esetében 984 műtárgyat foglaltak le: [ANONYMUS 2016d](#)

¹⁷⁷ KISS 2015, 274-281.

¹⁷⁸ Az európai műtárgypiac bevonása a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelembé (Szerz. ford.).

módon tanult bele a témába, saját kibocsátó egyetemén egyetlen oktató sem foglalkozott ezzel a szakterülettel. Illegális műkincskereskedelemmel kutatási témaként számos szakember foglalkozik rendészeti szervek és nemzetközi szervezetek munkatársaként is, akik közül néhányan le is írják tapasztalataikat és elképzeléseiket. Az örökségvédelem helyzetének átalakulása az elmúlt mintegy tizenöt évben magával hozta új specialisták megjelenését, akik az új helyzet adta kihívásokra adandó válaszokkal foglalkoznak, valamint megjelent az *art crime* téma az egyetemi képzésben is, amely az USA-ban, Nagy-Britanniában és Olaszországban kapott nagyobb szerepet.

Az Amerikai Egyesült Államokban a De Paul University, az államok legnagyobb katolikus egyeteme az amerikai neokonzervatívok egyik bástyája. Mivel a konzervatív körök számára a nyugati kultúra és annak védelme alapvető fontosságú; az örökségvédelmi témával foglalkozó kutatókat az egyetem minden eszközzel támogatja. Két neves szakember is oktat itt, a jogász Patty Gerstenblith és a kulturális antropológus Morag Kersel.¹⁷⁹ Fontos szellemi műhely az ARCA (*The Association for Research into Crimes against Art*) nevű nonprofit szervezet, amelynek alapító igazgatója a téma egyik fiatal élharcosa, Noah Charney.¹⁸⁰ A szervezet folyóirata a *The Journal of Art Crime*, erőssége pedig a posztgraduálisan végezhető, tíz hetes kurzusa. 2009 óta minden évben meghirdetik e tanfolyamot az olaszországi Amelia városában, amelynek keretébe illesztve, a képzéssel egy időben rendezik meg az ARCA éves kongresszusát, ahol nagy számban jelen vannak a téma szakértői. Az amerikai irányvonalat követő Noah Charney, aki magát *art crime* professornak tartja, jelenleg a The American University of Rome művészettörténész adjunktusa, de óraadó volt a Yale egyetemen is.

A brit szellemi műhelyek közül Cambridge és Oxford szerepe kiemelkedő, a British Museum mellett itt van a brit örökségvédelem fellegrája. Colin Renfrew tizenöt éves vezetése alatt a téma felé forduló *McDonald Institute for Archaeological Research* Cambridge egyik vezető kutatóintézete. Itt dolgozik Dacia Viejo Rose is, aki a háborús területek és a kulturális örökségvédelem kapcsolatának egyik legjobb szakértője, valamint Marie Louise Stig Sørensen is, aki örökségvédelemmel és identitáskutatással foglalkozik.¹⁸¹ Oxfordban és a British Museumban dolgozik már Neil Brodie is, aki jelenleg az egyik legkeresettebb szakértő.

¹⁷⁹ Kersel elsősorban a múzeumi kurátori munka krízisével foglalkozik, illetve a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatos drónkutatással: HILL-KERSEL 2015

¹⁸⁰ További információk olvashatók az ARCA honlapján: <http://www.artcrimereasearch.org/>

¹⁸¹ Ő már 2009 után, a Brit Akadémia posztdoktori ösztöndíjával került az intézetbe.

A University of Newcastle tudományos műhelye, az *International Centre for Cultural and Heritage Studies* (ICCHS), képzésében a bűnügyi oldal nem hangsúlyos, itt oktat azonban Peter Stone, aki Irakban szerzett tapasztalatokat és több szervezet tudományos tanácsadója.¹⁸²

Az elmúlt időszakban néhány évig működött Neil Brodie vezetése alatt a University of Glasgow-on a graduális képzés mellett egy ismert online képzés, az *Antiquities Trafficking & Art Crime postgraduate* program, amely a hallgatóknak egy éves, kombinált jellegű képzést adott a kriminológia, régészet, művészettörténet, örökségvédelmi tanulmányok, jog témaköréből válogatva az anyagot. A program, amely az egyetlen online elvégezhető és az első, a témában akkreditált egyetemi képzés volt, mindazon tudományterületeken elhelyezkedést ígért a programot elvégzőknek, amelyeknek egyes ismeretanyagát beleépítették a képzésbe. Elvégzőinek lehetőséget kínáltak, hogy tanulmányaikat kiegészítve kriminológiai vagy művészettörténeti MA-képzést fejezzenek be Glasgowban. A képzés jelenleg szünetel. A program lelke Sarah Armstrong szociológus, kriminológus mellett az akkor ott dolgozó szociológus és régész Donna Yates volt, aki 2012-ben Cambridge-ben doktorált. Donna Yates működteti és írja ma is az *Anonymous Swiss Collector* elnevezésű honlapot, bár jelenleg Hollandiában oktat.

A felsorolt kutatók és a körük szerveződő tudományos iskolák jelentik azt a jelenlegi mainstream irányvonalat, amelynek szemléletét én is igyekeztem elsajátítani és amelyhez illesztettem a saját kutatásaimat az elmúlt években.¹⁸³

1.8 Milyen műtárgyas szakértőkre lenne ma szükség rendészeti szempontból?

Azáltal, hogy az örökségvédelem ügye bekerült a biztonságpolitikába, jelentősen megnőtt a szakpolitikai és a médiafigyelem a téma iránt; azonban a régészeti kutatásban parciális téma maradt. A régészeti szakma még kevésbé fedezte fel ezt a vonalat, míg a szakdiplomáciával foglalkozó kutatók körében bevett téma lett.¹⁸⁴ A tudományos élet számára a bűnügyi vonal egyelőre mindenképpen határterületnek tekinthető, a nyitás rendészeti és politikai oldalról jóval határozottabb.¹⁸⁵

¹⁸² Peter Stone a Brit Védelmi Minisztérium (UK Ministry of Defence) örökségvédelmi tanácsadója volt Irakban (2003), majd az UNESCO kulturális bizottságába delegált brit tag (2005-2011). 1997-től örökségvédelem oktatással foglalkozik a Newcastle University-n, 2001-2005-ben az ICCHS vezetője, jelenleg tagja.

¹⁸³ Ezen a tudományos alapon jött létre, hozzáilleva a Magyarországra vonatkozó ismeretanyagot, a PTE ÁJK-PTE BTK új igazságügyi régészet szakirányú továbbképzési szak képzése is, amelynek én lettem a szakfelelőse.

¹⁸⁴ Ha példának vesszük a De Paul University-n oktató Morag Kersel academia.edu-s felületén megjelent publikációinak megtekintését, egyértelműen kitűnik, hogy azokat a cikkeik tekintik meg jóval többen, amelyek nem szacikkek, hanem kultúrdiplomáciával, nemzetközi szerződésekkel foglalkoznak. Ez más kutatók esetében is így van: LUKE KERSEL 2018

¹⁸⁵ A TED-díjas Sarah Parcak számára is egyfajta hobbi a bűnügyi kutatás; nem elsősorban ezt oktat: PARCAK 2016

Vannak országok, ahol úgy tűnik, hogy az örökségvédelmi szakjog művelése felé tolódik el a kutatás. Kelet-Közép-Európában is fennáll egyfajta helyzet szülte jogi kényszer: a köztudatba, valamint a törvényalkotásba egyaránt be kell vonni a nemzetközi kutatás eredményeit; a hazai tendenciákat; a hazai jogi szabályozást a nemzetközi normákhoz kell közelíteni és mellérendelni. A régióban az egyéb szakértői munkát művelők, a speciális nyomozók munkájáról nagyon kevés publikáció születik időhiány, illetve az információk zárt jellege miatt.

Az Egyesült Államokban a gyűjtemények, a gyűjtés, az aukciók méretével, a kulturális örökségvédelem biztonságiasítási folyamatával magyarázható a kulturális örökségvédelmi szakjog, illetve legfontosabb művelőinek kiemelt szerepe. Mivel a nagy aukciósházak, a Sotheby's és a Christie's az Egyesült Államokban is tart fent 2-2 saját képzési központot, valamint számos egyetemen lehet valamilyen szinten erről a témáról tanulni, ezért sok publikáció jelenik meg a témáról.

A téma szakjogi része jól reprezentált, de bőven akad még tennivaló az örökségvédelmi bűnügyi elemzés tudományos műhelyeinek fejlesztése, a bűnügyi örökségvédelmi szakértők képzése tekintetében. Jelenleg egyértelmű a kulturális antropológiai megközelítés, valamint a szakjogászai műhelyek egyértelmű túlsúlya; a rendészeti szféra is ebből a körből kér fel szakértőket. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy az utóbbi évtizedekben, de különösen az iraki, majd a szír háború hatására milyen mértékben emelked(het)ett meg a háborús területekről származó műkincsek száma, akkor a tudományos műhelyek között célszerű lenne, hogy fajsúlyosabban reprezentálja magát a bűnügyi (a nyomozásban) és a katonai vonal (a hadászati tervezésben). Az illegális műtárgykereskedelem mértékének elképesztő számai azonban nemcsak a meggyengült államokat jellemzik, hanem általában a piac egészét,¹⁸⁶ a leggazdagabb országoktól eltekintve, akik súlyos összegeket fordítanak lelőhely- és múzeumvédelemre. A posztszovjet térségben a szocializmus és a piacgazdaságra történő átalakulás időszakában keletkezett magángyűjtemények tisztázatlan jogi helyzete jelent komoly kihívást a szakma számára. Ezek léte sok esetben csak sejthető, az értékes gyűjtemények jövője pedig aggodalomra ad okot. Félő, hogy az autodidakta gyűjtők halála után örökre eltűnnek a feketekereskedelemben.

Mivel a hamisítványok kiszűrése, a hamis, ill. lopott műtárgyak felismerése közvetlenül kapcsolódik a nyomozati munkához és ahhoz erős támogatást ad, ezért célszerű olyan irányba képezni, olyan ismeretek elsajátítását előírni a szakértővé nyilvánításhoz, amely garanciát

¹⁸⁶ HUDÁK 2016b.

nyújtana ahhoz, hogy a szakértői munka eredményei hasznosulhassanak a bűnüldöző szervek számára. Azonban a szakértői képzésben nem elégséges a hamis áru felismerésének képessége, több hangsúlyt kell fordítani a megváltozott biztonsági környezet bemutatására és az ennek folytán bekövetkező változások ismertetésére. Az összefüggések mélyebb ismerete nélkül a hasznosítható információ fele elvész. Az integrált szemléletmód elterjedésére lenne szükség, a régészeti és a rendészeti szakmában egyaránt. Olyan szabályozott szakértői képzést lenne érdemes kialakítani, amelyben közvetlenül is helyet kapnának az állam szükségletei. Hasznos lenne, ha felismerné a műtárgyas szakma, valamint a kormányzat, hogy szükség van olyan szakértők képzésére, akik egy előzetes bűnügyi vagy katonai képzés birtokában, a régészeti-művészettörténeti-múzeológiai képzés bizonyos ismereteit elsajátítva tudják segíteni a bűnüldözői és az örökségvédelmi munkát.

Az olaszországi *Carabinieri Art Squad* kiugróan jó felderítési eredményei egyértelműen jelzik, hogy a felderítés kulcsa a belső állomány műtárgyas képzésében rejlik, valamint az örökségvédelmi szakma vállalkozó kedvű, végzett szakembereinek hivatásos állományba helyezésével, rendészeti szakképzésükkel együtt. A rendészeti és a tudományos-művészeti oldal az olasz és francia példa tanúsága szerint hatékonyan tudja egymás munkáját kiegészíteni, erősíteni. Ez a kettős képzés jóval nagyobb hatékonyságot eredményez. A külső szakértői rendszer alkalmazása hasznos, de önmagában nem lehet elégséges a kiugróan nagymértékű mai feketepiac elleni küzdelemben. Kíváncsú lenne, ha a nagy gazdasági károkat okozó és biztonságpolitikai kockázatokkal járó műkincscsempészet elleni küzdelmet minél több országban egy önálló, két irányból képzett, hivatásos, szakértői csoport, valamint egy profi civil specialistákból álló szélesebb kör támogatná.

1.9 Az illegális műkincs kereskedelem hálózatos jelenség

Kutatásom második hipotézise ez. (H2) Ha a nemzetközi illegális műkincs kereskedelem útvonalai részben, vagy akár egészben átfedést mutatnak a szervezett bűnözés más ismert anyagáramlási rendszereivel, amelyekről tudjuk, hogy hálózatos jelenségek, akkor igazolható ez a hipotézis. Ilyen ismert hálózatos jelenség például a nemzetközi illegális fegyver- és droggereskedelem.

Amennyiben a régészeti korú kulturális javakat illegálisan feltáró, megtaláló személy (ha nem magáncélra, azonnali teaurálásra gyűjt) értékesíteni szándékozik az illegálisan megszerzett műtárgyat a műkincspiacon, akkor itt hálózatos jelenséggel állunk szemben, és a hálózattudomány módszereivel vizsgálható e hálózat is.

Módszerem az, hogy a hálózatelemzés szabályszerűségeinek segítségével kívánom leírni a műkincs-kereskedelem logisztikai láncolatát. Ennek megfelelően megpróbálom megfeleltetni és beilleszteni a hálózatelemzés fogalmi kereteibe a műkincs-kereskedelem összetevőit, szereplőit.

Ennek megfelelően a gondolatmenet kiindulópontjai:

1. A legális és illegális műkincspiac egy egységes egész, komplex rendszer, egymás fénye és árnyéka, a téma színe és fonákja, egy rendszer és annak meghibásodása, amely egyes szakértők szerint nem is válik el teljesen egymástól.¹⁸⁷ Éppen egy magyar származású szakértő és műkereskedő az egyik olyan pont, ahol jól látszik, hogy nem egyértelmű, hogy egyes szakértő mikor kinek szakért, így előfordulhat, hogy egyszer az államnak, máskor egy állami nyomozást segítő magánnyomozónak, vagy éppen egy bünszervezetnek.¹⁸⁸ Azt feltételezem, hogy a hálózat ún. meghibásodásai ennek a komplex rendszernek, a műkincspiacnak a hiányosságai és gyengeségei: ezek pedig az elégtelen jogalkotás által hagyott kiskapuk és a bűnügyi felderítés hiányosságai.

2. „A lavinaszerű hibák és a helyi összeomlások a tudomány eszközeivel megközelíthetőek.”¹⁸⁹ A műkincspiac rendszere tehát tudományosan vizsgálható, elemezhető, a megfelelő módszertani levezetést alkalmazva az eredmények egzaktak.

3. A sorozatos meghibásodások a biztonsági rések (*vulnerability niches*), amelyeken keresztül a műkincspiac, mint komplex rendszer fonákságai érvényesülni tudnak.

Szakértők szerint a lopott áru számtalanszor gazdát cserélhet, amíg az államhatáron kívülre kerül.¹⁹⁰ A skálafüggetlen hálózatok egyik meghatározó jellemzője, sőt, oka a preferenciális kapcsolódás, amelyben „a csúcs kapcsolatgyűjtő képessége a már összegyűjtött kapcsolatainak számával arányosan növekszik” és egy új csomópont is nagyobb valószínűséggel kapcsolódik egy erősen kapcsolt csomópontához, azt jobban preferálja.¹⁹¹ Szükségszerűen ennek a hálózatnak is vannak központi magjai, perifériái, védekezési struktúrái, amelyek két fő eleme az információ és a tudásmegosztás.¹⁹²

¹⁸⁷ JONES 2020.

¹⁸⁸ ANONYMUS 2018e.

¹⁸⁹ BARABÁSI 2019, 137.

¹⁹⁰ TZVETKOVA 2007, 180.

¹⁹¹ vö. BARABÁSI 2017, 183-211.

¹⁹² WILLIAMS 2001, 68–75.

A szervezett bűnözés kapcsolati hálója nem elsősorban gazdasági kapcsolatokról áll, sokkal inkább személyek kapcsolati hálója.¹⁹³ Ebből a szempontból mindegy, mit szállítanak, a lényeg, hogy az biztonságosan szállítható legyen.¹⁹⁴ Azt valószínűsítem, hogy ezek a biztonságos útvonalak, jellemző szállítási módok Magyarországon is ugyanazok lehetnek és azon bármely árut szállíthatnak, így kulturális javakat is. Ezért a Magyarországon áthaladó tranzit útvonalakat, amelyeket a drogkereskedelem használ, hipotetikusán¹⁹⁵ én is átveszem, mint lehetséges útvonalakat. Az útvonalak vizsgálata empirikusan, az elfogások helyét térképre vetítve vizsgálható lenne.

1.9.1 Az illegálisan eltulajdonított értékes régészeti korú műkincsek egy része eljut a nemzetközi műkincspiac legnagyobb presztízű értékesítő helyeire

A műkincscsempészet egyik jellegzetessége a hozzá kapcsolódó tevékenységek széles spektruma. Ide tartozik a legális és illegális tevékenységek jelenléte: a rablások, a fémkeresős földbolygatás, a régészeti leletek illegális szállítása, az aukciósházak legális eladásai, de hamis papírokkal, valamint a múzeumok és privát gyűjtemények legális, de kétes eredetűnek bizonyult vásárlásai. Az ún. „ismeretlen lelőhelyű” leletek nagy valószínűséggel valamikor valahonnan ellopott műtárgyak. Szakértők szerint a magángyűjteményekben a lopott tárgyak aránya a tárgyak háromnegyedét is elérheti. A piramis-szerűen felépülő nemzetközi illegális műkincspiac tetején mintegy 30-40 gyűjtő áll, aki a teljes műkincspiacra valamilyen mértékben személyesen is hatással van, elsősorban a megrendeléseivel.¹⁹⁶

Néhány esetben a csempész tartós, állandó kapcsolatot létesít külföldön egy antik tárgyakkal foglalkozó üzlet tulajdonosával. Ők azok, akik a piaci igények, a kereslet függvényében képesek arra, hogy a megfelelő, keresett tárgy- és éremtípusokat leszállítsák a megrendelőnek, mindezt a forrásország megfelelő régészeti helyszínéről kiemelve. Ha egy hálózat szállítórendszerként működik, akkor egy helyi hiba miatt a terhelések és a felelőségek más pontokra kerülnek át. Így lavinaszerű folyamatot indít el, ha ezek a pontok gyengék, vagyis „kiesnek” a biztonságból. Mivel ezek az elsőként kiesett pontok csomópontok, központi helyzetűek és kapacitásuk nagy,¹⁹⁷ ezért a hatásuk a nemzetközi műkincspiacra döntő jelentőségű.

¹⁹³ ZABYELINA 2013, 42.

¹⁹⁴ HUDÁK 2018b, 135.

¹⁹⁵ MÁTYÁS 2021, 86; CSABA 2019.

¹⁹⁶ CHIPPINDALE–GILL 2002, 50–64.

¹⁹⁷ BARABÁSI 2019, 134–135.

Az Egyesült Királyság és benne London egyike az illegális műkincspiac legnagyobb központjainak.¹⁹⁸ Emellett Európában nagyon fontos központ még Belgium. Ezekbe az országokba, valamint az Egyesült Államokba Svájcban és Németországon át vezet az út: ezek a legfontosabb tranzitországok, amelyek már piacországok is, tehetős gyűjtői körrel.¹⁹⁹ London és Svájc azért is számítanak a csempészhalózat középpontjainak, mert a svájci és a londoni műkincspiac sajátos szemlélet jegyében működik.²⁰⁰ Németországban is könnyű illegális árut eladni, mert ismeretlen lelőhelyüként jelenik meg az eredetpapíron a tárgy származása, nem kötelező az eredetet feltüntetni.²⁰¹ A kiemelt jelentőségű kulturális javak elleni bűncselekmények a régészeti korú tárgyak esetében elsősorban a görög–római antikvitáshoz köthetők, mivel ennek stabil, nagyon jó ára van a piacon. Ezek a nemzetközi nyomozások általában az olasz műkincsendőrség (*Carabinieri Art Squad, TPC*) által koordináltak, de ezek egyikében sem vett részt Magyarország az elmúlt időszakban.

A gazdaságot és a kultúrát érintő strukturális egyenlőtlenségek,²⁰² az ún. globális észak és dél (*Global North, Global South*) a műkincspiacra vetítve is jelen vannak, mint (az árut) kibocsátó, és mint felvevőpiaccal rendelkező, azaz felvevő országok. A leggazdagabbak minden téren halmozottan előnyben vannak a többiekhez képest, így a műkincsbe való teaurálás, a műgyűjtők száma is arányosan magasabb, mint másutt. A Heilbron-féle ún. „Máté-országokból”²⁰³ származók más országokban élve is az intellektuálisan legképzettebbek közé tartoznak, nemcsak tehetősök, amely a műgyűjtés egyik meghatározó belső indítéka.

1.9.2 Az illegális műkincspiacnak egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal, a pénzmosással, a drog- és fegyverkereskedelemmel

A téma kutatói közt vita van, hogy a kulturális javakkal történő visszaélés jelensége besorolható-e, vagy megfelleltethető-e teljesen a szervezett bűnözés kritérium rendszerének, vagy csak egyes területeire igaz ez az állítás, esetleg csak kapcsolatok mutathatók ki azzal?²⁰⁴ A fő sodorba eső kutatók azonban azzal egyetértenek, hogy az illegális műkincskereskedelem

¹⁹⁸ JONES 2020

¹⁹⁹ CAMPBELL 2013, 121.

²⁰⁰ HUDÁK 2018a, 37–39; HUDÁK 2018b, 143–144; HUDÁK–CSABA 2020, 139.

²⁰¹ TZVETKOVA 2007, 177., 279. l.

²⁰² DEMETER 2019, 1.

²⁰³ HEILBRON ET AL. 2018, 7.

²⁰⁴ AMINEDDOLEH 2013, 227; JONES 2020; CAMPBELL 2013, 123.

jelensége nemzetek közti, vagy nemzeteken átívelő szervezett bűnözés (TOC)²⁰⁵ formájában a legtöbb országban jelen van. A legfejlettebb országok kivételével, ahol a kutatás gyengének gondolja az erős állami ellenőrzéssel szemben, mindenhol jelen van, de a gyenge országokban a legerősebb és ott is látható a legjobban a jelenléte. Ugyan a fejlett országokban is jelen van az illegális műkinszkereskedelem, de ott a kereskedelmi láncolatnak elsősorban a vevői oldala található, míg másutt, különösen a forrásországokban, a régészeti lelőhelyek kifosztása és a gyűjteményekben őrzött tárgyakra elkövetett vagyon elleni bűncselekmények dominálnak.²⁰⁶

A szervezett bűnözői csoportok majdnem fele egynél több dologgal foglalkozik. Az ember, fegyver, kábítószer és műkinz csempészete együttes elharapódzása a kibocsátó forrásországok kifosztásának, az állami hatóságok gyenge érdekérvényesítő képességének jellegzetes tünetei. Az illegális műkereskedelem kevés tőkebefektetéssel és nagy profittal járhat, ezért a szervezett bűnözés is érdeklődik iránta. Maffia,²⁰⁷ vagy maffia jellegű szervezetek is részt vehetnek benne. A legegyszerűbb kapcsolódási pont az illegális áru „kifelhérítése”, hamis papírokkal való ellátása, illegális szállítása, hamisítványok gyártása.

Az európai forrásországból érkező illegális kulturális javak egy-két kézen mennek át a végcélig, míg a távolabbi területekről érkezők jóval több kézen.²⁰⁸ A kiemelkedő profitot az biztosítja, ha kevés szereplő vesz részt az üzletben, illetve, hogy a különleges vagy egzotikus tárgyaknak stabilan extra magas ára van a műkinzpiacon. A piaci árakat és a piac mozgását jól ismerő közvetítők szabályozzák, határozzák meg az árakat a piacon, biztosítva a lehető legmagasabb profitot.

A kinzkeresők, az árut eredetileg eltulajdonítók, kiásók a becslések szerint világszerte átlagosan az áru végső árának 2 %-át kapják meg. A szállítási folyamatnak legkésőbb az utolsó előtti fázisában legalizálni kell az árut. A legnagyobb profit és a lebukás elkerülése érdekében a vásárló (gyűjtő, múzeum) már csak legális eredetű árut hajlandó vásárolni. Ennek ellenére a hamisítványok a múzeumi gyűjtemények minimum 10%-át adják világszerte.²⁰⁹

A nemzetközi szervezett bűnözés valójában az egyes államok sikertelensége a saját helyi bűnözői csoportjaival szemben, amelyek már külső kapcsolatokat is létesítenek az anyagi és politikai haszonszerzés érdekében.²¹⁰

²⁰⁵ A szakirodalomban a közismert angol rövidítése: *transnational organized crime* = TOC.

²⁰⁶ Id. SOCTA 2021, 34, 88-89.; ANTALÓCZY et al. 2019, 266; CAMPBELL 2013, 132; ZABYELINA 2013, 21.

²⁰⁷ ANONYMUS 2018e

²⁰⁸ MANACORDA 2008, 18.

²⁰⁹ CAMPBELL 2013, 126–127; JONES 2020

²¹⁰ SOCTA 2017, 15; CAMPBELL 2013, 123; ALBERTINI 2012, 123.

A múzeumok külföldön gyakran non-profit, adókedvezményekkel támogatott, közpénzből működő intézmények. A kormányzati pénzek és a múzeumi világ illegális összefonódásai is terelték a figyelmet az utóbbi évtizedben a múzeumok felé.

1.9.3 A régészeti korú kulturális javakkal való visszaélések lehetséges vizsgálata a kriminológia eszközeivel

Egy neves amerikai kriminológus, Jay Albanese kutatási módszerei²¹¹ alapján a bűnelkövetés körülményeinek vizsgálatát lehetővé tevő módszertani keretrendszer elemei a következők:

Albanese javasolja a bűnelkövetés körülményeinek vizsgálata során figyelembe venni azt, hogy a bűncselekmény elkövetésére hajlamosító, a kriminális környezet létrejöttét elősegítő lehetőségek legfontosabb tényezői: a gazdasági körülmények, a kormányzati szabályozás nemzeti sajátosságai, az elégtelen rendészeti hatékonyság, a termékre való igény, az új termék vagy szolgáltatás létrehozásának képessége technológiai vagy szociális cserék nyomán jönnek-e létre? Ezek együttes hatása teremti meg az adott célt szolgáló, bűnelkövetésre alkalmas kriminális környezetet. Ennek alapkérdései az elemzéskor, hogy egy már korábban is bűnözői életmódot folytató személy jelen van-e egy adott terméket értékesítő vagy előállító piacon, valamint, hogy ezek köre, vagy bűnszervezetek jelen vannak-e egy adott terméket értékesítő vagy előállító piacon? Külön kell vizsgálni a bűneset megvalósításához szükséges speciális tudás vagy hozzáférés módját, ahol végig kell gondolni, hogy mely tényezők játszanak szerepet az elkövetés sikerében: technikai vagy nyelvi készségek, kapcsolatok más bűnözőkkel vagy bűnözői csoportokkal, vagy valamilyen különleges hozzáférési lehetőség?

A bűnözés speciális fajtájához, a szervezett bűnözéshez kapcsolható tevékenység előrejelzése szintén vizsgálható a kriminológia eszközeivel a kulturális javak esetében is. Az egyes államok nemzeti rendőrségeit segítő nemzetközi rendőrségi szervezet, az Interpol meghatározása szerint a kulturális javak illegális kereskedelme olyan alacsony rizikójú, magas profittal járó üzleti tevékenység, amely a szervezett bűnözéshez tartozik. Ennek az óvatos megfogalmazásnak az az oka, hogy nem egyértelmű, hogy a kulturális javak illegális kereskedelme maga is a szervezett bűnözés része, vagy csak kapcsolódik hozzá némely esetben.

A 2007-ben ratifikált lisszaboni szerződés kritériumai szerint a szervezett bűnözés megvalósulásához a büntetendő cselekményben minimum két embernek kell részt venni,

²¹¹ ALBANESE 2000, 416, Fig. 1.

akiknek előre meghatározott szerepük van a cselekmény elkövetésében; hatalom és anyagi haszonszerzés céljából kell elkövetni a bűncselekményt. Emellett kritérium még, hogy folytatólagosan és súlyosnak minősíthető ügyben követik el a jogsértést; kereskedelmi vagy üzleti struktúrákat használnak az elkövetők; megjelenik a nemzetközi szint; hatással lehet és beépülhet a közigazgatásba, a jogalkotásba, a médiába, a politikába; erőszak és megfélemlítés jelenhet meg az elkövetés közben és nem kapcsolódik a terrorizmushoz.²¹²

1.9.4 *Miért műkincset? - A „műkincserő fegyvert-mozgalom”*

A kulturális javak illegális kereskedelme tipikusan nemzetközi jellegű probléma. Természetesen a nemzetközi jellegű problémák ellen történő hatékony fellépés is csak nemzetközi jellegű lehet, amelynek alapvető kiindulópontja az egyes országok közötti irányelvi és eljárásjogi szintű jogharmonizáció.²¹³ A kulturális javak illegális értékesítése, különösen külföldön, a legritkább esetben köthető magános elkövetőhöz.

Emiatt a kulturális javak feketepiacja besorolható a szervezett bűnözés tevékenységi körébe, amelyben a megrendelők, a közvetítőként jelenlévő műtárgykereskedő, az éles szemű ócskás, a beszerzett szállítmányozó, a fémkeresős, a sírrabló, rosszabb esetben a szemet hunyó helyi rendőr, polgárőr, mezőőr vagy muzeológus egyaránt helyet kaphatnak.

A bűnügyi besorolásban is a szervezett bűnözés körébe tartozik: az Europol éves SOCTA-jelentésében 2017-ben is szerepel, még hozzá kiemelt súllyal szerepelnek az illegálisan mozgó javak, amelybe beletartoznak a kulturális javak is.²¹⁴ A műtárgypiac fenyegetettségi szintje tehát jelenleg is igen magas. Az egyik legnagyobb nemzetközi rendészeti kapcsolatokat bonyolító szervezet, az Interpol éves kimutatásai szerint az elmúlt években éves szinten rendre kb. 4-6 billió dollár értékű, státusza szerint illegálisan mozgó műtárgy van jelen a nemzetközi piacon, bár a feketekereskedelem tetten érése és számarányának becslése igen nehéz.²¹⁵

Mivel a műkincsekkel való visszaélés a legritkábban kapcsolódik magános elkövetőkhöz, jellemzően a szervezett bűnözéshez, helyenként a terrorizmushoz társulva jelenik meg. Ez utóbbi esetben általában a szervezett bűnözés által a feketepiacon értékesített műtárgy ára fegyverek formájában visszaforgatódik a rendszerbe vagy terroristának

²¹² Az Európai Parlament 2013. június 11-i állásfoglalása a szervezett bűnözés, a korrupció és a pénzmosás problémájáról: megvalósítandó intézkedésekre és kezdeményezésekre vonatkozó ajánlások (időközi jelentés, 2012/2117 (INI); ALBERTINI 2012, 137; TÓTH-KÓHALMI 2016, 610–626.

²¹³ Vö. BAKAI 2016, 29-31.

²¹⁴ ISTRANOVSKI – KENEDLI 2007, 76.

²¹⁵ További információk olvashatók az Interpol honlapján: <https://news.artnet.com/market/art-theft-interpol-database-1261133>

minősíthető csoportokhoz köthető például kulturális javak rongálása, elpusztítása. A szervezett bűnöző csoportok eladóként és vevőként egyaránt kapcsolatban állhatnak terrorista csoportokkal. Tevékenységükre a kettős háttérű, azaz legális tevékenységet folytató, de bűnözői körökhöz kötődő vállalkozások jellemzők.²¹⁶

A műkincs mindig stabilan értékálló, idővel értékét növelő zsákmányt jelent. Jól utaztatható, könnyű álcázni („vásári szuvenir”). A régészeti korú tárgyaknak az az előnye is megvan, hogy jó néhány nem művészi kvalitása miatt, hanem történeti értéke, vagy egyedisége miatt értékes, ezért az avatatlan szem nem ismeri fel az értékét, ellentétében pl. egy összetekert festménnyel. Különösen szavatolt a tárgyak biztonságos, inkognitóban való utaztatása akkor, ha még nincsenek restaurálva, vagy akár egy vékony, később beépített restaurátorral könnyedén eltávolítható, pl. műgyanta réteggel csúnyácska bővlivá silányítják a szállítás idejére.

Különösen így van ez az Iszlám Állam esetében. A háborús zónákból, valamint az ún. bukott államokból származó műkincskereskedelemről befolyt pénzek visszaforgatása a háborúba, háborús célokra évtizedek óta ismert, de az Iszlám Államnak a korábbi időszak aszimmetrikus hadviselőinél jóval jelentősebb mértékben származnak bevételei a műtárgyakból. Sőt, a műtárgskereskedelem az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) bevételi forrásainak egyik nagyon fontos pillére.²¹⁷ Amiatt, hogy a gyenge vagy bukott államok területén az ott működő rezsimek képtelenek saját területük ellenőrzésére,²¹⁸ a terület kulturális kincsei is komoly veszélybe kerültek.

Az ISIL naponta kb. 3 millió dollárt keres csak ebből a bevételi forrásból a feketepiacon, amelyet állami monopóliumként kezel.²¹⁹ A közép-amerikai drogbárók világához hasonlóan az Iszlám Állam, mint államként viselkedő gerillaszervezet²²⁰ esetében is megfigyelhető, hogy a feketepiacon nem egyedi módon ugyanaz a kör teríti a tárgyakat, amely a fegyverkereskedelmet is bonyolítja és óriási illegális pénzösszegeket is mozgatnak.

A hálózat olyannyira nemzetközi és a múzeumi szakmába olyannyira mélyen beépült, hogy a szakemberek a norvég múzeumokban is kénytelenek afgán tárgyakkal szembesülni.²²¹

Azaz: a műkincsekkel kapcsolatos orgazda hálózatok²²² felderítése²²³ a fegyverkereskedelemre is fényt deríthet, és így az ezekből befolyó pénzek elapasztása az ISIL

²¹⁶ BÁCS 2020a, 945.

²¹⁷ WHITMAN 2015; KIS-BENEDEK 2016, 34.

²¹⁸ KIS-BENEDEK 2016, 29.

²¹⁹ KIS-BENEDEK 2016, 35.

²²⁰ vö. KIS-BENEDEK 2016.

²²¹ GAO 2016.

²²² ZEED 2016.

²²³ WHITMAN 2015.

háborús forrásainak csökkenésével jár. Ezért több nemzetközi projekt is alakult az elmúlt néhány évben, jelentős kormányzati támogatásokkal, amelyek a kortárs illegális műkincskereskedelem folyamatainak elemzésére szakosodtak.²²⁴

A projektekben szinte mindig erős az amerikai szerep, mint ahogyan az amerikai, vagy amerikai érdekeltségű egyetemeken a második iraki háború óta (2003) hangsúlyosan jelenik meg a műkincses témájú bűnügyi vonal (*art crime*) a kulturális örökségvédelmi tanulmányokban (*Cultural Heritage studies*). A Közel-Keleten a 2008-as gazdasági krízis nyomán megszorodó rablóátások, míg Közép-, de különösen Kelet-Európában az illegális fémdetektoros kincskeresés jelent súlyos gondokat. A belső forrongástól sújtott, majd hadszínterré vált szíriai (2011 márciusától) és ukrán területeken (2014 márciusától) a köz- és magángyűjtemények elpusztultak vagy kirabolták őket.

Napjainkban előnyös színben tünteti fel a gazdag államokat, ha nagy összeget áldoznak valamely fejlődő ország kulturális örökségének védelmére, megóvására²²⁵, de ezek mellett rendészeti intézkedésekre is egyre inkább szükség van. A nemzetközi műtárgypiac éppen olyan jövedelmező, mint a fegyver, a drog vagy a hamisítványok piaca és jelenleg is növekvő tendenciát mutat.²²⁶

Még a szűkebb szakmai közvélemény számára is megdöbbentő volt szembesülni azzal a ténnyel, hogy a feketepiacon mozgó pénzek tekintetében a fegyverkereskedelem és a kábítószer kereskedelem után rögtön – nem pedig jócskán lemaradva, mint az előzetesen várható lenne - harmadik helyen a műtárgycsempészet következik. Ez a léptékváltás a második műtárgykrízis után következett be, a fentebb felvázolt folyamatok együttes hatásainak eredőjeként.

A rendészeti szervek számára a fegyvercsempészzel összefonódó műtárgycsempészet mértéke a második műtárgykrízis kitörése után jócskán átlépte azt a határt, ahol a megszokott módon, külsős szakértők egyedi bevonásával érdemben kezelni lehetne a kialakult helyzetet.

1.9.5 Új piacok: Afrika, Latin-Amerika, India

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a fémdetektor elterjedésével olyan új területeket is be lehet kapcsolni az illegális műkincskereskedelembé, amelyekről eddig ebben a nagyságrendben nem érkeztek nemesfém alkotások. A gazdaság felfutásával a fémdetektorok

²²⁴ Pl. a Glasgow-i Egyetemen.

²²⁵ Pl. az USA Nigériában: ANONYMUS 2017d.

²²⁶ SOCTA 2017 48.

is elérhetővé válnak ezekben a feltörekvő országokban is a gyors anyagi haszonszerzésre törekvők egyes csoportjai számára. Ezt a nyitási lehetőséget érzékelte a fémkereső-piac is. Ha csak Afrikát vizsgáljuk, ismeretes, hogy vannak, illetve voltak olyan fémkereső-típusok, amelyek igen jó minőségűek és egy ideig csak Afrikában lehetett kapni, nagyon alacsony áron (ilyen volt 2016-ban a Depar DPR600 magas frekvenciás fémkereső, amely az XP ORX afrikai elődje)²²⁷. Aranyban és aranytárgyakban pedig Afrika különösen gazdag, a leggazdagabb a világon. Nem véletlen, hogy a kulturális örökségvédelem az utóbbi kb. tíz évben felpezsdült az fekete kontinensen: az effajta képzést kínáló egyetemi szakok sorra létesülnek Afrikában, leggyakrabban a jogi fakultásokon belül, de Európába és az angolszász országokba is elsősorban állami ösztöndíjjal küldik az afrikai hallgatókat, hogy felépüljön egy jól strukturált helyi örökségvédelmi rendszer. Néhány tematikus folyóirat is alakult, talán leginkább mértékadóbbá a Journal of African Cultural Heritage Studies (*JACHS*) vált.

1.9.6 A kulturális javakkal való visszaélések, mint hálózatos jelenségek vizsgálata

A disszertáció egyik célja a régészeti korú kulturális javakkal való visszaélés és a kulturális javak, közöttük nemritkán művészeti értékű és jelentőségű műkincsek illegális kereskedelmének vizsgálata, nemcsak a régészeti örökségvédelem és a kriminológia, hanem a hálózatelmélet módszertani szempontrendszer szerint is. A régészeti korú műkincsek illegális kereskedelmének legfontosabb színtere (mint ahogy a legális kereskedelemé is) a műkincspiac, ezért célszerű a piac szerkezetét, mint hálózatot megvizsgálni. A matematikai-statisztikai hálózatok, azok elemzése, mint minden matematikai modell, az élő természet és az élő természet emberi közösségének tagjai, a társadalom szegmenseinek vizsgálatára is alkalmas. Egyszerűbben fogalmazva: a matematika segítségével (szinte) minden leírható. A természet törvényei nyomán ugyanis a társadalom törvényeit is az önszerveződés alakítja. A matematika egyik ága, a matematikai hálózatelmélet szerint mindkettő hálószerű kapcsolatokról épül fel.²²⁸ Így egészen bonyolultnak látszó társadalmi hálózatok is vizsgálhatóvá, leírhatóvá válnak: nemcsak a tudományos világ, benne a régészet, mint szakma sajátos világa, hanem az illegális műkincspiac is.

Kérdés persze, hogy lehet-e egymástól függetlenül vizsgálni a műkincspiacot, ketté bontva azt legális és illegális ágakra. Véleményem szerint részben igen, részben azonban nem. A „részben nem” oka az eltérő kapcsolódási pontok. Míg az egyik – egy demokratikus

²²⁷ HERSCHBACH 2016.

²²⁸ BARABÁSI 2019.

jogállamban legalábbis – legális kapcsolatokkal rendelkezik, addig az illegális hálózat – egy ideális jogállamban legalábbis – csupa illegális hálózati kapcsolódással. Ilyen „ideális demokratikus jogállam” azonban nincs, mert minden társadalom emberekből áll, akik között mindig vannak és lesznek kevésbé jogkövetők. A törvények esetében sem elképzelhető, hogy olyan ideális törvényeket sikerülne alkotni, amely tökéletesen kizárja a törvénykerülés lehetőségét. Ehelyett vannak jobban és rosszabbul sikerült törvények és vannak jogkövető és kevésbé jogkövető egyének, utóbbiakat azonban egy jobban sikerült törvénnyel és egy következetesen működő hatósági hálóval háttérbe lehet szorítani. Éppen ezért rendkívül fontosnak tartom a változásokra jól reagáló nemzeti és nemzetközi törvények, valamint egy nemzeti és nemzetközi közigazgatási és rendészeti szervezeti együttműködés, mint háló szerepét abban, hogy a jogsértő magatartás mértékét csökkentse. Megszüntetni sohasem lehet, de a lehető legminimálisabbra visszaszorítani igen. A régészeti korú kulturális javakat érintő műkincs-kereskedelem esetében a jogsértés elsősorban az, hogy a műtárgy nem közgyűjteményben, vagy legalísan működő magángyűjteményben van, hanem bárhol másutt ezeken kívül, a hatóságok által nem ismert helyen, de már nem a földben van, onnan eltulajdonításra került. A műtárgy, műkincsek, kulturális kincs fogalmakat az elemzésben szinonimaként fogom használni.

A legális és illegális műkincspiac, mint összetett rendszer a hálózatelmélet törvényei szerint egy komplex hálózatnak tekinthető. Az illegális műkincs-kereskedelem, mint hálózatos jelenség fontosabb jellegzetességeit a logisztikatudomány területéről vett példával, a kereskedelmi ellátási láncok adaptálásával, valamint a bűnüldözési célú hírszerzési modell vizsgálatával is le lehet írni.

A hálózat feltérképezése érdekében az alábbi kérdésekre kell választ kapnunk:²²⁹ 1. Hogyan, mikor és kivel működnek együtt az egyes szereplők? 2. Hogyan terjed az információ?²³⁰ 3. Milyen reakciók játszódnak le a kapcsolatok között? 4. Hogyan terjed a reakció hatása? 5. Mely reakciók nem játszódnak le, nem működnek? Ha ezekre a kérdésekre választ tudtunk adni, a következő kérdés az illegális műkincs-kereskedelem, mint hálózatos tevékenység megbénításának, visszaszorításának módszertana, amely egyelőre egy kísérlet a hálózatelmélet alkalmazására.

²²⁹ BARABÁSI 2019, 198.

²³⁰ Az információ itt a műtárgy értékére és annak helyére vonatkozó tudás, valamint a hálózatelmélet értelmezése szerint az információ maga az áramló dolog, esetünkben a műtárgy, a gráf konkrét útvonalán áramló műkincs. Csaba Zágón pénzügyőr alezredes, egyetemi adjunktus (NKE RTK) szíves segítségét a hálózatelemzés alkalmazásával kapcsolatban ezúton is szeretném megköszönni.

Itt az alábbi hálózatelméleti törvényszerűségeket választottam ki, amelyekre szeretném felhívni a figyelmet:

1. „Minden bonyolult rendszernek megvan a saját Achilles-sarka.”
2. Ha egy kulcsfontosságú, vagyis a legtöbb kapcsolattal rendelkező csomópontot távolítunk el, akkor a rendszer összeomlik.
3. Elvileg „tetszőleges hálózatot szét tudunk rombolni úgy, ha kiiktatjuk a legtöbb kapcsolattal rendelkező csomópontokat, amelyek egymástól hierarchikusan függnak.”
4. A legnagyobb pontokból kell néhányat egyidejűleg eltávolítani.
5. A sorozatos meghibásodások általános vonásairól az mondható el, hogy a lavina csak nagy késéssel jön el, sok-sok észrevétlen hiba után következik be az összeomlás.
6. Ezt az összeomlást nevezhetjük kritikus pontoknak is. Ilyen kritikus pontok, amikor a hibaszázalék olyan nagy, hogy a rendszer működési elégtelensége nyilvánvalóvá válik.
7. „Ha valaki a gazdaság mögötti hálózatokra összpontosít, akkor tud egy olyan stratégiát tervezni, amellyel a gazdaságot megbéníthatja.”²³¹

A régészeti korú tárgyak illegális kereskedelmére vetítve ezeket a törvényszerűségeket, véleményem szerint ez így értelmezhető: a régészeti korú tárgyak illegális kereskedelmének is megvan az a gyenge pontja, amelyet meg kell találni és ott beavatkozva egy hatékony törvényi szabályozással komoly változás érhető el. Hasonlóképpen, a jelenlegi hazai (és nemzetközi) törvényi szabályozásnak szintén megvannak a gyenge pontjai, amelyeket fel kell tárni.

Ezeket a hálózatelméleti törvényszerűségeket konkrét példákon is célszerű megvizsgálni és bemutatni: egy jól kidolgozott és részleteiben is publikált bolgár esettanulmány segítségével, a hazai, magyarországi viszonyokkal összehasonlítva fogok néhány óvatos kijelentést tenni.

1.9.7 A műkincs-kereskedelem hálózata, mint a polgári/katonai ellátóláncokhoz hasonló kereskedelmi logisztikai láncolat

Az anyagmozgatás szempontjából az illegális műkincs-kereskedelem kereskedelmi, logisztikai láncként értelmezhető. A modellt azonban a polgári/katonai ellátóláncok adaptálásával is ki lehet dolgozni. Ebből a szempontból kiemelt szerepet játszanak a hálózatban a szállítók, a raktározók és a potenciális vásárlók. Az illegálisan szállított műtárgyat

²³¹ BARABÁSI 2019, 133ff.

mint árut kibocsátó, „forrásországok” és a felvásárló, gazdag, „piacországok” között helyezkednek el a tranzitországok, mint egy láncolat elemei. Közöttük általában négy elkülöníthető fázisban valósul meg a bűncselekmény. Ezeket a fázisokat a magyar nemzeti kontextusról szóló nagy fejezetben magyarországi esettanulmányokkal (Magyarország, mint forrásország, Magyarország, mint tranzitország) fogom részletesen elemezni a magyar Btk. által meghatározott büntettek tényállásait is figyelembe véve.

Ezek a fázisok, amelyeket vizsgáltam, a következők:

1. az eltulajdonítás fázisa: régészeti lelőhelyről, vagy valamely közgyűjteményből,
2. az áru belép az illegális létbe, a korrupció, más illegális tevékenység, pénzmosás esetleg szervezett bűnözés keretei között: illegális adásvétel útján ritkábban közvetlenül, vagy internetes piactereken, gyakrabban orgazda, közvetítő, stróman, műkincskereskedő közvetítéssel egy külföldi gyűjtő magángyűjteményébe, egy másik műkincskereskedőhöz, vagy egy aukciósházhoz kerül.
3. a legális eredet megszerzése, esetleg pénzmosás, okirat hamisítás révén
4. a korábbi eredet meghamisítása, mindkét utóbbi, gyakran össze is tartozó fázis, más bűncselekmények, pl. csalás, adócsalás, pénzmosás, okirathamisítás keretei között. A szakértelem és a profit mennyisége is egyre nagyobb, ahogyan a láncolat végpontjához, a vevőhöz (gyűjtő vagy múzeum) közeledünk.²³²

A belföldi kereslet élénkségének foka jelzi a számos illegális magángyűjtemény meglétét. Ez odáig mehet, hogy néhány magángyűjtemény szinte riválisa a múzeumnak, gazdagabb gyűjteménye van, különösen egyes tárgycsoportokból. Ezen kívül privát bankokban is őriznek magángyűjteményeket, elterjedt a kliens-jellegű csatornák használata (*clientelistic channels*). A Balkánon az illegális kereskedelemnek és érintkezési csatornáknak, a családi kapcsolatoknak nagy történelmi múltja van. Kérdés, hogy ilyen szempontból Magyarország a Balkánhoz tartozik-e már? Mindenesetre tudjuk, hogy török, olasz és egy ideig francia szervezett bűnözői bandák tevékenykedtek a Balkánon a szocializmus idején is. Nyugat-Európában az illegális kereskedelem, a szervezett bűnözés kapcsolati hálójának vizsgálatakor szembeszökő jellegzetességnek tűnik, hogy a kapcsolódási pont a két hely, pl. a Balkán és Skandinávia között egy elszármazotton keresztül, a mindkét nyelvet és területet jól ismerő bevándorlón keresztül jön létre.²³³

²³² MANACORDA 2011, 70; SOCTA 2021, 34, 88-89.

²³³ CAMPBELL 2013, 115–117; TZVETKOVA 2007, 180; STRAZZARI 2007, 188; ALBERTINI 2012, 117.

A Balkánt Nyugat-Európával, különösen Svájjal nem csak Budapest köti össze a műkereskedelemben,²³⁴ hanem Ausztria és Bécs; ahogyan az már a Seuso-kincs nyugatra kerülésének idején is látható volt, itt megy át a balkáni útvonal. A kilencvenes évek végén Magyarországon jelen volt a koszovói albán kapcsolatokkal rendelkező Törökország–Budapest–Pozsony tengely, amely elsősorban a drogkereskedelemben volt érdekelt.²³⁵ Ezeket az útvonalakat a rendészeti kontextusról szóló nagy fejezetben (3. fejezet) fogom részletesen elemezni.

1.9.8 Hálózati csomópontok az illegális műkincspiacon

Ha egy középpontot – a hálózatelmélet törvényszerűségeinek megfelelően – eltávolítunk, a többi középpont még alkalmas arra, hogy összetartsa a bűnelkövető hálózatot. A hálózat fenntartásának, a lopott áruk kifizérítésének legegyszerűbb és legnépszerűbb módja, hogy egy régi gyűjtemény (maradék) darabjának tüntetik fel az újonnan bekerülő árut. A középpontok pedig meghatározó jelentőségűek. Az internet megjelenése és vele az online feketepiac megjelenése és térhódítása alapvető változásokat indított el. A feketepiac szereplőinek meghatározásánál azonban segítség is. A feketepiac szereplői megjelentek, megfoghatóvá váltak az internetbe való belépéssel: az online láthatóság után már „csak” a lekövethetőség vet fel problémákat. Bár az információk terjedési sebessége elképesztően megnőtt, azonban megnőtt az önmagukat „megmutatók” száma is. Ezért alapvető fontosságú az online feketepiac figyelése.

A feketepiac a hálózatelmélet szempontjából voltaképpen egy szociális hálózat, mivel a tagjai ugyanabban az ügyletben érdekeltek, abból anyagi hasznot húznak és tudják, hogy amit tesznek, az nem legális. Az ismeretségi kapcsolatoknak és hatásoknak az összetett hálózata a műtárgyas feketepiacon belül is megjelenik. A sok ismerettséggel rendelkező központi személyek, a kulcsfigurák és központjuk attitűdje alapvető fontosságú a hálózat szélső elemeinek attitűdjére. Minél közelebb van egy újító a középponthez, annál hamarabb tud hatást gyakorolni a rendszer, a hálózat egészére. Hasonlóképpen, ha nincs kapcsolata vagy nagyon gyenge a központi elemmel (személy, intézmény), akkor a hatása is elenyésző marad vagy maradhat.²³⁶ A kapcsolatok, azok jellege, a két pont közötti interakció mind reakcióknak számítanak a hálózat elemei között.

²³⁴ UNODC 2015, Fig. 1, 2, 4; KOTUROVIC 2019, 30–34.

²³⁵ STRAZZARI 2007, 194.

²³⁶ CAMPBELL 2013, 121; BARABÁSI 2019, 145.

1.9.9 Jellemző elkövetési módok a kulturális javak illegális tárolásával és mozgatásával kapcsolatban

A jellemző elkövetési módok és az ezekkel összefüggő esettanulmányok szorgos gyűjtése alapvető fontosságú ahhoz, hogy hatékonyan fel lehessen venni a harcot az illegális műkinckereskedelemmel szemben, hiszen a láncolat megszakítása csak úgy lehetséges, ha az illetékes hatóságok tudják, mire és főleg, hogyan számíthatnak az ilyen típusú áruk megjelenésére az áruszállítás folyamatában.

A vámhatóságok eleinte csak a „klasszikusan” felismerhető műtárgyak kiszűrésére fordítottak figyelmet, ezek az általában a keretükből kivágott és összetekert állapotú festmények, az antik márványszobrok²³⁷, görög vázák, aranypénzek, nemesfém tárgyak. Ezek a tárgytipusok a mai napig kedvelt csempészárúk: a Pandora II. művelet során tavaly ősszel egy brazil turista kézitáskájában találtak egy antik márványfejet az argentin vámosok; valamint ugyanekkor foglaltak le a párizsi Gard du Nord-on egy Londonba induló nemzetközi vonaton egy ellopott festményt.²³⁸

A kulturális javak csempészetének elemzésekor megkülönböztetünk kibocsátó országokat (a legfontosabb jelenleg a régi forrásországok, Törökország, Irán mellett ma Líbia, Szíria, Irak, Afganisztán), célországokat (a legfontosabbak: Európai Unió, arab államok, Kína, Japán, USA), valamint tranzit országokat.²³⁹ Emellett külön meg kell nevezni azokat a piaci változásokra szinte azonnal reagáló országokat, ahol a leggyakrabban idéznek elő az árun

1. változást (pl. elefántcsont készáruvá faragása, vagy a szállításhoz szükséges álcázás kialakítása a keresett, utaztatásra váró tárgyon, valamint a tárgy darabolása a feltűnésmentes szállítás érdekében), vagy

2. jó minőségű, méretarányos hamisítványokat állítanak elő. Ezek az országok elsősorban és kiemelkedően Kína, valamint közel-keleti és távol-keleti országok. A gyakran csak szakértő számára kiszűrhető hamisítványipar (pl. az alapanyag, vagy festékanyag nem korhű, a mintázat kompozíciója elcsúszott, nem értelmezhető, a felirat nem olvasható) és az árucsempészet tartósan ígérkezik, emelkedő volument mutat a kibocsátó országok tartós instabilitása, a helyi rendvédelmi szervek gyengesége vagy hiánya miatt. A profit egy kis

²³⁷ REIF 1985.

²³⁸ HUDÁK 2018b, 135.

²³⁹ SOCTA 2017 48.

részeivel, amelyet más bevételi forrásokhoz képest a SOCTA alacsonynak ítél meg,²⁴⁰ akár terrorista szervezeteket is támogathatnak a műtárgycsempészettel foglalkozó szervezett bűnözői csoportok, azért a problémát komolyan kell venni. A hamisítványok ellátóláncát magyar példák figyelembevételével a nemzeti kontextusról szóló nagy fejezetemben fogom részletesebben bemutatni.

Európa szerepe és súlya az arab és a kínai műtárgypiac fellendülésének ellenére a műtárgypiacon még mindig rendkívül hangsúlyos. A tavalyi évre vonatkozó adatok szerint a legnagyobb forgalmat lebonyolító exportőrként és a második legnagyobb importőrként van jelen a nemzetközi műtárgypiacon.²⁴¹ Ez azt jelenti, hogy mind az Európába befelé, mind az onnan kifelé távozó forgalom igen jelentős. Évi 14-16 billió dollár jelenleg a legális európai műkincsforgalom (licit vagy értékebecslés utáni értékesítéssel). A nem legálisan, azaz a feketepiacon mozgó műtárgyak forgalma túlnyomó többségében beolvad a szervezett bűnözésbe, a pénzmosás, valamint a terrorizmus finanszírozásával összefüggő pénzmozgások magasan tartják az árakat. Az illegális műtárgykereskedelem ma is egy olyan terület, ahol egyes országokban, sajnos hazánkban is, a témával kapcsolatos ismeretek hiánya - hiszen a műtárgy nemcsak festmény lehet - kedvez a zavarosban való halászásnak.

1.9.9.1 A kibocsátó országok: fosztogatás és megrendelésre lopás

Bár napjainkban nagy lendületet kapott a múzeumi szférában a repatriáció folyamata, a magángyűjtőknél azonban éppen ellentétes folyamat figyelhető meg, a korábbinál jóval több, befektetni kívánó nyugati vásárló kb. 2003 óta folyamatosan erős, szárnyaló konjunktúrát tart fenn.²⁴² Mivel a műkincspiac más piacokhoz hasonlóan jól beárazott és egyes tárgytipusok eladása extra profittal kecsegtet, a biztos bevétel miatt gyakran tulajdonítanak el tárgyakat megrendelésre.²⁴³ A műkincsekben rendkívül gazdag Közel-és Közép-Keleten és Észak-Afrikában: Afganisztánban leginkább 2001, Irakot illetően 1991. eleje, az első öbölháború kezdete, de még inkább 2003 tavasza, a Maghreb-országokban 2011, az arab tavasz kezdete,

²⁴⁰ SOCTA 2017, 48. Ezt a „kis mértékű profitot” a SOCTA-jelentésben („... *the profits achieved from cultural goods trafficking for these organisations are thought to be low compared to other revenue streams.* ..”) kissé elbagatellizállónak érzem, tekintettel arra, hogy másutt közel azonos súlyúnak tekinti a kutatás a műtárgycsempészet volumenét a drog- és a fegyverkereskedelemmel.

²⁴¹ ANONYMUS 2018f

²⁴² Elsősorban a 19. század gyarmati háborúi után a katonai erőfölényben lévő gyarmattartó csapatok a világ nagy múzeumaiba számos értékes lelettel és leletegyüttessel tértek haza. Az elmúlt évtizedben felgyorsult a kulturális gesztusgyakorlás és a repatriáció folyamata, amelynek során látványos kiállításokat szerveznek a tárgycsoport köré vagy ceremónia kíséretében visszaadják az anyaországnak. A témának nagy sajtóvisszhangja van és számos cikk és tanulmány született róla. Pl. DUROSOMO 2018.

²⁴³ RUIZ 2018; HUDÁK 2018B, 137.

Szíriában pedig kb. 2011 nyara előtt, ahogyan Kalla Gábor asszirológus fogalmazott egy interjúban, „a tekintélyelvű rendszerek nagy figyelmet fordítottak a kulturális örökség védelmére”. Az Iszlám Állam ehhez képest „pusztítással és brutalitással” biztosította magának a folyamatos médiajelenlétet. A lakosság elleni brutalitásként, mint egyfajta háborús bűnként jelent meg a kulturális örökség pusztítása, azonban a látványos műemlékpusztítás egy olyan paraván, amely mögött az illegális ásatásokból szerzett, vagy ásatási raktárakból rabolt tárgyak kereskedelmének ideológiai szempontból cinikus támogatása és megadóztatása áll.²⁴⁴

1.9.9.2 Gyors szállítások és/vagy hosszú pihentetések

A tárgy megszerzését nagyon gyors értékesítés vagy hosszú pihentetés is követheti, mindegyikre számos példa van az esetek között. Talán a magányos elkövetőkre jellemzőbb a hosszú pihentetés, éppen a lebukástól való félelem miatt, míg a szervezett bűnözői körben elkövetett eltulajdonítást az azonnali értékesítés, a gyors profitra való törekvés motivál. Gyakori, hogy egy gyors eladás után hosszú ideig pihen az áru és 30-50 év múlva bukkan fel újra. Egy újabb becslés szerint átlagos gyűjtési idő a befektetési gyűjtőknél 13 év volt.²⁴⁵

A világ legszélesebb körben kedvelt antikvitásait a nagymértékű fosztogatások ellenére még mindig ontó Egyiptomban a 2011. január 25.-én kitört forradalom után szintén megnőtt az illegális ásatások száma. Számos sajtóhír áll rendelkezésre a csempészek elfogásáról. Nemrég éppen egy Egyiptomból Franciaországba tartó egyiptomi utast fogtak el a kairói nemzetközi reptéren, aki 329 db antik pénzt csempészett volna ki a csomagjában.²⁴⁶ Az egyiptomi turisztikai és antikvitás rendőri egység (Egyptian Tourism and Antiquities Police) a Fayyumi-oázisban illegális kereskedőknél a gyűjtők körében igen kedvelt, kisméretű szolgaszobrocskákat, az usébtí szobrocskákat és a ritka kék mázas szobrokat foglalt le.²⁴⁷ Egy másik esetben, 2017. júliusában az Antikvitásügyi Minisztérium (Ministry of Antiquities) egyik boltjából próbáltak meg 124 db antik tárgyat kicsempészni. 2016-ban olyan elkövetőket is elfogtak, akik a kamerák tanúbizonysága szerint a piramisokból kisebb darabokat törtek ki, majd turistáknak próbálták azokat értékesíteni.²⁴⁸

²⁴⁴ PALLAG 2016

²⁴⁵ MOVIUS 2021

²⁴⁶ GAMIL 2018

²⁴⁷ uo.

²⁴⁸ uo.

1.9.9.3 Rejtetten utaztatás hamis papírokkal vagy a tárgy külső, kémiai-mechanikai álcázásával

Az illegálisan mozgatott kulturális javak utaztatása más anyagtípusokhoz hasonlóan gyakran történik hamis papírokkal, amelynek elkészítése bűnözői körökhöz köthető és beszervezett szállítványozókkal, közúti szállítójárművekkel együtt valósítják meg a cselekményt.²⁴⁹

1.9.9.4 Mozaikok, freskók

A mozaikok csempészetét illetően jellemző azok feldarabolása és akár a motívumonként történő értékesítés is.²⁵⁰ Éppen 2018. április elején jelentették be, hogy kereken negyven évvel az elrablása után, 2014-ben Londonban, Európa legnagyobb műtárgyas piacán próbált értékesíteni egy török műkereskedő egy ciprusi görög 6. századi mozaikot, de pechére egy görög ciprióta műkereskedő végezte a tárgy hitelesítését. 1974-ben, Ciprus kettéosztása után számos kulturális örökségnek nyoma veszett a szigeten, amelyek közül a Szt. Andrást ábrázoló mozaik kereken 40 évig lappangott. A repatriáció 4 éves folyamatának 50 ezer eurós költségeit két ciprusi görög üzletember fedezte és mint a görög ciprióta nemzeti örökség egyik fontos ereklyéjét nagy sajtóvisszhang kíséretében szállították haza.²⁵¹ Élénk visszhangot váltott ki egy a nyolcvanas években Franciaországba került egyiptomi, kiemelkedően jó állapotú öt freskótöredék esete is.²⁵²

1.9.9.5 Értékálló, drágakőből és féldrágakőből és nemesfémből készült tárgyak

Az értékes és ritka megmunkált antik kövek, mint a jade, vagy éppen az arany tárgyak mindig jól eladhatóak a feketepiacon. 2018 április közepén betörték egy angol múzeumba és tulajdonítottak el többek között aranyból és jade kőből készült antik kínai tárgyakat.²⁵³ A távolkeleti műtárgyak ára stabilan magas, mert a nyugati gyűjtők számára továbbra is kedvelt és emellett az elmúlt tíz évben megjelentek az igazán tehetős kínai gyűjtők is. Ezek a tárgyak a hozzá nem értő számára nemigen különböztethetőek meg a modern kori tucatárutól, gyakran rosszabb állapotúak is azoknál. Emiatt könnyű turista szuvenírként szállítani őket.

²⁴⁹ BAKAI 2016 23.

²⁵⁰ PALLAG 2016

²⁵¹ HUDÁK 2018b, 140.

²⁵² ANONYMUS 2009b

²⁵³ RUIZ 2018

1.9.9.6 Értéktelennek látszó külső kialakítás festékekkel vagy különféle műanyag bevonatokkal

Különösen egyiptomi tárgyak esetében jelenik meg a csúnya, bővli-jellegű külső kialakítására való törekvés annak érdekében, hogy a bevonat alatt rejtőző, kimagasló művészi értékű tárgyat feltűnés nélkül szállítani lehessen.²⁵⁴

1.9.9.7 Darabolás

Szintén jellemzően az egyiptomi szarkofágoknál megfigyelhető a feltűnésmentes szállítás érdekében a múmiakoporsó feldarabolása. Így akár egy kézításkában is szállíthatóvá válik.²⁵⁵

1.9.9.8 Picassók szökésben

Vannak olyan kiemelkedően keresett tárgytípusok, amelyekből annak ellenére, hogy nagyon sok eredeti készült, van kereslet és magas az ára. Tipikusan ilyen példa Picasso festményei, grafikái. Pablo Picasso hosszú ideig élt és rendkívül termékeny festőművész volt. Már életében megélt festményei árából, halála után pedig magasba szöktek alkotásai árai. Az IFAR 1300 ellopott Picasso festményről tudott 2015-ben.²⁵⁶ Az IFAR a bünyügyi hatóságok számára ingyenesen nyújt adatokat az ellopott műtárgyakról, amelyet mindaddig őriz, amíg a tárgy vissza nem kerül eredeti tulajdonosához, akár évtizedekig is. Ez rendkívül fontos, mert az ellopott műtárgyak gyakran 40 év pihentetés után tűnnek fel újra a piacon.

Néhány éve a FedEx-en keresztül, karácsonyi csomagban küldték, Belgiumból New Yorkba kézműves tárgy (art craft/toy) megjelöléssel egy 13-16 éve egy párizsi múzeumból ellopott, 2,5 millió dollár értékű Picasso-festményt az amerikai vámhatóságok.²⁵⁷ Tipikus megtévesztési mód a modern kézműves tárgyként való feltüntetés.

²⁵⁴ HUDÁK 2018b, 140.

²⁵⁵ FISHER 2012

²⁵⁶ CHRISAFIS 2015b

²⁵⁷ uo.

1.9.9.9 Antik elefántcsontnak mondott, új készítésű tárgyak

Bár az elefántcsont-kereskedelem 1989 óta nemzetközi tilalom alá esik, 1997-től enyhítettek a tilalmon és engedélyezték Botswanából, Namíbiából és Zimbabweból a régebben készült, „antik” elefántcsont-áruk kivitelét. Ezzel a kiskapuval sajnos újra fellendült az elefántcsont-kereskedelem, mivel minden újonnan készült elefántcsont árut antiknak minősítenek az eladók.²⁵⁸ Titkolni gyakorlatilag csak a nyers elefántcsontot és a készítés helyét kell, a készáru már antikként van eladva. Kambodzsai végcéllal Mozambikból induló hajó konténerébe, újrafeldolgozásra váró műanyag palack-bálák közé rejtett nagy mennyiségű tisztítatlan elefántcsont, még a mozambiki vámhatóságok fülelték le 2018. április elején.

Kambodzsában is elfogtak összehangolt hatósági akcióval egy Mozambikból Szingapúron át érkező hajót, közel 1 tonna elefántcsonttal és egyéb egzotikus állatcsonttal, bőrökkel megrakva. Az elefántcsont utaztatásának úti célja Kína.²⁵⁹

1.9.9.10 Online piacok

A SOCTA 2017.évi jelentése külön kiemeli, hogy az ún. darknet, az internet szövevényes világának szürke elektronikus piacán mindenfajta tétel eladása, az online hirdetések volumene nőtt az elmúlt évben, a kulturális javaké is. Az online kereskedelmet a SOCTA jelentés egyenesen *horizontális, vagy keresztmetszeti bűnügyi* fenyegetésként értékeli. Ezek olyan tényezők lehetnek, amelyek a társadalomra amúgy is nagy fenyegetést jelentő szervezett bűnözés veszélyét tovább növeli. Ezek egyrészt megkönnyítik a bűnszervezetek számára a profitszerzést és egyúttal megnehezítik a bűnüldöző hatóságok dolgát a szervezett bűnözés elleni fellépés terén. Az online kereskedelem megsokszorozza a lehetőségét annak, hogy a fizetőképes kereslet és a kínálat az illegális kereskedelemben egymásra találjon. A digitalizáció révén egyszerűbbé válik a marketing, nehezebbé a bizonyítás és a profitszerzést, valamint a büntetlenséget is elősegíti, hogy az online kereskedelemben az áru, az információ és a pénz áramlása elkülönül.²⁶⁰ Magyarországon is jellemző, hogy az eladásra kívánt tételek nagyon rövid ideig, mintegy jelzésszerűen vannak fent a neten, majd a partner (vevő jelölt) jelentkezése után azonnal leveszik a hirdetéseket, eltüntetik a digitális nyomokat.

²⁵⁸ LEMIEUX – CLARKE 2009 451-471; WELZ 2014

²⁵⁹ ANONYMUS 2018c

²⁶⁰ SOCTA 2017 17, 22.

1.9.9.11 Adóelkerülés felsőfokon - műtárgyakkal

Az illegálisan vagy akár legálisan szerzett kulturális javaknak szabadkereskedelmi kikötőkben, konténeres raktárvárosokban való tárolása az adómegkerülés érdekében mára mintegy nemzetközi népszokássá vált a nagy és kis aukciósházak és a magángyűjtők körében egyaránt. A legnagyobbak, a svájciak méreteit illetően a Louvre igazgatója 2015-ben úgy nyilatkozott, hogy a svájci vámszabad területek konténerei a világ legnagyobb múzeumai.²⁶¹

A „régí svájci gyűjteményből” származó tárgyaknak régóta gyanús hírük van a műtárgyakkal foglalkozó szakmákban.²⁶² Genf esetében csaknem száz éve, de az elmúlt évtizedekben néhány más országban és városban is a vámszabad területek megtakarítást hoznak és biztonságot nyújtanak a gyűjtők számára. Ezek a különleges szabadkikötők, szabadkereskedelmi zónák, raktárvárosok: Svájcban legkevesebb négy, valamint Szingapúrban (2010-től), Monacóban (2012-től), Luxemburgban (2014-től) és Newarkban (2015-től, USA, Delaware állam)²⁶³ és részben egyes ciprusi raktárak legalább részben olasz és orosz üzletemberek²⁶⁴, rosszabb esetben bűnözői csoportok, vagy ilyen jellegű kapcsolatokkal rendelkező gyűjtők érdekeltségébe tartoznak. A privát kézben lévő raktárak közül csak a genfiben 1,2 millió darabra becsülték 2015-ben a svájci hatóságok az ott tárolt műtárgyak számát. Sokat közülük évtizedek óta pihentetnek, némelyiket luxuskonténerekben. Nemcsak gyűjtők, hanem londoni aukciósház tulajdonosa is tárol- bár saját elmondása szerint kicsit restelkedve – Svájcban ily módon műveket, mintegy külső raktárként használva a vámszabad területet.²⁶⁵ A változásért tett jogi erőfeszítések, az olasz hatóságok nyomozásai és néhány időszakos kiállítás az itt tárolt művekből megcsillantja a reményt a jövőbeni változást illetően.

A kulturális javak gyűjtése nemcsak a műértőket vonzza, hanem azokat a tőkebefektetőket is, akik értékálló, sőt, idővel értéknövelő, stabil befektetésbe szeretnék fektetni a pénzüket. A művészet és a kulturális örökség kereskedelmi árucikként való kezelése és tárolása szerencsére morálisan egyre szélesebb körben elfogadhatatlan.²⁶⁶ Mivel az adóelkerülés nagyon fontos szerepet játszik ezeknek a raktárvárosoknak a megjelenésében, még szorosabb nemzetközi és nemzeti adó és vám együttműködésre van szükség, többek között a WCO (*World Customs Organization*) és a partnerszervezetek között.

²⁶¹ MERZ 2016

²⁶² PALLAG 2016

²⁶³ MERZ 2016

²⁶⁴ Pl. Dmitrij M. Ribolovlev orosz gyűjtő Genfből Ciprusra helyeztette át gyűjteményét: HUDÁK 2018b, 143-144.

²⁶⁵ MERZ 2016; HUDÁK 2018b, 144.

²⁶⁶ uo. MERZ 2016; HUDÁK 2018b, 144.

1.10 Az illegális műkincs-kereskedelem jellegzetességeinek bemutatása egy bolgár esettanulmány alapján

Bulgáriában a 2002-es Kolev-gyilkosság kapcsán megindult vizsgálat és az ennek nyomán keletkezett több tudományos tanulmány megvilágította a balkáni ország illegális műkincs-kereskedelmét.²⁶⁷ Ezek igen sötét képet festenek Bulgáriáról a jelenség elterjedtségét és a visszaélések elkövetésének hátterében álló bűnszervezeteket illetően a szocialista rendszer bukása után időszakban. Ne gondoljuk azonban azt, hogy ez egy egyedi, bolgár jelenség, még ha a jelenség mértéke és a visszaélések jellege részben eltérő is lehet más posztkommunista országokban.²⁶⁸

1.10.1 A Balkán és a személyes kapcsolatok meghatározó szerepe

A nemzetközi szervezett bűnözés mára kitűnően alkalmazkodott a globalizációhoz és mélyen összefonódott azzal. Nemcsak a globalizáció hatásait²⁶⁹ kell azonban figyelembe vennünk, ha meg akarjuk érteni Magyarországot, egy minden szempontból közép-európai állam, a Balkánhoz mégis ezer szállal kapcsolódó térség helyzetét, hanem a kelet–nyugati szociokulturális tagolódást is, hiszen Európát nemcsak az országhatárok, hanem kulturális határok is részekre osztják.²⁷⁰ Ez az egyenlőtlenség, amely az elmúlt kétszáz évre igaz, nemcsak a jelenre, megmutatkozik abban is, ahogy a nyugati világ a szegényebb országok kulturális örökségével²⁷¹ bánt, egészen a jelenkor restitúciós és repatriációs hullámaig. A mindenekelőtt finansiális alapú egyenlőtlenség mellett figyelembe kell vennünk, hogy a kulturális javak illegális kereskedelme az Európán belüli szociokulturális határokon átívelő jelenség, mert van egy olyan nyugat-európai (elsősorban német), valamint egy oroszországi hozzáértő gyűjtői kör, amely ismeri és érti a kelet-európai régészeti korú tárgyak jelentését és értékét. Elsősorban gazdasági és kulturális okai vannak annak, hogy miért hunynak szemet időnként a hatóságok a

²⁶⁷ TZVETKOVA 2007; CAMPBELL 2013, 123–125.

²⁶⁸ Valószínűleg a többi posztkommunista országban, beleértve Magyarországot is, hasonló kép rajzolódott volna ki egy átfogó elemzés kapcsán, de ilyen átfogó elemzések tudtommal nem készültek a régió országairól, azóta sem. Bulgáriában is csak az amerikai támogatással működő Demokrácia Központ megrendelésére, ahol a helyi szervezett bűnözés összefüggéseire, a strukturális felépítésre, valamint a külső kapcsolataira volt kíváncsi az amerikai megrendelő. A központ jelenleg is működik és fontos kutatásokat folytat (<https://csd.bg/>).

²⁶⁹ VIRÁG 2011, 197–199; HORVÁTH-CSABA 2015, 49; LOSSON 2016, 484–489.

²⁷⁰ ALBERTINI 2012, 116–150.

²⁷¹ Sőt, egyáltalán a közép- és kelet-európai tudással; gondoljunk csak a 2018-as elhíresült Heilbron-cikkre, amelyben Heilbron és munkatársai kimutatták, amelyet eddig alig mertek leírni: hogy igazán nagy, valódi tudományos karriert kevés kivételtől eltekintve (akik valóban csak a szabályt erősítik) az tud befutni, aki a nyugati világban születik meg és ott dolgozik. HEILBRON ET AL. 2018, 7.

kulturális javak kereskedelme felett. Magyarországon sem egyértelmű a közgondolkodásban, hogy a megtalált tárgy csak az államot illetheti meg, és hogy a „ha más is csinálja titokban, akkor nekem is szabad” szemlélet nem helyes.

Igen jellemzőnek tartom a posztoszocialista országok nyugati értékelését illetően, hogy amikor európai uniós és amerikai támogatással 2007-ben elkészült a fentebb már említett, fajsúlyosra sikerült jelentés a bolgár szervezett bűnözés helyzetéről, az alábbi öt témakört dolgozta ki az író: a bolgár szervezett bűnözés, a bolgár drogpiac, a prostitúció és emberkereskedelem, a gépjárműcsempészet, valamint a bolgár antikvítás-piac témakörét.²⁷² A műkincspiachoz és a többi négy témakörhöz mind olyan bűncselekmények kötődnek, amelyek országokon átívelő, nemzetközi bűncselekménynek számítanak és a legritkább esetben köthetők magányos elkövetőkhöz, jellemzően inkább egy vagy több csoporthoz, bűnszervezethez, esetleg alkalmi bűnszövetséghez. A nyugatot, a nyugati kutatást tehát most is elsősorban önmaga érdekli: a szálak és a hálózat, amelyek Kelet-Európát a Nyugattal összekötik, nem Kelet-Európa, mint önálló, komplex rendszer.

1.10.2 A balkáni illegális műkincs-kereskedelem történeti előzményei és kiterjedtsége

A Balkánról Magyarország felé (és néha visszafelé) irányuló illegális fegyverkereskedelemnek régi, több évszázados tradíciója van. A Balkánról Bécs, a Habsburg császári udvar, valamint a főnemesi, illetve később gyáriparos magángyűjtők felé érkező balkáni műkincs-kereskedelemnek is nagy hagyománya alakult ki az elmúlt évszázadokban.²⁷³ A kommunista diktatúra idején a kommunista rendszer általános sajátosságai miatt Bulgáriában is aranykorát élte az antik tárgyak csempészete.²⁷⁴ A kilencvenes évek végétől egyre fejlettebb és érzékenyebb fémkereső műszerekkel dolgoztak, a kitermelést pedig néhány esetben gépesítették, a legális és az illegális szektorban egyaránt. A posztoszovjet térségben, így Bulgáriában is, 1990 után nőtt meg a kincsvadászok és a feldúlt lelőhelyek száma. A régészeti ágazat a nagyarányú haszonszerzés reményében a bűnszervezetek látókörébe került, amelyek

²⁷² TZVETKOVA 2007. Jellemzőnek tartom, hogy az angolul jól beszélő, a kényes témákról érdemben is szólni kívánó fiatal Marina Cvetkova 2007 után elkerült Bulgáriából, mára már felszívta a kutatás szempontjából mindenképpen nyugalmasabb angol tudományos világ. Jelenleg az oxfordi egyetemhez kötődik, mesterének az olasz maffia egyik legnagyobb szakértőjét, Diego Gambettát tartja, de már nem foglalkozik a műkereskedelem vizsgálatával. <https://oxford.academia.edu/MarinaTzvetkova>

²⁷³ Lásd pl. PROHÁSZKA 2005; PROHÁSZKA 2008; ARSOVSKA–KOSTAKOS 2008, 354.

²⁷⁴ TZVETKOVA 2007, 178. A „csempészet” mint büntetőjogi tényállás a hatályos magyar büntetőjogban már nem értelmezhető (Dr. Hengl Melinda jogász, egyetemi adjunktus észrevételét ezúton is köszönöm), mégis használom ezt a kifejezést a disszertációban, mint csempészet jellegű modus operandi és az angol nyelvű szakirodalomban rendre előforduló „smuggling” kifejezés magyar megfelelőjét.

parazita módon, a háttérből figyeltek és becsatlakoztak a kapitalista átalakulás folyamatába. Így nemritkán képessé váltak állami döntéshozókat is befolyásolni, vagy tagjaik kezébe kerültek állami kulcspozíciók. Biztos vagyok abban, hogy ez a folyamat nemcsak Bulgáriában, nemcsak egyetlen posztoszocialista országban játszódott le ezekben az években, még ha mértéke el is térhetett ettől.²⁷⁵

A határokon átívelő bűnözésnek szükségszerűen mindig van helyi szállítási, „beszállítói” hálózata, amelyhez kapcsolódik a nemzetközi szál.²⁷⁶ A Balkánon nagy volumenű belső feketekereskedelem zajlik, amelynek csápjai, külső határai kinyúlnak Magyarorszáig, sőt, Csehorszáig, Olaszorszáig, néha más országokig is.²⁷⁷ A Balkán, mint szocio-kulturális és részben nyelvi koiné (a szláv nyelvek egymás között nagyrészt érthetőek) egysége, különösen pedig a szerteágazó családi kapcsolatok megkönnyítik és felélénkítik a határokon átívelő feketekereskedelmet. A Balkán nem az egyik feketepiac a világ számos feketepiaci közül, hanem olyan központi szerepű hely a feketepiacok láncolatában, amelynek kapcsolata van nemcsak az európai és ázsiai, hanem az afrikai és az amerikai feketepiacokkal is.²⁷⁸ Egyes szakértők a Balkán, különösen Szerbia és Belgrád, valamint a svájci és a német szerb diaszpóra súlyát a legfontosabb tényezőnek tartják az európai illegális műkereskedelemben.²⁷⁹

1.10.3 A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének közvetlen előzménye, a régészeti lelőhelyek kifosztásának állapota Bulgáriában, 2007-ben

Egyes becslések szerint Bulgáriában a kultúrrétegek mintegy 80%-a valamilyen mértékben bolygatott, amelyhez a fosztogatók számarányát 100-250 ezer főre teszik. Az elkövetők többsége amatőr, alkalmi tolvaj, a profi(bba)k száma legfeljebb néhány ezer főre tehető. A bolgár rendőrség egyetlen évben is eredményt tudott elérni egy régészeti lelőhelyen, 7 sikeresen lefolytatott eljárással és további folyamatban lévőkkel. Emellett Bulgáriában a múzeumi leltárkönyvek vezetésének elégtelensége is fokozta a bajt; még a kiemelkedő jelentőségű tárgyak esetében is voltak adatkezelési hiányosságok.²⁸⁰

²⁷⁵ vö. ZUMIC 2016 51-53.

²⁷⁶ TZVETKOVA 2007, 179; STRAZZARI 2007, 187; ALBERTINI 2012, 119.

²⁷⁷ ARSOVSKA-KOSTAKOS 2008, 370-374.

²⁷⁸ MONTANARO-JANKOVSKI 2005, 9.

²⁷⁹ ALBERTSON 2018.

²⁸⁰ TZVETKOVA 2007, 179.

1.10.4 Az illegális műkincs-kereskedelem kapcsolódási pontjai. A fekete, szürke, fehér műkincspiac a bolgár modellben

Bulgáriában a régészeti korú kulturális javakkal való visszaéléseket működtető hálózatban egy hármasszűrőt, pontosabban három lényeges kapcsolódási (találkozási) pontot lehetett beazonosítani, amely alapvetően régészeti korú, elsősorban antik pénzeket és egyedi, kiemelkedő művészi kvalitású tárgyakat értékesít. Ezek az alábbiak:

1. a kincsrabló fémkeresős és a helyi diler (*regional dealer*) közötti találkozási pont, amikor a diler olcsó üzletet köt a tolvajjal;
2. havi gyűjtői alkalmak: a helyi diler és a gazdag privát gyűjtők között, havi találkozók során, ahol a gyűjtő már nagy értékű árut vásárol;
3. kapcsolódási pont: általában a havi gyűjtői találkozók utáni napon, ahol a fő gyűjtők elé kínálják az legexkluzívabb árut.

Cvetkova egy kitűnő modellben összegezte 2007-es munkájában, hogy melyek tartoznak a fekete (nem legális), szürke (nem egyértelműen besorolható, vagy legális és illegális elemeket egyaránt mutató) és fehér (legális) kereskedelem zónájába a műkincscsempészet terén. A helyi, országon belüli kereskedelem esetében a lopást, akár alkalmi, akár csoportos elkövetésről van szó, egyértelműen a fekete zónába (*black market*) sorolja, míg a közvetítők, dílerok és a privát gyűjtők helye véleménye szerint egy szürke kategóriába (*grey zone*) helyezhető el. A szürke zónában bűncselekménynek minősülő eladások és jogilag legális adásvételek (*sales qualified as criminal, purchases de facto legal*) történnek. Itt a jog nem elég aprólékos szabályozása, illetve szabályozatlansága miatt a jogsértő magatartás mégis legálisnak minősül, hiába figyelhető meg egyértelműen a jogsértő kategóriába tartozó magatartás.

A nemzetközi műkincspiacra kilépve azonban eltűnik a szürke zóna, egyértelműen legális (*white market*) és illegális (*black market*) tevékenységek folyhatnak vagy folynak, egyértelműen végigjárva egy bizonyos utat, amely a szereplők szándéka szerint történik. Nemzetközi téren a legális, piaci jellegű eladások (*market estate sale*) vannak jelen, nemzetközi dílerekkel és piaci jellegű gyűjtőkkel (*international dealers, market state collectors*). A másik, nemzetközi téren megjelenő műkincsmozgás egyértelműen a feketepiachoz (*black market*) kapcsolódik és illegális (*criminal*). Itt a nagyban üzletelők (*traffickers*), a vámtisztviselők (*border officers*), valamint a nagy nemzetközi dílerok (*large international dealers*) vannak jelen mint szereplők. A bolgár gyűjtői találkozók jellemzői azok a háttéralkuk, amely a 3.

kapcsolódási pontnál, a zártkörű, exkluzív aukciókon vannak jelen a bolgár elemzésben, és amelyek valódi, kvalitásos műalkotásokról köttetnek.²⁸¹

A padlásokról, hagyatékokból a nemzetközi piacra kerülő eredeti tárgyak száma – ha leszámítjuk a hadműveleti területekről, a gyenge vagy bukott államokból érkező árut – évtizedek óta minimális; az új tárgyak jelentős része hamisítvány.

1.11 Összegzés

Az illegális műkincskereskedelem nemzetközi kontextusairól írt fejezetben öt tudományág, a hadtudomány, a rendészettudomány, nemzetközi jog, a 20. századi történelem és a régészet (régészeti örökségvédelem) egymástól eltérő, de a téma komplexitása miatt együttesen beemelő módszereit alkalmazom. Ezért a fejezetben felhasznált nemzetközi szakirodalom is ennek az öt tudománynak a sokszínűségét, az alapirodalmait és a módszertanát tükrözi. A disszertáció az egyes tudományágak saját kérdésfeltevésén és módszerein reményeim szerint túlmutató megközelítési módja egyfajta kísérlet, amely a problémamegoldás érdekében mintegy hidat szeretne képezni a régészettel, történelemmel, örökségvédelemmel, rendészettel, hadtudománnyal és örökségvédelmi joggal foglalkozó szakemberek között, együttműködésre, kommunikációra, vitákra készítve őket egy globális probléma megoldására.

A régészeti korú műtárgyak (a legelterjedtebb nemzetközi szabályozás szerint 100 évnél régebbi, a magyar szabályozás szerint 1711 előtt készült tárgyak) és a régészeti lelőhelyekről (a földből vagy földfelszínről, ásatás, terepbejárás során előkerült régészeti leletek) illegális feltárása (ezáltal a lelőhelyek megrongálása, elpusztítása) és anyagi haszonszerzés céljából történő nemzetközi értékesítése, illegális kereskedelme egy meglehetősen komplex probléma. Egyrészt egyéni és közösségi kulturális identitás elleni sérelemnek tekinthető világszerte, ezért nem lehet kizárólag csak régészeti, csak rendészeti vagy csak büntetőjogi megközelítésből vizsgálni.

A fémkereső műszerek robbanásszerű elterjedése és technikai fejlődése nyomán az 1960-as évek óta, de különösen kb. az ezredfordulótól nemzetközi és egyben nemzeti problémává vált mindenhol a régészeti lelőhelyek, a kulturális örökség egyedi és pótolhatatlan jellegű értékeinek fosztogatása. A lelőhelyekről eltulajdonított leletek vagy közvetlenül magángyűjtőkhöz kerültek, vagy bekerültek az illegális műkincspiac hálózatába. Ritkább esetben a megtalálók nem ismerik fel értéküket és hétköznapi tárgyként használják őket.

²⁸¹ TZVETKOVA 2007, 181–182, Table 16.

A régészeti korú (nemzetközi szabályozás szerint 100 évnél régebbi) műtárgyak tömeges elrablása az illegális fémkeresőzés állandó veszélye mellett több, jól meghatározható 20. és 21. századi történelmi eseményekkel is kapcsolatba hozható. Az első nagy műtárgykrízis 1945 után történt a II. világháborúban hadviselő felek tömeges műtárgy-zsákmányolásainak köszönhetően. A zsidóktól elvett műtárgyak egy része máig nem került vissza az örökösökhöz.

A második nagy műtárgykrízis a 2003. évi iraki háború idején kezdődött az ókori Mezopotámia pótolhatatlan kincseit tartalmazó bagdadi múzeum kifosztásával, majd 2011 után az arab tavasz eseménysorozatával érintett országokban, 2014 után az Iszlám állam által ellenőrzött területeken folytatódott. A 21. század első két évtizedében nagy mennyiségű műtárgy indult útnak illegális csatornákon keresztül Nyugat-Európa és az USA felé, ezeknek a tárgyaknak a kereskedelme korábban sosem látott méreteket öltött.

Az ingó és ingatlan kulturális örökség tömeges pusztulása a II. világháborúban megkerülhetetlenné tette azt a folyamatot, amely az ezredfordulóra a hadviselő államok hadseregeinek egyre nagyobb mértékű bevonását eredményezte az örökségvédelem szempontrendszerének is megfelelő katonai tervezésbe. A II. világháború örökségvédelmi szempontú következtetéseit a hágai konvenciók vonták le 1954-ben. A fejezetben ezért részletesen mutatom be, mintegy példaként azokat az erőfeszítéseket és elvi megközelítéseket, amelyek nyomán az amerikai hadsereg a 20. század második felétől, de mindenekelőtt a 21. század első két évtizedében jelentős fejlesztéseket hajtott végre a kulturális örökség megvédése érdekében a háborús övezetekben.

Elemzéseim bemutatták, hogy korunkra a régészeti örökségvédelem prioritássá vált a katonai stratégiai tervezésben. Az ebben a tekintetben élen járó amerikai hadsereg régészeket, örökségvédelmi szakértőket foglalkoztat, amerikai és egyéb nemzetközi szervezetekkel együttműködve műholdas távérzékelési módszerekkel figyelik egyes, örökségvédelmi szempontból meggyengült államok területén található lelőhelyek állapotát a helyi hatóságok munkáját segítve.

A nemzetközi kutatási eredményekből származó adatokat felhasználó elemzéseim arra is rámutattak, hogy a háborúkkal, zavargással sújtott, biztonságpolitikai szempontból ún. gyenge vagy bukott államokban a lakosság kulturális identitásának megőrzése, erősítése, a kulturális örökség helyzetének stabilizálása, a gyenge államokból kiinduló tömeges illegális műkincskereskedelem felderítése, leleplezése és megakadályozása akár amerikai, akár más nemzetközi programok és stratégiák segítségével biztonságpolitikai prioritássá vált. A gyenge államok örökségvédelmi érdekérvényesítő képességének csökkenése ugyanis

biztonságpolitikai kockázat, amely kockázatelemzésekkel kimutatható, a kockázati tényezők csökkentésével javítható.

Az illegális kereskedelem felderítése és felszámolása rendszerint rendészeti eszközökkel történik. A kapcsolódó bűncselekmények (lopás, lelőhely-rongálás, pénzmosás, csalás, okirat hamisítás) skálája változatos, felderítésük – ahogy a fejezetben bemutattam – széles körű nemzetközi együttműködéseket, számos szakértő részvételét igényli. A rendészeti szervek számára létfontosságú szakmai, művészettörténeti és régészeti információk megszerzése (pl. hamisítvány felismerése, lopott régészeti lelet felismerése, forrásországának lehetséges meghatározása céljából) szükségszerűen független, civil szakértők, civil szervezetek segítségével történik. Emellett azonban a rendészeti szervek kiválasztott állományának közvetlen régészeti örökségvédelmi képzése is fontos feladat, hogy örökségvédelmi alapismereteiknek köszönhetően a megfelelő kérdést tudják feltenni a nyomozás részleteibe be nem vont eseti szakértőnek és a határokon áthaladó régészeti leleteket fel tudják ismerni.

A nemzeti kulturális örökségek, összességében az emberiség egyetemes kulturális öröksége ellen elkövetett háborús és egyéb bűncselekmények komplex kihívásaira komplex, sokszereplős válaszokat kell adni. A válaszlépés a kultúrpolitikában a szekurizációs folyamatok elindítása volt, a hadseregben az örökségvédelmi specialisták alkalmazása, a bűnügyi felderítésben a bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb együttműködése.

További válaszlépés a legálisan működő műkincskereskedők és aukciósház-tulajdonosok részéről az aukciók figyelése, a gyanús eredetű műtárgyak eltávolítása az adásvételi kínálatból (például az 1970. évi párizsi UNESCO egyezmény hatályba lépését követően a műkincspiacon újonnan megjelenő, lelőhelyeikről újonnan eltulajdonított leletek visszaszorítása), a nemzetközi jogászok részéről a restitúciós ügyek, a lopott leletek visszaadásának előtérbe kerülése, a civil szervezetek részéről megfelelő kommunikációs stratégiák révén a bűnmegelőzés elősegítése.

Az első hipotézis szerint a második műtárgykrízis óta az illegális kereskedelem volumene felfelé ível, a COVID-járvány is hatással van az árképzésre. A hipotézis könnyen alátámasztható azzal az aukciósházak kínálatában jól tetten érhető megfigyeléssel, amely szerint a gyenge vagy bukott államokból Nyugat-Európába és az USA-ba illegálisan érkező nagy mennyiségű közel-keleti régészeti lelet felveri az árakat, növeli a keresletet, sokszor drága és értékes presztízstárggyá, befektetési tárggyá válik. Légifotók alapján bizonyítható a nagyarányú lelőhely-fosztogatás a gyenge államok lelőhelyein, amely táptalaja az ellopott

leletek kereskedelmének. Figyelemre méltó az utóbbi két évben kínai befektetők és műgyűjtők egyre nagyobb, exponenciálisan növekvő szerepvállalása a műtárgypiacon.

A második hipotézis szerint az illegális műkincspiac hálózatos jelenség, a nemzetközi illegális műkincspiac útvonalai részben vagy egészben fedik a nemzetközi illegális fegyver- és droggereskedelem útvonalait.

A hipotézis bizonyítására könnyen felhasználható volt az a nemzetközi szakirodalomban, valamint az Interpol és az Europol vizsgálatai (pl. SOCTA jelentés) nyomán jól dokumentált tényálláshalmaz, amely a második műtárgykrízist követő közel-keleti illegális kereskedelmi folyamatokra, különösen az Iszlám Állam fegyver- és műkincskereskedelmi tevékenységére hívta fel a figyelmet. A vizsgált nemzetközi szakirodalom volumenében közvetlenül a drog- és fegyverkereskedelem után helyezte el rangsorban a műtárgykereskedelmet, az Interpol ez utóbbit is a szervezett bűnözés körébe sorolta.

A mali esettanulmány egy terroristavezér peréről, akit az általa irányított terrorista cselekmények helyett régészeti lelőhely- és műemlékrombolás miatt sikerült büntetőjogi felelősségre vonni, fontos következtetések levonására ad alkalmat. Ez és számos más adat arra utal, hogy a kulturális örökség ellen elkövetett bűncselekmények, a lelőhelyrongálás, műemlékrombolás, vagy az illegális műkincskereskedelem felderítésével el lehet jutni azokhoz a bűnelkövető személyekhez, csoportokhoz és hálózatokhoz, akik a régészeti leletek illegális kereskedelme mellett terrorizmussal, droggereskedelemmel és fegyverkereskedelemmel is foglalkoznak.

A második hipotézis igazolásához felhasználtam a 21. századi hálózatelmélet (Barabási Albert-László) és a kriminológia (Jay Albanese) eredményeit. Hamar kiderült, hogy a két tudományág módszerei és kérdésfelvetései elméleti szinten tökéletesen alkalmasak az általam vizsgált folyamat leírásához. A hipotézis egy vagy több gyakorlatban működő sokszereplős illegális műkincskereskedelmi hálózatot részletesen bemutató bolgár esettanulmány (Marina Cvetkova) eredményeinek alapján is valószínűsíthető.

A legfontosabb javaslatom, ajánlásom a rendészeti szervek régészeti-művészettörténeti jellegű továbbképzésének kialakítására és működtetésére vonatkozott, példaként tekintve a talán egyetlen igazán jó *best practice*, a hadsereg állományához tartozó, de műkincsendészeti feladatokat ellátó, alapos régészeti és művészettörténeti kiképzésben is részesülő olasz *Carabinieri Art Squad* világszerte elismert sikeres tevékenységére.

2 A NEMZETI KONTEXTUS

A disszertáció egyik legértékesebb részének és legnagyobb kihívásának a magyar anyag kidolgozását tartom. Bár több munka is született az elmúlt időszakban, ezek jogi szemszögből vizsgálták a hazai viszonyokat és elsősorban az ingatlan örökségvédelemre koncentráltak.²⁸² Hasonlóképpen nagy kihívást jelentett és hiánypótlónak érzem a hazai intézményi szervezet változásainak összegyűjtését, amely folyamatot az elmúlt huszonöt évben én is végig kísértem, egy darabig dolgozva is az egyik intézményben.

2.1 A történeti háttér

A nemzetközi fejezethez hasonlóan a nemzeti fejezetben is alapvető fontosságú a történeti háttér elemzése: ugyanazon okból, mégpedig a generációs gyűjtés jelensége miatt. Így több évtizeddel ezelőtt történt események sem veszítik el aktualitásukat, amennyiben az egykori eltulajdonítás óta még nem lett meg a tárgy vagy az eltulajdonító személy. A generációváltások idején nagyobb valószínűséggel kerülhet elő a tárgy, akkor is, ha ez a többedik generációváltás.

2.1.1 A magyar állambiztonság és a műkincsek kapcsolata, 1945-1990.

„...ami korábban titok volt, az később már nélkülözheti e védelmet.”²⁸³

A fejezet témája egy speciális tématerület, a magyar köz- vagy magántulajdonú, vagy magyar földből előkerült, az 1945-1990 közötti időszakban illegális úton mozgó műtárgyak. Erről, valamint a nyomozati tevékenység során a témával kapcsolatba kerülő magyar rendőrségi és állambiztonsági²⁸⁴ munkáról, annak kapcsolatáról szeretnék hangsúlyosan írni. A szervezeti és más kérdéseket csak annyiban érintem, amennyire a műkincses téma kidolgozása megköveteli. Nem foglalkozom a magyarországi régészet korszakbeli helyzetével, sem a magyarországi régészek állambiztonsági megfigyelésével; kizárólag a nagy értékű műtárgyak és az állambiztonság kapcsolatával. Olyan adatokkal dolgozom, amelyek a maguk idejében vagy később nyilvánosságra kerültek, valamint egyfajta „városi legendaként” a magyar régészeti közbeszédben annak idején körbejártak.²⁸⁵

²⁸² PAULOVICS 2003; VÖLGYESI 2010; SZABÓ 2013; GYÖNGYÖSSY 2016; GREGÓCZKI 2020.

²⁸³ RÉVÉSZ 2007, 134.

²⁸⁴ A fejezetben következetesen az állambiztonság szót használom. A nem demokratikus formák között működő szolgálatok állambiztonságnak, a demokratikus formák között működők a téma kutatóinak egyfajta közmegegyezése alapján általában nemzetbiztonságnak nevezendők: RÉVÉSZ 2007, 133.

²⁸⁵ Vukán Béla és Elekes István alezredeknek, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Műkincsvédelmi Alosztálya egykori és jelenlegi vezetőjének támogatását, a fejezet elkészítéséhez nyújtott értékes megjegyzéseiket,

2.1.1.1 A szocialista állambiztonsági szervek műkincsekkel kapcsolatos nyomozati jogköre hazánkban

A téma felvetéssel kapcsolatosan felvetődik a kérdés, hogy mit keres az állambiztonság egy rendőrségi területen? Ismeretes, hogy az eltulajdonított vagy elveszett értéktárgyakkal kapcsolatos nyomozati jogkör minden időben a rendőrséget illette meg. Mikor, hol és miért jelenik meg 1945 és 1989 között a műkincsekkel kapcsolatos vonatkozásokban az állambiztonság, a politikai rendőrség²⁸⁶?

Az állambiztonsági időszakban a műkincsekkel kapcsolatos nyomozati jogkör, mint minden eltulajdonított vagy elveszett értéktárgyakkal kapcsolatos nyomozati jogkör, minden esetben a rendőrséget illette. Az állambiztonsági szervek nyomozati jogköre csak az államhatárokon túl érvényesült, különösen addig, amíg 1981-ben Magyarország újra az Interpol teljes jogú tagjává vált. A kényesebb, külföldi szálakkal rendelkező ügyek közé tartoztak a műkincses ügyek, amelyekkel így az állambiztonság is foglalkozott. Az ÁB tehát a szocialista állam mindenkori politikai irányvonalának végrehajtója, jobb kezének megtestesítője volt külföldön, ott, ahol más állami szervek eszközrendszere már nem volt elégséges a magyar nemzeti érdek, valamint a szocialista tábor érdekeinek védelmére.²⁸⁷

Az államszocializmus időszakában az állambiztonság teljesen rejtve működött.²⁸⁸ Ez egyben azt is jelenti, hogy a tágabb közvélemény és a tudományos közvélemény számára a szolgálatok tanulmányozására is leginkább azok az időszakok alkalmasak, amikor rövid időre hatalmi vákuum keletkezik, illetve olyan esemény történik, amely felborítja a kialakult rendszert, vagy a megszokott módon nem kezelhető. A nagy értékű műkincsek témaköre erre a vizsgálatra éppen alkalmas, mivel különleges ügyekről van szó. Csak historiográfiai megközelítésű, szisztematikus feltáró munka elvégzése teszi lehetővé a korszak titkosszolgálati szerepének értékelését. Az információhiány, a „*sejtések, vélekedések*” tudnak e fejezet témájával kapcsolatban is sok esetben „*racióális érvelés után igazolható tudássá szerveződni*”.²⁸⁹

emellett Prof. Dr. Korinek László jogásznak, műgyűjtőnek, Dr. Gyarmati Györgynek, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára nyugalmazott főigazgatójának, valamint több, magát megnevezni nem kívánó régész észrevételeit, módszertani tanácsait ezúton is szeretném megköszönni.

²⁸⁶ A fogalom meghatározásához lásd GYARMATI 2000.

²⁸⁷ RÉVÉSZ 2007a, 175-176.

²⁸⁸ RÉVÉSZ 2007, 138-139.

²⁸⁹ RÉVÉSZ 2007, 131; BODA 2016a, 65-66.

Az illegális úton a hazai vagy nemzetközi legális piacra és feketepiacra került értéktárgyak sorsának felkutatása a szocializmus idején is a nyomozóhatóságok feladata volt. Kelet-Európában a szocializmus időszakában a politikai struktúra legfontosabb elemei az erőszakszervek voltak, amelyekben a szolgálatok hangsúlyos szerepet kaptak.²⁹⁰ Sőt, kiemelt szerepet; a különösen kényes, külföldi száakkal is rendelkező ügyekben. Általánosságban elmondható, hogy az állambiztonsági szervek a külföldre került műtárgyak, valamint a külföldi elkövetőkkel kapcsolatba került műtárgyak esetében nyomoztak. Az információszerzés a tudományos osztályon elsősorban személyekkel kapcsolatban merült fel. A műtárgyak az ő személyük révén kerülhettek hatósági látókörbe és nem fordítva. A belföldi, köztörvényes bűncselekmények rendőrségi intézkedés alá estek. Államellenes ügyekben folytathatott nyomozást az állambiztonság, de ez a felderítői munkára terjedt ki.²⁹¹

A nemzetbiztonsági segítségre elméletben csak abban az esetben és csak a lehető legkevesebb ideig volt (és van) szükség, amikor más „*állami szervek eszközrendszere nem elégséges a nemzeti érdekek védelmére és érvényesítésére.*”²⁹² Mivel általánosan elfogadott megállapítás, hogy „... *a szocialista állam igazságszolgáltatása nem volt képes hatékonyan kezelni a gazdasági bűncselekményeket...*”²⁹³, különösen pedig a határon átnyúlókat, emellett megélnékültek a bűnözők külföldi kapcsolatait, amelyek szervezettebbé váltak, ezért az állambiztonság biztosan többször nyomozott külföldi szálú gazdasági ügyekben. Általánosan jellemző, hogy a bűnszervezetek nagy része foglalkozik gazdasági bűncselekménnyel is. Ismeretes, hogy a hetvenes évektől a kiskereskedők, butikosok és a kisiparosok közül többen nemcsak nemesfémeket, készpénzt, elektronikai cikkeket, hanem műtárgyakat is gyűjtöttek, illetve lakásukon felhalmoztak. Az 1980-as években már felgyorsul a lakosságon belüli vagyoni differenciálódás és erős emelkedés figyelhető meg a vagyon elleni bűncselekmények, különösen a betöréses lopások számának alakulásában. Az ismeretlenül maradt elkövetők aránya a bűnesetek 55%-át tette ki a nyolcvanas évek második felében. Ez biztosan maga után vonta az állambiztonsági nyomozást is, amely a Szépművészeti múzeumi betörésnél napfényre is került.²⁹⁴

²⁹⁰ RÉVÉSZ 2007, 130-131.

²⁹¹ Vukán Béla rendőr alezredes úr, a KR NNI Műkincsvédelmi Alosztálya egykori vezetőjének szíves szóbeli közlését itt is megköszönöm.

²⁹² RÉVÉSZ 2007, 143-144.; 2007a 176.

²⁹³ KATONA 2000, 8.

²⁹⁴ KATONA 2000, 8-12.

2.1.1.2 A szervezeti keretek változásai

A magyar rendőrség történetében az elveszett értéktárgyak (amelyek közé a műtárgyak is sorolhatók) és a bűnelkövetőkkel kapcsolatos adatok vezetésére hamar megfogalmazódott az igény. Jóval a II. világháború előtt, még a 19. század végén, a magyar rendőrség fejlődésének első felívelő időszakában külön voltak nyilván tartva a rendőrségi személyi nyilvántartásokban az „orgazdák”, a „templom tolvajok”, „lakást kereső tolvajok”, „rablók”, „padlás tolvajok”, valamint a „pince tolvajok”. A századforduló után már tárgynyilvántartást vezettek az elveszett tárgyakról, valamint egy másikat a megkerült tárgyakról.²⁹⁵

2.1.1.3 Az első műtárgykrízis és Magyarország

1945-ben, a második világháború végén rázta meg a világot, különösen Európát az ún. első műtárgykrízis, amely a háborús pusztulás, valamint a tudatos, államilag is támogatott náci és szovjet „gyűjtőmunka” eredménye volt.²⁹⁶

Magyarországon talán a közgyűjtemények anyagának pusztulásánál is jelentősebb és fájóbb az a veszteség, amely a budapesti nagypolgárság és az arisztokrácia hazánkban élő tagjainak gyakran speciális gyűjtőkörű magángyűjteményeit érte. Különösen érinti a pusztulás a háború előtti magántulajdonú iparművészeti gyűjteményeket, amelyek sérülékenységük miatt veszély esetén nehezen voltak szállíthatók,²⁹⁷ valamint a festményeket, amelyek eltulajdonítási lehetőségként a laikusokat is vonzották. Hasonlóképpen, a 2. világháború előtti zsidó tulajdonú gyűjtemények mind elvesztek, mert a zsidó felekezetű magyar műgyűjtők vagyonuk mellett természetszerűleg a vagyonukhoz tartozó gyűjteményeiket is elvesztették.²⁹⁸

Az 1998. december 13.-án 44 állam által elfogadott Washingtoni Egyezmény alapján vissza kell adni a holokauszt idején zsidóktól elvett műtárgyakat jogos tulajdonosaiknak és örökösöknek (akik 2018-ig 17420 tárgyat kaptak vissza), de Monika Grütters egykori német kulturális miniszter tanácsadója, Stuart E. Eisenstat szerint a magyarországi múzeumok

²⁹⁵ LANTOS 2012, 59-60.

²⁹⁶ Míg a szovjet hatóságok számos ellopott műtárgyat valóban visszaszállítottak a közgyűjteményekbe, másokat, főleg a korábban magántulajdonban állókat, ismeretlen helyre szállítottak. E műkincsek közül valószínűleg ma is jelentős értékű, egykori közép-európai magán-, esetenként állami gyűjtemények műtárgyai lappanganak valahol Oroszországban. A németek által eltulajdonított műtárgyak közül az 1945-öt követő években Nyugat-Európában az első ún. *Monuments Men* osztagnak és számos önkéntes szakembernek köszönhetően nagyon sok tárgy visszakerült eredeti tulajdonosához. (Bővebben a *Monuments Men*-ről ld. pl. GAO 2016.) A nácik által elrabolt zsidó magánvagyonok restitúciós folyamata a mai napig tart.

²⁹⁷ Elhangzott Vaja László porcelánrestaurátor, hamisítás-szakértő előadásán (BÁV, kerámiahamisítás mesterkurzus, 2016. február 12.)

²⁹⁸ DALIA – MÉCS 1985, 135-140; MOLNOS 2012, 527.

titkolják és nem adják vissza 1945 előtt zsidóktól elkobzott műtárgyaikat.²⁹⁹ Eisenstat súlyos állításainak igazolására vagy cáfolatára részletes levéltári illetve múzeumi adattári vizsgálatok hiányában nincs mód, de a nyilatkozat maga mégis egy indikátora annak, hogy több országban (pl. USA, Németország) az első műtárgykrízis miatti feszültségek még évtizedekkel később sem jutottak nyugvópontra.

A magyar földből előkerült régészeti kincsek illegális úton külföldre kerülése nem új jelenséggé merült fel, szigorúan csak 1945 után, az új belügyi helyzethez kapcsolódóan. Hóman Bálint 1938-ban megjelent művében már arról panaszkodik keserűen, hogy értékes magyar anyagok angol múzeumi gyűjteményekben bukkantak fel az elmúlt két évtizedben. A külföldre kerülés okát Hóman elsősorban a korábban élénk közéleti, múzeumpártoló tevékenységet folytató középosztály, különösen az elcsatolt területek polgári gyűjtőinek elszegényedésében látta, akiket könnyen tudtak megkörnyékezni jó szimatú orgazdák.³⁰⁰

2.1.1.4 Fordulópont a régészeti örökségvédelemben, az 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet

Az ország háború utáni talpraállásához hozzátartozott a háborús pusztítás után megmaradt kultúrkinccs felmérése és őrzött körülmények között, gyűjteményben való elhelyezése, számon tartása. Ezt a munkát végezte el a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelete (tvr.) alapvető jelentőségű volt a műemlékvédelem területén a háborút követő időszakban. Amellett, hogy feladatul szabta ki a műemlékek megőrzését, biztosította, hogy a társadalom széles rétegei számára hozzáférhetővé váljon a magyar múzeumok és gyűjtemények történeti anyaga, látogathatók legyenek a történeti emlékek.³⁰¹ A rendelet a „közművelődés örökbecsű értékeit” „fokozott védelemben” részesítette és azokat „az egész nép számára hozzáférhetővé” tette, szabályozta a magán- és közgyűjtemények jogállását. Magángyűjtemények 1949 után is megmaradtak, ha a tulajdonos saját költségén gondoskodni tudott az őrzéséről, szakszerű kezeléséről és épségéről. Ennek hiányában a rendelet biztosította a magángyűjtemény közgyűjteményben való elhelyezésének lehetőségét.

²⁹⁹ GREGÓCZKI 2020, 23, egy New York Times által leközölt interjúra hivatkozva. A magyarországi zsidó vagyonok 1944-1945-ös sorsáról az elmúlt években Dunai Andrea készített Javak sorsa címmel egy kitűnő dokumentumfilmet, amelyet azonban azóta levettek a youtube-ról. A témáról azonos címmel könyv is jelent meg 2019-ben: DUNAI 2019.

³⁰⁰ HÓMAN 1938, 446-447; idézi KEMENCZEI 2006, 97-98.

³⁰¹ PAULOVICS 2003, 19-21.

A rendelet következetesen a „nemzeti értékű muzeális emléktárgyak” fogalmat használja és ezeket védett tárgynak nyilvánítva felvette az ún. védett tárgyak jegyzékébe. Ezzel az állam nyilvántartotta a magángyűjtemények értékesebb darabjait, amelyeket kiviteli engedély nélkül nem lehetett kivinni az országból. Megsemmisülésük, vagy közgyűjteménybe kerülésük esetén védettségük megszűnt. Rendelkezett a régészeti lelőhelyek védelméről és a régészeti feltárások szabályozásáról, ezeket történeti-régészeti jelentőségű földterületnek, védett területnek nevezi. Ekkor még nem kapott valamennyi régészeti lelőhely általános védelmet, hanem az illetékes múzeumok készítettek megyénkénti listákat az általuk ismert védendő régészeti lelőhelyekről. Ezek 1951-ben kerültek ma is hatályos régészeti védelem alá. védetté nyilvánító határozatnak nevezett jogi aktusokban.³⁰² Minden ásatás vagy földmunkák során előkerült muzeális értékű ingóság tulajdonjoga az államkincstár illetéke, a találó vagy az ingatlantulajdonos csak kivételes engedéllyel tarthatta meg a muzeális értékű ingóságnak nevezett régészeti leletet. Ezért a bármilyen földmunka során előkerült lelet esetén 24 órás bejelentési kötelezettséget írt elő. Megszüntette a kincs fogalmát azzal, hogy bármilyen régészeti leletet egyformán állami tulajdonnak tekintett, amelynek előkerülését be kell jelenteni.³⁰³ Szankcionálta a muzeális értékű ingóságokkal való visszaélést is, három évig terjedő fogházbüntetést írva elő annak, aki a muzeális értékű tárgyakat megrongálja, elpusztítja, megsemmisíti, külföldre engedély nélkül kiviszi, vagy az engedély nélkül kivitt tárgyat határidőre nem hozza vissza. Bűncselekménynek minősült az állami tulajdonnak számító régészeti leletek illegális feltárása, a földmunkák során talált leletek be nem jelentése, engedély nélküli külföldre csempészése.

2.1.1.5 A magyar magángyűjtemények sorsa 1945 után

Sok magyarországi gyűjtemény károsodott súlyosan a II. világháború alatt. A magyar magángyűjtemények a két világháború között 70-80%-ban zsidó vallású vagy származású gyűjtőké voltak³⁰⁴, amelyek a holokauszt idején elpusztultak, gyakran tulajdonosukkal együtt. Emellett több gyűjtemény polgári vagy arisztokrata tulajdonosa „származásbűne”³⁰⁵ miatt hagyta el az országot 1944-45-ben és az azt követő években a nyilas, majd a kommunista hatalomátvétel miatt. 1945 után több gyűjtemény maradékát elviszik az országból, néhány

³⁰² NAGY 2018a, 275.

³⁰³ KOREK 1988, 118.

³⁰⁴ Mravik László 2001-ben megjelent tanulmányának adatát veszi át KEMENCZEI 2006, 97.

³⁰⁵ GYARMATI 2012, 98.

pedig az örökösök beleegyezésével³⁰⁶ múzeumi tulajdonba került. Bár a háború alatt a köz- és magángyűjteményeket pótolhatatlan veszteség érte, volt néhány, a két világháború között keletkezett, „túlélő” gyűjtemény, amelyek 1945 után *„egy-két évtizedre zárvánnyá váltak, hogy később fokozatosan széthullva termőtalajul szolgáljanak a lassan éledő műgyűjtés újabb, tétova kísérleteihez.”*³⁰⁷ A régészetben az 1945 utáni időszakban az alacsony világpiaci árak ellenére a gazdasági helyzet nem kedvezett az új nagy magángyűjtemények kialakításának.³⁰⁸ A szakosított magángyűjtemények, pl. a Lázár-gyűjtemény a Ság-hegyi és Vas megyei lelőhelyek anyagából, a népvándorlás-kori tárgyakat gyűjtő Fleissig-gyűjtemény, vagy a kosdi kelta temető anyagát összegyűjtő Kund-gyűjtemény tulajdonosai szoros kapcsolatot ápoltak a múzeumokkal, jelentős régészeti publikációk elkészüléséhez járultak hozzá.³⁰⁹ E gyűjtemények és tulajdonosaik fogják majd inspirálni a hetvenes évektől a lassan újra megélénkülő gyűjtést.

Az 1960-as évektől történtek változások a hazai műtárgypiacot illetően, amikor a korábban hermetikusan elzártan élő magyar lakosság számára egyre több lehetőség nyílt külföldi utazásokra, rokonlátogatásokra, hagyatéki ajándékozásokra, cserékre.³¹⁰ Az utazási korlátozások enyhülése megélénkítette az árucsempészetet is. Ezzel a korábbi évtizedekben eltulajdonított és otthon, vagy más biztos helyen „pihentetett” műtárgyakat is elővehették és eladásra kínálták. A hetvenes évek végén már biztosan jelen volt Magyarországon is a magyar alvilág számára is ismert (talán részben azokból álló) új gyűjtői kör.³¹¹ A késő bronzkori kardoknak a Kádár-korszakban már komoly belső piaca és gyűjtőköre volt.³¹²

A numizmatikai gyűjtemények a kisebb pénzű gyűjtőknek is kedveztek. Az 1980-as években már 7500 gyűjtőt tartott nyilván a magyar állam, a Magyar Éremgyűjtő Egyesület megalakulása után (1969) rendszeressé vált az éremcsere és a havonta megrendezett aukciók.³¹³

2.1.1.6 Az értékcsempészet felderítése, mint eszköz az új rendszer kiépítésében (1945-1956)

³⁰⁶ A legismertebb és talán leggazdagabb a Fleissig József-féle gyűjtemény, ahol nem volt egyszerű megegyezni az örökösökkel: KEMENCZEI 2006, 107.

³⁰⁷ MOLNOS 2012, 520.

³⁰⁸ KOREK 1988, 120.

³⁰⁹ KOREK 1988, 120.

³¹⁰ KATONA 2000, 5-6.

³¹¹ PINTÉR 1983

³¹² V. SZABÓ 2019, 34.

³¹³ KOREK 1988, 121.

Hazánkban a háború befejezése után a Restitúciós Bizottság foglalkozott a háborúban külföldre hurcolt magyar javak hazahozatalával. Nemcsak a külföldre került magyar javak hazahozatalával foglalkozott azonban, hanem (alkalmanként?) arra alkalmasnak ítélt személyek beszerzésével is. A téma iránti állami érdeklődést jelzi, hogy 1948 szeptemberétől az ÁVH egyre több szervezetet kebelezett be és ennek megfelelően létszáma és politikai súlya egyre nőtt. 1948 végére megalakult a Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségébe rendelt Államvédelmi Hatóság B (operatív) V. alosztálya, akik a Magyarországról kifelé irányuló személy- és értékcsempészet felderítésével is foglalkoztak. 1951 után néhány évvel, a külföldi rezidentúrák kiépítésének eredményeként, azonban már nemcsak a rendszer által elkövetett jogsértések száma szaporodott meg, hanem jobban működött az információáramlás is. Az 1950-es évek elejére a „dokumentációs és más információk” megszerzésére irányuló tevékenységnek még nem voltak néven nevezett, hangsúlyos részei a műtárgyak, kulturális javak, hanem a stratégiai ágazatokra vonatkozó információkra súlyozott a teljes szocialista tábor hírszerzése. A kulturális javak kérdése nálunk is csak személyekkel kapcsolatban merült fel, önálló témaként nem. Mivel a politikai rendőrségnél közismerten az egyéni, de különösen a politikai lojalitás volt meghatározó jelentőségű, nem pedig a szakmai tudás, vagy az iskolázottság³¹⁴, ezért természetes, hogy a belső állomány számára a külső kapcsolatoktól származó információknak a személyi anyagra vonatkozó információi voltak érdekesek és értékesek, nem pedig a kultúrával kapcsolatos tárgyi anyag sorsa vagy szakmai értékelése.³¹⁵

2.1.1.7 Az Interpol tagság megszűnése és következményei

1949-ben megszűnt Magyarország Interpol-tagsága, amely a bezárkózást tovább erősítette. Az Interpol-tagság felfüggesztése a nyugatra került értéktárgyakkal kapcsolatos információáramlást és a tárgyak visszajutási esélyét rendkívül megnehezítette, egészen a tagság 1981-as újjáélesztéséig. 1981 novemberéig, az újbóli Interpol-csatlakozásig a határokon átvéelő illegális műkinskereskedelemmel foglalkozó megbízóknak és felhajtóknak, akik a nemzetközi szervezett bűnözés keretén belül nyugatra és az USA-ba szállították a földből, vagy a

³¹⁴TÓTH 2011, 1., 7.lj., 2.; GERVAI 2015, 31., 33.

³¹⁵ A korszak rendkívül forrásszegény, az 1945-1953/1954 közötti időszakot illetően alig maradt fent magyar hírszerzéssel foglalkozó levéltári anyag. 1950 tavaszán az ÁVH külföldi hírszerző munkája még nagyon kevés eredményt tudott felmutatni, alig értékelhető volt. 1954 augusztusára megkezdhetette működését a III/II. tudományos-technikai alosztálya is, amely mint Tudományos Alosztály 1954-ben alakult meg. HORVÁTH 1998, 232.; TÓTH 2011, 1-7; BODA 2016, 87.

közgyűjteményekből eltulajdonított műtárgyakat, jóval könnyebb dolga volt, mint 1981 után.³¹⁶

2.1.1.8 Belépés az UNESCO-ba

Magyarország 1948-ban lett az akkor már két éve ténylegesen is működő UNESCO tagja, amely az ENSZ nevelésügyre, tudományra és kultúrára szakosodott szervezete. A szervezettel kapcsolatba kerülők (delegáltak, stb.) között a rendszer fontos posztokon tartott beszervezett embereket, akik olyan ultrakonzervatív, „*hatalmon kívüli*” emberekkel együtt képviselték az országot, mint Kodály Zoltán. A Katpol Hírszerző V. Osztályához tartozó tiszthez tartozott a diplomáciai fedéssel az UNESCO 1947. októberi konferenciájára kiutazó egyik ügynök is.³¹⁷

2.1.1.9 A szovjet hegemonia érvényesülése a magyar belügyben és a műkincsek

Bár a Magyarországon működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkáját csak egyes magyar levéltári és egyéb adatokból ismerjük, de az a korai évekről elmondható, hogy egészen 1956-ig egyértelműen érvényesült a magyar rendőrség esetében is egy először talán bizonytalanabb, majd a párizsi béke után, a SZEB megszűnésével 1947-48-tól már jól körvonalazható szovjet politikai elképzelés. Ennek célja az volt, hogy a baráti szocialista országok rendőri szerveit amennyire csak lehet, mintegy elzárja egymástól, amely helyzet csak az ötvenes évek második felétől kezdett lassan normalizálódni. Ennek gyakorlati oka is volt, a Varsói Szerződés ugyanis csak 1955-ben alakult meg. 1951-ben az 1945 elejétől a Belügyminisztériumba delegált szovjet „segítők” helyzete, szerepe, létszáma kibővült (átlagosan 30-40 fő), intézményesült. A szovjet tanácsadók utasításuk szerint nem avatkozhattak be a helyi kérdések megoldásába, hanem megfigyelő, tájékoztató, tanácsadó, oktatási szerepük volt.³¹⁸ 1955-től szovjet tanácsadók koordinálásával zajlottak a szocialista tábor országai közötti együttműködések, egészen a rendszerváltásig. Az 1955-ös év kettős fordulópontnak tekinthető, mivel 1955 márciusában zajlott az első közös állambiztonsági értekezlet Moszkvában. Az 1954-ben megalakult KGB Magyarországra delegált tanácsadóit 1962-től, egy átszervezést követően összekötőknek, képviselőknek nevezték. A szovjet jelenlét

³¹⁶ JOBST 2015, 160-161.

³¹⁷ GYARMATI 2012, 99.; OKVÁTH 2012, 74.,76.; GERVAI 2015, 89. A Katpol a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának bevett rövidítése volt.

³¹⁸ CSEH 2012, 38. és 62.lj.; CSEH 2012, 39.; KATONA 1998, 161.; BARÁTH 2012, 50-62.

jóval érezhetőbb volt katonai vonalon, mind a katonai hírszerzés, mind az elhárítás terén. Szovjet tanácsadók azonban a Budapesti Rendőr-főkapitányságon is dolgoztak, 1956 előtt ketten már biztosan. Csak 1988 decemberében, kormányhatározattal szűnt meg az állambiztonság pártirányítása és vette kezdetét egy átmeneti, 1990 februárjáig tartó időszak. A váltást jelezte, hogy a KGB összekötők a hírszerzés központjából átköltöztek az Andrássy úti szovjet nagykövetségre. Ezután a szovjet diplomáciai képviselőket keresztül érvényesült a szovjet beavatkozás.³¹⁹

Minden, ami a *vice versa* egyenrangú ellenfélnek tekintett USA-val kapcsolatos és/vagy nagy értékű volt, érdekelhette a szovjet tiszteket. A műkincsek témaköre biztosan érdekelte a nálunk berendezkedett szovjet hírszerzést. Már csak azért is, mert a feketepiacon illegálisan mozgó tárgyak ekkoriban rövid időn belül az USA-ba kerültek, a kor legtokeerősebb műgyűjtői, az amerikai milliomosok látóterébe, vagy rögtön tulajdonába. A szovjet tisztek ismerete nem volt töredékes a rövid időszakokat leszámítva számukra súlytalan magyar helyzetről, a műtárgyas helyzetről sem, mert - legalábbis egyes időszakokban biztosan - minden magyar információt megkaptak. Már 1945-1948 körül az ún. „*angol és amerikai relációk*” a hazai szerveknél is preferált témák voltak.³²⁰

2.1.1.10 1956-1989: Az állambiztonság szakmai szervezetté válása és a műkincsek

Az 1955. évi moszkvai tanácskozás megszabta a magyar hírszerzés feladatait és nemzetközi kapcsolatrendszerét, majd az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. áprilisi határozata rögzítette a belföldi hírszerzés „*egyres kulcsfontosságúnak vélt intézményekben való jelenlétét*”. Így a határozat szerint a Magyarok Világszövetségét a hírszerzés fedőszervévé kellett tenni, a hírszerzés vezetője által kidolgozott terv alapján. Mivel 1955-1956-ra az 1945-ös műkincskrízis elcsitult, valószínűleg legfeljebb alkalmanként merült fel témaként az illegális úton közlekedő kulturális javak ügye. Általában azonban a vagyonvédelem fontos volt: 1956-1957-ben a legfőbb ügyész a rendőrség feladatának az ellenforradalom elleni harc mellett a társadalmi tulajdon, a spekuláció és a korrupció elleni védelmet jelölte meg.³²¹

A hatvanas évek végére a magyar hírszerzés megerősödött, képzése összetettebb, az állomány felkészültebb lett. Ez egybecsengett azzal az óvatos külpolitikai nyitással és

³¹⁹ CSEH 1999, 76-78; DÁVID 2014, 115.; BODA 2016, 86-91.; BARÁTH 2012, 56.; BENEDEK 2014, 116., 125.

³²⁰ GERVAI 2015, 64-65.; 82.; 86.

³²¹ TÓTH 2011, 7-9. és 76. l.; KATONA 1998, 157.

útkereséssel, amely a kelet-nyugati helsinki enyhülési folyamatban aktív szerepet játszani kívánó magyar külpolitikai vezetés koncepcióját jellemezte. 1969 végére hat megyében és a fővárosban létrejöttek a megyei rendőr-kapitányságokon kialakított hírszerző alosztályok. Jellemzővé vált, hogy a kulturális intézményrendszerbe beépülve, kulturális szervezetek fedőszervezetként használtak, kiemelten 1967 júniusától. Az állambiztonság határon túli jelenlétét jelzi, hogy 1968-ban kilenc legális rezidentúra működött. A főrezidentúrák, Bécs és Róma mellett Párizs, Köln, Genf, London, New York, Washington, Ottawa és a hírszerzőpontok kezdték meg működésüket, Buenos Airesben és Delhiben. A helyi magyar hírszerzési rezidens fedetten dolgozott; általában kereskedelmi, konzuli, esetleg sajtótitkárként. A rezidentúrák segítségével pozitív országimázsra törekvő, enyhülési politika sikere volt, hogy a nemzetközi belügyi kapcsolatok hosszas kétoldali tapogatózás után, a hetvenes évek második felében Nyugat-Európa felé először Ausztriával álltak helyre.³²²

1981-ben sikerült helyreállítani Magyarország tagságát több fontos nemzetközi szervezetben, köztük az Interpol szervezetében is. A magyar Interpol-tagságra égető szüksége volt az országnak, mert a hetvenes évek második felétől a gazdasági válság nyomán megnőtt az értéke a nemesfémből készült tárgyaknak és az „*illegális nemesfém-magánimportnak*”. Már korábban, a hatvanas évek közepétől megélénkült hazánkban is a nemzetközi utas- és áruforgalom, amelynek nyomán természetesen a bűnözői körök mozgása is megélénkült. Különösen jugoszláv, kis részben pedig lengyel csoportok voltak aktívak nálunk is, valamint a nyugati, a keleti és a skandináv piacon, akik egyes hazlátogató, korábban disszidált magyarok mellett bekapcsolták hazánkat a nemzetközi feketepiaci vérkeringésbe. A jugoszlávok eleve ismertek voltak arról, hogy érdekelte őket a műkincs, profi orgazdáik voltak. Az illegális szállítás főleg tranzit kamionokon realizálódott. A korszakra jellemző, hogy a kettős állampolgárságú egyének nagyobb számban voltak érintettek ezekben a kétes ügyekben. A nyolcvanas évekre az állambiztonsági szervezet már alkalmazkodott a realitásokhoz, miközben a működési keretei, módszerei még alapvetően a régiiek voltak, de sokkal puhábbak és differenciáltabbak, és sikerült a titkosszolgálati háttérmunkát elrejteni a nyilvánosság elől.³²³

³²² NAGY 2014, 59-62.; DOBÁK 2014, 69-72.; BENEDEK 2014, 126-127.; TÓTH 2011, 14-16., 118. és 125-126.lj.

³²³ Pintér Sándor a Presztízs-ügy egyik nyomozójaként 1983. évi tanulmányában a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján aktív lakásbetörésekre specializálódott csoportokkal kapcsolatban gyakorlatilag a korszak minden jellemző jegyét leírja: jugoszláv orgazdakörökkel, tranzit kamionokkal és kettős állampolgárságú személyekkel állt összeköttetésben a korszak műtárgyakkal is foglalkozó pesti alvilága. Az egyik pesti használatcikk-kereskedő az USA-ban élő ismerőse segítségével közvetlenül Amerikába is szállított régiségeket. PINTÉR 1983.; KATONA 1998, 227-241.; TABAJDI 2015, 21.

2.1.1.11 A tudományos-technikai hírszerzés kiemelt szerepe a magyar állambiztonság feladatkörében

Magyarország a tudományos-technikai hírszerzés területén volt különösen erős a szocialista országok között. Ennek valószínűleg az is oka volt, hogy a magyar emigráció prominens része tudományos és műszaki pályán dolgozott odakint. Az 1958. májusában Berlinben a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium, a Stasi és a magyar állambiztonság között megkötött 16 pontos megállapodás a tudományos-technikai együttműködésre is kiterjedt, valamint érintette a közelebbről meg nem határozott „specialisták” körét is. Ebbe a kategóriába a tudományos specialisták, a tudomány belső világában jártas munkatársak vagy a műkereskedelem témaköre is belefért. A magyar hírszerzésnek az elemző-értékelő munka volt az erőssége és különösen az arab országokban volt hangsúlyosan jelen. 1968-1970 között épült ki a Magyarországon belüli rezidentúrai rendszer, valamint a külhoni, rezidentúrával nem védett, elsősorban külhoni területek, objektumok, kolóniák védelme, amely a III/I-11. feladata volt.³²⁴

2.1.1.12 A kulturális téma a hírszerzésben

Bár a hírszerzés feladatai fokozatosan átalakultak, kizárólag bizonyos témakörök érdekelték a kormányzatot. Ebben a társadalomtudományok nem szerepelt. A tudományos-műszaki hírszerzés fontossága az évek során egyre hangsúlyosabb lett, de ez csak a műszaki tudományokra szorítkozott.³²⁵

A Rákosi-korszakban a kulturális szféra az „*ideológiai munkaterülethez*” tartozott. A megbízhatatlanként kezelt értelmiségiekre azonban rendkívül kevés számú, leterhelt (csak Budapesten mintegy 40 ezer embert figyelő) kisszámú ügynök jutott, mert - bár a kultúra nem tartozott a stratégiai ágazatok közé, az ideológiai harc és a nemzetközi kapcsolatok szempontjából mégis volt egyfajta súlya. A hatvanas évek végén a külképviseletekhez kapcsolódó rezidentúrák rendszerének kiépítése során az „*Akadémia*” fedőnevű a Kulturális Kapcsolatok Intézete révén a kulturális és műszaki kapcsolatok rendszerét fogta át. Bár a III. Csoportfőnökség megpróbálta minél teljesebben átfogni a hírszerzés teljes spektrumát, mivel a hírszerzés működési kereteit a politikai vezetés határozta meg, ezért ebbe a spektrumba a

³²⁴ A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségén belül a belső elhárítással és az ellenzéki erők elnyomásával foglalkozó III/III Csoportfőnökség 1-5. osztályain működött a tudományos-technikai-műszaki, a kulturális (4.) illetve a gazdasági hírszerzés. JOBST 2015, 60-62.

³²⁵ GYARMATI 2012, 114.; BODA 2016a, 58; TÓTH 2011, 22-23. Elektronikai, stratégiai, vegyipar, kohászat, telepítés, gazdaságpolitikai, ágazati gazdaság, pénzügypolitikai, embargós alosztályok működtek, amelyeket 1982-1989 között többször is átszervezték.

kulturális hírszerzés nem tartozott bele, nem a tudományos hírszerzéshez tartozott, hanem a területi osztályokhoz. A nyolcvanas években a COCOM-lista miatt a hírszerzés egyre inkább a gazdasági hírszerzésre, a műszaki, tudományos információszerzésre fordított nagyobb hangsúlyt. Ez nem azt jelenti, hogy pl. régészeket nem figyeltek meg, nem jelentettek hazai és külföldi szakmai mozgásukról, hazai és nemzetközi munkakapcsolataikról.³²⁶ A kulturális élet szereplőinek megfigyelésével, amely kiemelt fontosságú volt, ellentétben nem volt hatósági feladatkör a kulturális javak figyelése. A III/III-5. osztály volt a kulturális terület védelmével foglalkozó osztály, amelyből a B. alosztály látta el a „kulturális vonalak védelmét.”³²⁷

2.1.1.13 A hazai társadalmi és szakmai támogatás egyöntetűségének okai

Az állambiztonsági szervek műkincs-ügyekkel kapcsolatos felderítő és elhárító munkája, amelynek célja a nemzeti vagyon részének tekintendő régészeti emlékek Magyarországon tartása volt, a magyar régészek legkonzervatívabb részének sem okozott erkölcsi dilemmákat. Ez a téma túlmutatott, felette állt a politikai, vagy világnézeti meggyőződésen és érdekközösségbe terelte a témával kapcsolatba kerülő szakembereket, bármely szervezetnél is voltak. Egyetlen esetben sem merült fel a korszakban, hogy a műtárgyaknak külföldön, vagy magántulajdonban jobb helyük lenne, mint magyarországi közgyűjteményben. Ez az egységes álláspont figyelemre méltó, tekintetbe véve, hogy általában Magyarországon ekkor más tudományágakban a tudás, vagy a tudós itthon tartása szakmai körökben nem volt ilyen egyértelmű. A nemzeti vagyon megmentése érdekében történő szakmai összefogás mellett hangsúlyosan jelen volt a korszakra jellemző, a „külső körülményekhez való passzív alkalmazkodás, a belső emigráció” is. A politikai rendőrség a hálózati személyekkel és tartótisztjeivel, kapcsolatrendszerével átszötte és ellenőrzése alatt tartotta a társadalom egészét, benne az értelmiséget és így a régészeket is. Ez azt is jelentette, hogy amennyiben az állambiztonság egyes személyei esetleg részt vettek műkincsek nyugatra juttatásában, amint arra a Seuso-ügy is utalhat, a régésznek nem volt kinek szólani a jelenség észlelésekor. Ez a helyzet minden szocialista országra igaz volt.³²⁸

³²⁶ Több ilyen történet is kering szakmai berkekben.

³²⁷ BENEDEK 2014, 131.; TÓTH 2011, 25-26.; BODA 2016a, 62.

³²⁸ PETRÁS 2012, 245-246.; GERVAI 2011, 12. GERVAI 2015, 53-97; különösen a 84. és 148. lj.

2.1.1.14 A „világnézetükben reakciós konzervatívok” és az emigráns magyarság műkincsekkel kapcsolatos álláspontja

A hazai szakmai közvéleménnyel szemben az emigrált magyarság véleménye a műkincsek kérdésével kapcsolatban szintén hosszú ideig egyöntetű volt, azonban negatív előjellel. A világháborús trauma, a rekvirálások, az anyagi javak, köztük a kulturális javak nagymértékű pusztulása, majd a hidegháborús pszichózis elmélyülése és általánossá válása, az emigráció folyamatos állambiztonsági figyelése nem kedvezett a nemzeti érzelmű bizalomnak. Mindszenty József bíboros, hercegprímás *”a bizonytalan és viszontagságos helyzetből akarta kimenteni”* a koronát, amikor Rómába akarta vitetni, mert itthon nincs *„megfelelő őrizetben és így még attól is kell félni, hogy régészeti vizsgálatoknak vetik alá”*³²⁹. A nyugati magyarság körében a Mindszenty-kultusz miatt népszerűek voltak a hasonló nézetek. Mindszenty rosszallása azonban nem egyedi. A bizonytalanság érzése és a bizalomhiány miatt a magánkézben lévő műtárgyak útja 1945 után az emigránssal együtt több esetben külföldre vezetett; ez azonban csak néhány kisebb gyűjteményt jelent a nagymértékű háborús károk miatt. Ez az egyöntetű bizalmatlanság a politikai rendszernek a nemzet kulturális javainak értékelésével, megfelelő kezelésével kapcsolatban fontos, tekintettel arra, hogy a nyugati magyar emigráció amúgy meglehetősen megosztott volt. Az emigráció megfigyeléséhez az 1960-as évek végére kialakult a fedőszerveken belüli hálózat: a külképviseletekhez kapcsolódó rezidentúrák rendszerének kiépítése. 1968-ban a Magyar Népköztársaság kilenc rezidentúrájából kettő működött az Egyesült Államokban, New Yorkban és Washingtonban. Az 1970-es évek elejére felállt az *Akadémia* és a *Honfitársak* rezidentúra: az ún. Akadémia fedőnevű rezidentúra a Kulturális Kapcsolatok Intézete révén átfogta a kulturális és műszaki kapcsolatok rendszerét, a Honfitársak rezidentúra pedig a külképviseletekhez kapcsolódóan működött a Magyarok Világszövetségének felhasználásával.

A nyolcvanas években az „öregedő emigráns elit” jóval szívesebben látogatott Magyarországra, mint korábban és segítettek nívós régészeti kiállítások, konferenciák hazai megszervezésében is. A BM III/II-7-a alosztálya, a Külföldiek Ellenőrző Hivatal (KEOKH) biztosan foglalkozott a hazánkba érkező művészettörténész és régész professzorokkal és más kutatókkal.³³⁰

³²⁹ Mindszenty 1989, 251. Módszeres régészeti vizsgálat valóban nem zajlott a koronán korábban: 1916-ban, 1928-ban és 1938-ban csak *„ritka és sietős szakértői szemléket”* folytattak le. LOVAG 1978, 6.

³³⁰ GERVAI 2015, 94.; OKVÁTH 2012, 92. PAPP 2012, 277.; BENEDEK 2014, 115-116.; PAPP 2012, 267.

2.1.1.15 Az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet és módosításai

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelete (tvr.) a muzeális emlékek védelméről a múzeumi szervezeti rendszer átalakítása mellett a magángyűjteményekkel kapcsolatban bevezette a *muzeális magángyűjtemény* és az *egyedi muzeális tárgy* fogalmát. Emellett megtartotta a védett (régészeti) területre vonatkozó előírásokat és a bejelentési kötelezettséget régészeti leletek megtalálása esetén, de a 1949. évi 13. sz. tvr. rendelkezéséhez képest visszalépés az a rendelkezés, amely szerint népgazdasági okból 8 napig lehet felfüggeszteni a földmunkákat egy régészeti lelőhely megtalálása esetén, és ha a régészek részéről nem történik intézkedés, a földmunkák folytathatók.³³¹ Jelentősen enyhült az illegális feltárások és a régészeti leletekkel való visszaélések szankcionálása is, amely negatív folyamatokat indíthatott el vagy erősíthetett fel már meglévőket a magyar örökségvédelemben és hozzájárulhatott a szocialista magángyűjtés megjelenéséhez.

A következő módosítás az 1975. évi 6. sz. törvényerejű rendelet volt, amely a korszak nagyarányú infrastruktúra-fejlesztéseire reagált a régészeti leletek védelme érdekében. A rendelet kimondta, hogy a föld és a víz mélyén talált régészeti leletek *társadalmi tulajdont* képeznek, a veszélyeztetett lelőhelyeken 30 nap áll rendelkezésre leletmentésre, továbbá az előkerült leleteket a helyi tanácsnál kell bejelenteni.³³²

A rendszerváltás előtti utolsó módosítás az 1981. évi 19. számú törvényerejű rendelet volt,³³³ amelynek a muzeális értékek védelméről szóló 1963. évi 6. sz. tvr.-nek a módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 1975. évi 6. sz. tvr.-el és az 1981. évi 19. sz. tvr.-el egységes szerkezetbe foglalt szövege lépett hatályba 1981 után.³³⁴ Az egységes szerkezetben kihirdetett módosított jogszabály a korábbiaknál részletesebben határozza meg a múzeumok jogállását és feladatait, továbbra is védi a magángyűjteményeket (a műtárgyakat *muzeális tárgyak* helyett *muzeális emlékeknek nevezi*), az ásatásokra vonatkozó szabályok kiegészülnek a víz alatti és barlangi ásatások szabályozásával.³³⁵ A régészeti lelőhelyek (a jogszabályban *történeti (régészeti) emlékek és földterületek*) védési eljárásaiba új elemként bevonja az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökét (amennyiben a lelőhely természetvédelmi területen volt), módosult a régészeti védési eljárások eljárásrendje és a lelőhelyek felügyelete a

³³¹ KOREK 1988, 125-126; KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 129-141.

³³² KOREK 1988, 126-127; KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 141-144.

³³³ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 144-149.

³³⁴ KOREK 1988, 127.

³³⁵ KOREK 1988, 128-129.

megyei múzeumok hatáskörébe került. Ebben az időben a védéseket a Magyar Nemzeti Múzeum készítette elő.³³⁶

2.1.1.16 A Péter György-ügy és a diplomata autók

Az utóbbi időszakban indultak csak el a volt szocialista országokban is az első olyan kutatások, amelyek a szocializmus ideje alatti illegális műkincsforgalmat kutatják. Egyelőre úgy tűnik, nagyon hasonló forgatókönyv szerint peregtek le a múzeumi ügyekkel kapcsolatban a szocializmus évtizedei alatt, amelyet a társadalmi-politikai helyzet hasonlósága határozott meg. Az állambiztonsági szerveknek hatásköre, illetékessége tárgyak külföldre vitelében biztosan nem volt.

Városi legendaként terjedt el a szocializmus idején, hogy állami segédlettel, diplomata rendszámú (vagyis átvizsgálásra nem kötelezhető) autókban nyugatra is bőven kerültek ki a magyar leletekből, azonban fontos kihangsúlyozni, hogy erre semmilyen írásos bizonyíték nincs. Ez a vád az egykori KSH elnök, államtitkár Péter György halálával kapcsolatban is felmerült. Tudjuk, hogy Péter György, mint éremgyűjtő (numizmata) a '60-as években diplomáciai rendszámmal ellátott autóval hozott és vitt Bécsbe pénzerméket. Az 1969-ben ellene indított, nyilvánvalóan koncepciós eljáráshoz ez szolgált ürügyül.³³⁷ Az ekkor hatályban lévő muzeális értékek védelméről szóló 1963. évi 9. tvr. alapján legfeljebb szabálysértést követett el muzeális tárgyak engedély nélküli külföldre vitele miatt. Ez a tendencia elsősorban azokat a régészeti leleteket érintette, amelyeknek nem volt a magyar történelemhez kötődése és emiatt külföldön jó áron lehetett eladni; ha kellett, hamis eredetpapírokkal, amint az a Seuso-kincs esetében is történt.

A nepperek és gyűjtők hálózatain keresztül a fegyverek és a jobb állapotú bronzedények ebben az időszakban is eljutottak a nyugat-európai piacokra. A nadapi bronzkincs leletmentését vezető Makkay János megjegyezte, hogy 1970-ben, a kincs előkerülése után néhány nappal már zugkereskedők jelentek meg a faluban, hogy felvásárolják a tárgyegyüttes darabjait.³³⁸ Amennyiben az orgazda-hálózat megléte stabilan a szervezett bűnözéshez sorolandó, akkor nem igaz az az általános vélekedés, hogy Magyarországon a szervezett bűnözés csak a hetvenes évek közepétől-végétől kimutatható.

³³⁶ KOREK 1988, 129; NAGY 2018a, 275-276.

³³⁷ PAJCSICS 2006.

³³⁸ V. SZABÓ 2019, 34.

A hatvanas évektől a folyami mederkotró hajók személyzetéből többen tartottak kapcsolatot magyar és nemzetközi műkincs-kereskedőkkel. Sok folyómederből származó tárgy magángyűjteményekbe került, de múzeumoknak is ajánlottak fel leleteket.³³⁹

A fémkeresőzés Magyarországon nem a rendszerváltozással jelent meg, hanem a nyugat-európai tendenciával párhuzamosan már az 1960-as évektől jelen volt, de a rendszerváltásig legalábbis, jóval kisebb kárt okozott.³⁴⁰ Eleinte csak szórványosan használtak kezdetleges fémkeresőket, amelyeket elsősorban otthon, házilag készítettek.³⁴¹ Ez a ma már csak első generációként emlegetett szűk csoport elsősorban tévé- és rádiótekercekből házilag barkácsolt fémkeresőkkel járta a lakóhelye környékét. Általános tapasztalat volt, hogy eleinte megmosolyogták a helybeliek a mezei munka végzése helyett a határban bolyongó, fülelő földijüket. Ezek a történelemszerető emberek általában alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeztek, autodidakta módon képezték magukat és jellemzően helyi anyagot gyűjtöttek, abból minden korszakot. Elsősorban a hetvenes évektől ívelt fel hazánkban a népművelő-és a táncház mozgalommal párhuzamosan a helytörténeti gyűjtés, amelynek egyik célja volt felkarolni a már létező helyi kezdeményezéseket.³⁴² Ezek a gyűjtemények gyakran alkották a rendszerváltás után a megszerveződő helytörténeti gyűjtemények alapját. A bolondnak tartott keresősből egyre inkább a település megbecsült polgára lett, aki szívesen mesélte el a falu történetét és mutatta meg az általa talált leleteket az érdeklődőknek: iskolás csoportoknak, riportereknek, kutatóknak.

A társadalmi tulajdonban lévő régészeti leleteket megtaláló, de be nem jelentő személyek a muzeális értékek védelmére kiadott törvényerejű rendeletek szerint legfeljebb egy szabálysértési eljárást kockáztathattak. A külföldön jól eladható római kori és bronzkori tárgyak voltak különösen nagy veszélyben; főleg a fémtárgyak, mert azokat szakszerű restaurálás után kiemelkedő haszonnal adhatták el.

2.1.1.17 Betörés az Aquincumi Múzeumba

Katona Gézának a korszak nagyobb jelentőségű, vagy tipikus bűncselekményeit elemző könyvébe sajnos nem került bele az 1973. június 4.- én, vasárnapra virradóan elkövetett

³³⁹ V. SZABÓ 2019, 36.

³⁴⁰ BACSKAI 2017, 61.

³⁴¹ Egy internetes fórum-hozzászólás szerint az egyik hozzászóló már 1985 körül fémdetektort használt régészeti korú leletek kinyerése érdekében Magyarországon.

³⁴² vö. BÉNYEI 2000.

aquincumi lopási ügy, pedig igen jellemző volt a korszakra.³⁴³ Mivel a tettesek nem lettek meg, kevés nyilvános információt tudunk azóta is a betörésről. Az Aquincumi Múzeumnak ebben az időszakban még nem volt fegyveres biztonsági őrsege, amelyet a meglehetősen olcsó belépőjegy kifizetése után egy előzetes terepszemlén az elkövetők minden bizonnyal elégedetten konstatáltak. Voltak azonban a múzeumnak a nemzetközi piacon jól eladható, kvalitásos műtárgyai. Az ekkor ellopott 139 db római kori tárgy a mai napig nincs meg. Az ügy a BRFK II./1-2. osztályához került, a 115-016/156/1973. számon.³⁴⁴

2.1.1.18 Esettanulmány: Császárfej a szekrény sor tetején - a dunaszekcsői bronz császárfej esete

1974. december 12.-én, vízműépítés alkalmával került elő a dunaszekcsői Várhegyen, a római kori Lugio katonai táborának területén egy négyzetes alaprajzú épület maradványai között Marcus Aurelius római császár különösen szépen kidolgozott, elsőrangú mestertől származó szobrának fejtöredéke.³⁴⁵ A bronzszobor úgy került a kutatás látókörébe, hogy ismeretlen telefonáló értesítette a helyi múzeum régészét arról, hogy egy illetőnél van egy szép szobor.³⁴⁶ Ebben az esetben az akkor hatályos 1963. évi 9. tvr. 20. §-a alapján minden érintett szabálysértést követett el, mert egy régóta ismert régészeti lelőhelyet bolygatott meg, és nem jelentette be a földmunkák során talált leletet.

Ez nem egyedi eset volt, hanem a korszak típusjelensége, amely minden szocialista országban jelen volt és a településképet átformáló, kisebb-nagyobb állami beruházásokkal együtt jelent meg. Azokat a településeket jellemezte elsősorban, ahol egybefüggő terepjelenségek (pl. római kori település, katonai tábor, bronzkori földvár, népvándorlás kori temető, stb.) volt a település egy része alatt.

³⁴³ A korszak jellemzőbb bűnügyeiről: KATONA 1998, 217-221.

³⁴⁴ LASSÁNYI 2018

³⁴⁵ KOVÁCS 1984, 89.

³⁴⁶ A történet a baranyai régészek között sokáig közszájon forgott. Eszerint régész el is ment a bediktált címre, ahol megdöbbenésére a nappali szekrény sor tetején megpillantotta a tisztítatlan bronz fejtöredéket. Kiderült, hogy a helyi tanácselnök és a párttitkár vetélkedéséről volt szó. Általában megegyeztek arról, hogy a tereprendezési munkálatok során rendszeresen előkerülő, a munkások által talált római és egyéb korszakokból származó kvalitásosabb leleteket elosztották egymás között, de ez alkalommal nem mutatták meg egymásnak a tárgyat, valószínűleg gyűjtői féltékenységből.

2.1.1.19 A nagy értékű műtárgy kísérése mint állambiztonsági feladat – a Szent Korona hazaszállítása, 1978

Az egyetlen olyan eset, ahol műtárgyak külföldre szállításában, illetve hazahozatalában az állambiztonság legálisan aktív szerepet játszhatott, a külföldi kiállításokra való kiszállítás és a hazahozatal biztosítása. A kiállításokon kívül az első ilyen eset a magyar Szent Korona hazaszállítása volt 1978. január 5.-én, amely több éves tárgyalási folyamatot zárt le. A korona nem magánkézben volt, hanem amerikai állami tulajdonban, ezért tudott hazakerülni, amely a kádári nyugati nyitás egyik legnagyobb politikai sikere volt. Nehezen képzelhető el az állambiztonság közreműködése nélkül egy ilyen volumenű műtárgyról való egyezkedés és a tárgy hazaszállításának biztosítása, tekintettel arra, hogy a korona amerikai őrzési helye a talán legszigorúbban védett amerikai katonai támaszpont, Fort Knox volt. Jimmy Carter amerikai elnök gesztusa a korona visszaadásával nem tükrözte az emigráns magyarság véleményét, rezisztenciáját a hazai politikai rendszerrel szemben. Nem tudható be a siker a magyar hírszerzés sikerének sem, mivel nem volt igazán sikeresnek tekinthető a tevékenységük sem az USA-ban, sem a kinti magyar emigráció tagjai között, különösen az ötvenes években.³⁴⁷

2.1.1.20 A korai magyar szervezett bűnözés műkincses szálai

A hetvenes évek közepétől, éppen a publikus információk csekély volta, valamint a megnövekedett legális és illegális külföldi érdeklődés miatt a műtárgy témaköre ismét előtérbe került. A nyolcvanas évekre Magyarországon a nemzetközi szervezett bűnözés egyre erősebben jelentkezett, amely az elterjedt vélekedés szerint kb. a hetvenes évek közepén jelenhetett meg hazánkban, bár ezt a dátumot éppen a műtárgyak témaköre kicsit előbbre tolhatja. A vagyon elleni bűncselekmények fellendülését eredményezte, hogy a korábban feltörhetetlennek hitt hengerzáras biztonsági zárok feltörésének technikáját is elsajátították 1981-1982-re a hazai betörők, főleg a visszaeső bűnözők. A korszak lengyel betörőbandái mellett nyugati megrendelésre dolgozó, valamint nyugatról érkező betörők is megjelentek a hazai bűnügyi piacon.³⁴⁸ A jugoszláv bűnözőcsoportok által értékesített betöréses lopásokból származó értéktárgyak között régiségek is voltak. A korszak ismert alakjai (pl. Zubovics Gyula, Sztojka József) és mások, akik 1980 körül „*tájékozódtak az arany, ezüst és különböző műtárgyak iránti keresletről*”, felfuttatták a lakásbetörés piacot. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulójára eső Presztízs-ügyben az amerikai kapcsolattal rendelkező hasznáلتcikkes is nagy jövedelmekre tett

³⁴⁷ Egy rövid leírás és elemzés 1978-ból a koronázási ékszerekről: LOVAG 1978; [SZABÓ 2008](#); PAPP 2012 268.

³⁴⁸ RÉVÉSZ 2007, 134.; SZENDREI 2019, 234.; KATONA 1998, 246-249.

szert betöréses lopásokból, illetve ezzel kapcsolatos tippadásból. Magyarországon áthaladó, beszerzett kamiont használtak a műkincsek kijuttatására. Csak a jól eladható, kiemelkedően nagy értékű tárgyakat értékesítették külföldön, amelyet kettős állampolgárságú személyek segítségével juttattak ki. A Presztízs-ügyben már egyértelműen jelen van a műtárgyas vonal. A lakásbetörésekre specializálódott szervezett bűnözői csoport a meggazdagodott butikosok, kisiparosok ingatlanjaiból elloptott értéktárgyakat és műtárgyakat egyértelműen külföldre szállította értékesítés céljából. A szervezett bűnözés elleni küzdelemben Katona Géza megállapítása szerint a nyomozó szervek már 1981 körül belefásultak. A helyzetet bonyolította az ún. rendőrbetörők ügye, amelyről azonban szakmai körökben is alig volt információ. Az azonban biztos, hogy ezek a rendőrök műtárgyakkal is sefteltek 1982-85 között, amelyet saját betörőhálózatuk biztosított. Még 1984-ben jön létre, válaszul a rendőrbetörős-ügyre, a Gazdasági Rendészet (Népgazdasági és Társadalom Tulajdonvédelmi Osztály) az orgazdaság és a csempészet visszaszorítására.³⁴⁹

A lakosság körében a gyorsuló vagyoni differenciálódás elősegítette a bűnözés megerősödését, a bűnözési mutatók gyorsan emelkedtek. A bűnözői csoportok magját visszaesők alkották és erős nyugati és keleti bűnözői kapcsolatokkal rendelkeztek. Nyugaton már nemcsak a hagyományosnak mondható Németország és Ausztria jön szóba, mint külső kontakt ország, hanem amerikai magyar bűnözői körök is képbe kerülnek, akik amerikai maffiakapcsolatokkal rendelkeznek.³⁵⁰ A hazai szervezett bűnözés külföldi (?) titkosszolgálati kapcsolatára utal Katona Géza megjegyzése: „*M. Béla két bűnözőcsoportnak volt a tagja, de feltehetően dolgozott különböző titkosszolgálatoknak is.*” Személye kivételezett voltát jól mutatja, hogy egy Interpol-körözés nyomán Németországba küldött kiadatási kérelme „*amelyet diplomáciai úton kellett küldeni – idejében nem érkezett meg, a német hatóságok szabadlábra helyezték, és bűntársai segítségével csakhamar elhagyta Európát.*”³⁵¹

2.1.1.21 Betörés a Szépművészeti Múzeumba

Az állambiztonság második biztosan aktív közreműködése műkincses ügyben a Szépművészeti Múzeumból eltulajdonított festmények nyomozásában és a hazahozatal biztosításában volt. 1983. november 5.-én a beállványozott múzeumból nem volt nehéz elvinni az olasz-magyar bűnözői csoportnak a múzeumi katalógusból külföldön előzetesen megrendelt

³⁴⁹ PINTÉR 1983.; KATONA 1998, 223-224., 237.; SZENDREI 2019.

³⁵⁰ KATONA 2000, 11-12.; KATONA 2000, 8.; KATONA 1998, 238.

³⁵¹ KATONA 1998, 238.

képeket. Ha nem lépett volna be az Interpolba két évvel korábban Magyarország, a festménylopási ügy felgöngyölítése jóval nehezebben ment volna. A munkát kezdettől segítették az Interpol által küldött műkincsszakértők is. A festmények felkutatásában és hazaszállításában minden valószínűség szerint tevékenyen részt vettek az állambiztonsági szolgálatok munkatársai is.³⁵²

2.1.1.22 A Seuso-ügy mint tipikus, és mint egyedi történet

Előjáróban meg kell említeni, hogy a Seuso-kincs modern kori történetével a 2014-ben létrehozott Seuso Kutatási Projekt foglalkozik, amelyben a Magyar Nemzeti Múzeum szisztematikus adattári gyűjtést végez; a kincs megtalálása és hazaérkezése közötti időszak valamennyi dokumentumát a Seuso-archívumban gyűjti össze.³⁵³ Amíg az archívum nem hozzáférhető, a kincs modern kori története kizárólag a korábbi tényállásokat és ismertté vált dokumentumokat bemutató szakirodalmi és internetes források alapján írható meg, a még nem ismert mozzanatok legfeljebb az illegális műkincskereskedelem elvi működésének ismeretében következtethetők ki.

Az ORFK nyomozói először 1990-ben találkoztak hivatalosan az ügygel, amikor Sümegh József édesapja beadvánnyal fordult a Legfőbb Ügyészséghez fia nagy valószínűséggel 1980. december 14.-én bekövetkezett öngyilkosságának ügyében. Ebben az időszakban a szocializmus évei alatt elhunyt sorállományú fiatalok elhalálozási körülményeinek felülvizsgálata nem volt egyedi jelenség, a Seuso-ügy azonban jóval túlmutat egy labilis idegzetű fiatal hirtelen felindulásból elkövetett cselekedetén. A Seuso-ügy a korszak magyarországi műkincshelyzetének hű lenyomata.³⁵⁴ Nehezen elképzelhető, hogy a katonai

³⁵² KATONA 2000, 15-16.; Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is vannak az eseménysorozatra vonatkozó anyagok, amely ebben a témakörben nagyon ritka. Feldolgozásuk később kutatási feladat lehet.

³⁵³ SEUSO 2019-2022.

³⁵⁴ DÁGI-MRÁV 2019, 51; TÓTH 2019, 20; SEUSO 2019-2022; HAJDÚ 2013, 30-31. Erre utalna, hogy csak hevenyészetten rendezték meg az öngyilkosságot. Ezt a feltevést bizonyítaná több momentum. Két plusz katonai övet nem tart magánál egy szabadságon lévő katona, három, majd két pár lábnym volt a hófoltos földön, a pince körül, napokon át több tanú is látta ismeretlenekkel a környéken kóborolni. Sümegh viselkedése az utolsó hónapokban észrevehetően megváltozott, a hozzátartozók „figyelőkre” panaszkodtak a látogatásokkor, a Borbély-pince padlóján jól látszott a frissen betemetett gödör nyoma (egy ideig itt tárolta Sümegh József a megkerült nagy rézüstöt a földminták tanúbizonyága szerint), stb. Sosem bizonyítható, városi legendaként terjedt a hír, hogy fontos volt, hogy négy nappal a leszerelése előtt, még katonaként haljon meg. Vagy akár éppen ellenkezőleg: civil körben kell keresni az elkövetőt, aki a katonaságra akarta terelni a gyanút a katonaságnál használt övek felhasználásával. A tökéletesen álcázott gyilkosságot olyan személyek követhették el, akik biztosak voltak benne, hogy az ügyet hamar lezárják. Le is zárták, egyértelműen öngyilkosságnak minősítve az esetet, kizárva az idegenkezűséget, pedig a kor legkitűnőbb szakemberei végezték el a halottkémi vizsgálatot. A vizsgálatot végző szakemberek visszaemlékezése, az egykori dokumentumok részletes jogi elemzése 2021. szeptember 10.-én hangzott el a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Karán, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság

elhárítás, a III./IV. a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat jogelődje nem tudott volna az esetről, mivel minden szokatlan ügyet vizsgálniuk kellett. A magyar katonai elhárítás és a hírszerzés szoros szovjet felügyelet alatt működött, amelyről köztudott volt, hogy minden téma érdekelte; valószínűleg a műkincsek is.

Sümegh Józsefnek már a sorkatonai szolgálatra való bevonulása előtti tevékenysége érdekes fényt vet a hetvenes évek második felének hazai műkincspiari helyzetére. Az újságíró, majd a Seuso-ügyben egy ideig miniszteri biztos Hajdú Éva úgy tudja, hogy Sümegh József kamasz kora óta foglalkozott régiségekkel.³⁵⁵ Mivel 1959-es születésű, ez kb. az 1975 körüli időszakot jelenti. Ez nem volt egyedi. Több, később híressé vált magyar műgyűjtőről tudjuk, hogy kamaszként-fiatal felnőttként kezdte a tudatos gyűjtést és piacokra, aukciókra járt. Van, aki éppen a hetvenes évek közepén.³⁵⁶ Sümegh József tizenhat évesen, 1975-ben már amatőr gyűjtő, aki a leggyakoribb módon, régi pénzek gyűjtésével kezdte a gyűjtést, majd kiteljesedett érdeklődése.

A tanúk később megfeketedett ezüsttárgyakról beszéltek Sümegh tárgyaival kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy a tárgyak viszonylag frissen kerültek elő a földből. A földben hosszú ideig tartó elzártság után a levegővel reakcióba lépve természetes úton megfeketedett a felületük, és olyan is maradt, amíg a tárgyat szakszerűen letisztítani képes restaurátor kezébe még nem kerültek. Ez azt is jelenti, hogy újonnan előkerült tárgyakról volt szó, amelyek nemrég kerültek elő a hetvenes évek közepén/végén, valószínűleg a Sümegh által jól ismert terep, lakóhelye Polgárdi közelében, a Kőszárhegyi kőbánya zónájában.³⁵⁷

A megtalált ezüsttárgyakat nem jelentette be az akkor hatályos 1975. évi 6. számú törvényerejű rendelet előírásainak megfelelően a helyi tanácsnál, hanem az illegális műkincspiacon próbálta meg eladni a tárgyakat. Az akkor hatályos tvr. szerint ezzel szabálysértést követett el, de ez a szabálysértés végül az életébe került.

1977-79-ben több tárgyat eladott Sümegh a birtokában lévők közül, azaz ekkor már van a műtárgyaknak egy belső felvevőpiaca, amelynek szereplői lehetnek orgazdák vagy magángyűjtők is, olyan, amelyhez egy kamasz fiú is utat tudott találni. 1978-ban, Sümegh bevonulásakor valószínűleg még nem találkozott azokkal a személyekkel, vagy nem léptek fel olyan viselkedéssel irányában, mint akik 1980 tavaszán már búskomorrá, bezárkózóvá tették. Ennek a váltásnak kötődnie kell a hadsereghez, mert a laktanyában már nem hagyták egyedül

által szervezett előadáson, amelynek címe „*A Seuso-kincs katonai jogi vonatkozásai*” volt. Az eseményen felszólalt Vukán Béla nyug. r. alezredes is, aki évtizedek óta vezeti a Seuso-nyomozást: FEJES 2021

³⁵⁵ HAJDÚ 2014, 20.

³⁵⁶ MOLNOS 2012, 525-530.

³⁵⁷ SEUSO 2019-2022.

a hozzátartozóival, mint korábban, hanem folyamatosan megfigyelték, valószínűleg felsőbb utasításra.

Az 1990-1996 között lefolytatott első rendőrségi nyomozás derítette ki, hogy 8 évvel korábban, 1982-ben néhány Sümegh birtokában lévő tárgyat értékesítettek. A tárgyaknak tehát legalább egy része ekkor még nem hagyta el az országot, hanem belföldön került értékesítésre. Ekkor már Vukán Béla volt a Műkincsvédelmi Alosztály jogelődjének vezetője. A ma már nyugdíjas Tóth Sándor 2014-ben a Zsaru magazin újságírójaként a hazahozatalkor megjelent elő hivatalos sajtóhírben a Seuso-kincsek „szervezett kicsempészéséről” ír.³⁵⁸ Ez azt jelenti, hogy nem magányos elkövetőhöz, hanem bűnszervezethez köthető a kincs külföldre kerülése. Amúgy sem jellemző a műkincskereskedelemre a magányos elkövetés, hanem a beszállítók, beszerezett ügyvédek és értékesítők láncolata szokott kirajzolódni a nyomozások felderítésekor.³⁵⁹

Külföldön 1980-ban bukkant fel először a Seuso-kincs két darabja, még Sümegh József halála előtt, majd közvetlenül a halála után egy újabb tárgy.³⁶⁰ A tárgyak nagyon hamar, talán egyenes úton Londonba kerültek, Hajdú Éva szerint egyértelműen a szerb numizmata-kereskedő, Anton Tkalec és a libanoni műkereskedő, Halim Korban közvetítésével. Korban igazi „nagy hal” volt beszállítóként a hetvenes évek második felében - a nyolcvanas évek elején, mint ahogy Sir Peter Wilson, a Sotheby's aukciósház korábbi, akkor már nyugdíjba vonult elnöke is. Nagyon hamar a később szovjet kapcsolatokkal többször megvádolt Wilsonhoz került a kincs első darabja, egy geometrikus díszítésű kancsó, valamint a *Pelso*-feliratos nagyméretű tál, majd Reiner Zietz londoni műkereskedővel közösen 8 ezüsttárgyat vásároltak meg. Intő jel, hogy Katona Géza a szervezett bűnözés egyik sajátosságának nevezi az állandó jogi tanácsadók kriminális környezetben való feltűnését, amely nálunk a Seuso-ügy esetében jelenik meg.³⁶¹ A maronita keresztény Korban korábban a moszkvai libanoni nagykövetségen is dolgozott, később ikoncsempészet miatt elkapták Londonban a Heathrow reptéren, majd kiutasították Nagy-Britanniából. A kiutasításhoz valószínűleg mást is kellett tennie, mint a műtárgycsempészt önmagában. Az biztos, hogy Korban a „dolgok sűrűjében” élt és ez hozzájárulhatott a brit kiutasító határozathoz. A Seuso-kincs kapcsán előtérbe került szerb

³⁵⁸ TÓTH 2014a; ANONYMUS 2014b.

³⁵⁹ TÓTH 2014a: „A nyomozás jelenlegi szakaszában egy jól behatárolható személyi körben folytatunk adatgyűjtést és kihallgatásokat, valamint korabeli dokumentumokat kutatunk, amelyek hozzásegíthetnek tisztázni, milyen adatok merültek fel a kincs létezésével és Sümegh József halálával kapcsolatban már az 1970-es 80-as években” – avat be Vukán a nyomozás kurrens részleteibe. Akik az eseményekről értékelhető adatokkal rendelkezhetnek, azok közül sokan még mindig hallgatnak – teszi hozzá az alezredes.”

³⁶⁰ HAJDÚ 2014, 24.

³⁶¹ KATONA 1998, 238.

kapcsolata (Anton Tkalec) mutatja, hogy minden égtáj felől fogadta a műtárgyakat (és valószínűleg információt) hozó beszállítókat. Magyarországon is többször járt a hetvenes évek végén-nyolcvanas évek elején.³⁶² Korbannak 1981-ig a bécsi Hilton Szállóban volt antikvitás üzlete. Bécs ebben az időszakban nemcsak a kelet-nyugati műtárgyforgalom, hanem a keleti és nyugati kémelhárítás egyik legfontosabb európai találkozóhelye volt és ez hangsúlyosan igaz a belvárosi szállodákra és környékére. Az osztrák kapcsolatok a nyolcvanas években meghatározóak voltak a magyar műgyűjtés számára, Ausztria volt hazánk számára a kapu a nagyvilág felé.³⁶³ Nehezen elképzelhető, hogy nem került a magyar állambiztonság látókörébe, tekintettel arra, hogy a magyar szolgálatok éppen a Közel-Kelet tekintetében voltak a legnaprakészebbek.³⁶⁴ A Seuso-ügyben felbukkanó szerb Anton Tkalec, aki jelenleg egy zürichi aukciósház tulajdonosa, tipikus példája volt fiatal éveiben a nyugat és a kelet közötti illegális seftelésben összekötő szerepet játszó jugoszláv ügyeskedőknek.³⁶⁵

Mindez nem jelenti azt, hogy Korban vagy Tkalec már Magyarországon, még Sümegh halála előtt tudtak volna a Seuso-kincsről, az azonban biztos, hogy érdeklődtek a Magyarországon előkerülő műtárgyak iránt. Korban bécsi boltjába szállított Magyarországon előkerült műtárgyakat is. Úgy gondolom, Korban tudta, hogy a tárgyak Magyarországról származnak. 1982-ben, amikor a British Museum már elzárkózott a kincstől, éppen az eredetpapírok bizonytalansága miatt és Korbanék a Getty Museumnak kínálták eladásra, ütött be a krach. A Getty Museumban, amelynek nagy antik gyűjteménye van, éppen akkor tartózkodott ösztöndíjjal a Szépművészeti Múzeum régésze, Szilágyi János György professzor, aki egyik legjobb barátját, a Getty Museum régészét, Jíři Frelt látogatta meg. Frel, aki jó szemű régész volt, azonnal felhívta Szilágyi figyelmét a vadásztálra, rajta a *Pelso* felirattal, amely latinul közismerten a Balatont jelenti. Szilágyi, akinek egyik szakterülete a modern készítésű antik hamisítványok voltak, rögtön látta, hogy a kincs eredeti, elsőrangú munka és a Pelso biztosan magyarországi származásra utal.

Sümegh József, a vidéki fiú kincseiről 1984 körül, Szilágyi János György hazatérése után már tudott a korábban a Nemzeti Múzeumban, de ekkor már az ELTÉ-n dolgozó Mócsy András régészprofesszor, a hazai római kori régészeti kutatás doyen-je,³⁶⁶ aki úgy kommentálta

³⁶² Peter Wilson 1984-ben elhunyt. Halálával kapcsolatrendszer is sűrűbe szállt, amely szükséges lett volna ahhoz, hogy a kincs megnyugtató módon bekerülhessen a legális piacra: REIF 1984. Peter Wilson a szovjet kém, Kim Philby egyik legjobb barátja volt. Ennek kapcsán számtalan feltevés járt körbe a műkereskedői szakmában Wilson kapcsolatait illetően: SANDERSON 2017.; HAJDÚ 2013, 24-25.; HAJDÚ 2014, 24.

³⁶³ HAJDÚ 2014, 24.; MOLNOS 2012, 524.

³⁶⁴ A magyar „hírszerzés kiváltképp erős pozíciója a Közel-Keleten volt, amely ugyan jobbára szovjet érdekkör volt, de a COCOM-listán kívüli terület.” KENDE é.n., 54.

³⁶⁵ Tkalecnek ma is van egy cége, amely főleg érmeikkel foglalkozik: <https://coinstkalec.ch/about-e.htm>

³⁶⁶ HAJDÚ 2013, 24.; SEUSO 2019-2022

az esetet a visszaemlékezők szerint, hogy „ISMÉT egy jelentős régészeti lelet, amely el fog tűnni, ahelyett, hogy a múzeumba kerülne”.³⁶⁷ Ez arra utal, hogy

1. a korszakban több kvalitásos tárgy is felbukkant, majd hamar el is tűnt a hazai régészek szeme elől
2. Bár suttogva, de hamar körbejártak az ilyen hírek az országban, felkapott téma volt a régész szakmában
3. volt olyan orgazda kör, vagy informátor, akinek jó szeme volt kiszűrni a minőséget, vidéken is járt, illetve dolgozott vidékiekkel,
4. ezek a közvetítők kapcsolatban voltak régészekkel (nem tudunk arról, hogy Sümegh József valaha is járt volna a Nemzeti Múzeumban, vagy akár a székesfehérvári múzeumban bármely régésznek megmutatott volna tárgyakat).

Itt jelent meg a történetben Lord Spencer Douglas Compton, Northampton grófja, aki befektetési célból csatlakozott Wilsonhoz és Zietzhez. 1987-ben kedvező adózás céljából Guernsey szigetére jegyezték be a *The Trustee of the Marquess of Northampton 1987 Settlement* alapítványt, amelyben elhelyezték az ekkor 15 darabból álló, egyes források szerint 14 millió dollárért megvásárolt kincset és megbízták a Sotheby's aukciósházat, hogy 1990-ben adja el a tárgyakat. 1987-ben Halim Korban nyilatkozott arról Lord Northamptonnak, hogy a kincs kizárólag 15 darabból áll, de csak 2007-ben derült ki, hogy nem mondott igazat.³⁶⁸

2.1.1.23 A nyolcvanas évek határrendészeti és állambiztonsági együttműködései a rendszerváltásig

Magyarország a hetvenes évektől „egy sajátos, relatív önállóságot élvező külpolitikát” folytatott, amely fontos és szerteágazó gazdasági kapcsolatokat alakított ki számos nyugati országgal.³⁶⁹ Mivel Ausztria nem rendelkezett önálló határőrizeti szervezettel,³⁷⁰ a vámügyi igazgatás látta el az osztrák-magyar határszakasz őrizetét is.³⁷¹ A közép-európai árucsempészet fontos állomásánál, a burgenlandi határszakasznál az áruforgalom és az utasforgalom ellenőrzése szoros együttműködést hozott létre az osztrák és a magyar szervek között.

A nyugati tudományos-művészeti kapcsolatok intenzívebbé válása nagymértékben segítette a magyar tudományos és művészeti szféra művelőinek szakmai fejlődését és

³⁶⁷ Idézi HAJDÚ 2014, 23. (kiemelés tőlem).

³⁶⁸ TÓTH 2019, 20.; HAJDÚ 2013, 25.; VISY 2013, 222.

³⁶⁹ BENEDEK 2014, 127.

³⁷⁰ VARGA 2001a, 195-196.

³⁷¹ JOBST 2015, 196.

közérzetét. Bár a külföldi (elsősorban nyugati) utakhoz korábban nem ártott a jó állambiztonsági kapcsolat³⁷², a hazai régészek szakmai bezártság-érzését is nagyban oldották a hetvenes és különösen a nyolcvanas években a magyar emigrációval való tudományos kapcsolatok, támogatásuk révén elnyert lehetőségek, amelyek alapvető fontosságú szakmai konzultációkat tettek lehetővé egy-egy témáról. A nyolcvanas évekre a magyar külpolitika tartalma kiszélesedett és a hírszerzés feladatköre is egyre kiterjedtebbé vált a tudomány területén.³⁷³ A nyolcvanas évek második felétől egyre gyengült az együttműködés a szocialista országokkal, ezzel párhuzamosan a nyugati titkosszolgálatok elkezdtek nyíltabban viszonyulni a magyar szolgálatokhoz. 1989-1990-ben gyökeres irányvonal-váltás történt mélyreható átszervezésekkel, amelyek már egy új korszak első lépései voltak.

Bár általánosságban igaz az a megállapítás, hogy „... végső soron hatalmi harcok döntenek el, hogy mi válik láthatóvá, s mi marad elrejtve, ”³⁷⁴ a Seuso-ügy esetében azért volt szükség a titkosításra, mert nem lezárult ügyről van szó, hiszen a kincsnek még számos darabja „szökésben van”, nincs együtt a leletegyüttes többi részével Magyarországon. Ugyanez igaz az aquincumi betörésre is, amellyel kapcsolatban a tárgyak fotóin kívül semmilyen részlet nem került azóta sem nyilvánosságra. Mivel a műkincskereskedelemben megszokott, hogy egy tárgyat, tárgy együttest akár 30-40 éven keresztül is széfben, elásva, stb. „pihentetnek”, ezért az esetek tanulmányozása, a téma napirenden tartása fontos, aktuális és indokolt.

2.1.2 *A rendszerváltás utáni magyar örökségvédelem helyzete a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme szempontjából*

1990-ben a BM III. Csoportfőnökségét megszüntették és az Információs Hivatal vette át a jócskán átszabott feladatkört. Mindazonáltal elmondható, hogy nincs merev választóvonal a rendszerváltás előtti és utáni szolgálatok között, mivel az állomány, különösen az idősebbek, 1990 előtt is a szolgálatoknál dolgoztak.³⁷⁵ Az állambiztonsági szervek többsége egészen 1990. februárjáig a Belügyminisztériumhoz tartozott, ekkortól azonban másfajta rendezőelv szerint szabályozták a hazai szolgálatok struktúráját.³⁷⁶

A rendszerváltás utáni magyar örökségvédelem kettős kihívással nézett szembe. Felszínre kerültek az elmúlt hosszú időszak által keletkeztetett problémák, mind intézményi, mind pedig

³⁷² GERVAI 2011, 143.

³⁷³ BENEDEK 2014, 135.

³⁷⁴ RÉVÉSZ 2007, 135.

³⁷⁵ RÉVÉSZ 2007, 131.

³⁷⁶ RÉVÉSZ 2007, 137-139.

műkincspiari téren: megjelentek és hallatlanul gyorsan megszáporodtak a korábbinál sokkal veszélyesebb, professzionális kincsvadászok, fémkeresős egyének és csoportok. A kemény kihívásokra adott intézményi válaszok egy nagy munkabírási generáció elhivatott, adaptív, úttörő jellegű munkájára derítenek fényt, mind régészeti, mind rendészeti szempontból.

2.1.2.1 A kelet-európai politikai átrendeződés és a műkincspiac a rendszerváltás után

Az elmúlt mintegy negyven éves időszakot illetően a Balkánra érvényes hármaskronológiai felosztás, 1. a szocialista rezsimek krízise (1981–1991), majd 2. a délszláv háborúk (1991–2001), és az azt követő 3. újjáépítés időszakára (2001–2011) csak erősen korlátozottan érvényes a magyar közelmúlt kronológiai felosztására. Közvetlen háborús veszély hazánkban nem volt, de a kilencvenes évek elején a politikai rendszerváltást mély gazdasági és szociális válság kísérte.

A kilencvenes évek elején-közepén különösen Németország szenvedett a nemzetközi szervezett bűnözéstől, az újonnan megjelenő csecsen, ukrán, grúz maffiától. Kelet-Európa a kilencvenes években szintén a szervezett bűnözés melegágya volt. A posztkommunista országokban általánosan jellemző volt, hogy az állami köztulajdonból a magántulajdon felé vezető átmeneti állapotban a szervezett bűnözés átmenetileg rendkívüli mértékben megerősödött, alapvetően befolyásolva a társadalom életét. Az 1989 utáni évekre jellemző a nemzetközi bűnözők nagy mobilitása, magas a külföldi elkövetők aránya (nemzetközi bűnügyi információs adatbázisnak nagy jelentősége van), több a szervezett bűnözéshez kapcsolódó formai megnyilvánulás, és az erőszakosság, mint bűnelkövetői attitűd előtérbe kerül.³⁷⁷ A kilencvenes években a minden szempontból alapvető változásokra igen megkésettén reagált a nemzetközi bűnüldözés.³⁷⁸

Ennél is aggasztóbb volt a hazai bűnüldözési rendszer lelassulása. Ezekre az évekre a jogi szabályozás megkésettisége és az új bűnözői magatartások agresszív megjelenése volt jellemző. Ezzel párhuzamosan erőteljesen megnőtt a fosztogatott régészeti lelőhelyek és a

³⁷⁷ STRAZZARI-COTICCHIA 2012, 11; TZVETKOVA 2008, 179; ANTALÓCZY et al. 2019, 221–250; POND 2008, 107.; EDELBACHER 2001, 185.

³⁷⁸ John Sterling a szervezett bűnözés nemzetközi hálózatait leíró monográfiájában az 1993-as évvel kapcsolatban így fogalmaz: „A posztkommunista új világrend kialakulásának harmadik esztendejében (1993) a leghatalmasabb bűnözői szindikátusok világméretű támadásra készülnek. A jelenséget korábban nem ismerte a világ. A szabad országok késve figyeltek fel erre, és nem rendelkeztek azokkal az erővel, amelyek szükségesek lettek volna a folyamat feltartóztatására – sem Európában, sem Amerikában, sem máshol.” STERLING 1997, 121.

fosztogatók száma is. Kezdetben szervezetlenül, majd egyre szervezettebben rabolták ki a lelőhelyeket, a kilencvenes évek végére egész hierarchikus rendszert építve ki a műkincsrablás köré.

A rendszerváltás idején a határok megnyílásával a fémkeresős bűnözés is megjelent Magyarországon. Az első években Kelet-Közép-Európa más országaihoz hasonlóan jellemző volt a nyugat-európai országokból érkező kincsvadászokkal zajló „buszos fémkeresőzés”, amikor a külföldről busszal érkező „műkincs-turisták” magyar kísérőikkel járták a régészeti lelőhelyeket. A lelőhelyeken maguknak egy-egy párhuzamos sávot kialakítva módszeresen lerabolták a helyi fémleleteket.³⁷⁹

A kilencvenes évek második felétől az egykori szocialista tömb más országaihoz hasonlóan egyre szaporodtak hazánkban is a külföldön vásárolt műszerek, majd az ezek értékesítésével, kölcsönzésével, javításával foglalkozó üzleti vállalkozások. A hobbi fémkeresőzés nagyságrendekkel növelte meg az illegálisan mozgó régészeti korú tárgyakat. A rendszerváltás időszaka körül az előkerült, adásvételre szánt műkincseket valószínűleg még főként egykori magyar disszidensek segítségével adták el Nyugat-Európában.

A rendszerváltás idejére láthatóvá vált, hogy hazai felvevőpiaca is kialakult a műtárgyaknak: maszekok, kiskereskedők és a láncolat végén egyes vezető értelmiségiek és hivatalnokok fizetőképes rétege. A magyar politikai-társadalmi elit körében már a világháború előtt is jelen volt az egyéni gyűjtés, de a háború után idővel újra feltűnt, különösen a hatvanas évektől. A szocializmus kori magyar elit, illetve az elithez tartozni kívánók körében a nyugati kultúra, egyáltalán az európai kultúra, valamint a magyar kultúra és a magyar föld múltja iránti érdeklődés tudatos és erőteljes volt.³⁸⁰ A nacionalizmust, és ennek részét, a saját történelmi múlt iránti kifejezett érdeklődés megerősödését a Balkánon a kilencvenes évek fordulójától a hatalmi hierarchiával szembeni egyéni és közösségi védekezési stratégiának szokták tekinteni.³⁸¹ Szerepe nálunk is hasonló volt, de a szovjet irányítású szocializmussal szemben. A rendszerváltás után öntudatos magyar állampolgárként, a lassan mozduló hatóságok helyett „mentették a menthetőt”, mivel a fémkeresőzés révén jóval több tárgy került volna külföldi gyűjtők kezébe, akiknek beszállítói a magyarországi piacokat is járták, keresve a kvalitásos tárgyakat. Az egész egykori keleti blokkra jellemző volt ennek a fajta magángyűjtői körnek a megjelenése.

³⁷⁹ Valószínűleg számottevő kárt okoztak a lelőhelyek tervszerű kifosztásával.

³⁸⁰ STRAZZARI-COTICCHIA 2012, 13; TAKÁCS 2014, 1508–1511.

³⁸¹ ALBERTINI 2012, 125.

Ezzel elérkeztünk a hazai régészeti örökségvédelem egyik legégetőbb problémájához. Mivel az aktív gyűjtői életpálya időszaka kb. harminc-negyven, legfeljebb hatvan év, az utána következő húsz évben az örökösök gyakran értékesítik a gyűjteményt vagy annak egy részét. Ebből következően éppen az elmúlt két évtizedben halt ki, illetve jelenleg nagyon meg van már öregedve az utolsó gyűjtői generáció, amely a szocializmus idején munkakörénél fogva hozzáférhetett a földből újonnan előkerülő régészeti leletekhez (csatornaásás /párttitkár, tanácselnök/, árokásás /katonatiszt/, vámvizsgálat (vámtiszt/), illetve a rendszerváltás idején hozta létre magángyűjteményét. Sajnos a kelet-európai országokban a hidegháború befejeződése után ezek a gyűjtemények a tisztázatlan tulajdonviszonyok miatt gyakran nem kerültek nyilvántartásba sem, vagy csak múzeumi, nem nyilvános nyilvántartás készült egyes tárgyokról, tárgytípusokról, hivatalos hatósági számbavétel nem történt. A gyűjtői generáció kihalása miatt ezek a szürke zónában lévő gyűjtemények általában széthullanak, az örökösök egyenként eladogatják a tárgyakat, jellemzően külföldre. Az eladogatás a hivatalos tulajdonviszony nemléte miatt csak csempészettel vagy hamis eredetigazolással valósítható meg.

A műkincsvásárlást ugyan egyesek az illegálisan megszerzett vagyon tisztára mosására használták, míg mások, és azért ez a jellemzőbb, a műkincsvásárlást a hazai tárgyi örökség megóvása, az országban tartása egyik formájának tekintették. Ez a gyűjtői védekezés sajnos annyiban valóban fel tudja menteni a hazai magángyűjtőket, hogy sok esetben nem volt megfelelő jogi eszköz a tárgyak országban tartására, csak a magán felvásárlás. Számos történet kering arról, hogy konkrétan rá kellett licitálni az éles szemű magángyűjtőnek a külföldi dilerre az ócskapiacra az áru felett állva, hogy ne tűnjön el a kvalitásos tárgy örökre az országból.

Ezekben az éles helyzetekben néha valóban nem volt mód más magatartásra, mert a rendőr kiérkezése előtt eltűnt volna az árus is és az áru is a piacról. Nem véletlenül fogadják ma is szívesen a hazai múzeumok magángyűjteményeknek, vagy egyedi tárgyaknak a felajánlását, mert több esetben a muzeológus számára nyilvánvaló, hogy az eltelt egy-két generációnyi időszakban került magángyűjtői tulajdonba a tárgy, amelyet az idős tulajdonos vagy örökösei mintegy legalizálni akarnak a múzeumnak való felajánlással. A tárgy ilyenkor a helyére, a múzeumba kerül, bekatalogizálva, tudományosan meghatározva. A gyűjtő a számára is presztízst jelentő adományozóként is szerepelhet, nem pedig eladóként; de ez is előfordul, és az ilyen vételekre az országos gyűjtőkörű múzeumoknál, ahol ez a fajta gyűjtői magatartás elsősorban megjelenik, van erre egy múzeumi keretösszeg. Alapvető kiindulópont ugyanis, hogy kvalitásos tárgy ne hagyja el az országot, azt vétellel is akár, de Magyarországon kell

tartani, valamint ha lehetséges, közgyűjteményben, a törvény biztosította lehetőségek szigorú betartásával.

Önbevallás szerint valószínűleg a Jéghegy csúcsát ismerik csak a Magyarországról származó régészeti korú tárgyakat befogadó Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyarországon kívüli eredetű tárgyakat gyűjtő Szépművészeti Múzeum munkatársai, amikor a hazai magángyűjtők számát kell megbecsülni, amely nem tér el sajnos a külföldi gyakorlattól.

Az utóbbi évtizedekben számos olyan illegális régészeti gyűjtemény keletkezett, amelynek tulajdonosa ellen büntetőeljárás indult.³⁸² Több korábbi magángyűjtő közülük „jó útra” tért és fémkeresősként együttműködik a múzeumokkal.

Fentebb már említettem a szocializmus idején és a rendszerváltás környékén keletkezett magángyűjteményekkel kapcsolatban, hogy a múzeumok célja a tárgyak helyben tartása. Az ezredforduló tájékán volt egy legalizálásnak minősülő bejelentési lehetőség, amellyel sok gyűjtő élt. Ez a több generációs, öröklés útján létrejött magángyűjteményeknek kedvezett, egyfajta menekülő útvonalat jelentett nekik a törvényesség felé. Így jöttek létre *védett régészeti magángyűjtemények*. Néhány gyűjtő megállapodást is kötött a Magyar Nemzeti Múzeummal, amely szerint gyűjteményük a számukra egyfajta presztízst jelentő múzeumra, az „ország múzeumára” száll haláluk után. A Szépművészeti Múzeum esetében gyakoribb, hogy a magángyűjtő megvételre kínál fel a múzeum számára régóta a család birtokában lévő antik tárgyakat. Ezeket, ha eredettörténetüket rendben találja, és pénzügyi kapacitása engedi, a múzeum megvásárolhatja.

A 2000-es évek elejétől Magyarországot is elértek az illegális műkinckereskedelemben megfigyelhető új trendek, amelyeket az 1. fejezetben már kifejtettem. Emellett a 2001. szeptember 11.-ei terrortámadás után a terrorveszély miatt szigorúbb lett a határellenőrzés, a személy-, a poggyász- és az utastér-vizsgálat is.³⁸³

2.1.2.2 Ausztria az 1993. évi budapesti műkinckereskedelemhez kapcsolható szervezett bűnözés egyik központja volt az 1990-es években

Ahogy az látható volt a budapesti Zsidó Múzeum 1993. végi kirablásánál is, a lopott holmit egy bécsi központra keresztül Európa-szerte terítették az 1990-es években, elsősorban román bűnözők.³⁸⁴ A kilencvenes évek közepétől kezdve Ausztria korábbi szerepe

³⁸² Az ítélethirdetéssel zárult jogesetek rendszerező jellegű feldolgozása később kutatási feladat lehet.

³⁸³ SCHMIDT 2006, 168.

³⁸⁴ EDELBACHER 2001, 179-180.

megváltozott, ennek jeleként megerősödött és differenciálódott a már korábban is jelen lévő orosz maffia. Bár az orosz bűnözői szervezetek 2001 körül szórványosan, később már strukturáltan voltak jelen Ausztriában és Bécsben 1993 óta jelen volt a kínai maffia is, de elsősorban a volt-jugoszlávok (horvátok, szerbek, bosnyákok, koszovói albánok) követték el a szervezett betöréses lopásokat ebben az időszakban. A bűncselekmények elkövetésében nőtt a külföldiek aránya. Míg 1988-ban a bűncselekmények 10, 6 %- át követték el külföldiek, 1996-ban már 19, 5 % - át. A Camorra is jelen volt az országban. A felderítési arány Ausztriában valamivel több, mint 50 %. Gyakori a betöréses lopás, orgazdaság, gyakran léteznek „vegyesvállalataik” a szomszédos keleti országokkal. Ausztriában a lakások és üzletek ellen elkövetett betöréses lopások felderítési aránya azonban 10% alatt van. A betöréses lopások 80%-át valószínűleg külföldi csoportok követték el: nem vendégmunkások, hanem nemzetközi piacon dolgozó bűnözők. Ausztria számunkra elsősorban a jogrendszer hasonlósága miatt fontos viszonyítási alap.³⁸⁵

2.1.2.3 A Seuso-kincs rendszerváltás utáni tanulságos története, a Terrorelhárító Központ és a múzeumi élet kapcsolata

A nemzetbiztonsági szolgálatok, illetve a nemzetbiztonsági szolgálatok terrorelhárító feladatait átvevő Terrorelhárítási Központ és a múzeumi dolgozók kapcsolata nagyon ritkán, csak igen indokolt esetben közvetlen. Amennyiben sor kerül erre a közvetlen kapcsolatra, az bizalmi, alkalmi kapcsolat, egy eseményhez, vagy egy nyomozási mozzanathoz köthető. Minden más esetben közvetett, áttételes, alkalmi vagy rendszeres kapcsolat valósul meg, a rendőrségen mint nyomozó szervén keresztül.

Két esetben biztosan túlmutatott a múzeumi szféra és a rendészet kapcsolata a rendőrségi kereteken és mind a két eset a Seuso-ügyhöz köthető. A Magyar Nemzeti Múzeumba a TEK szállította haza Nagy-Britanniából a kincs tárgyait 2014-ben, majd 2017-ben.

Vukán Béla nyugdíjba vonulásáig, 2019-ig irányította az 1990-ben kezdődő Seuso-nyomozást, amely már kezdetben összekapcsolódott a Sümegh József meggyilkolásának alapos gyanúja miatt elindított nyomozással.³⁸⁶ Ő volt az ORFK Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda (NNI) Műkincsvédelmi Alosztályának első vezetője. A Seuso-üggyel kapcsolatban nemcsak a magyar rendőrség, de a Scotland Yard nyomozói is többször jártak a székesfehérvári Szent István király Múzeumban, illetve Polgárdi és Kőszárhegy környékén.

³⁸⁵ VARGA 2001b, 195-196.; EDELBACHER 2001, 177-184.

³⁸⁶ HAJDÚ 2013, 30-31.

Nagyon sok újsághír jelent meg a kincsről az évek során.³⁸⁷ A jól ismert történet szerint a Sotheby's aukciósház hiába próbálta meg 1990-ben árverésre bocsájtani a kincset, 40 millió dollárról indulhatott volna meg a licit. Az árverés előtt Libanon ideiglenes korlátozó végzést kapott. Bírósági végzés nyomán került sor a kincs lefoglalására, annak ellenére, hogy a kincs libanoni eredetpapírjainak hamis voltára már 1984-ben fény derült. A kincstre 1990-ben Jugoszlávia (1993-ban Jugoszlávia megszűnése után Horvátország), majd 1991-ben Magyarország nyújtotta be tulajdonjogi igényét. Végül valamennyi ország beavatkozási engedélyt kapott a Lord Northampton alapítványa ellen folyó hírhedt new yorki perbe, amelyből Libanon tulajdoni igényét visszavonva kiszállt.

A magyar állam tulajdonjogi igényt az előző fejezetben bemutatott, az 1990-es években még hatályos 1963. évi 9. tvr. 17.§ alapozta meg a magyar jogrend szerint. A tulajdonjogi igény régészeti és természettudományos eszközökkel történő bizonyítása jelenleg is folyamatban van a MTA által 2014-ben elindított Seuso kutatási projekt révén, amelynek monografikus szinten publikált eredményei még váratnak magukra.³⁸⁸

A bíróság 1993. november 16.-án több tanúvallomás behatárolása és több bizonyíték kizárása után, elsődlegesen az amerikai ítélkezési gyakorlatban rendszeresen alkalmazott ún. McClain doktrinára támaszkodva a *The Trustee of the Marquess of Northampton 1987 Settlement* Alapítvány javára hozott ítéletet.³⁸⁹ Nagy szakmai presztízsveszteség volt a Seuso-per, ahol a Magyarországhoz köthetőség mind a régészeti, mind a természettudományos adatok, mind a Sümegh József gyilkossági ügyében elért nyomozati részeredmények alapján egyértelmű³⁹⁰, első fokon mégis pert veszített New Yorkban a magyar állam, a nyilvánvaló szakmai és jogi csúsztatásokkal szemben. Mivel a muzeológiai közvélemény előtt ismert a brit kurátorok nagy szakmai, adott esetben politikai befolyása, ezért a magyar kormány és a perrel foglalkozó szakemberek azonnal maguk mellé állítottak két nagyon fontos kurátort, a régész Colin Renfrewt, valamint a szakjogász Norman Palmert.³⁹¹ Míg az előbbi meggyőződésből, az utóbbi csak megfelelő összeg ellenében állt a magyar felperes oldalára.

Magyarország kormánya 1997-2006 között miniszteri biztosi posztot hozott létre a Seuso-kincs visszaszerzésére. 2000-ben a NKÖM miniszteri biztosaként eljáró Hajdú Évához érkezett bejelentés hatására nyitották meg újra az 1996 óta szünetelő a nyomozást, amelyet nyílt

³⁸⁷ Ezekről pl.: DÉNES 2017.; TÓTH 2014a.

³⁸⁸ A projekt honlapja: SEUSO 2019-2022.

³⁸⁹ HAJDÚ 2013, 24-34, a per részletes leírásával; GREGÓCZKI 2020, 30-34.

³⁹⁰ A vadászjelenetet ábrázoló tálon található Pelső-felirat egyértelműen a Balatont jelenti, annak ismert latin neve; más értelmezése (személynév, stb.) csaknem kizárható. A régészeti és természettudományos érvek felsorakoztatását ld. VISY-MRÁV 2013 tanulmányaiban.

³⁹¹ HUDÁK 2018a, 39-40.

eljárás keretében folytatnak. de „a feltárt tények és összefüggések a nyomozás érdekében titokban maradnak”.³⁹²

2006-ban Lord Northampton alapítványa újabb sikertelen aukciót kísérelt meg Seuso-kinccsel a Bonhams aukciósház londoni székhelyén. A tárgyak ekkor már bizonytalan eredetük miatt (és főleg a magyar ügy mellé álló két tekintélyes szakértő, Colin Renfrew régész és Norman Palmer jogász szakmai álláspontjainak köszönhetően) eladhatatlannak számítottak,³⁹³ különösen miután Magyarország újra jelezte tulajdonosi jogigényét az aukció előtt.

2007-ben előkerült Halim Korban műkincskereskedő keltezetlen levele, amelyből kiderült, hogy nem egy, hanem két rézüstben próbálta meg eladni a Seuso-kincshez tartozó ezüstitárgyakat. A másik üstben 187 ezüstkánál, 37 ezüst csésze és 5 ezüst tál volt. 1998-ban ezeket is felajánlották a Getty Múzeumnak, amely nem akarta őket megvenni. E tálak egyikét, amelyet Krisztus-monogram (krisztogram) díszített, Anton Tkalec, a kincs illegális kereskedelmével gyanúba hozott másik szereplő szerepeltette egy 2000-ben kiadott katalógusában, majd nyoma veszett. Egy Nagy Konstantin császár és négy társascsászára portréjával díszített nagy tál lehetett a Seuso-kincs elkallódott darabjai között, amely már 1990-ben felbukkanhatott a Lord Northampton és üzlettársai által megvásárolt 15 tárgyon kívül az Egyesült Államokban, mielőtt nyoma veszett volna.³⁹⁴ Amennyiben ezek az adatok hitelesek és Korban keltezetlen levelében nem hazudott, a Seuso-kincs a Magyarországra visszakerült 15 tárgy mellett további legalább 229 tárgyat tartalmazott, nem beszélve a Sümegh József által még halála előtt eladott és elajándékozott darabokról. Ezek vagy elkallódtak, vagy ma is megtalálhatók Magyarországon, de tulajdonosaik vagy nem ismerik fel a jelentőségüket, vagy félnek attól, hogy rejtekhelyükről elővegyék őket.³⁹⁵

A Magyar Állam egy több éven át tartó sikeres tárgyalássorozat útján visszaszerezte és 2014 márciusában a TEK segítségével hazahozatta az időközben kettéosztott kincs hét darabját a rézüsttel együtt.³⁹⁶ A 2014-ből származó sajtóhírekben feltűnik egy megbízható (?) koronatanú, Lelkes József, Sümegh barátjának vallomása is, aki látta a Korban levelében szereplő két üstöt, de csak negyven ezüstitárgyról tesz említést. Az egyik üstben lévő 14 ezüst

³⁹² HAJDÚ 2014, 23.

³⁹³ SEUSO 2019-2022.

³⁹⁴ VISY 2013, 222-223.

³⁹⁵ SEUSO 2019-2022.

³⁹⁶ DÁGI-MRÁV 2019, 11., 51.; Az esetről ír 2014. március 26.-ával kapcsolatban TÓTH 2014a: „... a hivatalos „kincsátadón” ott volt a parlamentben Hajdu János vezérőrnagy, a Terrorellhárítási Központ (TEK) főigazgatója. A tábornok az azóta eltelt időben először nyilatkozott a Seuso-kincs hazahozataláról. Elmondta, az általa személyesen irányított speciális egység a Londonban védőládákba csomagolt műkincsek hazahozatalát szigorúan titkos művelet keretében hajtotta végre. Erre az utasítást a belügyminisztertől kapták, egy órával a feladat végrehajtása előtt.”

edény és a másik üstben lévő 42 ezüst edény összeszámolva nem 40 db, a 187 ezüstkánálról nem is beszélve.

A történet 2017-ben folytatódott, amikor egy újabb sikeres tárgyalássorozat eredményeként a másik hét edény is visszakerült Magyarországra. A hazakerült kincslelet-együttest több vidéki múzeumban bemutatták, majd a Magyar Nemzeti Múzeum lett állandó őrzési helye.³⁹⁷ A kincs magyarországi eredetét bizonyítani kívánó tudományos vizsgálatok tovább folytatódnak a Török László akadémikus halála miatt Borhy László akadémikus által vezetett Seuso tudományos projektben.

2.1.2.4 Miért államérdek a különösen nagy értékű, az országhoz köthető eredetű műkincseket az országban, állami tulajdonban tartani, illetve visszaszerezni?

Az állam presztízsét mindig növeli tulajdonlása. A különösen nagy, felbecsülhetetlen értékű, egyedi tárgyak az UNESCO értelmezésében az emberiség közös tárgyi kultúrkincsé emlékanyagát képezik. Egy adott országhoz köthető műkincs, vagy műkincsegyüttes birtoklása a nemzetközi örökségvédelmi szakjogban és ajánlásokban egyre inkább terjedő *face serving resolution* szemlélet szellemében lehetőség szerint az anyaországot illeti, amennyiben ott a műtárgy biztonságosan elhelyezhető.³⁹⁸ A műtárgy visszakerülése nagyban elősegítheti az őrző és az anyaország politikai és kulturális kapcsolatainak építését. Gesztus értékűnek tekinthető angol részről a jelképes összegért³⁹⁹ hazakerülő műtárgy hazaérkezése, amely fontos diplomáciai esemény volt.

Tekintetbe véve, hogy hosszú idő óta van egy olyan igényes, fizetőképes turistaréteg, amely csak bizonyos kiemelt kulturális jelentőségű tárgyak, bizonyos történelmi korszakok leleteinek megtekintéséért érkezik egy adott országba, a kiemelkedően fontos műtárgy megtekintése mint úticél, a turisztikai presztízs az az azt birtokló ország számára nem elhanyagolható. A restitúciós eljárások tudományos presztízse mind szakjogászai, mind muzeológiai szakmai szempontból kiemelkedő jelentőségű. Egyértelmű tehát, hogy államérdek a különösen nagy értékű műtárgyakat az országban tartani, illetve visszaszerezni, Magyarország ezért nem adhatta fel a Seuso-kincs jogigényére irányuló törekvéseit.

³⁹⁷ DÁGI-MRÁV 2019, 11., 51.

³⁹⁸ HUDÁK 2018, 39-41.

³⁹⁹ A Seuso-kincs „ára” is jelképesnek volt tekinthető. A Magyar Állam, mint kincstulajdonos 2014-ben 15 millió Euró, majd 2017-ben 28 millió Euró kompenzációs díjat, őrzési díjat fizetett a kincs jogosulatlan őrzőinek: TÓTH 2019, 20. Ez ahhoz képest kevés összeg, hogy már 1990-ben 40 millió dollárral indult volna a kincs kikiáltási ára a Sotheby's aukción. Az aukciók kikiáltási szokásait ismerve (a minimális ötszörös szorzóval számolva) legalább 200 millió dollárért kelt volna el a kincs 1990-ben.

2.2 A régészeti örökségvédelem jogi megközelítésben

Az illegális műkinszkereskedelem nem választható el az illegális feltárástól, amelyből az újonnan a műkereskedelemben bekerülő tárgyak jelentős része származik. Maga az illegális fémkeresőzéssel a földből kinyert régészeti korú tárgy kivétele is illegális, szabálytalan földbolygatásnak, egyfajta illegális ásatásnak tekinthető. Ezért a disszertációban fontos, hogy áttekintsük a hatályos jogi szabályozást és annak előzményeit.

A kulturális örökség védelme szempontjából alapvető fontosságú a hatékony rendészeti eszközrendszer és ebben a megfelelő jogi keretek biztosította védelem. A következő fejezetben ezt a témát járom körül, feltárva a mai magyar régészeti örökségvédelem jogi hátterét.

2.2.1 Fordulópont a régészeti lelőhelyek és a kulturális javak védelmében

A Kulturális Örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) hárompilléres örökségvédelmi koncepcióval rendelkezett. A Kötv. többször módosított, és jelenlegi formájában 2018 óta hatályos végrehajtási rendelettel egészíti ki a lelőhelyek védelmére vonatkozó szabályokat. A Kötv. szerkezetében a 2001-2020 között történt számos módosítás ellenére máig releváns a régészeti lelőhelyek, műemlékek és kulturális javak védelmének nagy fejezetekre tagolt szabályozása, egy hárompilléres koncepció keretein belül. E három pillér 1. a régészeti örökségvédelem (a régészeti lelőhelyek védelme), 2. a műemlékvédelem, valamint 3. a kulturális javak védelme. Ezekre a pillérekre alapozva hozta létre 2001-ben a 2012-ig működő Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a hazai örökségvédelem csúcsszervezetét.⁴⁰⁰

2.2.1.1 Az örökségvédelmi törvény előzményei: az 1997. évi CXL. törvény és a Vallettai (Máltai) Egyezmény

A Kötv. lényeges előzménye volt az 1997-ben elfogadott, de az örökségvédelem tekintetében csak négy évig hatályban lévő 1997. évi CXL. törvény, amely bevezette a régészeti

⁴⁰⁰ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 186-196., 198-200.

örökség, a megelőző feltárás és a kulturális javak fogalmát, lehetővé téve a régészeti lelőhelyek mellett a magántulajdonban lévő kulturális javak védetté nyilvánítását és központi nyilvántartását is.⁴⁰¹

E törvény elsőként emelte be a magyar jogba az Európa Tanács által 1992-ben elfogadott Vallettai Konvenció több ajánlását.⁴⁰² Annak ellenére, hogy Magyarország az egyezményt csak a 149/2000 (VIII.31.) kormányrendeletben hirdette ki. Az Európa Tanács tagállamai, köztük Magyarország által 1992-ben Vallettában elfogadott *Európa Tanácsi Egyezmény a Régészeti Örökségvédelemről* (egy 1969-ben Londonban elfogadott egyezmény kiegészített változata) tizennyolc cikkben fogalmazott meg ajánlásokat az európai kollektív emlékezet forrásának, a történeti és tudományos tanulmányok eszközének minősülő régészeti örökség védelméről.⁴⁰³ A Vallettai Egyezmény fontos szerepet szán a régészeti lelőhelyek nyilvántartásának, tartósan megőrzendő régészetileg védett területek létrehozásának a lelőhely későbbi generációk számára történő megőrzése érdekében (2. cikk), a tiltott ásatások megakadályozásának és a fémkereső műszerek engedélyhez kötött használatának (3. cikk). Fontos eleme az egyezménynek a régészeti örökség integrált állagmegóvása, a fejlesztési tervek és a régészeti érdekek összehangolása (5. cikk), valamint a nagyobb köz- és magánfejlesztéseket megelőző ásatások közösségi vagy magánszektorból történő finanszírozása (6. cikk). Ezek az elvárások (nyilvántartás, védetté nyilvánítás, beruházók által finanszírozott ásatás, lelőhely állapotromlásának megakadályozása, illegális ásatások, illegális fémkeresős kutatások visszaszorítása) mind megjelennek majd a Kötv. különböző rendelkezéseiben.

A disszertáció szempontjából legfontosabb a Vallettai Egyezmény 10. cikke, amely a régészeti örökség elemeinek tiltott forgalmának megelőzéséről szól. Ezt a 149/2000 (VIII.31.) kormányrendeletben hirdette ki. A 10. cikk nemcsak a részes államok illetékes hatóságait, hanem a tudományos intézmények (múzeumok) képviselőit is együttműködésre kéri. Emellett nemcsak az állami, hanem a magántulajdonban lévő múzeumoknál is szorgalmazza, hogy ne vásároljanak meg olyan régészeti leleteket, amelyek tiltott ásatásból, vagy hivatalos ásatásból, de törvénytelen módon jutnak el a múzeumokhoz.

⁴⁰¹ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 155-169.

⁴⁰² BÁLINT 2017, 129.

⁴⁰³ KARTÁK 2011, 378-384; GREGÓCZKI 2020, 13-14.

2.2.1.2 A disszertáció szempontjából releváns alapfogalmak és az örökségvédelmi törvény hárompilléres szerkezete

A Vallettai Egyezmény ajánlásait több tekintetben elfogadó és beépítő Kötv. 7. § számos módosítást követő hatályos állapotában 46 alapfogalmat tisztáz. A korábbi jogszabályokhoz képest az ingatlan örökségvédelem területén pontosítja a kulturális örökség elemei, a műemlék, a műemléki érték, a nyilvántartott régészeti lelőhely, a régészeti emlék, a (legális) régészeti feltárás, a régészeti lelőhely, a védetté nyilvánított régészeti lelőhely és a védett örökség fogalmát. A fogalmak pontos meghatározása fontos, mert az illegális műkiárusítással szorosan kapcsolatba hozható illegális régészeti feltárások, lelőhely-rongálások mint bűncselekmények a kulturális örökség Kötv.-ben meghatározott elemeinek sérelmére következnek be.

A fogalmak tisztázását követően a Kötv. a három pillérre épülő struktúrának megfelelően először a régészeti örökségvédelemről (7/A - 27/B §), majd a műemlékvédelemről (28 – 45 §), végül a kulturális javak védelméről rendelkezik (46 – 61/A §). A nemzeti és történelmi emlékhelyek védelméről és az Európai Örökség Díj nemzeti szintű előzetes kiválasztásáról külön rendelkeznek a 61/B – 61/O §-ok.

Az előzőktől elkülönül a III. rész, amely a kulturális örökség elemeire vonatkozó közigazgatási hatósági eljárásokat és szankciókat mutatja be (62-85. §), végül az örökségvédelmi hatástanulmányról (85/A §), a védett örökségi elemek állami elővásárlási jogáról (86 - 87 §), a hatályba lépésről (89 §), az átmeneti rendelkezésekről (90 - 92/J §), a felhatalmazásokról (93 §), végül az Európai Unió jogának való megfelelésről (94 §) rendelkezik.

2.2.1.3 Az örökségvédelmi törvény jelenleg hatályos végrehajtási rendelete

A Kötv. sokszor módosított végrehajtási rendeletei közül jelenleg az egységes szerkezetbe foglalt 68/2018. számú *Kormányrendelet a kulturális örökség védelméről kapcsolatos szabályokról* van hatályban. A rendelet 2. §-ban megfogalmazott alapfogalmak között két új fogalom szerepel, amely a disszertáció szempontjából releváns: ez a *szabálytalan tevékenység* és a *tájképi jelentőségű régészeti lelőhely*. A 10. sorszámmal jelölt definíció a szabálytalan tevékenységről alkalmazható a régészeti lelőhelyek illegális feltárására, a 11. definíció a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény erejénél fogva *ex lege* védett földvárak, kunhalmok, halomsírok, tell-települések tájképi jelentőségére mutat rá (a régészeti szempontból pontatlan és kevésbé értelmezhető kunhalmokat halomsírokként és tell-

településekként is értelmezve), kiegészítve az erődök, várak, templomok maradványaival. A Kormányrendelet az alapfogalmak után a 3-4. §-ban rögzíti az örökségvédelmi hatóságok és tanácsadó testületek legfontosabb feladatait. A II. fejezet a régészeti lelőhelyek és műemlékek nyilvántartási és védetté nyilvánítási szabályait rögzíti (5-20.§), a III. fejezet a régészeti örökség védelmét, kiemelten az ásatásokra és a régészeti örökségvédelmi hatóság (régészeti felügyelők) tevékenységére vonatkozó részletszabályokat taglalja (21-55, 82-90 §). A műemlékek védelmének szabályozásával az 56-81. és a 82-90. § foglalkozik. Ezután az örökségvédelem nem hatósági feladatairól van szó (településrendezési, településfejlesztési tervek véleményezése, örökségvédelmi szaktanácsadás tulajdonosok számára, 91- 92. §). A kulturális javakkal kapcsolatos hatósági feladatokat és eljárásrendeket részletezik a 93-117. §-k.

2.2.1.4 A disszertáció szempontjából legfontosabb régészeti örökségvédelmi rendelkezések

A Kötv. és a Kormányrendelet régészeti örökségvédelmi fejezeteinek rendelkezései közül csak a disszertáció eredményei szempontjából releváns passzusokat mutatom be és értelmezem. A Kötv. 8. § az 1949-1981 között kiadott muzeális emlékeket védő törvényerejű rendeletek alapkoncepcióját folytatja, így valamennyi földben, vizek medrében rejtőző, vagy onnan előkerülő földfelszínen szóródó, vízben és más helyen található régészeti leletet védettnek és állami tulajdonnak tekint. Emiatt megtiltja a régészeti lelet kereskedelmi forgalomba hozatalát, mert az állami tulajdonban álló, védett régészeti leletet nem lehet legális módon kereskedelmi forgalomba hozni. A Kötv. 9-10. §-k és a 19. § (2) szakasz, a 20. §-t is hozzáértve, nemcsak a leleteket, hanem a lelőhelyeket is védi. Előírja, hogy a lelőhelyek, és tágabb értelemben a régészeti örökség elemeinek eredeti állapotát kell megőrizni; a régészeti lelőhelykontextusok a szakember (MA diplomával rendelkező régész) által végzett, jól dokumentált ásatások kivételével nem bolygathatók. Azaz a régészeti lelőhelyek bármilyen illegális feltárása, bolygatása a Kötv. szerint illegális tevékenység, ugyanígy a régészeti leletek bármely célú kereskedelme is. A Kötv. 9-10. §- k előírásait a végrehajtási rendelet 21 § (1-2) szakaszai pontosítják. E két szakasz azért fontos, mert illegális lelőhely-rombolás esetén bizonyítani kell, hogy nemcsak a rétegsor feletti felső humuszréteget bolygatta meg az elkövető, hanem a rétegek átvágásával, a leletek eredeti helyéről történő elmozdításával a történeti-régészeti kontextus megsérült, emiatt a lelőhely állapotromlása, megbolygatása következett be.

Fontos, hogy a 11. § szerint valamennyi nyilvántartásba vett régészeti lelőhely *ex lege* régészeti védettség alatt áll (ez a korábbi törvényerejű rendeletekhez képest, a Máltai (Vallettai)

Egyezménnyel összhangban egy jelentős előrelépés), vagyis a korábbi törvényerejű rendeletek szabályozásával ellentétben a régészeti lelőhelyek és a műemlékek jogszabályi védelme önmagában nem hatósági feladat, nem határozatban történik, emiatt fellebbezni sem lehet ellene. A 12. § szerint a kiemelkedő jelentőségű lelőhelyek védetté nyilvánítása céljából elindítható egy védési eljárás jogszabály-előkészítési feladat, amelyet a Miniszterelnökség végez. A régészeti lelőhelyek és műemlékek védetté nyilvánítása miniszteri rendeletben történik.⁴⁰⁴ Ugyanezek a szabályozások vonatkoznak az ún. *régészeti műemlék*nek nevezett, műemlékké nyilvánított régészeti lelőhelyekre, vagyis a régészeti és műemléki védeltséget egyaránt élvező régészeti lelőhelyekre is.⁴⁰⁵

A jelenleg hatályos 68/2018. évi végrehajtási rendelet a korábbi végrehajtási rendeletek előírását átvéve a védetté nyilvánított lelőhelyeken minden 30 cm mélységet meghaladó földmunkát az illetékes örökségvédelmi hatóság engedélyéhez köt az 53. § szerint. Ez az előírás a védett lelőhelyek rendszeres ellenőrzésére vonatkozó előírásokkal együtt az ezredforduló óta hozzájárult ahhoz, hogy az illegális fémkeresősök egy része a védetté nyilvánított lelőhelyeket jobban elkerüli. A régészeti kontextus, a rétegsor nagy valószínűséggel jelentkezik a régészeti lelőhelyen 30 cm mélység alatt, de ez függ a lelőhely típusától és a topográfiai helyzetétől is. Néha pár cm-re a fölfelszíntől is már jelentkezik a régészeti kontextus. Ennek engedély nélküli megbolygatása a Kötv. és a végrehajtási rendelet passzusai szerint a nyilvántartott lelőhelyeken is tilos.

Különösen fontos a 91.§, amely a műemlékekre vonatkozó 90.§-al együtt kimondja, hogy a 2001 előtt, pl. az 1949. és 1989. évi törvényerejű rendeletekben védetté nyilvánított lelőhelyek és műemlékek folytatólagosan, vagyis e törvény hatálya alatt is védeltség alatt állnak. Ezáltal a régészeti lelőhelyeket megbolygató beruházók vagy illegális kincsvadászok nem hivatkozhatnak arra, hogy nem ismerhették a régi védési határozatokat, nem tudhattak arról, hogy éppen egy védett lelőhelyet bolygatnak meg és hogy a régi védeltségeket, ha voltak is, ma már nem kell figyelembe venni.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ A régészeti védési eljárások szabályozását és a Kötv. elfogadása után kialakított régészeti védetté nyilvánítási stratégiákat ld.: NAGY 2018a, 275-284.

⁴⁰⁵ Az elnevezés hátteréhez és magyarázatához ld. NAGY 2018a, 277.

⁴⁰⁶ A nyergesújfalui Sánc-hegy keleti oldalában régészetileg, műemlékileg és természetvédelmileg védett, emellett világörökségi várományos területen (szak)hatósági hozzájárulás nélkül építkező SPAR áruház jogi képviselője 2007-ben éppen a 90-91. §-oknak köszönhetően vesztett el egy kártérítési pert az 1951. évi védeltséget utólagosan bejegyző területileg illetékes földhivatal és a KÖH ellen. A KÖH ugyanis igazolni tudta az 1949. évi 13. sz. tvr. alapján 1951-ben védetté nyilvánított lelőhely folytatólagosan védett státusát. A védetté nyilvánított jogi státusról és a korábban védetté nyilvánított lelőhelyek revíziójáról: NAGY 2018a, 275-276.

A rendszerváltás óta a beruházásokhoz és nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások domináns szerepet játszanak a régészeti feladatellátásban. Megnövekedett jelentőségüket jelzi a megelőző feltárások és a nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző feltárások rendjének részletes szabályozása az Ötv. 20 – 27/B §-aiban, valamint a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 30–46. §-aiban.

A földkitermeléssel járó építkezésekkel kapcsolatosan a Kötv. 19. §-a alapján Magyarországon is kötelező a megelőző régészeti feltárás a már ismert régészeti lelőhelyeken.⁴⁰⁷ A Vallettai (Máltai) Egyezmény 6. cikkének betartása iránti igény és a nemzeti örökségért való aggodás érződik a beruházók által már két évtizede sérelmezett 19. § (3) és (4) szakaszokban, amely a beruházásokat megelőző feltárások költségeit nem állami közpénzből finanszírozza, hanem a magánszektorra, azaz a beruházókra terheli. Ez az érdekütközés napi feszültségeket idéz elő a beruházói és a régészeti szektor között. A régész így versenyt fut az idővel, hogy ne hátráltassa munkát. Mivel a régészeti feladatellátás drága, viszonylag lassú, a leletek tárolása költségigényes, a leletek értelmezése azonban bonyolult, ritkán tud azonnali és egyértelmű választ adni a közvéleményt aktuálisan érdeklő történeti kérdésekre (ld. pl. a magyar őstörténet ma is megoldatlan kérdéseit), a Kötv. pedig megköti a beruházó kezét, ezért a régészeti örökségvédelem ügye hazánkban – más európai országokhoz hasonlóan, gyakran ellentmondásokkal terhelt. Fokozza a problémát, hogy a rendszerváltás óta, az elmúlt harminc évben az autópálya-építkezések, a városrendezések nyomán hazánkban több régészeti lelet került elő, mint a régészeti gyűjtés kezdete óta, a megelőző közel kétszáz évben együttvéve. Az elmúlt két évtizedben a szaporodó nagyberuházások miatt keletkező erős beruházói érdekek és az örökségvédelmi szakemberek gyakori koncepcionális összeütközése miatt a hatékony érdekvédelem mindkét fél számára rendkívül megnehezült. Ezt azért fontos megemlíteni, mert a (nagy)beruházások „akadályozása, késleltetése” miatt a régész szakma érdekérvényesítő képességének folyamatos csökkenése a 21. század első két évtizedében rányomta a bélyegét a régészeti korú tárgyak és régészeti leletek illegális feltárása és kereskedelme elleni küzdelem hatékonyságára is. Gyakorlatilag az ország infrastrukturális fejlődésének hátráltatása miatt kvázi leépítették a jól működő örökségvédelmi intézményrendszert, amelyhez a rendészeti igazgatás kapcsolódott. Jó gyakorlatok ma is vannak, de az átfogó intézményi struktúra és annak érdekérvényesítő képessége ma lényegesen gyengébb, mint korábban.

⁴⁰⁷ A nagyberuházások megkezdése előtt egy ún. Előzetes Régészeti Dokumentációt (ERD) kell készítenie a beruházó számára a Várkapitányság NZrt. munkatársainak, 2022-től a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársának, amely pontosan tartalmazza a régészeti lelőhely becsült kiterjedését a beruházás leendő területén: Kötv. 23/C §

2.2.1.5 A kulturális javak fogalmának értelmezése az örökségvédelmi törvény alapján

A kulturális javak összefoglaló szóhasználata az ingó tárgyi örökséget jelenti. Értelmezési körébe beletartoznak a régészeti emlékek is a Kötv. 7.§ 10. pontja szerint, röviden fogalmazva a régiségek és a műalkotások.⁴⁰⁸ A Kötv. a kulturális javak körébe sorolja az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékeit és egyéb bizonyítékait, az ingatlanok kivételével, valamint a művészeti alkotásokat. A pontos definíciókat is meghatározza a Kötv. jelenleg hatályos szövege.

A fejezet fókuszában a *régészeti korú kulturális javak* állnak, amelyek az emberiség és Magyarország történelmének 1711 előtt készült tárgyi emlékei: vagy régészeti leletek, amelyek Magyarország földjéből kerültek elő, vagy földbe soha nem kerülő, évszázadokon keresztül gyűjteményekben őrzött, 1711 előtt készült tárgyak. A hivatkozott törvény szerint *régészeti korú tárgynak* minősül a bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy. *Régészeti lelet* pedig a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. A disszertációban régészeti korú *kulturális javak* fogalma alatt, a törvény megfogalmazásának megfelelően, a régészeti korú tárgyakat és régészeti leleteket értem. A Kötv. értelmezése szerint tehát valamennyi 1711 előtt keletkezett, a kulturális javak körébe tartozó műtárgy, ami bizonyíthatóan gyűjteményekben fennmaradt, régészeti korú. A gyűjteményekben fennmaradt régészeti korú tárgyak azonban nem régészeti leletek, mert nem a földből kerültek elő (például a magyar Szent Korona és más kiemelkedő kvalitású tárgyak).

A régészeti feladatkör lehatárolása így már önmagában több problémát vet fel. Műalkotásnak tekinthető számos kiemelkedő kvalitású régészeti korú tárgy vagy akár régészeti lelet is (bár az jóval ritkább, éppen a földben töltött idő hatásai miatt), így a régészeti leletek és a régészeti korú tárgyak jelentésének halmazai nem teljesen fedik egymást. Megismételve tehát, minden régészeti lelet régészeti korú tárgy is egyben, de nem minden régészeti korú tárgy régészeti lelet, azaz a gyűjteményekben fennmaradt régészeti korú tárgyak nem minősülnek régészeti leleteknek.

Mindebből az is következik, hogy a 2. fejezet előző alfejezeteiben esettanulmányként bemutatott kulturális (régészeti) örökségi elemek közül a Kötv. definíciói szerint az Aquincumi Múzeumból elrabolt római kori tárgyak közgyűjteményben őrzött régészeti leletek (hiszen

⁴⁰⁸ BUZINKAY é.n. a

ásatások nyomán kerültek elő), a dunaszekcsői Marcus Aurelius portré és a Seuso-kincs darabjai régészeti lelőhelyen földmunka közben előkerült, be nem jelentett régészeti leletek, utóbbiak egyúttal egy bizonyíthatóan összetartozó tárgyegyüttes darabjai is. A Békésgyűjtemény 1711 előtt keletkezett tárgyai bizonyítottan gyűjteményből származó régészeti korú tárgyak, pedig eredetileg ezek is régészeti leletek voltak, mielőtt gyűjteménybe kerültek volna: egyiptomi, kis-Ázsiai, japán, benini, közép-amerikai (olmék) provenienciával, amelyek valamikor szintén földből kerültek elő, valahol a nagyvilágban (ld. a 2. függelék).

2.2.1.6 A kulturális javak védelmének hatósági szabályozása a Kötv. és a jelenleg hatályos végrehajtási rendelete alapján

A Kötv. a kulturális javakról szóló nagy fejezetében a rendszerváltás előtti törvényerejű rendeletek alapkoncepcióját követve megkülönbözteti egymástól a muzeális intézményekben, levéltárakban, könyvtárakban őrzött és nyilvántartott *ex lege* védett kulturális javakat (46.§) a kulturális javak védelmével foglalkozó illetékes hatóság (műtárgyvédelmi hatóság) által hatósági eljárás során határozatban védetté nyilvánított kulturális javaktól (47, 51-52. §).

Ez utóbbiak a 47. § (1) szakasz szerint a kulturális örökség pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű javai és (magán)gyűjteményei. Az *ex lege* védett, közgyűjteményben őrzött régészeti korú tárgyak és a legális régészeti kutatások eredményeképpen közgyűjteménybe kerülő régészeti leletek ugyanúgy részét képezik a védett kulturális javak halmazának, mint a pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű régészeti korú tárgyak és (magán)gyűjtemények, amelyek a művészettörténeti jelentőségű műtárgyakhoz hasonlóan szintén védetté nyilváníthatók.

Hatósági feladat és határozatban történik a kulturális javak esetében a védetté nyilvánítás. Ezt jelenleg a Miniszterelnökségen az *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály* végzi el és adja ki a határozatot a Kötv. 47.§ és a 68/2018. Korm. rendelet VIII. fejezetében nevesített eljárásrend szerint. A műtárgyvédelmi hatóság, azaz a műtárgyfelügyelet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szervezetéhez tartozott 2012. szept. 29.-ig, majd a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központhoz 2016. dec. 31.-ig. A Műtárgyfelügyeleti Iroda 2017. jan. 1.-től átkerült a Miniszterelnökség kötelékébe, neve pedig *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály* lett.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ BUZINKAY é.n. b.

A Kötv. 51-52.§-k előírása a magánbirtokos kötelezettségeiről már a magángyűjteményeket megvédő 1949. évi 13. sz. tvr.-ben is szerepelt, de az idők folyamán egyre részletesebbé és szabályozottabbá vált. A határozatban védetté nyilvánított műtárgyak kiviteli engedélyeztetése szintén hatósági feladat, amelyet a *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály* (MHF) lát el a Kötv. 55 -56. §-a és a 68/2018.(IV.9.) Kormányrendelet 93., 97. és 98.§-ai alapján (ezek az MHF, a rendeletben „*kulturális javak hatósága*” fő feladatai). A Kötv. 55. § (5) szakasza alapján az illetékes hatóság ideiglenes kiviteli engedélyként elfogadja az Európai Unió tagállamaiba történő kivitele esetén a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK rendelet céljából a Bizottság 1081/2012/EU végrehajtási rendelete 13. cikke alapján kiállított általános nyílt engedélyt. Az az EU-n kívüli harmadik országba szállított kulturális javak tagállami kiviteli engedélyeztetését és egységes ellenőrzését irányozza elő a 116/2009/EK rendelet a közösség külső határainál (a tagállami kiviteli engedélyeket az egész EU-ban elfogadva). Fontos, hogy a rendelet 1. mellékletében az ásatásokból és gyűjteményekből származó régészeti korú kulturális javak korát 100 évnél idősebbnek adja meg, tehát a Kötv.-ben szereplő 1711. év, mint választóvonal az EU-ban nem érvényesül, 19. századi tárgyak is régészeti korúnak számítanak.

Nemcsak a kulturális javak kivitelének, hanem a behozatalának ellenőrzését is előíranyozta az EU a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló, 2019. ápr. 17-i (EU) 2019/880 európai parlamenti és tanácsi rendeletben. A behozatali engedélyeztetés eljárásrendjéről szóló 4. cikkben nevesített kulturális javak között a régészeti ásatások leleteinek minimális kora a B rész mellékletei szerint 250 év. Az illegális műtárgykereskedelem akadályozása szempontjából relevánsak a Kötv. 56. § (4-5) szakaszai. A szabályozás fontos előrelépés a kulturális javak illegális mozgásának feltartóztatására, mivel vizsgálja az áru eredetét, de csak akkor, ha a kulturális javakkal visszaélő kérelmező kiviteli engedélykérelmet nyújt be és ezáltal lebukik. Kérdéses, hogy hivatalból hány illegálisan kivitt tárgynak tud a nyomába eredni a hatóság, nyomozószervek segítségét igénybe véve.

A kulturális javak, köztük a régészeti örökség védelme kiterjed a felügyeleti munkára is. A műtárgyfelügyelet további, nem hatósági feladata a Kötv. 64.§ a) és b) pontjai mellett a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 95. § szerint a nyomozószervekkel együttműködésben néhány olyan fontos feladat, amelyet itt szó szerint fogok idézni:

„a) támogatást nyújt a rendőrség és a vámhatóság munkájához a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében,

b) ellátja a kulturális javak visszakövetelésével, továbbá visszaadásával kapcsolatos teendőket a Kötv. 64. § a) pontja alapján,

c) részt vesz a jogtalanul eltulajdonított kulturális javak nemzetközi információcseréjében a Kötv. 64. § b) pontja szerint,

d) részt vesz az állami vagy helyi önkormányzati fenntartású közgyűjtemény, muzeális intézmény alapleltárából visszaigényelt kulturális javak visszaadására vonatkozó igények elbírálásában.”

Feladataiból ideális esetben az alábbi további feladatok következnek, szoros együttműködésben az illetékes nyomozó szervekkel:

-az illegálisan mozgó régészeti korú leletek felkutatása,

-a hatósági értékbecslés elvégzése,

-a lopott régészeti korú tárgyak külön adatbázis(ok)ban való nyilvántartása, valamint

-az illegálisan mozgó régészeti korú tárgyak megőrzését illetően azok állami tulajdonban, valamint az országhatáron belül tartása.

A régészeti korú tárgyakra vonatkozó egyedi szabályok azonban 2020-ban hatályukat veszítették (97.§), így a régészeti korú tárgyakra és régészeti leletekre jelenleg nincsenek speciális szabályok a kormányrendeletben.

Már 2004-ben, az egykori KÖH szárnyai alatt létrejött a lopott és eltűnt műtárgyak adatbázisa, az Egységes Műtárgytár (EMT),⁴¹⁰ amely ma is működik, de elsősorban művészettörténeti jelentőségű műtárgyakra koncentrált, a régészeti leletek nem élveznek prioritást.

A rendészeti tevékenységhez való szoros kapcsolódása miatt az eltűnt kulturális javak köröztetésére vonatkozó releváns passzusokat fontosságuk miatt szintén szó szerint kell idéznem:

„Kötv. 53/A. § (1) Ha a hatóság hatósági ellenőrzés vagy az 52. § (2) bekezdése alapján lefolytatott ellenőrzése során, vagy bejelentés alapján megállapítja, hogy a kulturális javak körébe tartozó tárgy őrzési helye ismeretlen (a továbbiakban: eltűnt kulturális javak), az őrzési hely megállapítása érdekében elrendeli annak körözését.

(2) A hatóság a körözési eljárás eredményeként megtalált eltűnt kulturális javak őrzési helyét a 73. § szerinti nyilvántartásba veszi.

(3) Ha a körözés elrendelésének oka megszűnt, a hatóság a körözést visszavonja.

⁴¹⁰ BUZINKAY é.n. c.

53/B. § (1) Az e törvény 71. § (2) bekezdése c) pontja szerinti nyilvántartásba bejegyzett kulturális javak előkerülése esetén a hatóság megvizsgálja a nyilvántartásból történő törlés indokoltságát.

(2) Kétség esetén a tárgy birtokosa köteles bizonyítani a birtoklás jogszerűségét és azt, hogy a tárgy birtokba vétele vagy tulajdonjogának a megszerzése során úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, különös tekintettel a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény 3. § (3) bekezdésében foglalt szempontokra.

(3) Amennyiben a tárgy visszaadása iránt igényt terjesztenek elő, és az igényt igazolják, a birtokos köteles a tárgyat az igénybejelentő részére visszaadni.

(4) Amennyiben a birtokos bizonyítja, hogy a (2) bekezdésben foglaltak szerint járt el, a visszaadásakor az igénybejelentőtől méltányos és ésszerű kártalanítás illeti meg.

(5) Kulturális javak kereskedelmi forgalomban – így különösen árverésen – történő átruházása esetén a (2) bekezdés szerinti eljárásra a kereskedő köteles, ezért a vevő részéről a (2) bekezdésben foglaltakat teljesülniük kell tekinteni.

(6) A tárgy visszaadásának elrendelése iránti keresetet bírósághoz kell benyújtani, a bíróság dönt a visszaadás elrendeléséről és a kártalanításról.”

Ez a szabályozás is előrelépés a kulturális javakkal való visszaélés feltartóztatásában, de csak a hatóság által védetté nyilvánított műtárgyakra és gyűjteményekre vonatkozik, amelyek a hatóság látókörében vannak és rutinszerűen ellenőrzi őket, vagy amelyeket egy műkincskereskedő vagy aukciósház megszerez és árverésre kerül sor. Mivel a Kötv. Magyarország területén hatályos, magyarországi árverések figyelésére és a kikiáltott tárgyak papírjainak ellenőrzésére van lehetőség. A hatóság látókörén kívül maradó régészeti tárgyak köröztetésére aligha kerül sor.

Nagyon fontos a Kötv. 61/A. §-a is, amely szerint „Kulturális javakat fémkereskedő fémkereskedelmi tevékenység céljából kizárólag a hatóságnak az átvett tárgyakat egyedileg megjelölő engedélyével vehet át.” Mivel a kulturális javak körébe a régészeti korú fémtárgyak és a régészeti leletként is előkerült fémtárgyak is beletartoznak, a hatóság ezen a ponton, ha van rá kapacitása, be tud avatkozni a fémkereskedő tevékenységébe.

A kulturális javak hatóságának széles körű feladatait részletező Kormányrendelet 93. §-a disszertációban vizsgált kérdések és folyamatok szempontjából is fontos. Számos olyan feladatot is nevesít ugyanis a 93. §, amely az értekezés nemzetközi kontextusokról szóló fejezetekben bemutatott nemzetközi egyezmények, valamint a kulturális javak kivitelének és behozatalának európai uniós irányelvek szerinti magyarországi végrehajtását írják elő.

Mindez azt is jelenti, hogy az értekezésben vizsgált kérdések szempontjából legfontosabb három nemzetközi egyezmény, az 1954. évi hágai, az 1970. évi párizsi és az 1995. évi UNIDROIT magyarországi jogrendbe való átemelése és végrehajtása 1957,⁴¹¹ 1979⁴¹² és 2001⁴¹³ óta folyamatosan történik. Jelenleg mindezen feladatokat a Miniszterelnökségen működő *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály* látja el. A kormányrendelet 93. §-a alapján ez a főosztály a Magyarország európai uniós csatlakozásakor hatályba lépő jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásának eljárásrendjét szabályozó 2001. évi LXXX. törvény 7. § által kijelölt központi hatóság. A törvény jelenleg hatályos módosítása az Európai Parlament és a Tanács a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2014/60/EU irányelvének (2014. május 15.) való megfelelést is szolgálja.⁴¹⁴ A főosztály ellátja a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK tanácsi rendelet és a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló, 2019. április 17-i (EU) 2019/880 európai parlamenti és tanácsi rendeletben nevesített hatósági feladatokat, amelyeket az illegális műkincskereskedelem visszaszorítása érdekében alkotott meg az Európai Unió.

2.2.1.7 A régészeti lelőhelyek és kulturális javak közhiteles hatósági nyilvántartása

Az ingó és ingatlan örökségvédelem biztosítása érdekében a régészeti lelőhelyek és műemlékek nyilvántartása hatósági feladat, csakúgy, mint a régészeti korú műtárgyak nyilvántartása.⁴¹⁵ A nyilvántartásban szereplő adatokról bárki számára kiadható hatósági bizonyítvány.

A Miniszterelnökség közhiteles hatósági nyilvántartásának alapja egy már 2001 előtt, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal jogelődje, a régészeti örökségvédelemmel és kulturális javak védelmével foglalkozó Kulturális Örökség Igazgatósága (KÖI)⁴¹⁶ idején létrehozott SQL alapú adatbázis (a KÖI keret). A műemlékeket és a régészeti lelőhelyeket tartalmazó modulok

⁴¹¹ A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. május 14.-én kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről szóló 1957. évi 14. törvényerejű rendelet.

⁴¹² A kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. november 14. -én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről szóló 1979. évi 2. törvényerejű rendelet.

⁴¹³ 2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló UNIDROIT egyezmény kihirdetéséről

⁴¹⁴ Az irányelv jelentőségének rövid bemutatása: GREGÓCZKI 2020, 26-27.

⁴¹⁵ CSÁKVÁRI 2015, 56.

⁴¹⁶ Létrejöttének okait és feladatait részletesen bemutatja KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 155-169, 180-181.

nézegető felülete elterjedt, informális nevén a Miniszterelnökség engedélyével régészkatatók számára hozzáférhető IVO.⁴¹⁷ Szepe fontos, mivel mind a három területen (a már korábban kifejtett ún. három pillérhez kapcsolódóan) hatósági feladatot lát el: a régészeti lelőhely-nyilvántartást, a műemléki nyilvántartást és a műtárgy-nyilvántartást, ezek moduljai ideális esetben egy rendszerre kapcsolód(ná)nak össze. A régészeti lelőhely-nyilvántartás 2019 tavaszától már nem az Örökségvédelmi Hatósági Főosztályhoz, hanem a Régészeti Osztályhoz tartozik, amely talán hatékonyabb munkát eredményez.

Ezek mellett a harmadik modul az eredeti SQL alapú adatbázisban a kulturális javakat tartalmazza. A műtárgy-nyilvántartást azonban csak a Műtárgyfelügyeleti Főosztály munkatársai láthatják (szerepelnek benne a műtárgytulajdonosok személyes adatai), ezért, vagyis magángyűjtők adatainak védelme miatt) a régészeti szakmának igen töredékesek az ismeretei a hazai helyzetről a régészeti leleteket és tárgyak veszélyeztetettségét illetően. Ennek szerkezetét és tartalmát hozzáférés hiányában a Kötv. alapján tudom bemutatni:

„Kötv. 73. § (1) A védetté nyilvánított kulturális javak esetében a nyilvántartás tartalmazza:

a) a tárgy részletes leírását, valamint az azonosítását lehetővé tévő egyéb adatokat;
b) a tárgy tulajdonosának és birtokosának természetes személyazonosító adatait, valamint lakcímét;

c) a tulajdonszerzés idejét és módját;
d) a tárgy – állandó, illetve ideiglenes – őrzési helyét;
e) a jogszabályban meghatározott egyéb adatokat.

(2) A jogellenesen eltulajdonított kulturális javak esetében a nyilvántartás tartalmazza:

a) a tárgy részletes leírását, valamint az azonosítását lehetővé tévő egyéb adatokat;
b) a tárgy tulajdonosának és birtokosának természetes személyazonosító adatait, valamint lakcímét;

c) a cselekmény elkövetésének az idejét és helyét;
d) az eljáró szerv nevét és ügyszámát.”

A nyilvánosság számára csak az Egységes Műtárgytár (EMT) keresőfelülete érhető el, amellyel nem lehet átfogó képet kapni egy-egy tárgyra, tárgycsoportra vonatkozó szakmai kérdésről. A Miniszterelnökség Építésügyi, Építészeti és Örökségvédelmi Helyettes Államtitkárságának közhiteles hatósági nyilvántartása szerint a nyilvántartásba vett régészeti lelőhelyek száma

⁴¹⁷ Az IVO nevét onnan kapta, hogy Ivó névnapon készült el.

Magyarországon naprakészen vezetett, minden nap pontosan meghatározható; 2021. dec. 20.-án éppen 61214 db.⁴¹⁸ Ez a szám mindenképpen kevés, egyes becslések szerint a lelőhelyek hozzávetőleges száma 140 ezer lehet.

A földből kikerülő régészeti leletek száma a fémkeresőzés, valamint az elmúlt hetven évben keletkező számos illegális régészeti magángyűjtemény megléte miatt nem csekély. Amennyiben a régészeti leletek nem kerülnek közgyűjteménybe, vagy nem egy olyan legális magángyűjtemény részét képezik, amelynek tárgyait a *Műtárgyvédelmi Hatósági Főosztály* határozatban védetté nyilvánította, aligha szerepelnek a közhiteles hatósági adatbázis műtárgy moduljában, a Magyar Állam nem tartja őket számon.

Összefoglalóan elmondható, hogy a Kötv. és a végrehajtási rendelete, vagyis a jelenlegi rendszer szerint a jogkörök az alábbi intézmények között oszlanak meg, amelyet a rendőrségnek ismernie kell ahhoz, hogy kapcsolódni tudjon hozzájuk (a 2022. január 1. utáni állapot szerint):

1. Miniszterelnökség:

a.) Műtárgyfelügyeleti Főosztály: valamennyi, műtárgyakkal kapcs. hatósági feladat);

b.) Régészeti Főosztály: a régészeti nyilvántartási ügyek /IVO/ kezelésében hatóság

2. a kormányhivatalokban működő Örökségvédelmi Hatóság: a megyei régészeti felügyelők mindent végeznek, amit a Kötv. és a végrehajtási rendelet előír, a nyilvántartási feladatok kivételével),

3. Szépművészeti Múzeum, az Antik Gyűjtemény régészei (extra Hungariam tárgyak eseti szakértői feladatait látja el a Műtárgyfelügyeleti Főosztály számára - ritkán)

4. Magyar Nemzeti Múzeum: a Régészeti Osztály régészei az intra Hungariam tárgyak eseti szakértői feladatait látja el a Műtárgyfelügyeleti Főosztály számára – szinte naponta; emellett a nagy területű feltárásokkal foglalkozik /ásatás, geofizikai mérés, terepbejárás/ a Nemzeti Régészeti Intézet /MNM NRI/)

5. Lechner Tudásközpont (miniszterelnökségi háttérintézmény): szakértés, szakmai háttérfeladatok biztosítása a nyilvántartással és védelemmel kapcsolatban

⁴¹⁸ Az engedéllyel használható adatbázis az alábbi linken érhető el: <https://ivo.lechnerkozpont.hu> (lekérdezés ideje: 2021. dec.20.)

2.2.1.8 Jutalmazás és büntetés az örökségvédelmi törvényben és végrehajtási rendeletében, az örökségvédelmi bírság

A Kötv., és a Kormányrendelet örökségvédelmi előírásait betartó személyek jutalmazása, és a törvénysértő módon eljáró természetes és jogi személyek szankcionálása külön-külön paragrafusokban jelenik meg a törvényben és a végrehajtási rendeletben.

A Kötv. létrejötte óta jelen van a törvényben az ún. *örökségvédelmi bírság* mint szankció, amelynek előzményei az 1963-ban kiadott, 1975-ben és 1981-ben módosított örökségvédelmi témájú törvényerejű rendeletekben szabálysértésként és szabálysértési bírságként volt jelen. Az Örökségvédelmi bírságról részletesen rendelkezik a Kötv. 82. §-a: A bírság kiszabása önmagában elrettentő erejű lehetne a régészeti lelőhelyek illegális megbolygatói, feltárói, fosztogatói számára, de a Kötv. nem tesz utalást arra, hogy az állami tulajdont képező régészeti leletek eltulajdonítói és a régészeti lelőhelyek megrongálói rongálást, kulturális javakkal való visszaélést, mint bűncselekményt is elkövetnek egyúttal, amennyiben a bűncselekmény elkövetése rájuk bizonyítható. Az örökségvédelmi bírsággal sújtott törvényszegések, mint közigazgatási szabályszegések és a nekik megfeleltethető büntetőjogi kategóriák, mint közigazgatás rendje elleni bűncselekmények összehasonlítására a következő nagy fejezetben kerül sor.

Nem sokkal a Kötv. hatályba lépése után már önálló rendeletben jelent meg a jelentős új régészeti lelőhelyek és leletek bejelentőit, becsületes megtalálót jutalmazó szabályozás, amely a 2018-ban új, egységes szövegbe foglalt 68/2018. évi kormányrendeletben az 55. §-ban kapott helyet. A becsületes megtalálónak megítélt elismerő oklevelet és/vagy pénzjutalmat általában látványos külsőségek között adják át a régész szakma képviselői. A régészekkel és a hatóságokkal együttműködő fémkeresősök közül többen részesültek már elismerésben, de a szakmai intézményi vagy hatósági kezdeményezéseket követő ásatási bizottsági javaslatot és véleményezést igénylő eljárás exkluzivitása miatt aligha jutalmazhat meg nagyobb tömegeket, ezért az illegális lelőhely-rongálás folyamatának visszaszorításában inkább szimbolikus, példát állító szerepet játszik.

2.2.2 *A hárompilléres örökségvédelmi koncepció árnyoldalai és a magyar régészeti örökségvédelem intézményi helyzete dióhéjban 2012 és 2021 között*

A magyar régészeti örökségvédelem helyzetének romlását és az ezredforduló hárompilléres örökségvédelmi koncepciójának torzóban maradását mutatom be ebben a fejezetben, amely jól

mutatja az örökségvédelmi rendszer anómiáit. Egy ilyen, több szempontból diszfunkcionálisan működő rendszerhez nem tud hatékonyan kapcsolódni a rendészeti eszközrendszer sem.

2.2.2.1 A hárompilléres örökségvédelmi koncepció következetlensége a régészeti lelőhelyekről származó régészeti leletek, mint kulturális javak védelme esetében

Már az ezredforduló idején, a kulturális tárcán belül helyettes államtitkári szinten érvényesült az a sajnos meg nem valósult koncepció, amely a régészeti leletek, mint műtárgyak, kulturális javak védelmét a régészeti örökségvédelemben a régészeti lelőhelyek védelmével szorosabban összekapcsolódva kívánta megjeleníteni és nem a régészettől elkülönülten, kulturális javakként, vagyis kifejezetten művészettörténeti jelentőségű kulturális javakként.⁴¹⁹

Az ezredforduló óta eltelt időszakban az örökségvédelmi rendszer bástyája,⁴²⁰ a *Kulturális Örökségvédelmi Hivatal* (KÖH, 2001-2012), majd annak megszűnése⁴²¹ után központi részének jogutódja, a *Forster Központ* (2012-2016) keretében e három pillér hatósági és örökségvédelmi eljárásait a belső és külső tényezők hatásai miatt nem ritkán elkülönült szempontok vezérelték. Jellemző a három pillér elkülönülésére, hogy a KÖHÁT, majd 2018-tól az ÉHÁT régész munkatársai közül senki nem dolgozott a jogszabályok által kulturális javak védelméhez kapcsolódó feladatok ellátására kijelölt *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályon*.

A MHF elsősorban a művészettörténeti jelentőségű, általában a 16-17. századnál később készült műtárgyak, műalkotások esetében tudta eredményesen érvényesíteni a felügyeletet. Annak ellenére, hogy a kulturális javak körébe tartozó tárgyak spektruma meglehetősen széles, a főosztályon csak művészettörténész munkatársak dolgoznak. Sem a régészeti ágazatot, sem a földtudományi ágazatot (pl. védett ásványok) nem képviselte állandó munkatárs a központi irodában, hanem csak eseti, befutó ügyek külső szakértőiként jelentek meg a 68/2018. (IV.9.) kormányrendelet 18. melléklete szerint.

A régészeti korú kulturális javak védetté nyilvánítása, kiviteli engedélyeztetése során a hatóság gyűjtőkör szerint illetékes közgyűjtemények szakértői tevékenységét veheti igénybe.⁴²²

Ezek az eseti szakértők az ügyeket nem kísérik végig figyelemmel az ügymenet teljes folyamatában, a hazai és nemzetközi folyamatokat és eseményeket, ügyeket nem mindig követik, esetleg egymással összefüggő ügyeket nem tudnak összekapcsolni, azaz a rendőr

⁴¹⁹ Prof. Dr. Visy Zsolt egykori kulturális helyettes államtitkár és miniszteri biztos szíves szóbeli közlése

⁴²⁰ LASSÁNYI 2013, 34.

⁴²¹ 2012 végén a KÖH három nagyobb részre szakadt: feladatait hosszú távon a Forster Központ, a Miniszterelnökségen felállított Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság (KÖHÁT), valamint a Lechner Lajos Tudásközpont vette át.

⁴²² 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 99–100, 105. §, 18. melléklet.

magára van utalva abban, hogy figyelemmel kísérje a régészeti ügyek összességét, vizsgálja esetleges összetartozásukat. Ez rendkívül megterhelő.⁴²³

A régészek túlnyomó többsége minimális információval rendelkezik a MHF működését illetően. Pontosan azt sem lehet tudni, hogyan zajlott/zajlik az ügymenet, hogyan, kikkel, milyen témákon dolgozott együtt az Iroda a régészeti ügyekben.

A régészeti ágazatot illetően az ún. régiségek, az illegálisan mozgó régészeti korú tárgyak⁴²⁴ felderítésének hatékonyságát valószínűleg lényegesen javítani lehetne egy megfelelő átszervezéssel.

A régészeti korú tárgyakat illetően a közös nemzetközi akciókban és programokban az ezekről publikált nemzetközi adatok alapján Magyarország gyaníthatóan csak eseti megkeresések szintjén vesz részt,⁴²⁵ pedig ezek a programok a 2003. évi második műtárgykrízis nyomán felgyorsuló szekurizációs⁴²⁶, azaz biztonságiasítási folyamat eredményei, amelyben az illegális műkereskedelmet, mint sok elágazással bíró veszélyforrást jelölték meg.⁴²⁷

A hazai nyomozóhatóságok bekapcsolódhatnak a nemzetközi speciális akciókba (Pandora I–IV., Athena I–II., stb.),⁴²⁸ a Műkincsvédelmi Alosztállyal és a Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztállyal együtt,⁴²⁹ nagyon kevés azonban az ezzel kapcsolatos jelentés, sajtóhír vagy publikált eredmény. A *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály* interneten olvasható éves jelentéseiből nem derül ki egyértelműen, hogy a régészeti leletekkel mint kulturális javakkal való visszaélések felderítése az összes ügyhöz képest milyen arányban releváns.

2.2.2.2 Az örökségvédelmi intézmények szétagoltsága, intézményi változások 2012-2022 között

A nemzetközi akciók és programok elsősorban 2010 után szaporodtak meg. Eközben a magyar örökségvédelem központi zászlóshajója, a 2001-ben létrejövő *Kulturális Örökségvédelmi Hivatal*, amely hatékony szerkezeti felépítése miatt egyébként mintájául

⁴²³ A szakértésről és a szakértői kompetenciáról, éppen a szakértő szerepének kiemelt fontossága miatt, az elmúlt években két kitűnő hazai doktori disszertáció is született. A témáról bővebben: KÁRMÁN 2019; HENGL 2021, 150-167.

⁴²⁴ Magyarországon a régészeti korú tárgyak az 1711 előtt készült tárgyak.

⁴²⁵ ANONYMUS 2020c.

⁴²⁶ A Buzan-féle biztonságiasítás (securitization) fogalmat szekurizációnak vagy ritkábban szekuritizációnak is szokták mondani, mindkettő ugyanazt jelenti.

⁴²⁷ HUDÁK 2016b, 66-69; HUDÁK 2018a, 37–39, további irodalommal.

⁴²⁸ ANONYMUS 2017c; ANONYMUS 2020c.

⁴²⁹ BUZINKAY 2019, 6-7.

szolgált pl. a szlovák örökségvédelem számára, 2012 szeptemberében megszűnt. Helyét több intézmény vette át, egyre csökkenőbb befolyással.

Két táblázatban foglalható össze a hazai örökségvédelem intézményrendszerének 21. századi története⁴³⁰. A táblázat soraiban jól látható, hogy az egykori KÖH régészeti örökségvédelmi, műemlékvédelmi és műtárgyvédelmi hatáskörei közül mely hatásköröket melyik utódintézmény vett át, évekre lebontva.⁴³¹ A két táblázatban a könnyebb átláthatóság kedvéért vastag betűvel szedtem a disszertáció szempontjából legfontosabb régészeti és műtárgyvédelmi hatóságok (anya)intézményi változásait, az egyes intézmények rövidítéseinek feloldását.⁴³²

⁴³⁰ Ezúton is köszönöm, hogy Nagy Levente régészhallgatók számára készülő diitális tananyagát használhattam munkámban.

⁴³¹ NAGY 2022. Ezúton is köszönöm, hogy a kéziratba betekintést nyerhettem.

⁴³² NAGY 2022

I. táblázat: A magyar műemlékvédelem, régészeti örökségvédelem és műtárgyvédelem intézményrendszere az 1990-es évek végétől 2015-ig (NAGY 2022 nyomán)

	1990-es évek vége	2001	2011	2012	2013	2015
Műemlékek revíziója, védési eljárása	OMvH	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Műemlékké nyilvánító jogszabály kimondása	NKÖM	NKÖM	NEFMI	BM	BM, 2014-ben miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Műemlékvédelmi első fokú hatóságok	OMvH regionális irodái, építési hatóságok	KÖH regionális irodái, építési hatóságok	Megyei kormányhivatalok építési hatóságok	Megyei kormányhivatalok szakhatóságok	Járási kormányhivatalok szakhatóságok	Járási kormányhivatalok szakhatóságok
Műemlékvédelmi másodfokú hatóság	OMvH elnök	KÖH elnök	KÖH elnök	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Megyei kormányhivatalok	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóságok]
Műemlék nyilvántartás (adatbázis)	-	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Műemlékvédelmi tudományos feladatok	OMvH	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája Forster Kp	Lechner Kp Forster Kp	Forster Kp
Állami tulajdonú műemlékek gondozása	MÁG	MÁG	MNG	Forster Kp	Forster Kp	Forster Kp
Műemlék-helyreállítás kutatással	ÁMRK	ÁMRK KÖSZ (2007-2010)	MNM-NÖK	MNM-NÖK	MNM-NÖK	Forster Kp
Nagyberuházások megelőző feltárásai	Múzeumok	Múzeumok KÖSZ (2007-2010)	Múzeumok MNM-NÖK	Múzeumok MNM-NÖK	Múzeumok MNM-NÖK	Múzeumok Forster Kp
Általánosan védett és védetté nyilvánított lelőhely nyilvántartás	KÖI	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Védetté nyilvánítandó lelőhelyek revíziója, védési eljárása	KÖI	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Fokozottan/kiemelten védetté nyilvánított lelőhellyé nyilvánító jogszabály kimondása	NKÖM	NKÖM	NEFMI	BM	BM, 2014-ben Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Régészeti örökségvédelmi első fokú hatóságok	KÖI regionális irodái	KÖH regionális irodái	Megyei kormányhivatalok szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Megyei kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok
Régészeti örökségvédelmi másodfokú hatóságok	NKÖM	KÖH elnök	KÖH elnök	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Megyei kormányhivatalok	Budapest Főváros Kormányhivatala
Ex lege védett és határozatban védett műtárgyak nyilvántartása	KÖI	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Műtárgyvédelmi hatóság	KÖI	KÖH	KÖH	Forster Kp	Forster Kp	Forster Kp
Világörökségi szakmai feladatok	Világörökség MNBT	KÖH	KÖH	Forster Kp	Forster Kp	Forster Kp

II. táblázat: A magyar műemlékvédelem, régészeti örökségvédelem és műtárgyvédelem intézményrendszere 2017 és 2021 között (NAGY 2022 nyomán)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Műemlékek revíziója, védési eljárása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Lechner Kp	Lechner Kp
Műemlékké nyilvánító jogszabály kimondása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Műemlékvédelmi első fokú hatóságok	Járási kormányhivatalok szakhatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Megyei kormányhivatalok örökségvédelmi hatóságok, építésügyi hatóságok	Megyei kormányhivatalok hatóságok, építésügyi hatóságok	Megyei kormányhivatalok hatóságok, építésügyi hatóságok
Műemlékvédelmi másodfokú hatóság	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóság]	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóság]	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóság]	-	-	-
Műemlék nyilvántartás (adatbázis)	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp
Műemlékvédelmi tudományos feladatok	Miniszterelnökség MMA-MÉM MÉM-MDK	MMA-MÉM MÉM-MDK	MMA-MÉM MÉM-MDK	MMA-MÉM MÉM-MDK Lechner Kp	MMA-MÉM MÉM-MDK Lechner Kp	MMA-MÉM MÉM-MDK Lechner Kp
Állami tulajdonú műemlékek gondozása	NÖF Kft Budavári Nkft.	NÖF Kft	NÖF Kft	NÖF Kft	NÖF Kft	NÖF Kft
Műemlék-helyreállítás kutatással	NÖF Kft Miniszterelnökség MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK
Nagyberuházások megelőző feltárásai	Budavári Kft Múzeumok	Budavári Kft MNM-RÖG Múzeumok	Várkapitányság Nzrt. MNM-RÖG Múzeumok	Várkapitányság Nzrt. MNM-RÖG Múzeumok	Várkapitányság Nzrt. MNM-RÖG Múzeumok	MNM Nemzeti Régészeti Intézet Múzeumok
Általánosan védett és védetté nyilvánított lelőhely nyilvántartás	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp
Védetté nyilvánítandó lelőhelyek revíziója, védési eljárása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Lechner Kp	Lechner Kp
Fokozottan/kiemelten védetté nyilvánított lelőhelyé nyilvánító jogszabály kimondása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Régészeti örökségvédelmi első fokú hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Megyei kormányhivatalok, hatóságok	Megyei kormányhivatalok, hatóságok	Megyei kormányhivatalok, hatóságok

Régészeti örökségvédelmi másodfokú hatóságok	Budapest Főváros Kormányhivatala	Budapest Főváros Kormányhivatala	Budapest Főváros Kormányhivatala	-	-	-
Ex lege védett és határozatban védett műtárgyak nyilvántartása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Műtárgyvédelmi hatóság	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Világörökségi feladatok	Miniszterelnökség Budavári Kft.	Miniszterelnökség Budavári Kft.	Miniszterelnökség Várkapitányság Nzrt.	Miniszterelnökség Lechner Kp.	Miniszterelnökség Lechner Kp.	Miniszterelnökség Lechner Kp.

A táblázatokhoz kapcsolódva külön jegyzetben sorolom fel az egyes intézménynevek rövidítéseinek feloldását, valamint megalakulási és megszűnési idejük évszámait.⁴³³

Az első táblázat adatsorából jól látszik, hogy a KÖH megszűnését megelőző évben, 2011-ben már erőteljesen meggyengült az egykor jobb napokat látott örökségvédelmi „szuperszervezet” érdekérvényesítő képessége, mert a műemlékek esetében az építési hatósági jogköre megszűnt és a 2011. évi közigazgatási reform nyomán minden hatósági feladatot ellátó régészeti és műemlékvédelmi szervezeti egységét elveszítette. Ezek az újonnan felállított kormányhivatalokba kerültek át 2011-től.⁴³⁴

A megelőző régészeti feltárások ügyeiben egyes beruházókkal szemben markáns régészeti örökségvédelmi érdekeket képviselő, ennél fogva 2012. szeptemberében megszüntetett KÖH örökségvédelmi feladatainak egy része az ágazatért akkor felelős

⁴³³ ÁMRK = Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurációs Központ (1992-2007)

BFKH = Budapest Főváros Kormányhivatalának Országos Hatáskörű Örökségvédelmi Irodája (2012-2013)

BM = Belügyminisztérium

Budavári Kft = Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. (2016-2018)

EMMI = Emberi Erőforrások Minisztériuma

Forster Kp = Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ (2012-2016), későbbi nevén Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ

KÖH = Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (2001-2012)

KÖI = Kulturális Örökség Igazgatóság (1998-2001)

KÖSZ = Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (2007-2010)

Lechner Kp = Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft. (2013-)

MÁG = Műemlékek Állami Gondnoksága (1992-2007)

MMA-MÉM = Magyar Művészeti Akadémia – Magyar Építészeti Múzeum (2016-2017)

MÉM-MDK = Magyar Építészeti Múzeum – Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (2017-)

MNG = Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (2007-2012)

MNM-NÖK = Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központ (2010-2014)

MNM-RÖG = Magyar Nemzeti Múzeum – Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóság (2018-)

NEFMI = Nemzeti Erőforrás Minisztérium

NKÖM = Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

NÖF Kft = Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. (2017-)

OMvH = Országos Műemlékvédelmi Hivatal (1992-2001)

Várkapitányság Nzrt = Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. (2019-)

Világörökség MNBT = Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság Titkársága

⁴³⁴ NAGY 2022.

Belügyminisztériumba, majd 2014-ben a Miniszterelnökségre került át. A többi feladatot 2013-ban egy állami cég, a Lechner Lajos Tudásközpont (jelenlegi nevén *Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft.*), valamint 2012-ben, a KÖH jogutódjaként egy új középírányító jellegű háttérintézmény, a *Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ* (későbbi nevén *Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ*) vette át.⁴³⁵ A régész és a műemlékes szakma kétségbeesetten fogadta a leginkább hirtelen felindulásból végrehajtott szervezeti változásokat,⁴³⁶ de amikor ezek bekövetkeztek, még nem lehetett tudni, hogy néhány évvel később újabb szervezeti változások és még nagyobb széttagolódás lesz a hazai örökségvédelem sorsa.⁴³⁷

A 2. táblázatból látható, hogy 2016. december 31.-én a Forster Központ is megszűnt, örökségvédelmi ágazati feladatait és 2015-ben elindított turisztikai fejlesztési projektjei részben a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárságára, részben pedig a Miniszterelnökség állami cégeinek kezelésébe kerültek: *Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft.*, *Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.* (2016-2018). Az 1990-es és a 2000-es évek jelentős műemlékvédelmi kutatási és dokumentációs központjainak (*Országos Műemlékvédelmi Hivatal*, KÖH) a Forster Központba átmentett feladatai iránt a 2016-ban a *Magyar Művészeti Akadémia* mutatott érdeklődést, így a korábban a KÖH, majd a Forster Központ keretein belül működő *Építészeti Múzeum*al együtt 2017-ben jött létre egy önálló *Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ*.⁴³⁸

2018 őszén a nem elég erős érdekérvényesítő képességű *Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság* megszűnt. Feladatainak és jól képzett műemlékes és régész kutatóinak egy részét az *Örökségvédelmi Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárság*, később az *Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság* vette át, több más jól képzett munkatárs és feladat a 2018 végén megszűnő *Budavári Kft.* jogutódja, a *Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.*, a Lechner Központ és a NÖF Kft. szervezetébe és állományába került.⁴³⁹

A Forster Központ megszűnése után a Miniszterelnökségen, először a *Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárságon*, jelenleg pedig az *Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságon* működött tovább a *Műtárgyfelügyeleti Iroda*,⁴⁴⁰ a

⁴³⁵ uo.

⁴³⁶ Jó példa erre az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága által 2013-ban *A műemlékvédelem és a társadalom lehetőségei válság idején* – címmel megszervezett konferencia és tanulmánykötet.

⁴³⁷ NAGY 2022.

⁴³⁸ NAGY 2022.

⁴³⁹ uo.

⁴⁴⁰ Feladatait szabályozza a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 93., 94. és 97. §-a.

későbbi *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály*,⁴⁴¹ ahol azonban régész munkatárs soha nem dolgozott, a területnek műtárgyfelügyeleti hatósági szinten önálló régész felelőse nem volt, ma sincs. Ezzel párhuzamosan a *Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságán* működő *Régészeti Osztály*⁴⁴² létszáma is csökkent.

Ez azért problematikus, mert a kulturális javak hatósága egyébként olyan – az illegális műkincs-csempészetet megakadályozni hivatott – jogosultságokkal is rendelkezik, mint a régészeti korú tárgyak tulajdonjogának átruházása esetén bejelentési kötelezettség a hatóság felé,⁴⁴³ illetve a jogtalanul eltulajdonított kulturális javak nemzetközi információcseréjében történő részvétel és feladatellátás.⁴⁴⁴ Ezeket a feladatokat részletesen bemutattam a Kötv.-ről és a 2018 óta hatályos végrehajtási rendeletéről írt fejezetben.

2021 nyarán L. Simon László a *Magyar Nemzeti Múzeum* főigazgatói pályázatában egy olyan új víziót mutatott be, amely 2022-től egy újabb központosítás jegyében részben megváltoztatja a régészeti örökségvédelem jelenlegi intézményrendszerét, amely szerint a *Magyar Nemzeti Múzeumban* felállítandó *Nemzeti Régészeti Intézet* domináns erőközponttá válik.⁴⁴⁵

A szervezeti változások 2022. január elsejétől megkezdődtek, a legújabb, 2021. december 23. napján kelt új rendeletmódosítás (776/2021. kormányrendelet) 17.§ (1) bekezdése alapján a *Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság* által korábban elvégzett régészeti feladatellátást jogutódlással a *Magyar Nemzeti Múzeum* vette át.⁴⁴⁶

2021 végén, részben az ELTE Régészettudományi Intézetének hat vezető oktatója köztük az ELTE rektora (Prof. Dr. Borhy László) és a Bölcsészettudományi Kar dékánja (Dr. Bartus Dávid) vitaindító középtávú régészeti stratégiát publikált az *Archaeológiai Értesítő* legújabb, 2021. évi számának hasábjain.⁴⁴⁷ A szakmai alapon nagyrészt indokolt javaslatok megvalósíthatóságának realitása a 2022. évben biztosan nagy vitákat fog gerjeszteni a régész szakmában és a szakmán kívül is.

⁴⁴¹ <https://oroksegvedelem.kormany.hu/mutargyfelugyelet> (megtekintés ideje: 2020. okt. 29.)

⁴⁴² <https://oroksegvedelem.kormany.hu/regeszet> (megtekintés ideje: 2020. okt. 29.)

⁴⁴³ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 97. §.

⁴⁴⁴ 2001. évi LXIV. tv. 64. § (b).

⁴⁴⁵ L. SIMON 2021, 9-25; L. SIMON-VIRÁGOS 2021, 53.

⁴⁴⁶ A Kormány 776/2021. (XII. 23.) Korm. rendelete a kiemelt nemzeti emlékhely és településképvédelmi környezetének településképvédelméről és egyes kapcsolódó kormányrendeletek módosításáról szóló 19/2018. (II. 14.) Korm. rendelet és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet módosításáról.

⁴⁴⁷ RACZKY et al. 2021

2.2.3 *Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban*

Az ún. *Nemzeti Régészeti Stratégia, Átfogó Koncepció* (2020-2030), amelyet a Magyar Kormány a 1575/2018. (XI. 15.) Kormányhatározattal elfogadott, a régészeti feladatellátás középtávú, átfogó, a *Nemzeti Régészeti Stratégiát* (a továbbiakban Stratégia) megalapozó új koncepciója. Ez a fejezet arra kíván rávilágítani, hogy a Stratégia által létrehozni javasolt új szervezeti egységnek rendészeti szempontból a szakmai hatékonyság érdekében milyen kritériumoknak kell megfelelnie, figyelembe véve az eddigi hazai gyakorlatot.⁴⁴⁸

2.2.3.1 **A Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó koncepció főbb tézisei**

A Stratégia nemcsak az elméleti koncepciót gondolja újra a modern technológiai megoldások fényében; pozitívuma az átszervezés lehetősége, a bizonyítottan rosszul működő struktúrák újragondolása is. Halványan bele lehet ugyan érteni a társadalmasítás és a jövő generációk érdekeinek védelme fogalmkörébe a rendészeti védelem biztosítását, azonban konkrétan nem esik erről az alaptézisek lefektetésénél szó, még említés szintjén sem.

2.2.3.2. **A Stratégia rendészeti koncepciója**

A régészetnek a rendészettel való viszonyáról csupán egyetlen, rövid bekezdés található a 41 oldalas szövegben, amely azonban fontos változást tartalmaz. A kormányhatározat előírja, hogy 2019. április 30.-i határidővel a 2018. november 15.-én elfogadott Koncepció alapján részletes és végleges stratégiának kell készülnie, a stratégia azonban végül jelenlegi formájában nem lett elfogadva sem 2019-ben, sem a későbbi években. A létrehozni javasolt, a régészeti feladatkört a Miniszterelnökséghez tartozó *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálytól* átvevő új, önálló *Régészeti Műtárgyfelügyeleti Iroda* (RMI) a Kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényben (Kötv.) régészeti leletekként nevesített kulturális javak hatóságaként működne, szorosan együttműködve a bűnüldöző szervekkel, a megyei kormányhivatalok és múzeumok munkatársaival.

⁴⁴⁸ Terjedelmi okokból csak néhány feladatkörre, neuralgikus pontra tudok reagálni.

2.2.3.3. A Stratégia koncepciójában javasolt változtatások megvalósíthatóságának lehetőségei a jogi szabályozásban, a stratégiai célokban, a szervezet átalakításában és a személyi feltételek biztosításában

A kulturális javak jogi definíciójának fogalmába legalább két eltérő tárgycsoport tartozik. Sőt, az örökségvédelmi törvény által definiált kulturális javak körébe, ahogy a kulturális javak fogalmát bemutató korábbi fejezetben láttuk, valójában három, eltérő tárgycsoport tartozik. A zoológiai, botanikai, ásványtani vagy anatómiai gyűjtemények egészen eltérő, speciális természettudományos szakértelmet és végzettséget kívánnak meg. Így három kisebb műtárgyfelügyeleti irodára lenne szükség; kapacitáshiány miatt azonban a *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály* még eseti szinten is ritkán tud ezzel az anyagcsoporttal foglalkozni, amely a magyarországi eredetű, vagy Magyarországon illegálisan mozgó, a tárgycsoportba tartozó értékek súlyos veszélyeztetését eredményezheti.

Mindenképpen szükséges és fontos legalább egy, de még inkább több, a témával teljes munkaidőben foglalkozó, megfelelő képzettséggel rendelkező munkatárs felvétele, akár időlegesen a létrejövő RMI keretein belül is. Nem lehet hatékony, eredményes felügyeleti munkát végezni, ha nincsenek olyan munkatársak, akiknek képzettségük van az adott tárgycsoporthoz. Nem ajánlatos kizárólag külső szakértőkre támaszkodni önálló, nagy témakörök esetében. Hasonlóképpen fontosnak tartom a munkatársak legalább alapszintű rendészeti képzését, mivel közvetlen napi kapcsolatban vannak a rendészeti szervekkel, a Stratégiának megfelelően egyfajta összekötő szerepet látva el a rendészeti szervek és az örökségvédelem között.

A régészeti leletek esetén nem szükséges egyedi védetté nyilvánítás a védelemhez; minden régészeti korú tárgyat és leletet automatikusan, saját jogán törvényi védelem illet meg, de csak a közgyűjteményben őrzött tárgyakat. Az adott tárgy azonosítása kiemelt feladat. Fontos, hogy a RMI ki tudja szűrni fénykép vagy személyes megtekintés alapján tisztítatlan vagy átalakított állapotukban is a régészeti korú leleteket, tárgyakat. Ehhez jó minőségű tárgyfotók, a régészeti korok tárgyi emlékanyagának ismerete, igazságügyi szakértői, valamint rendészeti ismeretek szükségesek. A RMI-ben a jelenlegi *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályhoz* hasonlóan, a munkatársak kiválasztásánál nagy szerepet kell, hogy játsszon az egyéni, eltérő szakértelem az ügyvitel hatékonysága érdekében.

Az országból való kiviteli szándék európai uniós jogszabályok előírásainak megfelelő engedélyezésekor vagy megtiltásakor szintén fontos, hogy minél gyorsabban és pontosabban megállapítsa a RMI a lelet hozzávetőleges korát és forgalmi (piaci) értékét. Ehhez a RMI szükség esetén igénybe vehetne külső, múzeumi szakértőket is.

Nagyon fontos, hogy a leletek, tárgyak látókörbe kerülése után minél gyorsabban be lehessen őket azonosítani, amelyet a RMI mellett a kapcsolódó rendészeti szervek bármelyike kezdeményezhet, vagy elvégezhet, legalább alapszinten. A tárgyi adatbázis testreszabása és folyamatos aktualizálása alapvető fontosságú feladat. Az adatbázisban jó minőségű tárgyfotókra, 3D-alkalmazás használatára és olyan szöveges keresőállományra van szükség, amely nemcsak a régész, de a rendőr és a pénzügyőr számára is informatív és be tud írni, valamint ki tud keresni adatokat benne. Több országnak van jól működő bűnügyi régészeti adatbázisa (pl. az Interpol PSYCHE adatbázisa), amelyek rendszerét érdemes lenne adaptálni a hazai viszonyokra. A Kötv. szintén előírja a felkutatást (szükség esetén együttműködve a nyomozó szervekkel) és az értékelést (kormeghatározás, értékbecslés).⁴⁴⁹

2.3 A kulturális javakkal való visszaéléssel kapcsolatba hozható bűncselekmények a hazai büntető jogszabályok szerint

Az Európai Unió a biztonságon, a szabadságon és a jog érvényesülésén alapuló térség.⁴⁵⁰ Egy tagállam biztonságához hozzátartozik, hogy az állam tulajdonába tartozó műkincsek az állam területén maradjanak és legálisan létező közgyűjteményben, esetleg a hatóságok által ismert magángyűjteményben legyenek, valamint, hogy a gyűjteményekből műkincseket külföldre ideiglenes jelleggel és szigorú szabályok betartásával lehessen kivinni. A birtokban tartás minden más esete illegális állapotnak minősül, amely állapot megszüntetése érdekében a hatáskörrel rendelkező szervei útján fellép. Ennek során a sértett jogrend helyreállítása érdekében tesz intézkedéseket.⁴⁵¹

2.3.1 Háborús bűncselekmények

A katonai jog fejlődésének eredményeképpen a jogalkotó felismerte, hogy nemcsak a védtelen civileket, hanem a védtelen műemlékeket, kulturális javakat is védelem illeti meg, a *fair play* elv szabályai szerint nem írhatja felül a háborús cél kivívása által elért nyereség a nem pótolható kulturális javak pusztulását.

⁴⁴⁹ Kötv. 7/A.§.

⁴⁵⁰ EU AGENDA ON SECURITY 2015, 14.

⁴⁵¹ Ide tartoznak a Kötv. kiviteli engedélyeztetésre vonatkozó passzusai: 2001. évi LXIV. tv. 53–57. §.

A védendő kulturális javak körét az 1954.-ben kihirdetett Hágai Egyezmények szabályozzák. Az Egyezmények és hazai kiegészítő jegyzőkönyve (az Egyezmények az 1957. évi 14. törvényerejű rendelettel lettek kihirdetve, amelyet a 2006. évi XXIX. törvénnyel kihirdetett Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének 10. cikkelye pontosít) elkülönít kulturális javak, különleges védelem alatt álló kulturális javak, valamint kiemelt védelem alatt álló kulturális javak kategóriákat, amelyeket követnek a Btk. 153. § 3-5. pontjai. A Btk. 153. § 2b. pontja a háborús bűncselekmények közé sorolja a védett tulajdon elleni támadást, a nemzetközi szerződés védelme alatt álló kulturális javak épsége ellen irányuló jogsértő cselekményt. A védett (értelemszerűen ingatlan vagy károsodás nélkül nem mozgatható, nagyméretű ingó) kulturális javak és azok közvetlen környékének katonai célra való igénybevétele, használata, a kulturális javak eltulajdonítása, fosztogatása, rongálása, vagy megsemmisítése Magyarországon is büntetendő. Súlyosbító körülményként jelenik meg és szabadságvesztéssel jár, ha az adott kulturális javat nemzetközi szerződésben szavatolt különleges vagy kiemelt védelem illeti meg.

2.3.2. A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények

A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) alapján közigazgatás rendje elleni bűncselekmény a műemlék, vagy védett kulturális javak megrongálása (357. §), valamint a védett kulturális javak ellen való visszaélés (358. §), amely valamennyi védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra, gyűjteményre vagy tárgye gyűttesre vonatkozik. Védett kulturális javak ellen való visszaélésnek számít a védett kulturális javak körébe tartozó tárgy engedély nélküli elidegenítése, engedély nélkül külföldre juttatása, vagy a kiviteli engedély kereteinek túllépése, illetve a bejelentési kötelezettség elmulasztása. Ha a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények közül a régészeti lelőhely, műemlék, védett kulturális javak (a Kötv. szerint összefoglalóan védett örökségi elemek) megrongálásának, valamint a védett kulturális javakkal való visszaélés tényállásának tárgyait összehasonlítjuk a Kötv. előző fejezetében bemutatott definícióival, a védett örökségi elemek megrongálása büntettet a 357. § szerint az elkövető csak a saját tulajdonú ingatlanán tudja megvalósítani.

A védett kulturális javakkal való visszaélés büntett első olvasásra csak a közgyűjteményekben őrzött (*ex lege* védett) és a Miniszterelnökség *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálya* által határozatban védetté nyilvánított tárgyakra, tárgye gyűttesekre vonatkozik. Ezért a védett kulturális javak fogalmának szó szerinti értelmezésével ezek a

jogszabályok az illegális műkincskereskedelemmel kapcsolatba hozott bűncselekményekre nagyrészt nem vonatkoznának, hacsak az illegálisan mozgatott kulturális örökségi elemet nem egy közgyűjteményből vagy egy védetté nyilvánított magángyűjteményből lopták el, vagy a magántulajdonos akarja értékesítés céljából illegálisan kivinni az országból.

A védett kulturális javak (és a kulturális javak körébe tartozó régészeti leletek) fogalma azonban értelmezhető a Kötv. 8. § (1) bekezdés szerint is. Ebben az esetben a védett tárgye gyűttes értelmezhető régészeti lelőhely-kontextusból származó *ex lege* védett leletegyüttesként, a védett kulturális javak körébe tartozó tárgy pedig *ex lege* védett régészeti leletként. Nem segít a kérdés tisztázásában, de az *ex lege* védett régészeti leletek, az *ex lege* védett (közgyűjteményekben őrzött) kulturális javak és a határozatban védetté nyilvánított kulturális javak együttes alkalmazása felé mutat a Btk. 459. § (1) bekezdésének 30. definíciója sem. A 358. § tényállása azonban akkor lenne egyértelműen kiegészíthető valamennyi illegálisan mozgó régészeti leletre, ha a Btk. módosítása során a *védett kulturális javak* kifejezés mellé a *régészeti leletek* kifejezés bekerülne a 358. § bekezdéseibe.

2.3.3. Vagyon elleni bűncselekmények: lopás, rongálás, sikkasztás, jogtalan eltulajdonítás, pénzmosás

A kulturális javak illegális kereskedelme egy olyan speciális téma, amellyel kapcsolatban általános érvényű nemzetközi egyezmények és speciális, a helyi változásokra gyorsabban reagáló, országonként eltérő nemzeti jogszabályok érvényesek. Az ingó és részben az ingatlan kulturális örökség védelme feltételezi a kulturális javak illegális kereskedelmének megfékezésére irányuló hatékony, a nemzeti és nemzetközi intézkedések folyamatos foganatosítását és a jogharmonizációs törekvéseket.⁴⁵²

A hazai jogi szabályozásban a vagyon elleni bűncselekményeknél (rongálás, sikkasztás, lopás, jogtalan elsajátítás) minősítő körülményként kell figyelembe venni, ha azt kulturális javakra követik el.

Az alap bűncselekmények értelmezési köre a kulturális javak kontextusában:

- 370. § *Lopás* (cél: idegen dolog jogtalan elsajátítás: kulturális tárgyra, vagy régészeti leletre)

⁴⁵² ANONYMUS 2018g

- 371. § *Rongálás* (kárt okoz: megsemmisít, megrongál: védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, műemlék, régészeti lelőhely vagy régészeti lelet)
- 372. § *Sikkasztás* (cél: rábízott idegen dolog eltulajdonítása: védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, vagy régészeti lelet)
- 378. *Jogtalan elsajátítás* (talált, véletlenül, tévedésből hozzá került idegen dolgot elsajátítja: védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, vagy régészeti lelet)

A műtárgyak sok esetben nem szakmai kvalitásuk, kiemelkedő minőségük, vagy egyediségük révén képviselnek komoly értéket, hanem történeti értékük miatt. A kulturális javak eltulajdonítása minősített bűncselekmény, és súlyosabb szankció jár érte. Megjegyzendő azonban, hogy az értelem határain belül, a „kulturális többletérték” megléte esetén. Történeti értékkel, történeti információval azonban bármely történeti korú tárgy bír. Emiatt *ad absurdum* egy régészeti korú ún. házikerámia 2x1 cm méretű, díszítetlen oldaltöredékét is meg kell állítani és le kell foglalni az államhatáron, mert történeti információval szolgálhat. A jogalkotó azonban bölcsen 50000 ft-os értékhatárt jelölt meg, amely érték alatt csak szabálysértést követ el az eltulajdonító, efelett azonban bűncselekményt. Nemcsak az elkövetési érték, hanem az elkövetés jellege (bűnszövetségben, üzletszerűen követik-e el), illetve az is a büntetés mértékét meghatározó tényező, hogy a jogosult (a tulajdonos, amely itt általában az állam) tudta és beleegyezése nélkül követik el a cselekményt.⁴⁵³

A jogszabály név szerint is megemlíti, hogy büntetésként a büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés szabható ki, ha a lopást védett kulturális javak vagy régészeti lelet vonatkozásában követik el. Ez azt jelenti, hogy a régészeti leletnek nem kell védett státuszúnak lenni, az koránál fogva a Kötv. alapján *ex lege* beletartozik ebbe a kategóriába.

Egytől öt évig terjedő szabadságvesztés szabható ki, ha a lopást jelentős értékre és a már felsorolt módok valamelyikén követik el, akár a régészeti korú tárggyal vagy régészeti lelettel kapcsolatban is, de ezt a paragrafus külön nem említi. Ezen felül, kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés szabható ki jelentős értékre elkövetett lopás, valamint öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés szabható ki különösen nagy értékű tárgy esetében, amelyek körébe a régészeti korú tárgy is besorolható, bár ezt a bekezdés szintén nem nevezi meg.

A rongálás tényállásnál nevesítve is megjelenik a védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, műemlék és régészeti lelőhely. Megjegyzendő azonban, hogy a bb) pontban jelölt vallási

⁴⁵³ BUZINKAY 2015, 2., 5. valamint Btk. 357-358.§.

tisztelet tárgyát képezhetik régészeti korú tárgyak is és a rongálással érintett templom is lehet régészeti lelőhely.

A sikkasztás régészeti lelet összefüggésében magánszemély esetében nem életszerű, ellenben a régészeti leletek véletlen megtalálása esetén a bejelentés elmulasztása kimeríti a jogtalan elsajátítás tényállását, amellyel kapcsolatban elmondható, hogy a közvélemény, az „átlagember” ezzel nincs tisztában, hacsak nem egy látványos küllemű kincsleletről van szó.

Ismeretes, hogy a magyar jogalkotó a korábbi a bűncselekmény tárgyra, vagy annak során létrejött dologra vonatkozóan a „*megszerez, elrejt, elidegenítésében közreműködik*” magatartásokat gazdaságként büntette és az gazdaság tényállását 2020. december 31.-ig a Btk. 379. §-ában részletezte, amelyet a 2020. évi XLIII. törvény 59.§-a c)-d) pontjai helyeztek hatályon kívül. A jogalkotó ekkor egy új megközelítést alkalmazva a pénzmosás bűncselekményhez sorolta ezeket a magatartásokat. A megközelítés lényege abból fakad, hogy a bűncselekmények jórészt jogtalan anyagi haszonszerzésre irányulnak. A bűnös vagyon elköltését, illetve a legális gazdaságba fektetését a pénzmosás elleni intézményrendszer feladata megakadályozni, tehát az ennek kijátszására törekvő – köztük orgazda jellegű magatartások is felfoghatók, így büntethetők pénzmosásként. Az elkövetési értéket illetően a Btk. 462. § (2) g) pontja szerint nem bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg, ha a pénzmosás értéke nem haladja meg az ötvenezer forintot.

A Kötv. 8. § (1) és (3) bekezdései szerint a régészeti leletek állami tulajdonban vannak, ezáltal az állam vagyonát (az ENSZ egyezmény szóhasználatában javait) képezik és kereskedelmük tilos. Így az illegális eltulajdonítás, lopás (Btk. 370. §), lelőhely-rongálás (Btk. 371. §) vagy jogtalan elsajátítás (Btk. 378. §) révén megvalósított büntettekből, például illegális kereskedelemről származó vagyon (vagy a régészeti lelet, mint állami vagyon) átvétele, elrejtése, átalakítása (pl. darabokra törése és darabonként értékesítése), átruházása, elidegenítésében való közreműködés kimeríti az egykori gazdaság helyett alkalmazandó pénzmosás tényállását. A pénzmosás öt alapesete közül a 399. § (4) bekezdése az orgazda jellegű statikus pénzmosást írja le.⁴⁵⁴

A jobb érthetőség kedvéért a III. táblázatban mutatom be a régészeti lelőhelyekkel és leletekkel kapcsolatos Kötv., valamint a Btk. tényállásokat és szankciókat.

⁴⁵⁴ A pénzmosás fajtái: materiális statikus, célzatos dinamikus, bűnpártoló jellegű dinamikus, orgazda jellegű statikus, gondatlan: GÁL 2021

III. táblázat⁴⁵⁵

Kötv. szerinti törvénysértés		Btk. szerinti büntett, 50.000 Ft kár felett	
Tényállás	Szankció	Tényállás	Szankció
Kulturális örökség elemek illegális feltárása, rongálása, megsemmisítése			
82. § (1) c) védté nyilvánított vagy ex lege védett kulturális örökség elem jogellenes megsemmisítése vagy megrongálása	örökségvédelmi bírság illetékes régészeti és műemléki hatóságok: KÖH (2001-2012) Kormányhivatalok (2011-)	357. § saját tulajdonú (ingatlanon) védett kulturális örökség elem megrongálása	három évig terjedő szabadságvesztés
82. § (1) e) jogosultság nélküli régészeti feltárás		357. § saját tulajdonú (ingatlanon) védett kulturális örökség elem megsemmisítése	egyől öt évig terjedő szabadságvesztés
82. § (1) f) régészeti lelőhelyen a hatóság engedélye nélkül megvalósított beruházás		371 § idegen vagyontárgy, védett kulturális örökség elem megsemmisítése vagy megrongálása	három évig terjedő szabadságvesztés
21. § (2) régészeti lelőhely állapotromlásának előidézése feltárás nélkül			
Régészeti leletek elidegenítése, illegális kereskedelme			
82. § (1) a) védté nyilvánított vagy ex lege védett kulturális örökségi elemen engedély nélküli tevékenység végzése	örökségvédelmi bírság illetékes régészeti hatóság: KÖH (2001-2012) Kormányhivatalok (2011-) illetékes műtárgyfelügyeleti hatóság: KÖH (2001-2012) Forster Központ (2012- 2016) Miniszterelnökség (2017-)	358. § védett kulturális javakkal való visszaélés (elidegenítés, engedély nélküli külföldre juttatás)	három évig terjedő szabadságvesztés
82. § (1) h) kulturális javakon engedély nélküli tevékenység végzése		370. § (védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre elkövetett) lopás	
82. § (1) g) kulturális javakon tiltott tevékenység végzése		372. § (védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre elkövetett) sikkasztás	két évig terjedő szabadságvesztés
8. § (3) régészeti lelet kereskedelmi forgalomba hozása		378. § (talált védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre elkövetett) jogtalan elsajátítás	
		399. § (büntetendő cselekményből származó vagyonra elkövetett) pénzmosás	öt-tíz évig terjedő szabadságvesztés

⁴⁵⁵ A táblázat forrása NAGY 2022.

2.3.4. A szervezett bűnözés mai nemzetközi és hazai tényállása

Jelenleg nincs egységes, a szervezett bűnözéssel kapcsolatos definíció, amelyet világszerte elfogadnak.⁴⁵⁶ Ettől függetlenül több nemzetközi jogforrás, egyezmény, európai uniós norma nyújt támpontot a szükséges elemek, illetve ezek kritikus kombinációjának definiálásában.⁴⁵⁷ A nemzeti jogszabályok, köztük a magyar is, ezekre figyelemmel, de autonóm nemzeti értelmezésben hozza létre saját szervezett bűnözés fogalmát.⁴⁵⁸

A hatályos Btk. megkülönbözteti a bűnszervezet, a bűnszövetség és a csoportosan elkövetett bűncselekmény fogalmát. Az új Btk.-ban megfogalmazott bűnszervezet, bűnszövetség és csoportosan elkövetett bűncselekmény-kategóriákkal kapcsolatban azonban mélyen megfontolandók a kutatói kritikák.⁴⁵⁹ Ezek közé tartozik, hogy sem a nemzetközi szakirodalom, sem a hazai kutatások eredményei nem tükröződnek a hatályos magyar jogban a szervezett bűnözésre vonatkozó joganyagában; a fontos újonnan beemelt kifejezések (konspirált működés, hierarchikus szervezettség) pontos magyarázatának hiánya pedig eltérő jogértelmezéseknek szolgál majd valószínűleg alapul.

A szervezett bűnözés folyamatában gyakran fedik el pénzmosással az alapbűncselekményt és az abból származó bevételt, ezért nagyon fontos kriminalizálni a pénzmosást. Az ENSZ *Kábítószeres és pszichotrop anyagok forgalmazása elleni 1988. decemberi bécsi egyezménye*⁴⁶⁰, majd ennek nyomán az Európai Tanács irányelve (1991. június 10.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről (91/308/EGK) felhívta a figyelmet arra, hogy a büntetőjog nem az egyetlen módszer a pénzmosás leküzdésére, hanem meg kell akadályozni a pénzügyi rendszer pénzmosás céljára

⁴⁵⁶ ZSIGMOND 2020, 61–62.

⁴⁵⁷ CSIZNER 2020.

⁴⁵⁸ Mindez fokozottan igaz a magyarországi (legalább részben a szervezett bűnözéshez kapcsolódó) régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos visszaélések tudományos kutatására. Az Europol, az Eurojust és a SECI (*Southeast European Cooperative Initiative Regional Center for Combating Trans-border Crime*), majd 2011-től utódja, a SELEC (*Convention of the Southeast European Law Enforcement Centre*) is foglalkozik a kulturális javak illegális kereskedelmével, vagyis besorolja a nemzetközi szervezett bűnözés tématerületei, veszélyei közé. A nemzeti vámszervezetek világszövetsége, a *World Customs Organization* (WCO) hasonlóképpen fontosnak tartja a témát és a 2016-ban létrehozott *Archeo* programban foglalkozik vele. Az ENSZ kulturális témával foglalkozó szervezete, az UNESCO szintén koordinál és létrehoz a témakörrel foglalkozó programokat. A keretek tehát körbeölelik a témát és minden olyan szervezet részt vesz benne, amelynek Magyarország is hosszú évek óta tagja.

A szervezett bűnözés legfontosabb kritériumai: minimum 2-3 elkövető, strukturált szerepek, szervezeti felépítés, folyamatos bűnös összebeszélés haszonszerzés céljából, gyakran álcázásul üzleti vállalkozások színlelése, bűnös kapcsolatok fenntartása kormányzati szervekkel vagy kereskedelmi cégekkel. EDELBACHER 2001, 186-189.

⁴⁵⁹ ZSIGMOND 2020, 77-78.

⁴⁶⁰ vö. 1998. évi L. törvény az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt Egyezmény kihirdetéséről

történő felhasználását. A pénzmosás kriminológiai fogalma valóban úgy definiálható a legjobban, ha legális gazdasági műveletek leplezése alatt folytatott illegális gazdasági tevékenységként, szolgáltatásként tekintünk rá, amelynek eredményeképpen a bűncselekmény során szerzett vagyon eredete igazolhatóvá válik, így az mintegy megszabadul korábbi, felismerhetően jogellenes mivoltától. Büntetőjogi értelemben tehát a pénzmosás közgazdasági fogalmának bármely részmozzanata pénzmosásnak minősül.⁴⁶¹ A pénzmosás egyes fázisait, működési modelljeit és az ellene való fellépés egyes lehetőségét részletesen vizsgálva, a pénzmosás legelterjedtebb modelljében szereplő három fázisa (elhelyezés-előmosás, rétegzés-bújtatás, integrálás-szárítás) bemutathatóvá válik.⁴⁶² Értékes, családi örökségként feltüntetett ékszerek vásárlása a bűncselekményből származó vagyonból, majd hosszú szünet után az ékszerek későbbi értékesítése a pénzmosás egyik jellegzetes módszere. Ez műtárgyakkal, régészeti korú tárgyakkal ugyanúgy lehetséges. Ebben az esetben az illegális kereskedelemről származó értékes régészeti lelet vagy régészeti korú tárgy, amelyet több évig pihentetnek, a pénzmosás második fázisához (bújtatás) kapcsolódhat.

A szervezett bűnözés világszerte felkelti a média érdeklődését, de az is nemzetközi jelenség, hogy a szervezett bűnözés problémájának mélyebb megértése, éppen a működési sajátosságai, a legális rendszerekkel való összefonódásai miatt, elsikkad és elsősorban a kutatók foglalkoznak vele mélyebben, gyakran hosszabb idő távlatából szemlélve az eseményeket és összefüggéseket. Ez azonban nem erősíti a társadalom egészséges védekező mechanizmusait a jelenséggel szemben, hanem jótékonyan elfedve a mélyebb, rendszerszintű problémákat, maga a rendszer javulását, tisztulását sem fogja elősegíteni a bűnszervezetek részleges felfedése, egy vagy több sikeres bűnügyi felderítés esetén sem. Hiszen a szervezett bűnözés mint bűnözési forma, éppen a működésbeli sajátosságai miatt azonnal újjászerveződik, újjáépül, a rendszeren, a hálózaton keletkezett rések be lesznek tömve, a kiesett szerepek másutt, máshol be lesznek töltve, hacsak a szervezetek felszámolása nem terjed ki a pénztartalékokra is. Az újjászervezés képességét a pénzmosás elleni hatékony intézményrendszer és a vagyonvisszaszerzés főszabály szerinti alkalmazása biztosítja a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok oldalán.⁴⁶³

A szervezett bűnözés rejtett, valamint a legális állami működéssel összefonódott volta felismerése igen nehéz, amely késlelteti a hatékony bűnüldözést. Úgy gondolom, hogy a kulturális javakkal, benne a régészeti korú tárgyakkal és leletekkel történő visszaélések bűnüldözése azért is annyira nehéz rendőrségi és ügyészi feladat, mert a speciális szakértelmen

⁴⁶¹ GÁL 2021.

⁴⁶² Ezt mutatja be Pintér Beatrix kitűnő doktori disszertációjában. PINTÉR 2012, 11-16.

⁴⁶³ PINTÉR 2012; Vö.: 2001, 216.; 20-21NYESTE – SZENDREI 2019.

túl nemzetközi bűnügyi együttműködés, valamint tematikus kriminológiai, kriminalisztikai, jogi, kriminálpolitikai aspektusok és összefüggések ismerete is szükségeltetik a sikeres elfogáshoz és különösen a bizonyításhoz. Erre a témakörre is érvényes az a kutatói ajánlás, hogy a hatékonyság érdekében ajánlott (csaknem) állandó speciális továbbképzés biztosítása a szervezett bűnözés elleni közvetlen preventív és represszív küzdelemben. Ez azt jelenti, hogy be kell vezetni a rendészeti felsőoktatásba, kötelező témaként, valamely tantárgy keretében, esetleg önálló stúdiumként. Ezt a képzést csak olyan, a témára specializálódott kutatóktól lehet elsajátítani, akik naprakészen követik a téma minden aspektusát. Igazat adhatunk annak a véleménynek, hogy a szervezett bűnözés csak akkor küzdhető le a társadalomban, ha a nepotizmus és a szubjektív alapon kiválasztottak felé irányuló egyéni kedvezések rendszere kiküszöbölhető. Mivel Közép- és Kelet-Európában a rendszerváltás, a szocialista egypártrendszerű diktatúrák bukása után felszínre kerültek a nyers problémák; a gazdasági, szociális és politikai feltételeket illetően is számos anomia figyelhető meg, ezért biztosan hosszabb időre jelen lesz a szervezett bűnözés térségükben is.⁴⁶⁴

2.4 Régészeti lelőhelyek illegális feltárása - A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon

A mai magyar tudományos közéletben időről-időre búvópatakként tör fel a fémkeresőzés problémaköre. Az illegális fémkeresőzés jelenségével szembeni fellépés első lépcsője a tisztánlátás.

2.4.1 A témafelvetés hazai aktualitása

Ez a régész szakmát is megosztó, látszólag ártalmatlannak tűnő hobbi és a körülötte folyó viták nem magyar sajátosság, hanem világszerte probléma. A fémkeresősöknek az elmúlt kb. negyven évben egész Európát elérő áradata egyfajta fémkeresős turizmust is beindított, amely a rendszerváltozás óta hazánkat is komolyan érinti. A helyzetet súlyosbítja, hogy a fémkeresőzés csak még inkább megnövelte a korábban is meglévő, keletről nyugat felé irányuló, illegális tranzitkereskedelmet, gazdagította az illegális áruválasztékot. Bővült a

⁴⁶⁴ SIELAFF 2001, 216.; EDELBACHER 2001, 185.; SCHEINOST 2013 65-66.

külföldi piacokra dolgozó orgazdák köre is a külföldi fémkeresős és orgazda kapcsolatokkal rendelkező, vállalkozó kedvű, illegalitásban dolgozó fémkeresősökkel.

Egy találó megjegyzés szerint „*Az európai jogi kultúrának semmivel sem pótolható küldetése az értékőrzés.*”⁴⁶⁵ Ez a megállapítás különösen igaz a felbecsülhetetlen értékű, valóban semmivel nem pótolható, régészeti korú kulturális javakra, a kulturális értékek őrzésére, amelyeket a jog adta törvényes eszközökkel bátyázunk körül, elrejtve az illetéktelen kezek elől. A fémdektorral kutatók, elterjedt egyszerűsítő szóhasználatnál a „fémkeresősök”⁴⁶⁶ száma és a régészeti korú tárgyak illegális csempészetének volumene különösen az elmúlt tizenöt évben ugrott meg Magyarországon. Régészekkel folytatott személyes beszélgetéseim⁴⁶⁷ tapasztalata volt 2015 körül, hogy több régész maga sem volt teljesen tisztában a jogaival, sem az eljárási jogkörrel rendelkezők körével, csak hiányos információkkal rendelkezett. Ezek a hiányosságok az évek múlásával egyre inkább tűnnek el, amely egy nagyon erős önképzésre utal. régész, aki a helyzet rendészeti és régészeti oldalát egyaránt teljes mélységében átlátná. A régészeti és rendészeti együttműködésre azonban nagy szüksége van a szakmának. Erre Buzinkay Péter, a téma talán legjobb hazai szakértője már 2004-ben felhívta a magyar örökségvédelem művelőinek figyelmét.⁴⁶⁸ Jelenleg nem áll rendelkezésre a témával foglalkozó hazai szakemberek számára olyan feldolgozás, amely a régészeti és rendészeti szempontból, rendszerező igénnyel kívánta volna feldolgozni ezt a témát.⁴⁶⁹ A doktori disszertáció ehhez a szintézishez kíván egyfajta alapot szolgáltatni.

Gyakori tapasztalat, hogy több esetben szinte versenyt kell futni az illegális fémkeresősökkel, akik szintén a szakkönyvek leírása⁴⁷⁰ alapján járták be a lelőhelyeket. A bronzkori erődített telepek többsége azonban elsősorban kapacitáshiány miatt a mai napig nem védett, sok olyan sem, amelyeket ismeretterjesztő vagy szakkönyvekből ismerhet az érdeklődő nagyközönség. Az együttműködni nem akaró fémkeresősökkel a mindennapos küzdelmet

⁴⁶⁵ FINSZTER 2008, 9.

⁴⁶⁶ Mivel a rendszeres fémkeresőzést folytatók körében jellemző a nagyfokú óvatosság, ezért az értekezés fémkeresőzéssel foglalkozó fejezete egyetlen személyt sem jelöl névvel; akkor is a csoport elnevezést használom, ha esetleg csak két emberről beszélek. Sajnos az együttműködőkből gyakran válnak újra a hatóságoktól elfordulók, elsősorban személyes sértődöttségből kifolyólag. Ebben az ügyben nagyon fontos, hogy párbeszéd induljon meg minél több fémkeresős és a hatóságok között, amely bizalmat igényel egymás felé.

⁴⁶⁷ A régészekkel folytatott strukturált interjúk készítését 2015 őszén kezdtem el. Mintegy 400 aktív régész lehet ma Magyarországon, ebből kb. a felének lehetnek munkaköre folytán személyes tapasztalatai az illegális fémkeresőzéssel és csempészettel kapcsolatban.

⁴⁶⁸ BUZINKAY 2004, 5.

⁴⁶⁹ Fontos személyes tapasztalatokat és véleményt rögzít mind a fémkeresősökkel foglalkozó régészek, mind pedig egy múzeumbaráttá váló fémkeresős szemszögéből BÁLINT-SZENTPÉTERY 2017.

⁴⁷⁰ Nováki Gyula várákkal foglalkozó monográfiái és tanulmányai mellett (Nováki Gyula 1952-től publikál) népszerű a Pannonia Régészeti Kézikönyve (Budapest, 1990.) és a Magyarország régészeti topográfiája sorozat eddig megjelent kötetei (tizenegy kötet, 1966-tól). Különösen az utóbbi sorozatnak pl. a vaterán is igen magas árai vannak, nagy a kereslet rá a hobbi keresősök körében.

azonban nemcsak az egyetemi és akadémiai kutatócsoportok, hanem különösen a múzeumokban dolgozó régészek és megbízható fémkeresős segítőik vívják. A mostani hazai állapot kialakulásáért felelős másik fontos probléma a régészeti lelőhelyek élőerős vagy más módon történő védelmének megoldatlansága mellett a régészek személyes hozzáállása, elsősorban a fásultság, beletörődés. Elterjedt vélemény szakmai berkekben, hogy a fémkeresős mindig több lépéssel a régész előtt jár. A fémkeresősök által kedvelt bronzkori erődített telepeken kívül számtalan lelőhelytípus és lelőhely van veszélyben, amelyek helyzete továbbra is aggodalomra ad okot.

Ebben a siralmas helyzetben egyik kivételként talán a védett régészeti lelőhelyek esete említhető meg. Ezeken a területeken 2012 előtt is csak engedéllyel lehetett fémkeresőzni. Azért védett le az illetékes miniszter a KÖH kezdeményezésére bronzkori erődített településeket nagy számban 2012-ig, a KÖH megszűnéséig, mert a fémkeresősök egy része⁴⁷¹ internetes bejegyzéseik tanúsága alapján és a tapasztalatok szerint a büntetési tétel visszatartó ereje és a védett lelőhelyek intenzívebb hatósági ellenőrzése miatt védett régészeti lelőhelyre korábban és ma sem mer kimenni. A védetté nyilvánítás azonban a tilosban járni szándékozókát nem tartja vissza, legfeljebb az éjszakai órákra helyeződik át a terepszemléjük. Egyes megfigyelések szerint a 2010-es évektől kezdve a fémkeresőzés egyre inkább tömeges „szabadidős hobbivá” vált, hétvégi elfoglaltság lett, ahol családokkal, barátokkal szervezett kirándulás keretei között járnak be fémkeresővel régészeti lelőhelyeket. Ezek károkozása nem professzionalitásukból, hanem tömeges jelenséggé válásukból fakad. A probléma csak az, hogy ezek a fémkeresős családi kirándulások ma már törvénysértők, hacsak a kiránduló fémkeresősök nem hivatás gyakorlásához kapcsolódóan (hétvégi munkaidőben), vagy hatósági engedély birtokában használják a detektorokat.⁴⁷²

2.4.2 A fémkereső használatának jelenlegi szabályozása az Örökségvédelmi törvényben és hatályos végrehajtási rendeletében, a régészeti felügyelők szerepe és jelentősége

A fémkereső műszer régészeti lelőhelyeken történő használata körül kialakult hosszas szakmai vitákat⁴⁷³ és a törvény fémkereső műszer használatáról rendelkező 20/A §-ának hatálybalépését (2016) követően 2018-ban már egyértelműen lesabályozta a 68/2018. (IV. 9.)

⁴⁷¹Ők alapvetően azok a fémkeresősök, akik nem a fémkeresőzésből élnek, nem akarják kompromittáltatni magukat egy lebukással és szívesen működnek együtt a múzeumokkal.

⁴⁷² NAGY 2018, 280-282.; V. SZABÓ 2019, 38.

⁴⁷³ Ld. ehhez BÁLINT-SZENTPÉTERY 2017 tanulmányait.

Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról a fémkereső műszer nem hivatáshoz kötött használatát. A rendelet részletesen szabályozza az 52. §-ban a kormányhivatalokban működő régészeti hatóság szerepét és tevékenységét a fémkereső műszernek hivatáshoz nem kötött használatával kapcsolatban. Az 52. § (6) bekezdésének b), c) és d) pontja alapján az illetékes régészeti örökségvédelmi hatóság jogosult megtagadni a fémkereső műszer használata iránti kérelmet, ha a kérelmező szabálysértési és büntetőjogi felelősségét a régészeti örökséggel összefüggésben korábban megállapították, a felelősség megállapítása folyamatban van, vagy a kérelmezővel szemben örökségvédelmi bírságot szabtak ki.

Ennélfogva a területileg illetékes régészeti hatóság képviselői a jogszabályban meghatározott módon szabályozzák a területükön zajló fémkereső műszeres tevékenységet, indokolt esetben – a törvény és a rendelet előírásainak megfelelően – fellépve az engedély nélküli illegális fémkeresős lelőhely-bolygatás ellen. A magyar törvényi szabályozás tehát megengedő a fémkereső műszernek hivatáshoz nem kötött használatával kapcsolatban, abban az esetben, amennyiben a fémkeresős rendelkezik egy évente megújított, a helyi múzeum által kiadott engedéllyel.

A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének megakadályozásával kapcsolatos törvényi szabályozásoknak és eljárásrendnek a hatályos kormányrendeletben megjelenő kialakítása⁴⁷⁴ egy hosszabb folyamat eredménye, amely mára lehetővé tette a múzeumbarát fémkeresősök és a régészek közös terepi kutatásait lehetővé tevő közösségi régészet magyarországi elterjedését. A régész szakmában régóta vita tárgyát képezi a büntetni rendeltség kérdése: milyen arányban kell és célravezető büntetni a fémkeresőzést? A jelenleg érvényes szabályozás szerint engedély nélkül tilos fémdetektort használni, az engedély nélkül lengetőket elfogják a rendőrök. A büntetés a hatályos jogi szabályozás szerint örökségvédelmi bírsággal jár, büntetőeljárás lefolytatása esetén szabadságvesztés is lehet. A büntetés azonban nem azáltal válik preventívvé, hogy szigorú, hanem azáltal, hogy elkerülhetetlen. Éppen ezért fontos a társadalmi összefogás, hogy növekedjen a felderítési hatékonyság. Önmagában a büntetés szigorítása nem elég, bár van visszatartó ereje. Egy kellő ponton odatett tiltás és a megfelelő szankcionálás azonban terelni tudja a fémkeresősöket a legalitás felé. A hatósági prevencióra példa a régészeti lelőhely védetté nyilvánítása, azonban rendszeresen ellenőrizni kell a lelőhelyet, különben semmit nem ér, nem visszatartó erő.⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 52. §.

⁴⁷⁵ RÁCZ 2019, 149–157.; ANONYMUS 2015b.; DÁNOS 2003, 61.

2.4.3 A bűnmegelőzés és a polgárőrség szerepe

Az illegális műkereskedelem elleni fellépés lehetséges módozatairól számos elméleti munka született az utóbbi időszakban. Ezek elsősorban kriminológiai szemszögből vizsgálják a jelenséget. Mindegyik megegyezik abban, hogy a bűnmegelőzés kiemelt fontosságú.

A bűnmegelőzés egyes színhelyei a régészeti örökségvédelmet illetően⁴⁷⁶:

- a) szituációs – a régészeti helyszín, illetve a múzeum, vagy a gyűjtemény őrzési helyének fizikai védelme (betörésvédelem, élőerős / térkamerás /műholdas, stb. helyszínbiztosítás), a bűnelkövetési lehetőségek számának csökkentése
- b) szociális – a szociális / szociokulturális környezet befolyásolása a motiváció formálásával, örökségbarát, pozitív normakövető szemlélet kialakítása a média segítségével
- c) jogi – a jogi környezet kialakítása, helyes nemzeti szabályok kialakítása, a nemzetközi szabályozókhoz való kapcsolódás
- d) gazdasági – a gazdasági környezet formálása, a pénzügyi érdekek olyan tudatos alakítása, amely az örökségvédelmet nem az állampolgár vagy az állam nyügénak, vagy forráselvonási helynek, hanem gazdasági értékképző elemnek tekinti.

Ha sorba vesszük a közéletnek ezeket a befolyásolási színtereit, jól látható, hogy az illegális műkereskedelem elleni hatékony fellépés ugyanolyan elméleti séma alapján működik, mint más olyan „ágazatoknál”, amelyek egyszeri, mással nem pótolható, pénzben nehezen vagy alig kifejezhető, az emberiség egyetemes öröksége szempontjából mégis jelentős értékkel bírnak. Ilyenek pl. a vadvilág, vagy a természeti környezet nem ember alkotta elemeinek védelme is.

A polgárőrség 1991. évi megalakulása óta nagyon hatékonyan tudja segíteni a bűnmegelőzést. Bár 1991-1996 között még csak laza kapcsolat volt az országos szövetség helyi sejtjei között és az egyes csoportokat eltérő bűnmegelőzési szemlélet vezette, valamint eltérő gyakorlat jellemezte, munkájuk már ekkor nagy segítséget nyújtott a hatóságoknak. 1997-2000 között a bűnmegelőzést egyfajta szakmai profilként kialakítva a polgárőr szervezetek a Belügyminisztérium, a rendőrség, az önkormányzatok legnagyobb stratégiai szövetségesévé váltak a bűncselekmények megelőzésében.⁴⁷⁷ Az ezredforduló óta eltelt időszakban a polgárőrség jelentős minőségi fejlesztéseket hajtott végre, ill. megszületett az azóta érvényes

⁴⁷⁶ vö. MACKENZIE et al. 2020, 50-55.

⁴⁷⁷ KARDOS 2015, 112-114; TIHANYI 2015

törvényi szabályozásuk, amely szerint bár a polgárőr hatósági jogkörrel nem rendelkezik, kényszerítő eszközt nem alkalmazhat, csak gázsprayt tarthat magánál jogos önvédelem esetére, azonban tetten érni, visszatartani tudja a fémkeresőst.⁴⁷⁸ Alább fogom kifejtetni, hogy a polgárőrséghez hasonló szerepe lehet a megbízható, a múzeummal szerződést kötött fémkeresősöknek a régészeti lelőhelyek védelmében.

2.4.4 A bűnmegelőzés eszköze a közösségi régészet: a fémkeresős, mint a régész munkatársa, „önkéntes lelőhely-felderítő”

A fémkeresősök egy része jó szándékú lokálpatrióta, érdeklődő, saját gyűjtőszenvedélyétől hajtott, amatőr régiségbúvár. Ők azok, akik ma maguktól, folyamatosan keresik a kapcsolatot a helyi és megyei múzeumokkal, a Magyar Nemzeti Múzeummal, a Hadtörténeti Múzeummal, vagy a járási kormányhivatalok régészeti felügyelőivel. A múzeummal és a hatóságokkal együttműködő fémkeresősök csoportjai a műkincsrendészet területén kvázi a civil önvédelmi csoportoknak (polgárőrség) feleltethetők meg. Így a közösségi rendészet - közösségi régészet közötti párhuzam szinte adja magát. Ahogyan a rendőrnek nagy segítséget jelenthet a polgárőr, úgy a régésznek is nagy segítség egy megbízható közösségi régész csoport, a hatóságok által folyamatosan ellenőrzött, régészeti és jogi szempontból alapszinten kiképzett fémkeresősök, a „lelőhelyfelderítő munkatársak”.⁴⁷⁹ A leellenőrizhetőség lényeges, mert a régésznek szüksége van egy olyan lekérdezhetőségre, amely túlmutat azon a szinten, amelyre a régészeti felügyelő a saját jogi eszközeivel rálát. A fémkeresősök nyilvántartása csak központi helyen, a rendőrséggel és a régészeti felügyelőkkel egyaránt kapcsolatban lévő munkahelyen, irodában történhet, ahol országos nyilvántartást vezetnek róluk.

A szakhatóságok és a fémkeresősök együttműködése lehet kiváló is, amint azt több példa is bizonyítja.⁴⁸⁰ A civil lelőhely-bejelentések napjainkban is nagyon fontosak,⁴⁸¹ mivel a régész nem lehet mindenhol ott. Emellett minden bizonnyal nagyon sok olyan lelőhely lehet még az országban, amelyet nem ismerünk,⁴⁸² hiába zajlanak, legalábbis a szakmai kíváncsiság szerint, több mint hatvan éve folyamatosan hazánkban a régészeti célú, szisztematikus

⁴⁷⁸ 2006. évi LII. tv. A polgárőrségről (2006. II.13.).

⁴⁷⁹ FINSZTER 2018, 287-293.

⁴⁸⁰ A teljesség igénye nélkül: PATAY-LASSÁNYI 2009

⁴⁸¹ Egy ilyen pozitív eset volt a közelmúltban a dabasi honfoglalás kori temető leletmentése. Dabas külterületén jó szándékú helybeliek hívták ki a régészeket a területre, ahol magánszemélyek, vállalkozók és különböző intézmények összefogásával valósult meg a leletmentés: FÜREDI ET AL. 2011.

⁴⁸² [LASSÁNYI 2011](#)

terepbejárások. Azonban a szakma terepi jelenléte és az ebből fakadó publikációs tevékenység jelenleg a borúlátóbb megállapítások szerint időnként csak arra elég, hogy információval lássa el a műkincspiacra dolgozókat (pl. légifotókkal és geofizikai eredményekkel).

A régész szakmában gyakran felmerül a kérdés, hogy lehet-e pozitív hozadéka, haszna a régészeti munkában annak, hogy az amatőr fémkeresősök ennyire nagy számban jelen vannak a hazai pályán. Nyilvánvaló, hogy a fémkeresőzés hazánkban olyan méreteket ért el, hogy eljött az ideje nemcsak az arányosság elvét alkalmazó jogi szabályozásnak, hanem a szabályozott keretek közé emelésének is. Ilyen tömeges méretű mozgalom nem szüntethető meg, de érdemes kihasználni a benne rejlő társadalmi-gazdasági erőt. Jelenleg országszerte kísérletek történnek a jó szándékú fémkeresősök bevonására a múzeumi munkába, általában a helyi, megyei múzeumi gyakorlat keretei között. Az elkövetkezendő évek fogják megmutatni, hogy melyik gyakorlat válik be, és melyek azok a személyek, csoportok, akikkel érdemes együttműködni, akikkel közös szakmai munkát lehet folytatni. A magyarul elterjedt néven közösségi régészetnek (*public archaeology*) hívott civil–szakmai együttműködés keretében a helyi régész felügyelete alatt civil, megfelelő szakmai végzettséggel nem rendelkező érdeklődők segítenek a múzeumban vagy kint a terepen.⁴⁸³ Ennek a közös gondolkodásnak, a társadalom ilyen jellegű bevonásának az örökségvédelemben Nyugat-Európában több évtizedes hagyománya van.

A közösségi régészet keretében az ún. „múzeumbarát fémkeresősökkel”⁴⁸⁴ egyéni szerződések formájában kötött együttműködések több éves munka eredményei az ország múzeumaiban. A szentendrei *Ferenczy Múzeumi Centrum* közösségi régészeti programjainak résztvevői 2019 márciusában alapították meg a *Közösségi Régészeti Egyesületet*, amely saját honlapot működtet.⁴⁸⁵

Beengedésük a múzeumi munkába a rendkívül leterhelt régész, a nagyberuházások és más építkezések nagy száma (ahol kötelező az időre elvégzett régészeti megfigyelés és szükség esetén földmunka), valamint az illegálisan keresőzők nagy száma miatt⁴⁸⁶ véleményem szerint elengedhetetlen. A megbízható civilek azok, akiknek a legtöbb energiájuk van figyelni az internetes hirdetéseket, járni a mezőt és jelenteni a régésznek az illegális tevékenységet. Régész megfelelő felügyelete mellett a munkájuk pontos és minőségi munka lehet.⁴⁸⁷

⁴⁸³ V. SZABÓ 2019, 36-37, két valóban jól működő, Rózsa Zoltán és Rácz Tibor Ákos régészek vezetésével megvalósuló példával.

⁴⁸⁴ Zárt facebook csoportjuk is van: Múzeumbarát Fémkeresősök (K.R.E.), jelenleg 466 taggal, de közülük sok régész. <https://www.facebook.com/groups/331913200340296>

⁴⁸⁵ A honlap neve: www.kozossegiregeszet.hu

⁴⁸⁶

⁴⁸⁷ RÁ CZ 2017.; RÁ CZ 2019, 149–157; HORVÁTH 2020.

Nagy bizalom és részben egyfajta oktatás és folyamatos figyelemmel kísérés kell a járási régészeti felügyelő és a múzeumi régész részéről azok felé a fémkeresősök felé, akiket múzeumi együttműködési engedéllyel odaenged a régészeti lelőhelyre. A régészeti fémkeresőzést szabályozó jogszabályok olyan kényszerítő intézkedésnek tekinthetők, olyan defenzív védelem (*non-offensive defence*) eszközei,⁴⁸⁸ amelyek csökkentik a törvényes jogrendet, a köztulajdont ért támadást, az illegális feltárások számát. Nemcsak tudatos szemléletformálásra van szükség, hanem az együttműködés pozitív példáira és a jól eltalált szankciókat alkalmazó törvényi szabályozás kialakítására is. Erre tett kísérletet Magyarországon a közösségi régészet.

Jellemző, hogy a múzeumok oldalára áttért fémkeresősök viszonylagos anyagi függetlenségben élnek, amelyet korábbi vagy jelenlegi privát foglalkozásukból szereztek, így hobbiként tudják üzni a keresőzést. Jellemző tehát a múzeumokkal szerződésben állóknál az egzisztenciális biztonságuk, míg a feketepiacra dolgozók inkább megélhetési bűnözők. Ez az előzetes anyagi függetlenség teszi számukra lehetővé, hogy ne csak alkalmanként menjenek terepre a fémkeresővel, hanem akár napi rendszerességgel és barátkozzanak a szakemberekkel. Ők éppen azért is tudnak együtt dolgozni a múzeumokkal, mert nincsenek már rászorulva az anyagi bevételekre, nem okoz megélhetési gondokat, ha a napi munkájuk eredményét, az aznap előkerült leleteket teljes egészében le kell adni a múzeum részére.

A hosszabb időn át megbízható fémkeresőssel a múzeum szívesen köt szerződést, amelyen a fémkeresős önkéntes lelőhely-felderítőként szerepel. A jelenlegi szabályozás szerint a fémkeresőzésre hivatalos engedélyt kapó „lengetős” számára a múzeum a szűrő. A múzeum ugyanis a számára megbízható emberekkel köt szerződést, amelynek megkötése után a területileg illetékes kormányhivatal adja ki az engedélyt. A keresőzéshez, azaz hivatalosan a „régészeti célú lelőhely-felderítéshez” szükséges a földtulajdonos engedélye is.

Amennyiben a keresős a terepen régészeti lelőhelyet fedez fel, akkor azonnal be kell szüntetnie a további keresőzést és haladéktalanul be kell jelentenie a múzeumnak és a kormányhivatalnak. A jelenleg hatályos törvény ugyanis nem engedi, hogy régészeti lelőhelyen önállóan fémkeresőzzön. A gyakorlat azonban a megbízható lengetősök esetében az, hogy megkutatja a területet, minden adatot írásban rögzít, és ha összegyűlik 2-3 lelőhely, akkor a régésszel együtt kimennek újra a terepre hitelesíteni. Ezekben az esetekben a szerződött fémkeresős a lelőhely bejelentőjeként szerepel a dokumentumokban. A múzeummal szerződést kötő fémkeresős, a „*lelőhely-felderítő civil munkatárs*” a tárgy találási helyén írásban rögzíti a

⁴⁸⁸ TULLIU-SCHMALBERGER 2003, 174.

GPS-koordinátákat és a találási körülményeket; ennek dokumentációját pedig a tárggyal együtt leadja a múzeumnak.

Ily módon tartós munkakapcsolatok jönnek létre, amely a múzeum számára hasznos, a fémkeresős pedig jogszerűen folytathatja hobbiját. A múzeumi munkába szerződéssel bevont, kellő mértékben betanított „amatőr” fémkeresős helyismeretével, lelőhely- és leletbejelentéseivel nélkülözhetetlen segítőtjévé válhat a helyi szakembereknek. A megfelelően betanított keresős már nem is minősül amatőrnek, sokkal inkább „múzeumbarát fémkeresős” munkatárs.

Nagyon fontos, hogy a régésztársadalom egésze nyitottá váljon erre a problémára;⁴⁸⁹ megértse a fémkeresős jelenséget és jó együttműködést tudjon kialakítani a jó szándékú fémkeresősökkel. Ehhez mindkét oldalról megfelelő szakmai alázat szükségeltetik, de mindenki nyer vele. A fémkeresősök félelem nélkül, legális keretek között, megbecsülten folytathatnák a tevékenységüket, az elfoglalt régész hasznos kisegítő munkaerőhöz jutna, a hatóságoknak pedig kevesebb ügygel kellene foglalkozniuk, szűkülne az árnyékban mozgó, piacra dolgozó, valódi bűnelkövetők köre. A hosszú évek óta a régészekkel együttműködő, megbízható fémkeresősöket már évekkel ezelőtt kitüntette a szakma, legalábbis az a része, amely szíven viseli jó szándékú, hasznos munkát végző civilek felkarolását. Többen is kaptak már a rangos szakmai megbecsülést jelentő *Schönvisner István-émlékérmeket*. Az együttműködők megjelennek néhány facebook csoportban is, amelynek tagjai a régészekkel együtt mennek terepet járni.

A bizalmi kapcsolat építése a civilekkel azért is fontos, mert így hazánkban is könnyebben le tud zajlani a hobbi fémkeresőzés egyidejű dekriminalizációs és kriminalizációs folyamata, amely így egy államilag szigorúan, folyamatosan ellenőrzött, valóban kizárólag múzeumi keretek közt végzett kulturális hobbivá válhat.⁴⁹⁰

2.4.5 A Magyar Régész Szövetség, mint a közösségi régészet támogatója

2005. december 5.-én alakult meg a *Magyar Régész Szövetség* (MRSZ).⁴⁹¹ Ez a szakmai szervezet azonban nem kamara, nem kötelező belépni a tagjai közé, ha egy régész dolgozni akar, vagy ásatási engedélyt szeret kapni az illetékes régészeti örökségvédelmi hatóságoktól.

⁴⁸⁹ V. SZABÓ 2009, 131.

⁴⁹⁰ Id. BÁLINT-SZENTPÉTERY 2017 tanulmányait.

⁴⁹¹ [ANONYMUS 2020b](#).

A mai magyar régésztársadalom meghatározó része tagja a szervezetnek, amely a szakma érdekképviselőjét látja el.⁴⁹²

Az MRSZ korábbi elnökségei és a 2021-ben megválasztott jelenlegi elnöksége is támogatja a közösségi régészetet, ez a szövetség megnyilatkozásaiban és a közösségi régészetet bemutató konferenciák és rendezvények társszervezésében is tetten érhető.⁴⁹³

2.4.6 *A régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével kapcsolatos jogsértések (a Kötv. szerint) és bűncselekmények (a Btk. szerint) - Hogyan, milyen módon okoz kárt a fémkeresős?*

A Kötv. szerinti tilalmak megszegése jogsértés. A régészeti korú tárgyakkal kapcsolatos visszaélések az alábbi esetekben merítik ki a bűncselekmény⁴⁹⁴ fogalmát: a régészeti lelőhely engedély nélküli feltárása, bolygatása, illetve a csempészet. Mivel az illegálisan fémkeresők nem készítenek dokumentációt az általuk kiásott leletekről, ezért a régész számára minden ilyen megtalált tárgy sajnálatos módon szórványnak minősül. Utólag már nem rekonstruálható az eredeti leletkontextus, a bolygatás miatt az onnan nyert földminta alkalmatlan a C14-es kormeghatározásra is. Jellemző, hogy az illegális fémkereső az egy helyen talált, ún. zárt leletegyüttesből csak a fémtárgyat veszi fel, az esetleg kvalitásos vagy ritka tárgytípusba sorolható kerámia, csont, stb. tárgyakat otthagyja vagy szétszórja.⁴⁹⁵

Bár nem jelent meg ezzel kapcsolatban hivatalosan becsült kárérték, a magyarországi helyzet 2008 körül már katasztrofálisnak volt mondható és a helyzet a mai napig nem változott.⁴⁹⁶ A helyzetet tovább súlyosbította a 2008 után bekövetkező gazdasági válság. A vidéki lelőhelyeken több helyen jellemzővé vált, hogy a munkanélküliség miatt megélhetésként kutató „bérkeresősök” szabályosan lerabolták a lelőhelyeket. Az internethasználat az

⁴⁹² A szövetségnek, bár 2005 éve fennáll, a súlya még nem olyan nagy, mint amilyenre szükség lenne, mert nagyon komoly támadások érik a régész szakmát egy-egy nagy léptékű állami vagy magánépítkezés elhúzódása miatt. A külföldön is létező szakmai szervezetek azonban a hosszú távú minőségi szakmai munkát képviselik, amely tetemes időbeni és pénzbeli többletráfordítást, valamint kompromisszumos készséget igényel. Emiatt a folyamatos állami, vagy nagyvállalkozói konfrontáció a régészeti szakmai tömörülések munkájának világszerte kényszerű velejárója, nem magyar sajátosság.

⁴⁹³ A szövetség legutóbb 2021. november 11.-13.-án szervezett Szentendrén közösségi régészeti konferenciát a *Ferenczy Múzeumi Centrummal*, a *Közösségi Régészeti Egyesülettel* és a *Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal* közösen a szentendrei városháza dísztermében. A konferencia felhívása a szövetség honlapján olvasható: <http://www.kozossegiregeszet.hu/>

⁴⁹⁴ Btk. 10.§ (1); DÁNOS 2003, 21.

⁴⁹⁵ „Érzékletes képet fest ezzel kapcsolatban egy régészeti tanulmány: „...tucatnyi lelőhelyen bukkantunk hasonló, dűlások nyomaira, ám ezek közül is kiemelkedik a dédestapolcsány-verebce bérci őskori erődített településen látható rombolás. Itt a lelőhely egész területén sebhelyként sorakoznak a kisebb-nagyobb gödrök, szélükön otthagytott kerámiaedények töredékeivel, csontdarabokkal és a kincskeresők számára értéktelennek számító vasból készült tokosbaltákkal, vas nyersanyag-rögökkel. halmokat szinte teljesen széthányták igéretes bronzmellékek reményében.” V. SZABÓ 2009, 129.

⁴⁹⁶ MRÁV – SZABÓ 2006, 25.; V. SZABÓ 2009, 128.

információáramlást és az információra rákereső anonimitását biztosította, ezért a fémkeresőkkel kapcsolatban nagyon sok információ található a neten, köztük sok a kiemelt helyen szereplő fémkeresős cég hirdetése, amely aggodalomra ad okot.⁴⁹⁷ Mivel a fém-detektort csak egyféle tevékenységre lehet használni, elgondolkodtató, hogy magánszemélyek ezrei milyen céllal veszik ezt meg, hiszen alig pár százan állnak csak szerződésben múzeumokkal. A fém-detektor, vagy a mágnes-horgászathoz használt eszközök egyfajta „fegyverek” a kulturális örökség ellen, amelyet a fegyvertartáshoz hasonlóan, egészen szigorúan kellene szabályozni. Csak múzeummal érvényes szerződésben álló vásárolhatná meg sok régész szerint.

A fémkeresőzést jövedelem kiegészítésnek használó, vagy egyenesen a szervezett bűnözés megrendelésére dolgozó keresősök önálló alcsoportokat alkotnak a fémkeresősökön belül. Motivációjuk és attitűdjük szempontjából sem sorolhatók az együttműködő fémkeresősökhöz.⁴⁹⁸

Mivel a fémkeresőzés egyre specializáltabban működik és egy-egy csoport csak egy-egy korszakra koncentrál,⁴⁹⁹ vannak olyan csoportok, amelyeknek az áruja nagyobb csábítást jelent, hogy a feketepiacon kössön ki. Ilyen tárgytípusok a külföldön is jól eladható, jó állapotú római kori pénzek, a minőségi bronztárgyak bármely korszakból, illetve a nemesfémből készült tárgyak bármely korszakból. Azok a fémkeresősök, akik nem kívánnak együttműködni a múzeumi régészekkel, és ezáltal a Kötv. szerint jogsértést, a Btk. szerint bűncselekményeket (rongálás, jogtalan elsajátítás, lopás) követnek el, több ponton elérhetők, beazonosíthatók. Több olyan hazai internetes felület van, amelyek jellemző előfordulási helyeik. Így korábban a jófogás, vatera, de még inkább az ebay, vagy a hazai zárt internetes csoportok, ahol hirdetésben árulják a valamilyen mértékben letisztított fémtárgyat. Hozzászólnak internetes fém-detektor-áruházak blogjain, feltűnnek várbarát és numizmata facebook csoportokban, történelmet, régészetet népszerűsítő internetes oldalak hozzászólásaiban. Ezekben a hozzászólásokban jellegzetesen megjelenik a személyes kérdés, a tudálékoskodás, akár a fenyegetőzés is.

⁴⁹⁷ A Google keresőbe beütve a „fémkereső” szót 63800 találatot dobott ki a rendszer 2016. január 27.-én, 2022. január 4.-én 70500 találatot, amely enyhe emelkedést mutat.

⁴⁹⁸ Ez utóbbi két csoport tagjai részben, ill. teljes egészben kriminogén egyénnek tekintendők. Mráv – Szabó 2006, 25. Ők nemcsak a lopás, mint alaphűncselekmény, hanem gyakran az orgazdaság (a régészeti leletek értékesítésének szándéka) is kimerítik. BEZSENYI 2000, 71; MRÁV – SZABÓ 2006, 26; MTI 2015. jún. 12.

⁴⁹⁹ V. SZABÓ 2019, 36-37.

2.4.7 *A „szürke oldalon” álló fémkeresősök*

Egy dunántúli múzeumban dolgozó régész találó megfogalmazása („szürke oldal”) alapján külön csoportba sorolhatóak azok a fémkeresősök, akik behozzák ugyan időnként a múzeumba a talált leleteket (vagy annak egy részét),⁵⁰⁰ de engedélyt nem kérnek a keresőzéshez. Vannak olyanok is, akik csak közvetítőkön keresztül adják le a leleteket, személyesen nem is akarnak kapcsolatba kerülni a múzeummal. Tipikusan nem megélhetési gondok miatt mennek terepre, hanem érdeklődésből, esetenként kórossá vált intenzitású „megszállottságból”. Jelentős részüket rá lehetne bízni a régészekkel való együttműködésre, ha sikerülne a fémkeresőzés hazai szabályozásában megtalálni az éppen megfelelő mértéket a szabályozás és a szankcionálás útvesztőjében.

2.4.8 *A fémkeresőzés, mint társadalmi tömegjelenség - Kísérlet a profilalkotásra: Kiből lesz a fémkeresős? Van-e „tipikus” fémkeresős?*

A régészeti célú fémkeresőzés mértéke és jellege szerint egyfajta társadalmi tömegjelenséggként értelmezhető.⁵⁰¹ Bár a régészek gyakran egyféle tulajdonságokkal felruházva tipizálják a fémkeresősöket, valójában több jól elkülöníthető csoportra oszthatók a fémkeresősök,⁵⁰² bár a csoportok között van átjárás. Kutatásom kezdetén, 2015 őszén több kötetlen jellegű, nem jegyzetelt, azonban irányított beszélgetést folytattam hazai régészekkel, amelynek egyik kérdése az volt, hogy próbáljon tipikus képet rajzolni a fémkeresősökről. Meglehetősen egyöntetű képet rajzoltak le, függetlenül attól, hogy az ország melyik részén dolgoztak. Ez a foglalkozáshoz köthető tipizálás jelenleg is jelen van, amint a 4. fejezet kérdőíves kutatásából is kirajzolódik.

A gyűjtőszenvedélyüknek hódoló, lelkes amatőrök mellett a gyakorló régész számára is érzékelhetően, napi tapasztalatként megjelentek a porondon a profi elméleti és műszeres felkészültségű, elsődleges vagy másodlagos megélhetési forrásként fémkeresözők. Ez utóbbi kör is két részre oszlik: a bizalmatlan, szigorúan magányosan és általában kisebb területet bejáró és fémkeresözőkre és a 2-4 fős, néha országosan dolgozó, bedolgozókat alkalmazó fémkeresős

⁵⁰⁰ Mint pl. a 2010-ben a Mányánál talált avar kori bronz tarsolykorong esetében történt. A korongot magángyűjtők találták, amelyet átadtak a Nemzeti Múzeumnak. A tárgyat csak Mány közeléből szórványként előkerült anyagnak lehetett bekatalogizálni: FANCSALSZKY 2011-2013, 163.

⁵⁰¹ vö. DÁNOS 2003, 20.

⁵⁰² Bővebben ld.: V. SZABÓ 2009, 129-130.

csoportokra.⁵⁰³ Előbbieket a bűnelkövetésre inspiráló szituációk csábítják el, míg az utóbbiaknak a bűnelkövetés, a fémkeresőzés életmódjuk részévé vált. Ha olyan személyi sajátosságokat keresünk, amelyek az oksági tényezők, a személyes életút során megvalósított jellemző magatartások hasonlóságára építenek és összefüggnek a bűncselekmény megvalósításával, akkor a múzeumokkal kapcsolatot nem kereső illegális fémkeresősök a szituatív bűnözők és a karrierbűnözők csoportjába sorolhatók be. Személyiségüket valószínűleg tartósan torzította az a társadalmi szembenállásnak nevezett attitűd, amely az ismétlődő bűnelkövetésre vezette. Hangsúlyozom, hogy a bűnözői kategóriákba való besorolást szigorúan abban az esetben tartom megengedhetőnek, amennyiben a fémkeresőzést és a leletek értékesítését a keresős személy titokban, a hatóságok folyamatos megtévesztésével, hosszú időn át végzi a fémkeresős.⁵⁰⁴

Ha a nagy tételben történő, piacra dolgozó fémkeresőzést tekintjük, akkor a kiemelkedő mennyiségű leletet produkáló, ezzel jelentős anyagi haszonra szert tevő és a haszonhoz képest eltörpülő büntetés⁵⁰⁵ miatt a fémkeresőzés sikeressége kiemelkedően magasnak tekinthető. Emiatt a bűnözéssel való azonosulása a sikereket felmutató fémkeresősnek szintén magas, nagymértékű, amely miatt elkötelezett a folytatólagos bűnelkövetés, jelen esetben az illegális fémkeresőzés irányában.⁵⁰⁶ A gazdasági haszonszerzésre, bevételre irányuló bűncselekmények számos válfaja áll rendelkezésre hazánkban is a potenciális bűnelkövetők számára, a fémkeresős azonban csak a keresőzést választja, amelyet általában kizárólagosan, hosszú ideig folytat. A munkanélküliség mértéke szintén befolyásolja a feketepiacra való termelés mértékét, de Magyarországon nem jellemző, hogy egy szervezett bűnözői körtől kapva drága fémkereső műszert, a keresősök módszeresen lerabolják a területet.⁵⁰⁷

A fémkeresőzők között nem jellemzőek az alkalmi géphasználók. Sőt, éppen az ellenkezője tapasztalható. Bár statisztika nem készült róla, a régészek személyes tapasztalata szerint természetesen itt is jelen vannak, akiknek az egész személyiségükön elhatalmasodó hobbija miatt gyakran megromlik a családi háttere,⁵⁰⁸ elmagányosodnak, társas kapcsolataik a hasonló irányultságú társakra, internetes kapcsolatokra szűkülnek. A detektorosok többsége azonban nem ilyen. A műszeres csipogás kikapcsolódást jelent számukra a szabad levegőn,

⁵⁰³ Az illegális fémkeresősök tipizálási kísérletében Gönczöl Katalin módszere szerint járok el. GÖNCZÖL 1980

⁵⁰⁴ GÖNCZÖL 1980; NÉMETH 2003, 110.

⁵⁰⁵ Gondoljunk csak a precedens értékű, fentebb már taglalt kaposvári perre. Vö.: MRÁV – SZABÓ 2006, 25-26.

⁵⁰⁶ GÖNCZÖL 1980; NÉMETH 2003 114.

⁵⁰⁷ A fémkereső műszereknek ilyenfajta használata leginkább a Közel-Keletre, Közép- és Dél-Amerikára, illetve Afrikára jellemző. Ezekben a területeken ebben a kiásvott régészeti lelet elsődleges bevételi forrás, amelynek értékesítésével fegyvert vásárolhatnak vagy pénzmosáshoz használják fel. HUDÁK 2016a.; STRAZZARI-COTICCHIA 2012, 15.; HUDÁK 2017

⁵⁰⁸ Vö.: NÉMETH 2003, 106.

ahol még találhatnak is akár valamit. Meghatározó hányaduknak az anyagi motiváción túlmutató kulturális, szellemi „éhsége” is van. Ezt világosan mutatják az internetes csoportosulások bejegyzései. A fémkeresősök érdeklődése kulturálisan nagyon színes és sok kapcsolódása van más kulturális csoportosulásokhoz. Találkozókat, fémkeresős versenyeket tartanak az egyes csoportok, amelyek ismerik és figyelik egymás és a közelükben dolgozó régészek tevékenységét.⁵⁰⁹

2.4.9 Szubkultúrának számítanak-e a fémkeresősök?

A rendszerváltozás után Magyarországon is felerősödtek az átalakuló társadalom klasszikus mikrokörnyezeti csoportjai: a család, az iskola, a munkahely, a baráti kör, tehát a szűkebb, ill. a tágabb lakókörnyezet felől érkező negatív hatások. Ezek a hatások a tapasztalat szerint mindig fokozzák a szubkulturális csoportok térnyerését, ill. ezzel párhuzamosan a bűnözés megerősödését. Mindezeket a tényezőket valóban tetten lehet érni a fémkeresős csoportok létrejöttének okaiban is, de nem tartom döntő hatásúnak, inkább csak kortünetnek. Ezt világosan mutatja, hogy a fémkeresősök egy jelentős hányada nem az anyagi haszon reményében fordult a fémkeresőzés felé. Mivel a fémkeresősök normái, meggyőződése és értékei nem azonosak, nincsenek elszigetelve a társadalom fő áramától, nem élnek hasonló körülmények között, így nem is határolhatók körül egyfajta fémkeresős szubkultúraként.⁵¹⁰

2.4.10 Milyen árulkodó nyomai vannak a fémkeresőzésnek? Honnan tudható, hogy a fémkeresős birtokában lévő tárgyak fémkeresőzés útján lettek kiásva?

A Magyar Nemzeti Múzeum régészei hivatalból meglehetősen sokat foglalkoztak fémkeresősökkel.⁵¹¹ A múzeum két régésze által 2006-ban írt közös tanulmányban szabatosan meghatározták, milyen árulkodó nyomokból ismerhető fel az ilyen eredetű lelet, amelynél jobban én sem tudom meghatározni: „A lefoglalt tárgyak között nagy számban voltak olyan tárgycsoportok, amely a fémkeresővel való fosztogatás árulkodó melléktermékei, illetve fémkeresővel való gyűjtés jellegzetes eredményei. A fémkereső ugyanis minden fémtárgy

⁵⁰⁹ Ezekre a rendezvényekre az elmúlt tíz évben számos internetes fórum- és blogbejegyzés utal.

⁵¹⁰ DÁNOS 2003, 54-56.; ADLER – MUELLER – LAUFER 2000, 194.

⁵¹¹ A Magyar Nemzeti Múzeumba kerülnek az államhatáron elfogott, vélelmezhetően Magyarország területéről, illegálisan előkerült, régészeti korú tárgyak.

megtalálását lehetővé teszi, ezáltal számos olyan tárgyét és leletét is, amely a gyűjtő számára értéktelen (például: ólom- és bronzöntés melléktermékei, kisméretű töredékek, újkori töredékes vagy sérült fémtárgyak és fémtörmelék). Ezek a tárgyak tehát nem csere vagy kereskedelem útján jutottak az I. rendű vádlotthoz, hanem fémkeresővel való illegális kutatás során. (Az értéktelen fémtárgyak eltávolítása a lelőhelyekről az illegális kutatási tevékenységet végző számára azért fontos, hogy azokat további fémdetektoros kutatásai során még egyszer ne találja meg.) A leletek talajból lettek begyűjtve, mivel a fémtárgyak túlnyomó többsége korrózióval borított, és föld rakódott, tapadt rájuk.”⁵¹²

2.4.10.1 Regionalitás és szakosodás a fémkeresőzésben

A fémkeresőzésben a területi, ill. a korszakonkénti, vagy tárgytípusonkénti szakosodás már a legkorábbi időszakra, a rendszerváltás előtti évekre is jellemző volt. Az ezredforduló utáni évekre egyes régészek szerint kialakult egy egyensúlyi helyzet a fémkeresősök között, amely szerint a Dunántúlon a legtöbben a római kori, a Dunától keletre eső területen pedig a középkori lelőhelyeket keresik. Az elmúlt évtizedben több csoport is a késő bronzkori lelőhelyekre szakosodott,⁵¹³ de erőteljes érdeklődés mutatkozik itthon és külföldön egyaránt a középkori és római pénzek, fegyverek, ill. a római kori fibulák (ruhakapcsoló tűk), bronz votív (fogadalmi) tárgyak, szobrocskák, lószerszám- és egyéb tartozékok iránt is. Az ilyen tárgyak szinte azonnal értékesíthetők megtalálás után: nem kötődnek Magyarországhoz és méretüknél fogva könnyen szállíthatók rejtetten.⁵¹⁴ Gyakori, hogy egy adott korszakra és egy-két megyényi területre⁵¹⁵ specializálódik egy-egy keresős, vagy csoport, ahol módszeres felkészüléssel, a vonatkozó szakirodalmat jól ismerve választják ki a lelőhelyeket. A szakirodalmat rendszeresen antikváriumokból, vateráról, jófogásról szerzik be, szabadegyetemeken, nyilvános előadásokon képzik magukat, klubokban, összejöveteleken cserélnek tapasztalatokat, ahol nem tájékoznak a nyilvánosság elé, milyen okból érdeklődnek a téma iránt. Ez a fajta specializálódás a professzionálisan dolgozó fémkeresősökre és amatőrökre egyaránt jellemző. A szakosodás megléte a fémkeresőzésben tehát nemcsak az eladásra dolgozókra jellemző, hanem számos keresőre. A szakosodás alapján tehát nem lehet elkülöníteni egymástól a piacra dolgozókat és

⁵¹² MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

⁵¹³ V. SZABÓ 2009, 129; V. SZABÓ 2019, 37.

⁵¹⁴ A 2001-ben lefoglalt nagy mennyiségű fémtárgy közül is hiányoznak a minőségi darabok, mivel azok valószínűleg gyorsan értékesítésre kerültek. Vö.: MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

⁵¹⁵ MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

a gyűjtőket.⁵¹⁶ Megfigyelhető, hogy a gyűjtési kör specializálódása az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan egyre kifejezettebb. A magasabb iskolai végzettségű keresősöknek vannak egészen speciális anyagtípust gyűjtő gyűjteményeik. Általánosan megfigyelhető a fémkeresős életútját vizsgálva, hogy eleinte érmekeket gyűjtenek (csakúgy, mint Sümegh József), majd később többen ezt feladva egy speciális anyagfajta gyűjtésére (pl. fibulák, katonai diplomák /bronz elbocsátó dokumentum/, egészen ritka éremtípusok, stb.) specializálódnak.

Jellemző emellett a néhány fős csoportban keresőzés és összedolgozás, bár a társaságok, csoportok tagjai ritkán állandóak, gyakoriak a sértődések. Ilyenkor egymást jelentik fel a hatóságoknál. Ez a „bemártás” különösen a feketepiacra dolgozó, egymás területére tévedő keresősökre jellemző. A feljelentés nagyon fontos pont, mert ilyenkor lehet rálátni egy adott csoportra, helyi hálózatra, ahol a feljelentő nem kívülálló, hanem valójában az illegális utakon járó csoport tagja.

A fémkeresősök jelentős részének jó szándékú csoportosulásánál jóval veszélyesebb az a ma már elsősorban eladásra dolgozó kör, amely a bronzkori magaslati erődített telepeket (a Természetvédelmi törvényben „földvárakat”) járja be módszeresen és ott folytat amatőr ásatásokat. A nyugat-európai, elsősorban osztrák, német, svájci, belga, holland, illetve ukrán, orosz magángyűjteményekben és a műkincskereskedelembe, pl. német aukciósházakban felbukkanó magyarországi bronzkori leletek, az erődített telepekről ellopott bronzkori depóleletek világosan mutatják a magyar bronzkori régészeti örökség veszélyeztetettségét. Az elsősorban a késő bronzkori, értékes bronzleleteket deponáló népességek erődített telepei általában nehezen megközelíthető, elhagyatott helyeken vannak. A Dunántúlon is kialakult egy késő bronzkorra specializálódott kincskeresős mag, akik leglátványosabb dűlőit a velemi Szent-Vid hegy erődített településén és a bakonyi halomsírműzökön lehet megfigyelni.⁵¹⁷

A Dunántúlon azonban nem is a bronzkori, inkább a római kori lelőhelyek vannak a legnagyobb veszélyben. Ennek oka, hogy a felszínen gyakran látszódnak épített nyomok, amely egy amatőr számára is jelzi a pontos lelőhelyet. Az egy-egy lelőhelyre eső leletmennyiség a római korban más korszakokhoz képest nagy; még szakszerű restaurálás nélkül is viszonylag jó állapotú, könnyen értékesíthető fémleletekben gazdag a korszak.

A kies területeken fekvő régészeti lelőhelyek elhagyatottsága mágnesként vonzza a piacra dolgozó fémkeresősöket. Kisterenye, Hársas lelőhelyen tetten is érték a fémkeresőző turistákat, ezért a területet rövidesen régészetileg levédték. Több ehhez hasonló eset is történt,

⁵¹⁶ Lásd bővebben: KÁDÁR – M. TÓTH – TIHANYI 2013, 61-72.

⁵¹⁷ V. SZABÓ 2009, 40-42., 129.

különösen a rendszerváltozás utáni években, külföldi rendszámú buszokkal, de ezekben az esetekben nem követte régészeti védelem a lelőhely bolygatását.

A régészeti védelem nyilvánítás azonban önmagában nem biztosít sem rövid, sem hosszú távon elegendő védelmet, csak jól eltalált ellenőrzési módszerrel és szankcionálással rendelkező kiegészítésekkel.

2.4.10.2 Két törvényi hiányosság: A régészeti lelőhely rongálásának és a régészeti korú tárgyak „felbecsülhetetlen értékének” bizonyítási problémája

A bizonyítás célja a múltbeli tények megállapítása, majd ennek alapján a helyes jogminőség, valamint a büntetés vagy felmentés megállapítása. A bizonyításban meghatározott alanyok konkrét bizonyítási eszközökkel vehetnek részt, amely tevékenységük csak a törvényileg pontosan meghatározott kérdések eldöntésére irányulhat.⁵¹⁸

A bizonyítási eszközök három csoportba sorolhatók:

- **személyi** (tanúvallomás, a terhelt vallomása, szakvélemény),
- **tárgyi** (minden olyan tárgy /dolog/, amely a bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas lehet, különösen, amely a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozza, vagy a bűncselekmény elkövetése útján jön létre, vagy amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy amelyre a bűncselekményt elkövették
- az eljárási cselekmény formájában testet öltő **bizonyítási eszközök** (szakértői vélemény/szakvélemény, mint bizonyítási eszköz).

A Rendészettudományi Szaklexikon szerint a tárgyi bizonyíték „*minden olyan tárgy, dolog, amely a releváns tény bizonyítására alkalmas, így különösen az, amellyel valamely cselekményt elkövettek, és azok nyomait hordozza, vagy a cselekmény elkövetése útján jött létre, továbbá amelyet a cselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy amelyre a cselekményt elkövették.*”⁵¹⁹

A fémkeresős tetten éréskor végzett helyszíni szemle, a házkutatás, a fémkeresős motozása, esetleg a helyszínelés során talált tárgyak, ill. körülmények képezhetik a tárgyi bizonyító eszközök kézre kerítésének eljárásjogi keretét.⁵²⁰ Az a körülmény, hogy a fémkeresősök többnyire kisebb csoportokban, baráti társaságként űzik ezt a hobbit, veszélyes

⁵¹⁸ vö.: Büntetőeljárásról szóló tv. kommentárja

⁵¹⁹ BODA 2019, 552.

⁵²⁰ Előírás szerint a tárgyi bizonyítási eszközül szolgáló dolgot a hatóság lefoglalja és letétbe helyezi. BÓCZ 2000, 8-12., 16-26., a vonatkozó jogi paragrafusok idézésével. A régészeti lelőhelyen, műszerrel való tettenérés esetén a fémkeresőst is megilletik a minden terheltet megillető jogok. Lásd: FARKAS – RÓTH 2004, 81.

vizekre terelheti a tevékenységüket, ha a fémkeresőzést nem a hatóságok tudtával és beleegyezésével végzik. A csoportmunka ugyanis abban az esetben, ha a fémkeresősök nem a szakhatóságokkal együttműködve végzik a hobbijukat, hanem piacra dolgoznak, tettenérés után büntetőjogi értelemben már bünszövetségben elkövetett tevékenységnek minősül.⁵²¹

Hasonlóképpen, ha az adott, fekete piacra dolgozó társaság hosszabb időszakon keresztül, folyamatosan végzi a fémkeresőzést, profitra dolgozik (ez elsősorban jól fizető tárgytipusok eladására való specializálódást jelent), illetve strukturált, azaz a társaság tagjainak megvan a maga szerepe és összekötőket (pl. hírvivőket, informátorokat, vagy futárokat) is foglalkoztat, akár csak alkalmi jelleggel is, ebben az esetben ez kimeríti a bünszervezet fogalmát.⁵²² Ez utóbbi sokkal súlyosabb büntetőjogi elbírálás alá esik.⁵²³

A már többször említett, 2001 tavaszán a kaposvári rendőrség által lefoglalt nagy mennyiségű, fémkeresőzésből származó leletanyaggal kapcsolatos, precedens értékű ítélet a törvényalkotás hiányosságai miatt több ponton nem tudta bizonyító erejűen elmarasztalni a vádlottakat. Így kellő súlyú, visszatartó erejű elmarasztalás sem történt; annak ellenére, hogy kifejezetten nagy volumenű lelőhelyrombolás történt. Ahogyan az ügy egyik régészeti szakértője sommásan írta: „Az indoklás világosan fogalmaz. Amennyiben a rongálás helye nem azonosítható, és az okozott kár mértéke sem határozható meg pontosan, az illegális fémkeresős kutatás nem minősül az érintett régészeti lelőhely(ek) rongálásának. Azaz, amíg a törvényekbe nem kerül bele tételesen, hogy az, aki a régészeti leleteket illegálisan kiszakítja eredeti összefüggéseiből, rongálást is elkövet, addig a hasonló törekvések jelentős része büntetlenül marad. Az ítélet minden ilyen esetben mindössze a lefoglalt régészeti leletek értékének függvénye. Jól illusztrálja ezt a kaposvári ítélet is.”⁵²⁴

A kulturális javakkal, régészeti leletekkel való visszaélés tényállását szintén nehéz bizonyítani a bíróság előtt, amikor a fémkeresős azzal védekezik, hogy nem tudott arról, hogy régészeti leletet talált. A régészeti leletek felismerésének módszertanát a régészhallgatók 3+2 évig tanulják az egyetemen, így a bíróság indokolhatja azzal a fémkeresős felmentését, hogy nem várható el tőle, hogy régész kompetenciákkal rendelkezzen, így felismerjen egy régészeti leletet.⁵²⁵

A 2018. évi örökségvédelmi rendelet megalkotása előtt megfogalmazott probléma azzal megoldható lenne, hogy minden nem hivatáshoz köthető fémkeresős kutatást megtiltott,

⁵²¹ Btk. 137.§ 6. pont; NAGY 2003b, 15.

⁵²² NAGY 2003b, 15-16, a vonatkozó paragrafusokkal.

⁵²³ ÉLŐ 2003, 25-27., a vonatkozó paragrafusokkal, ld. még a szervezett bűnözés kritériumairól szóló fejezetet.

⁵²⁴ MRÁV – SZABÓ 2006, 26.

⁵²⁵ BÁLINT 2017, 139.

pontosabban engedélyhez kötött a jogalkotó. A fémkereső műszer Kötv.-ben meghatározott engedély nélküli használata jogsértés ugyan, de önmagában még nem Btk. szerinti bűncselekmény. A bűncselekményt, a talált tárgy (régészeti lelet) jogtalan elsajátítását továbbra is nehéz bizonyítani, hiszen ha nem ismeri fel a fémkeresős a talált tárgyat régészeti leletként, azt sem tudhatja, hogy állami tulajdon és ezért nem vihetné magával.

Egyszerűbb a bizonyítás, amikor tettenérés történik lelőhely-rongálás, engedély nélküli ásatás közben, és mindeközben állami tulajdonra elkövetett lopás, jogtalan elsajátítás, kulturális javakkal való visszaélés közben. Ehhez azonban az szükséges, hogy az illetékes hatóságok rendszeresen és folyamatosan járják a terepet és tetten ériék az elkövetőket.

2.4.11 Adatbiztonság, veszélyeztetett lelőhelyek védetté nyilvánítása és szakmai tömörülés – a régészek önvédelmi fegyverei a fémkeresőzéssel szemben

A magyar régészek közül többen a kilencvenes évek óta ügyelnek arra, hogy a publikációikba csak szándékosan kissé elrajzolt térképek kerüljenek bele, hogy azt ne tudja a terepen hatékonyan felhasználni a könyvet később megvásároló fémkeresős.⁵²⁶ A korábban megjelent szakkönyvek adatai azonban sajnos továbbra is nyilvánosak, az antikváriumokban, internetes értékesítési felületeken, könyvtárakban elérhetőek. Az irántuk jelentkező keresletet egyértelműen mutatja a terepet járók számára hasznos régészeti kézikönyvek, szakkönyvek tartósan magas antikváriumi ára.

Az illegális fémkeresőzés elterjedésével a magyar régészet is a nyugat-európai viszonyokhoz hasonló, bonyolult helyzetbe került. A hazai régészek számára ez az állapot egyre nehezebben ellenőrizhetővé tette a fémkeresősök működését, így égetően szükségessé váltak a strukturális változások.⁵²⁷ 2008 körül a fémkereső műszerek forgalmazói minimum 4000 hazai magánkézben lévő fémdetektorral számoltak. Ezek száma 2016-ra minimum

⁵²⁶ Légi régészeti szempontból ide tartozhat: SZABÓ 2009.

⁵²⁷ A fémdetektor használatának ugrásszerű elterjedését a jogalkotó hazánkban is, különösen eleinte, képtelen volt hatékonyan követni. A műszer alkalmazási körét egészen 2015-ig meglehetősen következtetlenségül szabályozták. V. Szabó 2009, 129. A korai időszakban a törvényi szabályozás még nem említette név szerint a fémkeresőzést, csak a lelőhelyek általános védelmét szabályozta, ezért tettenérés esetén sem lehetett a hatósági személynek erre hivatkozni. Régészeti felügyelők 1998 óta dolgoztak az 1997. évi CXL. tc. alapján létrejövő, majd a következő éven ténylegesen is megalakuló Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóságon. NAGY 2003a, 34.; FEKETE 2005a, 107. Nekik már voltak bejelentéseik a fémkeresősökkel kapcsolatban. A régészeti felügyelők bejelentései rögzítésre kerültek, amelyeket később a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központban őrizték. A 2001. évi LXIV. törvény alapján megkezdte működését a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, amely az ügyeket szintén regionális alapon, helyi irodában kezelte. Ugyanebben az évben alakult meg önálló intézményként a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, amely a fémkeresős kihívásnak is megfelelő, korszerű régészeti szabályozást volt hivatott kialakítani. A régészeti felügyelők jelenleg a megyei kormányhivatalokban működnek. Az egyes intézmények feladatköreinek a változásait a 21. század első két évtizedében az I. és II. táblázatok rögzítik.

megduplázódhatott, esetleg meg is háromszorozódhatott, amint arra a több tucatnyi, fémdetektort áruló cég internetes jelenléte is utal.⁵²⁸

Az ezredforduló tájékán meglévő állapotokat jól jellemzi a 2001 tavaszán a kaposvári rendőrség által lefoglalt jelentős mennyiségű, zömmel régészeti korú tárgy. Ezek a régészeti szakvélemény szerint hosszú időn át gyűjtött, „különösen nagyszámú lelőhelyről”⁵²⁹ származó, zömmel már csak a nehezebben eladható, értéktelenebb darabok voltak. A helyzet kismértékben csak közel egy évtized múlva javult érezhetően, amikor a *Kulturális Örökségvédelmi Hivatal* kezdeményezésére 2009-2012 között az illetékes miniszter védetté nyilvánította a bronzkori erősített telepek (a természet védelméről szóló törvény szerint földvárak) egy részét.⁵³⁰ A védelem oka az volt, hogy kiemelkedő jelentőségűek voltak és korábban sajnálatos módon nagyon kevés volt védett közülük. Hogy melyik földvárat védték le, az határozta meg, hogy mennyire voltak éppen aktuálisan veszélyeztetettek. Ebben az időszakban illegális bolygatás miatt elsősorban az észak-magyarországiak voltak veszélyben.

Az *ELTE Régészettudományi Intézetének* észak-magyarországi és alföldi bronzkori erősített településeket kutató programja keretében a résztvevők, tanárok és diákok szisztematikusan járták, illetve járják be a Nováki Gyula földvárszakértő régész monográfiáiban szereplő földvárakat és településeket.⁵³¹ Fémkereső műszert is használó projektek, kezdeményezések születtek a *Pécsi Tudományegyetem Régészeti Tanszékén* is a római kori limes kutatásának keretében.⁵³² Emellett a *Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke*, a *Miskolci Egyetem Őstörténeti és Régészeti Tanszéke*, a *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete*, valamint az *ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete* szintén folytat olyan ásatásokat, amelyek veszélyben lévő lelőhelyeken vannak.

A régészeti korú tárgyakat gyűjtő fémkeresősöket gyakran éri az a vád a régész szakma részéről, hogy rongálják a régészeti lelőhelyet.⁵³³ A fémkeresővel lelőhelyeket járóknak azonban csak az elenyésző része tekinti rossznak a tevékenységét. Ezek a „civilék” azzal szoktak védekezni, hogy ők abból a rétegből szedik a tárgyakat, amelyet a legtöbb feltáráson humuszosítás címszó alatt a régészek kidobnak. Mivel tárgyak ebből a legfelső rétegből is előkerülhetnek, így ez a védekezés önmagában nem áll meg. A kérdés csak az, hogy valóban

⁵²⁸ NAGY 2003a, 34-35.; V. SZABÓ 2009, 129.

⁵²⁹ MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

⁵³⁰ NAGY 2018a, 280-282.

⁵³¹ V. SZABÓ 2019, 43-49.

⁵³² NAGY 2018a, 283.

⁵³³ A rongálás tényállásának bizonyítási nehézségeihez ld. MRÁV – SZABÓ 2006, 25–26.

jól érzékelik-e, hol van a humuszosítás alsó határa és honnan kezdődik alatta a kultúrrétegek sora, azt nem sértik-e meg? Blogbejegyzések tanúsága szerint többen értelmezik magukat a leletek megmentőjeként, akik az intenzív talajművelés fizikai, vagy akár a műtrágyázás kémiai hatása, vagyis a pusztulás elől mentik meg a régészeti emlékeket, ott, ahová a leletekre tulajdonjogot formáló állam felelősei, a régészek nem vagy csak késve érnek el. Ebben a magyarázatban ők a tárgyak megmentői, akik „a meddőhányóra került földből” mentik meg a tárgyakat, műszeresen érzékelve azokat. Ez az állítás sok esetben valóban igaz, mert a régészek rendkívül leterheltek és gyümölcsöző együttműködések teremhetnek pl. az angol rendszerhez hasonló fémkeresős klubok hálózata. Ehhez hasonlóval próbálkozik jelenleg a közösségi régészet.

A fémkereső műszereknek számos fajtája és kategóriája van. A műszer birtoklása nem, de használata engedélyhez kötött. Az engedélyezett fémkereső műszerek többsége csak abban a mélységben tud fémtárgyat jelezni, amely még a szórvány kategóriába sorolandó - az átlagos szántási mélységnek megfelelő kb. 30 cm-es mélységben lát le. Egyes esetekben azonban a leletek többsége akár az erodált felszín alatti 15 cm-ről is előkerülhet.⁵³⁴ További kérdéseket vet fel az is, hogy mindegyikük minden esetben be akarja-e ezt a szabályt maradéktalanul tartani, nem kíváncsiskodik-e lejjebb a műszerrel, megsértve a kultúrrétegeket és elpusztítva a bolygatásnak minősülő ásással a régészeti kontextust, összefüggéseket? Mondhatják azt is a fémkeresősök, hogy az eredeti leletkontextus nem semmisül meg, mert a tárgy eleve nem az eredeti helyén helyezkedik el, hanem másodlagosan került oda valamikor az idők folyamán, még a műszeres megtalálás előtt. Azt azonban, hogy mit tekintünk szórványnak, a művelés módja és mélysége, nem utolsósorban pedig a szakmai felkészültség határozza meg. Megfelelő szakmai és műszeres felkészültséggel mélyebben fekvő leletegyütteseket is meg lehet találni, akár a fémkeresősnek is.

2.4.12 A mezőőrök, természetvédelmi őrök, önkormányzati természetvédelmi őrök, polgári természetőrök, erdőőrök, halőrök szerepe

Bár a régészeti felügyelők rendszeresen fognak el tilosban járó fémkeresősöket rendőri segídlettel, azonban a régészeti örökségvédelmet nemcsak a rendőrség segíti, hanem más szervezetek is. A rendőrséghez hasonlóan a műemlékvédelem már a rendszerváltozás utáni években csak nehezen ismerte fel, hogy társadalmi segítség nélkül, ill. a szakhatóságok összefogása nélkül nem működhet igazán hatékonyan az illegális fémkeresőzés szabályozása

⁵³⁴ vö. a publikáció 6. ábrájával. SZABÓ et al. 2014, 293.

sem.⁵³⁵ Többnyire alulról jövő kezdeményezések vannak, amelyeket érdemes lenne jobban felkarolni. Ehhez kölcsönös bizalomnövekedésre és azzal párhuzamosan a már említett háttérnyilvántartásra van szükség.

A *Természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény* 23. § (2) és 24. § (1) bekezdései szerint Magyarország területén valamennyi földvár és kunhalom (halomsír) *ex lege* országos jelentőségű természetvédelmileg védett terület, a forrásokkal, lápokkal, (néha régészeti jelentőségű) barlangokkal, víznyelőkkel, szikes tavakkal együtt.

Emiatt a magyarországi természetvédelmi területek őrei rendszeresen kijártak a régészeti lelőhelyekre és ott elfogták az ott csipogó fémkeresőket. A természetvédelmi őr azonban elsősorban a természetvédelmi területet járta be napi rendszerességgel, ezen kívüli régészeti lelőhelyre csak akkor ment ki, ha volt rá kapacitása. A bolygatással leginkább veszélyeztetett területek a tapasztalat szerint az erődített telepeken kívül a halomsírok voltak, amelyeket a Természetvédelmi törvény kunhalomnak nevez.

A *Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumnak* volt egy 2007-2012 között érvényben lévő megállapodása az *Oktatási és Kulturális Minisztériummal*, majd 2010-től a *Nemzeti Erőforrás Minisztériummal* (és a KÖH-el), amelynek értelmében a természetvédelmi örök tanfolyam keretében alapvető régészetet, régészeti alapismereteket és anyagismeretet tanulhattak. Emellett a természetvédelmi őrszolgálat feladatait kiegészítették a régészeti örökségvédelem érdekeit sértő bűncselekmény vagy szabálysértés észlelése esetén történő eljárással. Mivel a mezőőr és a természetvédelmi őrség fegyveres testület, ezért a területet járó mezőőr és természetvédelmi őr erőteljes visszatartó erővel bírt a tilosban kutakodó fémkeresők számára. Ezek az örök használhatják a fegyverüket és joguk van feltartani a fémkeresőt a rendőrség megérkezéséig.⁵³⁶ Éppen 2015-ben módosult azonban a szabályozás, amely szerint nem kobozhatják el a fémkeresőt és nem is tartóztathatják fel a tetten ért személyt. Egyedül már nem járhatnak el, csak ha rendőrt hívnak. A természetvédelmi és egyéb örök jelenléte és munkája nagyon fontos lenne a lelőhelyvédelem szempontjából, de sajnos egyre kevesebben vannak és nagyon leterheltek, így alig, vagy egyáltalán nem tudnak időt fordítani a régészeti lelőhelyek védelmére.⁵³⁷

⁵³⁵ KARDOS 2015, 111.

⁵³⁶ Egy baranyai eset volt kb. tíz éve, amikor az orosz ajkú fémkeresős összeverekedett a természetvédelmi őrral, mert az nem akarta elengedni.

⁵³⁷ BALINT 2017, 137-138.; Az állami természetvédelem hivatalos honlapján további információk olvashatók: <https://termeszetvedelem.hu/?s=%C5%91rszolg%C3%A1lat>

2.4.13 Járt-e az illegális fémkeresős szokások megváltozásával a törvényi és rendeleti szigorítás?

Megfigyelhető, hogy korábban a törvényi és rendeleti szigorítások előtt inkább autóval jártak terepre, mert az autó jobban megvédte a keresőt a lelőhelyre vezető úton az esetleg oda kiengedett kutyáktól. Később azonban láthatóan megnőtt a motor és a bicikli használatára, valószínűleg mert messziről kevésbé feltűnő. Az elmúlt évek törvényi szigorításai óta megnőtt a kereslet az éjjellátó készülékekre is, amivel a sötétben feltűnésmentesen lehet mozogni.⁵³⁸ A fémkeresőzés áttevődése az éjszakai órákra a „fekete” vagy „szürke” oldalon álló fémkeresősöknél rendkívül veszélyessé teheti a vállalkozást, mert ekkor járják a terepet a vadászok is, akik valószínűleg nincsenek beavatva az illegális fémkeresőzés időpontjába.

2.4.14 Miért fordulhatnak a fémkeresősök egyre nagyobb számban a múzeumok felé? – a szervezett bűnözéstől való félelem

Az európai bűnügyi helyzet spontán alakulása idézte elő azt a körülményt, amely a hatóságoknak egyértelműen hasznára lehet. Mivel az egyre szakosodottabb szervezett bűnözés egyértelműen jelen van a hazai műkincspiacon, amely a fémkeresősöknél is megjelent a vásárlói oldalon, ez a körülmény sok fémkeresőt terel a törvényes keretek irányába. A fizetőképes felvevőpiac megjelenése nagy csábítást és egyben nagy veszélyt is jelent a magányos vagy kis csoportban dolgozó fémkeresősök számára, mert a gyűjtők mellett a fémkeresősök felbukkanási helyeit figyelő, rámenősen viselkedő orgazdák is követik a jól fizető régészeti anyag felbukkanását. A meglepően képzett és jól értesült, rámenős orgazdák megjelenése a fizetőpartnerek között félelmet kelt az amatőr fémkeresősök körében és nagy erővel hajtja a fémkeresősök egy jelentős részét a múzeumok oldalára.

A műtárgycsempészetben lezajló erőteljes specializálódás, szakosodás tehát hosszú távon a múzeumoknak és a szakhatóságoknak kedvez, valószínűleg idővel csökkenni fog azon keresősök száma, akik árnyékban maradnak.⁵³⁹ A borúlátóbbak szerint, akik korábban is a feketepiacra dolgoztak, azok ezután sem fognak barátkozni a múzeummal, hanem másfelé

⁵³⁸ Az információk forrása fémkeresős fórum- és blogbejegyzések.

⁵³⁹ A fémkeresősök régészek fordulását valószínűleg az is elősegítette, hogy az elmúlt években a régész szakma fokozottabban fordul a lakosság felé. Ennek jelei nemcsak a hazai múzeumokban elterjedő interaktív kiállítások, hanem az évente megrendezett Kutatók éjszakája rendezvénysorozat régészeti témájú előadásai, ill. a több éve megrendezett, nagy sikerű, A magyar régészet napjai több napos rendezvénysorozata. Ezeken a rendezvényeken az érdeklődők régészeti tárgyakat vehetnek a kezükbe, ill. szabadon kérdezhetnek az alkalmakat vezető helyi régészekről, szakemberekről.

fordulnak üzleti jellegű tevékenységük folytatása ügyében. Aki nyit a múzeumok felé, az a nyugati példákat látva teszi azt, megbecsülésre és legálisan üzhető hobbira vágyik. Vagy éppen kiöregszik, és nem akar már problémákat magának, hanem nyugalomra, megbecsültségre, honorálásra számít.

Intő jel azonban, hogy az utóbbi két évtizedben már nemigen került folyami mederkotrásból származó régészeti lelet közgyűjteménybe. Ez azt jelenti, hogy a leletek magyarországi magángyűjtőkhöz és nyugat-európai műkincskereskedőkhöz, aukciósházakhoz kerültek.

A csak lokálisan, kizárólag maguknak gyűjtő keresősök a törvényi szigorítás után is csak kis részben fordultak a régész szakmához, inkább letették a műszert vagy folytatták a magányos gyűjtést. Számukat megbecsülni sem tudjuk.⁵⁴⁰

2.5 A magyar illegális gyűjtők és azok beszállítói nem feltétlenül részei a szervezett bűnözésnek

Az Interpol értékelése szerint az illegális műkereskedelem olyan tiltott, a kriminalitás körébe tartozó tevékenység, amelynek kapcsolódási pontjai vannak a szervezett bűnözéshez.⁵⁴¹ Érzékeny határterülete az ártalmatlan magángyűjtésnek és a szervezett bűnözésnek az éremgyűjtés, a numizmatika; különösen annak az ókori, antik pénzekkel foglalkozó ága. Hiszen az érmék hálás tárgytypus, mert nem lehet kideríteni az előkerülés helyét, fémkeresővel is hatékonyan kitermelhető és értékálló befektetés. Egyetlen érme akár 8-10 millió forintot is érhet, ha ritka, jó állapotú veret és gyorsan lehet rá vevőt találni.

2.5.1 A numizmatikai börzék

Az egyik legdinamikusabban fejlődő piac a világon a görög, római és bizánci érempiac. Az érem viszonylag olcsó, kicsi, tömegesen vásárolható és gyűjthető. Pénzt sokan gyűjtenek, régóta megszokott, bevett hobbinak számít az éremgyűjtés. A potenciális vevő és az eladó közötti közvetlen találkozóakra jó lehetőséget biztosítanak a legálisan megrendezett numizmatikai börzék, amelyeken a szabály szerint nem lehet eladni vagy vásárolni, a tárgyakat a gyűjtőkkel együtt megtekinteni azonban igen. Numizmatikai tárgyak, vagyis érmek azonban ritkán kerülnek elő önmagukban, magányos éremleletként, általában valamilyen régészeti

⁵⁴⁰ V. SZABÓ 2019, 36.

⁵⁴¹ PAUL 2018, 9; További információk az Interpol honlapján olvashatók:
<https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

kontextusból származnak, ahonnan ki lettek emelve. Az érmek eredeti régészeti kontextusa, vagyis a régészeti lelőhely, ahonnan a tárgy származik, tehát minimum az eredeti gyűjtő, vagyis a találó számára ismert kell, hogy legyen. A bolgár, román, görög, szlovák belügyi szervek esetében tudunk arról, hogy nyomon követik a helyi numizmatikai oldalakat, ahol hazai eredetű pénzeket kínálnak.⁵⁴²

2.5.2 A Magyar Numizmatikai Társulat és szerepe

A nemzetközi kontextusról szóló fejezetben bemutatott 2008-as bolgár helyzettel ellentétben a mai magyar numizmatikai gyűjtést nagy melléfogás lenne az illegális műkereskedelem melegágyának tekinteni.⁵⁴³ A régészeket és egyéb múzeumi/pénzverdei alkalmazottakat kivéve a társulat 100 %-a magángyűjtő, a tudományos vonal azonban a tagoknak csak mintegy 10 %-a lehet, de hivatalos statisztika erre nincs. Mivel a Társulat gyűjtői szervezetként jött létre, ezért a magángyűjtemények teljesen elfogadottak. Azonban a helyben történő üzletelés tiltott, hiszen a Társulat elsősorban a témával kapcsolatos tudományos munkájára koncentrál. Korábban volt erre is lehetőség, árveréseket is rendezett a Társulat, de 1969-ben a Társulattól kiválva létrejött a *Magyar Éremgyűjtők Egyesülete*, ahol az adásvétel jelenleg is zajlik. A magángyűjtemények jó része nem régészeti korú (jelvények, kitüntetések, részvények, emlékérmek, újkori és modern pénzek, stb., amely a gyűjtőket érdekli).

A gyűjtemények sorsát nem tudják nyomon követni a régészek, mint ahogy azt sem lehet számon kérni a tagokon, hogy ki mit mutat meg másoknak. A Társulat azonban a nagyszámú tag jelenlétében megtartott ülésein erős szemléletformáló hatással bír, amelynek vannak pozitív eredményei.

A legnagyobb probléma talán az, ha a gondos gyűjtő örököseit nem érdekli a gyűjtemény és eladják; a legrosszabb esetben külföldre. A Társulat célja kezdettől az volt, hogy a komoly, a gyűjtött tárgyak mögöttes történetére is kíváncsi gyűjtőket összefogja, szakmai tanulásukat segítse. Sokan járnak el az előadásokra olyanok is, akik egyáltalán nem gyűjtenek, csak érdekli őket a történelem és a régészet. Mivel az előadások nyilvánosak, bárki számára szabadon látogathatók, sok résztvevő háttérét azonban nem is ismeri a régész szakma. A Társulathoz a fennállása mintegy 120 éve alatt azonban számos olyan „civil”, vagyis nem régész, történész, művészettörténész, muzeológus tagja volt, akiknek komoly – akár

⁵⁴² TZVETKOVA 2007, 180ff.

⁵⁴³ A magyar régész kollégák szakmai segítségét ennek a fejezetnek az elkészítésében ezúton is köszönöm.

nemzetközi – publikációja jelent meg. A közösen végzett szakmai munka, a társulati együtt gondolkodás legmagasabb szintje a rangos civil publikáció.

2.5.3 *A magán műgyűjtés, mint kétes értékelésű magatartás és a társadalom elnéző magatartása*

A családi és személyi kapcsolatok, valamint a függelmi viszonyok szerepe és súlya Magyarországon is tradicionálisan nagy és meghatározó, mind a társadalmi–politikai–szellemi elit, nemcsak az ún. „alvilág” belső viszonyait illetően. Mivel a hazai politikai és társadalmi elit tagjai között vannak komoly magángyűjtők, ezért a változásra irányuló igény egyáltalán nem egyértelmű. Nem egyszerű meghatározni és változik a szemlélet abban a tekintetben is, hogy mi tartozik a deviancia, az elítélendő magatartás és mi a normalitás, a jogszerű magatartás körébe. Jó példa erre a Balkán, ahol a helyi hagyományos norma nem egészen az, mint Nyugat-Európában.

Magyarország ebből a szempontból is, a normák és a normakövetés szempontjából is a két világ, a Balkán és Nyugat-Európa között helyezkedik el. A társadalmi megítélése az illegális műkincs-kereskedelemnek nem eléggé egyértelműen elítélő, sem Bulgáriában, sem Magyarországon. Ha elfogadjuk, hogy az illegális műkereskedelmi piac legalább részben a szervezett bűnözés körébe, vagy legalábbis érdekeltségébe tartozik, akkor az elnéző társadalmi megítélés egyfajta csendes cinkosság a társadalom hivatalos, „ajánlott” normái ellen. Pedig „A szervezett bűnözés nem más, mint a társadalom ellen folytatott gerillaháború.”⁵⁴⁴ A szervezett bűnözés megtalálja azokat a területeket és anyagi, valamint politikai haszonszerzés céljából ráépül azokra, ahol az állam gyengébb.

Nem szabad elfelejteni, hogy a jelentős gyűjtők nagy része a szellemi és/vagy politikai elithez tartozik, így az illegális kapcsolódási pontok beemelése a legális vezető pozíciókban lévő személyeknél még aggályosabb. Ha csak a *Magyar Numizmatikai Társulat* tagságát nézzük, meglehetősen illusztris listát kapunk a magyar elitről. A numizmaták nagy része maga is gyűjtő. Ha azt a párhuzamot vesszük tekintetbe, hogy például Bulgáriában a fekete börzék leggyakrabban a numizmatikai börzékhez kapcsolódóan kerülnek megrendezésre, ez Magyarországra nézve is elgondolkodtató lehet. Nagy baklövés lenne azonban azonnal egyenlőségjelet tenni a bolgár és a magyar viszonyok közé.

⁵⁴⁴ Az elit viselkedésével kapcsolatban vö.: STRAZZARI–COTICCHIA 2012, 15; ALBERTINI 2012, 119; TZVETKOVA 2007, 179; ANTALÓCZY et al. 2019, 158.

Ahogy a szervezett bűnözés elleni harcnak nagy szerepe van egy adott régió gazdasági és politikai stabilizációjában,⁵⁴⁵ ugyanígy, az illegális műkincs-kereskedelem vizsgálata nagyban elősegíti azt, hogy meghatározzuk, milyen magatartás fér bele ebbe az illegális, ezért kerülendő, a társadalom és a média által elítélendő, elmarasztaló jellegű, jogkövetkezményekkel járó kategóriába és mi az, amely még jogszerű, törvényes.⁵⁴⁶

A kulturális javak ellen elkövetett visszaélés a pénzmosással karöltve ebben az értelemben fehérgalléros bűnözésnek minősül. Csendben történik, láthatatlanul beépül a helyi elit által megtűrt magatartások közé, a helyi normák egyfajta megtűrt devianciájaként.⁵⁴⁷ Így a hatóságok is kevés eredményt érhetnek el. Ez a „félrenézés” jól kimutatható Magyarországon is, azonban nálunk a szemlélet ingadozik; jelen van a szabálykövető magatartás is, ahogyan az a 4. fejezet kérdőíves kutatásából is kiderült.

A magyar állam az utóbbi évtizedben a kulturális örökségvédelem régészeti ágazatát rendkívüli módon meggyengítette a nagyberuházások kivitelezésének meggyorsítása érdekében, ezt a folyamatot a hazai örökségvédelem intézményrendszerének változásait elemző fejezetben mutattam be.

Bár számos kedvező helyi kezdeményezés született (legutóbb, 2021-ben az *ELTE Régészettudományi Intézete* részéről egy szakmai szempontból megalapozott középtávú régészeti stratégia, amely azonban a kulturális javak védelmét és az illegális műkincskereskedelmet nem említi),⁵⁴⁸ jelenleg hiányzik egy olyan erős központi, a teljes régészeti ágazati érdekeit érvényesítő intézmény, amely együtt tudna működni a magyar régészet helyzetének javítása érdekében a rendvédelmi szervekkel, naprakész és rendszerezett információkkal látva el azokat. A magyar régészeti örökségvédelemnek ez a gyengesége biztosan több szabad kezdet ad a szervezett bűnözői köröknek, amelyek hazai eredetű anyagot szállítanak ki külföldre, vagy hazánkon keresztül utaztatnak régészeti korú tárgyakat. A sikeres felderítések és elfogások alacsony száma jól mutatja ezt, sőt, erre utal az Interpol PSYCHE adatbázisában az illegális ásatásból származó régészeti leletek teljes hiánya.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ STRAZZARI-COTICCHIA 2012, 12.

⁵⁴⁶ Jó példa erre az index.hu hírportál esete, amely 2018 őszén a Magyar Régész Szövetség határozott fellépésének köszönhetően bocsánatkérésre kényszerült egy illegális fémkeresőzést népszerűsítő cikke miatt: NAGY 2018b

⁵⁴⁷ ALBERTINI 2012, 122.

⁵⁴⁸ RACZKY et al. 2021.

⁵⁴⁹ LUKÁCS 2019, 141-142.

2.5.4 A magyar régészeti magángyűjtés

Amíg a magángyűjtés nem tiltott – azaz számlával, cégektől lehet régészeti korú érmeket (és gyakran sajnós tárgyakat is) venni, addig teljesen mindegy, hogy a régészek mit gondolnak a magángyűjtés visszasságairól. A régészeti tárgyak gyűjtése egy civil gyűjtő szemszögéből nem sokban különbözik a bélyeggyűjtéstől, azon kívül, hogy általában nagyobb szakmai felkészültséget kíván. Nemcsak a piacokon, ásványkiállításokon, de veterán motoros börzéken is nagyon gyakran kapható régészeti korú tárgy. Egyfajta versenynek értékelhető az, hogy melyik gyűjtőnek milyen műtárgyai vannak.

Kérdés, hogy kriminális szereplőknek (*criminal actors*) értékeljük-e a nagy értékű, nem legális úton szerzett tárgyakkal rendelkező gyűjtőket, vagy sem. Az, ha néhányan rendszeresen üzletelnek, még nem feltétlenül a szervezett bűnözés kategóriája, ahogyan ezt az Interpol is így értékelte.⁵⁵⁰ A találók –felvásárlók/orgazdák – eladók/orgazdák/csempészek – gyűjtők négyes csoportja jelen van, de a numizmatikai adásvételekben nem fedezhető fel sem szervezettség, sem kizárólagosság. Lehet érmet árulni az éremgyűjtőknél, vásárokon – az érempiacon az érmék gyakorlatilag szabadon közlekednek.

Ez a „stresszmentes” helyzet már nem igaz a régészeti korú más tárgyakkal kapcsolatban, ahol megjelenhet a konkurencia kiszorítása, fenyegetése; emiatt a tárgyak eladásánál óvatosabbak az eladók. Egyrészt a magyar törvényi szabályozás nem egyértelmű, másrészt tetézi a problémát, hogy az Európai Unión belül néhány országban liberális a szabályozás. Így magyar vásárló is vehet külföldön, számára jóval kedvezőbb feltételek között, számlával régészeti korú érmet vagy tárgyat, amelyet utána itthon áruba bocsáthat, akár évtizedekkel a vásárlás után is.⁵⁵¹

A harmadik hipotézis elemzése során egy jellemző esettanulmány, a numizmatikai gyűjtés és gyűjtemények példáján keresztül igazolható a hipotézisnek az az állítása, hogy Magyarországon a magángyűjtemények és magángyűjtők akár fehéren (számlával igazolt módon), akár szürkén (pénzmosást követően legális adásvétellel), vagy feketén (illegális adásvétellel) jutnak hozzá régészeti korú tárgyakhoz, például érmékhez, nem feltétlenül állnak kapcsolatban a szervezett nemzetközi bűnözéssel.

⁵⁵⁰ PAUL 2018, 9; További információk az Interpol honlapján olvashatók:

<https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

⁵⁵¹ Ezúton is megköszönöm a numizmatikai szakértőnek a fejezet megírásakor nyújtott segítségét.

2.6 Összegzés

A nemzeti kontextusról szóló 2. fejezetben elsősorban a hatályos jogszabályokra és előzményeikre, valamint régészek, történészek és jogászok publikációira támaszkodom, több ponton túllépve és továbbgondolva a korábbi kutatások eredményeit. Három tudományág (történettudomány, régészettudomány, államtudomány) módszereit alkalmazva vázolom fel a régészeti leletek védelmével is foglalkozó régészeti örökségvédelem jogszabályi és intézményi keretrendszerét, valamint a régészek, legális és illegális fémkeresősök, örökségvédelmi hatóságok sokszereplős hálózatait. Ezek ismerete nélkül hazai környezetben az illegális műkincskereskedelem egyéb hálózatainak működése nem értelmezhető érdemben.

Az 1. fejezethez hasonlóan a hidegháború időszakától kezdve mutatom be az 1945 utáni Magyarország műtárgyvédelmi szabályozásait, kulturális örökségvédelmi témájú törvényerejű rendeleteit, a műkincsrablásokkal kapcsolatba hozható hírhedt bűncselekményeket és az állambiztonsági szervezetek működését. Ez a történet több ponton is kapcsolódik a műtárgyvédelem nemzetközi történetéhez, mert az 1. fejezetben bemutatott nemzetközi egyezményeket Magyarország saját jogrendjébe is beillesztette. A rendszerváltás előtti törvényerejű rendeletek számos rendelkezését átvette és tovább fejlesztette a jelenleg hatályos *2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről* (Kötv.), azaz a régészeti örökségvédelem és műtárgyvédelem jelenlegi rendszere egy igen hosszú folyamat eredménye.

A rendszerváltás előtt elkövetett „műkincses” bűncselekmények bemutatása és irántuk a figyelem fenntartása (pl. a Seuso-kincs nyugatra csempészése, vagy az 1973. évi betörés az Aquincumi Múzeumba) azért fontos és aktuális ma is, mert ezek a bűncselekmények mindmáig megoldatlanok. A hazánkból kivitt régészeti leletek talán ma is egy műkincskereskedőnél vagy egy gyűjtőnél, vagy bárhol másutt pihennek, és bármikor felbukkanhatnak újra – több évtizedes rejtőzködés vagy ún. pihentetés után – a nemzetközi illegális műkincspiacon. A Seuso-kincs modern kori története máig sem tisztázott, annak ellenére, hogy 2014 óta egy sokszereplős akadémiai kutatási program foglalkozik vele. Más bűncselekményekhez képest a szakirodalomban is jól dokumentált története jó példaként, esettanulmányként használható fel a név szerint is ismert műkereskedők és gyűjtők hálózatának, kapcsolatrendszerének jobb megértéséhez.

A jelenkori hazai kulturális örökségvédelem legfontosabb jogszabályát, az örökségvédelmi törvényt a hatályban lévő végrehajtási rendeletével együtt részletesen vizsgáltam. Csak a törvény régészeti örökségvédelmi (lelőhelyvédelmi) és műtárgyvédelmi aspektusaival foglalkoztam, de kitértem a kulturális javak fogalmának meghatározására és a

kulturális örökségi elemek kárára elkövetett törvénysértések szankcionálására is. Ezután vázoltam a Kötv. hárompilléres örökségvédelmi koncepciójának árnyoldalait, és következetlenségeit.

A kulturális örökségvédelem érdekérvényesítő képességét nagymértékben meggyengítette az intézményrendszer folyamatos átalakulása és széttagozása 2012-2021 között. A 2012-ben, majd 2016-ban, a kulturális minisztérium irányítása alól kivett és megszüntetett középszintű irányító szervek (*Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Forster Központ*) helyett csak 2021-ben merült fel újra egyáltalán igény egy régészeti központi irányító szerv (*Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Régészeti Intézet*) létrehozására.

A kulturális javak, benne a régészeti leletek védelme érdekében létrehozott központi örökségvédelmi hatóság (jelenleg a Miniszterelnökség *Műtárgyvédelmi Hatósági Főosztálya* néven) kizárólag régészettel nem foglalkozó művészettörténészekből áll. A Főosztály egyetlen régész munkatársát sem foglalkoztat, ezért régészeti leletekkel kapcsolatban csak eseti ügyekben jár el, a hatósági eljárásban részt nem vevő, külsős régész szakértő igénybevételével.

A jelenlegi rendszer gyenge pontjainak áttekintése után én is javaslatot tettem a *Nemzeti Régészeti Stratégiát* megalapozó, amely egy azóta sem megvalósult koncepció, 2018-ban kiadott kormányhatározatában röviden megemlített *Régészeti Műtárgyfelügyeleti Iroda* létrehozására. Körülhatároltam ennek a leendő új hatóságnak a javasolt feladatköreit is, a régészeti leletek illegális kereskedelmének szisztematikusabb felderítése és visszaszorítása érdekében.

Ez a nemzeti örökségvédelmi rendszert taglaló fejezet azt is bizonyította, hogy a hazai örökségvédelmi intézményrendszer hálózataiban a műtárgyvédelmi hatóság egy központi, nem vagy nehezen megkerülhető csomópont. Szükséges és hatékonyságjavító lenne nemcsak műtárgyvédelmi hatósági, hanem rendészeti szempontból is, ha a régészeti ügyekkel is rendszer szintűen foglalkoznia egy ilyen hatóság, akár egy önálló régészeti műtárgyfelügyeleti iroda keretei között is.

Ezután az illegális lelőhelyfeltárást és kereskedelmet szabályozó örökségvédelmi jogszabályokat hasonlítottam össze a Btk. közigazgatás rendje elleni és vagyon elleni bűncselekmény tényállásaival (kulturális javakkal való visszaélés; lopás, jogtalan eltulajdonítás, rongálás, pénzmosás) és a szervezett bűnözés fogalmával a hazai büntetőjogban, nemzetközi példákat is figyelembe véve. A pénzmosás tényállásának értelmezésénél (a tényállást a régészeti leletek, mint bűncselekményből származó vagyontárgyak kereskedelme keretrendszerében vizsgáltam) a tényállást először meghatározó 1988. évi bécsi ENSZ

egyezményen és az ezen alapuló európai uniós irányelven (1991) kívül főleg Pintér Beatrix PhD értekezésének eredményeit vettem alapul.

Az örökségvédelmi és büntetőjogi jogszabályok együtt is alkalmazhatók a régészeti lelőhelyeket fosztogató illegális fémkeresősök esetében. A fémkeresősökről szóló részletes alfejezet nem előzmény nélküli, mivel korábban is írtak már régészek tanulmányokat fémkeresősökről és a közösségi régészetről. Az ő néhány megállapításukra már lehetett támaszkodni a fejezet megírása közben. Az általam írt fejezet azonban a régész végzettségű szerzők régészeti örökségvédelmi megközelítése mellett a kriminológiai (pl. profilalkotás fémkeresősökről) és büntetőjogi szempontokat is figyelembe vesz (a bűncselekmények bizonyíthatóságának, a szervezett bűnözéshez való kapcsolásának kérdése). A hatóságokkal együttműködő múzeumbaráttal fémkeresősökkel és régészekkel közösen működtetett közösségi régészeti modelleket a bűnmegelőzés fontosságának figyelembe vételével vizsgálom.

A harmadik hipotézist egy (legális) éremgyűjtőkről szóló esettanulmány bemutatásával is alátámasztottam. A hipotézis szerint az illegális gyűjtők és azok beszállítói nem feltétlenül részei a szervezett bűnözésnek Magyarországon, de lehetnek azokkal is kapcsolataik, vagy akár maguk is lehetnek szervezett bűnözésből életvitelszerűen élők. Ez utóbbi azonban nem jellemző.

A 2. fejezetben összegyűjtött adatok vizsgálata, a következtetések levonása és a régészeti korú kulturális javak, régészeti leletek fokozottabb védelmére irányuló, inkább rendszerszintű javaslataim már átvezetnek a 3. fejezetbe. A rendészeti kontextusokat tárgyaló 3. fejezet több megállapítása a 2. fejezet eredményein alapul.

3 A RENDÉSZETI KONTEXTUS – A TEMATIKUS RENDÉSZETI ESZKÖZRENDSZER ÉS ALKALMAZÁSÁNAK PROBLÉMÁI A GYAKORLATBAN

A régészeti örökségvédelem számára a régészeti lelőhelyek, valamint a régészeti korú tárgyak és leletek védelme elképzelhetetlen a a rendészet hatékony támogatása nélkül. A rendészeti hatékonyságot nagyban növelheti az a folyamat, amelynek során kialakul egy olyan műkincses szakrendészet, amely a témával kapcsolatos, a rendészet szempontból releváns ismeretanyagot egy helyre gyűjt, elemez, értékeli és ajánlásokat tesz. Ebben a fejezetben ezt fogom vázolni.

3.1 Egy születőben lévő szakrendészet

A rendészettudomány egy nagyon fiatal tudományág, amelynek célja, hogy a rendészeti gyakorlatot elméletileg megalapozza. Elmélete, a rendészetelmélet a rendészeti tárgyú kutatások eredménye, azaz a tudományos módszerekkel feltárt fogalmak és törvényszerűségek rendszere. Gyakorlata, vagyis a rendészeti igazgatás tevékenysége pedig egyfajta szolgáltatás, amely alá van vetve a társadalmi normáknak. A rendészeti igazgatás az elfogadott normák szellemében gondoskodik a közrend fenntartásáról és a közbiztonság védelmezéséről a jogkövető társadalom részére; a közbiztonságot, mint szolgáltatást a társadalomnak, cserébe a társadalom fenntartja (tkp. „eltartja”) a rendészetet, anyagi támogatásban és erkölcsi megbecsülésben részesíti a rendészeti szerveket.⁵⁵² Amennyiben ez az ideális egyensúly felborul, illetve minél jobban felborul, a rendészeti igazgatás működésében annál több anómia fog keletkezni.

A rendészeti igazgatás, mint hatósági funkció és az ahhoz rendelt igazgatási szervezet hatékonyan védi a társadalmat a jogellenes támadásoktól azáltal, hogy a közhatalmi jelenléttel megakadályozza a támadást, valamint legitim erőszak bevetésével felszámolja a bekövetkezett veszélyhelyzeteket.⁵⁵³

A rendészettudomány, amely számos szakrendészetre, rendészeti témakörre bontható, más tudományágak irányából való megközelítése még izgalmasabb eredményekkel kecsegtet: nemcsak a rendészeti és a tudományos szereplők, de az egész társadalom számára hatékony

⁵⁵²SZABÓ 2017a, 510.; FINSZTER 2018, 17., 53-54.

⁵⁵³FINSZTER 2018, 59.

együttműködés valósítható meg. A szakrendészetek kialakulása csak a rendésztudomány módszertani fejlődésével lehetséges⁵⁵⁴; véleményem szerint úgy, hogy mindazt az elméleti és a gyakorlati ismeretet, amelynek ismerete nélkülözhetetlen a sikeres munkához, felderítéshez, azokat egy helyre gyűjti össze. Ez olyan kutató egyéni, de szerencsésebb esetben kutatók közös feladata, akik az adott szakrendészet fogalmi kereteinek kialakításához minden olyan oldalról meg tudják közelíteni a kérdést, amely a szakrendészet elméleti és gyakorlati alapjainak lefektetéséhez szükséges. A szakrendészetek kialakítása azért fontos, mert a rendszerbe foglalt tudományos elméleti és a gyakorlati tapasztalatok révén megismert, írásba fektetett módszertani megközelítésű ismeretanyag érezhetően tudja növelni a rendészet hatékonyságát, így mennyiségi és minőségi eredményeket felmutatva megnő a társadalmi presztízse, a rendőrség társadalmi támogatottsága is. Ez a pozitív visszacsatolás pedig mindenkinek jót tesz: jó a rendészeti állomány önbecsülése, a civil társadalom elégedettség- és biztonságérzete, valamint a polgári állam szempontjából is. A bizalom növekedése exponenciálisan nő, újabb bizalmi kapcsolatok létrejöttét tudja generálni és a meglévőket tudja erősíteni. Hiszen a rendőrség nem önmagáért van, hanem az állampolgárokért; a hivatalos és a civil szféra együtt alkotja az államot, amely felelősen kell, hogy hagyja az örökségvédelmi szakrendészet esetében a kulturális örökséget a következő nemzedékek számára.

Az elmúlt két évtizedben jelent meg egyáltalán a kifejezett igény erre az új típusú, messzemenően integrált szemléletű, hatósági és tudományos együtt gondolkodásra, amely az *intelligence-led policing* beszűremlésének, egyik megjelenési formájának tekinthető. Ez minden fél számára hasznos:⁵⁵⁵ nemcsak az ellenőrzésben érintett szakhatóságok kezelik közösen a kockázatokat, amely az integrált határigazgatás alapeleme,⁵⁵⁶ hanem a profitál belőle, ezért együttműködik vele szakértőkön, társadalmi szervezeteken, tudományos intézményeken keresztül az adott tudományág, esetünkben a régésztudomány is. A témakör elméleti megalapozottsága, az ok-okozati összefüggések ismerete előfeltétele a helyes döntéseknek.

Ez az új megközelítés azóta nemcsak nagyon szép felderítési eredményeket ért el, hanem magával hozta a szakrendészet kialakulásának első lépéseit és a kulturális örökségvédelemnek az illegális műkincskereskedelem témaköre, elsősorban a jogi problémák felé való fordulását. A rendészeti doktori képzés civilek előtti megnyitásával Magyarországon is megteremtődött annak a lehetősége, hogy a téma tudományos szintű rendészeti beágyazódást

⁵⁵⁴ FINSZTER 2018, 11.

⁵⁵⁵ vö. CSABA 2017, 140-141.

⁵⁵⁶ CSABA 2012, 70; VARGA 2015, 173.

nyerjen és létrejöjjön a műkincsekkel kapcsolatos integrált szakrendészet, amely összefogja a témakörben érdekelt rendészeti, állami szerveket és civil szervezeteket.⁵⁵⁷

3.2 Az elkövetés mértékének becslése a kriminológia eszközeivel

A rendészeti és egy másik, speciális ágazat (jelen esetben a régészeti ágazat) együttes vizsgálata, egymás szakmódszertanának korrelatív használatával egy új érték hozható létre, amelyet régészeti örökségvédelmi szakrendészetnek hívhatunk. Ennek speciális, általánosan elfogadott terminusa a bűnügyi műtárgyfelderítés témakörében még nincsen. Én az örökségvédelmi szakrendészet (*cultural heritage law enforcement studies*⁵⁵⁸) terminust használom, ennek a kategóriának a megalapozása és bevezetése a rendészettudományba a doktori értekezés eddigi eredményeinek ismeretében is indokolt lenne.

A kulturális javakkal szemben elkövetett bűncselekmények esetében egyedi becslés készítésére minden egyes termékre és/vagy szolgáltatásra (összefüggésben a már felsorolt tényezőkkel), valamint kárbecslés meghatározására lehet kísérletet tenni. Magyarországot illetően azonban jelenleg ez még nem megvalósítható, mivel a számszerűsíthető adat annyira kevés, hogy az eredmény nem lenne reprezentatív. Amit meg tudunk tenni, az az, hogy meg tudjuk mutatni, meg tudjuk becsülni a jelenség mértékét, anélkül, hogy számszerűsítsenék azt. A kellő mennyiségű, egymással jól összehasonlítható, számszerű adatok hiánya, illetve csekély volta azonban nem jelenti az információk, az empirikus adatok hiányát. Nyilvánvaló, hogy az empiria ismerete nélkül nincs sok értelme a tudományos kutatásnak, mivel eredményei alig tudnak a gyakorlatban hasznosulni.⁵⁵⁹ Jelen disszertáció esetében inkább az mondható el, hogy számos, sok helyről származó, szakmai jellegű, de anonimitást kérő információval és kevés számszerű adattal tudtam dolgozni, amelyek nyomán össze lehetett állítani egy olyan anyagot, amely már reprezentatívan, a súlypontokat és az arányokat megmutatva, de még nem számszerűsíthető módon tudja ábrázolni az adott témát.

⁵⁵⁷ Ennek keretében elsőként elemezni kell a hazai viszonyokat, annak történeti háttérével és közigazgatási, valamint tudományos beágyazottságával együtt.

⁵⁵⁸ Az Interpol *cultural heritage unit*-nak hívja a témával foglalkozó rendőrségi egységet, a témával kapcsolatos visszaéléseket pedig *cultural heritage crime*-nak. További információk az Interpol honlapján olvashatók <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

⁵⁵⁹ BODA et al. 2016, 9.

3.3 A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének ellátóláncai

A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme ellen nem léphetünk fel sikeresen, ha a folyamatot nem elemezzük. A katonai és kereskedelmi ellátási lánc modelljének segítségével történő elemzés ehhez nyújt segítséget.

3.3.1 A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme, mint fogalmi kör és jelenléte Magyarországon

A kulturális javak illegális kereskedelme három fontos szempontból különbözik más áruk kereskedelmétől. Egyrészt

1. a forrására, vagyis az eredeti, saját történeti korszakában létrejött kulturális javak mennyisége a történeti kor időbeli távolsága miatt véges, eredetét nem lehet utólag előállítani (bár a hamisítványok akár a megtevesztésig jó minőségűek lehetnek), másrészt
2. a profit egyre nő a végfelhasználóig (gyűjtőig) közeledve, illetve
3. az áru eredetét ki kell „fehéríteni”, legitimálni kell.

Az illegális kereskedelemben a legnagyobb profittal jelleménél fogva a drog és a fegyver bír, de a rendelkezésre álló árukészlet szűkössége miatt a különlegességek, amelyek közé a kulturális javak sorolhatók, arányában mégis a legnagyobb hasznot hozhatják az eladó számára.

A kulturális javak elleni bűncselekmények négy fázisra oszthatók az eltulajdonítástól a legális tulajdonoshoz kerülésig és sok szereplőhöz kapcsolódnak.⁵⁶⁰

Az első fázis maga az eltulajdonítás, vagyis lopás és jogtalan elsajátítás régészeti lelőhelyről, vagy valamilyen közgyűjteményből. Az eltulajdonítás a régészeti lelőhelyről az esetek többségében – néhány véletlenszerű lelet-előkerüléstől eltekintve - az előző fejezetben részletesen bemutatott, illegális fémkeresős tevékenységgel történik, amely tevékenység a lelőhely állapotromlását (Kötv.) és rongálását (Btk.) idézi elő. Ritkább eset a közgyűjteményből való eltulajdonítás, amelyre jellemző példa volt a rendszerváltás előtti múkincsrablásokat bemutató fejezetben az Aquincumi Múzeum kirablása.

Ebben a fázisban történik az előző fejezetekben bemutatott jogsértések közül az engedély nélküli feltárás, fémkereső műszer hivatáshoz nem kötött, engedély nélküli használata, kulturális örökség elem rongálása, régészeti lelőhely (és rétegsora) állapotromlásának előidézése, bejelentési kötelezettség elmulasztása a lelet megtalálása esetén (Kötv. és vhr.).

⁵⁶⁰ NEMETH 2016.

Ebben a fázisban történik a bűncselekmények közül az állami tulajdonban álló leletek Magyar Állam sérelmére történő ellopása, jogtalan elsajátítása (véletlenül talált lelet esetén), a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények közül pedig a kulturális javakkal való visszaélés.

A második fázisban, amikor az áru belép az illegális létbe, a legnagyobb a valószínűsége annak, hogy korrupcióval, vagy más illegális tevékenységgel, például pénzmosással párosul, illetve hogy esetlegesen kapcsolatba kerül a szervezett bűnözéssel.

Az illegális fémkeresős, vagy más egyéb tolvaj által illegálisan birtokolt lelet kerülhet

a) a fémkeresős saját magángyűjteményébe; ekkor a lopás mellett és jogtalan eltulajdonítás tényállása valósul meg

b) illegális adásvétel útján vagy közvetlenül, vagy orgazda, közvetítő, stróman útján egy hazai gyűjtő magángyűjteményébe; ekkor a régészeti leletek kereskedelmének tilalmát szegi meg a tolvaj és a gyűjtő, amely Kötv. szerinti jogsértés.

A Btk. újabb módosítása alapján lopott, vagy jogtalanul elsajátított állami vagyontárgyra (régészeti leletre) elkövetett (orgazda típusú statikus) pénzmosás is jelen lehet már ebben a fázisban. Ebben az esetben az illegálisan megvásárolt leletet nem lopott régészeti leletnek, hanem családi örökségből származó vagyontárgynak, vagy legális magángyűjteményből eladott tárgynak állítják be, vagy hosszabb időre lopott tárgyként ismeretlen helyen elhelyezik, bújtatják, pihentetik, és akár évekkel később adják el.

A hazai piacon vaterán, eBay-en vagy más internetes felületen árult lopott (vagy jogtalanul elsajátított) régészeti leletek árusításakor is a felsorolt jogsértés és bűncselekmény tényállások állnak fenn. Ezek azonban inkább csak egy-egy tárgyat, kisebb értékű leletet mutatnak be, hamis lelőhely-megadással.⁵⁶¹ A professzionális illegális műkincskereskedők azonban nem feltétlenül hívják fel magukra ezekkel a hirdetésekkel a figyelmet, legfeljebb a darkneten kereskednek illegális portékájukkal. A nagyobb értékű leleteket, leletegyütteseket nem így, hanem közvetlen informális csatornákon, esetenként informális közvetítői hálózaton keresztül próbálják értékesíteni.⁵⁶²

c) illegális adásvétel útján ritkábban közvetlenül, vagy internetes piactereken, gyakrabban orgazda, közvetítő, stróman, műkincskereskedő közvetítéssel egy külföldi gyűjtő magángyűjteményébe, egy másik műkincskereskedőhöz, vagy egy aukciósházhoz kerül. Ekkor a régészeti lelet illegális kereskedelme, mint jogsértés együtt jár az orgazda típusú statikus és dinamikus pénzmosással, és a kulturális javakkal való visszaélés, mint tényállás részét képező

⁵⁶¹ V. SZABÓ 2019, 42.

⁵⁶² V. SZABÓ 2019, 42.

állami tulajdonú régészeti lelet engedély nélküli külföldre vitelével is, amelyek már bűncselekmények.

A külföldre szállítás során a kereskedő a régészeti leletet vagy régészeti korú tárgy külső tulajdonságait megváltoztathatja a zavartalan szállítás érdekében: elmaszkírozhatja, részeire törheti (darabonként, külön szállítva az egyes részeket), megrongálhatja, külsejét megváltoztathatja. Ilyenkor a kulturális javakkal való visszaélés, illetve a kulturális javak rongálása, mint büntett valósul meg.

A harmadik és negyedik fázisban zajlik a legális eredet megszerzése, az eredet meghamisítása. Ez a 3-4. fázis, amely kapcsolatba hozható a pénzmosás rétegzés-bújtatás és mindenekelőtt integráció-szárítás fázisaival, jellemzőbben a fehér galléros bűnözés körébe tartozik: csalás, adócsalás, okirathamisítás kapcsolódik hozzájuk. Ennek oka, hogy a lopott régészeti leletek eredetét meg kell változtatni, el kell hitetni a vevővel, vagy az aukciósházzal, hogy családi örökségből, vagy egy régi magángyűjteményből származik a lelet, vagy leletegyüttes.

A legjobb példák erre az őskori, például késő bronzkori lopott kincsleletek figyelése, akár a múzeumbarát fémkeresősök által kiszivárogtatott informális információk alapján, akár a nemzetközi internetes piacterek, aukciósházak kínálatának böngészése során figyelhetők meg. Az őskori leletek, amennyiben egy meghatározott területre jellemző anyagi kultúrához tartoznak, formai kialakításuk, típusaik alapján a jellemző előkerülési helyhez, területhez köthetők. Ezért egy aukciófigyelő régésszel nem lehet elhiteni azt, hogy egy tipikusan Kárpát-medencére jellemző tárgytypusokból álló leletegyüttes egy nyugat-európai, vagy észak-európai országból került elő.

Egy V. Szabó Gábor régész által említett jó példa a lopott régészeti leletek lelőhelyének megváltoztatására egy abosi (Obišovce, Szlovákia, kassai járás) erődített késő bronzkori településén előkerült bronzedényekből álló kincslelet, amelyet az 1990-es években talált meg egy szlovákiai illegális fémkeresős csoport. A patinás bécsi *Dorotheum* aukciósházban eladásra kínált tárgyak lelőhelyét az osztrák aukciósház elhallgatta. Később ugyanez a lelet egy németországi aukciósház kínálatában úgy jelent meg, mint egy brandenburgi, Altenflie□ környékén 1899-ben előkerült, régi családi gyűjtemény részét alkotó leletegyüttes, vagyis egy régi, ezáltal legális gyűjteményből származik.⁵⁶³ Egy adott korszakkal foglalkozó régész azonban azonnal felismeri, hogy a leletek formai kialakításra nem ilyen földrajzi provenienciára utal, hanem más területhez kötődik.

⁵⁶³ V. SZABÓ 2019, 42.

Egyetértek azzal a véleménnyel, hogy a kulturális javakkal szembeni visszaélés annak minden fázisában bűncselekmény, amely egyedi akciókból felépülő, tudatos cselekmények sorozata. Ezek némely esetben a szervezett bűnözés fogalmát is kimerítik.⁵⁶⁴

A Magyarországról eltulajdonított, a magyar jog szerint engedély nélküli fémkereső-használattal, lelőhely-rongálással, lopással, jogtalan elsajátítással, illegális kereskedelemmel, orgazda típusú pénzmosás útján külföldre kerülő leletek útvonalának egyengetésével elkövetett cselekménysorozatok mindig több szereplős bűncselekmények. A megvalósításhoz, a befejezett cselekményhez legalább 2-3 elkövető (stróman, kereskedő, eredetpapír-hamisító, esetlegesen az aukciósház beépített embere, illegális magángyűjtő) szükségeltetik. Ezek strukturált szerepek. A tevékenységnek jellegzetes szervezeti felépítése van. A szereplők együttműködése során megvalósul a haszonszerzés céljából elkövetett folyamatos bűnös összebeszélés. Az illegális műkincs-kereskedelem tehát az elkövetési értéket tekintve gyakran a súlyos, jellegében pedig a szervezett bűnözés körébe tartozik, pontosan azért, mert több szereplő szokott lenni meghatározott szerepekkel abban a láncolatban, amíg az áru illegális úton a találótól a gyűjtőig eljut.

Az itt bemutatott folyamat megfeleltethető a bűnözés és szervezett bűnözés fogalmát definiáló kriminológiai kritériumoknak (és a magyar Btk. bünszervezet kritériumának), amelyeket korábban bemutattam. A bűncselekményhez, mint törvényi tényálláshoz szorosan kötődik az elkövetés eszköze, illetve az elkövetés tárgya, amelyre, vagyis amelynek a megszerzéséért a bűncselekményt elkövették. Fontos megemlíteni, hogy pénzmosás tényállás esetében az elkövetés tárgya maga a régészeti lelet, a bűncselekményből származó vagyon(tárgy) a műtárgy, amely utazik, és amelynek eredetét az út végére legalizálni kell (ha aukciósházba kerül) és nem feltétlenül kell legalizálni, ha a többcsatornás műkincskereskedelmi hálózat megkerülésével közvetlenül a bünszervezethez szervesen kapcsolódó magángyűjtőhöz kerül. Jellemző a műkincs-kereskedelemben, hogy a helyi dílereknek mutatja be a kincskereső az árut, aki szelektíven, egyes tárgyakat kiválasztva vásárol és ő kínálja fel az árut a gyűjtőnek, pénzeket és egyedi tárgyakat mutatva neki.

Egyes elszigetelt, egyedi esetekben a kincsrabló, a leletek elsődleges eltulajdonítója maga lép fel értékesítőként, ez azonban nem jellemző.

⁵⁶⁴ CAMPBELL 2013, 117, 133–153; ZABYELINA 2013, 24; MACKENZIE 2009, 41–62.

3.3.2 *Magyarországon illegálisan feltárt és külföldre szállított, valamint a Magyarországon, mint tranzitországon keresztül külföldre szállított régészeti leletek ellátólánca*

Ismeretes, hogy a szociális struktúrák, a jellemző viselkedési minták és különösen a gazdasági helyzet kissé, illetve lényegesebben más a keleti, mint a nyugati határszálen Magyarországon. Általános vélekedés, illetve a gazdasági helyzet esetében a statisztikai kimutatások szerint Nyugat-Magyarországon kissé zárkózottabbak az emberek és nem annyira jellemző a megélhetési jellegű motiváció a bűnelkövetésben. Esetünkben ez a személyes tiltott hobbiból származó áru értékesítési szándékát jelentené, amely itt erősebben megjelenne, mint Kelet-Magyarországon. Ez a közvélekedés azonban nem teljesen igaz, mint ahogy azt sem látjuk, hogy a vagyon elleni bűncselekményekkel bűnözésföldrajzi szempontból szennyezettebb, nagy munkanélküliséggel küzdő, leszakadó régiókban pl. kevesebb fémkeresős működne együtt a helyi múzeumokkal. Inkább az figyelhető meg, de az is gyengén, hogy kissé nagyobb mértékben vannak jelen a darkneten az ilyen régióból származó áruk (ha lehet egyáltalán az adott áruféleséget régióhoz kötni) és a helyi árusítók.⁵⁶⁵ Kisebb szervezett bűnözői csoportok Magyarországon is vannak, amelyek a keleti határokon átnyúló illegális tevékenységük során kulturális javak csempészetével is foglalkoznak. A nyugati határon át zajló illegális kereskedelmi tevékenység a régészeti korú tárgyak vonatkozásában elsősorban egyénileg zajlik, vagy néhány fős elkövetői körökhöz köthető.⁵⁶⁶

Az illegális műkereskedelem tehát egyrészt kötődhet szervezett bűnözői csoportokhoz, másrészt, elsősorban egyes jellemző földrajzi helyeken, terrorista csoportokhoz. Ez utóbbi azonban nincs jelen Magyarországon. Néha e kettő nem is nagyon választható szét egymástól, alig lehet tudni, hogy melyik a fő profil, mert a szervezett bűnözésből származó bevételt jövedelem-kiegészítésnek tartják, amellyel a terrorizmust finanszírozzák; vagyis ez egy hibrid fenyegetés az adott állam illetve a nemzetközi bűnüldöző szervek számára. A bűnügyi adatgyűjtés a bűncselekménnyel kapcsolatban sok mindenre irányulhat, amelynek szerepe lehet a felderítés során. Számos szervezett bűnözői vagy maffia jellegű csoport foglalkozik műkincs-kereskedelemmel fő- vagy mellékprofilként.

Ma Magyarországon mintegy ötezer ember használhat fémkereső műszert, akiknek egy szakértő szerint csak kb. öt százaléka működik együtt a múzeumokkal.⁵⁶⁷ V. Szabó Gábor bronzkorral foglalkozó régész fémkeresősökkel folytatott beszélgetései nyomán szintén ilyen

⁵⁶⁵ Hosszabb távú privát internetfigyelésből származó információk, valamint ANONYMUS 2018h

⁵⁶⁶ A magyar régész kollégák szóbeli információit ezúton is megköszönöm.

⁵⁶⁷ BÍRÓ 2018.

alacsony arányt tippel, valamint azt, hogy a fémkeresősök jelentős része nem integrálható a közösségi régészetbe, a múzeumi régészekkel folytatott közös örökségvédelmi munkába.⁵⁶⁸ Ez a régészeti munkába be nem vonható sokaság, amelynek aránya a legpesszimistább becslések szerint tehát akár a 95%-ot is elérheti, mind potenciálisan táplálhatja az illegális kereskedelmet. Ameddig ugyanis legálisan lehet igen jó minőségű fémkereső műszert vásárolni Magyarországon és ennek van felleveőpiaca, addig nem lehet azt feltételezni, hogy mindenki, aki nem kap együttműködési megállapodást múzeummal, az mind le fogja tenni a műszert és soha többé nem megy ki a terepre kincset keresni.

A kriminalitás alakulását mindig a helyi körülmények változásai szabják meg: azok hiányosságai hívják életre és kitűnően alkalmazkodik a helyi törvényi szabályozáshoz, azok hiányosságait használja ki.⁵⁶⁹ Ahogy a legális kereskedelem állandó változásban van, úgy az illegális kereskedelemben megmutatkozó kriminalitás is rugalmas, ezért az ellene való védekezésnek is annak kell lennie, mind a megelőzés, mind a védekezés tekintetében. Erre jó példa a tárgyalt témakörben a törvényi szabályozás 2018. évi szigorítása miatt az illegális fémkeresőzés éjszakai órákra történő áttevődésének Magyarországon is volt „áldozata”, egy engedély nélkül, éjjel fémkeresőzt 2019-ben meglőttek a vadászok, mert kóborló vadnak hitték.⁵⁷⁰

Külön szükséges megvizsgálni, hogy a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme Magyarországon milyen arányban lehet része a szervezett bűnözés hálózatának és milyen arányban egyéni bűncselekmények halmaz? Erre a kérdésre a disszertációban összegyűjtött adatok és hipotézisek bemutatása révén igyekszem megadni az elméleti választ.

A fejezetben bemutatott adatok alapján a Magyarországról illegálisan kivitt régészeti leletek hipotetikus ellátási lánc a IV. táblázatban a következőképpen rekonstruálható a nemzetközi kontextusról szóló fejezet bulgáriai esettanulmányában bemutatott ellátási láncsal összehasonlítva. A táblázatban nem szerepel a legegyszerűbb (és egyben legritkább) eset, amikor az illegális fémkeresős közvetlenül a gyűjtőnek adja el a jogtalanul eltulajdonított leletet, műtárgyat.

⁵⁶⁸ V. SZABÓ 2019, 37.

⁵⁶⁹ CAMPBELL 2013, 136.

⁵⁷⁰ ANONYMUS 2019c.

IV. táblázat – régészeti leletek illegális ellátólánca, ahol Magyarország forrásország,
a bolgár esettanulmánnyal összehasonlítva

Magyarország			Bulgária	
Tevékenység (az elkövetés fázisa számmal jelölve)	Szereplő	Bűncselekmény a magyar jog szerint	Tevékenység	Szereplő
1. illegális feltárás, lelőhely fosztogatás	illegális fémkeresős	rongálás, jogtalan eltulajdonítás, lopás	illegális feltárás, lelőhely fosztogatás	illegális fémkeresős
2. állami tulajdonú lelet eladása orgazdának	orgazda, kereskedő	pénzmosás, kulturális javakkal visszaélés	régészeti lelet olcsó eladása a dílernek	díler
Harmadik ország				
2a. kereskedő, vagy csempész külföldre szállítja, nem ritkán pihenteti a leletet	orgazda, kereskedő, csempész, stróman	pénzmosás, kulturális javakkal visszaélés	kereskedő, vagy csempész külföldre szállítja, nem ritkán pihenteti a leletet	orgazda, kereskedő, csempész, stróman, korrupt vámtisztviselő (ahol van vámellenőrzés)
2b. kereskedő, vagy csempész tovább adja a leletet a nemzetközi csempészeknek	orgazda, kereskedő, csempész, stróman	pénzmosás, kulturális javakkal visszaélés	kereskedő, vagy csempész tovább adja a leletet a nemzetközi csempészeknek	orgazda, kereskedő, csempész, stróman
Harmadik, negyedik vagy n-edik ország				
3a. díler a fekete kereskedelembe illegális eladás és vétel keretében üzletel a gyűjtővel	kereskedő gyűjtő(k)	pénzmosás, kulturális javakkal visszaélés	díler a fekete kereskedelembe illegális eladás és vétel keretében üzletel a gyűjtővel	dealer gyűjtő(k) havi gyűjtői alkalmak
3b. díler a szürke kereskedelembe illegális eladással, legális adásvételt létrehozva a gyűjtővel, aukciós házzal	kereskedő gyűjtő(k) aukciós házak	pénzmosás, csalás, okirathamisítás	díler a szürke kereskedelembe illegális eladással, legális adásvételt létrehozva üzletel a gyűjtővel, aukciós házzal	díler, gyűjtő(k), aukciós házak, aukciós házak beépített emberei havi gyűjtői alkalmak
4. díler a fehér kereskedelembe legalizálja az üzletet, legálisan adja el a gyűjtőnek, aukciós háznak	kereskedő gyűjtő(k) aukciós házak	pénzmosás, csalás, okirathamisítás	díler a fehér kereskedelembe legalizálja az üzletet, legálisan adja el a gyűjtőnek, aukciós háznak	díler, gyűjtő(k), aukciós házak, aukciós házak beépített emberei

Ebben az ellátólánca az anyagáramlás, ahol az országból illegálisan kivitt régészeti lelet az anyag, egyirányú utat jár be:

A régészeti lelőhelyekről elkerül az illegális fémkeresősök, fosztogatók kezébe, majd tőlük veszik át a kereskedők, orgazdák. Amennyiben külföldön akarják értékesíteni a leletet, az anyagot a csempészek, kereskedők szállítják, illegális kereskedelmi útvonalakon jutva el a célországba. Az anyagáramlás irányítói a célországban a műkincskereskedők, esetlegesen az

aukciósházak munkatársai, az anyagáramlás végpontja pedig az anyagot megvásárló gyűjtő. Ha nem is minden esetben illegális, „fekete”, de mindenképpen legalább „szürke” szereplő ebben a láncolatban az éles szemű ócskás, a beszerezett szállítmányozó, rosszabb esetben a szemet hunyó helyi rendőr, polgárőr, mezőőr vagy muzeológus is (bár ez utóbbiakra Magyarországon régészeti ügyekben bizonyíték nincs).

Az anyagáramlás bűnelkövetők hálózatán keresztül zajlik, esetleg szervezett bűnözés keretei között.

A hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők:

- a) a régészeti lelőhelyeket és az interneten eladásra kínált régészeti leleteket figyelő kutató(intézeti) régészek, múzeumi régészek, régész felügyelők (örökségvédelmi hatóság képviselői)
- b) a régészeti leletek eltulajdonítása miatt nyomozó bűnüldöző rendőrök, a határrendészeti feladatokat ellátó rendőrök, az internetes aukciókat figyelő rendőrök, a vámellenőrzéseket végrehajtó pénzügyőrök, a bűnözői hálózatokat felderítő rendőri egységek és nemzetbiztonsági szolgálatok
- c) műtárgyszakértők, nemzetközi szervezetekhez tartozó szakértők, aukciósházak szakértői, akik – amennyiben nem részei a bűnelkövetők hálózatának – gyanúsak találják a lelet fiktív eredettörténetét, felismerik a hamis eredetpapírokat, értesítik a hatóságokat.

A pénzáramlás ebben az ellátóláncban szintén egyirányú: a gyűjtő fizet az aukciósháznak vagy a kereskedőnek, a kereskedő fizet a csempésznek, vagy egy másik kereskedőnek, orgazdának, a kereskedő vagy orgazda fizet a régészeti lelet eltulajdonítójának, amennyiben nem közvetlenül a gyűjtőnek adja el a lopott tárgyat. A legelterjedtebb bűncselekmény a pénzáramlás folyamatában a pénzmosás lehet, maga a csempésztett régészeti lelet is tekinthető bűncselekményből (pl. régészeti lelőhelyről jogtalan eltulajdonításból) származó vagyontárgynak, de a pénzmosást kísérheti csalás, okirathamisítás is, például hamis eredetpapírok kiállítása, amely a gyűjtő felé legalizálja az adásvételt. A gyűjtőtől induló, a kereskedőn, csempészen keresztül az illegális lelőhely-feltáró felé irányuló egyenes vonalú pénzáramlás akkor lehetséges, ha a gyűjtő közvetlenül rendel meg a kereskedőn keresztül meghatározott lelettípusokat, amelyeket meghatározott lelőhelyeken lehet találni. A pénzáramlás folyamatában a korábban említett legális civil és hatósági szereplők mellett megjelennek a gyanús átutalásokat figyelő bankok is, amelyek a pénzmosás gyanúját jelezhetik a hatóságoknak.

Az információáramlás ebben az ellátási láncban kétirányú: a bűnelkövetői hálózaton belül az információ az eltulajdonított lelet árával, értékesítésével, (hamis) eredetével kapcsolatos, egy csempészbanda telefonos, e-mailes, esetleg darkneten keresztül folytatott kommunikációja nemzetbiztonsági módszerekkel felderíthető. Szürke, vagy pénzmosással, okirathamisítással kifizérített adásvétel esetén a gyűjtő már eleve hamis információkat kaphat a kereskedőtől, vagy az aukciósháztól a lelet eredetével kapcsolatban.

Az információáramlás a legális szereplők között a múzeumbarát fémkeresősök illegális fémkeresősökről szóló információit meghallgató, internetes piacterek kínálatát fürkésző régészekről is indulhat, akik a hozzájuk eljutó információkat megosztják a hatóságokkal.

A fejezetben bemutatott adatok alapján a Magyarországon, mint tranzitországon áthaladó, forrásországukból illegálisan kivitt régészeti leletek hipotetikus ellátólánca a következőképpen rekonstruálható az V. táblázatban. (A határrendészeti, vámügyi problémákkal a 3.5. fejezetben lesz szó.)

V. táblázat - régészeti leletek illegális ellátólánca, ahol Magyarország tranzitország

Tevékenység	Szereplő
Forrásország	
1. illegális feltárás, lelőhely fosztogatás	illegális fémkeresős, fosztogató, terrorista
2. állami tulajdonú lelet eladása dealernek	dealer
Egyéb tranzitország	
2a. kereskedő, vagy nemzetközi csempész külföldre szállítja, nemritkán pihenteti a leletet	dealer, csempész, stróman, korrupt vámtisztviselő (ahol van vámellenőrzés)
2b. kereskedő, vagy csempész tovább adja a leletet egy másik nemzetközi csempésznek	dealer, csempész, stróman
Magyarország	
2c. a nemzetközi csempész átviszi a leletet Magyarország területén	dealer, csempész, stróman
Célország	
3a. dealer a feketekezelemben illegális eladással és vétellel üzletel a gyűjtővel	dealer, gyűjtő(k)
3b. dealer a szürke kezelemben illegális eladással, legális adásvételt hozva létre üzletel a gyűjtővel, aukciósházzal	dealer, gyűjtő(k), aukciósházak, aukciósházak beépített emberei
4. dealer a fehér kezelemben legalizálja az üzletet, legálisan adja el a gyűjtőnek, aukciósháznak	dealer, gyűjtő(k), aukciósházak, aukciósházak beépített emberei

Ebben az ellátóláncban az anyagáramlás (a Magyarországon, mint tranzitországon illegálisan átjuttatott régészeti lelet az anyag) egyirányú. Ebben az esetben más országok régészeti lelőhelyeiről érkezik az anyag Magyarországon áthaladó kereskedők, csempészek

kezébe, majd tőlük vehetik át az anyagot más kereskedők, orgazdák. Az anyagáramlás irányítói a célországban itt is a műkinszkereskedők, esetlegesen az aukciósházak munkatársai, az anyagáramlás végpontja pedig az anyagot megvásárló gyűjtő.

Az anyagáramlás a tranzitországon keresztül bűnelkövetők, akár futárok, kereskedők, strómanok hálózatán keresztül történik (esetleg szervezett bűnözés keretei között).

A hálózatot megbénítani jogosult legális szereplők:

- a) **rendészeti aktorok:** a régészeti leletek eltulajdonítása miatt, nemzetközi együttműködés keretei közt nyomozó bűnüldöző rendőrök, a határrendészeti feladatokat ellátó rendőrök, a vámellenőrzéseket végrehajtó pénzügyőrök, bűnözői hálózatokat felderítő nemzetbiztonsági szolgálatok
- b) **szakértői aktorok:** műtárgyszakértők, nemzetközi szervezetekhez tartozó szakértők, aukciósházak szakértői, akik – amennyiben nem részei a bűnelkövetők hálózatának – gyanúsak találják a célországban a lelet fiktív eredettörténetét, felismerik a hamis eredetpapírokat, értesítik a hatóságokat.

A pénzáramlás ebben az ellátási láncban szintén egyirányú:

a gyűjtő fizet az aukciósháznak vagy a kereskedőnek, a kereskedő fizet a csempésznek, vagy egy másik kereskedőnek, orgazdának, a kereskedő vagy orgazda fizet a forrásországban a régészeti lelet eltulajdonítójának.

Amennyiben adott esetben Magyarország mint tranzitország jelenik meg ebben a láncolatban, akkor a területén nem feltétlenül valósul meg a régészeti lelet értékesítése, továbbadása.

A legelterjedtebb, legjellemzőbb bűncselekmény a pénzáramlás során ebben az ellátóláncban is a pénzmosás lehet:

maga a régészeti lelet, mint egy másik országban elkövetett bűncselekményből származó vagyon(tárgy) utazik át az országon.

Az információáramlás ebben az ellátási láncban szintén kétirányú: egy csempész, vagy csempészbanda telefonos, e-mailes, esetleg darkneten keresztül folytatott kommunikációja nemzetbiztonsági módszerekkel felderíthető. A célországban, ahol szürke, vagy pénzmosással, okirathamisítással kifehéritett adásvétel történik majd, a gyűjtő már eleve hamis információkat kaphat a kereskedőtől, vagy az aukciósházától a lelet eredetével kapcsolatban.

Az információáramlás a legális szereplők között első sorban a rendőrök és pénzügyőrök között fontos. Biztos információ szükséges a csempész, futár vagy kereskedő tetten éréséhez akár a határellenőrzéssel érintett határátkelőhelyeken, akár mélységi ellenőrzés során, amíg az

illegálisan szállított régészeti lelet a tranzitország területén mozog, hacsak nem véletlenszerű ellenőrzés során kerül elő a csempészáru.

3.3.3 Régészeti korúnak látszó tárgyak készítése, műtárgyhamisítás és a hamis tárgyak (régészeti leletek) kereskedelmének ellátólánca

A nemzetközi műtárgypiacot ellepő hamisítványok javarészt Kínában készülnek, kisebb része a közel-keleti országokban⁵⁷¹ és még kisebb részük másutt. A kínai hamisítvány-dömping, valamint a műszeres tárgyvizsgálati technikák fejlődése miatt jelentős nyugati múzeumok esetében is számos tárgyról derül ki, hogy nem eredeti. Az 1. fejezetben bemutattam, hogy a gyakran csak szakértő számára kiszűrhető hamisítványipar (pl. az alapanyag, vagy festékanyag nem korhű, a mintázat kompozíciója elcsúszott, nem értelmezhető, a felirat nem olvasható⁵⁷²) és az árucsempészet tartósnak ígérkezik, emelkedő volument mutat.

A hamisítvány-gyártás Magyarországon is jelen van a régészeti korú tárgyak esetében.⁵⁷³ Vannak, akik erre szakosodva szinte céh jellegűen termelik a hamisítványokat.⁵⁷⁴ Ez szintén általános jellemzője a jelenkori műkereskedelemnek és több évszázados hagyománya van hazánkban is.⁵⁷⁵ A probléma nemzetközi jellegű, egyes becslések szerint a hamisítványok a múzeumi gyűjtemények minimum 10%-át adják világszerte.⁵⁷⁶

A Kötv. 4. § (1) bekezdése szerint tilos a kulturális örökség elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása, ezért a kulturális javak meghamisítása jogsértés. A Btk. nem tartalmazza a hamisítást, mint büntetőjogi tényállást, de ennek ellenére tényállás eleme a kulturális javakkal való visszaélésnek, mint bűncselekménynek, ahol a bűncselekmény elkövetési tárgya a kulturális javak körébe tartozó tárgy.⁵⁷⁷ A Btk. két további bűncselekmény tényállása alkalmazható a hamisítás bizonyítása esetén, a csalás (Btk. 373. §) és a – hamis régészeti leletek esetében nem releváns – szerzői

⁵⁷¹ Pl. Törökországban. LAFLI – BUORA 2021 3-6.

⁵⁷² VÁLI 2019; SAJÓ 2019, természettudományos anyagvizsgálati módszerek bemutatásával.

⁵⁷³ A műtárgyhamisítás témakörét Magyarországon művészettörténeti, büntetőjogi, szerzői jogi, természettudományi anyagvizsgálati szempontból alaposan körbejárták BENDZSEL-EMÖD-KÁRMÁN 2019 tanulmányai, bár régészeti korú műtárgyak, régészeti leletek hamisítását egyetlen tanulmány sem vizsgálta.

⁵⁷⁴ MRÁV–SZABÓ 2006, 25–26.

⁵⁷⁵ KIS 2019, 149., 157-158.

⁵⁷⁶ CAMPBELL 2013, 126–127; <https://www.bbc.com/culture/article/20200406-meet-the-worlds-greatest-art-detective> (letöltés ideje: 2020. aug. 11.)

⁵⁷⁷ KÁRMÁN 2019a, 174-176.

jogok vagyoni hátrányt okozó megsértése (Btk. 385.§). Egyik esetben sem könnyű a megtevesztés és a károkozás egyidejű bizonyítása.⁵⁷⁸

A 2001. tavaszán illegális fémkeresősöktől lefoglalt, a fémkeresősökről szóló fejezetben részletesebben tárgyalt kaposvári leletanyag számos olyan tárgyat tartalmazott, amelyek a vásárló tudatos megtevesztése céljából régészeti korú tárgyak mintájára, modern, utólag patinázott darabból lettek elkészítve, illetve régészeti korú alkatrészek összeállításával, vagy felhasználásával törekedett a fémkeresős antik jellegű darabokat készíteni és azt a műkincspiacon értékesíteni.⁵⁷⁹ A hazai piacokon illetve internetes felületeken számos hasonló tárgyat lehet találni.

A 2016 szeptemberében Kiskunfélegyházánál rutinellenőrzés során elfogott régészeti korú tárgyak mellett⁵⁸⁰ régészeti korúnak álcázott modern hamisítványok (pecséthengerek, kisplasztikai alkotások) is utaztak Törökországból Észak-Európa felé,⁵⁸¹ ezért a NAV ellenőrzések során megtalált régészeti korú illegális javak között az ásatásokról eltulajdonított eredeti leletek mellett hamisítványokra is lehet számítani.

A hamis műtárgyak felismerése érdekében a művészettörténészek által elvégzett stíluskritikai, proveniencia és szignatúra-vizsgálatok mellett egyre nagyobb szerepet játszanak a természettudományos nagyműszeres anyagvizsgálatok, restaurátori laborvizsgálatok, amelyekért azonban nagy összegeket kell fizetni és a protokolljuk sem egységes: dendrokronológia, C14, XRF, XRD, optikai mikroszkópia, SEM-EDS (*Scanning Electron Microscopy-Energy Dispersive Spectroscopy*), infravörös és Raman-spektroszkópia, gázkromatográfia.⁵⁸²

A magyar szakmai berkekben is látszanak a párbeszéd megindulásának jelei a műtárgyhamisítással foglalkozó tudományágak és hatóságok, művészettörténészek, természettudósok, jogászok között.⁵⁸³ Megalakult a *Hamisítás Elleni Nemzeti Testület* (2008), a BÁV és más aukciós cégek, valamint a 2011-ben létrejött *Műtárgyhamisítás Elleni Munkacsoport* kutatói (OKRI) hamisítás témakörében tartanak szakmai továbbképzéseket, illetve a képzéseikben hangsúlyosan jelenik meg e téma.⁵⁸⁴

⁵⁷⁸ KIS 2019, 150-159, a szerzői jogok részletes bemutatásával a Szerzői jogi törvény alapján; KÁRMÁN 2019a, 174-190, számos tanulságos jogesettel.

⁵⁷⁹ MRÁV – SZABÓ 2006, 26.

⁵⁸⁰ GREGÓCZKI 2020, 30.

⁵⁸¹ Dr. Dezső Tamás szíves szóbeli közlését ezúton is köszönöm.

⁵⁸² VÁLI 2019, 90-98; SAJÓ 2019, 114-117.

⁵⁸³ Ezt a párbeszédet bizonyítják BENDZSEL-EMÖD-KÁRMÁN 2019 tanulmányai.

⁵⁸⁴ KÁRMÁN 2019b, 241-247, a képzések és rendezvények felsorolásával.

Az alábbiakban a külföldön hamisított, Magyarországon, mint tranzitországon áthaladó termékek ellátóláncát mutatom be a VI. táblázatban, amely a legális kereskedelmi áruk ellátási láncához hasonlít. A kiindulópont ebben az esetben a hamisítvány előállítója, akitől a hamis tárgy a kis- és nagykereskedelmi hálózatokon keresztül jut el a hamisítványt fel nem ismerő gyűjtőig.

VI. táblázat, régészeti leletek hamisítványainak ellátólánca

Tevékenység (a tevékenység fázisai sorszámmal jelölve)	Szereplő
Forrásország (pl. Kína)	
1. hamisítvány elkészítése	hamisító
2. hamisítvány eladása dealernek	dealer
Egyéb tranzitország	
2a. kereskedő, vagy nemzetközi csempész külföldre szállítja, nem ritkán eredeti régészeti korú tárgyak közé keverve	dealer, csempész, stróman, korrupt vámtisztviselő (ahol van vámellenőrzés)
2b. kereskedő, vagy csempész tovább adja a hamisítványt egy másik nemzetközi csempésznek	dealer, csempész, stróman
Magyarország	
2c. a nemzetközi csempész átviszi a hamisítványt Magyarország területén, nem ritkán eredeti régészeti korú tárgyak közé keverve	dealer, csempész, stróman
Célország	
3a. a dealer feketekezeskedelemben illegális eladással és vétellel üzletel a gyűjtővel, eladja neki a hamisítványt	dealer, gyűjtő(k)
3b. a dealer szürke kereskedelemben illegális eladással, legális adásvételt hoz létre a gyűjtővel vagy aukciós házzal, hamis eredetpapírral igazolja a hamisítvány eredetét	dealer, gyűjtő(k), aukciós házak, aukciós házak beépített emberei
4. dealer fehér kereskedelemben legalizálja az üzletet, legálisan adja el a gyűjtőnek, aukciós háznak, hamis eredetpapírral igazolva a hamisítvány eredetét	dealer, gyűjtő(k), aukciós házak, aukciós házak beépített emberei

Ebben az ellátóláncban az anyagáramlás (a hamis régészeti lelet az anyag) szintén egyirányú. Akár hazai, akár külföldi hamisítók műhelyeiben készülnek el a régészeti korúnak látszó tárgyak, a hamisítóktól kereskedők, csempészek kezébe kerülnek. Az anyagáramlás végpontja a célországban hamis tárgyakat fel nem ismerő gyűjtő.

Az anyagáramlás a tranzitországon keresztül bűnelkövetők, akár futárok, kereskedők, strómanok hálózatán keresztül történik (esetleg szervezett bűnözés keretei között), a hamis tárgyakat eredeti tárgyakkal együtt szállítják, fiktív leletegyütteseket hozva létre.

A hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők, a határrendészeti feladatokat ellátó rendőrök, a vámellenőrzéseket végrehajtó pénzügyőrök, bűnözői hálózatokat felderítő

nemzetbiztonsági szolgálatok mellett a legfontosabb szereplők a hamisítványokat megvizsgáló és felismerő régész szakértők, természettudományos laborvizsgálatok esetén a vizsgálatokat elvégző kutatók.

A pénzáramlás ebben az ellátóláncban szintén egyirányú: a hamis tárgyat fel nem ismerő gyűjtő fizet az aukciós háznak vagy a kereskedőnek, a kereskedő fizet a hamisítónak. Mivel a szerzői jogokkal való visszaélés régészeti leletek esetében nem releváns, a magyar büntetőjog szerint a hamisítást büntetni rendelő bűncselekmény a kulturális javakkal való visszaélés mellett a csalás, két fontos tényállás elemével, a szándékos megtévesztéssel és a szándékos károkozással. Ebben az ellátóláncban is beszélhetünk pénzmosásról, amennyiben a hamis tárgyat bűncselekményből, például anyagi kárt okozó csalásból származó vagyon(tárgy)nak tekintjük, a hamis tárgy legalizálásának folyamata további bűncselekményeket, például okirathamisítást keletkeztet.

Az információáramlás ebben az ellátóláncban szintén kétirányú, a bűnelkövetők hálózatán belül szükségszerűen a hamis tárgy mozgatásának logisztikájára, valamint eredetiként való feltüntetésére, legalizálására irányulhat. A legális szereplők közötti információáramlásban a hamis tárgyat megtaláló és lefoglaló rendőr, pénzügyőr mellett a legfontosabb szereplő a régész szakértő, aki akár a hamisítvány lefoglalása esetén, akár az anyagáramlás végpontján, a célországban, az aukciós ház, vagy a gyűjtő, vevő megbízásából megvizsgálja és leleplezi a hamisítványt.

3.4 A Rendőrség szerepe a régészeti korú kulturális javak védelmében

A Magyar Rendőrség szerepe elsődleges, nem megkerülhető a régészeti korú kulturális javak védelmében, a közrend, a jogrend biztosítása mellett szakszerű, kiterjedt nyomozati jogkörrel rendelkezik. A rendészeti igazgatás azonban szélesebb, mint a rendőrség működése, ezért rendőrségi feladataokat más közigazgatási hatóságok, így a NAV is, el tudnak látni, segítve ezzel egymás munkáját.

Munkájuk minőségén lemérhető a jogállam minősége, ahogy azt Finszter Géza professzor találóan megállapította.⁵⁸⁵ Megjegyzendő azonban, hogy szakmai elhivatottságuk, a szolgálatban eltöltött hosszú évek tapasztalati tőkéje, profizmusa nem tud érvényesülni teljes egészében, ha rossz, anómiákkal terhelt az a rendszer, amelyhez munkájuk során kapcsolódniuk kell.

⁵⁸⁵ FINSZTER 2018, 41., 66.

3.4.1 A rendőrség legrelevánsabb feladatai a kulturális javak védelmében a Rendőrségről szóló többször módosított 1994. évi XXXIV. törvény alapján

A rendőrségi törvény 2019 óta hatályos 1. §-a szerint a rendőrség régészeti lelőhelyekkel és kulturális javakkal kapcsolatos bűncselekmények felderítése mellett határrendészeti feladatokat is ellát. Ebben a fejezetben a rendőrség régészeti leletek illegális feltárásához és kereskedelméhez kapcsolódó bűnmegelőzési, bűnfelderítési, államigazgatási és rendészeti feladatkörének ellátásához szeretnék fontos adalékokat bemutatni úgy, hogy részben a felmerülő problémákra reflektáljak, részben a hatékonyabb felderítés érdekében javaslatokat fogalmazok meg.

A rendőrség alapfeladatai közül mind a határforgalom ellenőrzése, mind a terrorizmus elleni küzdelem, a bűnmegelőzési és bűnfelderítési célú ellenőrzés, valamint a bűncselekményből származó vagyon visszaszerzése kapcsán egyaránt kapcsolatba kerülhet a kulturális javak, benne a régészeti korú tárgyak témakörével, azaz a téma ismerete az általános nyomozó jogkör hatékony gyakorlásához és a hatékony felderítéshez, szükséges és fontos.⁵⁸⁶

A rendőrségi törvény 2. § (5) bekezdése és a 7/G § (1) és (2) bekezdései szabályozzák az Interpollal, az Europolal és a nemzetbiztonsági szolgálatokkal történő együttműködést is.

A 29. § (1), (2) és (6) bekezdései és a 30. § szerint a rendőr jogosult a régészeti lelőhelyeken illegális tevékenységet folytató személyeket igazoltatni, ruházatukat és járműveiket régészeti leletek keresése céljából átvizsgálni.

3.4.2 A Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozóiroda Műkincsvédelmi Alosztálya és kapcsolatai

Az 1998-ban létrejött *Műkincsvédelmi Alosztály* kis létszámú, elkötelezett szervezet túlterhelt, létszám- és különösen jogi eszközhiánnyal küzd. Az ilyen körülmények általában erősen meg szokták nehezíteni a minőségi munkát.⁵⁸⁷ Bár „a Nemzeti Nyomozó Iroda műkincsvédelmi alosztálya elsősorban a kiemelkedően nagy, a százmillió forintot meghaladó elkövetési értékű műkincslopási ügyekben nyomoz, de indokolt esetben bármelyik, műkincslopás miatt elrendelt nyomozást is saját hatáskörébe vonhat.”⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ Rtv. 1. §

⁵⁸⁷ BODA et al. 2016, 10.

⁵⁸⁸ FEKETE 2005b.

A nehézségek ellenére mind a bűnügyi elemzés, mind az adatgyűjtés során⁵⁸⁹ igénybe veszik a szaktudományok segítségét,⁵⁹⁰ amely miatt egyöntetű megbecsülésnek örvend az Alosztály a vele kapcsolatba kerülő régészek között, akik köre elég szűk. Napi kapcsolatban állnak azonban a kulturális javak illetékes hatóságával, a Miniszterelnökségen működő műtárgyfelügyelettel, a *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztállyal*, valamint az *Interpol Magyar Nemzeti Irodájával*. Itt többnyire egyetlen munkatárs foglalkozik a témával, amely nem is olyan kevés, tekintve, hogy a témák száma meglehetősen nagy.

Az illegális műkereskedelem az Európai Unió által megszabott kötelező, illetve ajánlott, kiemelt fontosságú témák közül az utóbbiak között van: az Európánál az *AP (Analysis Project) Furtum* projekt keretében vizsgálják a nagyobb rablásokat, ékszerlopásokat, ebben van benne a műkincs is.⁵⁹¹ Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a rendőrség, hanem valamennyi nyomozó hatóság (rendőrség, NAV, ügyészség) indíthat nyomozást kulturális javakkal történt visszaéléssel összefüggésben.⁵⁹²

A rendvédelmi és közigazgatási szervek illetékes hatóságai egyfajta kockázatkezelési központoknak (*risk reduction centres*) tekinthetők, mert megítélik, hogy melyek azok a beérkező információk, amelyek kockázatot jelentenek, amelyekkel foglalkozni kell. Azonban nem foglalkoznak elméleti kérdésekkel, mert erre részben képzettségük, részben kapacitásuk nincs; a napi feladatellátást hajtják végre az itt dolgozó munkatársak. 2007 óta használják viszont a HERMON Körözési Információs rendszert, amelyhez az illetékes személyek jogosultságot kapnak, valamint használják az egykori KÖH⁵⁹³ szárnyai alatt létrejött, a lopott és eltűnt műtárgyak adatbázisát, az Egységes Műtárgytárat (EMT).⁵⁹⁴

Egy Vukán Bélával 2005-ben készített interjú szövegét célszerű nagyobb terjedelemben közölni, mert megállapításai megfontolandók a doktori értekezésben vizsgált kérdések szempontjából:

„Hazánkban az elmúlt években folyamatosan csökkent az ismertté vált műtárgylopások száma, nőtt azonban az eltulajdonított tárgyak értéke. Kialakult egy, a műtárgyak feketekereskedelmére szakosodott orgazdaréteg, amely felméri az értékesítés lehetőségeit, s azt, hogy melyek azok a köz- és magángyűjtemények, amelyekből a legkisebb kockázattal lophatók

⁵⁸⁹ SZABÓ 2016, 136.

⁵⁹⁰ FINSZTER 2016, 6.

⁵⁹¹ ANONYMUS 2021g.

⁵⁹² BUZINKAY 2013.

⁵⁹³ Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2012 szept. 29.-ig, majd Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, 2016. dec. 31.-ig. A Műtárgyfelügyeleti Iroda 2017. jan. 1.-től átkerült a Miniszterelnökség kötelékébe: BUZINKAY é.n. b; VISKOLCZ, 2016.

⁵⁹⁴ BUZINKAY é.n. c.

el a feketepiac-képes tárgyak. - Magyarországon is van kereslet a műtárgyak, s ezen belül a kétes forrásból származó értékek iránt - állítja Vukán Béla, aki kis létszámú alosztályával bűnügyi hírszerzést folytat a feketepiacon: figyeli, mikor, hol bukkannak fel rég ellopott műalkotások. - Hazánk uniós csatlakozása óta sok, Magyarországon ellopott kincs kerülhet az EU más tagállamainak feketepiacaira.”⁵⁹⁵

„A bűncselekmény elévülése után az ellopott tárgyakat sem körözi a rendőrség. A törvény előírásainak megfelelően a köz- és magángyűjteményekből ellopott védett műalkotások is lekerülnek a körözési listáról. Nálunk a körözési törvény kizárja, hogy a hatóságok hasonló szenzációs fogásról számolhassanak be. A jogszabály értelmében ugyanis a rendőrségnek a bűncselekmény - esetünkben a műtárgylopás - elévülését követően az eltulajdonított tárgyak körözését is meg kell szüntetnie. - Ha a rendőrség értesül az ellopott műalkotás hollétéről, megteszi a szükséges intézkedéseket, már csak azért is, mert több év elteltével is felvetődhet az orgazdaság gyanúja. Kérdés, hogy értesül-e egyáltalán a rendőrség egy-egy korábban ellopott régiség felbukkanásáról. A műtárgyak körözésére amúgy is csak "korlátozottan" alkalmas rendszerből öt-tíz évvel azok eltulajdonítása után törli ugyanis a lopott tárgyakként keresett értékeket. - Egyes országokban az orgazdaság büntette - ha azt műtárgyakkal kapcsolatban követik el - nem évül el, és megtalálásukig folytatják az értékes régiségek és a védett műkincsek körözését - mondja Vukán Béla, aki a nemzetközi tapasztalatokra utalva megjegyezte: nem számít ritkaságnak, hogy a műkincslopásra és az ellopott régiségek illegális kereskedelmére szakosodott orgazdák öt-tíz évig, esetleg ennél is hosszabb ideig "pihentetik" ezeket a darabokat, mielőtt piacra dobnák őket. Ezért Magyarországon is indokolt lenne a körözési törvény módosítása, hogy legalább a védett műtárgyakat ne legyen kötelező törölni a nyilvántartásból az elévülési idő elteltével.”⁵⁹⁶

Vukán Béla szavai és javaslatai megfontolandók, a Műkincsvédelmi Alosztály munkája, a kulturális javak rendészeti eszközökkel történő védelme kiemelkedően fontos, semmiképpen nem indokolt pénzhiányra hivatkozva leépíteni, energiáit más feladatokkal is lekötöni. Ebben az esetben is igaz Finszter Géza finoman megfogalmazott, de találó megállapítása, amely szerint *„A költségérzékeny közigazgatás elveszítheti a jogérzékenységet, az eredményesség hajszolása a törvényességet áshatja alá.”⁵⁹⁷*

⁵⁹⁵ FEKETE 2005b.

⁵⁹⁶ FEKETE 2005b.

⁵⁹⁷ FINSZTER 2018, 64.

3.4.3 Műtárgyak, kulturális javak nyilvántartása a HERMON Körözési Rendszerben

A Körözési Információs Rendszer (HERMON) használatát szabályozza a „Rendőrség Körözési Munkájának Ideiglenes Szabályzata” kiadásáról szóló 11/1996. (III. 29.) ORFK utasítással kiadott szabályzat (a RKMISZ) 32. pontjában megjelölt *Körözési Információs Rendszerrel kapcsolatos 10/2007. (OT 5.) ORFK utasítás az új Körözési Információs Rendszer (HERMON) üzembeállításával és működtetéséről szóló feladatokról.*⁵⁹⁸ Az utasítás III. fejezetének 17. és 18. pontjai rendelkeznek az egyedi azonosításra alkalmas műtárgyak és a fokozottan védett kulturális értékek/műkincsek nyilvántartásáról.

„17. Az egyedi azonosító jelsorozattal nem rendelkező, de más egyéb módon egyedi azonosításra alkalmas tárgyak leírása során a „SEGÉDLET KULTURÁLIS JAVAK, MŰTÁRGYAK LEÍRÁSÁHOZ” című útmutatót kell használni, a tárgyra jellemző részletes adatokat az ebben található szempontok alapján kell rögzíteni (a segédlet a HERMON információs oldaláról érhető el). Az útmutató folyamatos karbantartásáért a Nemzeti Nyomozó Iroda Bűnügyi Főosztály Különleges Ügyek Osztálya Műkincsvédelmi Alosztályának (a továbbiakban: NNI MKA) vezetője felelős.

18. Amennyiben a bűncselekmény tárgya fokozottan védett kulturális érték/műkincs, mind a KTR Kulcsszavak között, mind pedig az adott KA objektum „Megjegyzésben” a „MŰTÁRGY” szót fel kell tüntetni és a körözési adatot az NNI MKA-nak kell megcímezni. A körözött tárgy leíró ismertetése mellett a rendelkezésre álló fényképet vagy ábrát a HERMON-ban rögzíteni kell.”

A Kötv. korábbi fejezetekben tisztázott értelmezése szerint védett kulturális érték fogalma a régészeti leletekre is kiterjed, a HERMON-ban szereplő leírások egységes útmutatója a Műkincsvédelmi Alosztály karbantartásában és kezelésében áll. Nem derül ki az utasításból, hogy a régészeti leletek speciális leírásai milyen szempontok alapján történik, az viszont elősegíti a körözött lelet utáni nyomozást, hogy a körözött műtárgyak rendelkezésre álló fényképét vagy ábráját is rögzíteni kell a rendszerben.

Az 54/2013. (XII. 21.) ORFK utasítás a körözési nyilvántartási rendszerrel és a körözési eljárással kapcsolatos rendőrségi feladatokról részletesebben, a Schengeni Információs Rendszer II. generációs adatbázisával és információcseréjével összhangban szabályozza a körözési eljárás és nyilvántartás feladatait, régészeti leletek, kulturális javak, műtárgyak körözésével kapcsolatos számottevő változást nem tartalmaz.

⁵⁹⁸ 10/2007. (OT 5.) ORFK ut.

3.4.4 *A magyar bűnügyi statisztikai rendszer hiányosságai a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatban*

Beszédes lehet, hogy a magyar bűnügyi statisztikai rendszerben hiányoznak a kulturális javakkal kapcsolatos adatok. Az igaz, hogy a rendszer nem arra van optimalizálva, hogy mi a helyzet a kulturális javakkal, azonban az a körülmény, hogy ez a témakör hiányzik belőle, miközben az Interpol a témát a súlyos bűncselekménycsoportok közé sorolta be, mégis elgondolkodtató.

Ha figyelembe vesszük, hogy a szervezett bűnözés jelenlétének, beépülésének egyik ismertetőjele lehet a téma és a probléma elbogatellizálása, a láthatatlanság,⁵⁹⁹ az adathiány, akkor ez így nem megnyugtató. Nagyon fontos lenne, hogy minden olyan témáról, amelyet az Interpol súlyosnak ítél meg, Magyarországon is legyen pontos, értékelhető mennyiségű és minőségű kimutatás.

*A Bűnügyi Statisztikai Rendszerben (BSR)*⁶⁰⁰, a legördülő almenük közül a 2019. 07.01.-én életbe lépő ENyÜBS⁶⁰¹ '18 kódszótárakban⁶⁰² a bűncselekmény elkövetésének tárgya kategóriában, amely már 2013.07.01.-től érvényben volt, az elkövetési tárgyra (esetünkben ez a kulturális javak körébe tartozó tárgy) vonatkozó alkategóriák a 4500–4535. sorszámmal vannak jelölve. Különböző – főként vagyon elleni – bűncselekmények elkövetési tárgya tartozhat a kulturális javak körébe.

Hogy látható legyen, milyen problémákkal szembesül a rendőr a régészeti korú tárgyak kategorizálása, vagy a kutató a tudományos kutatás esetén, érdemes venni egy példát. A kódszótárból kiválasztható elkövetési tárgy megnevezés (pl. egy övcsat vagy ékszergarnitúra) lehet ugyan lopás, mint bűncselekmény elkövetési tárgya, de egyszerű statisztikai mintavételezés alapján nehezen sorolható be a kulturális javak, különösen a régészeti korú kulturális javak közé. A kódszótárhoz nem tartozik semmiféle útmutató, szabály, amely megmondja, hogy milyen jellemzőkkel kell rendelkeznie egy tárgynak, amely alapján

⁵⁹⁹ ALBERTINI 2012, 122.

⁶⁰⁰ BSR 2021. A Bűnügyi Statisztikai Rendszer nyilvános elérése: <https://bsr.bm.hu>

⁶⁰¹ KSH é.n. Az ENyÜBS az *Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika* rövidítése, amely rendszer a Belügyminisztérium és a Legfőbb Ügyészség közös adatgyűjtése és a Magyar Rendőrség, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal és a Legfőbb Ügyészség által indított és lefolytatott büntetőeljárások adatait tartalmazza. Az adatbázis kiegészül a vádemelési szakasz ügyészségi adataival is. Az ENyÜBS-ben az ún. megfigyelési egységek szerint zajlik az adatgyűjtés. A Belügyminisztérium a Hivatalos Statisztikai Szolgálat (HSSz) tagjaként közfeladatának ellátása részeként hoz nyilvánosságra hivatalos statisztikai adatokat.

⁶⁰² BSR 2021. Enyübs'18 kódszótárak elérhetők az alábbi linken: <https://bsr.bm.hu/Document>

besorolandó egy adott kategóriába (ezt a rendőr valószínűleg megkérdezi egy szakembertől, majd annak szóbeli válasza alapján próbál majd kategóriába sorolni).

A *Bűnügyi Statisztikai Rendszer* tehát, amely más, nagyobb közérdeklődésre számot tartó bűncselekménytípusokkal kapcsolatban jól használható, jelenleg alig alkalmas arra, hogy képet kapjunk a kulturális javakkal kapcsolatban Magyarországon az adott időszakban történt felderített bűncselekményekről. Különösen igaz ez a régészeti korú tárgyakra.⁶⁰³ A kulturális javakkal szemben elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos felderítési arányról gyakorlatilag semmit nem tudunk. Míg Bulgáriában a 2006-os évre 30%-os felderítési arány volt megadva,⁶⁰⁴ Magyarországon nincs, vagy nyilvánosan elérhetően nem ismerünk statisztikát ma sem a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos visszaélések témakörében.

3.4.5 *A Magyar Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum szakértői tevékenysége az illegálisan mozgó régészeti korú műtárgyak védelmében*

A *Magyar Nemzeti Múzeum (MNM)* 1920-ig Kárpát-medencei gyűjtőkörrel rendelkezett. Jelenleg a magyar nemzet és Magyarország népei történelmének emlékei, régészeti leletei, mint hazai földből előkerült (*intra Hungariam*) régészeti korú kulturális javak vonatkozásában jogosult szakértőként közreműködni.⁶⁰⁵ Ilyen értelemben párja a MNM munkájának a *Szépművészeti Múzeum (SzM) Antik Gyűjteménye*, amelynek munkatársai a Magyarországon a hatóságok látókörébe kerülő, *extra Hungariam*, azaz a Magyarországon kívül keletkezett, régészeti korú tárgyak esetében illetékesek.⁶⁰⁶ Az *extra Hungariam* régészeti korú tárgyak közül sem minden kerül a SzM-ba, önálló éremtár hiányában az éremleletek a MNM Éremtárába kerülnek. A két múzeum ügyszáma az illegális régészeti tárgyakat illetően alig összehasonlítható: míg a SzM nem is kap minden évben riasztást a nyomozószervektől, addig a MNM ügyszáma olyan magas, hogy folyamatos, napi szintű a kapcsolattartás a nyomozó hatóságokkal.

Alapvető hozzáállás az országos hatáskörű múzeumok részéről, hogy minden, a régészetet illető területnek legyen gazdája, így az illegálisan mozgó régészeti korú tárgyak

⁶⁰³ Tervbe van véve, hogy ezeket a kategóriákat, más kategóriákkal együtt, éppen a statisztikai pontosság és a szakmai hatékonyság érdekében, az elkövetkező időszakban pontosítják, amely munkában, amennyiben ez valóban a kulturális javak kategóriáját is érinteni fogja, a szerző szeretné a Magyar Régész Szövetségen keresztül a szakmai nyilvánosságot bevonni.

⁶⁰⁴ TZVETKOVA 2007, 182.

⁶⁰⁵ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 99. §, 18. melléklet 5. pontja.

⁶⁰⁶ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 99. §, 18. melléklet 2. pont, amely a nem Magyarország népeinek történelméhez kötődő régészeti korú kulturális javak, mint képzőművészeti alkotások vonatkozásában fennálló szakértői közreműködési jogkört nevesíti.

körének is, az *extra* és az *intra Hungariam* leleteknek is. A SzM egy az államhatárnál történt elfogás kapcsán, 1996 óta foglalkozik a Magyarországon átmenő, illegálisan mozgó régészeti korú tárgyakkal, egyfajta önkéntesen vállalt, plusz feladatkörként, létrehozva a Kalypsó adatbázist.⁶⁰⁷ A MNM ellenben az 1970-es évektől, a második világháború után a hazai műkincspiac először megélénkülő első hullámában már bekapcsolódott az illegális műkereskedelem elleni küzdelembe. Mindkét múzeumnak volt azonban a témakörrel kapcsolatban már korábban is tapasztalata.

A Műkincsvédelmi Alosztály 1998-as megalakulása előtt is folyamatos volt a személyes kapcsolat a nyomozószervekkel, különösen a kiemelt jelentőségű ügyek kapcsán.⁶⁰⁸ Az ún. eredettörténetnek megfelelő szöveggel, megjegyzésekkel kerülnek bele az egyes korszakok önálló leltárkönyvébe a MNM-ban a régészeti korú tárgyak, nem külön vezetve, mint a Kalypsó adatbázisban. A MNM leltárkönyvei, mint adatbázisok, nem nyilvánosak, hiszen nem cél, hogy a tárgyak elkerüljenek a múzeumból a saját kibocsátó országukba, mivel hazai eredetűek.

A látencia mértéke szakértők szerint az *extra* és *intra Hungariam* tárgyak esetében is kifejezetten nagy: az illegális tárgymozgás mértéke szinte megbecsülhetetlen. Nagyon kevés az a tárgy, amely egyáltalán a múzeumok látókörébe kerül. A régésznek, csakúgy, mint a területi hatáskörű múzeumok esetében, nincs kapacitása, sem rálátása azt figyelni, hogyan, milyen módszerekkel zajlik az illegális áruk mozgatása. Az interneten az online aukciókat viszont rendszeresen figyelemmel kísérik, és szükség esetén értesítik a hatóságokat. Jellemzőnek mondható, hogy nagyon kevés civil fémkeresős viszi be a talált leletet a múzeumba, valószínűleg a találói díjnak a külföldi példákhoz képest alacsony összege miatt is.

Sokkal inkább jellemző a korábban keletkezett gyűjtemények, vagy magántulajdonba került egyedi tárgyak felkínálása a múzeumnak. A múzeumok feladata, hogy a pozitív kezdeményezéseket felkarolják és segítsék a tárgyak legális tulajdonba, köztulajdonba vagy nyilvántartott magántulajdonba kerülését, mielőtt végleg eltűnnek az országból. A döntés joga azonban sajnos megmarad a gyűjtőnél, vagy annak örököseinél, hogy bejelenti-e a tulajdonába került tárgyat vagy sem; többre nem ad lehetőséget sem a hatályos örökségvédelmi törvény, sem a régészeti szféra kapacitása.⁶⁰⁹ Ehhez a pozitív döntéshez nagyon fontosak a közmédiában megjelenő, szemléletformáló írások, amelyek szerencsére öröndetesen szaporodnak.

⁶⁰⁷ ANONYMUS 2006.

⁶⁰⁸ TÓTH 2014b.

⁶⁰⁹ A két múzeum munkatársainak bizalmáért köszönettel tartozom.

3.4.6 A rendőrség bizalmi – társadalmi kapcsolatai régészeti ügyekben

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. számú rendőrségi törvényből⁶¹⁰ adódó jogszabályi kötelezettségének megfelelően a rendőrségnek a régészeti leletekkel kapcsolatban elkövetett bűncselekmények felderítéséhez kiterjedt bizalmi, társadalmi kapcsolatokra és a nemzetbiztonsági szervek által gyűjtött információkra van szüksége. A nemzetbiztonsági és társadalmi kapcsolatok hálózatának legfontosabb csomópontjai a KNBSZ, NBSZ, IH, SZBKK, a KR NNI Műkincsvédelmi Alosztály, a megyei rendőrkapitányságok, múzeumokban dolgozó régészek, kormányhivatalokban hatósági munkát végző régészek (megyei kormányhivatali régészeti felügyelők). A régész nemcsak informátor, hanem értékbecslés esetén szakértő is lehet, a bűncselekmények felderítését segítve konkrét kérdésre válaszol.

Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy az információknak mekkora hányadát fontos ismernie a múzeumi szakembernek, civil szakértőnek ahhoz, hogy a nyomozás eredményessége érdekeit szolgáló válaszokat tudjon adni az őt kérdező nyomozónak. Nem is beszélve arról a kockázati tényezőről, hogy mi van abban a - remélhetőleg kizárható - esetben, ha valamilyen okból nem teljesen valós adatot, információt közöl az őt kérdező nyomozóval, amelyet az nem fog felismerni, gyanút fogni. Alapvető probléma tehát, hogy a külsősként a nyomozásba bevont szakértők csak minimális háttér-információkat kapnak és mind a két fél részéről fennáll a veszélye a félrecsúszásnak.⁶¹¹ Több információt kell megosztani egymással a nyomozónak és a nyomozásba bevont szakértőnek. Ez nemcsak a természettudományos vizsgálatok esetében igaz, hanem a műtárgyak esetében is.⁶¹²

Ha csak külső, eseti szakértőket (régészek, művészettörténészek, stb.) alkalmaznak – sok információ elsikkad; illetve egyes hasznos információk a nem eléggé kompetens nyomozó számára irrelevánsnak bizonyulhatnak.⁶¹³ A régészeti ügyekben nyomozók számára mindenképpen hasznos bizonyos régészeti-muzeológiai szakmai ismeretek elsajátítása.

Hasznos lenne, ha a nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkező, idősebb nyomozók mellé a megváltozott biztonságpolitikai helyzet nyomán kialakult örökségvédelmi helyzetben az „új

⁶¹⁰ Például a 2. § és 32. §

⁶¹¹ KATONA 2002, 180.

⁶¹² KATONA 2002, 180.: „a szakértői vizsgálati módszerek aktuális tapasztalatai arra utalnak, hogy a korszerű természettudományos vizsgálati módszereket a szakértő csak abban az esetben képes hatékonyan felhasználni, ha a jogalkalmazó a szakértővel szükséges mértékben megosztja a rendelkezésére álló információkat ... hogy a szakértői következtetés levonásához és értékeléséhez megfelelő támpontokkal rendelkezzen.” A vizsgálatba bevont (vagyis megkerülésük érdekében nyomozást folytató) tárgyak egyik Katona Géza által felállított csoportjába, „az emberi tevékenység (egyedi készítés, ipari termelés” körébe sorolhatóak a műtárgyak. KATONA 2002, 174.

⁶¹³ KATONA 2002, 200.

adaptációs megoldások iránt fogékony” szakembereket alkalmaznának a rendőrigazgatási szervek.⁶¹⁴

Például szolgálhatnak a belső képzést kapó olasz műkincsnyszemlélők, a nemzetközi kontextusokról szóló nagy fejezetben bemutatott Carabinieri kiképzése, amely igen jó bűnügyi felderítési arányokat eredményezett.⁶¹⁵

3.4.7 A „képzett humánerőforrás” beszerzése – Hol lehet ma műkincses ismereteket tanulni?

Ez a fejezet azokat az egyetemi tanszékeket és kurzusokat mutatja be, ahol az illegális műkincskereskedelem felderítéséhez szükséges ismeretek egy részét el lehet sajátítani.

- NKE RTK Bűnügyi és Gazdaságvédelmi Tanszék
- NKE RTK Vám- és Pénzügyőri Tanszék, régiségismeret szabadon választható kurzus
- BME gazdasági hírszerzés (gazdasági, üzleti információ szerzés)
- PTE BTK – PTE ÁJK szakirányú továbbképzési program: Igazságügyi Régészet, kifejezetten a régészeti korú, ingó és részben az ingatlan örökségvédelemmel kapcsolatos komplex ismeretek átadása
- ELTE ÁJK, PPKE ÁJK, Miskolci Egyetem ÁJK – az ingó és ingatlan kulturális javak védelmének és a kulturális örökségvédelem jogi vonatkozásai
- Corvinus Egyetem, diplomácia és hírszerzés
- BÁV – műtárgybecsüs képzés
- Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara – szakértői képzések

Régészeti témában azonban a PTE-BTK és ÁJK Igazságügyi Régészet Szakirányú Továbbképzési Szakján kap talán a legkomplexebb ismereteket a hallgató a témáról.

3.5 A rendőrség határrendészeti feladatai a kulturális javak védelmében

A rendőrség határrendészeti feladatai a kulturális javak védelme érdekében kiemelt jelentőségűek, ugyanis a magyar államhatáron kívül már nagyon nehéz még szakértőnek is bizonyítani egy tárgy magyarországi eredetét; még akkor is, ha jellegzetesen hazánkban állították elő egykor az adott tárgytípust. Gondoljunk csak a Seuso-kincsen található Pelso

⁶¹⁴ KATONA 2002, 211.

⁶¹⁵ FARKAS 2019, 284.

felíratra, amely egyértelműen a Balatont jelenti, mást nem jelenthet és mégsem sikerült erre hivatkozva magyarországi eredetűként azonosítani a kincset.

3.5.1 Törvényi szabályozás

A rendőrségi törvény 2019 óta hatályos 1. §-a szerint a rendőrség régészeti lelőhelyekkel és kulturális javakkal kapcsolatos bűncselekmények felderítése mellett határrendészeti feladatokat is ellát. Ebben a fejezetben a rendőrség régészeti leletek illegális kereskedelmével kapcsolatba hozható határrendészeti feladatköreinek ellátásához szeretnék fontos adalékokat bemutatni úgy, hogy részben a felmerülő problémákra reflektáljak, részben pedig a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében fogalmazok meg javaslatokat.

A 2. § (5) bekezdés szerint a Rendőrségi törvény határrendészeti területen is szabályozza a nemzetbiztonsági szolgálatokkal történő együttműködést.

2. § (5) A rendőrség határrendészeti, bűnüldözési és bűnmegelőzési célból a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködve külföldön felderítő tevékenységet végezhet, amely során információkat gyűjt az államhatár rendjét veszélyeztető cselekmények, valamint a terrorizmussal összefüggő cselekmények felderítése és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtása érdekében.”

A rendőrségi törvény szabályozza a határátlépés EU kötelező jogi aktusaiban szereplő meghatározott feltételeinek ellenőrzését.⁶¹⁶ A határokon nemcsak az igazoltatás és az úti okmányok ellenőrzése történik meg, hanem az ellenőrzött személy tárgyait és járművét is átvizsgálhatják.

A Schengeni Információs Rendszer (Schengen Information System, SIS) második generációja keretében történő ellenőrzés és információcsere szabályozása a magyar részvételt biztosító N. SIS⁶¹⁷ II. hivatal tevékenységével együtt a Rendőrségi törvényen kívül egy külön jogszabályban történik. Ez a 2012. évi CLXXXI. törvény a Schengeni Információs Rendszer második generációja keretében történő információcseréről, továbbá egyes rendészeti tárgyú törvények ezzel, valamint a Magyar Egyszerűsítési Programmal összefüggő módosításáról.

⁶¹⁶ Id. mindenekelőtt a 13. § (1), a 35/A §, és a 42. § (5) rendelkezéseit.

⁶¹⁷ A SIS II. tagállamonként egy nemzeti, azaz N.SIS (National Schengen Information System)-ből, amely a schengeni övezet tagállami, nemzeti SIS rendszere, valamint a központi, C.SIS rendszerből áll. További információ olvasható a Belügyminisztérium honlapján: <https://nyilvantarto.hu/hu/schengen> (megtekintés ideje: 2022. jan. 2.)

A 2012. évi CLXXXI. törvény 1. §-ának (1) bekezdése szerint a figyelmeztető jelzés olyan személyekre és tárgyakra (a 10.§ szerint járművekre, útiokmányokra) vonatkozó adatok összessége, amely „*az illetékes hatóságok számára lehetővé teszi, hogy egy foganatosítandó egyedi intézkedés céljából valamely személyt vagy tárgyat azonosítsanak.*”

Fontos hangsúlyozni, hogy a SIS-ben csak meghatározott és egyedi azonosító számmal ellátott tárgyak (pl. gépjárművek, úti okmányok stb.) körözésére van lehetőség, az illegális műkincskereskedelemben szereplő tárgyak azonban pedig nem esnek ebbe a kategóriába, hacsak nem közvetlenül egy múzeumból eltulajdonított, leltári számmal ellátott tárgyról van szó, amelyről még nem távolították el ezt a számot. Maguk a tárgyak tehát gyakorlatilag nem, de a bűncselekményhez köthető személyek körözhetők.

A figyelmeztető jelzések adathalmazába mellé kiegészítő adatok (pl. ujjlenyomatok, elfogatóparancs fordítása) és kiegészítő információk szerezhetők be: elfogatóparancsok és bűncselekmények adatai, jogerős szabadságvesztés kiszabására vonatkozó adatok, ha elítélt bűnözőkről van szó szerezhetők be, amelyeket a SIRENE iroda gyűjt össze, koordinál és cserél ki az uniós partnerintézményekkel.

A SIS segítségével sikeresen ellenőrizhetők az esetlegesen hamis okmányokkal útra kelő bűnelkövetők, valamint a beléptető és kiléptető bélyegzőlenyomatok alapján tudni lehet, hogy harmadik, negyedik országokban mennyi időt töltöttek el.⁶¹⁸ Az autójukban csempészett műtárgyakat azonban nem tartja nyilván a SIS, nem tartalmaz kulturális javak körözésére létrehozott adatbázist, ezért a schengeni határokon, amennyiben sikeres vámellenőrzés nem történik, könnyen átcsempészhető lopott műtárgyak, régészeti leletek.⁶¹⁹

A schengeni külső vámhatáron található szerbiai és ukrain határátkelőhelyek

A szerb-magyar határszakaszon Hercegszántó-Béreg, Bácsalmás-Bajmok, Tompa-Alsókelebia, Röske-Horgos, Tiszasziget-Gyála, Ásotthalom-Bácsszőlős, Kelebia-Szabadka, Mohács-Bezdán, Szeged-Kanizsa.

A magyar-ukrán határszakaszon Záhony-Csap, Lónya-Harangláb, Barabás-Mezőkászony, Beregsurány-Luzsanka, Tiszabecs-Tiszaújlak, Eperjeske-Szalóka.

Három nemzetközi repülőtéren, a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren, valamint a sármelléki és a debreceni repülőtéren volt határellenőrzés.

Ez azt jelenti, hogy az EU külső határain keresztül Magyarországra érkező bűnelkövetők és csempészáruk csak két határszakasz 15 határátkelő helyein ellenőrizhetők, a

⁶¹⁸ VARGA-LUKÁCS 2007, 47-48.

⁶¹⁹ VARGA-LUKÁCS 2007, 49.

többi határszakaszon csak mélységi ellenőrzés révén lehet tetten érni a kulturális javakkal visszaélő bűnelkövetőket.

A magyar államhatárok három kategóriába sorolhatók a schengeni terminológia szerint:

- *schengeni külső határral rendelkezik Ukrajna és Szerbia irányában;*
- *a Romániával és Horvátországgal közös határ schengeni külső, de uniós belső határnak számít;*
- *közös schengeni belső határ van Szlovéniával, Ausztriával és Szlovákiával.*⁶²⁰

A www.police.hu oldalon olvasható, 2021 év végi állapotot tükröző információk szerint a magyar-ukrán, a magyar-román, a magyar-szerb és a magyar-horvát határon működik határellenőrzés: a román határon 11, a horvát határon 7, a szerb határon 9 határátkelőhelyen (szerepel köztük Bácsszentgyörgy-Rastina és Kübekháza-Rábé, nem szerepel köztük Mohács-Bezdan és Szeged-Magyarkanizsa), továbbá az ukrán határon 5 határátkelőhelyen (nem szerepel köztük Eperjes-Szalója). A horvát és román határszakaszon 18 határátkelőhelyen lehet csempészeket és bűnözőket tetten érni, de Szlovákián, Ausztrián és Szlovénián keresztül továbbra is határellenőrzés nélkül juthatnak be hazánkba csempészáruk, amely miatt a mélységi ellenőrzés továbbra is nagyon fontos.

A *Schengeni Információs Rendszer* alkalmas arra, hogy figyelmeztető jelzéseket adjon le és az EU külső határain feltartóztathassa a bűnelkövetőket, például az EU külső határát átlépő műtárgycsempészeket, illegális kereskedőket, futárokat, amennyiben ezek ismert és a bűnüldöző szervek látókörébe kerülő személyek. A kiegészítő információk alapján az információs rendszer számon tartja a kulturális javak kárára elkövetett bűncselekményeket is. Magát a csempészt vagy meghamisított műtárgyat, a disszertációban vizsgált bűncselekmények tárgyait azonban nem figyeli a rendszer. Ez a vámellenőrzés feladata, amelyet a következő nagy fejezetben mutatok be.

A kulturális javakkal visszaélő személyek kiszűrése a kulturális javak illegális kereskedelmének nagyfokú látenciája miatt nehéz feladat. A határrendészeti eszközökkel folytatott sikeresebb felderítést a kockázatelemzési modellek a régészeti leletek illegális kereskedelmének felderítése céljából is jobban elősegítik, ezért a következő fejezetekben a régészeti leletek, régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos bűnügyi helyzet kockázatelemzéssel történő elemzése kerül előtérbe.

⁶²⁰ VARGA 2018, 22.

3.5.2 *A kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bűnügyi helyzetének meghatározása kockázatelemzéssel, a kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben*

A kockázatelemzés több alapvető, elvi és kézzel fogható haszonnal jár az elemző és az elemzést megrendelő vezetés számára.⁶²¹ Mivel minden tényezőt mérhetővé kell tenni, ezért az azonosítás, leírás, mérés önmagában is számtalanszor újra- és átgondolásra készteti az elemzőt. A jellemzők számbavétele és ezek segítségével a kockázatelemzési modell elkészítése nagyon hatékony segítség lehet a témakörrel kapcsolatos bűnügyi helyzet meghatározására. Ennek nyomán a rendészeti szféra számára is értelmezhető a hazai régészeti örökségvédelem helyzete.

Az ellenőrzésre fordított erőforrások alkalmazásának hatékonysága a hatósági tevékenység kockázati alapra helyezésével, a kockázatok, rizikók felismerésén és kezelésén múlik.⁶²² A kockázatelemzés összesűríti azokat a már eddig is rendelkezésünkre álló, de elszórt információkat, amelyeket rendszerben látva nemcsak a bűnügyi tendenciák, hanem a rendszerszintű problémák is jóval tisztábban láthatók. Ez a fejezet ehhez a munkához kíván hozzájárulni.

Nagyon leegyszerűsítve a lehetőség egy pozitív, a kockázat pedig egy negatív bekövetkezési lehetőség, amely számos negatív hatást gyakorol az ellenőrzésben érintett testületek, szervezetek, szakhatóságok hatáskörébe tartozó feladatok ellátására, célok megvalósítására vonatkozóan. Ide tartozik a kitörési pontok, a strukturális problémák, a pozitív lehetőségek hiánya is.⁶²³ A kockázatelemzés a fenyegetés, sebezhetőség és a hatás szisztematikus vizsgálatával, azok funkciójaként határozható meg, amelynek eredménye a kockázatelemzés formájában valósul meg. Azaz a fenyegetés + sebezhetőség + hatás hármasa együttesen adja a kockázat mértékét. A kockázatelemzés lehet eseményalapú vagy személyalapú.⁶²⁴

Ebben a fejezetben főként a CIRAM modell⁶²⁵ alkalmazhatóságát elemzem, elsősorban a régészeti korú tárgyakra, Magyarországra és a határrendészeti feladatokra fókuszálva. A tudományos publikációk mellett személyes információkra és a nyilvánosan elérhető

⁶²¹ Vö. FINSZTER 2018, 39.

⁶²² CSABA 2012, 69.

⁶²³ Vö. CSABA 2012, 69-70.

⁶²⁴ Elsősorban SZABÓ 2018, 133. nyomán.

⁶²⁵ Common Integrated Risk Analysis Model (CIRAM) azaz Közös Integrált Kockázatelemzési Modell

sajtóanyagra támaszkodom. Régészként elsősorban a régészeti korú tárgyak⁶²⁶ és régészeti leletek illegális kereskedelmével kapcsolatban érzem magam kompetensnek, ezért a hazai régészeti ágazat rendészeti problémáira fókuszálok ebben a fejezetben is.

3.5.3 A CIRAM alkalmazási lehetőségei a régészeti örökségvédelem és a határrendészet területén

A CIRAM-ot arra a feladatra dolgozta ki a Frontex az ezredforduló után az Európai Unió tagállamai számára, hogy minden olyan szerv között kapcsolatot teremtsen, minden olyan rendészeti és közigazgatási szervet integráljon egy olyan kommunikációs rendszerben, amelyek a külső határokkal foglalkoznak. A CIRAM rendeltetése szerint a rendszerben részt vevő szervezetek megfelelő egységei rendszeres, illetve folyamatos kockázatelemzéseket hajtanak végre, a fenyegetés, a sebezhetőség és a hatás szempontjaira koncentrálnak.

A CIRAM rendszer alkalmazása rendkívül hasznos, mert átláthatóvá teszi a folyamatokat és biztosítja a rendszer tagjai közötti folyamatos véleménycserét az általuk észlelt helyzetről, valamint az aktuális helyzetben frissen bekövetkezett változásokról. A kockázatok értékelése a határbiztonságra és a belső biztonságra gyakorolt hatásuk alapján történik. Úgy gondolom, hogy érdemes megvizsgálni az alkalmazhatóságát a bűnügyi szempontú régészeti örökségvédelmi helyzet tekintetében is.

Az illegális cselekmények megvalósítása folyamán használt útvonalak lehetnek

1. **alkalmi útvonalak** alkalmi elkövetőknél, vagy
2. **biztonságos útvonalak**, amelyek elkövetői szempontból biztonságosnak tekinthetők. Ezeken általában más árut is rendszeresen csempésznek.

Elméletben az összesen 112 db magyarországi határátkelőhelyből⁶²⁷ a jelenleg működő 32 határátkelőhely mindegyike potenciálisan veszélyeztetett lehet az árucsempészet szempontjából. Bár áruforgalom nem mindegyik átkelőhelyen engedélyezett, a személyforgalom is kedvezhet kisméretű, kis mennyiségű régészeti lelet, vagy régészeti korú kulturális javak csempészetének.

Jelenleg az elfogott régészeti korú tárgyak statisztikájának relevanciájával kapcsolatban erős kétségek fogalmazódnak meg, mivel a látencia mértéke valószínűleg nagyon

⁶²⁶ A régészeti leletekről és a régészeti korú tárgyak meghatározása a Kötv.7.§. alapján részletesen megtörtént a nemzeti kontextusról szóló nagy fejezetben.

⁶²⁷ VARGA 2017, 571.

magas/kritikus szintet ér el. A határőrizet és határvédelem, vagyis a határrendészet együttes megvalósítása, az adott határszakasz ellenőrzés alatt való tartása, a határátkelőhelyeken zajló áru- és utasforgalom ellenőrzése minden bizonnyal összességében minden esetben megvalósul. Hasznos lenne azonban a közeljövőben műtárgyas szempontú határszakasz profilokat készíteni: konkrét határátkelőhelyekről, vagy határszakaszokra vonatkozóan⁶²⁸, a legfontosabb és azonosítható kockázatokat elemezve.

Néhány szempontot emelek ki:

- a) **A klasszikus csempésztvonalak vizsgálata**, például a rőszkei és a záhonyi átkelőhelyeknél. A bevált, biztonságos út elve alapján: ahol sikeresen, ismételten drogot szállítanak, ott más árut is szállíthatnak (pl. esetenként műkincset).
- b) **A „sérült” területekről, gyenge államokból, bukott államokból érkező személyek, áruk és műkincs-csempészet vizsgálata**. Általánosan elfogadott elvi megközelítés, hogy az ún. bukott államok valamint a zavaros belső helyzetű, jogállamként nem vagy nehezen működő országok területén a pénzzé tehető, eladható értékek, valószínűleg a műkincsek is nagyobb veszélyben vannak. Ezek származhatnak a földből, de a helyi közgyűjteményekből is.
- c) **A repterek vizsgálata**. Jellemző elkövetési mód a légi úton csempészés, a módszer gyorsasága miatt. A budapesti Liszt Ferenc Repülőtéren elég jól szervezett az ellenőrzés és nagy a találati arány (bár régészeti korú tárgyak nagyon ritkán kerülnek elő), amely jó jel, a látencia valószínűleg kisebb, mint közúton.⁶²⁹
- d) **A folyami és tengeri szállítás vizsgálata**. Nincsenek nyilvános adatok arról, került-e elő a kulturális javak körébe tartozó tárgy folyami vagy tengeri hajón. Külföldön előszeretettel rejtenek mindenféle jellegű, értékes tárgyakat pl. PET-palack bálák közé, akár a több hónapos utazást is vállalva a biztonságos utaztatás érdekében.⁶³⁰

A CIRAM kockázatértékelési modellben a valószínűség mértékének meghatározására a *biztos – valószínű – talán – nem valószínű – lehetetlen*, illetve Magyarországon általában három szintű besorolást, *valószínű – lehetséges – nem valószínű*, szokták alkalmazni. Nagysága: magas-közepes-alacsony lehet.

⁶²⁸ CSABA 2012, 70.

⁶²⁹ Egy nevét vállalni nem kívánó, a témával foglalkozó szakember szerint nem Budapesten, hanem Pozsonyon keresztül szállítanak légi úton előszeretettel a kulturális javat kivinni szándékozók.

⁶³⁰ ANONYMUS 2018c.

3.5.4 *Csempészs a határátkelőhelyeken: az elkövetés módszere, célja, motivációja, képességei*

Az elkövetés módszere (*modus operandi*) esetünkben a határátkelőhelyen való átcsempészs. Sajnos a magyar nyomozásokra is jellemző az a szemlélet, hogy a hálózat felderítése helyett csak a szállítókat kapják el, a „nagy halak elúsznak”. A probléma azonban ezzel nem fog csökkenni, mert a megrendelők, a gyűjtők tárgyéháza nem csökken, ami a piacot táplálja és az árakat magasan tartja.

Valószínűleg nemcsak a hazai drogpiacra, hanem a hazai műkincses piacra is jellemző, a világ legjövödelmezőbb iparága, azaz a szervezett bűnözés szabályszerűségeinek ismeretében,⁶³¹ hogy a hálózat legfelsőbb fokain nem a hazai magángyűjtők helyezkednek el, hanem olyan külföldiek laza rokonsági, ismeretségi csoportjai, akik más áruk csempészetével is foglalkoznak. Ezekre a távolabbi pontokra azonban a legritkább esetben látnak rá a hatóságok. Az árucsempészetet elkövetője, a futár szerepét betöltő személy, amennyiben a csempészet a szervezett bűnözéshez köthető, a legalsó lépcső. Ők azok, akiket a bűnüldöző szervek általában „lekapcsolnak, kikapcsolnak” a láncolatból, amely ezáltal csak időlegesen gyengül meg, ha egyáltalán meggyengül.

A régészeti emlékekkel kapcsolatban jellemző az egyéni, alkalmi elkövetés is, de számukat nem szokták arányaiban sokra becsülni. Ebben az esetben a fémkeresős vagy a véletlenül kincset találó (pl. kutyás gombaszedő, kiránduló, stb.) egyénileg, napjainkban jellemzően internetes felületeken kínálja a talált tárgyat/tárgyakat. Ebben az esetben neki nincs kapcsolata a szervezett bűnözéssel, a vevő azonban már kötődhet olyan gyűjtőkhöz, akik a tárgy árát nem legális jövedelemből szerezték.

3.5.5 *A sebezhetőség szintjei, megjelenési formái*

A határáteresztő képességgel kapcsolatos sebezhetőségi pontok műkincsvédelmi szempontból:

- a) **terep:** A régészeti korú tárgyak szempontjából irrelevánsak a terepviszonyok.
- b) **infrastruktúra:** Az infrastruktúrát illetően fontos, hogy az adott határátkelőhelyen hozzá lehet-e férni olyan online rendőrségi adatbázishoz, amelynek segítségével legalább alapszinten, elhatárolás szintjén beazonosíthatóvá válik egy elfogott tárgy.

⁶³¹ STERLING 1997, 35.

Ami nagyon hasznos (lenne), ha egy online rendszer tagjaként hosszú távú előzetes, vagy konkrét riasztást kapnának a szolgálatot teljesítők egy konkrét tárgy vagy tárgytípus(ok) várható felbukkanásáról.

- c) **utasforgalom:** Fontos felmérni, hogy egy adott határátkelőhely beleesik-e az ismert csempészútvonalakba.

3.5.6 A fenyegetettség és a sebezhetőség okozta hatás és mértéke

A fenyegetettség és a sebezhetőség okozta hatás és ennek mértéke a belső bizonytalanságot és a külső határok biztonságát veszélyeztető fenyegetettség hatásaként definiálható.⁶³²

A téma nem-ismerete (esetünkben a régészeti téma rendészeti vonatkozásainak, a műkincsrendészet alapvető ismereteinek hiánya), valamint a szakszerű és tudatos bűnüldözési politika hiánya veszélyesen szélesre tárja a kaput a szervezett bűnözés számára. A sebezhetőség okozta hatás és a látencia óvatos szakmai becslések szerint is *nagyon magasnak* tekinthető.

A régészeti ágazat közigazgatási rendszerben való hatékony képviseletének hiánya miatt szintén *nagyon magasnak* értékelhető.⁶³³

Hasonlóképpen *magas* kockázati tényezőnek tekinthető a hazai ítélkezési gyakorlat, amely nem ítéli a társadalomra igazán veszélyesnek, fajsúlyos témának a kulturális javakkal való visszaélést, hiszen (általában) emberi élet, vagy az életminőség drasztikus romlásának lehetősége nem forog kockán.⁶³⁴ Emellett a bizonyítás is nehézkes. Volt olyan eset, hogy két év nyomozás után eredménytelennek kellett nyilvánítani a nyomozást, mert nem sikerült a fémkeresősre rábizonyítani, hogy nem örökölte a nála talált régészeti leleteket.

A hazai műtárgyvédelmi rendszer munkáját, amelynek a fenyegetettség mérséklése a feladata, további szervezetspecifikus⁶³⁵ kockázati tényező is fenyegeti.

a) létszáhiány: A Miniszterelnökségen működő *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály* jelenleg nem alkalmaz régész munkatársat, csak eseti szakértőket vonnak be a felmerülő régészeti ügyekben. Hasonlóképpen, a *Műkincsvédelmi Alosztály (Nemzeti Nyomozó Iroda)* szintén kis létszámmal működik, amely esetenként kapacitáshiány miatt más ügyekben is nyomoz.

⁶³² SZABÓ 2018.

⁶³³ Bővebben: HUDÁK 2019.

⁶³⁴ Egy neve elhallgatását kérő hazai nyomozó szóbeli közlése, amelyet ezúton is köszönök.

⁶³⁵ CSABA 2018, 118.

b) kapacitáshiány: a *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályon* a régészeti ágazatot nem képviseli állandó munkatárs. Emiatt a megyei régészeti felügyelők jelentéseit a területen nem képzett munkatársak dolgozzák fel, amely a munkavégzés eredményességét nagyban gátolhatja.

3.6 A vámigazgatás legfontosabb feladatai a kulturális javak védelmében

A vámigazgatás olyan rendészeti „tartalékerő”, vagy „többlet erő”, amely az árumozgás figyelésével más úton tud az elkövetők nyomára bukkanni, mintha a rendőrséghez hasonlóan maga is személymozgást figyelne. Ez különösen akkor lehet hasznos, ha olyan, rendészeti szempontból „új” elkövetőről van szó, aki korábban még nem került a hatóságok látókörébe. Azaz más módon szűri ki a vámigazgatás a találatot, mint a rendőrség, de végeredményben ugyanazokhoz és személyekhez és árukhoz jut el. Véleményem szerint ez a képesség, az áruk szűrése rendkívül fontos és hasznos, mert a kulturális javakkal való visszaélések esetében olyan nagyfokú a látencia, hogy a potenciális elkövetői kör csak egészen kis részét ismerik és emiatt figyelik a hatóságok. Az áruforgalom ellenőrzésével új személyek is képbe kerülhetnek, amely az illegális műkincskereskedelem ellen való fellépést, a rendészeti hatékonyságot jelentősen megnövelheti.

3.6.1 Törvényi szabályozás a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény alapján

Ebben a fejezetben a NAV régészeti leletek illegális kereskedelmével kapcsolatba hozható pénzügyőri feladatköreinek ellátásához szeretnék adalékokkal szolgálni, úgy, hogy részben a felmerülő problémákra reflektáljak, részben pedig a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében javaslatokat fogalmazok meg.

A *Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény* 1. és 4. §-ai szerint a NAV nemcsak államigazgatási, hanem fegyveres rendvédelmi feladatokat is ellát, önálló Bűnügyi Főigazgatósággal rendelkezik, területi szervei nyomozó hatósági feladatokat is jogosultak ellátni. A NAV-nak a törvény 13. §-ában felsorolt feladatai közül a disszertáció szempontjából az illegális műkincskereskedelmet megakadályozó pénzügyőri és vámigazgatási feladatok bírnak relevanciával.

3.7. A pénzügyőrök intézkedési és szolgálati fellépési jogai és kötelezettségei, valamint az általuk alkalmazható kényszerítő eszközök

A NAV törvény 35-36. §-ai alapján a pénzügyőr nemcsak a határátkelőhelyeken, hanem mélységi ellenőrzések során az ország belső területein is jogosult rendvédelmi tevékenység elvégzésre, vámellenőrzésre, járművek megállítására, igazoltatásra, kényszerítő eszközök alkalmazására, valamint a megtalált gyanús tárgyak lefoglalására.

A NAV honlapján található (archivált) lista 2017-ből a schengeni külső vámhatáron található szerbiai és ukrain határátkelőhelyeket sorolja fel. Valamennyi határátkelőhelyen volt személyforgalom, közülük áruforgalom a szerb-magyar határszakaszon az alábbi helyeken engedélyezett: Hercegszántó-Béreg, Tompa-Alsókelebia, Röske-Horgos, Kelebia-Szabadka, Mohács-Bezdán, Szeged-(Magyar)Kanizsa. Áruforgalom az ukrán-magyar határszakaszon az alábbi helyeken engedélyezett: Záhony-Csap, Beregsurány-Luzsanka, Eperjeske-Szalóka. Három nemzetközi repülőtér, a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér, valamint a sármelléki és a debreceni repülőtér volt a nemzetközi személy- és áruforgalom engedélyezve.

A felsorolt átkelőhelyek száma meglehetősen kevés, ezért Magyarország területére nagy látenciával juthatnak be más határátkelőhelyeken keresztül illegálisan behozott régészeti leletek. Emiatt a mélységi ellenőrzés szerepe felértékelődik. A mélységi ellenőrzés során a vám- és jövedéki szabályok megszegése miatt történő intézkedések közben is kerülhetnek elő nem várt kulturális javak az ellenőrzött személyeknél.

A pénzügyőrök jogosultságát az árucsempészet felderítésére és megszakítására, megakadályozására jól körbebástyázza a törvény. A régészeti leletek csempészetének felderítése és a bűncselekmény bizonyítása mégis nehéz marad, ha nem sikerül a pénzügyőröknek felismerniük a régészeti leleteket és nem tudják őket lefoglalni vagy elkobozni.

Az elkobzás és a lefoglalás terminusai közötti különbség a rendész és a jogász számára magától értetődő, a kívülállók, így a régészek számára azonban nem.⁶³⁶ A lefoglalás akkor lehet

⁶³⁶ A Rendészettudományi Szaklexikon szerint „Az elkobzás a társadalom védelmét szolgáló, anyagi-büntetőjogi jogintézmény, intézkedés. Önállóan, vagy akár más, büntetés vagy intézkedés mellett alkalmazható. Az elkobzott dolgok tulajdonjoga az államra száll, azokat – ha a törvény nem zárja ki – értékesíteni kell. El kell kobozni a dolgok tulajdonosától, amennyiben azt a bűncselekmény elkövetésénél eszközüül használta, vagy arra szánta, esetleg a dolog bűncselekmény elkövetése útján jött létre, továbbá a bűncselekmény elkövetési tárgyát, annak szállítására használt dolgot, az olyan dolgot is, amelynek birtoklása jogszabályba ütközik, közbiztonságra veszélyes, valamint olyan sajtóterméket, amelyben bűncselekmény valósult meg. Társadalomvédelmi jellegére utal, hogy gyermekkorú, kóros elmeállapotú, vagy egyéb, büntethetőséget megszüntető ok miatt, felelősségre nem

indokolt, ha a lefoglalt műtárgy régészeti korát a hatóság még a műtárgy esetlegesen álcázott állapotában is meg tudja állapítani.

3.7.1. A műkinckereskedelem fontosságának alábecsülése és az ezzel járó veszély – a tárgyfelismerő elektronikus rendszerek szükségessége

Napjainkban a drog, fegyver és embercsempészettel együtt szokták emlegetni a műkinckereskedelmet, mint kirívóan súlyos, nagy gazdasági kárt okozó, a szervezett bűnözéssel, és/vagy a terrorizmussal összefüggő, nem-életellenes bűncselekményi kört.⁶³⁷ Az ellene való fellépés a fejlett nyugati világban egyre inkább bekerül a kulturális örökségvédelmi és rendészeti közös projektekbe. Különösen azokba, ahol az illegális műkinckereskedelem volumene már biztonsági kockázatokat hordoz.⁶³⁸ A műkinck-csempészet nemzetközi jellege nyilvánvaló; a határon való átcsempésztést vállaló személyek ellen csak a nemzeti törvényi szabályozás, akkor is, ha jól sikerült, önmagában nem sokat ér.⁶³⁹ A nemzetközi és nemzeti szervezetekkel azonban jelenleg is természetesen zajlik az együttműködés a felmerülő konkrét esetekben.

Kérdés, hogy mennyire hatékony az együttműködés, ha nem használjuk azokat a korszerű tárgyfelismerési elektronikus rendszereket a hazai viszonyokra adaptálva, amelyek külföldön már beváltak. Szükséges tehát egy technológiai fejlesztés is a technikai fejlesztés, a rendőrök, pénzügyőrök legalább rövid idejű tematikus elméleti képzése mellett. A technológiai fejlesztésnek elsősorban arra kell irányulnia, hogy az intézkedés helyszínén, az intézkedést végző tiszt rövid idő alatt el tudjon érni egy tárgyfelismerő funkcióval is rendelkező műtárgyas adatbázis programhoz.

*vonható személlyel szemben is alkalmazható. Mellőzhető, ha a dolgot a dolog birtokosa a tulajdonos előzetes tudomása nélkül használta eszközül a bűncselekmény elkövetése során, vagy valósította meg a bűncselekményt az elkövetési tárgyon, illetve a dolgot nem a tulajdonos előzetes tudomása alapján használta az elkövetési tárgy szállítására. Nemzetközi jogi kötelezettség kizárhatja az elkobzás mellőzését. Az elkobzás nem rendelhető el olyan dologra, amelyre a vagyoneklobzás kiterjed.”, valamint ugyanott „A lefoglalás a törvényben meghatározott ingókra irányuló kényszerintézkedés, amellyel a bizonyítás érdekében, vagy az elkobzás biztosítására a lefoglalt dolgokat a birtokosától ideiglenesen elvonják, és azokat a hatóság őrzetébe helyezik.”*BODA ET AL. 2019, 144.; 365.

⁶³⁷ ANONYMUS 2021h.

⁶³⁸ MIGOYA 2019.

⁶³⁹ NICASO – LAMOTHE 1996 19.

3.7.2. Kockázati hatások, trendek, előrejelzések

A vámszakterületi kockázatok közé tartozó ún. nem pénzügyi jellegű kockázati hatás a kulturális javakkal való visszaélés, amely a *World Customs Organization* (WCO) definíciójában a „*vámjogszabályokkal szembeni meg nem felelés lehetősége*” tökéletesen kimeríti.⁶⁴⁰

A közép- és hosszú távú bűnügyi prognosztika elkészítéséhez mindenképpen szakértő bevonására van szükség, aki lehetőség szerint folyamatosan⁶⁴¹ figyeli az aukciós trendeket, az eladási árak alakulását (mit érdemes csempészni), a nemzetközi szaksajtót, valamint ismeri a háborús övezetek és a bukott államok műtárgyspektrumát és előrejelzést tud arról készíteni, milyen a témába vágó csempészáru felbukkanása várható egy adott zónából.⁶⁴² Rövid és középtávú előrejelzést a szakértők bevonásával a nyomozó szervek; önállóan a Miniszterelnökség *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálya* és a KR NNI *Műkincsvédelmi Alosztálya* tudnak készíteni, akik a csempész csoportokat és az illegális fémkeresőzést űző, de a múzeumokkal nem együttműködő „amatőr régészeket”, csoportosulásaikat figyelik.

Kérdés, hogy a hatóságok tagjai ma ismerik-e az illegális műtárgypiaci trendeket, elmagyarázta-e ezt nekik olyan szakértő, aki folyamatosan figyelemmel követi a régészeti korú műkinccspiacot? Ismerik-e a vizsgáló tisztek a régióban, egy adott irányból, vagy bármilyen irányból várható, illegálisan mozgó műkincseket, a jellemző, kelendő tárgytipusokat? Szerepelnek-e ezek jó minőségű típusfotói (tehát nem konkrét tárgyfotók) egy belső használatú adatbázisban, akár a HERMON, akár az INTERPOL adatbázisában? Felismeri-e az ellenőrzést végrehajtó pénzügyőr a tisztítatlan, (és /vagy restaurálatlan) állapotú, vagy művileg az utaztatás idejére eltorzított (pl. epoxigyantával vagy más anyaggal bevont felületű) értékes tárgyat? A válasz jelenleg elég felemás lenne, amely minimum közepes mértékű kockázati tényezőt jelent.

Egy másik sarkalatos probléma, hogy a szolgálatot ellátó tiszt ismeri-e a műkincsek illegális utaztatásához használt jellegzetes okmányhamisítási formákat és a rajtuk szereplő jellegzetes, „sablon” szövegeket (pl. libanoni eredet-megjelölés)? Megvizsgálják-e rutinszerűen tüzetesebben a szuvenírként vagy modern kézműves alkotásként a jellegzetes származási országokból (Egyiptom, Görögország, Irak, stb.) érkező árut? Elsajátítják-e annak

⁶⁴⁰ SZABÓ 2017a, 520.

⁶⁴¹ CSABA 2012, 284.

⁶⁴² Az adott helyen várható drogtrenddel kapcsolatban felmerülő kérdések szinte teljesen leképezhetők, értelmezhetők műtárgyas témában is. CSABA 2012, 279.

a néhány jellemző felület-átalakítási módnak a felismerését, amellyel a tárgy azonosításának megnehezítése érdekében el szokták maszkírozni az utaztatott tárgyat? Úgy gondolom, hogy ilyen speciális ismeretek elsajátítására nemcsak a Műkincsvédelmi Alosztály néhány tagjának lenne szüksége, hanem a mélységi, vagy a határellenőrzést végző hatósági személyeknek is hasznos lenne.

3.7.3. A bűncselekmények elkövetését elősegítő tényezők

A határátkelőhelynél zajló műtárgy vonatkozású árucsempészet fellendülését, illetve a bűncselekmény megvalósulását több tényező segítheti elő:

a) sikeres korábbi csempészás

Ennek okai lehetnek például:

- a téma elbagatellizálása, figyelmen kívül hagyása (ha talál is valamit a vizsgáló, azt modern turista szuvenírnak, vagy hobbi kézműves alkotásnak tekinti)
- a nagy áruforgalom lebonyolítása miatti személyzeti fáradtság, fásultság, a gondos átvizsgálás hiánya, pl. gépjármű esetében (a nem-fém tárgyakat nem jelzi a detektor, csak átvizsgálással találhatók meg)
- korrupt személyzet (ha egyértelműen a kulturális javak témakörébe tartozó tárgyat talál, de pénzért elnéz felette).

b) a biztonsági környezet hirtelen megváltozása, politikai/gazdasági/természeti veszélyhelyzet hirtelen kialakulása:

A zavaros viszonyok között a hatóság figyelme elterelődik.

c) új felvevő piac megnyílása:

Egyfajta új piac nyílik a műkincs-csempészek számára, ha feltűnik egy tehetős külföldi gyűjtő, aki egy adott tárgytípus iránt kezd el érdeklődni, amely Magyarországra jellemző, vagy hazánkban is elérhető. A fenyegetettség valószínűségének mértéke jelenleg a *lehetséges* kategória.

Emellett számolnunk kell a szakszerűtlen kezelés veszélyével is, ugyanis **a** csempészáruként kezelt régészeti korú tárgy avatatlan kezekben gyakran szenved enyhébb vagy súlyosabb sérülést, hiszen a páratartalomtól a mozgatásmentes utaztatásig sok mindenre kellene figyelni, ha hivatalosan szállítanák. A fenyegetettség valószínűségének mértéke *valószínűnek* értékelhető.

3.7.4. „Magyar jellegű tárgyak”, általánosan elterjedt típusok, egyedi tárgyak

A külföldre kikerülő tárgyak közül csak a „magyar jellegű” tárgyak kerülnek egyáltalán a külföldi aukciókat, internetes oldalakat böngésző figyelőszemélyzet látótérébe, amelyeken jellegzetesen a Kárpát-medencében megtalálható régészeti kultúrák valamelyikére jellemző formakincs található. Így az általánosan elterjedt, de hazai földből előkerült típusok, vagy éppen az egyedi, formai párhuzammal nem, vagy alig rendelkező tárgytípusok észrevétlenek maradnak, provenienciájuk nem köthető kizárólagosan Magyarországhoz.

A fenyegetettség valószínűségének mértéke jelenleg a magyar jellegű formai jegyekkel rendelkező tárgyaknál *magas*, a többi típusnál (általános, ill. egyedi tárgytípusok) *kritikus* mértékű, mivel azok provenienciája, származási eredete az államhatáron kívülre kerülés után nagyon nehezen igazolható.

3.7.5. A schengeni külső határon jelentkező, kétirányú nyomás - a hazánkba érkező és kifelé távozó műtárgyak mennyiségének és minőségének (értékének) mérése

Elsősorban a schengeni övezet külső határainál jelentkehetnek olyan műtárgyak, amelyek egyes nyugat-európai magángyűjtők érdeklődésének megfelelően a Közel-Keletről (ókori tárgyak, földből vagy kirabolt múzeumokból) vagy Ukrajna területéről (elsősorban ikonok és antik edénykészletek, lószerszámok) érkeznek. Külön figyelmet érdemel az ellentétes irányú, Ukrajna és Oroszország felé történő csempészet. Az új orosz és ukrán elit előszeretettel keresi és vásárolja vissza az 1917 után nyugatra menekített orosz és ukrán ikonokat. A fenyegetettség valószínűségének mértéke *közepes*, mivel ezek a tárgyak jól kiszűrhető, jellegzetes, feltűnő külső jegyekkel rendelkező tárgytípusok.

3.7.6. Mivel találkozhat a NAV a magyar utakon?

A csempésztútvonalakat és ellátórendszereket vizsgáló fejezetekben írtam arról, hogy Magyarország jellegzetesen tranzit ország, amellet, hogy a feketepiacon jelen vannak a hazánkból illegálisan kikerült különféle kelendő tárgytípusok. Így elsősorban a magyarországi bronzkori kultúrákból származó, Nyugat-Európában jól eladható kardok, ékszerek, nagyméretű fémedények, római kori pénzek, ékszerek, fémtárgyak, népvándorlás kori ruhakapcsoló tűk, kardok, stb. vagy akár a 19. sz. második fele-20.század eleji festmények és kisebb mértékben a magyar történelemhez köthető régészeti emlékek és más tárgytípusok. Általában véve

elmondható, hogy a gyűjtői specializálódás mértéke miatt gyakorlatilag szinte mindenre van kereslet, de a magyar vonatkozású tárgyak ára valamivel alacsonyabb. Az eltulajdonított műtárgyak közül a régészeti korú, művészeti szempontból kvalitásos tárgyak jelentős része nem kifejezetten magyar vonatkozású, emiatt viszont jól értékesíthető külföldön.

A joghézagokat, valamint a múzeumi szakértőkben, a gyűjteményi raktározásban és a bűnügyi felderítésben lévő kapacitáshiányt kihasználva egy élénk „nemzeti feketepiac”, illetve nemzeti piac van ma Magyarországon, különösen a magyar régi pénzek piacát vagy a militáriákat (fegyverek, hadizászlók stb.) illetően, amelyek elvileg mind magángyűjteményben fennmaradt régészeti korú tárgyak vagy 1711 utánra keltezhetők.

Valószínűleg leginkább a régészeti korú tárgyak és a festmények feketekereskedelmére jellemző a nemzetköziség és a szervezett bűnözéshez, a nemzetközi csempészet más ágaihoz való kapcsolódás. Így a csempészetben is gyakran más tárgytípusokkal együtt jelenik meg a műtárgy.

A kulturális javak korának és értékének megállapítása szakértő munkája, az illegális forgalom figyelése, az illegálisan mozgó műtárgy kiszűrése azonban a nyomozó hatóságoknak, így a NAV-nak ad kihívást jelentő feladatot.

Nincs könnyű dolguk a hatóságoknak az áruk kiszűrésében. A kulturális javak körébe igen változatos tárgytípusok tartoznak: érmek, sokféle technikával készült festmények, rajzok, szobrok, bútorok, hangszerek, antik könyvek, kéziratok, oklevelek, régészeti tárgyak, őskövületek és őslénycsontok, porcelán és más anyagból készült tárgyak, valamint régészeti korú (Magyarországon 1711 előtti) és későbbi korokból származó, történeti értékűnél vagy művészi kidolgozottságuknál fogva értékes tárgyak. Mindezt ráadásul néhány kivételtől eltekintve tisztítatlan, ritkábban szándékosan feldarabolt, vagy elmaszkírozott formában látja a nyomozó hatóság tisztje.

3.7.7. A posztszocialista országok régészeti műkincshelyzete, kincslelet típusok - mit keresnek, minek van jó ára a piacon?

A doktori képzés ideje alatt (2015-2022) a készülő értekezéshez kapcsolódóan az egyik hangsúlyos érdeklődési területem az volt, hogy melyek azok a tárgytípusok, amelyek kurrensnek, amely a leginkább keresettek külföldön. Külön figyeltem az aukciósházak oldalait, az internetes aukciókat, a fémkeresős csoportok és a tematikus internetes oldalak, illetve szakértők fb-bejegyzéseit, online cikkeket, stb. Ezekben az években egy meglehetősen nagy archivált anyagom gyűlt össze, amely alapján a most következő megállapításokat tehettem.

Saját tematikus elméleti gyűjtésem, a disszertáció korábbi fejezeteinek eredményei és az aukciókat, valamint az interneten árult régészeti leleteket figyelő régészek szíves szóbeli közlései nyomán az a kép rajzolódik ki, hogy az alábbi tárgytypusoknak van jó ára az illegális műkincspiacon:

- bronzkor: nagy tárolóedények (situlák) – teljes Közép-és Kelet-Európa területéről
- hun kori hun és germán aranyak
- római kori ezüsfelszerelések
- római kori pénzek
- keresztény témájú kincsleletek (ékszerek stb.)
- freskótöredékek
- bármely tárgytypus, amelyen figurális minta van (ember és/vagy állat)

3.7.8. Kik vásárolnak jellemzően egy-egy adott tárgytypust?

- német és holland vásárlók (bronzkor)
- német vásárlók (germán régiségek)
- angol vásárlók (római kori)
- egész Európa (római)
- olaszok, amerikaiak (keresztény téma)
- olaszok, amerikaiak (freskótöredékek)

Új vásárlók:

- japánok + indiaiak, kínaiak, arabok - Abu-Dhabi Museum múzeum-együttese, 2017.

Összefoglalóan elmondható, hogy vannak jellemző, kurrens tárgytypusok és jellemző vásárlók. A jó megtartású, jó állapotban fennmaradt, viszonylag könnyen restaurálható fémtárgyak és a figurális díszítésű tárgyak a legkeresettebbek. Egyes nemzetek jobban érdeklődnek a régészeti magángyűjtemény létrehozása iránt, mint mások, amelynek sokféle oka van, a teaurálási szándéktól a gyűjtési vágy kiéléséig.

3.7.9. Magyarországról kivitt, vagy átvitt kulturális javak felfedése

Az Elektronikus Közúti Áruforgalom Ellenőrző Rendszer (EKÁER) bevezetése, (amelynek során az áruforgalom átláthatóságának fokozása érdekében fizikai és elektronikus ellenőrzésekre is több lehetőség van a korábbiaknál), önmagában nem gyakorolt a kulturális

javak illegális nemzetközi kereskedelme elleni fellépésre kedvező hatást, mivel a tranzitszállítások és az azokban részt vevő járművek nem tartoznak az EKÁER hatálya alá.⁶⁴³ Az EKÁER az EU tagállamok közötti áruforgalom ellenőrzésére koncentrál. Az EU tagállamok között, a közös vámterület miatt nincs vámellenőrzés. Ha azonban nem lenne EKÁER, akkor semmit sem tudnánk erről a forgalomról az éves összesítő statisztikai adatok kivételével, amely a cégek önbevallásán alapszik. A semmihez képest igenis előrelépés, ha digitális adatokat kap a NAV (bejelentések) és ez alapján legalább szűrőpróbaszerű ellenőrzésre van lehetősége. A NAV csak a vámhatáron és kifelé ellenőrzi a kivitel jogszerűségét.

Valószínűleg elhanyagolható lehet az az illegális kulturális javak témakörébe tartozó hazai eredetű árumennyiség, amelyet teherfuvarozás keretében akarnak külföldre vinni. A kiutaztatás gyakori módja a személygépkocsi vagy repülőgép segítségével (elsősorban a gyengébben vizsgált pozsonyi reptéren keresztül⁶⁴⁴) történő elszállítás. A tranzit közúti teherforgalom ellenőrzésére továbbra is a váratlan közúti ellenőrzések maradtak.⁶⁴⁵ Egy ilyen módszer alkalmazásakor azonban műkincset találni vagy nagyon nagy szerencse vagy nagyon jó megérzés kérdése. Ilyen egészen kivételes szerencsés alkalom volt az a 2016 szeptemberében történt eset az ókori Urartui Királyság területéről, valószínűleg a mai Törökországból elrabolt és kicsempészett leletekkel, amelyről az első sajtóhírek csak 2017. február 8.-án jelentek meg.⁶⁴⁶

Nagyon fontos lenne, hogy Magyarországon is elkészüljön egy korlátozottan nyilvánosan is hozzáférhető, nagy felbontású, éles képeket tartalmazó online katalógus, amely a Magyarországon illegalitásban lévő legfontosabb műtárgyakat tartalmazza és 3D-s technológiájú kép- és tárgyfelismeréssel rendelkezik.⁶⁴⁷ Az EKÁER-ben alkalmazott szállítmányszűrést érdemes lenne alkalmazni a műtárgycsempészet témakörére is. Ennek megfelelően, az EKÁER-hez hasonlóan kerülne sor az iránymutatások és műveleti terv kidolgozására, hazai és nemzetközi információcserékre, a szállítási útvonalak megfigyelésére, az információk kielemezésére, kockázatelemzés készítésére, majd a razzia jellegű beavatkozásokra. Ehhez azonban biztosan szükség lenne személyi állomány-fejlesztésre.⁶⁴⁸

⁶⁴³ vö.: HARNBERGER 2020.

⁶⁴⁴ Buzinkay Péter, a Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály osztályvezetőjének (Miniszterelnökség) szíves szóbeli közlését ezúton is köszönöm.

⁶⁴⁵ BAKAI 2016, 29.

⁶⁴⁶ FARKAS 2017.

⁶⁴⁷ HUDÁK 2018b, 145.

⁶⁴⁸ BAKAI 2016, 20-21.

A védett kulturális javak jogellenes kivitele nemcsak nem-EU, hanem EU tagállam irányában is megvalósulhat. Mivel ebben az irányban nincs vámellenőrzés, a rendőrség szűrőpróbaszerű mélységi ellenőrzéseit kivéve nincs esély a jogsértések felfedezésére.

3.7.10. Hol lehet utánanézni? - Bűnügyi nyilvántartások, az IFAR és társai

Az 1976-ban alakult, New York-i székhelyű privát szervezet, a *The International Foundation for Art Research* (IFAR) számítógépes adatbázisa, az *Art Loss Register* (ARL), az ellopott műtárgyak nemzetközi nyilvántartása. Emellett a témával foglalkozó, nemzeti és nemzetközi bűnügyi és közigazgatási szerveknek, szervezeteknek és számos múzeumnak a jogi előírások szerint van nyilvános vagy nem nyilvános adatbázisa a lopott műtárgyakról, amelyek közül legfontosabb az Interpol WOA adatbázisa (2018-tól PSYCHE).⁶⁴⁹ A rendőrségről és a műtárgyfelügyeleti hatóságról szóló korábbi fejezetekben írtam a Miniszterelnökség *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályának* lopott műtárgy-adatbázisáról (EMT), a HERMON körözési rendszer fényképes műtárgy-adatbázisáról és a Szépművészeti Múzeum Kalypsó adatbázisáról is.⁶⁵⁰

Rendkívül hasznos, alapvető fontosságú lenne, ha minél több országban, nálunk is elterjednének azok az olasz Leonardo-hoz vagy az Interpol WOA-PSYCHE adatbázisához⁶⁵¹ hasonló, a hatósági munkát segítő számítógépes programok, amely az adott tárgyról készített kép beszkenelése után kiadja a tárgytypus azonosítását, esetleges nyilvántartási státuszát. Az ilyen típusú programok használata minőségi ugrást jelent ebben a témakörben a hatósági munkában, gyors és viszonylag pontos, emellett bárhol használható, ahová csak egy laptopot el lehet vinni.

Sajnálatos azonban az a körülmény, hogy a 944 db, Magyarországról ellopott műtárgyat tartalmazó WOA-PSYCHE adatbázis⁶⁵² mindösszesen 80 db régészeti korú tárgyat tartalmazott, és ezek közül egy sem volt illegális feltárásból származó régészeti lelet. A lopott kulturális javak világszerte egyik legjelentősebb adatbázisa, amelynek feltöltéséért az adott tagállam felelős, tehát egyetlen Magyarországról kicsempészett régészeti leletet sem tartalmaz, hanem magyarországi magángyűjteményből eltűnt tárgyak lehetnek. Ez végtelenül nonszensz

⁶⁴⁹ LUKÁCS 2020, 136-138.

⁶⁵⁰ ANONYMUS 2006

⁶⁵¹ HUDÁK 2018b, 146.

⁶⁵² LUKÁCS 2020, 138-145. A szerző összegyűjtötte, hogy a 944 műtárgy 85%-át magánházakból és magánlakásokból, 4%-át diplomokból, 3%-át könyvtárakból, a többit (8%) ismeretlen helyekről tulajdonították el.

a hazai örökségvédelmi állapotok ismeretében, amelyet a disszertációban részletesen taglaltam már.

3.7.11. A múzeumok szakértői szerepe

A magyar régészet központi intézményei a régészettel (is) foglalkozó kutatóintézeteken kívül egyértelműen az országos hatókörű, ásatási joggal rendelkező múzeumok, valamint az ásatási joggal rendelkező, régészképzést biztosító egyetemek. A múzeumi leltárkönyvek Magyarországon hagyományosan megfelelően vannak vezetve, megfelelően az aktuális jogszabályok előírásainak. Hasznos lenne, ha a könyvtári állományhoz kapcsolódó adatbázisokhoz hasonlóan a múzeumi állományok adatbázisai is online hozzáférhetők lennének. Ez azonban egyelőre még várat magára. A múzeumok együtt, illetve egymással párhuzamosan dolgozó muzeológusai között, illetve a múzeumokon belül esetlegesen fennálló személyi ellentétek miatt a múzeumok egymással való kapcsolata, kapcsolati hálója időnként nem problémamentes. Ennek a tényezőnek a múzeumi állomány sebezhetősége, illetve védelme szempontjából lehet jelentősége.

Az államhatáron történő felfedés, vagy lefoglalás során szaktanácsadóként, utána szakértőként, esetleg tanúként jelennek meg az ügyben a *Magyar Nemzeti Múzeum* (MNM) és a *Szépművészeti Múzeum*, illetve a területileg illetékes múzeum munkatársai. Ez több tényezőtől is függ, mint például a téma szakértelemigénye, a hatóság által ismert és többnyire házi nyilvántartásban „listán” szereplő szakértők, de a véletlen is közrejátszhat. Több lehetséges szakértő közül ki vállalja el a feladatot, kinek, melyik múzeumnak szól először a törvényszegést felfedő hatóság, valamint, hogy a MNM, vagy a helyi múzeum érdekeltségébe tartozik-e egy adott terület, régészeti lelőhely, illetve ki kapott arra a területre ásatási engedélyt, stb.

3.7.12. A képzés fontossága

Egy adott ország nemzetközi illegális piaca bármely szektorának felderítése, megismerése, majd ezek tudatos kiszűrése nagymértékben segíti az ország hatóságainak imázs növelését is és válaszlépésre készíti a feketepiac résztvevőit.⁶⁵³ Ezért nemcsak érdekes, de hasznos, fontos megismerni, akár csak nyílt források, sajtóhírek áttekintésével is az elmúlt évek műkincs-csempészetének tendenciáit Ezt tettem én az első, nemzetközi fejezetben is. Mindez

⁶⁵³ ANONYMUS 2015a.

az ismeretanyag, háttértudás elősegíti a belső képzés fejlesztését, valamint ösztönzi a szakértő(k) igénybevételének elterjedését.⁶⁵⁴

Annak érdekében, hogy a szomszédos vagy távolabbi államok adatszolgáltatási kérelmére használható, minőségi választ tudjanak adni a vám- és rendőrnnyomozó hatóságok, mindenképpen érdemes, a belső képzés minőségfejlesztési folyamatában, a kulturális javak témakörét is (amely a tárgyak értékét tekintve mindenképpen fajsúlyosnak tekinthető tárgykör), beemelni a mesterképzés állandó, kötelező tananyagába, valamint szakmai továbbképzések, tréningek tananyagába. Akár a *Nemzetközi Pénzügyi Nyomozói Akadémia (ICOFI)*⁶⁵⁵, vagy a PICARD, az INCU⁶⁵⁶, a CEPOL, a MEPA, Frontex keretében zajló képzéseken is.⁶⁵⁷ Kiemelten fontos a témakör ismertetése kapcsán, hogy a hallgatók tisztítatlan, illetve restaurálatlan állapotában is lássanak, legalább fényképről, régészeti korú tárgyakat, mivel munkájuk során nagy eséllyel így fognak velük találkozni.

3.7.13. Felderítő kutyák használata műkincsekkel kapcsolatos nyomozásban – akár Magyarországon is?

A 2020 óta szünetelő amerikai *K-9 Artifact Finders* program ígéretes eredményekkel kecsegtetett 2018-2019-ben a földből előkerült régészeti leletek keresőkutyákkal történő „kiszagolása” tekintetében.⁶⁵⁸ Érdekes lenne Magyarországon, amely a kutyakiképzés és az etológia egyik nemzetközi szinten is elismert központja, kiképezni a repülőtéri viszonylatban jól alkalmazható „műtárgykereső” kutyát. A jelenleg a NAV-nál szolgálatot teljesítő kb. 40 kutya⁶⁵⁹ nemcsak a cigaretta, kábítószer, de az antik áru megtalálására is kiképezhető lehetne, amennyiben annak még megvan a „földszaga”, amelynek jelzésére a kutyát kiképezték egyes műkincsekben gazdag földrajzi régiókból vett földminták szagnyomának megtanításával. Tekintve, hogy a tranzit közúti áruforgalomban kamionba elrejtett műtárgyat találni talán még nehezebb is, mint tűt a szénakazalban és nagy szerencse kell hozzá, mindenképpen érdemes lenne ilyen típusú kutyakiképzésben gondolkodni.

⁶⁵⁴ BAKAI 2014, 126-128.

⁶⁵⁵ GÖMÖRI 2016 56-57.

⁶⁵⁶ SZABÓ 2016, 127-128,131. International Network of Customs Universities (INCUI) A Vámegyetemek Nemzetközi Hálózata. Partnership in Customs Academic Research and Development (PICARD) azaz a Partnerség a Vámügyi Tudományos Kutatás és Fejlesztés Területén. Ez a Vámigazgatások Világszervezete által indított konferenciasorozat, ahol a téma kutatói számolnak be eredményeikről. A Mitteleuropäische Polizeiakademie (MEPA) a Középeurópai Rendőrakadémia, középeurópai országok rendészeti képzést végző intézményeinek hálózata. A CEPOL az Európai Unió rendészeti képzésekért felelős ügynöksége.

⁶⁵⁷ SZABÓ 2015, 177-193.

⁶⁵⁸ A programmal kapcsolatos elméleti kutatás 2013-ban kezdődött és 2018-2019-ben hozott igen látványos gyakorlati eredményeket. Sajnos a program 2020. elején a világjárvány miatt leállt. ANONYMUS é.n. a

⁶⁵⁹ ANONYMUS 2018b.

3.7.14. *Átgondolt, integrált hazai és nemzetközi örökségvédelmi rendszer szükségessége, amelyhez a NAV munkája illeszkedik*

Fontos kiemelni, hogy a kulturális javak védelme érdekében tett hatékony hatósági fellépés sikere önmagában elég; hiába az állandó aukciófigyelés, a tüzetes nyomozás, kapcsolódnia kell egy hatékony örökségvédelmi törvényi szabályozáshoz. Azaz a védelem első lépcsője a megfelelő jogi védelem és csak a második a nyomozóhatósági szerveké.

Emellett lehetséges, hogy szükség lenne egy olyan kisebb közigazgatási, műtárgyfelügyeleti szervre (például a 2. fejezetben javasolt *Régészeti Műtárgyfelügyeleti Iroda*), amely az egyes anyagtípusok mozgását és veszélyeztetettségét, akár a jól működő EKÁER-hez hasonló⁶⁶⁰, naprakész elektronikus rendszer segítségével hatékonyan tudná felügyelni, internetfigyelést és kockázatelemzéseket végezni, és szorosan együtt dolgozna a rendészeti szervekkel, más közigazgatási szervekkel és a múzeumi rendszerrel. Akár közvetlen ide is lehetne internetes aukciókon megjelenő régészeti leletek ügyében állampolgári bejelentést tenni email formájában, amellyel felgyorsulna az ügyintézés. Igaz, hogy a régészeti lelőhely védelmét továbbra is a kormányhivatalban dolgozó régész felügyelné régészeti felügyelőként, de a régészeti lelőhelyről eltulajdonított régészeti leletek ügye sokkal inkább előtérbe kerülne ahhoz képest, mint ahogy jelenleg a *Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályon* eseti problémaként megjelenik. Itt lehetne egy nem nyilvános nyilvántartást vezetni a civil fémkeresősök régészettel kapcsolatos tevékenységének előtörténetéről, amely előrelépés lenne ahhoz képest, hogy jelenleg az adott múzeum próbál körbe érdeklődni, hogy egy adott civil keresős megbízható-e vagy sem. Így a kölcsönös bizalom el tudna mélyülni.

A két legfontosabb feladat az állami szervek részéről ebben a témakörben a jogsértések felderítése, megszüntetése, valamint a régészeti területeken végzett tevékenységek, a múzeumügy és a kulturális javakkal kapcsolatos legális kereskedelmi tranzakciók részletes szabályozása.⁶⁶¹ Az elkövetés jellegéből adódóan fontos továbbá a nemzetközi, európai és nemzeti bűnelkövetési minták monitoring vizsgálata, folyamatos nyomon követése, az adatcsere lehetőségek kihasználása és újabb közös ellenőrzések kezdeményezése.⁶⁶²

⁶⁶⁰ GUTYÁN 2016 68-69.

⁶⁶¹ GAMIL 2018.

⁶⁶² RUIZ 2018.

A jó gyakorlat és a megfelelő törvényi szabályozás kialakítása érdekében a nyomozó hatóságok és a közigazgatási szervek egymás segítségére vannak utalva, amely szemléletet az Európai Unió is támogat.

3.8. A Balkánról kiinduló, Nyugat-Európa és Észak-Európa felé vezető csempészútvonalak

A Nyugat-Balkánon halad át az egyik legfontosabb nemzetközi illegális kereskedelmi útvonal, amely mindent szállít, amelyre fizetőképes kereslet van. Emellett nem életszerű, hogy a Skandinávia, illetve Nyugat-Európa felé haladó útvonal Magyarországot semmilyen esetben nem érinti. A magyar államhatároknál, valamint magyar területen elfogott néhány műtárgy éppen azt jelzi, hogy a magyar utakat is használják műtárgyszállításra.

A nemzetközi kontextusokról szóló fejezetben a második hipotézis kifejtésekor írtam arról, hogy *„az Egyesült Királyság és benne London egyike az illegális műkincspiac legnagyobb központjainak.”*⁶⁶³ *Emellett Európában nagyon fontos központ még Belgium. Ezekbe az országokba, valamint az Egyesült Államokba Svájcban és Németországon át vezet az út: ezek a legfontosabb tranzitországok, amelyek már piacországok is, tehetős gyűjtői körrel.”*⁶⁶⁴

Arról is írtam a második hipotézis kifejtésekor, hogy *„Nyugat-Európában az illegális kereskedelem, a szervezett bűnözés kapcsolati hálójának vizsgálatakor szembeszökő jellegzetességnek tűnik, hogy a kapcsolódási pont a két hely, pl. a Balkán és Skandinávia között egy elszármazotton keresztül, a mindkét nyelvet és területet jól ismerő bevándorlón keresztül jön létre.”*⁶⁶⁵ *A Balkánt Nyugat-Európával, különösen Svájjal azonban nem Budapest köti össze elsősorban a műkereskedelemben,*⁶⁶⁶ *hanem Ausztria és Bécs; ahogyan az már a Seuso-kincs nyugatra kerülésének idején is látható volt, itt megy át a balkáni útvonal. A kilencvenes évek végén Magyarországon jelen volt a koszovói albán kapcsolatokkal rendelkező Törökország–Budapest–Pozsony tengely, amely elsősorban a drogkereskedelemben volt érdekelt.”*⁶⁶⁷

A szocialista érában is használt egyik balkáni fővonal közvetlenül nem halad át Magyarországon, mivel Isztambulból kiindulva Szófia vagy Szkopje, majd Belgrád, Zágráb, Ljubljana lehetséges leágazásokkal Milánó és Bécs felé halad. A heroinszállításban fontos

⁶⁶³ JONES 2020.

⁶⁶⁴ CAMPBELL 2013, 121.

⁶⁶⁵ CAMPBELL 2013, 115–117; TZVETKOVA 2007, 180; STRAZZARI 2007, 188; ALBERTINI 2012, 117.

⁶⁶⁶ UNODC 2015, Fig. 1, 2, 4; KOTUROVIC 2019, 30–34.

⁶⁶⁷ STRAZZARI 2007, 194.

nyugat-balkáni útvonalak egyike szintén nem halad át Magyarországon, hanem délről Ausztriát keresztezve lép be Nyugat-Európába. A délszláv háború időszakában az egykori Jugoszláviát körbevevő „csempészgyűrű” országai között sem szerepelt Magyarország.⁶⁶⁸

Magyarország, mint potenciális tranzitország szerepére felhívja a figyelmet egy közelmúltbeli ellenőrzés eredménye: 2016 decemberében a Nemzeti Adó-és Vámhivatal pénzügyőrei a röszkei határátkelőnél egy Bulgáriából Nagy-Britanniába tartó autóbusz átvizsgálása során egy bolgár férfi kezításkájában 2565 darab (legalább 5 millió Ft értékű) római és bizánci pénzérmét találtak.⁶⁶⁹ A csempésztett érmeket szállító személy Bulgáriából utazott Nyugat-Európa, Nagy-Britannia irányába, ez az eset valószínűsíti, hogy a Balkán és Nyugat-Európa között az M5-ös és az M1-es autópályán legalább egy csempésztútvonal halad végig.

A skandináv irány szintén érintheti Magyarországot, mint ahogy alkalmi útvonalak is lehetnek, és nem kell minden esetben gondos tervezéssel számolnunk. A kétezres évek elején, az albán maffia virágkorában egy másik, önálló balkáni útvonal is nyílt, bolgár kiindulóponttal, amely török áruk Jugoszlávián át Európába való csempészésével foglalkozott és Budapest, de különösen Pozsony lett a kilencvenes években Észak- és Nyugat-Európa felé fontos tranzitváros. Ezt az útvonalat a drogcsempészet vizsgálata során állapították meg.⁶⁷⁰

Az mondható el tehát, hogy bár nem, vagy nem csak Magyarországon futnak át a legfontosabb csempész tranzitútvonalak Nyugat-Európa felé, de mellékútvonalak biztosan érintik. Itt fut át a Skandináviába menő, a nyugat-európainál kisebb forgalmat lebonyolító illegális útvonal is.

A 2016 szeptemberében Kiskunfélegyházánál rutinellenőrzés során elfogott régészeti korú tárgyak és régészeti korúnak álcázott modern hamisítványok (73 bronztárgy, 14 római érem, 9 pecséthenger, egy asszír kőedény és több nagyplasztika) egy török rendszámú kamionból kerültek elő, amely Törökországból Lengyelországon keresztül Skandináviába tartott.⁶⁷¹ Skandinávia hagyományosan a Jugoszláviából kivándorlók és menekültek célországa. Magyarország képbe került, mint összekötő kapocs Svédország, Németország és Szerbia között nemcsak műtárgy, hanem illegális műtrágyaszállítások idején is.⁶⁷² A kora vaskori Urartu

⁶⁶⁸ HAJDINJAK 2002, 16; KOBOLKA–RITECZ–SALLAI 2003, 33–38.

⁶⁶⁹ VARGA-LUKÁCS 2017, 48; GREGÓCZKI 2020, 29–30; ANONYMUS 2016a.

⁶⁷⁰ SOCTA 2017, 38; STRAZZARI–COTICCHIA 2012, 24; ALBERTINI 2012, 12, 128.

⁶⁷¹ FARKAS 2017.

⁶⁷² ALBERTINI 2012, 124; STRAZZARI 2007, 198.

királyságból származó régészeti korú tárgyakat a magyar állam restitúciós eljárás keretei között 2021-ben adta vissza Törökországnak.⁶⁷³

A régészeti leletek illegális kereskedelmének vizsgálata során érdemes tágabb összefüggéseikben kitekinteni a részben régészeti korú, művészettörténeti jelentőségű tárgyak útvonalaira is. Szabó Annamária 2013-ban megjelent könyve és Gregóczki Gergő szakdolgozata az illegális műkincskereskedelem alábbi Magyarországra befutó útvonalait sorolja fel:⁶⁷⁴

- „*Oszták határszakasz: nyugat-európai vonatkozású festmények, iparművészeti tárgyak, ikonok, ortodox liturgikus műtárgyak, régészeti leletek.*
- *Szlovén és horvát határszakasz: magyar vonatkozású festmények, könyvek és iratanyagok*
- *Szerb határszakasz: régészeti leletek (főleg római kori), ikonok és ortodox liturgikus tárgyak.*
- *Ukrán határszakasz: ikonok, ortodox liturgikus műtárgyak, régészeti leletek (főleg középkoriak), szovjet-kommunista „relikviák”*
- *Román határszakasz: magyar vonatkozású festmények, könyvek, iparművészeti tárgyak, ikonok, ortodox liturgikus tárgyak, nyugat-európai vonatkozású festmények.”*

Alapvetően egyetértek a szerzőkkel a gyakori tárgytipusok megnevezésében. Az nem derül ki számomra, ők mire alapozzák feltevéseiket, én azonban valóban ugyanezen tárgytipusokat láttam 2015-2022 között a folyamatos fb-figyelésem során. Számos fémkeresős csoportba léptem be, valamint követek tematikus oldalakat és megfigyelőként egyértelműen állíthatom, hogy nem mindenféle dolgokat árulnak a neten, vagy számolnak be netes oldalakon mindenféle tárgytipusok és régészeti korú tárgyak megtalálásáról, hanem jellegzetesen ilyen tárgytipusok tűnnek fel ezekből a régiókból, míg más tárgytipusok jóval ritkábban.

A szerb, ukrán és román határszakaszon áthaladó tárgyak célpontja Nyugat-Európa, de a szerb határszakasz irányába – ahogy láttuk – Észak-Európába is vezet csempészútvonat. A régészeti leleteken kívül feltűnő a nyugat-európai gyűjtők számára fontos orosz ikonok nyugatra áramlása. Vannak adatok Egyesült Államokban eladott régészeti leletekről is,⁶⁷⁵ ezért Nyugat-Európa (például a korábbi példákban emlegetett Németország, Hollandia, Belgium, Nagy-Britannia) nem minden esetben az európai illegális kereskedelmi útvonalak végállomása. Nevezzük ezt a Közép-Európán áthaladó, keleti-délkeleti irányból Észak- és Nyugat-Európa felé haladó, 1.) számú csempészútvonatnak, amelynek van egy 1a)-val jelölt leágazása, amely

⁶⁷³ ANONYMUS 2021e.

⁶⁷⁴ SZABÓ 2013, 199; GREGÓCZKI 2020, 27-28.

⁶⁷⁵ V. SZABÓ 2019, 40.

nem délkeleti irányból, hanem Ukrajna, Oroszország felől tart nyugat és észak felé. Ez utóbbiak többsége fémkeresős lelet, míg a hamisítványok délkeletről érkeznek általában Európába.⁶⁷⁶

Az osztrák határszakaszon kelet felé tartó áruk, köztük régészeti leletek, ikonok, orosz liturgikus tárgyak, tőkeerős ukrán és mindenekelőtt orosz magángyűjtők számára haladnak át Magyarországon, akik érthető módon ragaszkodnak a saját kulturális örökségükhöz tartozó orosz ikonokhoz, de nem vetik meg az értékes régészeti leleteket, például a késő bronzkori kincsleleteket, leletegyütteseket sem.⁶⁷⁷ Emiatt számolni kell egy Magyarországon keresztül keletre, Ukrajna és Oroszország irányába működő csempészútvonallal is, amely a kelet-európai gyűjtők tárgyéhetségét elégíti ki, amelyet nevezzünk a 2.) számú útvonalnak.

3.9. A külföldi gyűjtők és a hazai piac kapcsolódása a nemzetközi szervezett bűnözéshez

A hazai illegális műkincspiac nemcsak a tranzitforgalomban érdekelt, hanem hazai szereplői is lehetnek. Külföldi gyűjtők és beszállítók jelen voltak és vannak Magyarországon, ezért a műkincspiac legalább annyira kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz, és egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel.

Elsősorban a nyolcvanas és kilencvenes években rendszeresen jártak Magyarországra, vásárokra és piacokra külföldi gyűjtők, illetve azok megbízottai. Kisszámban a hetvenes években is jöttek már hazánkba, elsősorban jugoszlávok, majd olaszok és németek. Nemcsak az ecseri piac, hanem a pécsi vásár, vagy a miskolci ásványbörze is olyan hírhedt hely volt, ahol régészeti korú tárgyakat rendszeresen lehetett venni. Időnként azonban ma is felbukkannak még, elsősorban antik pénzek, ritkábban pedig más tárgytípusok is. A kilencvenes évekből és az ezredforduló idejéről részben fémkeresős elbeszélésekből, részben aukciósházak kínálatait figyelő régészek elemzései alapján vannak adataink rendszeres illegális műtárgyszállításról nyugat-európai antikvitás üzletekbe, aukciósházákba.⁶⁷⁸ Ma ez már jóval nehezebb, mivel a német rendőrség például kifejezetten figyeli az új árukat és gyanú esetén értesíti a kelet-európai társszerveket.

⁶⁷⁶ A témára vonatkozó ismereteim 5 év tematikus internetfigyeléséből, valamint régészekkel, fémkeresősökkel, rendőrökkel folytatott beszélgetésekből táplálkoznak.

⁶⁷⁷ V. SZABÓ 2019, 40.

⁶⁷⁸ Id. pl. V. SZABÓ 2019, 40-42.

Az 1. fejezetben részletesen bemutatott bolgár esettanulmány alapját képző kutatás megkülönböztet belső és külső kapcsolatokkal rendelkező illegális piacokat az illegális műkereskedelemben, „kis üzleteket” és „nagy üzleteket”.⁶⁷⁹ Ez valószínűleg Magyarországon is így van, hasonlóan a világ többi országához, nemcsak Bulgáriához.

Mindezek figyelembevételével megállapítható, hogy az illegális műkincs-kereskedelem értékesítési területe inkább kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz. A fizetőképes vásárlók, azaz a gyűjtők köre hazánkban – bár jelen van és erősödik⁶⁸⁰ - túl kisszámú ahhoz, hogy minden illegális úton előkerült, gyűjtői/művészi értékű tárgyat felvásároljon, ezért a nemzetközi illegális műkincspiactra egyes tárgyak bekerülése szükségszerű.

Esetünkben a kérdés az, hogy a kulturális javakkal való hazai (és nem tranzit) elkövetős visszaélés kimeríti-e a szervezett bűnözés fogalmi kereteit vagy sem?

Nem kétséges, hogy a magyar régészet helyzetét megismerve (és az örökségvédelemről szóló fejezetekben be is mutatva) Magyarországon is - elméletileg legalábbis - számolnunk kell vele. Ahogy az a legutóbbi évek régészeti örökségvédelmi rendszerében bekövetkezett változásokat bemutató fejezetben is látható volt, a régészeti örökségvédelem és kulturális javak védelmének területén meggyengült állami közigazgatás és a merev jogszabályi környezet alapvetően megteremti erre az elvi lehetőséget.⁶⁸¹ A múzeumi régészek és a velük éves szerződéseket kötő ún. múzeumbarát fémkeresősök,⁶⁸² más néven a közösségi régészet tagjai sok éve tartó, partizán jellegű akciói a kutatási engedéllyel nem rendelkezőkkel szemben is egyértelműen arra utal, hogy jelen van az a hazai elkövetői kör, aki áruval lát(hat)ja el a hazai és külföldi illegális vásárlókat. Ezek a fémkeresősök, mint beszállítók részt vehetnek a szervezett bűnözés hazai láncolatában.

A nemzetközi kontextusról szóló fejezetben a 2. hipotézis kifejtésekor írtam arról, hogy *„a kincskeresők, az árut eredetileg eltulajdonítók, kiásók a becslések szerint világszerte átlagosan az áru végső árának 2 %-át kapják meg. A szállítási folyamatnak legkésőbb az utolsó előtti fázisában legalizálni kell az árut. A legnagyobb profit és a lebukás elkerülése érdekében a vásárló (gyűjtő, múzeum) már csak legális eredetű árut hajlandó vásárolni. A nemzetközi szervezett bűnözés valójában az egyes államok sikertelensége a saját helyi bűnözői*

⁶⁷⁹ TZVETKOVA 2007, 180.

⁶⁸⁰ V. SZABÓ 2019, 40.

⁶⁸¹ ALBERTINI 2012, 123.

⁶⁸² A facebook közösségi oldalán privát csoportjuk is van a Múzeumbarát Fémkeresősöknek, a Községi Régészeti Egyesület és más múzeumbarát csoportok tagjainak. Jelenleg 358 tagja van, közülük többen régészek. A csoport szemlélete kifejezetten múzeumbarát, szemléletformáló, jogkövető, a „másként gondolkodókat” azonnal szűri (<https://www.facebook.com/groups/331913200340296>).

*csoportjaival szemben, amelyek már külső kapcsolatokat is létesítenek az anyagi és politikai haszonszerzés érdekében”.*⁶⁸³

A múzeumok külföldön gyakran non-profit, adókedvezményekkel támogatott, közpénzből működő intézmények, ahol a kormányzati pénzek és a múzeumi világ illegális összefonódásai is terelték a figyelmet a múzeumokra az utóbbi évtizedben. Magyarországi múzeumok esetében azonban ilyen összefonódásokra egyáltalán nem terelődött gyanú.

3.10. Az internetes eladási felületek használata és a kiberbűnözés

Az internetes eladási felületek (aukciós oldalak) használata a kiberbűnözés kategóriájába esik minden esetben, akár egyedi eladó, akár bűnözői kör árulja az illegálisan birtokolt régészeti korú tárgyat. A vagyoni károkozás a gyors, anonim eladással a magyar állam sérelmére történik.

Az internet megjelenése a hazai illegális műkincspiacra éppen olyan hatással volt, mint külföldön. Az aukciós oldalak új eladási felületet nyújtanak. A kétezres évek elejétől egyre fokozódó mértékben jelentek meg az interneten a dílerek (*cultural artifacts dealers*). A hálózatkutatásban az internetes oldalak (és azok használói) akkor tartoznak egy közösséghez, ha több egymásra mutató linkkel rendelkeznek, mint ahánnyal a közösségen kívüli helyekre.

Ezek a linkek az online vagy személyes kapcsolatok. Magyarországon is igen jellemző a zárt vagy titkos facebook-csoportok használata, amely kisebb lebukási kockázattal jár, mint pl. a reddit-en, az eBay-en vagy a vaterán árut kínálni. Egyes szakértők szerint az aukciós oldalakon való megjelenés fenntartja, sőt, tágítja a szürke piacot a profitszerzésre irányuló eladási szándékkal, illetve akaratlanul is hozzájárul az áru kifelhérítéséhez azáltal, hogy egyfajta sablon szerint kell fogalmazni a termék hirdetésénél.⁶⁸⁴ Az internetes értékesítés ugyanis jóval szélesebb réteget ér el, mintha egy gyűjtőnek vagy múzeumnak kínálná fel az eladó az árut.

A hipotézis bizonyításához szükséges kiindulópont a Kötv. 8. §-a, amely egyértelműen kimondja, hogy Magyarországon a régészeti leletek bármilyen kereskedelme illegális. Vagyis a bűncselekmény, a kulturális javakkal való visszaélés tényállása 50.000 Ft értékhatár felett valamennyi magyar internetes oldalon árult régészeti lelet esetében fennáll. Így valamennyi magyar internetes oldalon történő illegális adásvétel a kiberbűnözés kategóriájába sorolható.

⁶⁸³ vö.: SOCTA 2017, 15; CAMPBELL 2013, 123; ALBERTINI 2012, 123.

⁶⁸⁴SOCTA 2017, 10; BARABÁSI 2019, 188; CAMPBELL 2013, 130–131.

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája szerint *"Elsődleges feladat a kibertérben ténylegesen jelentkező vagy potenciális fenyegetések és kockázatok rendszeres felmérése és prioritizálása, a kormányzati koordináció erősítése, a társadalmi tudatosság fokozása, valamint a nemzetközi együttműködési lehetőségek kiaknázása."*⁶⁸⁵

Az illegálisan eltulajdonított műkincsek interneten bonyolított adásvételei és aukciói, amelyek bűncselekmény útján kerülnek árverésre és a szervezett bűnözéssel is összefüggésbe hozhatók, hozzátartoznak a stratégiában emlegetett fenyegetésekhez és kockázatokhoz, ezért jelentőségüket nem lehet lebecsülni.

A szervezett bűnözői csoportok hatékonyabban és kisebb lebukási kockázattal tudják árulni az illegális kulturális javakat, mivel ők a termékeket belső fórumokon árulják és az eladást szorosan figyelemmel tartva megfenyegetik a nem megbízhatónak ítélt érdeklődőket. Jellemző, hogy név szerint figyelik azokat a fémkeresőket, akik a múzeumok vagy a rendőrség felé tájékoztatást adhatnak, nem megbízhatóak. Ezeket azonnal kizárják a csoportjaikból és rendszeresen megfenyegetik őket. Így elkülönül egy olyan réteg, akiktől a többi fémkereső tart, egy olyan kemény mag, amely több csoportra oszlik, és biztosan eladásra kínálja a leleteket a hazai és/vagy nemzetközi feketepiacon. A hangoskodással, megfélemlítéssel, tömeges fellépéssel való fenyegetőzés mindenképpen a bűnös szándékra utal, amelynek megzavarását meg akarják akadályozni illetve előzni. A magyar fémkeresők körében sok kőszá hír kering egyes csoportokról, akik nemcsak a régészeti korú kulturális javak kereskedelmében, de más árukban is utaznak, a fegyverkereskedelemig bezáróan.⁶⁸⁶

Az e-kereskedelem ugyanis tipikus értékesítési helye azoknak a nem legális eredetű tárgyaknak, amelyeket külföldi vevőknek is kínálhatnak. Vannak arra utaló adatok, internetes bejegyzések, hogy egy-egy vehemensebb régész és különösen a főleg személyéhez és munkahelyéhez kapcsolódó, szinte saját közösségi régészeti hálózata, akik folyamatosan figyelik az internetes aukciókat, járják a terepet és más keresőkkel tartják a kapcsolatot. Jelzésük esetén a régész jobb esetben értesíti a hatóságokat és nem kezd önálló „nyomozásba”, a fémkeresők pedig nem önbíráskodnak. Vannak tehát jó irányba mutató folyamatok, amelyek a jogkövető állampolgárok bejelentéseivel végződnek, de ez önmagában természetesen nem lehet elégséges az esetlegesen valóban létező szervezett bűnözői csoportokkal szemben. Hiszen maguk a régészek és a fémkeresők sem tudják sokszor egymás

⁶⁸⁵ NBS 2012, 1381.

⁶⁸⁶ A magyar múzeumokkal szerződésben álló fémkereső civilek segítségét, akik véleménye több helyen is megjelenik az értekezés fejezeteiben, ezúton is köszönöm.

segítőiről, ki kicsoda ebben a szereposztásban, ki jár valójában sötét utakon. Itt is kitűnik a központi nyilvántartás hiánya, amely a fémkeresősöket számon tartaná.

3.11. A média és a közösségi média bűnmegelőző szerepe

Mára már tudományosan igazolható, hogy a média és a szórakoztatóipar (köztük az internet és a közösségi média) a jog alakulására is hatással van. Az utóbbi két évtizedben világosan látható, mérhető volt a kriminalisztika területén, különösen az Amerikai Egyesült Államokban volt hatással a közvéleményre és az igazságszolgáltatás szereplőire a „*CSI-effektus*”.⁶⁸⁷ Nem kétséges, hogy az 1994-2014 között futó „*Time Team*”, a nagy nézettségű brit tévéműsor Nagy-Britanniában és elsősorban Nyugat-Európában komoly hatással volt a lakosság múltszemléletének, a múltról és az örökségvédelemről alkotott képének alakításában.

Úgy gondolom, Magyarországon is szükség lenne egy hasonló, rendszeresen jelentkező televíziós műsorra, amely a lakossági szemléletformálást jótékonyan segítené. Az adásokban feltűnhetnének rendőrök is, akik a helyes állampolgári magatartást erősítenék meg. Nagyon kell figyelni azonban arra a veszélyre, hogy a reálisnak tűnő, tudományos köntösbe bújtatott, de valójában a tudomány lehetőségeit irreálisan ábrázoló sorozatok megtéveszthetik a jogalkalmazót.⁶⁸⁸

3.12. A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszerének gyenge pontjai Magyarországon

A kulturális örökségvédelem csak akkor lehet hatékony, ha egy rendszer szinten átgondolt örökségvédelmi rendszerként tekintünk rá és akként elemezzük. Ebben a fejezetben azt fogom tisztázni, hogyan kapcsolódik az örökségvédelem rendszere egy állam, esetünkben Magyarország biztonságához, hogyan védi az állam saját kulturális örökségét. A Nemzeti Biztonsági Stratégia része kell, hogy legyen a kulturális örökség védelme is, mert látható, hogy egy állam, illetve a benne lakók létét megkérdőjelező állami, vagy állami szint alatti csoportoktól származó fenyegetések között a kulturális örökség rombolása, nyomaik eltüntetése, otlétük megszüntetése sok esetben egyszerre cél és eszköz. A fejezetben ajánlásokat is teszek a témához kapcsolódó hatékonyabb rendészeti kommunikációhoz

⁶⁸⁷ KOVÁCS 2021, 1741-1747.

⁶⁸⁸ KOVÁCS 2021, 1747.

kapcsolódóan is, amely jelenleg a rendszer egyik gyenge pontja, amint az a disszertációban taglalt kérdőíves kutatásomból is kiderült.

3.12.1. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának (NBS) öt lényeges megállapítása az illegális műkincskereskedelem elleni harc tükrében

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiáját a 1035/2012.(II.21.) számú Kormányhatározat fogadta el. A stratégia öt olyan lényeges megállapítást tartalmaz, amelyet mindenképpen célszerű figyelembe venni a régészeti értékek pusztítása, hamisítása és illegális kereskedelme elleni harc tükrében.

*"Biztonságpolitikánk alakításakor messzemenően figyelembe kell vennünk, hogy Magyarország mind földrajzi, mind gazdasági értelemben nyitott ország. Földrajzi adottságaink kiemelten sebezhetővé tesznek minket, különösen az energiabiztonság, az ellátási útvonalak és a környezeti biztonság területein. Gazdaságunk nyitottsága, a nemzetközi gazdasági környezetbe való beágyazottsága és az abból fakadó bonyolult függőségi viszonyok – az ezzel járó előnyök mellett – fokozottan kiteszik Magyarországot a kedvezőtlen nemzetközi gazdasági folyamatok, válságok begyűrűző hatásainak."*⁶⁸⁹

A földrajzi kitettség sebezhetővé teszi Magyarországot a kedvezőtlen nemzetközi gazdasági folyamatokkal szemben, különösen az ellátási útvonalak és a környezeti biztonság területein. Ez a sebezhetőség és földrajzi kitettség az illegális műkincskereskedelem intenzitásában is jelentkezik.

*„Az ország biztonságának erősítésére irányuló erőfeszítéseknek, beleértve Magyarország nemzetközi szerepvállalását is, széles körű nemzeti egyetértésen és támogatáson kell nyugodnia. Biztonságunk garantálása ... magas szintű társadalmi tudatosságot és érettséget igényel. Ezt következetes, őszinte és intenzív társadalmi párbeszéddel és tájékoztatással kell megalapozni."*⁶⁹⁰

Az örökségvédelem biztonságiasítási folyamata Magyarországon csak úgy segíthető, sőt, egyáltalán csak úgy biztosítható a folyamat recepciója, ha a hatékony rendészeti intézkedéseken belül a rendészeti kommunikációt is növeljük, mind a pozitív együttműködések, mind a negatív példák és a hozzájuk kapcsolódó sikeres elfogások bemutatásával.

⁶⁸⁹ NBS 2012, 1381.

⁶⁹⁰ NBS 2012, 1386.

Ehhez ki kell alakítani egy olyan kommunikációs minimumot, egy olyan ismeretanyagot, internetes oldalakon bővebben, kézbe vehető leporellókon nagy vonalakban, röviden ismertetve, amelyet a témakörrel kapcsolatba kerülő állampolgár, mint egyfajta *vademecumot* használhat. Ezekben az anyagokban be kellene mutatni röviden azt a rendészeti eszközrendszert, amely a régészeti örökség védelmében jelenleg Magyarországon rendelkezésre áll. Véleményem szerint ennek ismertetése fokozná az állampolgárok biztonságérzetét és erősítené a közbizalmat. Emellett ezeknek az anyagoknak röviden azt is el kell magyaráznia, mi az állampolgárok szerepe ebben a rendszerben, hol tud az egyén vagy egy kisebb közösség hatékonyan segíteni? A pozitív lehetőségek felkínálása, az állampolgár partnerként való tekintése szintén növeli a jó szándékú civilek bizalmát. Ez a társadalmi párbeszéd és az átgondolt tájékoztatás nagyban segítené a kapcsolatok fejlesztését és növelné a hatékonyságot.

A másik fontos pont, hogy legyen legalább egy megjegyezhető, pozitív rendőrségi 'arc' ebben a témakörben: egy olyan személy, aki a megbízható védelmet, a nyugodt erőt, egyáltalán a hatósági profizmust jelképezi a civilek számára. Talán a bevett rendőrségi szóvivői megnyilatkozásoknál is jobb lenne, ha az egység vezetője nyilatkozna többször nagyobb nyilvánosság előtt névvel-arccal egy-egy eset kapcsán. Ez a civil lakosságban egy olyan pozitív kötődési folyamatot, olyan pozitív visszacsatolást (*positive feedback*) indít el, amely a szabálykövetés egyértelmű társadalmi normává való válását segíti elő ebben a témában is. Hiszen ahhoz kötődünk, annak akarunk megfelelni, annak akarunk segíteni, akit ismerünk. A civil gyakran érvel azzal, hogy ő „segíteni szeretné” a rendőrség munkáját. Természetesen megvan a veszélye annak, hogy a rendőr a fémkeresős „belháborúba” csöppen bele és az egymásra való, felnagyításokkal és ferdítésekkel tűzdelt árulkodást kapja meg jelzésként, de lényegesen több információt kapna, mint eddig. Ezért akkor is bőven „megéri” a nyitás, ha lehetnek hátráltató tényezők. Hiszen a bűnözés elleni fellépés alapja az állampolgár bizalmának, segítőkészségének elnyerése.⁶⁹¹ Azonban a civilek nem nyitnak abba az irányba, ami elzárkózik előlük. Amint a 4. fejezetben részletesen bemutatott kérdőívem is mutatja, nagyon kevés ismerete van még a téma iránt érdeklődőknek is a rendőrségi munkáról.

"A Nemzeti Biztonsági Stratégiában megjelenő fenyegetések átfogó kezelése összkormányzati megközelítést igényel. Ezzel összhangban erősíteni kell a honvédelmi, nemzetbiztonsági, rendvédelmi, igazságszolgáltatási, katasztrófavédelmi és polgári válságkezelési intézmények szoros és hatékony együttműködését és koordinációját, ezek átfogó,

⁶⁹¹ BÁCS 2020b, 958.

a biztonsági környezethez alkalmazkodni képes kereteit. Minden kormányzati intézmény feladata, hogy saját szakterületén folyamatosan értékelje a nemzeti és nemzetközi biztonság és fenyegetettség elemeit, és tegye a szükséges lépéseket azok kezelésére és elhárítására. Ez csak akkor lehet sikeres, ha a kormányzati és ágazati erőforrások koordináltan és koncentráltan kerülnek alkalmazásra. Kiemelt figyelmet kell fordítani továbbá az összkormányzati koordináció nemzetközi együttműködési formákhoz történő hozzáigazítására."⁶⁹²

A NBS is szorgalmazza a különböző szervek együttműködését a hatékonyság növelése érdekében. A magyarországi régészeti örökség fenyegetettsége szintén csak ágazati összefogással csökkenthető. Ennek az az alapja, hogy felmérjük a problémát - ehhez járul hozzá ez a doktori disszertáció is.

„A belső biztonság fenntartása és a NATO és az EU biztonságát veszélyeztető kihívások kezelése érdekében viselt felelősségünk egyaránt megköveteli a rendvédelmi és a válságkezelési intézményrendszer erősítését, a belső és külső veszélyeztetettségre vonatkozó információszerzés, információ-megosztás és információértékelés minőségének javítását, rendszerének továbbfejlesztését. A rendvédelmi szerveknek a belső biztonság garantálásához szükséges képességeit az intézmény- és erőforrás-fejlesztésen, valamint a bűnmegelőzési feladatok hatékonyabbá tételén túl a nemzetközi, s kiemelten az uniós együttműködés révén – az Európai Unió belső biztonsági stratégiájában foglaltak szem előtt tartásával – kell tovább erősíteni. A nemzetközi kapcsolatokat fel kell használni az új bűnügyi trendek feltérképezésére, az új bűnözési jelenségek megismerésére, a legjobb gyakorlatok átvételére."⁶⁹³

Az itt felsorolt kihívások elleni fellépés magába kell, hogy foglalja az illegális műkincskereskedelem, mint súlyos szervezett bűnözés kategóriájába sorolható bűncselekmény jelenségének tanulmányozását is, hogy hatékonyabban lehessen ellene fellépni.

„A biztonság átfogó értelmezéséből következik, hogy a Nemzeti Biztonsági Stratégia végrehajtásából adódó feladatok számos kormányzati és nem-kormányzati szervet érintenek. A biztonság összkormányzati megközelítéséből adódóan ezeket a feladatokat – a kormányzati szervek vonatkozásában – az állami intézményrendszer összehangolt munkájával és a rendelkezésre álló legszélesebb körű eszközrendszer igénybevételével kell végrehajtani. Az egyes állami intézmények biztonsággal összefüggő tevékenységének összhangban kell állnia a Nemzeti Biztonsági Stratégiával, és az ágazati stratégiák időszakos felülvizsgálata során figyelembe kell venni a Nemzeti Biztonsági Stratégia releváns rendelkezéseit."⁶⁹⁴

⁶⁹² NBS 2012, 1386.

⁶⁹³ NBS 2012, 1387.

⁶⁹⁴ NBS 2012, 1387.

A szövegben szereplő „*legszélesebb körű eszközrendszer*” igénybevétele az örökségvédelmi biztonság megőrzéséhez, azaz a lelőhelyrongálások és a kulturális javakkal való visszaélések elleni küzdelem érdekében akár egy "civil jelzőrendszer", a közösségi régészet szereplőinek igénybevételét is jelentheti.

3.12.2. A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul a kulturális javak eredményes felderítése, az eredményes kapcsolati háló-elemzés, elfogás és bizonyítás érdekében

Az állam vagy az állam egy szegmensének meggyengülése mindig maga után hozza a szervezett bűnözés megerősödését. A bűnözés meggyengítésének leghatékonyabb módja az adott állami szegmens megerősítése; ennek megfelelően a bűnüldöző szerveknek, a civil társadalomnak hatékony visszatartó erőt és hatékony felderítéseket kell felmutatnia.

Az örökségvédelmi intézményi háttér 2012 utáni meggyengítését és szétagolását⁶⁹⁵ követően, amelyről részletesen írtam a nemzeti kontextusról szóló nagy fejezetben, a kulturális örökségvédelmi intézményrendszer újbóli megerősítése, stabilizálása,⁶⁹⁶ a régészeti ágazat speciális kereteire igazítva⁶⁹⁷ elengedhetetlen a minőségi, egyáltalán az érdemi hatósági munkavégzéshez. A legfontosabb feladatok közé tartozik a kifejezetten régészeti korú kulturális javakhoz és az adott bűnügy felderítési sajátosságaihoz kapcsolódó szakmai–tudományos terminológia, nomenklatura használata, a régészeti korú javakkal való visszaélést elkövető bűnelkövetői hálózat felderítése, az internetes aukciók figyelése.

A hazai régészeti szakmai hálózatban a természetüknél fogva összetartozó, vagy összevethető adatok összekapcsolódását, összekapcsolását mechanikus fékek és falak akadályozzák, kizárva bármilyen érdemi össz-adatforrású elemzés végrehajtását.

Ezek a fékek és falak a magyarországi régészeti szakmán belül a bizalmatlanság, valamint a 21. század második évtizedére kialakult tudománypolitikai érdekérvényesítő erővel rendelkező kutatóközpontok (erőközpontok) és klikkek össze nem dolgozása miatt jöttek létre. Így ezek a rugalmatlan, de mindenképpen hierarchikus eredetű viszonyok alapvető akadályai a téma megnyugtató rendezésének. Az emberi tényező tehát a régészeti oldalon egyelőre akadály a előrelépésnek.

⁶⁹⁵ Részletesen még: VISKOLCZ 2016; HUDÁK 2019.

⁶⁹⁶ Ennek fontosságát a külföldi szakirodalom is hangsúlyozza: BRADY 2007, 39; ALBERTINI 2012, 125–133.

⁶⁹⁷ ld. pl. RACZKY et al. 2021 szakmai szempontból indokoltnak látszó, de kormányzati szemszögből potenciálisan irreálisnak ható javaslatait a régészeti örökségvédelem finanszírozási rendszerének átalakításáról.

A másik kockázati tényező a rendészeti oldalon a téma mellőzöttsége, parcialitása. Az információk áramlásában, a bűnügyi együttműködésben a résztvevő államok és azok bűnüldöző hatóságai a főszereplők, amelyek azonos szintű szereplők a kétoldalú együttműködések révén. Ezekben lenne érdemes a téma jelenlétét megerősíteni, miután a nemzetközi szemlélet meghonosodását elősegítettük magyar nyelvű cikkek megjelentetésével, benne a magyar helyzet e szemlélet szerinti elemzésével.⁶⁹⁸

További probléma a sikeres rendészeti intézkedések ellenére a bűncselekmények (például pénzmosás, kulturális javakkal való visszaélés) bizonyítása a bíróság előtt.

Ebben az esetben is megfontolandók Finszter Géza szavai, aki a bizonyítás problémáját egy komplex összefüggésben helyezi el.⁶⁹⁹ A kulturális javakkal való visszaélés ebben az összefüggésben olyan veszélyeztető helyzet, amelynek következtében az állam vagyona sérül(het), azáltal, hogy a nem pótolható, újra le nem gyártható tárgyi örökség feletti tulajdonjoga nem, vagy csak nehezen bizonyítható.

A hálózati elméleti alapú gondolkodás azért fontos, mert a bűnelkövető hálózat egyes elemeinek láncolatában bizonyos pontok nyomozati szempontból kulcsfontosságúak. Ezekben a pontokon válik ugyanis lehetővé a cselekmények felfedése és megszakítása, valamint az egyes hálózatokon keresztül történő anyagáramlás volumenének mérése. A legnagyobb nyereségre és a legalacsonyabb rizikóra törekvő bűnözői csoportok elleni fellépésben fontos a hálózatos fellépés mellett a témakörben való minimális jártasság, a helyzet és a tárgyak felismerése is. A rendészeti riasztást ugyanis megnehezíti, hogy a vámhatóságok között nemigen vannak szakértők,

⁶⁹⁸ A témakör egyelőre alkalmanként jelenik meg az érintett bűnüldöző hatóságok több országra kiterjedő komplex tevékenységében. Ez az alábbi módon zajlik:

1. a partnerek információinak felhasználása a nemzetközi bűnügyi információcsere és koordináció révén; a mások által megszerzett ismeretek (bizonyítékok) felhasználása;
2. a többoldalú információcsere révén az egyéni, töredékes adatok összekapcsolása;
3. a nemzeti feladatmegosztás a bűnüldöző szervek között;
4. a nemzetek feletti ún. fúziós központok létesítése a hatékonyság növelésére és a titkosszolgálati tevékenység összehangolására;
5. együttműködés globális szervezetekkel (pl. Interpol); együttműködés regionális szervezetekkel: Europol, Cepol, SELEC (Délkelet-Európai Rendészeti Központ), Délkelet-Európai Rendőri Együttműködési Egyezmény (PCC SEE); és
6. együttműködés hazai, nemzeti szintű fúziós központokkal: pl. TIBEK (Terrorrelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ). A fúziós központokban nyilvántartói, elemzői, kapcsolattartói munka folyik, amely hozzáadott értéknek jelenik meg. Ezt ki lehet és ki is szokták bővíteni koordinálással és az együttműködő szervezetek tevékenységének támogatásával CIELESZKY 2018, 116; CSABA 2018, 118-120.

⁶⁹⁹ „A közbiztonságot fenyegető magatartások túlnyomó többsége olyan tárgyi jegyekkel bír, amelyekből közvetlenül és okszerűen lehet következtetni a jogsértésre. Más esetekben viszont a jogsértés megállapításához bizonyított tényállásra van szükség, ami csak a bírói döntést megelőző eljárástól várható. Ellenben a beavatkozó rendészt sokszor nem távolíthat intézkedéseivel az eredményes bizonyításig. A veszélyelhárítás akkor is kötelező, ha a támadás elkövetője nem vétőképes. Végül adódhatnak olyan veszélyeztető helyzetek, amelyek jogsértő tartalma bizonyítási eljárás révén sem tisztázható.” FINSZTER 2018, 60.

akik az államhatáron áthaladó, kulturális jellegű tárgyak közül ki tudják szűrni, hogy mi képvisel valódi kulturális értéket és mi az, ami csak modern szuvenir.⁷⁰⁰

A műkincsrendészetet illetően érvényes az az alapelv, hogy a hazai műkincsek az országon belül, közgyűjteményben, de legalábbis hatósági nyilvántartásban maradjanak. Ennek előfeltétele a legális szereplők kölcsönös bizalmon alapuló, egymással összedolgozó, így közösnek tekinthető munkája.

A rendvédelmi szervek reagálásának hatékonysága tudományos szempontból reprezentatív tanulmánykötetekben tudna leginkább megjelenni. Ezért a kutatás számára fontos, régészeti leletekről, régészeti korú kulturális javakról szóló, de reprezentatív rendésztudományi módszertanú tanulmánykötetek hiánya negatív tényező.⁷⁰¹

Magát a témát kell egyelőre beemelni a magyar rendészeti kutatásokba, meghonosítva a külföldi terminológiát és módszertant. Ez az elkövetkezendő évek feladata. Nem reménytelen, hiszen például a drog, vagy az iskolai zaklatás témakörében ez a folyamat már lezajlott, megtörtént a téma tudományba való beemelése. Több fontos publikáció már született az utóbbi időszakban, de elsősorban a festményhamisításokkal kapcsolatban, amely kívül esik a régészeten.⁷⁰²

A legfontosabb, hogy érzékelje a hazai tudományos és a civil társadalom a problémát és akarja elősegíteni a helyzet javulását, ne maradjon ez a régészek egyéni problémája. Ehhez pedig tudományos és ismeretterjesztő cikkek, valamint médiaszereplések egyaránt szükségesek. Az elmúlt időszakban a magyar írott médiában öröndetesen megnőtt azoknak a színvonalas felvilágosító cikkeknek a száma, amelyek a közvélemény gondolkodását a helyes irányba terelik.⁷⁰³

A legális szereplőket, a hatóságokat, a szakmabelieket és a közvéleményt fel kell világosítani a problémával kapcsolatban és helyesen meg kell határozni mindegyik sajátos helyzetét és szerepét. Mivel őket a nem-jogkövető csoporthoz hasonlóan szintén azonos célok vezérelnek (esetünkben ez a kulturális javak védelme), meg kell erősíteni a motivációjukat egy erős média-támogatottsággal, valamint az ezen keresztül megvalósuló széles körű helyi, és

⁷⁰⁰ TZVETKOVA 2008, 183; HUDÁK 2018b, 146–148.

⁷⁰¹ A téma iránt komolyabban nem érdeklődő számára is hasznos, ismeretterjesztő tájékoztató anyagokat is hiányolom a magyar szervezett bűnözésre vonatkozóan, mivel csak néhány, nehezen elérhető szakcikk áll rendelkezésre; olvasmányosabb, de mégis lábjegyzeteket is tartalmazó anyag nemigen elérhető szabadon. Bár a 2019-es évre vonatkozó bolgár éves jelentésből hiányzik az illegális műkincs-kereskedelem témája, de legalább van az interneten elérhető anyag. Lásd: BOCTA 2019.

⁷⁰² BENDZSEL-EMÖD-KÁRMÁN 2019 változatos szempontrendszerű tanulmányai

⁷⁰³ A legnagyobb média visszhangot keltő cikk: NAGY 2018b, emellett még további cikkek: RÉDEI 2018; SZABÓ 2017b.

országos társadalmi és jogi támogatottsággal, hangsúlyozva, hogy az illegális műkincskereskedelem jogsértő jelenség.

Végezetül elmondható, hogy a hálózatos jelenséggel leírható illegális tevékenység ellen hatékonyan csak hálózatos módon lehet fellépni: a legális szereplők hálózatával.

3.13. Összegzés

Az illegális műkincspiac és műkincskereskedelem elleni fellépés rendészeti kontextusait bemutató 3. fejezet egy rendészetelméleti bevezetővel kezdődik. A bevezető fejezet javaslatot tesz egy új örökségvédelmi szakrendészet létrehozására, amely együttesen alkalmazza a régészettudomány, a kulturális örökségvédelem és rendészettudomány módszertanát.⁷⁰⁴ Az elméleti megalapozó rész után konkrét esetek vizsgálatával folytatta a témakör kifejtését, három ellátóláncot mutattam be táblázatok segítségével.

1. **Az első ellátási lánc** modellje a Magyarországon illegális feltárással eltulajdonított régészeti leletek útját mutatja be a műkincskereskedőkön és egyéb illegális szereplőkön keresztül a célország beli célállomásig, amely legtöbbször egy gyűjtő magángyűjteménye lesz. Az ellátási lánc bizonytalan láncszemeinek rekonstrukciójához figyelembe veszem az I. nemzetközi fejezetben részletesen bemutatott bulgáriai esettanulmány modelljeit, amelyek a magyarországi viszonyokhoz is jól alkalmazhatók.
2. **A második ellátási lánc** Magyarországgal, mint tranzitországgal számol és a forrásországtól a célországig vagy piacországig eljutó régészeti lelet útját mutatja be.
3. **A harmadik ellátási láncot** a műtárgyhamisításról, régészeti leletek hamisításáról, a hamisítás magyar büntetőjogi vonatkozásairól és a hamisítványok leleplezését szolgáló természettudományos vizsgálatokról szóló, a hamisítás témakörének szentelt fejezetben mutatom be. Ebben az esetben az ellátólánc modelljének kiinduló pontja a hamisító műhely, ahonnan kereskedelem útján kerül a hamisítvány (esetleg eredeti régészeti leletekkel együtt) a célországba, ahol útjának végpontja a hamisítványt fel nem ismerő gyűjtő, kereskedő, vagy aukciósház.

⁷⁰⁴ Ehhez a szakrendészethez hozzátartozik a Magyarországon a művészettörténet kompetenciájába tartozó számos művészeti, tárgyi emléktípus is, ezek kriminalitásának vizsgálatára azonban a disszertációban kompetenciahiány miatt (én régész vagyok) nem vállalkozhattam, ennek megírása más kutató jövőbeli feladata lesz. A két szakterület (régészet, művészettörténet) együtt alkot egy egységes egészet.

Mindhárom ellátási lánc bemutatásánál kitérek az anyagáramlás, pénzáramlás és információáramlás kérdéseire is. Ezeket az áramlási folyamatokat részben a hálózatot működtető illegális szereplők és az általuk elkövetett bűncselekmények (pl. a kulturális javakkal való visszaélés, vagyon elleni bűncselekmények, pénzmosás, csalás, okirathamisítás), részben pedig a hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők szemszögéből vizsgálom.

A következő fejezetben a rendőrség régészeti korú kulturális javak és régészeti lelőhelyek, leletek védelmében betöltött szerepét vizsgáltam a *Magyar Rendőrségről szóló, többször módosított 1994. évi XXXIV. törvényből* kiindulva. Kiemelt figyelmet kapott a régészeti ügyekben nyomozásokat folytató *Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Műkincsvédelmi Alosztálya*, amelynek működését nemcsak a vonatkozó rendészeti szakirodalom, hanem az alosztály egykori vezetőjével, Vukán Bélával készült beszélgetések nyomán mutatom be, javaslatot téve az alosztály további személyi fejlesztésére és az ott folyó bűnfelderítő tevékenység további anyagi támogatására. A kulturális javak, műtárgyak nyilvántartását a HERMON Körözési Rendszerben egy ORFK utasítás felhasználásával mutattam be. Ki kellett térnem a magyar bűnügyi statisztikai rendszer (ENyÜBS) régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos erőnyeire és hiányosságaira is.

Régészeti ügyekben elengedhetetlen a rendőrség régész szakértőkkel fenntartott többirányú együttműködése. A rendőrség bizalmi-kapcsolati hálózatában két fontos csomópont a külföldről, az országhatárokon kívülről származó (*extra Hungariam*), lefoglalt leletekkel szakértői szinten foglalkozó *Szépművészeti Múzeum* és a Magyarország területéről származó (*intra Hungariam*) lefoglalt leleteket megvizsgáló *Magyar Nemzeti Múzeum*. A fejezet végén javaslatot teszek a rendőrnemző örökségvédelmi, régészeti irányú továbbképzésének támogatására.

A rendőrségi törvény előírásait alapul véve vettem sorra a rendőrség régészeti leletekkel összefüggésbe hozható határrendészeti feladatait. Ebben az alfejezetben került előtérbe a kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bűnügyi helyzetének meghatározása kockázatelemzéssel, valamint a kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben, különös tekintettel a CIRAM kockázatelemzési modellre, valamint a fenyegetettség és a sebezhetőség mértékére.

A vámigazgatás legfontosabb feladatainak vizsgálatában a régészeti leletek, régészeti korú kulturális javak védelmében a *Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény* volt a kiindulópont. Ezen kívül számos részletkérdés képezte vizsgálataim tárgyát: kockázati hatások, trendek, előrejelzések, gerjesztő faktorok, EKÁER, IFAR és a tranzitforgalom szűrése. Az eddigi tapasztalatok alapján igyekeztem meghatározni azokat a

jellegzetes árutípusokat, tárgyípusokat, amelyekkel a NAV pénzügyőrei vámellenőrzés vagy mélységi ellenőrzés során. A rendőrök és pénzügyőrök sikeres akciói ellenére figyelmeztető jel Lukács Dalma új statisztikai elemzése: az Interpol 944 Magyarországról ellopott műtárgyat tartalmazó WOA-PSYCHE adatbázisa, amelynek feltöltéséért az adott tagállam felelős, egyetlen illegális feltárásból származó, Magyarországról kicsempészett régészeti leletet sem tartalmaz.

Ebben a fejezetben is fogalmaztam meg javaslatot a pénzügyőrök örökségvédelmi-régészeti továbbképzésének szükségességéről. Kiemelten fontosnak tartom ugyanis, hogy a javasolt továbbképzésekben részt vevő pénzügyőrök tisztítatlan, illetve restaurálatlan állapotában is lássanak tárgyakat, mert munkájuk során nagy eséllyel így fognak velük találkozni. Ehhez felsőoktatási és múzeumi együttműködés kialakítására van szükség, amelyre a cél, a magasabb hatékonyság érdekében biztosan nyitott lesz a múzeumi és az egyetemi szféra, csakúgy, mint más európai és tengerentúli országokban.

A negyedik hipotézis szerint a Nyugat-Balkánon halad át az egyik legfontosabb nemzetközi illegális kereskedelmi útvonal, amely mindent szállít, amelyre fizetőképes kereslet van. Emellett nem életszerű, hogy a Skandinávia, illetve Nyugat-Európa felé haladó útvonal Magyarországot semmilyen esetben nem érinti. A magyar államhatároknál, valamint magyar területen elfogott néhány műtárgy-együttes éppen azt jelzi, hogy a magyar utakat is használják műtárgyszállításra.

A többnyire újsághírek, részben az újsághíreket feldolgozó szakirodalom alapján ismert esetek Balkán felől érkező és Nyugat-Európa felé utazó csempészekről alátámasztják a hipotézist. A legismertebb, bár minden részletében még nem tisztázott esettanulmány a Seuso-kincs nyugatra csempészése, amelyet részletesen mutattam be a 2. fejezetben. Emellett vannak adatok egy keletre irányuló csempészútvonalról is, amelynek célországaiban ikonok mellett régészeti leleteket is szívesen megszerző tökeerős ukrán és orosz gyűjtők állnak.

Ötödik hipotézisem a külföldi gyűjtőkről és a hazai piac nemzetközi szervezett bűnözéshez kapcsolódásáról szól. A hipotézis szerint a hazai illegális műkincspiac nemcsak a tranzitforgalomban érdekelt, hanem hazai szereplői is lehetnek. Külföldi gyűjtők és beszállítók jelen voltak és vannak Magyarországon, ezért a műkincspiac legalább annyira kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz, és egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel.

A hipotézis nehezen bizonyítható, mert a bizonyítás alapját képező információk többnyire múzeumbarát(nak mondott) fémkeresősök elbeszéléseiből és külföldi aukciókat figyelő régészek megfigyeléseiből származnak, amelyek utat találnak a régészeti

szakirodalomba is. Az 1. fejezet végén bemutatott bulgáriai esettanulmány a magyarországiakhoz hasonló folyamatokat mutat be, de csak közvetetten támasztja alá a hazai helyzetre megfogalmazott hipotézis helyességét. A 2. fejezetben részletesen vizsgált illegális fémkeresősökre vonatkozó információk azonban támogatják a hipotézisnek azt az állítását, amely szerint Magyarországon jelen van az a hazai elkövetői kör, aki áruval lát(hat)ja el a hazai és külföldi illegális vásárlókat. Ezek a fémkeresősök, mint beszállítók részt vehetnek a szervezett bűnözés hazai láncolatában.

Hatodik hipotézisem az internetes eladási felületek használatáról és a kiberbűnözésről úgy szól, hogy az internetes eladási felületek (aukciós oldalak) használata a kiberbűnözés kategóriájába esik minden esetben, akár egyedi eladó, akár bűnözői kör árulja az illegálisan birtokolt régészeti korú tárgyat. A vagyoni károkozás a gyors, anonim eladással a magyar állam sérelmére történik.

A hipotézis bizonyítása érdekében közvetlenül az Örökségvédelmi törvényből indultam ki, amely Magyarországon valamennyi régészeti lelet kereskedelmi forgalomba hozását megtiltja, ezáltal összefüggésbe hozható a kulturális javakkal való visszaélés büntett tényállással, amelynek elkövetése a kibertérben történik. Közvetetten pedig a 2012-ben megfogalmazott Nemzeti Biztonsági Stratégiából, amely szorgalmazza a kibertérben ténylegesen jelentkező vagy potenciális fenyegetések és kockázatok rendszeres felmérését és prioritizálását. Az internetes értékesítés ugyanis jóval szélesebb réteget ér el, mintha egy gyűjtőnek vagy múzeumnak kínálná fel az eladó az árut.

A lopott vagy csempészett árukat az interneten a professzionálisabb bűnelkövetők gyakrabban zárt csoportokban árulják, a gyanúsnak vélt vevőket vagy árulónak tekintett múzeumbarát fémkeresősöket esetenként megfenyegetik, a csoportból kizárják. Interneten elkövetett bűncselekmények ellen bűnmegelőzési célú internetes felvilágosító programokkal, médiamegjelenésekkel, oktatófilmekkel, dokumentumfilmekkel lehet felvenni a harcot, amelyekben a rendőrök is megjelennek, helyes állampolgári magatartásra buzdítva az internetes tartalmak fogyasztóit.

A rendészeti következtetésekkel is együtt járó hetedik, utolsó hipotézisem szerint a kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon alkalmatlan az eredményes munkavégzésre a kulturális javak felderítésével kapcsolatban, a kapcsolati hálók eredményes elemzésére, az elfogásra, de különösen a bizonyításra.

A hipotézis igazolásához elsőként a Nemzeti Biztonsági Stratégia öt olyan fontos, általam kiválasztott megállapítását és prioritását mutattam be, amelyek az illegális műkincskereskedelem megakadályozása céljából is relevánsak.

Az első hazánk földrajzi kitettsége, ez okozhatja az illegális kereskedelem és a csempészútvonalak virágzását. A második a következetes, őszinte és intenzív társadalmi párbeszéd és tájékoztatás fontossága, azzal a megjegyzéssel, hogy az örökségvédelem biztonságiasítási folyamatában fontos szerepet játszik a rendészeti kommunikáció a lakosság felé a régészeti örökségvédelem és lelőhelyvédelem fontosságáról.

A harmadik prioritás a különböző szervek együttműködését irányozza elő a hatékonyság növelése érdekében. Ennek megfelelően kimondható, hogy a magyarországi régészeti örökség fenyegetettsége csak ágazati összefogással csökkenthető. Ennek az az alapja, hogy felmérjük a problémát, ehhez járul hozzá ez a doktori disszertáció.

A negyedik az EU és a NATO biztonságát veszélyeztető kihívások elleni fellépésről szól, ez magába kell, hogy foglalja az illegális műkincskereskedelem, mint súlyos szervezett bűnözés kategóriájába sorolható bűncselekmény jelenségének tanulmányozását is. Az ötödik prioritás a legszélesebb körű állami eszközrendszer igénybevétele a biztonság, jelen esetben az örökségvédelmi biztonság megőrzéséhez.

Az állam, vagy az állam egy szegmensének meggyengülése mindig maga után hozza a szervezett bűnözés megerősödését. Régészeti örökségvédelmi rendszerünk gyengeségének egyik oka az intézményrendszer széttagolódása és a régészet érdekérvényesítő képességének meggyengülése 2012 után, erről részletesen írtam a nemzeti kontextusról szóló 2. fejezetben.

A régészeti leletek illegális kereskedelme elleni küzdelem hatékonysága szempontjából kedvezőtlen, hogy a küzdelemben részt vevő legális hálózat egyik csomópontja, a műtárgyfelügyeleti hatóság régészek munkatársakat nem foglalkoztat, legfeljebb eseti külső szakértőket. Régészeti leletekkel is csak eseti problémák szintjén foglalkozik, az Interpol lopott műtárgy adatbázisában 944 magyarországi tárgy közül egyetlen lopott régészeti lelet sem található. Ezekre a problémákra válaszként javasoltam a Nemzeti Régészeti Stratégiában szereplő önálló örökségvédelmi hatósági jogkörű régészeti műtárgyfelügyeleti iroda létrehozását a 2. fejezetben.

A sikeres rendészeti intézkedések következtében bíróság elé kerülő ügyekben rendre nehézséget okoz a bűncselekmények (pl. rongálás, kulturális javakkal való visszaélés, jogtalan eltulajdonítás) bizonyítása, ennek megkönnyítése érdekében kisebb jogszabálmódosítások lehetnek szükségesek.

A legfontosabb feladatok közé tartozik a régészeti korú javakkal való visszaélést elkövető bűnelkövetői hálózat felderítése, az internetes aukciók figyelése, ehhez akár a rendőrség, akár a NAV állományán belül személyi fejlesztések szükségesek, amelyek együtt járnak a rendőrök és pénzügyőrök régészeti örökségvédelmi kiképzésével is.

Egy-egy örökségvédelem iránt elkötelezett régész folyamatosan figyeli az internetes aukciókat, amelyekről értesíti a hatóságokat. Mindez jó irányba mutató folyamat, csak nem elégséges.

A hálózatos jelenséggel leírható illegális tevékenység ellen hatékonyan csak hálózatos módon lehet fellépni: a legális szereplők hálózatával. A legális szereplőket, a hatóságokat, a szakmabelieket és a közvéleményt fel kell világosítani a problémával kapcsolatban és helyesen meg kell határozni mindegyik sajátos helyzetét és szerepét.

A helyes kérdés: meg akarja-e menteni, itthon akarja-e tartani Magyarország a hazai régészeti örökséget? Ezért hajlandó-e az állam kirakatmegoldások helyett valódi áldozatot hozni, strukturálisan fejleszteni mind a régészeti, mind a témával kapcsolatba kerülő rendészeti szereplőket? Erre a kérdésre az én válaszom csak egyféle lehet.

4 EGY KÉRDŐÍVES KUTATÁS ÉS EREDMÉNYEI

A 2021. december 27.-2022. január 6. között egy kérdőíves kutatást végeztem a Google-kérdőívszerkesztő program segítségével. A kérdőív elkészítésére a doktori értekezés kéziratának lezárása előtt került sor, ezáltal lehetőség nyílt a disszertáció eredményeinek pontosítására is. A válaszolóknak 10 napjuk volt kitölteni a kérdőívet.

Az önkitöltő típusú, anonim, felderítő jellegű kutatás részét képező kérdőív kérdései egy percepció-kutatás kérdései voltak.⁷⁰⁵ A kérdőívet kitöltők populációjának kiválasztása a nem valószínűségi mintavételi eljárás keretein belül történt, ezért az eredmények csak a kitöltők körére reprezentatívak.

Arra voltam kíváncsi, hogy a régészettel bármilyen szinten kapcsolatba kerülő kitöltőknek milyen ismereteik vannak ezekről a speciális témákról, amelyeknek nagy részéről nem tanultak a régészek az egyetemen sem. Hogyan észlelik, egyáltalán észlelik-e a problémákat vagy eddig észre sem vették, nem foglalkoztak vele? A hazai régészeti közbeszédben és a szaksajtóban azonban vannak a témakörbe vágó hírek, amelyek befolyásolhatják véleményüket. A kérdőívet úgy próbáltam kidolgozni, hogy minél árnyaltabb képet kapjak a válaszról.

A témával foglalkozó előzetes empirikus kutatás nem ismert, ezért a problémafelvetés, és a kapott eredmények véleményem szerint hiánypótlók.

A mintavétel célzott volt: olyan személyek tölthették ki, akik valamilyen módon már kapcsolatban vannak a régészettel. Az alapsokaság mégis heterogénnek tekinthető, mert nem csak egy foglalkozást űzők tartoznak ebbe a tág körbe. A célcsoport azok a természetes és jogi személyek voltak, akik ma Magyarországon kapcsolatba kerülnek a régészettel, ezen belül a régészeti leletek és tárgyak illegális kereskedelmével. A célcsoport 3 nagy alcsoportra oszlik, ezáltal a különböző vélemények és törekvések összehasonlíthatókká váltak.

Az 1. alcsoport a régészek. Az ő megkeresésük a Magyar Régész Szövetség elnökének elküldött minta-kérdőív segítségével történt, aki a megkeresésre pozitívan reagált, tanulmányozta a kérdőívet, kitöltötte, majd szétküldte a kérdőívet a tagságnak. A 2. alcsoport a közösségi régészet aktív civil szereplői voltak. Ők elsősorban a Községi Régészeti Egyesületbe tömörülnek, amely a facebookon a Múzeumbarát Fémkeresősök privát csoportban folytat igen aktív közösségi életet. A 3. alcsoportot azok a rendészek, jogászok, katonák,

⁷⁰⁵ HÉRA-LIGETI 2014.

kriminológusok, újságírók, egyetemi tanárok, stb. alkották, akik elsősorban a jog, a jelenség, vagy a média hírek szemszögéből ismerik meg a magyar régészetet.

Az alábbi csoportokban osztottam meg a kérdőívet:

1. emailben:

Magyar Régész Szövetség (MRSZ) – köremailt küldött ki a tagoknak, akik több mint 370-en vannak jelenleg; ebből 13 tag pártoló tag, vagyis nem régész.⁷⁰⁶ Az MRSZ tagja az lehet, aki legalább régészet szakon legalább BA végzettséget szerzett. Régészhallgatók nem lehetnek tagok. Jelenleg más pályán dolgozó, egykor régész végzettséget szerzett régész is lehet tag. Az MRSZ nem kamara, nem kötelező belépni végzés után. Az MRSZ –en belül több szakmai jellegű nézeteltérés is volt, amiért többen kiléptek, jórészt a megalakulás utáni első években. Mások soha be sem léptek a szervezetbe. Jelenleg Magyarországon kb. 500-600 régész MA végzettségű ember él. Néhány kivételtől eltekintve mindegyikük azon a néhány magyarországi egyetemen szerezte végzettségét, ahol lehet régészetet tanulni, vagyis a kör elég szűk. Ha nem is ismer mindenki mindenkit személyesen, de majdnem, hallomásból vagy publikációból szinte biztosan, főleg, ha azonos korszakot kutatnak (őskori régészet /ezen belül paleolitikum, neolitikum, rézkor, bronzkor, vaskor/, klasszika archaeológia, római provinciális régészet, népvándorláskor, középkor, archaeometria). Különösen igaz ez azokra, akik körülbelül egy generációhoz tartoznak.

2. facebook:

- *Múzeumbarát Fémkeresők* (K.R.E.), privát beállítású csoport, 466 tag, de a tagok kb. fele régész
- *Kriminológia Most*, privát beállítású csoport, 730 tag

3. privát továbbosztások (utólag jelezték, hogy tovább osztották a kérdőív linkjét)

A kérdőívben minden kérdésre kötelező volt válaszolni a tovább lépéshez. A kérdőívet 256-an töltötték ki, vagyis minden kérdésre 256 válasz érkezett.

Tehát N=256. Ez a minta ugyan nem reprezentatív a magyar lakosságra vonatkozóan, de akik kitöltötték, ahhoz a szűk csoporthoz viszonyítva mégis elég nagy ez a szám, a válaszadók véleménye számít, így reprezentatívnak tekinthető.

A kérdőív II. részében az állítások zöme azok a hipotézisek, vagy a hipotéziseknek egy tudatosan átalakított változata, amelyek a disszertáció készítése közben bennem megfogalmazódtak bebizonyítandó feltevésekként.

⁷⁰⁶ ANONYMUS 2020b.

A kérdőívben csak feleletválasztós (szelektív), zárt, illetve félig zárt kérdéseket tettem fel a bevezető részben, míg a második részben állításokat fogalmaztam meg. Emellett volt egy tippelős, becslést tartalmazó kérdés is.

4.1 Bevezető kérdések

Az alábbiakban bemutatom a kérdőívben szereplő kérdéseket és értékelem az azokra érkezett válaszokat.

1. kérdés

A kérdőívet kitöltő nemének megadása

„Kérem, adja meg a nemét!”

A bevezető kérdések (amelyek szociodemográfiai kérdések) közül az első egy alapkérdésre, a válaszadó társadalmi (tkp. biológiai) nemére kérdezett rá. A válaszokból kitűnik, hogy a kitöltők kb. háromnegyede, 66,4%, 170 fő férfi, míg a magukat nőként meghatározók aránya 32%, 82 fő.

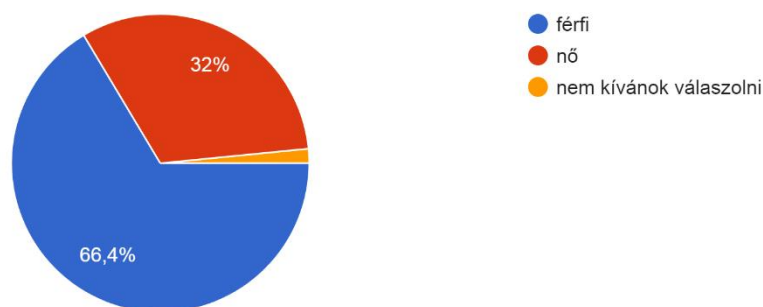
A fémkeresősök jelentős része is férfi, míg a régészek között a női-férfi arány kb. 50-50% lehet. Pontos számarányok azonban nem álltak rendelkezésemre, ilyen statisztikát még nem láttam sem a fémkeresősökről, sem a hazai régészekről.

A statisztikai arányokból úgy tűnik, hogy a nem-fémkeresős és nem-régész kitöltők is inkább férfiak voltak. Azaz, a téma iránt olyan mértékben érdeklődők között, akik rászánták az időt, hogy kitöltsék a kérdőívet, több a férfi.

Nagyon érdekes volt számomra az az 1,6% százalék, az a 4 fő, aki nem kívánta a saját nemét meghatározni. Úgy gondolom, ennek az oka az a félelem lehetett, hogy kiderül a kitöltő személye; ezt kívánták palástolni a válasszal.

1.) Kérem, adja meg a nemét!

256 válasz

2. kérdés

Az életkori korcsoport megadása

„Kérem, adja meg hozzávetőlegesen, hogy mennyi idős!”

A válaszokból látható, hogy a kérdőívet kitöltők jelentős része (19,9+26,6+45,3=91,8%) a 24-65 év közötti tartományba esik, a munkavállalás szempontjából aktív korú. A 24. évnél meghúzott határ az egyetemi MA-képzés lehetséges legkorábbi befejezésének éve (3 év BA-képzés+2 év MA-képzés=23 év) után lett meghúzva, a 65.(64,5) életév⁷⁰⁷ pedig a férfiak jelenlegi öregségi nyugdíjkorhatárának éve.

16-23 év közötti: 7 fő (2,7%)

24-35 év közötti: 51 (19,9%)

36-45 év közötti: 68 fő (26,6%)

46-66 év közötti: 116 fő (45,3%)

66 évnél idősebb: 12 fő (4,7%)

nem kívánt válaszolni: 2 fő (0,8%)

Érdekes, hogy míg az előző kérdésre (milyen nemű a kitöltő) még négyen nem kívántak válaszolni, itt már csak két fő nem vállalta fel az életkorát. Úgy gondolom, ez amiatt lehetett, mert többeknek eloszlottak a kételyei a kérdőív elején írt szövegben biztosított anonimitást illetően. A hét, 16-23 év közötti fiatal régészhallgató és/vagy fiatal fémkeresős lehetett, mivel azokon a fórumokon, ahol a kérdőívet megosztottam, más fiatal nem fért hozzá a kérdőívhez.

A témában legaktívabbnak azok a középkorú, szakmájukat gyakorló, tapasztaltabb válaszadók tűnnek, akik a kitöltők közel felét alkotják 45,3%-al. Ők azok, akik szinte napi

⁷⁰⁷ ANONYMUS 2022b

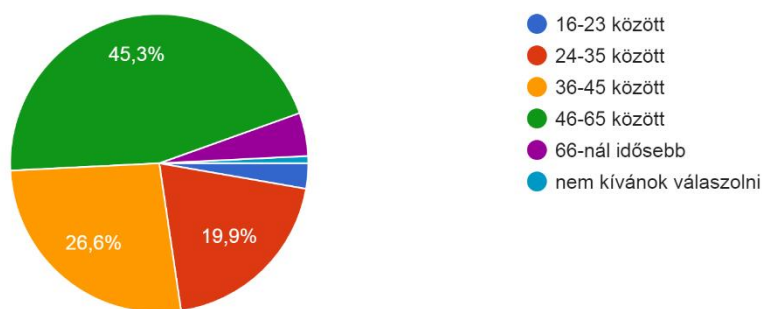
szinten szembesülhetnek munkájuk során a magyar régészet problémáival, valamint ők alkotják az ún. nem szakmabeli érdeklődők többségét. Ez az a korosztály, amely a fémkeresősök közül is legaktívabban van jelen a terepen.

Az egyetemi régészképzésben a PTE kivételével nemigen kap teret a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének témaköre (a muzeológia és a régészeti örökségvédelem órák elsősorban a régészeti ingatlan örökségvédelemre koncentrálnak), de a régész közbeszédben erősen jelen van a téma. Erre a nagyfokú érdeklődésre utal a fiatal munkavállaló korú kitöltők nagy, 19,9%-os aránya, amely jelzi a korosztálynak a téma iránti nyitottságát.

Örvendetes, hogy a nyugdíjas korosztályból is kitöltötték tizenketten a kérdőívet, amely a korosztály szellemi aktivitására, fittségére, nem pedig fásultságra utal.

2.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen, hogy mennyi idős!

256 válasz

3. kérdés

A foglalkozáscsoport megadása

„Kérem, adja meg hozzávetőlegesen a foglalkozását! Több választ is bejelölhet! (pl. olyan nyugdíjas vagyok, aki fémkeresőzik)”

A foglalkozáscsoport kérdésre érkezett válaszok azt mutatják, hogy a kitöltők 31,6%-a, 81 fő régész vagy régészetet tanul valamelyik egyetemen.

A rendvédelemben dolgozó kitöltők aránya $1,6+0,8=2,4\%$, összesen 6 fő, amely 0,0234%, vagyis elenyésző arány.

A jogász, vagy joghallgató kitöltőkkel együtt is $2,4+1,6=4\%$, összesen 10 fő az, aki kitöltötte a kérdőívet.

Számomra ez több dolgot jelez:

1. a témát olyan speciálisnak érzik a kérdőívet megkapók, hogy ki sem töltik a kérdőívet; nem érzik úgy, hogy meg tudnák válaszolni a kérdéseket, ezért el sem kezdik kitölteni

2. a téma nem érdekli ezeket a célcsoportokat annyira, hogy kitöltsék a kérdőívet, nem szánnak rá időt

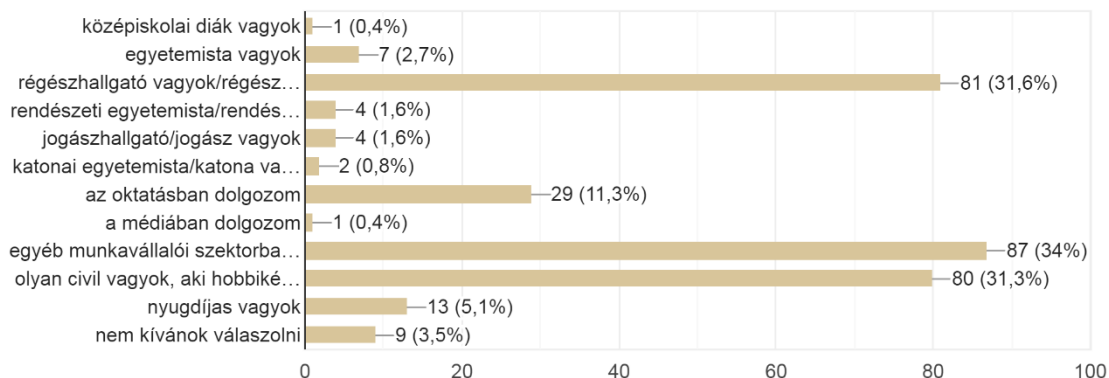
3. a téma nem jutott el olyan egyénekhez és (akár virtuális) közösségekhez ebben a célcsoportban, akik nagyobb számban kitöltötték volna a kérdőívet

A foglalkozáscsoportokat vizsgálva az egy középiskolás valószínűleg egy fiatal fémkeresős ifjú lehet. Éppen azért, mert a kiküldött egyéb célcsoportoknál nem juthatott el más középiskoláshoz a kérdőív, csak a Múzeumbarát Fémkeresősök fb-csoportban. A külön kategorizált csoportok mellett megjelenített, vagyis nem-régészhallgató, nem-rendészeti egyetemista, nem-jogászhallgató, nem-katonai egyetemista, vagyis az „egyéb” egyetemisták száma hét, akik valószínűleg fiatal fémkeresősök, vagy társadalomtudományt tanulnak (pl. szociológiát, a Kriminológia Most fb-csoport tagjaként). Az oktatásban dolgozónak vallotta magát 29 fő, amely magas szám és 11,3%-os arány, bár sajnálatos módon nem különítettem el a felsőoktatásban és a köznevelésben dolgozókat, amely még beszédesebb eredményt hozott volna. A médiában egy fő dolgozik, amely egyedi és a média érdeklődését mutatja számomra. Az egyéb munkavállalói szektorban dolgozók és a civil fémkeresősök száma csaknem megegyezik, csak hét fő a különbség, azaz szinte mindegyik fémkeresős a ki nem emelt munkavállalói szektorokban, munkakörökben dolgozik.

Kilenc fő nem kívánt válaszolni a kérdésre.

3.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen a foglalkozását! Több választ is bejelölhet! (pl. olyan nyugdíjas vagyok, aki fémkeresőzik)

256 válasz

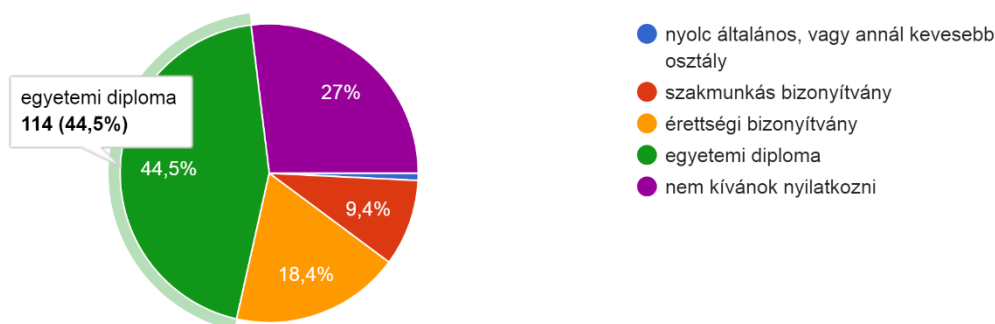
4. kérdés

Egy adott alcsoport (hobbi fémkeresősök) iskolai végzettségének vizsgálata

„Amennyiben az előző kérdésnél az alábbi opciót választotta (olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével foglalkozom), kérem, hogy adja meg a legmagasabb iskolai végzettségét!”

Mivel mind a 256 fő kitöltötte, a kitöltők egészére vetítve kaptam számadatokat és számarányokat. A kérdésben nyilatkozni nem kívánók magas száma: 69 fő (27%) is jelzi, hogy a kitöltők egy része félt, hogy kiderül a személye. Valószínűleg ezek a kitöltők nem a régészek, jogászok, rendészeti végzettségűek közül kerültek ki, hanem a fémkeresősök közül.

4.) Amennyiben az előző kérdésnél az alábbi opciót választotta (olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével foglalkozom...), adja meg a legmagasabb iskolai végzettségét!
256 válasz

5. kérdés

A lakókönyezet mint szociokulturális közeg vizsgálata

„Kérem, adja meg, milyen jellegű lakókönyezetben lakik!”

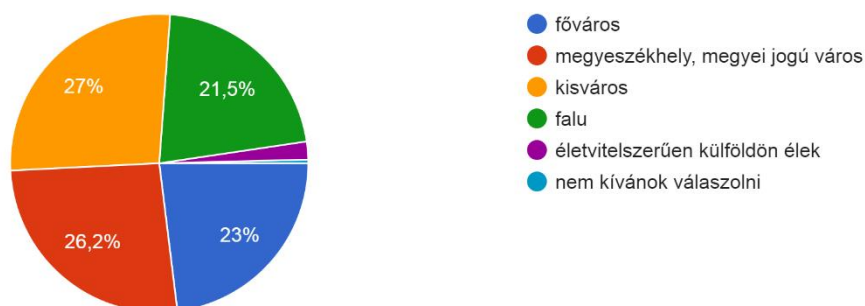
Ebben a kérdésben azt akartam megvizsgálni, hogy a fémkeresőzés, vagy egyáltalán a régészettel való foglalkozkodás egy „városi hobbi”, kirándulás a természetbe kulturális programmal egybekötve, illetve hogy a kultúrának ez a szelete, a régészeti örökségvédelem mely lakókönyezet-típusban lakók számára meghatározó jelentőségű. A válaszadók több mint fele, $26+27\%=53\%$ ($69+67=136$ fő) urbánus jellegű közegben él: megyeszékhelyen, megyei jogú városban vagy kisvárosban. Ha ehhez hozzáadjuk a főváros mélyen urbánus közegében élőket, 23% -ot (59 fő), akkor ez már $53\% (26+27)+23\%=76\%$. Első hallásra meglepő módon a válaszadók közül falun csak 55-en (21,5%) élnek. Ez meglehetősen kevés, tekintve, hogy jogállása szerint ma Magyarországon a főváros mellett 23 megyei jogú város, 322 város, 128 nagyközség és 2681 község található.⁷⁰⁸ Azaz a régészettel való foglalkozás, hobbi szinten vagy

⁷⁰⁸ ANONYMUS 2019b.

hivatást tekintve, valamint a régészet iránti bármilyen szintű érdeklődés inkább, sőt, túlnyomórészt az urbánus közeghez köthető, erre utal a 76%. Életvitelszerűen külföldön élő (magyarként) jelölte meg magát 5 fő (2%). Többségük feltehetően fémkeresős - számuk, arányuk megfelel a vártnak. Ők az a néhány fő, aki névvel-arccal felvállalja a tevékenységét, amelyet külföldön folytat, legális keretek között.

Nem kívánt válaszolni 1 fő (0,4%). Ez a válaszcsoport csökkenő tendenciát mutat; úgy gondolom, hogy a bizalmatlankodó, anonimitását féltő kezdeti négy fő csökkent le egyetlen főre az 5. kérdésig.

5.) Kérem adja meg, milyen jellegű lakókörnyezetben lakik!
256 válasz

6. kérdés

Általános becslés tétele a magyarországi régészet jelentőségét illetően

„Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy tippelje meg, hány nyilvántartott régészeti lelőhely van Magyarországon!”

A kérdés arra vonatkozott, hogy milyen jelentősnek gondolja egy nem-régész a Magyarországon nyilvántartott régészeti lelőhelyek számát, mekkora mennyiségű lelőhely az, amelynek sorsáért a régész aggódik?

A tényszerű kérdésre adott válaszok meglehetősen tarka képet mutatnak. Egy régésznek egy ilyen kérdés nem túl nehéz, hanem tudja hozzávetőlegesen fejből, akkor azonnal rákeres a megfelelő helyre, ahol naprakész adatot talál.⁷⁰⁹ A kérdésben olyan számadatokat adtam meg, amelyek egymástól távolabb esnek (26003, 45816, 61214, 80977) illetve felajánlottam egy beugratós opciót az „egyik sem” válaszopció megadásával. Emellett a szakmabeliekre gondolva megadtam a „régész vagyok” opciót, valamint a nem-szakmabelieknek megadtam a „nem tudom megítélni”, valamint a „nem kívánok válaszolni” opciót.

⁷⁰⁹ ANONYMUS é.n. d.

A helyes válasz 61214 lelőhely volt. Ez a 2021. december 27.-i naprakész adat, amely napon a kérdőíves kérdezést elindítottam.

A válaszadók közül 83 fő (32,4%) nyilatkozta azt, hogy régész. Az ő válaszuk itt nem releváns, mert nem az ő válaszukra voltam kíváncsi. Viszont mivel ez egy direkt kérdés volt, megtudtam, hogy 83 régész töltötte ki a kérdőívet, amely nem egyezik meg teljesen a 3. kérdésnél a régészhallgató vagyok / régész vagyok foglalkozáscsoportot megjelölő 83 válasszal, ami elég érdekes. Lehet tévesztés eredménye is, de lehet két fő tudatos félrevezetése is, akik nem a valóságnak megfelelően válaszoltak a kérdésekre, hanem terelni próbáltak.

A nem-régészek közül 52 fő (20,3%) találta el a helyes adatot. Több volt a fölé-becslés, mint az alá-becslés: egészen kis lelőhelyszámot, 26003-ot becsült 14 fő (5,5%) és kissé alá becsült 26 fő (10,2%), amely együttesen $14+26=40$ fő. Fölé becsült 44 fő (17,2%). ha egymás mellé állítjuk a becsléseket, akkor elég kiegyenlített az eredmény: 40 fő alá becsült, 52 fő helyesen találta el, 44 fő pedig fölé becsült.

Aki nem tett számszerű tippet, abból öten (2%) úgy gondolhatták, hogy ugratni akarom őket és nem adom meg a helyes eredményt.

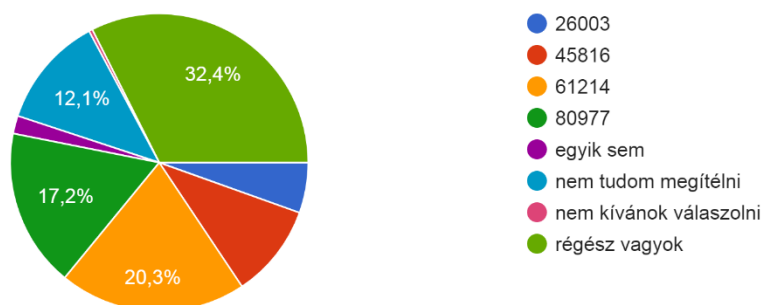
Akik nem tudták megítélni a lelőhelyek számát, azok 31-en voltak (12,1%).

Ennél a kérdésnél nem volt olyan, aki nem kívánt volna válaszolni, vagyis a kérdésnél csak kitérő válasz született, elutasító nem. Ez számomra azt jelenti, hogy a korábbi elutasítás ennél a kérdésnél meglepődésbe és tanácstalanságba csaphatott át, vagy valamilyen választ tippelt a korábban komolyabban együttműködni nem akaró néhány kitöltő.

Akik nem tudtak tippelni, azok száma elég nagy, ugyanúgy, ahogyan az alá- és fölé becslőké is, amely arra utal, hogy a társadalom, a nyilvánosság hozzávetőlegesen sincs tisztában a magyarországi régészeti örökség számszerű adataival, még azok egy része sem, akik hobbi szinten kutatják azt, mint civil fémkeresős.

6.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy tippelje meg, hány nyilvántartott régészeti lelőhely van Magyarországon!

256 válasz

7. kérdés

Az állampolgári felelősségérzet és az állampolgári tudatosság mérése

„Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy jelölje meg, kinek a feladata, „dolga” a régészeti lelőhelyek védelme Magyarországon? Több választ is bejelölhet!”

Ebben a kérdésben arra voltam kíváncsi, hogyan ítélik meg a válaszadók az állampolgári felelősség fogalmát, illetve mennyire tartják a szűk szakma feladatának a magyar régészeti emlékek és tárgyak védelmét. Érdekes kérdés az is, hogy a terepen, cégek vagy múzeumi alkalmazásban dolgozó régészek magukhoz képest a kormányhivatalokban dolgozó régész munkatársak feladatának jobban érzik-e a régészeti lelőhelyek védelmét, mint a saját magukénak? A válaszoknál mindenkinek volt valamilyen véleménye, nem volt olyan, aki nem kívánt válaszolni és csak 3 fő nyilatkozott úgy, hogy nem tudja megítélni. A régészeknek nem volt kötelező választ megjelölni a „régész vagyok” opción kívül, de volt rá lehetőségük, mint ahogy a többi válaszadó is megjelölhetett több választ. A „régész vagyok” válaszokon kívül a többi lehetőségre összesen $56+52+68+44+46+100+45+1+3=415$ db kiválasztás érkezett, vagyis $256-82$ (a régészek száma)=174 fő adott 415 féle választ.

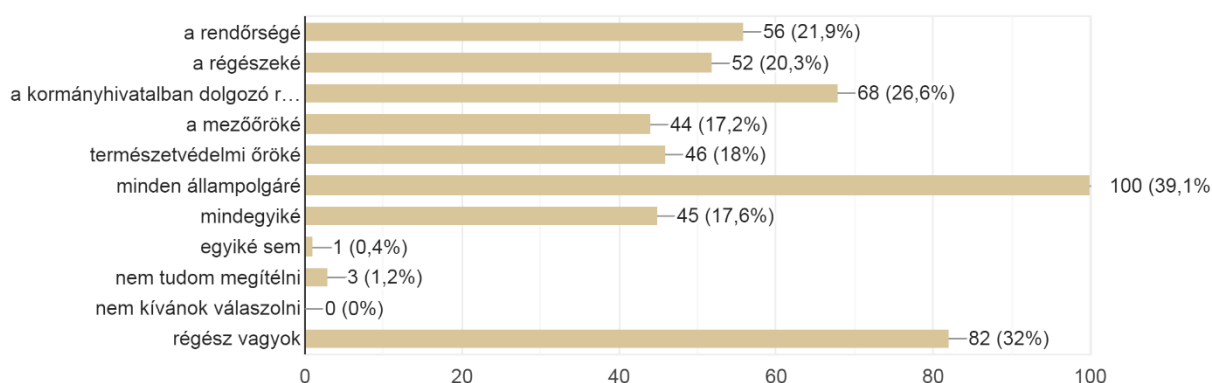
Sajnos nem adtam meg úgy a kérdést, hogy a régész kitöltő ne válasszon az opciók közül, csak az utolsó opciót jelölje meg („régész vagyok”), ezért a sokaságban, a 415 db válaszban az ő válaszaik is benne vannak. Így a 174 fő csak egy ideális, elméleti szám, valójában jóval kisebb lehet.

Kiugróan sokan válaszoltak úgy a válaszadók közül, hogy a régészeti lelőhelyek védelme minden állampolgár feladata, kötelessége, amely általános értelemben megfelel az Alaptörvény szellemiségének.⁷¹⁰

Érdekes, hogy a rendőröket is többen jelölték meg, mint a régészeket, de kevesebben, mint a kormányhivatalban dolgozó régészeket. Ez arra a tanult ismeretre utal, hogy a nem legális régészettel kapcsolatos tevékenységek nem a terepi régészre, hanem a kormányhivatalban dolgozó régész munkatársak feladata, akiknek ez jogszabályban előírt kötelességük. A rendőrséget alig valamivel többen jelölték csak meg, mint a régészeket és számottevően kevesebben, mint a kormányhivatali régész munkatársakat. Ez véleményem szerint kismértékű bizalmatlanságot jelez a rendőrség felé.

7.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy jelölje meg, kinek a feladata, "dolga" a régészeti lelőhelyek védelme Magyarországon? Több választ is bejelölhet!

256 válasz

4.2. A régészeti piac helyzete, különös tekintettel Magyarországra

A kérdőívnek ebben a szakaszában összesen 14 db állítást tettem. Ezek olyan állítások, amelyek a doktori disszertációhoz kapcsolódó kutatásomban az évek során esetleges vagy tényleges hipotézisként megfogalmazódtak bennem, valamint olyan toposzok, amelyek a régészeti közbeszédben hosszú ideje meggyökeresedtek. A kérdőívben állításként megjelenő

⁷¹⁰ Amely így szerepel az Alaptörvény Nemzeti Hitvallásában: „Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”

Továbbá így szerepel az Alapvetés P) cikkében: „(1) A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”

egyes hipotéziseket, némelyiket összevonva egymással, a disszertáció is kidolgoztam, megerősítettem vagy elvetettem.

A II. szakasz 13+1 (14) állításánál arra voltam kíváncsi, hogy az adott hipotézist, vagy toposszá vált elképzelést a válaszadók mennyire tartják meglepőnek vagy elfogadhatónak, újdonságnak vagy megszokottnak, reálisnak vagy irreálisnak.

1. állítás

„A műkincspiac egyfajta hálózatos jelenségnek tekinthető, ahol egyfajta logisztikai láncolat mutatható ki a tárgy eltulajdonítója és a végfelhasználó gyűjtő között.”

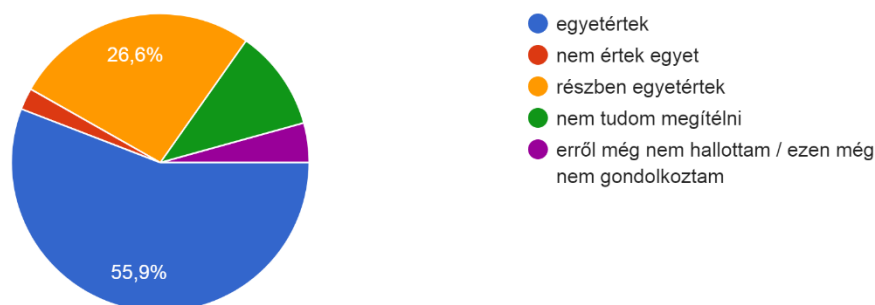
A teljes mértékben igaz állítás a disszertáció egyik olyan hipotézise, amely igazolást nyert és új tudományos eredménynek tekinthető.

Azt feltételeztem, hogy ennek az állításnak az igazságtartalma lesz a leginkább nyilvánvaló, egyértelmű mindenki számára, aki valaha is kapcsolatba került, akár csak sajtóhír formájában is a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelmével.

Ehhez képest a válaszadók csak több mint fele, 143 fő (55,9%) értett teljes mértékben egyet az állítással. Nem értett egyet az állítással 6 fő (2,3%), amely elég sok, tekintve az állítás tagadásának nonszensz voltát. Részben értett egyet az állítással 68 fő (26,6%), amely valamiféle egyéni különvéleményekre, saját tapasztalatokból kialakult magánvéleményekre utal. Ez is meglehetősen nagy arány. Nem tudja megítélni a kérdést 28 fő (10,9%), amely egy becsléses hozzáállást jelent, tekintve azt, hogy ez a téma tudományos mélységeiben eddig nem lett kifejtve magyarul, idegen nyelven pedig valószínűleg kevesen mélyedtek el a magyar olvasók közül. 11 fő (4,3%) választotta azt, hogy újdonság neki ez a felvetés („erről még nem hallottam, ezen még nem gondolkoztam”), amely meglehetősen kevés ahhoz képest, hogy a téma mennyire nincs benne a köztudatban.

1. A műkincspiac egyfajta hálózatos jelenségnek tekinthető, ahol egyfajta logisztikai láncolat mutatható ki a tárgy eltulajdonítója és a végfelhasználó gyűjtő között.

256 válasz

2. állítás

„A valódi fizetőképes kereslet hiánya miatt a hazai régészeti műkincspiac erőteljesen kötődik a külföldhöz.”

Ennél a kérdésnél szintén egy valószínűleg teljes mértékben igaz állítást tettem. A hipotézist azonban az adat- és információhiány miatt nem sikerült a disszertációban tudományosan igazolni, továbbra is sejtés maradt, amelyet az esettanulmányok ugyan sejtetnek, de az ismert esetszám annyira alacsony, hogy nagyobb horderejű kijelentést nem lehetett tenni.

A válaszadók két markáns csoportra oszlottak ennél a kérdésnél.

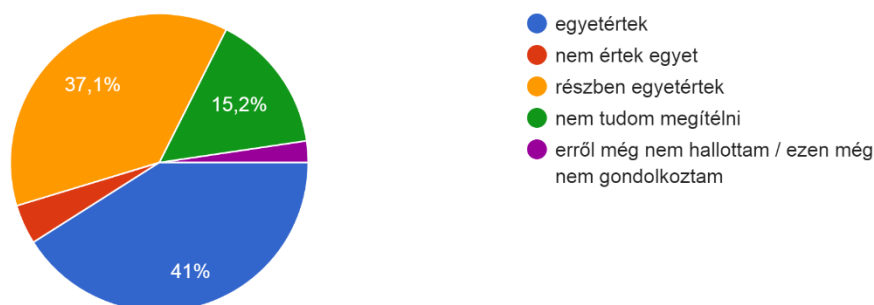
105 fő (41%) teljesen egyetértett az állítással, míg 95 fő (37,1%) csak részben, fenntartásokkal értett egyet vele.

Teljesen elutasította az állítást és ezzel a helyi gyűjtést tartotta meghatározónak, egy régészeti érdeklődésű, tökeerős hazai gyűjtői kört feltételezve 11 fő (4,3%).

Sokaknak van erről a kérdésről véleménye és csak 39 fő (15,2%) volt, aki azt válaszolta, hogy nem tudja megítélni. Meglepő volt számomra, hogy csak 6 fő (2,3%) volt olyan, akinek teljesen újdonság volt ez a kérdésfelvetés.

2. A valódi fizetőképes kereslet hiánya miatt a hazai régészeti műkincspiac erőteljesen kötődik a külföldhöz.

256 válasz

3. állítás

„A kapcsolódás a nemzetközi műkincspiachoz közvetlen; megvannak a bejáratott útvonalak és kapcsolódási pontok. A magyar áru eljut a legnagyobb presztízsű árverésekre és gyűjteményekbe.”

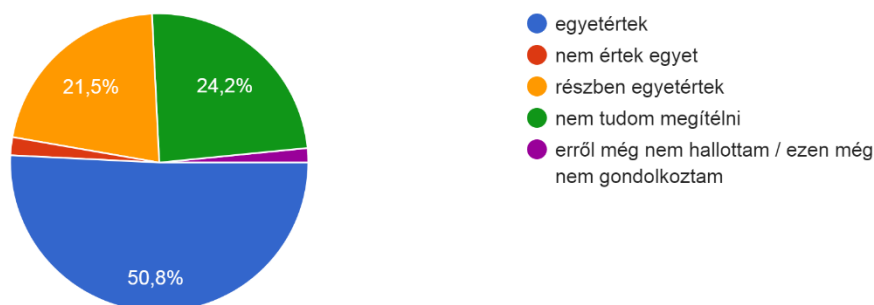
A 3. állítás az előzőhöz hasonlóan szintén egy olyan hipotézis, amely igaz lehet, de nagyon kevés az esettanulmány, amelyet fel lehet használni. Közvetetten azonban vizsgálható, így nagy valószínűséggel igaznak, vagy részben igaznak tekinthető.

A válaszadók több mint fele, 130 fő (50,8%) teljes mértékben elfogadta ezt az állítást, a részben egyetértőkkel pedig ez a számarány már $50,8+21,5=73,3\%$, számszerűsítve ez $130+55=185$ fő. Vélekedésemet, vagyis hogy ez az állítás igaz, vagy részben igaz, a válaszadók háromnegyedének véleményét is fedi.

Akik nem tudták ennek az állításnak helyes voltát megítélni, azok 62-en voltak (24,2%), amely reális egy ennyire információhiányos témakörnél.

Aki még sosem hallott erről, összesen 4 fő volt (1,6%), amely a Seuso-kincsek hányattatásainak sajtóhíreit figyelve még így is magas szám.

3. A kapcsolódás a nemzetközi műkincspiachoz közvetlen, megvannak a bejáratott útvonalak és kapcsolódási pontok. A magyar áru eljut a legnagyobb presztizsű árverésekbe és gyűjteményekbe.
256 válasz

4. állítás

„A hazai gyűjtők biztosan kevésbé kapcsolódnak a szervezett bűnözéshez, mint pl. a Balkánon. Sőt, nincs is kapcsolata a régészeti gyűjtésnek a szervezett bűnözéssel Magyarországon.”

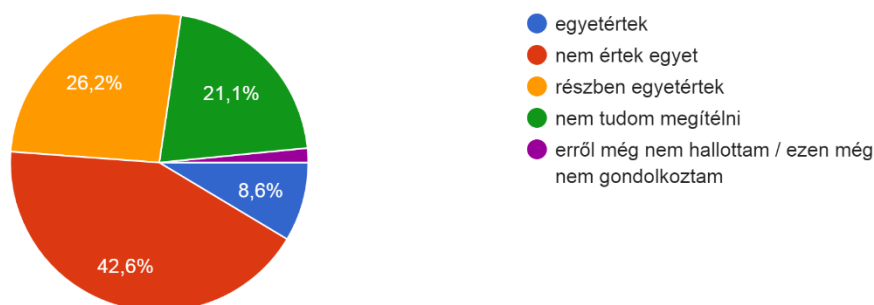
A 4. állításban van egy kis gondolati csavar. Az első felét egy olyan szakember nyilatkozta magáninterjújában, aki azon kevesek egyike, akik napi szinten kerülnek konkrét ügyekkel kapcsolatba. Az állítás második mondata a szervezett bűnözés szakirodalmának ismeretében anakronizmus, az illegális műkincskereskedelem elméleti mechanizmusát ismerve pedig ilyen feltételezni naivitás lenne. Az állítás ismertetésével arra voltam kíváncsi, hogy a témakörrel napi szinten kapcsolatba nem lévők hogyan vélekednek arról, milyen erős szálai lehetnek Magyarországon a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelmének a komolyabb, szervezett bűnözői körökkel.

A válaszadók közel fele, 109 fő (42,6%) nem is hiszi el, hogy nincs kapcsolat a szervezett bűnözéssel. Ide sorolhatók véleményem szerint a részben egyetértők (67 fő, 26,2%) és azok is, akik nem tudják megítélni a kérdést (54 fő, 21,1%), mivel minimálisnak tekinthető az információáramlás - érthető okokból - a nyilvánosság felé (pl. a Seuso-kincs esetében csak az 1980 körüli szálakat ismerjük, de arról is csak keveset tudunk). Így összeadódik a $42,6+26,2+21,1\%=109+67+54=230$ fő, amely kb. ugyanazt gondolja, de nincs elég ismerete róla, csak feltételezései és esetleg abból származó véleménye van.

22 fő, 8,6% gyakorlatilag egyetértett azzal, hogy a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelme egy bagatell probléma, amelynek nincs a komolyabb bűnözéssel kapcsolata. Összesen 4 fő (1,6%) volt az, aki ezeken a szálakon nem gondolkozott még el komolyabban.

4. A hazai gyűjtők biztosan kevésbé kapcsolódnak a szervezett bűnözéshez, mint pl. a Balkánon. Sőt, nincs is kapcsolata a régészeti gyűjtésnek a szervezett bűnözéssel Magyarországon.

256 válasz

5. állítás

„A műkincspiac útvonalai legalább részben megegyeznek a szervezett bűnözés tudományos elméletének megfelelően az illegális drogútvonallal Magyarországon is.”

Az állítás megfogalmazásakor az volt a feltevésem, hogy a válaszadóknak kb. a fele nem fogja tudni megítélni, hogy melyik a helyes válasz és magas lesz majd azok száma, akiknek ez az állítás már feltevésében is annyira új, hogy még sosem gondolkoztak el rajta korábban.

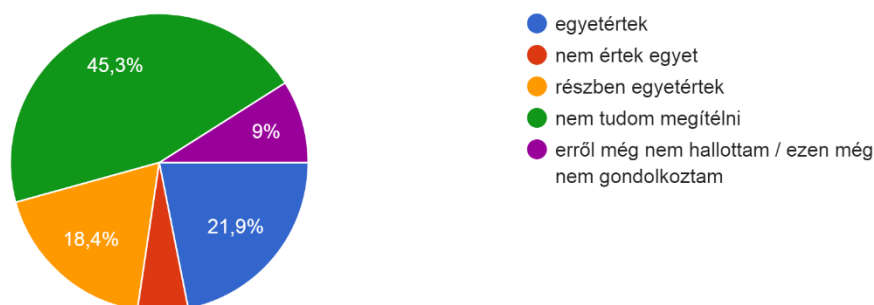
A beválási arány elég jó volt, a válaszadók közel fele, 116 fő (45,3%) válaszolt valóban úgy, hogy nem tudja megítélni, akik mellé becsatlakozik 23 fő (9%), aki szintén nem tudott véleményt formálni a kérdésről. Ez együtt már több mint a válaszadók fele ($45,3+9=54,3\%$, azaz $116+23$, összesen 139 fő), amely megfelelt a várakozásoknak. Ezt a két témát magyar nyelvű cikkben, magyar kontextusban ismereteim szerint még nem kapcsolta össze korábban senki, amely így egy meglepő hatású állítást eredményezett a kérdőívet kitöltők számára.

A véleményt formáló 117 fő (45,7%) közül az állítással részben (47 fő, 18,4%) vagy teljes mértékben (56 fő, 21,5%) egyetértők száma magas volt. Köszönhető ez annak is, hogy az állításban szinte „sugalmazott” volt a helyes megoldás (az állítás szövegében: „tudományos elméletének megfelelően”).

Az egyet nem értők 14-en voltak (5,5%). Azok tartozhattak e csoportba, akik elbagatellizálják a problémát, nem tekintve a droghoz hasonlóan fajsúlyos bűnügyi kategóriának a témát, vagy éppen van valamilyen más információjuk, vagy mindettől függetlenül egyszerűen csak így ítélték meg az állítást.

5. A műkincspiac útvonalai legalább részben megegyeznek a szervezett bűnözés tudományos elméletének megfelelően az illegális drogútvonallal Magyarországon is.

256 válasz

6. állítás

„A magyar rendészeti eszközrendszer (az egymással együttműködő hatóságok és a jogi szabályozás) gyenge a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében vívott harcban.”

Ez az állítás egyfajta toposz, közös „kesergési alap” a magyar régészek között. Az a magyar régészek gyakorlatilag konstans percepciója minimum az elmúlt tíz évben, hogy a magyar régészet szinte eszköztelen a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében folytatott harcban, hogy a sikerek csak tüneti kezelések, kirakatsikerek, amelyek az alapproblémákat nem oldják meg, hogy hiába a gyakori jogi beavatkozás, mindez túl kevés. Váramozásom az volt, hogy a válaszadók egy meghatározó része igennel, vagy részben igennel fog válaszolni és kevesen lesznek olyanok, akik a jelenlegi rendszert minden tekintetben elfogadhatónak, hatékonynak találják.

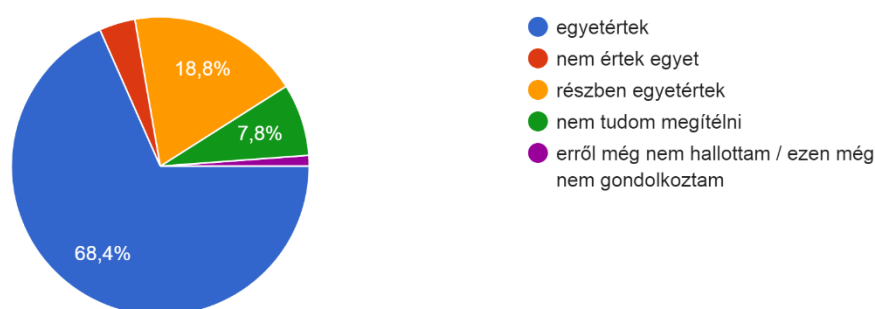
A válaszok a váramozásnak megfelelőek voltak, sőt, annál is megerősítőbbek. 175 fő (68,4%) teljesen egyetértett vele és további 48 fő (18,8%). Együttesen tehát a válaszadók 87,6%-a (175+48=223 fő) gondolja úgy, hogy részben, vagy gyökeresen változtatásokra van szükség. Tíz fő (3,3%) véli úgy, hogy a jelenlegi rendszer megfelelő és hatékony.

Emellett 20 fő (7,8%) döntött úgy, hogy nem tudja megítélni és 3 fő (1,2%) az, aki nem gondolkozott el komolyabban ezen a kérdésen.

A bevezető 6. kérdésében 86 fő válaszolta azt, hogy ő régész (másutt viszont 82, illetve 81, amely elég nehezen értelmezhető). A bevezető 3. kérdésében 80-an jelölték meg azt, hogy ők olyan civilek, akiknek a fémkeresőzés a hobbi. Ha összevetjük ezt a két adatot a 223 fővel, akik régésznek vagy fémkeresősnek vallották magukat a bevezetőben (80+86=11 fő), akkor látható, hogy még a két csoportnál is nagyobb hányad véli úgy, hogy kisebb, vagy átfogó

változtatásokra van szükség. Még az igennel válaszoló egyetértők (vagyis a teljes változást akarók, 175 fő) is többen vannak a két csoportnál. Számomra a legérdekesebb annak a tíz főnek a véleménye, akik nem érzik gyengének a régészeti ágazat rendészeti érdekérvényesítő képességét és lehetőségeit.⁷¹¹ Akik nem tudják megítélni, vagy el sem gondolkoztak még ezen a kérdésen, azok 20 fő (7,8), illetve 3 fő (1,2%) voltak. Ez összesen 23 fő kb. 10% az összes válaszolóhoz képest, amely átlagosnak tekinthető.

6. A mai magyar rendészeti eszközrendszer (az egymással együttműködő különböző hatóságok és a jogi szabályozás) gyenge a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében vívott harcban.
256 válasz

7. állítás

„A környező országokhoz képest a magyar régészeti lelőhelyek bolygatottabbak, nagyobb mértékben kirablottak.”

Az állítás beugratós, ilyen statisztikát elemző cikk ugyanis a nyilvántartott lelőhelyek összességére vetítve nem készült sem nálunk, és tudtommal a környező országokban sem.

A magyar viszonyokat tekintve azonban mégis van adatunk, sőt, naprakész adatunk is: az IVO-ban.⁷¹² Az IVO-ban a mai napon, a 2022. január 8.-i állapot szerint a 62111 nyilvántartott régészeti lelőhelyből 36348 a bolygatott lelőhelyek száma, ami igen rossz, 58,5 %-os bolygatottsági arányt jelent.

Állításom megtételével arra voltam elsősorban kíváncsi, hogy a legendás magyar depressziós hajlam, a helyzet negatív túlértékelése mennyire jelenik meg ebben a témakörben. A válaszadók közül 111 fő (43,4%) véleményem szerint nagyon becsületesen úgy vélte, hogy ő ezt nem tudja megítélni. Csak 31 fő (12,1%) gondolta úgy, hogy nálunk ez is rosszabb, mint

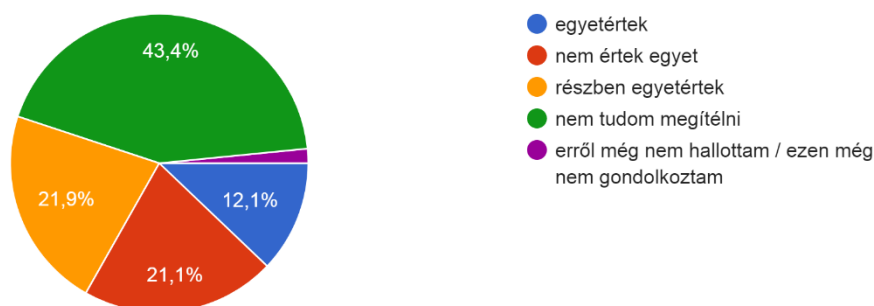
⁷¹¹ Hogy milyen szintű problémák és forráshiány van a magyar örökségvédelemben, arra csak egyetlen példát szeretnék említeni. A HEREIN rendszerben, az Európa Tanács hivatalos örökségvédelmi adatbázisában Magyarország anyagában a Forster Központ neve szerepel, amely 2016. dec. 31.-én megszűnt, valamint a KÖH email címe van megadva, amely 2012. szept. végén szűnt meg: ANONYMUS 2014a.

⁷¹² Az IVO felülete a Miniszterelnökség engedélyével, jelszavas belépés után tekinthető meg. <https://ivo.lechnerkozpont.hu/>

másutt és további 96 fő (21,9%) értett az állítással részben egyet, ami véleményem szerint ennek a magyar depressziós hajlamnak a jele. Az állítással egyet nem értők (54 fő, 21,1%) nem tudom, pontosan mire alapozzák véleményüket, mert bár kósza hírek évek óta terjengenek régész és fémkeresős körökben is a környező országok lelőhelyeinek állapotáról, hivatalos statisztikákat nem ismerünk. Négy fő (1,6%) azt jelölte meg, hogy erről a kérdésről még nem gondolkodott el komolyabban, amely átlagos aránynak tekinthető.

7. A környező országokhoz képest a magyar régészeti lelőhelyek bolygatottabbak, nagyobb mértékben kirablottak.

256 válasz

8. állítás

„A műkincspiaci áraknak az ezredforduló óta tartó felívelését a koronavírus járvány okozta gazdasági recesszió (visszaesés) csak tovább fogja növelni.”

Ezt az állítást két ok miatt illesztettem be a kérdőívbe. Az egyik, hogy a koronavírus járvány hatásairól a műkereskedelemre már több éve megjelentek az első elemző cikkek, amelyek azonban magyarul még kevesek számára olvashatóak, mivel a régészeti közösség ezeket a sajtóorgánumokat nemigen olvassa, nem is nagyon fordítanak belőle a régészeti közönség internetes felületeire és egyéb sajtóorgánumaiba kerülő cikkeket.⁷¹³ Ezek a cikkek egyöntetűen azt írják, hogy a járvány egyfajta gerjesztő hatással volt a műkincses piacra, nőtt a gyűjtői vásárlások és a befektetések száma is. Vagyis az állítás megtételével közvetetten arra a két dologra kérdeztem rá, hogy

1. vannak-e a magyar régészet iránt érdeklődőknek a piaci mozgásokról ismeretei és
2. azok reálisak-e?

⁷¹³ Pl. a vezető internetes műkereskedelmi folyóirat, a régészeti cikkeket is rendszeresen tartalmazó www.theartnewspaper.com cikkeit, elsősorban festmények és 19-20. századi iparművészeti tárgyak témáiban rendszeresen elemzi a www.mutargy.com, valamint ír róla a *Műértő* című folyóirat is. Az online *Art Newspaper*-en már 2020 vége felé megjelentek az első komolyabb tematikus covid-cikkek, amelyek a járványnak a műtárgyas piacra gyakorolt hatását vizsgálták.

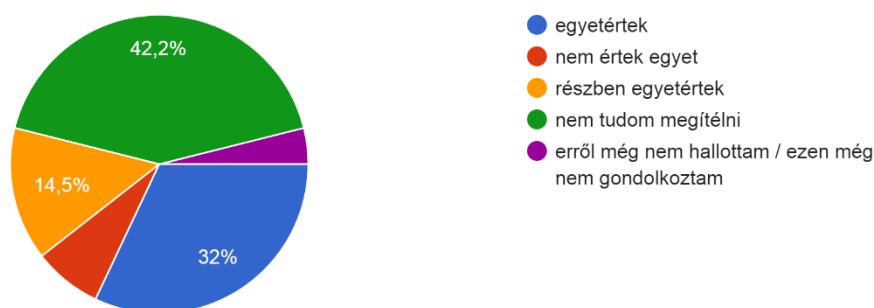
A válaszadók 42,2 %-a, 108 fő becsületesen azt írta, hogy nem tudja megítélni a helyes választ. 82 fő (32%) valószínűleg logikai úton, de helyesen kikövetkeztette a recesszió gerjesztő hatását, 37 fő (14,5%) ezzel részben egyetért, amely valószínűleg szintén logikai úton a fizetőképes kereslet szűkülésére utal, amely hasonlóképpen helyes logikai következtetés.

Az egyet nem értők köre 19 fős volt (7,4%), aki valószínűleg kevésbé érti a piac gazdasági logikáját.

10 fő (3,9%) nem tudott hozzászólni a témához.

8. A műkincspiaci áraknak az ezredforduló óta tartó felívelését a koronavírus járvány okozta gazdasági recesszió (visszaesés) csak tovább fogja növelni.

256 válasz

9. állítás

„A régészeti korú tárgyakat kínáló aukciós oldalak az internetes bűnözést segítik elő, mert a hatóságoknak nincs elég kapacitása ezeket szorosan követni.”

Az állítás megtételével arra voltam kíváncsi, hogy a régészeti, a rendészeti és a fémkeresős közbeszédben egyaránt jelen lévő közvélekedés arról, hogy az aukciós oldalak problémásak, mennyire hangsúlyosan jelenik meg véleményként egy kérdőíves kutatásban.

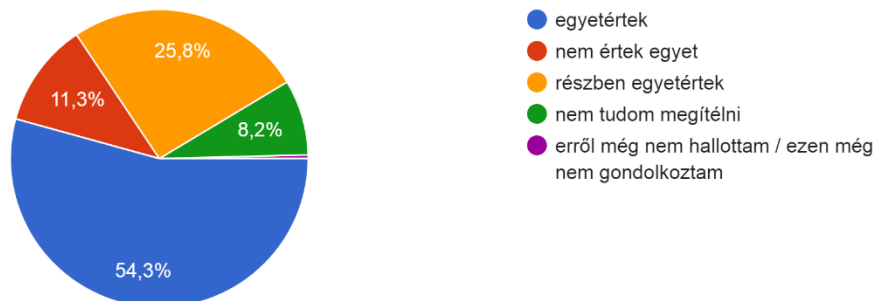
A válaszadók egy markáns csoportja, 139 fő (54,3%) teljesen egyetért ezzel a megállapítással és további 66 fő (25,8%) részben egyetért vele. Együtt ez egy $54,3+25,8=80,1\%$, 205 fő. Ez jóval nagyobb, mint a régészek és a fémkeresősök együttes száma (168 fő) és azt mutatja, hogy a nagyobb nyilvánosság is tisztában van ennek a jelenségnek a veszélyeivel.

29 fő (11,3%) nem lát nagyobb problémát ebben a jelenségben – indokaikra, véleményükre kíváncsi lennék.

Egyetlen fő (0,4%) válaszolta azt, hogy erről a problémáról még nem hallott és 21 fő (8,2%), hogy nem tudja megítélni a jelenség veszélyességét, amely legalább részben az információhiányból fakadhat.

9. A régészeti korú tárgyakat kínáló aukciós oldalak az internetes bűnözést segítik elő, mert a hatóságoknak nincs elég kapacitása ezeket szorosan követni.

256 válasz

10. állítás

„A fémkereső műszerek legális piaca, a jelenlegi törvényi szabályozás a bűnözést, vagyis a magáncélra történő kincskeresést nem gátolja.”

A disszertációban nincs kibontva ez a téma, mivel ennek kifejtése az elméleti alapok lefektetése után egy következő kutatási feladat (lehet) és a disszertáció egyelőre csak az elméleti alapok lefejtésére tehet kísérletet.

A válaszadók több mint fele, 135 fő (52,7%) teljesen egyetértett, és újabb 71 fő (27,7%) részben egyetértett az állítással, amely arra utal, hogy $52,7+27,7=80,4\%$ véli úgy, hogy a jelenlegi szabályozás kisebb-nagyobb mértékben elhibázott. Ez az arány majdnem pontosan fedi (80,4%; 80,1%) az előző kérdésre adott egyetértő és majdnem teljesen egyetértő válaszokat.

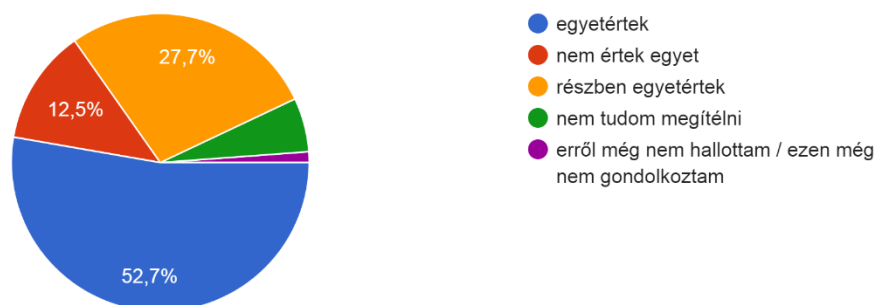
Ezt annak fényében nehéz tudomásul venni, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás meglehetősen szigorú a fémkeresősökkel szemben, mivel a törvényalkotó 2018-ban úgy ítélte meg a helyzetet, hogy drasztikus szigorításra van szükség. Úgy tűnik, hogy az azóta eltelt évek és a társadalmi elégedettség nem igazolta ezt a szándékot kellőképpen.

32 fő (12,%) valószínűleg úgy érzi, hogy ez a szigorítás segített tett a törvényt nem tisztelő fémkeresősök ellen folytatott küzdelemben, amelynek van igazságalapja, még akkor is, ha nehéz a helyzet.

15 fő (5,9%) nem tudta megítélni az állítás helyességét, míg 3 fő (1,2%) ezen a kérdésen még nem gondolkozott el komolyabban, vagyis 15+3:18 fő nem tudott véleményt formálni a kérdésben. Valószínűleg azért, mert nem látnak rá a napi, illetve a rendszer szintű hazai régészeti problémákra.

10.) A fémkereső műszerek legális piaca, a jelenlegi törvényi szabályozás a bűnözést, vagyis a magáncélra történő kincskeresést nem gátolja.

256 válasz

11. állítás (kérés/feladat)

„Kérem, hozzávetőlegesen becsülje meg, hogy a magyarországi civil (vagyis nem régész) fémkeresősök hány százaléka megbízható, erkölcsileg teljesen feddhetetlen, aki semmilyen körülmények között nem tenne el magának régészeti leletet, ha ilyet találna!”

Ez a kérdés, kérdés egy becsléskészítésre vonatkozó feladat. A régészek, a rendészek, a hazai régészettel foglalkozó jogászok és rendőrök között egymásnak nagyon ellentmondó véleményeket hallani arról, hogy hány százaléka lehet a hazai civil fémkeresősöknek becsületes vagy inkorrekt. Az interjúk, illetve kötetlen beszélgetések során szerzett tapasztalataim alapján úgy látom, hogy legnegatívabban a rendőrök látják ezt a kérdést, utánuk következnek a fémkeresősök, majd a régészek és végül a legoptimistábbak a jogászok.

A beérkezett 256 válasz közül ennek a legtarkább a diagramképe.

Teljesen elutasító volt 3 fő (1,2%), aki úgy véli, egyik sem becsületes.

Ennél csak egy árnyalattal pozitívabb az a kör, aki azt mondja, hogy 1%-uk minden körülmények között becsületes: erre 24 fő (9,4%) tippelt.

Aki szerint 5% ilyen becsületes, az 34 fő (13,3%).

Egy viszonylag nagyobb csoport, 43 fő (16,8%) véli úgy, hogy 10% a becsületesek aránya. 20%-ot tart becsületesnek 23 fő (9%), 30%-ot 30 fő (11,7%).

A civil keresősök felét tartja becsületesnek 46 fő (18%).

90%-ukat becsületesnek tartja összesen 14 fő (5,5%).

38 fő (14,4%) nem tudta megítélni.

1 fő (0,4%) volt az, aki nem gondolkozott még el ezen a kérdésen a magyar régészettel összefüggésben.

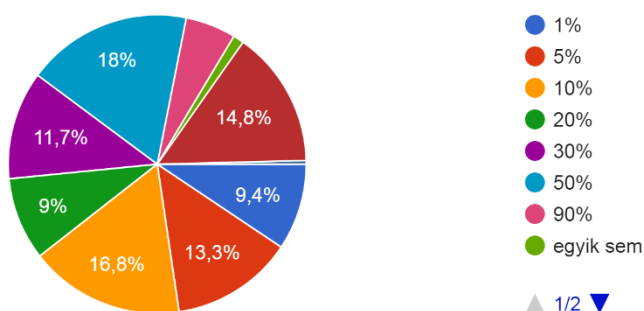
A teljes elutasítás riasztó. Mint ahogy az is, hogy 1 és 30% közötti elutasítottsági arányra tippelt a válaszadók közül $3+24+34+43+23+30=157$ fő, a válaszadóknak jóval több, mint fele

(1,2+9,4+13,3+16,8+9+11,7=61,4%). Ez azt jelenti, hogy a közvélekedésben erősen jelen van ez a negatív vélekedés. Gyakorlatilag minden 2-3 olyan ember, aki a régészettel kapcsolatba kerül, azt gondolja, hogy a fémkeresősök fele sem becsületes, nem megbízható, csak kb. negyedük.

Ezt komoly bizalmi válságnak érzem. Különösen annak fényében, hogy olyan fémkeresős csoportban, illetve a Magyar Régész Szövetségben futtattam meg a kérdőívet, amelynek tagjai között jó pár együttműködés zajlik jelenleg is, ahol a civil keresős szabályos szerződés keretében dolgozik egy adott múzeumnak. Biztos az is, hogy maguk a fémkeresősök között is egy erős bizalmi válság van egymás felé; az alacsony számok azt mutatják, hogy csak egy nagyon szűk kört és benne magukat tartják becsületesnek, másokat nem.

A legaggasztóbb, hogy a válaszadók majdnem 10 %-a, 24 fő tippelt arra, hogy csak 1%-uk becsületes. Biztos vagyok benne, hogy ezt a bizalmi válságot meg kell oldani a tovább lépéshez, Például egy olyan nyilvántartás vezetésével, amely a rendőrségre van bekötve, ahol minden civil keresősnek saját internetes „kartotékja”, adatlapja van, amelyen a pozitív és negatív vélemények egyaránt szerepelnek. Ez nagyon fontos - a jó hűségét, becsületességét megjutalmazni, engedni dolgozni, kutatni a régésszel együtt, a károsakat számon tartani és kiszűrni, leválasztani a becsületesekről. Hiszen éppen a fémkeresős civilek azok, akik felpezsdítik a múzeum életét, rajtuk keresztül több látogató vonzható be, valamint ők azok, akik kapcsolataikon keresztül olyan illegális hálózatokra láthatnak rá, amelyekre a rendőrség vagy a régész nem. Világszerte az illegálisan mozgó, a műkereskedelem áramlásába bekerülő új régészeti leletek jelentős része fémkereső műszer segítségével kerül elő, ezért a fémkeresősök szerepe kiemelten fontos a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelme elleni fellépésben.

11.) Kérem, hozzávetőlegesen becsülje meg, hogy a magyarországi civil (vagyis nem régész) fémkeresősök hány százaléka megbízható, erkölcsile...ne el magának régészeti leletet, ha illet találna!
256 válasz

12. állítás

„A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára az illegális cselekmények (lelőhelyrongálás, régészeti leletek illegális kereskedelme visszaszorításában.”

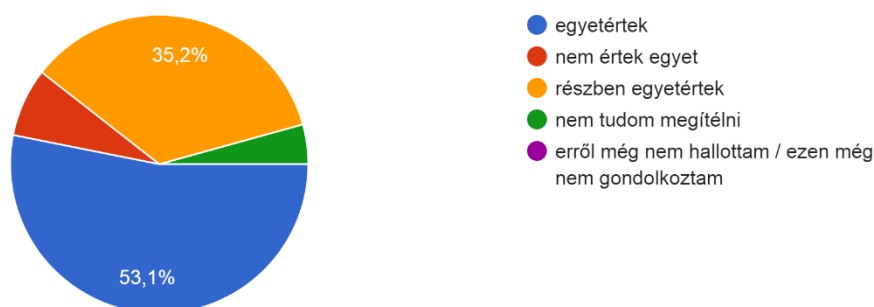
A magyar régészet a szakmai közvélekedés szerint évek óta meglehetősen eszköztelen. Sokan úgy gondolják, hogy a médiamegjelenés, a közvélemény figyelmének ráirányítása a régészetre a rendészeti eszközrendszer javítása, fejlesztése mellett a másik kitörési lehetőség. Hasonlóképpen, a civil önkéntesek bevonása a régészeti munkába, vagyis a közösségi régészet szintén a magyar régészet megerősödését segítené elő sokak szerint.

A válaszadók több mint fele, 136 fő (53,1%) teljes mértékben egyetértett, további 90 fő (35,2%) részben egyetértett ezzel az állítással. Ez összesen $136+90=226$ fő, amely 88,3%-os támogatottságot jelez.

A fennmaradó 30 fő közül 19 fő (7,4%) volt elutasító, valószínűleg a közösségi régészettel kapcsolatban, amely elsősorban az idősebb régészek, illetve a rendőrök és néhány fiatalabb régész álláspontját tükrözi. Erre a rétegre utalnak a kérdőíves adatok is: 12 fő vallotta magát 66 évnél idősebbnek, 13 fő nyugdíjasnak és 4 rendésznek (valamely rendészeti szervezet tagjának). Senki nem jelölte meg azt, hogy még nem gondolkozott el ezen a kérdésen.

Csak 11-en (4,3%) válaszolták azt, hogy nem tudják megítélni az állítás helyességét.

12.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára az illegális cselekmények (lelőhelyrongálás, régészeti leletek illegális kereskedelme) visszaszorításában.
256 válasz

13. állítás

„A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára a lakosság szemléletformálásához.”

Ez az állítás az előző, 12. számú állítás párja. Feltételezésem szerint kb. ugyanazoknak a választási preferenciáknak kell megjelennie a válaszadók között, mint az előző kérdésnél,

hiszen a két állítás logikailag is összefügg egymással. Az állítás a válaszadóknak a témakörhöz kapcsolódó logikus gondolkodását méri.

Meglepő módon a válaszadók jóval nagyobb hányada, 195 fő (76,2%) értett egyet teljes mértékben az állítással. Ez már önmagában is jóval több, mint az előző, 12. számú állításra adott 136 egyetértő válasz.

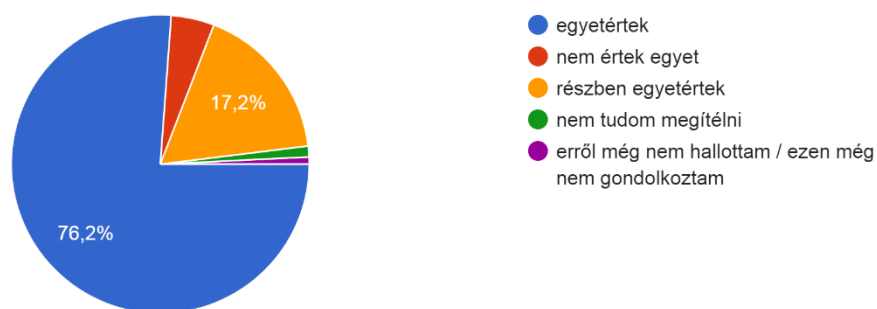
A részben egyetértők száma 44 fő (17,2%) volt. A két csoportot összeadva $76,2+17,2=93,4\%$ -os támogatottságot kapott az állítás, $195+44=239$ fő teljesen, vagy részben meghatározónak, fontosnak tartja a közmédia és a „civil régészek”, vagyis a közösségi régészet szerepét a lakossági szemléletformálásban. Ez a lakosság felé fordulás világszerte megfigyelhető a régészetben és több évtizedes hagyománya van, amely Közép-Európában is egyre meghatározóbbá válik. Éppen a régészet eszköztelensége miatt is: a nagyberuházásokkal, a nagyberuházások és a nagybefektetők miatti hátrányos törvénymódosításokkal szemben a régészet kénytelen a nyilvánossághoz fordulni, ezzel kívánva erkölcsi fegyverként használni a kulturális örökségvédelem, mint „civilizációs erény” eszmeiségét. Ez nem közép-európai sajátosság, hanem átvétel: a nyugat-európai kulturális örökségvédelem is hasonló védekezési mechanizmusokat használ a túlzásokba eső nagyvárosi urbanizációval és a nagyberuházásokkal szemben évtizedek óta.

Az állítással egyet nem értők számomra a legérdekesebb csoport: ők 12 fő (4,7%), akiknek az érvelésére kíváncsi lennék. Valószínűnek tartom, hogy itt is a közösségi régészet szerepeltetése az állításban váltotta ki az elutasítást. Az előző, nagyon hasonló igazságtartalmú állításnál még 19 fő volt elutasító; ezek száma apadt most le 12-re.

Nagyon kevesen, hárman (1,2%) vélték úgy, hogy nem tudják megítélni az állítás helyességét. 2 fő (0,8%) nyilatkozott úgy, hogy nem foglalkozott még ezzel a kérdéssel.

13.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára a lakosság szemléletformálásához.

256 válasz

13+1. állítás

„Mit gondol arról, hogy szükség lenne-e a rendőrségen belül olyan szervezeti egységre, amely kifejezetten az illegális műkincskereskedelemmel, azon belül a régészeti korú tárgyak és leletek védelmével is foglalkozik?”

Az utolsó állítás kifejezetten beugratós. Az érdekelt, hogy az 1998-tól létező, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Irodájához tartozó Műkincsvédelmi Alosztályt mennyire ismeri a hazai szakmai közvélemény; azok, akik a hazai régészettel kapcsolatba kerülnek. Az állítást és a lehetséges válaszvariációkat úgy fogalmaztam meg, hogy abból ne derüljön ki egyértelműen, hogy van-e ilyen szervezet vagy nincs.

Mivel az elmúlt tíz évben a Műkincsvédelmi Alosztály ha nem is rendszeresen, de többször beszámolt sikeres felderítésekről, valamint a Seuso-kincs hazahozatalánál is kapott némi sajtónyilvánosságot az Alosztály, ezért az volt a vélekedésem, hogy a válaszadók jelentős része olyan választ fog nyomni, amelyből kiderül, hogy ismeri az Alosztály létezését és jól vagy rosszul, de működő, hosszú ideje folyamatosan működő egységnek tekinti.

Ezzel szemben a válaszadók közül 154-en (60,2%) úgy véli, hogy „erre nagy szükség lenne” vagyis kvázi feltételezi, hogy még nincs ilyen szervezeti egység. Ez döbbenetes arány, tekintve, hogy a kitöltőknek ebbe a 60,2%-ába biztosan beleesnek régészek is - pedig nekik hivatalból tudniuk kellene, hogy van ilyen egység, akikhez ők bejelentést tehetnek.

Ha nem is tudja a régész, vagy a régészet ügye iránt érdeklődést mutató civil, hogy van ilyen szervezeti egység, akkor kapcsolatba sem akart vele eddig kerülni, vagyis a civil-rendészeti tematikus (régészettel kapcsolatos) érdemi kommunikáció 60% számára gyakorlatilag nullának tekinthető. Ez azért problémás, mert a civil szférát, a nyilvánosság erejét, a közmédiát, a közösségi régészetet a válaszadók száma fontosnak ítéli meg és valódi segítségnek tartja. Ezzel szemben a rendőrség felé olyan szinten nem nyitott, vagy olyan szintű információhiányban szenved a civil szféra, hogy a létezéséről sem tud egy fontos, a szakmájához vagy érdeklődéséhez köthető szervezeti egységnek.

5 fő (2%) úgy véli, hogy volt ugyan ilyen önálló egység, de jelenleg sajnos már nincs. Ennek a „beugratásnak” öten dőltek be. Ilyen opciót azért határoztam meg, mert kíváncsi voltam, hogy Vukán Béla alezredes úr 2019-es nyugdíjazása után hányan gondolják azt, hogy akkor a szervezeti egység is megszűnt, hiszen az alezredes jellegzetes nevét már nem hallani a sajtóban, mint korábban évente egy-két esetben.

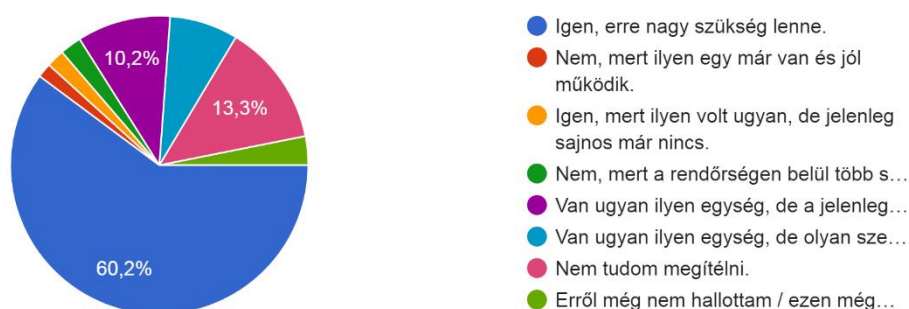
Egy elég széles sávnak, 34 főnek (13,3%) olyan kevés az ismerete a témáról, hogy megítélni sem tudja, melyik választ kellene megjelölnie.

8 fő (3,1%) egyáltalán semmit nem tud erről a témáról, még el sem gondolkozott rajta. Ez együtt $34+8=42$ fő ($13,3+3,1=16,2\%$), ami szintén riasztó, tekintve, hogy a régészet egy olyan témakör, amelyben a visszaélés, azaz a jogellenes eltulajdonítás, a bűnelkövetés lehetősége szinte „borítékolva van”.

Csak 4 fő (1,6%) véli úgy, hogy – a valóságnak megfelelően - van egy ilyen létező szervezeti egység és jól is működik. Csak további 6 fő (2,3%) jelölte meg a másik helyes választ, vagyis hogy „a rendőrségen belül több szervezeti egység is foglalkozik ezzel a témával és van csak kifejezetten ezzel a témával foglalkozó egység”.

Azaz összesen $4+6=10$ fő ($1,6+2,3=3,9\%$) van tiszttában a valósággal, amely véleményem szerint a rendészeti kommunikáció nagyfokú elégtelenségére utal. Ha tekintetbe vesszük, hogy a bevezető rész 4. kérdésében négyen jelölték meg, hogy a rendészetben dolgoznak, ez a szám alig több annál, amely szintén elég elszomorító. Gyakorlatilag szinte csak a rendőrök vannak tiszttában a saját kompetenciájukkal és szervezeti felépítésükkel, a kívüllagnak még felületes ismeretei is alig vannak erről. Még azoknak sincsenek, akiknek pedig lennie kellene ahhoz, hogy a rendőr elég információhoz jusson a hatékony munkavégzéshez, mert az információ a sikeres nyomozati munka egyik meghatározó alapja. Mint ahogy a régésznek is szüksége lenne a rendőrség támogatásához a régészeti lelőhelyek és leletek védelme érdekében, feltéve, ha igénybe venné, vagy egyáltalán tudna róla.

13.+1.) Mit gondol arról, hogy szükség lenne-e a rendőrségen belül olyan szervezeti egységre, amely kifejezetten az illegális műkincskereskedelem...korú tárgyak és leletek védelmével is foglalkozik?
256 válasz

4.3. A kérdőív tapasztalatainak összegzése

Általánosságban elmondható, hogy a kérdőíves kutatás hasznos volt és elérte célját. Amellett, hogy több kérdés a várt eredményt hozta, néhány kérdés esetében meglepő eredmények születtek.

1. Várakozásaimmal ellentétben a minta nagysága várakozáson jóval fölül állt. Sokkal többen töltötték ki, kb. 30-50 fő helyett 256-an, amely a téma iránti nagyfokú érdeklődést jelzi a célcsoportban. Tanulságos, hogy 24 órán belül majdnem kétszázan töltötték ki, 3 órán belül több mint hatvanan. Ez egy december 27.-i kezdő időpont, amely egy közvetlen karácsony utáni nyugodt hétköznap, több mint figyelemreméltó.

2. A kérdőív kitöltése során az I. rész bevezető kérdéseinél megfigyelhető, hogy a kezdeti bizalmatlanság oldódik és ahogy haladnak a kérdések, egyre kevesebb az, aki „nem kíván válaszolni a kérdésre”, egyre kevesebb a válaszmegtagadás és eleve sem volt sok. Válaszmegtagadási lehetőséget csak a bevezető rész hét kérdésénél ajánlottam fel.

3. A bevezető kérdéseket nemcsak adatgyűjtési céllal tettem be a kérdőívbe. Feszültségoldó célzata is volt, hogy mire a II. rész állításaihoz, a főtémához érnek a kitöltők, már egy valódi, reális véleményt tükrözzön a válaszáadásuk. Ez teljesült is.

4. Szintén teljesült az a várakozásom, még jobban is, mint vártam, hogy a kitöltők a válaszáadásukkor a foglalkozásuknak megfelelő választ fognak adni. A Google által generált excel tábla alapján készült négy táblázat (egy gyakorisági eloszlás és 3db keresztáblázat: kor szerinti, nem szerinti, foglalkozás szerinti eloszlás) esetében azok a szignifikánsak, ahol a nagy táblázat alatti kis táblában a *Pearson chi Square* értéknél az *Asymptotic Significance (2-sided)* értéke 0,005 alatti, amely elég elgondolkodtató: azt jelenti, hogy a táblázatban szereplő érték magyarázó erővel bír a másik változóra.⁷¹⁴ Ez jól látható a 7. számú bevezető kérdésnél, ahol ahol ez az érték 0,0000, amely azt jelenti, hogy a válaszok közötti eltéréseket szignifikánsan befolyásolja az, hogy ki milyen foglalkozási kategóriába⁷¹⁵ tartozik. Azaz, a régészet egyes kérdéseit, problémáit illetően minden oldalon, kvázi foglalkozási kategóriában berögzültek olyan negatív sztereotípiák, előítéletek, amelyek alapvetően fogják befolyásolni a véleményalkotást.

⁷¹⁴ Dr. Varga András szociológus segítségét és tanácsait az excel tábla értékelésénél ezúton is köszönöm.

⁷¹⁵ A foglalkozás szerinti eloszlásnál 3 változóérték lett létrehozva: régész/régészhallgató; olyan civil, aki fémkeresőzik; civil (mindenki más).

Összefoglalóan elmondható, hogy a kérdőíves kutatás időszerű és hasznos volt, valamint, hogy új, előzetesen nem várt eredményeket is hozott. Ez egy felderítő jellegű kutatásnál⁷¹⁶ törvényszerű: új ismeretek birtokába jutottunk. Úgy gondolom, hogy érdemes lenne később megismételni a kutatást, éppen a problémás kérdésekre fókuszálva, azokat még jobban kibontva. Ebből a kérdőíves kutatásból még nem lehetett messzemenő következtetéseket levonni, de értelmezni már lehetett a válaszokat. Mindenképpen szükségesnek tartok későbbi felméréseket, további kutatásokat ahhoz, hogy ebben a témában több információhoz jussunk, amelyeket már rendszerbe lehet foglalni.

⁷¹⁶ HÉRA-LIGETI 2014, 45.

5. AZ 1-4. FEJEZETEK EREDMÉNYEINEK ÖSSZEGZÉSE

Az értekezés zárásaként összegzem és értékelem kutatási eredményeimet.

5. 1. *A történeti – régészeti - rendészeti elemzések eredményei*

A régészeti korú műtárgyak (a legelterjedtebb nemzetközi szabályozás szerint 100 évnél régebbi, a magyar szabályozás szerint 1711 előtt készült tárgyak) és a régészeti lelőhelyekről (a földből vagy földfelszínről, ásatás, terepbejárás során előkerült régészeti leletek) illegális feltárása (ezáltal a lelőhelyek megrongálása, elpusztítása) és anyagi haszonszerzés céljából történő nemzetközi értékesítése, illegális kereskedelme egy meglehetősen komplex probléma. Egyéni és közösségi kulturális identitás elleni sérelemnek tekinthető, de emellett számos fontos leágazása van. Ezért megközelítésem alapja az lett, hogy lehet ugyan kizárólag csak régészeti, csak rendészeti vagy csak büntetőjogi megközelítésből vizsgálni, de nem érdemes; mert önmagában egyik sem fog kedvező változásokat, igazán sikeres törvényi szabályozást hozni, a jelenség visszaszorulását okozni.

A témát nagyon tudatosan kezeltem: az illegális műkincskereskedelem nemzetközi kontextusairól írt 1. fejezetben öt tudományág, a hadtudomány, a rendészettudomány, nemzetközi jog, a 20. századi történelem és a régészet (régészeti örökségvédelem) egymástól eltérő, de a téma komplexitása miatt együttesen beemelendő módszereit alkalmaztam. A disszertáció az egyes tudományágak saját kérdésfeltevésein és módszerein (reményeim szerint) túlmutató megközelítési módja egyfajta kísérlet volt a hazai anyagra, amely a problémamegoldás érdekében mintegy hidat akart képezni a régészettel, történelemmel, örökségvédelemmel, rendészettel, hadtudománnyal és örökségvédelmi joggal foglalkozó szakemberek között, együttműködésre, kommunikációra, vitákra készítette őket egy globális probléma megoldására. Megközelítésem nem egyedülálló; jelenleg ez a szintetizáló módszer a mainstream kutatási vonal ebben a témakörben, amelynek az elméleti központja pár éve már Oxfordban, a „gyakorlati” pedig 1969 óta a *Carabinieri Art Squad* „kezében” van.

Összegyűjtöttem a fémkereső műszerek régészeti használatára vonatkozó vonatkozó elméleti megközelítéseket: e műszerek robbanásszerű technikai fejlődése és elterjedése nyomán az 1960-as évek óta, de különösen kb. az ezredfordulótól nemzetközi és egyben nemzeti problémává vált mindenhol a régészeti lelőhelyek, a kulturális örökség egyedi és

pótolhatatlan jellegű értékeinek fosztogatása. A lelőhelyekről eltulajdonított leletek vagy közvetlenül magángyűjtőkhöz kerültek, vagy bekerültek az illegális műkincspiac hálózatába. Ritkább esetben a megtalálók nem ismerik fel értéküket és hétköznapi tárgyként használják őket.

A régészeti korú műtárgyak tömeges elrablása az illegális fémkeresőzés állandó veszélye mellett több, jól meghatározható 20. és 21. századi történelmi eseménnyel is kapcsolatba hozható. Az első nagy műtárgykrízis 1945 után történt a II. világháborús hadviselő felek tömeges műtárgy-zsákmányolásainak köszönhetően. A zsidóktól elvett műtárgyak egy része máig nem került vissza az örökösökhöz. A második nagy műtárgykrízis a 2003. évi iraki háború idején kezdődött az ókori Mezopotámia pótolhatatlan kincseit tartalmazó bagdadi múzeum kifosztásával, majd 2011 után az arab tavasz eseménysorozatával érintett országokban, 2014 után pedig az Iszlám állam által ellenőrzött területeken folytatódott.

Megállapítottam, hogy az ingó és ingatlan kulturális örökség tömeges pusztulása a II. világháborúban megkerülhetetlenné tette azt a folyamatot, amely az ezredfordulóra a hadviselő államok hadseregeit egyre inkább bevonását eredményezte az örökségvédelem szempontrendszerének is megfelelő katonai tervezésbe. A fejezetben ezért részletesen mutatom be, mintegy példaként azokat az erőfeszítéseket és elvi megközelítéseket, amelyek nyomán az amerikai hadsereg a 20. század második felétől, de mindenekelőtt a 21. század első két évtizedében jelentős fejlesztéseket hajtott végre a kulturális örökség megvédése érdekében a háborús övezetekben.

A nemzetközi kutatási eredményekből és a nyílt információforrásból származó adatokat felhasználó elemzéseim arra is rámutattak, hogy a biztonságpolitikai szempontból gyenge, vagy bukott államokban a lakosság kulturális identitásának megőrzése, erősítése, a kulturális örökség helyzetének stabilizálása, a gyenge államokból kiinduló tömeges illegális műkincskereskedelem felderítése, leleplezése és megakadályozása akár amerikai, akár más nemzetközi programok és stratégiák segítségével biztonságpolitikai prioritássá vált.

Feltártam, hogy az illegális kereskedelem felderítése és felszámolása rendszerint rendészeti eszközökkel történik. Mivel az okok mélyebb megértésére, a hatékonyabb munkát eredményező adaptív szemléletváltást eredményező tudományos munkára nincs lehetőségük azoknak, akik a napi bűnüldözői munkát végzik. Emiatt számos információ az időhiány vagy a az információ szenzitivitása miatt elsikkad a kutatás számára, amelynek problémája a rendészeti kutatásoknak ebben a dolgozatban is éreztette hatását.

Rámutattam, hogy mivel a témához kapcsolódó bűncselekmények (lopás, lelőhely-rongálás, pénzmosás, csalás, okirat hamisítás) skálája változatos, felderítésük széles körű

nemzetközi együttműködések, számos szakértő részvételét igényli. Kifejtettem, hogy a rendészeti szervek számára létfontosságú szakmai, művészettörténeti és régészeti információk megszerzése (pl. hamisítvány felismerése, lopott régészeti lelet felismerése, forrásországának lehetséges meghatározása céljából) szükségszerűen független, civil szakértők, civil szervezetek segítségével történik.

Rávilágítottam arra, hogy 1. a rendészeti szervek kiválasztott állományának közvetlen képzése is fontos feladat, hogy örökségvédelmi alapismereteiknek köszönhetően a megfelelő kérdést tudják feltenni a nyomozás részleteibe be nem vont eseti szakértőnek, valamint 2. a teljes tiszti állománynak, hogy a tisztítatlan régészeti leleteket az elkülönítés szintjén fel tudják ismerni.

Kifejtettem, hogy a nemzeti kulturális örökségek, összességében az emberiség egyetemes kulturális öröksége ellen elkövetett háborús és egyéb bűncselekmények komplex kihívásaira komplex, sokszereplős válaszokat kell adni. Leírtam, hogy ezek a nemrég megindult válaszlépések: 1. a kultúrpolitikában a szekurizációs folyamatok elindítása, 2. a hadseregben az örökségvédelmi specialisták alkalmazása, 3. a bűnügyi felderítésben a bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb együttműködése, 4. a legálisan működő műkincskereskedők és aukciósház-tulajdonosok részéről az aukciók figyelése, a gyanús eredetű műtárgyak eltávolítása az adásvételi kínálatból, 5. a nemzetközi jogászok részéről a restitúciós ügyek, a lopott leletek visszaadásának előtérbe kerülése, 6. a civil szervezetek részéről pedig a megfelelő kommunikációs stratégiák révén a bűnmegelőzés elősegítése.

A nemzeti kontextusról szóló 2. fejezetben elsősorban a hatályos jogszabályokra és előzményeikre, valamint régészek, történészek és jogászok publikációira támaszkodom, több ponton túllépve és továbbgondolva a korábbi kutatások eredményeit. Három tudományág (történettudomány, régészettudomány, államtudomány) módszereit alkalmazva felvázoltam a régészeti leletek védelmével is foglalkozó régészeti örökségvédelem jogszabályi és intézményi keretrendszerét, valamint a régészek, legális és illegális fémkeresősök, örökségvédelmi hatóságok sokszereplős hálózatait. Megállapítottam, hogy ezek ismerete nélkül a hazai környezetben az illegális műkincskereskedelem működése érdemben nem értelmezhető.

Ismertettem az 1945 utáni hazai műtárgyvédelmi szabályozásainak, műkincsrablásokkal kapcsolatba hozható hírhedt bűncselekményeinek és az állambiztonsági szervezetek működésének történetét, amelyről megállapítottam, hogy több ponton is kapcsolódik a műtárgyvédelem nemzetközi történetéhez, mivel az 1. fejezetben bemutatott nemzetközi egyezményeket Magyarország saját jogrendjébe is beillesztette.

Ismertettem a legfontosabb és legjellemzőbb rendszerváltás előtt elkövetett „műkincses” bűncselekményeket és rámutattam, hogy bemutatásuk és irántuk a figyelem fenntartása (pl. a Seuso-kincs nyugatra csempészése, vagy az 1973. évi betörés az Aquincumi Múzeumba) fontos és aktuális ma is, mivel ezek a bűncselekmények mindmáig megoldatlanok.

A Seuso-kincshez jelentőségében nem mérhető, de kiemelkedően értékes régészeti korú tárgyakat is tartalmazó Békésy-gyűjtemény történetét és lehetséges állambiztonsági vonatkozásait külön függelékben (2. sz. függelék) vizsgáltam. Mindenképpen javasolható a gyűjtemény hazahozatala és magyarországi közgyűjteményben elhelyezése (amely a Seuso-kincs vagy a Szent Korona hazahozatalához hasonlóan turisztikai értéket is jelentő presztízs és államérdek lehet), mivel a kultúra és művészet iránt elkötelezett Nobel-díjas magyar természettudós magángyűjteményéről van szó.

A jelenkori hazai kulturális örökségvédelem legfontosabb jogszabályát, az örökségvédelmi törvényt (Kötv.) a hatályban lévő végrehajtási rendeletével együtt részletesen vizsgáltam. Ezután vázoltam a Kötv hárompilléres örökségvédelmi koncepciójának árnyoldalait és következtetlenségeit.

Összehasonlítottam az illegális lelőhelyfeltárást és kereskedelmet szabályozó örökségvédelmi jogszabályokat a Btk. közigazgatás rendje elleni és vagyon elleni bűncselekmény tényállásaival (kulturális javakkal való visszaélés; lopás, jogtalan eltulajdonítás, rongálás, pénzmosás). Ezután foglalkoztam a szervezett bűnözés fogalmával a hazai büntetőjogban, nemzetközi példákat is figyelembe véve.

Rámutattam, hogy az örökségvédelmi és büntetőjogi jogszabályok együttesen is alkalmazhatók a régészeti lelőhelyeket fosztogató illegális fémkeresősök esetében. A fémkeresősökről szóló fejezet a régész végzettségű szerzők régészeti örökségvédelmi megközelítése mellett a kriminológiai (pl. profilalkotás fémkeresősökről) és büntetőjogi szempontokat is figyelembe veszi (a bűncselekmények bizonyíthatóságának, a szervezett bűnözéshez való kapcsolásának kérdése). A bűnmegelőzés fontosságának figyelembe vételével elméleti oldalról vizsgáltam a hatóságokkal együttműködő múzeumbárát fémkeresősökkel és régészekkel közösen működtetett közösségi régészeti modelleket.

A 2. fejezetben összegyűjtött adatok vizsgálata, a következtetések levonása és a régészeti korú kulturális javak, régészeti leletek fokozottabb védelmére irányuló, inkább rendszerszintű javaslataim már átvezetnek a 3. fejezetbe. A rendészeti kontextusokat tárgyaló 3. fejezet több megállapítása a 2. fejezet eredményein alapul.

Az illegális műkincspiac és műkincskereskedelem elleni fellépés rendészeti kontextusait tártam fel a 3. fejezetben, ahol három ellátóláncot mutattam be táblázatok segítségével.

Az 1. ellátólánc modellje a Magyarországon illegális feltárással eltulajdonított régészeti leletek útját követi műkincskereskedőkön és egyéb illegális szereplőkön keresztül a célországbeli célállomásig, amely legtöbbször egy gyűjtő magángyűjteménye lesz. Az ellátási lánc bizonytalan láncszemeinek rekonstrukciójához figyelembe vettem az 1. nemzetközi fejezetben részletesen bemutatott bulgáriai esettanulmány modelljeit, amelyek a hazai viszonyokhoz is alkalmazható. A 2. ellátólánc Magyarországgal, mint tranzitországgal számol és a forrásországból a célországig vagy piacországig eljutó régészeti lelet útját mutatja be. A 3. ellátóláncot a műtárgyhamisításról, régészeti leletek hamisításáról, a hamisítás magyar büntetőjogi vonatkozásairól és a hamisítványok leleplezését szolgáló természettudományos vizsgálatokról szóló fejezetben mutattam be. Ebben az esetben az ellátási lánc modelljének kiinduló pontja a hamisító műhely, ahonnan kereskedelem útján kerül a hamisítvány (esetleg eredeti régészeti leletekkel együtt) a célországba, ahol útjának végpontja a hamisítványt fel nem ismerő gyűjtő, kereskedő, vagy aukciósház.

Mindhárom ellátólánc bemutatásánál kitértem az anyagáramlás, pénzáramlás és információáramlás kérdéseire is. Ezeket az áramlási folyamatokat részben a hálózatot működtető illegális szereplők és az általuk elkövetett bűncselekmények (pl. kulturális javakkal való visszaélés, vagyon elleni bűncselekmények, pénzmosás, csalás, okirathamisítás), részben a hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők szemszögéből vizsgáltam.

A következő fejezetben a rendőrség régészeti korú kulturális javak és régészeti lelőhelyek, leletek védelmében betöltött szerepét fejtettem ki a többször módosított *1994. évi XXXIV. törvényből* kiindulva. Kiemelt figyelmet kapott a kifejtésben a régészeti ügyekben nyomozásokat folytató *Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozóiroda Műkincsvédelmi Alosztálya*, amelynek működését nemcsak a vonatkozó rendészeti irodalom, hanem az alosztály egykori és jelenlegi vezetőjével, Vukán Bélával és Elekes Istvánnal folytatott beszélgetések segítségével mutattam be. Ki kellett térnem a magyar bűnügyi statisztikai rendszer (ENyÜBS) régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos hiányosságaira is.

Ezután a rendőrségi törvény előírásait alapul véve sorra vettem a rendőrség régészeti leletekkel összefüggésbe hozható határrendészeti feladatait. Ebben az alfejezetben került előtérbe a kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bűnügyi helyzetének meghatározása a kockázatelemzés alapszintű eszközeivel, valamint röviden kitértem a

kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben, különös tekintettel a CIRAM kockázatelemzési modellre, a fenyegetettség és a sebezhetőség mértékére.

A következőkben a vámigazgatás legfontosabb feladatait vizsgáltam, amelyben a régészeti leletek és régészeti korú kulturális javak védelmében a *Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény* volt a kiindulópont. Ezen kívül számos részletkérdés képezte vizsgálataim tárgyát: kockázati hatások, trendek, előrejelzések, gerjesztő faktorok, EKÁER, IFAR és a tranzitforgalom szűrése. Az eddigi tapasztalatok alapján igyekeztem meghatározni azokat a jellegzetes árutípusokat, tárgyípusokat, amelyekkel a NAV pénzügyőrei vámellenőrzés vagy mélységi ellenőrzés során nagyobb eséllyel találkozhatnak. A rendőrök és pénzügyőrök sikeres akciói ellenére figyelmeztető jel az a körülmény, hogy az Interpol 944 db, Magyarországról ellopott műtárgyat tartalmazó WOA-PSYCHE adatbázisa, amelynek feltöltéséért az adott tagállam felelős, egyetlen illegális feltárásból származó, Magyarországról kicsempészett régészeti leletet sem tartalmaz (ezt a kutatást nem én végeztem, eredményét csak átvettem).

A 4. fejezetben az általam egy adott célcsoport (a régészettel bármilyen szinten kapcsolatba kerülő érdeklődő kitöltők) számára szétküldött kérdőív eredményeinek elemzésével foglalkoztam. 2021. december 27. - 2022. január 6. között egy kérdőíves kutatást végeztem a Google kérdőívszerkesztő program segítségével. A válaszolóknak 10 napjuk volt kitölteni a kérdőívet. Az önkitöltő típusú, anonim, felderítő jellegű kutatás részét képező kérdőív kérdései egy percepció-kutatás kérdései voltak. A kérdőívet kitöltők populációjának kiválasztása a nem valószínűségi mintavételi eljárás keretein belül történt, ezért az eredmények csak a kitöltők körére reprezentatívak. Arra voltam kíváncsi, hogy a kitöltőknek milyen ismereteik vannak ezekről a speciális témákról, amelyeknek nagy részéről nem tanultak a régészek az egyetemen sem. A kérdőíves kutatás hasznos volt és elérte célját. A válaszok közötti eltéréseket szignifikánsan befolyásolta az, hogy ki milyen foglalkozási kategóriába tartozott. Azaz minden oldalon, kvázi foglalkozási kategóriában berögzültek olyan negatív sztereotípiák, előítéletesség, amelyek alapvetően befolyásolták a véleményalkotást. A kérdőíves kutatás eredményei több ponton megerősítették az 1-3. fejezetekben részletesen bemutatott eredményeket. Mindenképpen szükséges azonban további kutatás ahhoz, hogy ebben a témában több információhoz jussunk, amelyeket már rendszerbe lehet foglalni.

Elemzéseim bemutatták, hogy korunkra a régészeti örökségvédelem prioritássá vált a katonai stratégiai tervezésben. Az ebben a tekintetben élen járó amerikai hadsereg régészeket, örökségvédelmi szakértőket foglalkoztat. Amerikai és egyéb nemzetközi szervezetekkel együttműködve műholdas távérzékelési módszerekkel figyelik egyes, örökségvédelmi

szempontból meggyengült államok területén található lelőhelyek állapotát a helyi hatóságok munkáját segítve.

5. 2. Az új tudományos eredmények bizonyítási útjának összegzése

1. Az **első hipotézis esetében (H1)** a kutatás eredményeként **azonosítottam**, majd számos nyílt forrású információra (újsághírek, internetes tartalmak) támaszkodva **alátámasztottam és tudományosan igazoltam**.
2. A **második hipotézist (H2)** a nemzetközi szakirodalomra, az Interpol és az Europol vizsgálatai nyomán jól dokumentált tényálláshalmazra, valamint a 21. századi hálózatelmélet (Barabási Albert-László) és a kriminológia (Jay Albanese) eredményeire támaszkodva **elemeztem (kimutatva, hogy a két tudományág módszerei és kérdésfelvetései elméleti szinten tökéletesen alkalmasak az általam vizsgált folyamat leírásához), feltártam és igazoltam**.
3. A **harmadik hipotézist (H3), esettanulmányként bemutattam** a hazai numizmatikai gyűjtést, valamint **alátámasztottam** nyílt forrású tartalmakkal és számos anonim adattal. Mindennek **alapján nagy biztonsággal tudományosan valószínűsíthetőnek, gyakorlatilag igazoltnak tartom a hipotézist**.
4. A **negyedik hipotézisnél (H4) elemeztem** a nyílt forrású információkat és **feldolgoztam** néhány vonatkozó **esettanulmányokat**, valamint a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat, amelyek segítségével **alátámasztottam a hipotézist**. Emellett **kiegészítettem a hipotézis felvetését és azonosítottam egy keletre irányuló csempészútvonalat** a rendelkezésre álló, szintén nyílt forrású adatok alapján. **Mindennek alapján feltártam és azonosítottam** a közép-európai régió vonatkozásában két fő csempészútvonalat a régészeti korú műkincskereskedelemre vonatkozóan, az elsőben két leágazással. Mindkét útvonalhoz jellegzetes tárgytypusok kapcsolódnak, amelyeket **meghatároztam, útvonalhoz kötöttem és így együtt beemeltem a tudományos kutatásba**. **Feltártam és leírtam**, hogy ez, vagyis az adott útvonalhoz a gyűjtők által keresett néhány jellegzetes tárgytypus kötése az egyik alapja annak a rendészeti szemléletnek, amelyet a műkincsrendészettel kapcsolatban a hazai rendőrtisztai állomány számára megtaníthatónak, elsajátíthatónak tartok, amellyel lényegesen

megnőne az elfogások száma. A keletről, Ukrajna és Oroszország felől nyugat felé irányuló (1a) útvonalat **beemeltem a hazai tudományos szakirodalomba.**

5. Az **ötödik hipotézis (H5)** nehezen bizonyítható, mert a bizonyítás alapját képező információk többnyire anonim adatok, amelyek már korábban utat találtak a régészeti szakirodalomban is. **Bemutattam** egy bolgár **esettanulmányt**, mely a magyarországiakhoz hasonló folyamatokat mutat be, de ez **csak közvetetten támasztja alá a hazai helyzetre megfogalmazott hipotézis helyességét, azaz a hipotézis teljes biztonsággal az információhiány miatt nem igazolható, így a hipotézist elvetem.**
6. A **hatodik hipotézis (H6)** esetében részletesen **elemeztem, majd kimutattam**, hogy az internetes zárt csoportok aukciói jogellenesek, kárt okoznak az államnak és rossz példát mutatnak az állampolgároknak. **Rávilágítottam a jelenséggel szembeni fellépés színtereire és a fejlesztési lehetőségekre. A 6. hipotézis tehát igazoltnak tekinthető.**
7. A **hetedik hipotézis (H7)** igazolásához **meghatároztam a Nemzeti Biztonsági Stratégia öt olyan fontos megállapítását, prioritását, amelyek az illegális műkincskereskedelem megakadályozása céljából relevánsak.** Ezek a prioritások: 1. hazánk földrajzi kitettsége, 2. a társadalmi párbeszéd és tájékoztatás fontossága, 3. a különböző szervek együttműködése, 4. az illegális műkincskereskedelem a súlyos szervezett bűnözés kategóriájába sorolandó és az EU, valamint a NATO biztonságát veszélyeztető kihívás, amelynek jelenségét emiatt tanulmányozni kell, 5. a legszélesebb körű állami eszközrendszer igénybevétele szükséges az örökségvédelmi biztonság megőrzéséhez. **Az öt prioritásból levezettem és kimondtam**, hogy a magyarországi régészeti örökség fenyegetettsége csak ágazati összefogással csökkenthető. Ennek az az alapja, hogy felmérjük a problémát - ehhez járul hozzá ez a doktori disszertáció is. **Rámutattam**, hogy az állam vagy az állam egy szegmensének, amely esetünkben a kulturális örökségvédelem intézményrendszere, meggyengülése mindig maga után hozza a szervezett bűnözés megerősödését. **Meghatároztam**, hogy a hazai régészeti örökségvédelmi rendszer gyengeségének legfontosabb oka az intézményrendszer széttagolódása és a régészet érdekérvényesítő képességének meggyengülése 2012 után. **Ez új tudományos eredmény, mivel ilyen mélységben hazai kutató az ingó régészeti örökségvédelmet nem vizsgálta és nemzetközi szinten sincsenek sokan. Feltártam és azonosítottam,**

hogy a régészeti leletek illegális kereskedelme elleni küzdelem hatékonysága szempontjából kedvezőtlen, hogy a küzdelemben részt vevő legális hálózat egyik csomópontja, a központi műtárgyfelügyeleti hatóság belső munkatársként régészt nem foglalkoztat. **Rámutattam**, hogy a sikeres rendészeti intézkedések következtében bíróság elé kerülő ügyekben rendre nehézséget okoz a bűncselekmények (pl. rongálás, kulturális javakkal való visszaélés, jogtalan eltulajdonítás) bizonyítása, ennek érdekében **javaslatot tettem** kisebb jogszabály módosításokra, valamint prioritásként a témakör jobb ismeretének szükségességére a jogalkalmazók oldaláról. **A tudományos hipotézis tehát igazolható.**

8. Hipotézisként nem jelent meg, de az illegális műkincspiac és műkincskereskedelem elleni fellépés rendészeti kontextusainak elemzése és értékelése alapján **megalkottam három ellátólánc aktuális modelljét, amelyek ismerete és alkalmazása megalapozza a régészeti leletek illegális feltárásnak és kereskedelmének hatékonyabb megakadályozását.** Mindhárom ellátólánc bemutatásánál **kitértem az anyagáramlás, pénzáramlás és információáramlás kérdéseire.** Ezeket az áramlási folyamatokat részben a hálózatot működtető illegális szereplők és az általuk elkövetett bűncselekmények (pl. kulturális javakkal való visszaélés, vagyon elleni bűncselekmények, pénzmosás, csalás, okirathamisítás), részben a hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők szemszögéből vizsgáltam.
9. Hipotézisként nem jelent meg, de **rámutattam, hogy elengedhetetlen** régészeti ügyekben a rendőrség régész szakértőkkel fenntartott sokirányú együttműködése.
10. Hipotézisként nem jelent meg, de **azonosítottam, hogy három fontos csomópont van** a rendőrség bizalmi-kapcsolati hálózatában: 1. a külföldről (*extra Hungariam*) lefoglalt leletekkel szakértői szinten foglalkozó Szépművészeti Múzeum, 2. az ország területén (*intra Hungariam*) lefoglalt leleteket megvizsgáló Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a 3. Műtárgyfelügyeleti és Hatósági Főosztály, amelyből a 2-3. kapcsolata különösen erős, bizalmi kapcsolat. Mivel a Műtárgyfelügyeleten nincs régész munkatárs, ez aránytalan terheket róhat a Magyar Nemzeti Múzeumra és anomáliákat okozhat az örökségvédelmi rendszerben.

11. Hipotézisként nem jelent meg, azonban **az elemzések során párhuzamot vontam** és új tudományos eredményként **kimutattam**, hogy a múzeummal és a hatóságokkal együttműködő fémkeresősök csoportjai a műkinsrendészet területén mintegy a civil önvédelmi csoportoknak (polgárőrség) feleltethetők meg a közösségi rendészet - közösségi régészet közötti párhuzam alapján; bevonásukat folyamatos kontroll mellett hasznosnak **értékeltem**.
12. **A témakört magyarul következetesen műkinsrendészetnek neveztem és elkülönítettem** mindazt az ismeretanyagot, amely ehhez a témakörhöz tartozik. Ezzel **új magyar fogalmat alkottam és meghatároztam az új szakrendészet fogalmi körét. Kutatásomban a nemzetközi mainstream kutatást követtem**, amelyben azonban elég szűk az a kör, aki rendszeresen publikál tudományos igényű munkákat, így nem volt következetesen meghatározva a nemzetközi szakirodalomban sem az a fogalmi kör, amelyet munkámban azonban **következetesen elhatároltam**. Mind a terminológiát, mind a módszertant, mind a korábbi, főbb nemzetközi kutatási eredményeket **beemeltem a magyar kutatásba, illetve a hazai kutatást elkezdtem beemeltem a nemzetközi kutatásba, beemelve a nemzetközi kontextusba a tematikus hazai rendészeti környezetet**.
13. **A műkinsrendészetten mint szakrendészetten belül elkülönítettem a régészeti korú tárgyak körét**. Csak ezt a szűkebb témát jártam körül, **következetesen mellőzve** a sokkal nagyobb reflektorfényt kapó tárgytypusok (pl. festmények, egyes kerámiafajták) illegális műkinskereskedelmének elemzését. A témának ezzel a szűkítésével **kimutattam**, hogy a régészeti korú tárgyak védelme olyan sajátos problémákat vet fel, amely önálló megközelítést követel meg, sok szempontból nem kezelhető együtt a művészettörténeti jellegű anyaggal. **Ez az elkülönítés új tudományos eredménynek tekinthető**.

5. 3. AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK MINT AZ IGAZOLT HIPOTÉZISEK ÖSSZEGZÉSE

1. Az intézményrendszerükben gyenge államokból a gazdag országokba illegálisan érkező nagy mennyiségű, közel-keleti és máshonnan származó régészeti lelet különösen 2003 után felverte az árakat, növelte a keresletet; a műkins a korábbiaknál is jobban

presztízstárggyá, vagy befektetési tárggyá vált. A forrásországok a gyenge államok, ahol a nagyarányú lelőhely-fosztogatás a táptalaja az ellopt leletek kereskedelmének. A gyengeség oka az állami intézményrendszer gyengesége, a rendszer anomiai valamely oknál fogva (háborús helyzet, oligarcha állam, gazdasági válság okozta problémák vagy ismerethiány miatt a probléma elbagatellizálása /és ezzel a pénz elvonása az ágazattól/, stb.).

2. Az illegális műkincspiac hálózatos jelenség. A nemzetközi illegális műkincspiac útvonalai részben vagy egészben fedik a nemzetközi illegális fegyver- és drogkereskedelem útvonalait. A hálózat legfelsőbb fokain nem a hazai magángyűjtők helyezkednek el, hanem olyan külföldiek laza rokonsági, ismeretségi csoportjai, akik más áruk csempészetével is foglalkoznak. A kulturális örökség ellen elkövetett bűncselekmények, a lelőhelyrongálás, műemlékrongálás, vagy az illegális műkincskereskedelem folyamata felderítésével el lehet jutni azokhoz a bűnelkövető személyekhez, csoportokhoz és hálózatokhoz, akik a régészeti leletek illegális kereskedelme mellett terrorizmussal, drogkereskedelemmel és fegyverkereskedelemmel is foglalkoz(hat)nak, az elkövetői kör legalább részben fed(het)i egymást.
3. Az illegális gyűjtők és azok beszállítói nem feltétlenül részei a szervezett bűnözésnek Magyarországon, de lehetnek azokkal is kapcsolataik, vagy akár maguk is lehetnek szervezett bűnözésből életvitelszerűen élők, ez utóbbi azonban nem jellemző.
4. Délkeleti irányból, valamint keletről halad Nyugat-Európa, illetve Skandinávia felé az egyik legfontosabb nemzetközi illegális műkincs-kereskedelmi útvonal, amely valószínűleg érinti Magyarországot is, Meghatározható egy nyugat-keleti irány is, amely az ukrán és orosz gyűjtői körök igényeit elégíti ki.
5. Az internetes eladási felületek (aukciós oldalak) használata a kiberbűnözés kategóriájába esik minden esetben; akár egyedi eladó, akár bűnözői kör árulja az illegálisan birtokolt régészeti korú tárgyat. A vagyoni károkozás a gyors, anonim eladással a Magyar Állam sérelmére történik.
6. A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul a kulturális javakkal való visszaélések hatékonyabb felderítése, az eredményes kapcsolati háló-elemzés, elfogás és bizonyítás sikere érdekében. A hazai régészeti örökségvédelmi rendszer gyengeségének legfontosabb oka az intézményrendszer szétagolódása és a régészet érdekérvényesítő képességének meggyengülése.

7. A közösségi régészet, a megbízható, a feladatra kiképzett civilek bevonása a régészeti munkába a magyar régészeti örökségvédelem számára hatékonyságnövelő hatású és hasznos.
8. A műkincsrendészet egy önálló szakrendészet, saját fogalmi körrel.
9. A műkincsrendészetben belül a régészeti korú tárgyak rendészetének sajátos problémái vannak, amely miatt a témakör külön tárgyalandó.

5. 4. Hatékonyság-javítást célzó javaslatok

A legfontosabb javaslatom, ajánlásom a rendészeti szervek régészeti-művészettörténeti jellegű továbbképzésének kialakítására és működtetésére vonatkozott. Példának tekintetem a talán egyetlen igazán jó *best practice*-t, a hadsereg állományához tartozó, de műkincsrendészeti feladatokat ellátó, alapos régészeti és művészettörténeti képzésben is részesülő olasz *Carabinieri Art Squad*-ot, amelynek világszerte elismerik sikeres tevékenységét. Ez a szervezeti egység Olaszország egyik védjegyévé vált a jó gyakorlatok terén. Figyelemre méltó az olasz modellben az erőteljes és tudatos médiahasználat is, amely felerősíti a pozitív imázsképet. A dolgozatban nemcsak a *Műkincsvédelmi Alosztály* további személyi fejlesztésére és az ott folyó büntetőrendészeti tevékenység további anyagi támogatására tettem javaslatot, hanem összességében a rendőr, mint képzett humánerőforrás „műkincses”, vagyis örökségvédelmi, régészeti irányú továbbképzésének támogatására. Ennél is jobb lenne, ha legalább néhány tanóra erejéig a Műkincsrendészet tantárgy – súlyának megfelelően- bekerülne a kötelező és nem a szabadon választható órák közé a rendészeti tisztképzésben.

Míg a nyomozói munkát illetően elsősorban az elméleti tudás megalapozása szükséges, addig a pénzügyőrök esetében az, hogy tisztítatlan, illetve restaurálatlan állapotukban is lássanak tárgyakat, mivel munkájuk során nagy eséllyel így fognak velük találkozni. Ehhez felsőoktatási és múzeumi együttműködés kialakítására van szükség, amelynél a cél, a hatékonyság növelés érdekében biztosan nyitott lesz a múzeumi és az egyetemi szféra, csakúgy, mint más európai és tengerentúli országokban.

Javaslatot tettem a Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó, amely egy azóta sem megvalósult koncepció, 2018-ban kiadott kormányhatározatában röviden megemlített *Régészeti Műtárgyfelügyeleti Iroda* létrehozására. Körülhatároltam ennek a leendő új hatóságnak a javasolt feladatkörét is, a régészeti leletek illegális kereskedelmének szisztematikusabb felderítése és visszaszorítása, valamint a civil fémkeresősök központi nyilvántartását háttérkontrolluk érdekében.

Végül javaslatot tettem a Békésy-gyűjtemény (*Bekesy Art Collection*) hazahozatalára és magyarországi közgyűjteményben való elhelyezésére, amely a Seuso-kincs vagy a Szent Korona hazahozatalához hasonlóan turisztikai értéket is jelentő presztízs és államérdek lehet, mivel egy kultúra és művészet iránt elkötelezett Nobel-díjas magyar természettudós elfeledett magángyűjteményéről van szó.

5. 5. VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Egy hálózatos jelenséggel leírható illegális tevékenység ellen hatékonyan csak hálózatos módon lehet fellépni, mégpedig a legális szereplők hálózatával. A legális szereplőket, a hatóságokat, a szakmabelieket és a közvéleményt fel kell világosítani a problémával kapcsolatban és helyesen meg kell határozni mindegyik sajátos helyzetét és szerepét.

A problémák megértése korunk egyik neves matematikusa szerint azon múlik, hogy a helyes kérdés feltevésére fókuszáljunk. A célpont meghatározása szintén alapvető feltétele a tudományos továbblépésnek.⁷¹⁷ A helyes kérdés pedig az, hogy meg akarja-e menteni, itthon akarja-e tartani Magyarország a hazai régészeti örökséget? Ezért hajlandó-e az állam valódi áldozatot hozni, strukturálisan fejleszteni mind a régészeti, mind a témával kapcsolatba kerülő rendészeti szereplőket, vagy csak kirakatsmegoldásokban gondolkozunk? Én úgy gondolom, hogy ha megértjük a téma beágyazottságát és az azzal kapcsolatos veszélyforrásokat, akkor a helyes válasz csak egyféle lehet.

⁷¹⁷ BARABÁSI 2019, 138.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] 13/1949 tvr. 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelete a múzeumokról és a műemlékekről
- [2] 14/1957 tvr. 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről.
- [3] 9/1963. tvr. 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről
- [4] 6/1975. tvr. 1975. évi 6. sz. törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról
- [5] 2/1979. tvr. 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről
- [6] 19/1981. tvr. 1981. évi 19. számú törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról és kiegészítéséről
- [7] 91/308/EGK ir. Az Európai Unió Tanácsának 91/308/EGK irányelve (1991. június 10.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről
- [8] 1994. évi XXXIV. tv. 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről
- [9] 1996. évi LIII. tv. 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
- [10] 1997. évi CXL. tv. 1997. évi CXL. törvény a Kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- [11] 1998. évi L. tv. 1998. évi L. törvény a Kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt egyezmény kihirdetéséről
- [12] 2000. évi CI. tv. 2000. évi CI. törvény a pénzmosásról, a bűncselekményből származó dolgok felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló, Strasbourgban, 1990. november 8-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
- [13] 149/2000. (VIII.31.) Korm. r. 149/2000. (VIII.31.) Kormányrendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között, 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről
- [14] 2001. évi XXVIII. tv. 2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről
- [15] 2001. évi LXIV. tv. 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről
- [16] 2001. évi LXXX. tv. 2001. évi LXXX. törvény a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról
- [17] 2006. évi XXIX. tv. 2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
- [18] 2006. évi LII. tv. 2006. évi LII. törvény a polgárőrségről
- [19] 2007. évi CXII. tv. 2007. évi CXII. törvény a Belga Királyság, a Németországi Szövetségi Köztársaság, a Spanyol Királyság, a Francia Köztársaság, a Luxemburgi Nagyhercegség, a Holland Királyság és az Osztrák Köztársaság között a határon átnyúló együttműködés fokozásáról, különösen a terrorizmus, a

- határon átnyúló bűnözés és az illegális migráció leküzdése érdekében létrejött Szerződés (Prümi Szerződés) kihirdetéséről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes törvények módosításáról
- [20] 10/2007. (OT 5.) ORFK ut. 10/2007. (OT 5.) ORFK utasítás az új Körözési Információs Rendszer (HERMON) üzembeállításával és működtetésével kapcsolatos feladatokról
- [21] 116/2009/EK r. Az Európai Unió Tanácsának 116/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a kulturális javak kiviteléről
- [22] 2010. évi CXXII. tv. 2010. évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról
- [23] Alaptörvény Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- [24] 2012. évi C. tv. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- [25] 2012. évi CLXXXI. tv. 2012. évi CLXXXI. törvény a Schengeni Információs Rendszer második generációja keretében történő információcseréről, továbbá egyes rendészeti tárgyú törvények ezzel, valamint a Magyar Egyszerűsítési Programmal összefüggő módosításáról
- [26] 1081/2012/EU vhr. Az Európai Bizottság 1081/2012/EU végrehajtási rendelete (2012. november 9.) a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó rendelkezések megállapításáról
- [27] 1035/2012. (II. 21.) Korm. h. 1035/2012. (II. 21.) Kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- [28] 68/2018.(IV.9.) Korm.r. 68/2018.(IV.9.) Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról
- [29] 1575/2018. (XI.15.) Korm. h. 1575/2018.(XI.15.) Kormányhatározat a régészeti feladatellátás hosszú távú, átfogó, a Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó új koncepciójáról
- [30] (EU) 2019/880 r. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete (2019. április 17.) a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról
- [31] 776/2021. (XII. 23.) Korm. r. 776/2021. (XII. 23.) Kormányrendelet a kiemelt nemzeti emlékhely és településkép-védelmi környezetének településkép védelméről és egyes kapcsolódó kormányrendeletek módosításáról szóló 19/2018. (II. 14.) Korm. rendelet és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet módosításáról
- [32] Aas (2013) Aas, K. F. (2013). *Globalization and Crime (Key Approaches to Criminology)*. SAGE Publications Limited.
- [33] Albanese (2000) Albanese, J. S. (2000). The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders? *Journal of Contemporary Criminal Justice* 16(4), 409-423. <https://doi.org/10.1177/1043986200016004004>
- [34] Albanese (2019) Albanese, J. S. (2019, Feb. 20.). What is Organised Crime? *Describing it with a Single Diagram*. The Informer. RUSI. <https://shoc.rusi.org/informer/what-organised-crime-describing-it-single-diagram>
- [35] Albertini (2012) Albertini, M. (2012). Mafia links between the Balkans and Scandinavia. *State of Affairs. Revista Romana de Studii Baltice Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies* 4(2), 111-150. https://doi.org/10.53604/rjbns.v4i2_7
- [36] Albertson (2018) Albertson, L. (2018, Jul. 17.). Quotes given by ancient art dealer William Veres outlining Balkan trafficking methods. *art-crime.blogspot.com* <https://art-crime.blogspot.com/2018/07/quotes-given-by-william-veres-outlining.html>
- [37] Amin (2016) Amin, S. (2016, Jun. 26.). Digital map seeks to document 'trail of destruction' of Mideast antiquities. *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com>

- monitor.com/originals/2016/06/egypt-cultural-heritage-destruction-antiquities-digital-map.html
- [38] Amineddoleh (2013) Amineddoleh, L. (2013). The Role of Museums in the Trade of Black Market Cultural Heritage Property. *Art Antiquity and Law* 18(3), 227-254.
- [39] Anonymus (2003) Anonymus. (2003). A Conversation with Matthew Bogdanos. *Archaeology Archive*.
<https://archive.archaeology.org/online/interviews/bogdanos/>
- [40] Anonymus (2006) Anonymus. (2006). *Kalypso. Külföldi eredetű, a magyar határon lefoglalt ókori műtárgyak*. Szépművészeti Múzeum.
<http://antik.szepmuveszeti.hu/kalypso>
- [41] Anonymus (2002) Anonymus. (2002, Nov 21.). *NATO Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002*. Press Release 127. <https://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>
- [42] Anonymus (2009a) Anonymus. (2009a). 14o e 15o Corso Avanzato sul Diritto Internazionale Umanitario. San Remo, 5-16 ottobre 2009. (2009a). *International Institute of Humanitarian Law Newsletter* 36.
https://www.academia.edu/19780680/IIHL-%20International_Institute_of_Humanitarian_Law_High_level_UNESCO_Meeting_of_Experts_Sanremo_2009
- [43] Anonymus (2009b) Anonymus. (2009b, Dec. 14.). France returns „stolen” relics to Egypt. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2009/dec/14/france-louvre-returns-egypt-relics>
- [44] Anonymus (2010) Anonymus. (2010, Apr. 20.). Operation Athena 2. *Europol*.
<https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/operations/operation-athena-ii>
- [45] Anonymus (2014a) Anonymus. (2014a). Organisations – Hungary. *HEREIN System*.
<https://rm.coe.int/herein-european-heritage-network-hungary-national-policy-report/16808c7765>
- [46] Anonymus (2014b) Anonymus. (2014b, március 26.). Hazakerültek az 1600 éves Seuso kincsek. *index.hu*
https://index.hu/belfold/2014/03/26/1600_ev_utan_hazakerult_a_seuso-kincs/
- [47] Anonymus (2015a) Anonymus. (2015a, június 12.). 3000 éves műkincset mentett meg a magyar rendőrség.. *Múlt-kor*. <https://mult-kor.hu/3000-eves-mukincset-mentett-meg-a-magyar-rendorseg-20150612>
- [48] Anonymus (2015b) Anonymus. (2015b, december 4.). Tilos fémkeresővel kutatni a földben. *RTL*. <https://rtl.hu/hirado/2015/12/04/tilos-femkeresovel-kutatni-a-foldben>
- [49] Anonymus (2016a) Anonymus. (2016a, december 20.). Több ezer római és bizánci pénzérmét találtak egy férfinél Röszkén.. *Mult-kor*. <https://mult-kor.hu/tbb-ezer-romai-es-bizanci-penzermet-talaltak-egy-ferfinel-rszken-20161220>
- [50] Anonymus (2016b) Anonymus. (2016b). Endangered Archaeology in the Middle East and North Africa. *Eamena*. eamena.org. <https://eamena.org/>
- [51] Anonymus (2016c) Anonymus. (2016c). Italy police stumble upon „priceless” ancient artefacts. (2016c, Apr. 15.). *bbc.com*. <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-36055120>
- [52] Anonymus (2016d) Anonymus. (2016d, Nov. 15.). Operation Pandora: Bulgaria arrests 65 as part of EU operation against antiques smuggling. *Sofiaglobe*. [sofiaglobe.comhttps://sofiaglobe.com/2016/11/15/operation-pandora-bulgaria-arrests-65-as-part-of-eu-operation-against-antiques-smuggling/](https://sofiaglobe.com/2016/11/15/operation-pandora-bulgaria-arrests-65-as-part-of-eu-operation-against-antiques-smuggling/)
- [53] Anonymus (2017a) Anonymus. (2017a, March 20.). How Mosul’s last librarian is preparing for when his city is free from ISIS. *Independent*.

- <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/mosul-central-library-isis-iraq-battle-war-destroyed-books-eye-a7631956.html>
- [54] Anonymus (2017b) Anonymus. (2017b). Restitution of Cultural Property. Intergovernmental Committee (ICPRCP). *UNESCO*.
<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/restitution-of-cultural-property/>
- [55] Anonymus (2017c) Anonymus. (2017c, Jan. 23.). 3561 artefacts seized in Operation Pandora. *Europol*. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/3561-artefacts-seized-in-operation-pandora>
- [56] Anonymus (2017d) Anonymus. (2017d, Febr. 14.). U.S. announces \$ 116,000 for preservation of Nigeria's cultural heritage. *Sun news online*.
<https://www.sunnewsonline.com/u-s-announces-116000-for-preservation-of-nigerias-cultural-heritage/>
- [57] Anonymus (2018a) Anonymus. (2018a). U.S. Committee of the Blue Shield. Military training. <http://uscbs.org/military-training.html>
- [58] Anonymus (2018b) Anonymus. (2018b, április 5.). Varga Mihály: a vámhivatal eredményes felderítő munkát végez. *Teol. Tolna megyei hírportál*. [teol.hu https://www.teol.hu/gazdasag/hazai-gazdasag/varga-mihaly-a-vamhivatal-eredmenyes-felderito-munkat-vegez-1076001](https://www.teol.hu/gazdasag/hazai-gazdasag/varga-mihaly-a-vamhivatal-eredmenyes-felderito-munkat-vegez-1076001)
- [59] Anonymus (2018c) Anonymus. (2018c, Apr. 12.). Mozambique Customs seize a ton of ivory destined for Cambodia. *Club of Mozambique*.
<https://clubofmozambique.com/news/mozambique-customs-seize-a-ton-of-ivory-destined-for-cambodia/>
- [60] Anonymus (2018d) Anonymus. (2018d, Febr. 21.). Over 41 000 artefacts seized in global operation targeting the illicit trafficking of cultural goods. *Europol*.
<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/over-41-000-artefacts-seized-in-global-operation-targeting-illicit-trafficking-of-cultural-goods>
- [61] Anonymus (2018e) Anonymus. (2018e, Nov. 14.). Will the UK be able part in antiquities bust after Brexit? *The Art Newspaper*
<https://www.theartnewspaper.com/2018/11/14/will-the-uk-be-able-to-take-part-in-antiquities-busts-after-brexit>
- [62] Anonymus (2018f) Anonymus. (2018f, March 18.). UNESCO, EU and art market together ramp up fight against illicit trafficking of cultural objects. *UNESCO*.
<https://en.unesco.org/news/unesco-eu-and-art-market-together-ramp-fight-against-illicit-trafficking-cultural-objects>
- [63] Anonymus (2018g) Anonymus. (2018g, Oct. 18.). Protecting cultural heritage by disrupting the illicit trade. *Interpol*. <https://www.interpol.int/es/Noticias-y-acontecimientos/Noticias/2018/Protecting-cultural-heritage-by-disrupting-the-illicit-trade>
- [64] Anonymus (2018h) Anonymus. (2018h, Dec. 3.). Ez még ugyanaz az ország?! Fényévekre van Nyugat-Magyarország a keleti régiótól. *Portfolio*.
<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20181203/ez-meg-ugyanaz-az-orszag-fenyevekre-van-nyugat-magyarorszag-a-keleti-regiotol-306493#>
- [65] Anonymus (2019a) Anonymus. (2019a). 7 of the most expensive artefacts around the world. *luxatic.com* <https://luxatic.com/7-of-the-most-expensive-artifacts-around-the-world/>
- [66] Anonymus (2019b) Anonymus. (2019b). Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország települései jogállás szerint, 2019. január 1.
<https://www.ksh.hu/docs/teruletiatlasz/telepulesek.png>
- [67] Anonymus (2019c) Anonymus. (2019, január 21.). Vadász lőtt meg egy férfit Oroszlányban. *Kemma. Komárom-Esztergom Megyei Hírportál*.
<https://www.kemma.hu/helyi-kek-hirek/2019/01/vadasz-lott-meg-egy-ferfit-oroszlanyban>

- [68] Anonymus (2020a) Anonymus. (2020a). *Tispol. The European Traffic Police Network from 1999-2019*. <https://www.tispol.org/about/tispol>
- [69] Anonymus (2020b) Anonymus. (2020b). *Magyar Régész Szövetség*. <http://regeszet.org.hu>
- [70] Anonymus (2020c) Anonymus. (2020c, May 6.). 101 arrested and 19,000 stolen artefacts recovered in international crackdown on art trafficking. *interpol.int*. <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2020/101-arrested-and-19-000-stolen-artefacts-recovered-in-international-crackdown-on-art-trafficking>
- [71] Anonymus (2021a) Anonymus. (2021a). *Airpol. Enhancing your Security at European Airports*. <https://www.airpoleuropa.eu>
- [72] Anonymus (2021b) Anonymus. (2021b). *Aquapol. International Police Cooperation on the water* <https://www.aquapol-police.org/>
- [73] Anonymus (2021c) Anonymus. (2021c). 22nd 24BLUE Rail Action Day. Railpol, the European Association of Organizations responsible for policing the railways in Europe, organized the 22nd 24BLUE Rail Action Day on 24th and 25th November 2021. [https://www.railpol.eu/site/E4A22A3ACAADEC82C12587B20028B01F/\\$FILE/PRESS%20RELEASE%2022nd%2024BLUE.pdf](https://www.railpol.eu/site/E4A22A3ACAADEC82C12587B20028B01F/$FILE/PRESS%20RELEASE%2022nd%2024BLUE.pdf)
- [74] Anonymus (2021d) Anonymus. (2021d). *Entraide et Coopération en Méditerranée*. https://www.facebook.com/Entraide-et-Coop%C3%A9ration-en-M%C3%A9diterran%C3%A9e-329896137206275/?hc_ref=PAGES_TIMELINE&fref=nf
- [75] Anonymus (2021e) Anonymus. (2021e). Különleges kincseket adtunk vissza Törökországnak. *infostart.hu* <https://infostart.hu/életmod/2021/03/02/kulonleges-kincseket-adtunk-vissza-torokorszagnak#>
- [76] Anonymus (2021f) Anonymus. (2021f). ASOR Cultural Heritage Initiatives. *asor.org*. <https://www.asor.org/chi>
- [77] Anonymus (2021g) Anonymus (2021g, Dec. 6.). Europol Analysis Projects. *europol.europa.eu* <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/europol-analysis-projects>
- [78] Anonymus (2021h) Anonymus. (2021h, december 8.). Crime areas. Fighting crime on a number of fronts. *europol.europa.hu* <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/crime-areas>
- [79] Anonymus (2022a) Anonymus. (2022a, január 4.). *Íme a 10 legdrágább 2021-ben eladott műalkotás és sikerének titka*. *mutargy.com* <https://www.mutargy.com/hirek/ime-a-10-legdragabb-2021-ben-eladott-mualkotas-es-sikerenek-titka>
- [80] Anonymus (2022b) Anonymus. (2022b). Férfiak nyugdíjkorhatára 2002: mikor jöhet a férfiaknak is a korkedvezményesnyugdíj? *officina.hu* <https://officina.hu/belfoeld/266-ferfiak-nyugdijkorhatar>
- [81] Anonymus é.n. a Anonymus. (é.n. a). K-9 Artifact Finders. Red Arch. Cultural Heritage Law & Policy Research. *redarchresearch.com* <http://www.redarchresearch.org/K-9-Artifact-Finders.html>
- [82] Anonymus é.n. b Anonymus. (é.n. b). Cultural terrorism. Oxford lexico. *lexico.com*. https://www.lexico.com/definition/cultural_terrorism
- [83] Anonymus é.n. c Anonymus. (é.n. c). CHAMP. Cultural Heritage by Archaeology & Military Panel. *aiamilitarypanel.org* <http://www.aiamilitarypanel.org/>
- [84] Anonymus é.n. d Anonymus. (é.n. d). *Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti adatbázis*. <https://archeodatabase.hnm.hu/>
- [85] Antalóczy et al. (2019) Antalóczy, P., Gáspár, M., Istvanovszki, L., Nyeste, P., Pató, V. L., Szendrei, F., & Szűcs B. (2019). *A nemzetközi és honos szervezett bűnözés története, XX. századi fejlődése és várható tendenciái*. Nemzeti Közszerkeleti Egyetem.

- [86] Arcy (1993) Arcy, D. (1993, Okt. 1.). From the archive. The Sevso melodrama: who did what and to whom. As the law suit brought by the Lebanon, Croatia and Hungary against Sotheby's and Lord Northampton finally comes to court, we provide our readers with a guide to the plot so far. *The Art Newspaper*. <http://theartnewspaper.com/news/archeology/from-the-archive-the-sevso-melodrama-who-did-what-and-to-whom/>
- [87] Arnold (2015) Arnold, F. (2015, Dec. 21.). The Conceptual Argument for China's Business in Fake Art. *artsy.net*. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-china-s-big-business-in-fake-art-does-exactly-what-art-should>
- [88] Arsovska–Kostakos (2008) Arsovska, J., & Kostakos, P. A. (2008). Illicit arms trafficking and the limits of rational choice theory: the case of the Balkans. *Trends in Organized Crime* 11(4), 52-378. <http://doi.org/10.1007/s12117-008-9052-y>
- [89] Auwera (2012) Auwera, S. (2012). Contemporary Conflict, Nationalism and the Destruction of Cultural Property During Armed Conflict: A Theoretical Framework. *Journal of Conflict Archeology* 7(1), 49-65. <https://doi.org/10.1179/157407812X13245464933821>
- [90] Bács (2020a) Bács, Z. Gy. (2020a). A külső környezet és a nemzetbiztonság kapcsolata. In Ruzsonyi, P. (szerk.), *Közbiztonság. Fenntartható biztonság és társadalmi környezettanulmányok III.* (pp. 941-949.) Ludovika.
- [91] Bács (2020b) Bács, Z. Gy. (2020b). Viribus unitis, avagy civil-professzionális konvergencia a XXI. században. In Ruzsonyi, P. (szerk.), *Közbiztonság. Fenntartható biztonság és társadalmi környezettanulmányok III.* (pp. 950-959) Ludovika.
- [92] Bacskai (2017) Bacskai, I. (2017). A műszeres lelőhelyfelderítés szerepe napjaink régészeti kutatásaiban. In Bálint, M. – Szentpétery, J. (szerk.), *Saulusból Paulus. Fémkeresőkkel a régészek oldalán.* (pp. 59-73.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajdúsági Múzeum.
- [93] Bakai (2014) Bakai, K. P. (2014). A vámunió irányításának reformja: az Európai Unió egyik legégetőbb kérdése. *Magyar Rendészet* 14(6), 119-130.
- [94] Bakai (2016) Bakai, K. P. (2016). A 42-es eljárásban történő adómentes termékbehozattal kapcsolatos visszaélések elleni nemzetközi fellépés tapasztalatai. In Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából.* (pp. 12-33.) Nemzeti Közszerzési Egyetem, Rendészetudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- [95] Bálint (2017) Bálint, M. (2017). Védtelen örökségünk. In Bálint, M. – Szentpétery, J. (szerk.), *Saulusból Paulus. Fémkeresőkkel a régészek oldalán.* (pp. 129-140.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajdúsági Múzeum.
- [96] Bálint-Szentpétery (2017) Bálint, M. – Szentpétery, J. (szerk.) (2017). *Saulusból Paulus. Fémkeresőkkel a régészek oldalán.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajdúsági Múzeum.
- [97] Barabási (2017) Barabási, A-L. (2017). *A hálózatok tudománya.* Libri.
- [98] Barabási (2019) Barabási A-L. (2019). *Behálózva. A hálózatok új tudománya.* Libri.
- [99] Baráth (1975) Baráth T. (1975). *A külföldi magyarság ideológiája. Történetpolitikai tanulmányok.* Sovereign Press.
- [100] Baráth (2012) Baráth M. (2012). Szovjet tanácsadók a magyar állambiztonsági szerveknél. In Gyarmati, Gy., & Palasik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* (pp. 49-65.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan.
- [101] Beck-Neylon (2012) Beck, A., & Neylon, C. (2012). A vision for Open Archaeology. *World Archaeology* 44(4), 479-497. <https://doi.org/10.1080/00438243.2012.737581>

- [102] Bendzsel-Emőd-Kármán (2019) Bendzsel, M. – Emőd, P., & Kármán, G. (szerk.) (2019). *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától*. Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet, & Kieselbach Galéria és Aukciósház.
- [103] Benedek (2014) Benedek, M. (2014). Az állambiztonság és a külpolitika kapcsolata Magyarországon 1945-1990 között. *Nemzetbiztonsági Szemle* 2(2) (2014), 111-138.
- [104] Bényei (2000) Bényei, M. (2000). A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története. *Könyvtári figyelő* 46(4), 612-630.
<http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2000/4/benyei.html>
- [105] Bevan (2006) Bevan, R. (2006). *The Destruction of Memory. Architecture at War*. Reaktion Books.
- [106] Bezsenyi (2000) Bezsenyi, M. (2000). Gazdasági bűnözés a rendszerváltás után. *Belügyi Szemle* 6, 71-79.
- [107] Bíró (2018) Bíró A. (2018, november 3.). *Kincseket rejt a magyar föld: erdőkben, mezőkön kutatják az ereklyevadászok*. [penzcentrum.hu](https://www.penzcentrum.hu/karrier/20181103/kincseket-rejt-a-magyar-fold-erdokben-mezokon-kutatjak-az-ereklyevadaszok-1071642).
<https://www.penzcentrum.hu/karrier/20181103/kincseket-rejt-a-magyar-fold-erdokben-mezokon-kutatjak-az-ereklyevadaszok-1071642>
- [108] Bocta (2019) *Bulgarian Organised Crime Threat Assessment 2019*. (2019.). Sofia, Center for the Study of Democracy.
https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2019_10/BOCTA_2019.pdf
- [109] Bócz (1997) Bócz E. (1997). „Egy államügyész vallomása...” A szervezett bűnözés elleni küzdelem ügyészi tapasztalatai Magyarországon. In Sterling, C.(szerk.), *Pax Maffiosa. A szervezett bűnözés nemzetközi hálózatai*. (pp. 273-287.) CEDIT
- [110] Bócz (2000) Bócz, E. (2000). A kényszerintézkedések büntető eljárásjogi és kriminalisztikai nézőpontból II. *Rendvédelmi füzetek* (3), 3-39.
- [111] Bócz (2004) Bócz, E. (2004). A bizonyítás tana. In Bócz, E. (szerk.), *Kriminalisztika I. Belügyi Szemle* 52(10), 87-120.
- [112] Boda (2003) Boda, J. (2003). A nemzetközi terrorizmus és az ellene való összefogás szükségessége lehetőségei. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem* 7(4), 69–76.
- [113] Boda (2016a) Boda, J. (2016a). *Szigorúan titkos? Nemzetbiztonsági almanach*. Zrínyi.
- [114] Boda (2016b) Boda, J. (2016b). A titkosszolgálatok és a (rendészet)tudomány. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 17, 57-66.
- [115] Boda (2019) Boda J. (főszerk.). (2019). *Rendészettudományi szaklexikon*. Dialóg Campus.
- [116] Boda et al. (2016) Boda, J., Finszter, G., Miklós, I., Kerecsi, K., Kovács, G., & Sallai J. (2016). A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai. *Államtudományi Műhelytanulmányok* 17, 1-24.
- [117] Bogdanos (2006) Bogdanos, M. (2006). *Bagdadi tolvajok. Hajtóvadászat az Iraki Nemzeti Múzeum eltűnt kincsei után*. Heti Világgazdaság Könyvek
- [118] Bogdanos (2014) Bogdanos, M. (2014, Feb. 24.). The Unlooting of Civilisation's Treasures in Wartime Iraq. *The Long Now Foundation. Seminars about Long-term Thinking*.
<https://longnow.org/seminars/02014/feb/24/unlooting-civilizations-treasures-wartime-iraq/>
- [119] Brady (2007) Brady, H. (2007). The EU and the fight against organized crime. Centre for European Reform. Workingpaper. Centre for European Reform.
- [120] Bremmer (2015) Bremmer, I. (2015, June 1.). What Does America Stand For? *Time*, 17-21.
- [121] Brodie (2014) Brodie, N. (2014). Provenance and Price. Autoregulation of the Antiquities Market? *European Journal of Criminal Policy and Research* 20(4), 427-444. <https://doi.org/10.1007/s10610-014-9235-9>

- [122] Brunecker (2008) Brunecker, F. (2008). Faszination Schatzsuche. Von Ausgräbern und Raubgräbern. In Brunecker, F. (Hrsg.), *Raubgräber – Schatzgräber*. (pp. 14-39.) Wissenschaftliche Buchgesellschaft Theiss.
- [123] BSR (2021) *Bűnügyi Statisztikai Rendszer*. (2021). Konasoft. v.1.23 <https://bsr.bm.hu>
- [124] Bucsek (2013) Bucsek, G. (2013). A Készenléti rendőrség és a Nemzeti Nyomozóiroda. In Kobolka, J. (szerk.), *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. (pp. 262-270) Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó
- [125] Buzan-Waeber-de Wilde (1998) Buzan, B., Waeber, O., & De Wilde, J. (1988). *Security. A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner.
- [126] Buzinkay (2004a) Buzinkay, P. (2004a május). Az Europol és a műtárgyvédelem. Egy konferencia tapasztalatai. *Örökségvédelem* 8(4), 4-5.
- [127] Buzinkay (2004b) Buzinkay P. (2004b). Az angol műtárgyvédelem. *Műemlékvédelem: Kulturális Örökségvédelmi Folyóirat* 48(5), 323-329.
- [128] Buzinkay (2013) Buzinkay P. (2013). *A rendőrség szerepe és feladatai a kulturális örökség védelmében*. Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ.
- [129] Buzinkay (2015) Buzinkay P. (2015). *Műkincsem van – mit tegyek, mit tehetek?* Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ.
- [130] Buzinkay é.n. a Buzinkay P. (é.n. a). *Gyakori kérdések (Műtárgyfelügyelet)* <http://oroksegvedelem.kormany.hu/gyakori-kerdesek3>
- [131] Buzinkay é.n. b Buzinkay P. (é.n. b). *Miniszterelnökség, Műtárgyfelügyeleti és Régészeti Főosztály Műtárgyfelügyeleti Hatósági Osztály*. <http://oroksegvedelem.kormany.hu/mutargyfelugyelet>
- [132] Buzinkay é.n. c Buzinkay P. (é.n. c) *Műtárgykereső – Lopott, eltűnt műtárgyak adatbázisa*. <https://oroksegvedelem.kormany.hu/lopott-eltunt-mutargyak-nyilvantartasa>
- [133] Campbell (2013) Campbell, P. B. (2013). The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage. *International Journal of Cultural Property* 20(2), 113-153. <https://doi.org/10.1017/S0940739113000015>
- [134] Chippindale–Gill (2002) Chippindale, Ch., & Gill, D. W. J. (2002). The Trade in Looted Antiquities and the Return of Cultural Property: a British Parliamentary inquiry. *International Journal of Cultural Property* 11(1), 50-64.
- [135] Chrisafis (2015b) Chrisafis, A. (2015b, Feb. 25.). Happy Christmas! Stolen Picasso posted to New York by FedEx. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/feb/27/happy-christmas-stolen-picasso-posted-to-new-york-by-fedex>
- [136] Cielešky (2018) Cielešky P. (2018). Az összedatforrású elemzések szervezeti keretei. *Szakmai Szemle* 16(4), 112-117. <https://doi.org/10.33891/FSZ.112.4.117-122>
- [137] Clinton (1993) Clinton, W. J. (1993, Jan. 20). Inaugural Address. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/inaugural-address-51>
- [138] Cuno (2010) Cuno, J. (2010). *Who Owns Antiquity? Museums and the Battle over Our Ancient Heritage*. Princeton University Press.
- [139] Csaba (2012a) Csaba, Z. (2012a). Határellenőrzés kockázati értékelése: Határátkelőhelyek kockázati profilja. *Magyar Rendészet* 1, 69-77.
- [140] Csaba (2012b) Csaba, Z. (2012b). Border Traffic Risk Assessment. *Arms Security* 11(2), 273–285.
- [141] Csaba (2017) Csaba, Z. (2017). Felderítési információkon alapuló rendészet a nemzetközi akciók tapasztalatainak tükrében. In Czene-Polgár, V. – Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből: Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében*. (pp. 39-153.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat

- [142] Csaba (2018) Csaba, Z. (2018). A bűnelemzés aktuális kihívásai a nemzetközi súlyos és szervezett bűnözés elleni európai fellépés terén. *Szakmai Szemle* 16(4), 118-132.
- [143] Csaba (2019) Csaba, Z. (2019). Analyse des globalen illegalen Zigarettenversorgungsnetzes. *Mitteleuropäische Polizeiakademie Fachjournal* (1), 40-46.
- [144] Csákvári (2015) Csákvári, R. (2015). A régészeti lelőhelyek hatósági nyilvántartása. In Benkő E. – Bondár M., & Kolláth Á. (szerk.), *Magyarország régészeti topográfiája - múlt-jelen-jövő. A 2015. május 11-13 között, Budapesten rendezett konferencia előadásainak és poszttereinek kivonatai.* (p. 56.) MTA BTK Régészeti Intézet
- [145] Cseh (1999) Cseh, G. B. (1999). A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In Gyarmati Gy. (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve.* (pp. 73-90.) Történeti Hivatal.
- [146] Cseh (2012) Cseh, G. B. (2012). Fegyverszüneti ellenőrzés Európában a második világháború végén. In Gyarmati, Gy. – Palasik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* (pp. 21-48.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan.
- [147] Csiki (2012) Csiki, T. (2012, október 12.). A NATO biztonságfelfogásának új elemei a 21. században – reflexió a magyar stratégiai kultúrára. *Biztonságpolitika.*
http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1367571723_CSIKI_Tamas_A_NATO_biztonsagfelfogasanak_uj_elemei_-_biztonsagpolitika.hu.pdf
- [148] Csizner (2020) Csizner Z. (2020). A szervezett bűnözés hatása a rendvédelmi szervek fejlődésére. *Belügyi Szemle* 68(4) (Különszám), 8-25.
<https://doi.org/10.38146%2FBSZ.SPEC.2020.4.1>
- [149] Csupor (2014) Csupor, T (2014). *A Seuso-kincs rejtélye. A titkosszolgálatok harca a római ezüstért.* Szilvia és Társa Kft.
- [150] Dalia-Mécs (1985) Dalia, L., & Mécs, L. (1985). *Műkincsek vándorúton.* Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó.
- [151] Dános (2003) Dános, V. (2003). *Kriminológiai ismeretek.* Rejtjel.
- [152] Dávid (2014) Dávid, F. (2014). „Fából vaskarika”, avagy: a magyar katonai államvédelmi szervek 1945 utáni újjászervezésének jogi és szervezeti alapjai. *Nemzetbiztonsági Szemle* 2(1), 114-132.
- [153] Dávid (2017) Dávid, F. (2017). Nemzetbiztonság és szervezetrendszer. *Nemzetbiztonsági Szemle* 5(1), 65-83.
- [154] Davotoglu (2016) Davotoglu, A. (2016). *Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete.* Antall József Tudásközpont.
- [155] Deák (2005) Deák, J. (2005). Napjaink és a jövő háborúja. *Hadtudomány* 1.
http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html
- [156] Deák 2013 Deák, J. (2013). Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. *Társadalom és honvédelem* 17, 3-4.
- [157] Deckers (2013) Deckers, P. (2013). Past, present and future of archaeological metal-detecting by amateurs in Flanders (Belgium). *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 13-17.
- [158] Demeter (2019) Demeter, M. (2019). Bung the Gap: Narrowing Global North – Global South bias in measuring academic excellence weighting with academic capital. *KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry* 7(2), 1-16. <https://doi.org/10.17646/KOME.75672.40>
- [159] Dénes (2017. Január 9.) Dénes, J. (2017. január 9.). Hol volt a Seuso-kincs elrejtve? *dj naplója.* <https://djnaploja.wordpress.com/2017/01/09/hol-volt-a-seuso-kincs-elrejtve/>

- [160] Dobák (2014) Dobák, I. (2014). A nemzetbiztonsági képzésről. *Nemzetbiztonsági Szemle* 2 (Különszám), 68-78.
- [161] Dobák-Regényi (2014) Dobák I., & Regényi Kund, M. (szerk.) (2014). *Szakmatörténeti szemelvények*. Nemzetbiztonsági Szakszolgálat.
- [162] Dorn-Varrey (2009) Dorn, W. A., & Varey, M. (2009, Oct. 5.). *The Rise and Demise of the Three Block War*. *Journal Forces*.
<http://www.journal.forces.gc.ca/vol10/no1/07-dornvarey-eng.asp>
- [163] Dunai (2019) Dunai, A. (2019). *A javak sorsa – Az 1944-45-ben Magyarországról elvitt értékek nyomában*. Napvilág.
- [164] Durosomo (2018) Durosomo, D. (2018). Taking back our History: Understanding African Art Repatriation. *okayafrica.com*
<https://www.okayafrica.com/the-history-politics-of-african-art-repatriation/>
- [165] Edelbacher (2001) Edelbacher, M. (2001). A szervezett bűnözés elleni küzdelem kérdései Ausztriában. In: Katona, G. (szerk.), *A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból*. (pp. 174-197.) Belügyminisztérium.
- [166] Edwards (2008) Edwards, J. A. (2008). *Navigating the Post-Cold War World. President Clinton's Foreign Policy Rhetoric*. Lexington books
- [167] Egedy (2006) Egedy G. (2006). A multikulturalizmus dilemmái: Nagy-Britannia példáján. *Polgári Szemle* (6), 21-30.
- [168] Egedy (2007) Egedy, G. (2007). *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Heti Világgazdaság-Orac Kiadó
- [169] Élő (2003) Élő, E. (2003). A bűnszervezetben történő bűnlekövetés és jogkövetkezményei. In Blaskó, B. (szerk.), *Büntetőjogi és kriminológiai tanulmányok*. (pp. 23-27.) Rendőrtiszti Főiskola.
- [170] Ethics, Law and Armed Conflict 2016 Ethics, Law and Armed Conflict. (2016.). *University of Oxford podcasts*.
<https://podcasts.ox.ac.uk/series/ethics-law-and-armed-conflict>
- [171] EU (2010) *Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: az európai biztonsági modell felé*. (2010). Európai Unió Tanácsa Főtitkárság Kiadóhivatal.
<https://doi.org/10.2860/89974>
- [172] Eu Agenda on Security (2015) *European Commission: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. (2015). Strasbourg, The European Agenda on Security. 28.4.2015. COM (2015) 185. final;
https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/basic-documents/docs/eu_agenda_on_security_en.pdf
- [173] Farkas (2017. Február 8.) Farkas, Gy. (2017, február 8.). Egyedülálló okori kincseket csempészett a kamionos. *24.hu* <https://24.hu/belfold/2017/02/08/egyedulallo-okori-kincseket-csempeszett-a-kamionos-video/>
- [174] Farkas (2019) Farkas, K. (2019). Kulturális javak büntetőjogi védelmének alapjai Olaszországban. In Bendzsel, M. – Emőd, P. – Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzáról*. (pp. 283-294.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kiesbach Galéria és Aukciósház.
- [175] Feaver (2001) Feaver, P. D., & Kohn, R. H. (2001.). *Soldiers and Civilians. The Civil-Military Gap and American National Security*. MIT Press
- [176] Fekete (2005a) Fekete, I. (2005a). Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények. *Világosság* 6, 101-116.
- [177] Fekete (2005b. Április 30.) Fekete, Gy. A. (2005b, április 30.). A műkincskörözések „elévülnek”. *Népszabadság Online*. <http://nol.hu/archivum/archiv-360689-175126>
- [178] Finszter (2008) Finszter, G. (2008). Előszó. In Holé, K. (szerk.), *Europol és jogállam. Biztonságunk ára*. (pp. 9-14.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- [179] Finszter (2016) Finszter, G. (2016). Rendészetek a 21. században, szervezeti megoldások és működési stratégiák. In Gaál, Gy. – Hautzinger, Z. (szerk.), *A*

- határrendészettől a rendészettudományig.* Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja.
- [180] Finszter (2018) Finszter, G. (2018.). *Rendészettan. Studia Universitatis Communa.* Dialóg Campus.
- [181] Fisher (2012) Fisher, G. (2012, Apr. 3.), „Looted” Egyptian sarcophagus covers found in Old City shop. *The Times of Israel*.
<https://www.timesofisrael.com/smuggled-ancient-egyptian-sarcophagi-found-in-jerusalem-old-city-shop/>
- [182] Forbes (2020) Forbes, M. (2020, Oct. 18.). 11 Most Expensive Auction Results in Ancient Art in the Last 5 Years. *collector.com*.
<https://www.thecollector.com/ancient-art-auction-results/>
- [183] Frank (2016) Frank, T. (2016). Az amerikai évszázad vége? In Ormos M. (szerk.): *Megtörpan a világrend. A nagyhatalmak úton egy új világ felé.* (pp. 42-53.) Argumentum Kiadó.
- [184] Franzen (2013) Franzen, C. (2013, May 13) Ill-gotten gains: how many museums have stolen objects in their collections? Met's move to return two statues to Cambodia among many disputed objects worldwide. The Verge [online]
<https://www.theverge.com/2013/5/13/4326306/museum-artifacts-looted-repatriation>
- [185] Füredi et al. (2011) Füredi Á., Patay R., & Rácz T. Á. (2011, február 14.). Civil kezdeményezés, intézményi összefogás – Megmentett honfoglalók Dabason. *Síráások naplója. Régész blog*.
https://sirasok.blog.hu/2011/02/14/dabas_2
- [186] Gál (2021) Gál I. L. (2021). A pénzmosás magyar szabályozása 2021-től. Új Btk. *Büntetőjogi Szemle* 10(1), 24-33.
- [187] Gamil (2018) Gamil, M. (2018, Apr 24.). New law intensifies penalties for antiquity-related crimes. *egypttoday.com*
<http://www.egypttoday.com/Article/2/48513/New-law-intensifies-penalties-for-antiquity-related-crimes>
- [188] GAO (2016) United States Government Accountability Office. (2016). *Cultural Property. Protection of Iraqi and Syrian Antiquities. United States Government Accountability Office. Report to Congressional Requesters.* (GAO-16-673) <http://www.gao.gov/assets/680/679061.pdf>
- [189] Gardner (2017) Gardner, F. (2017, Mar 21.). Saving Syria's Heritage: Archaeologists discover invisible. *BBC News World*. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-39331342>
- [190] Gazdag (2011) Gazdag, F. (szerk.) (2011). *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika.* Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- [191] Gervai (2011) Gervai, A. (2011). *Fedőneve: „szocializmus”. Művészek, ügynökök, titkosszolgák.* Jelenkor Kiadó.
- [192] Gervai (2015) Gervai, A. (2015). *Titkos Magyarország. „Célszemély”: a társadalom.* Kalligram Kiadó.
- [193] Gömöri (2016) Gömöri, D. (2016). ICOFI – nemzetközi együttműködés továbbképzések útján. In Zsámbokiné Ficskovszky Á. (szerk.) *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából.* (pp. 53-63.) NKE RTK Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- [194] Gönczöl (1980) Gönczöl, K. (1980). *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [195] Gönczöl (2016) Gönczöl, K. (2016). Deviancia, anómia, feszültség. In Borbíró A., Gönczöl, K., Kerecsi, K., & Lévy, M. (szerk.): *Kriminológia.* (pp. 110-128.) Wolters Kluwer.
- [196] Gregóczki (2020) Gregóczki, G. (2020). *Az ingó kulturális javak nemzetközi védelme.* [Diplomamunka] Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
- [197] Gutván (2016) Gutván, T. (2016.). Adóelkerülés és a közúti áruforgalom kapcsolata, lehetőségek a nemzetközi ÁFA (HÉA) csalások felderítésére,

- megakadályozására. In Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából*. (pp. 64-71.) Nemzeti Közszerológati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- [198] Gyarmati (2000) Gyarmati, Gy. (2000). A politika rendőrsége '45-56. *Beszélő* 5(9-10), 85-94.
- [199] Gyarmati (2012) Gyarmati, Gy. (2012). Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon (1945-1956). In Gyarmati, Gy., & Palasik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszerológatok 1945 utáni történetéből*. (pp. 93-130.) Állambiztonsági Szerológatok Történeti Levéltára – L'Harmattan.
- [200] Hadnagy (2005) Hadnagy, I. (2005). A háború és a terrorizmus. *Hadtudomány* 15(1), 16-28.
- [201] Hajdinjak (2002) Hajdinjak, M. (2002). *Smuggling in South-East Europe: the Yugoslav Wars and the Development of Regional Criminal Networks in the Balkans*. Center for the Study of Democracy.
- [202] Hajdú (2013) Hajdú, É. (2013). A Seuso-kincs és Magyarország. In Visy, Zs., & Mráv, Zs. (szerk.), *A Seuso-kincs és Pannonia*. (pp. 23-34.) PTE Régészeti Tanszék.
- [203] Hajdú (2014) Hajdú, É. (2014). *A Seuso-kincs. A történelem nagy rejtélyei* 16. Kossuth Kiadó.
- [204] Harclerode (2000) Harclerode, P. (2000). *Secret Soldiers. Special Forces in the War against Terrorism*. Cassell Military Paperbacks.
- [205] Harnberger (2020) Harnberger, Gy. (2020). Kulturális javak. In Gróf, A. et al. (szerk.) *A tiltó és korlátozó rendelkezések, a termékbiztonság és megfeleléség, valamint a szellemi tulajdonjogot sértő árukkal szembeni intézkedések a vámhatósági eljárásokban 2020. Tansegédlet a NAV KEKI pénzügyőri szakosító tanfolyam, valamint a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Karhallgatói részére*. (pp. 20-23.) Nemzeti Adó- és Vámhivatal.
- [206] Hegyaljai (2002) Hegyaljai, M. (2002). A rendészeti szervek nemzetközi együttműködésének struktúrájáról. In Hautzinger, Z. (szerk.), *Tanulmányok a Határőrség és rendészet című tudományos konferenciáról*. (pp. 76-89.) Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja.
- [207] Hegyaljai (2012) Hegyaljai M. (2012). A nemzetközi bűnügyi együttműködés. *Kül-Világ* 9(4), 2-14.
- [208] Hegyaljai (2014) Hegyaljai, M. (2014). Az EMPACT mint rendészeti válasz az európai bűnözésre. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 15, 127-131.
- [209] Heilbron et al. (2018) Heilbron, J., Sorá, G., & Boncourt, T.: *The social and human sciences in global power relations*. Palgrave Macmillan.
- [210] Hengl (2021) Hengl, M. (2021). *A kézírás interdiszciplinaritása*. PTE Kiadó.
- [211] Héra-Ligeti (2014) Héra, G., & Ligeti, Gy. (2014). *Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*. Osiris.
- [212] Herschbach (2016) Herschbach, S. (2016, Nov. 11.) Depar DPR 600 – New Gold Detector By XP [detectorprospector.com](https://www.detectorprospector.com/forums/topic/2614-depar-dpr-600-new-gold-detector-by-xp/)
<https://www.detectorprospector.com/forums/topic/2614-depar-dpr-600-new-gold-detector-by-xp/>
- [213] Hill – Kersel (2015) Hill, A., & Kersel, M. M. (2015). Aerial Innovations: Using drones to document looting. *Oriental Institute News and Notes* 224, 8-9.
- [214] Hóman (1938) Hóman, B. (1938). *Művelődéspolitika*. Magyar Történelmi Társulat.
- [215] Horváth – Csaba (2015) Horváth, A., & Csaba, Z. (2015). Critical Transport Infrastructure Protection: A Research on the Security of the Supply Chains. *Economics and Management* (2), 47-54.

- [216] Horváth (1998) Horváth, J. (1998). *A III./III. főnöke voltam - avagy a „Cég” együtt bukott a rendszerrel.* Püski.
- [217] Horváth (2020) Horváth, B. (2020, október 18.). Hobbit kerestek maguknak, azóta honfoglaláskori csontvázakat segítenek kiásni a szabadidejükben. *444.hu*. <https://444.hu/2020/10/18/hobbit-kerestek-maguknak-azota-honfoglalaskori-csontvazakat-segitenek-kiasni-a-szabadidejukben>
- [218] Hudák – Csaba (2020) Hudák, K., & Csaba, Z. (2020). A Brief Survey of Illicit Art Trade of Archaeological Finds in Hungary – in the Context of Customs Control. In Csaba, Z., & Szabó, A. (szerk.), *Közös kihívások – egykor és most. Tanulmánykötet.* (pp. 133-143.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata.
- [219] Hudák (2016a) Hudák, K. (2016a). Egy államhatárokon átívelő társadalmi probléma: A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon. *Határrendészeti Tanulmányok* 13(1), 84-106.
- [220] Hudák (2016b) Hudák, K. (2016b). Műkincsek az elmúlt húsz év háborús zónáiban. Hogyan vált biztonságpolitikai kérdéssé a kulturális örökségvédelem helyzete? In Bene K., Dávid F., & Sarlós I. (szerk.): *Fejezetek a hadtörténelemből 4. Válogatás „A háború művészete. 10 éves a Hadtörténeti esték” című konferencia előadásaiból.* (pp. 63-77.) Magyar Hadtudományi Társaság.
- [221] Hudák (2017) Hudák, K. (2017). Illegális műkincs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet* 17(1), 65-75.
- [222] Hudák (2018a) Hudák, K. (2018a). Megerősödő bűnügyi vonal a nemzetközi műkincsszakértői munkában. *Belügyi Szemle – Ordinem Facere* 1, 37-47.
- [223] Hudák (2018b) Hudák, K. (2018). A vámszakmai munka szerepe és fejlesztési lehetőségei a kulturális javak védelme érdekében. In Czene-Polgár, V., & Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment. Tanulmánykötet.* (pp. 131-149.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata.
- [224] Hudák (2019) Hudák, K. (2019). Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban. In Baráth, N., & Mezei, J. (szerk.), *Rendészet – tudomány – aktualitások. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Konferenciakötet.* (pp. 141-148.) Doktoranduszok Országos Szövetsége.
- [225] Ignác (2017) Ignác, Gy. (2017). Kábítószer-kereskedelem és kábítószer birtoklása a Fővárosi Ítéltábla gyakorlatában. *Büntetőjogi Szemle* 6(1), 43-62.
- [226] Ignatieff (2003) Ignatieff, M. (2003). *Bírodalom light.* Heti Világgazdaság Könyvek.
- [227] Istranovszki – Kenedli (2007) Istranovszki, L., & Kenedli, T. (2007). Új értékelési módszerek alkalmazása a szervezett bűnözés részéről megnyilvánuló fenyegetés mérésére. *Magyar Rendészet* 7(1-2), 72-79.
- [228] Jámber (2016a) Jámber, G. (2016a). Szervezett bűnözés és a kábítószer-kereskedelem kapcsolata. *THEMIS* 14(1), 63-92.
- [229] Jámber (2016b) Jámber, G. (2016b). A bűnügyi szolgálati kutya szerepe a kínálati oldal kábítószer-bűncselekmények felderítésében. *THEMIS* 14(2), 5-18.
- [230] Jánosa (2015) Jánosa, K. (2015). *Az EU új bűnügyi hírszerzési modellje.* [Diplomamunka] Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar.
- [231] Janowitz (1960) Janowitz, M. (1960). *The Professional Soldier.* Free Press.
- [232] Janowitz (1975) Janowitz, M. (1975). *Military Conflict.* Sage Publications.
- [233] Jobst (2015) Jobst, Á. (2015). *A Stasi működése Magyarországon. A keletnémet és a magyar állambiztonság kapcsolata 1955-1989.* Jaffa Kiadó.

- [234] Johnson (2007) Johnson, J. C. (2007). Under New Management. The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review* 190-191, 111-152.
- [235] Jones (2020) Jones, R. (2020, Apr. 6.). Meet the world's greatest art detective! [bbc.com https://www.bbc.com/culture/article/20200406-meet-the-worlds-greatest-art-detective](https://www.bbc.com/culture/article/20200406-meet-the-worlds-greatest-art-detective)
- [236] Kádár (2013) Kádár, A. K., M. Tóth, B., & Tihanyi, M. (2013.). *A rendőrség társadalmi kontrollja. Egyetemi jegyzet*. Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar.
- [237] Kaercher (2016) Kaercher, K. (2016). The Materiality of Post-War(s). The Impact of Conflict on the Archaeology and Landscape of Iraqi Kurdistan. In Chalikias, K., Beeler, M., Pearce, A., & Renette, S. (eds.): *The Future Of The Past. From Amhipolis to Mosul, New Approaches to Cultural Heritage Preservation in the Eastern Mediterranean*. (pp. 39-46.) Archaeological Institute of America.
- [238] Kálnoki-Gyöngyössy (2020) Kálnoki-Gyöngyössy, M. (2020). *Nemzet és múzeum. A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777-2010). Műhelytanulmányok II/2*. Magyar Művészeti Akadémia Művészettelméleti és Módszertani Kutatóintézet.
- [239] Kardos (2015) Kardos, P. (2015). A polgárőrség. In Tihanyi, M. (szerk.), *A rendészeti feladatokat ellátó szervek és a polgárőrség. Egyetemi jegyzet*. Nemzeti Közszerológati Egyetem Szolgáltató Kft.
- [240] Kármán (2019a) Kármán, G. (2019a). A büntetőjog eszközei a műtárgyhamisítás ellen, az igazságszolgáltatás tükrében. In Bendzsel, M., Emőd, P., & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzából*. (pp. 173-192.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukcióház.
- [241] Kármán (2019b) Kármán, G. (2019c). A műtárgyhamisítás elleni fellépés eszköztárának fejlesztése. In Bendzsel, M., Emőd, P., & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzából*. (pp. 241-247.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukcióház.
- [242] Kármán (2019c) Kármán, G. (2019c). *A kriminalisztikai szakértői bizonyítás*. [Doktori értekezés] Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- [243] Karták (2011) Fejérdy, T. (szerk.) (2011). *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye. (2. kiadás)*. International Council of Monuments and Sites Magyar Nemzeti Bizottság.
- [244] Katona (2000) Katona, G. (2000). *Szervezett bűnözés Magyarországon*. Belügyminisztérium.
- [245] Katona (2002) Katona, G. (2002). *A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. Gondolatok a 21. század kriminalisztikájáról*. Belügyminisztérium.
- [246] Katona (2004) Katona, G. (2004). A kriminalisztika helye a bűnügyi tudományrendszerben. In Bócz, E. (szerk.), *Kriminalisztika I. Belügyi Szemle* 52(10), 45-54.
- [247] Keegan (2004) Keegan, J. (2004). *Az iraki háború*. Európa
- [248] Kemenczei (2006) Kemenczei, Á. (2006). Adalékok a két világháború közötti műgyűjtés történetéhez (Fleissig József gyűjteménye). *Folia Historica* 24, 97-114.
- [249] Kende (é.n.) Kende, P. (é.n.). *Titkos magyar szolgálatok. Rege róka rejtem*. Hibiszkusz Könyvkiadó Kft.
- [250] Kennedy (1987) Kennedy, P. (1987). *The United States. The Problem of Number One in Relative Decline*. In: *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. Random House
- [251] Keszi-Lohner (2022) Keszi, T. – Lohner, K.: A hálózatelemzés elmélete és rendőrségi gyakorlata. *Belügyi szemle* 70(1), 69-86.

- [252] Kiss-Benedek (2016) Kis-Benedek, J. (2016). Az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) és az ellene folytatott küzdelem tendenciái. *Hadtudomány* 1-2, 29-40.
- [253] Kis-Benedek (2017) Kis-Benedek J. (2017). Dzsihadista fészkek, mint a terrorizmus lehetséges kiindulópontjai. *Hadtudomány* 27(1-2), 96-113.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2017.27.1-2.96>
- [254] Kiss (2015) Kiss, Z. L. (2015). *Válságreakgáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Zrínyi.
- [255] Kiss (2016) Kiss, Á. P. (2016). *Háború a nép között. Esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből*. Zrínyi.
- [256] Kiss (2019) Kiss, Z. K. (2019). A műgyűjtés és a műkereskedelem szabályrendszere. In Bendzsel, M., Emőd, P., & Kármán, G. (szerk.): *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától*. (pp. 149-162.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Országos Kriminológiai Intézet, & Kieselbach Galéria és Aukciósház.
- [257] Kobolka (2013) Kobolka, I. (szerk.) (2013). *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. Nemzeti Közszerológiai és Tankönyvkiadó.
- [258] Kobolka–Ritecz–Sallai (2003) Kobolka I., Ritecz Gy., & Sallai J. (2003). A MK államhatárának ezredfordulós kriminál földrajza. *KBH Szakmai Tudományos Közlemények* 3(1), 33-43.
- [259] Kollár (2008) Kollár, Zs. (szerk.) (2008). *A finanszírozási csalások kriminalisztikája*. Cordi Kht.
- [260] Kondorosi (2016) Kondorosi, F. (2016). *A migráció kockázatai*. Alexandra Kiadó.
- [261] Koós-Szternák (2014) Koós, G., & Szternák Gy. (2014). A katonai műveletek elmélete és gyakorlata a feldolgozott tapasztalatok alapján (1.) *Honvédségi Szemle* 142(2), 8-21.
- [262] Korek (1988) Korek, J. (1988). *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó.
- [263] Koturovic (2019) Koturovic, D. (2019). *Organised networks of Serbia: Crime control and state capture in a country undergoing democratic transition and EU accession*. [MPhil thesis] University of Sheffield.
- [264] Kovács (1984) Kovács, V. (1984). Mark Aurel Porträt aus Lugio. In Fitz, J. (szerk.), *Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve*. (pp. 89-91.) A Fejér megyei Múzeumok Igazgatósága.
- [265] Kovács (2021) Kovács, G. (2021). Forenzikus tudományok ostrom alatt. *Forensic Sciences Under Siege. Belügyi Szemle* 69(10), 1741-1758.
- [266] Kőszegvári (2001) Kőszegvári, T. (2001). A hadviselés és a tér összefüggései a 21. században. In Horváth, I., & Kiss, J. (szerk.), *A tér szerepe a korszerű harcban. A 2000. december 13.-án megtartott konferencia anyaga. Kard és toll sorozat*. (pp. 9-23.) Honvédelmi Minisztérium, Oktatási és Tudományos szervező Főosztály.
- [267] Krajnc (2019) Krajnc Z. et al. (2019). *Hadtudományi lexikon. Új kötet*. Dialóg Campus.
- [268] Krizbai (2015) Krizbai, D. D. (2015). Az Iszlám Állam néven ismertté vált terrrorszervezet 'propagandagépezete'. *Hadtudomány* 25 (E-szám), 285-295.
http://mhht.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/24_KRIZBAI_DIANA_DANIELLA.pdf
- [269] KSH (é.n.) Központi Statisztikai Hivatal. (é.n.) Hivatalos Statisztikai Szolgálat (HSSz) tagok: Belügyminisztérium. https://www.ksh.hu/hssz_tagok_bm
- [270] Kurta (2003) Kurta, G. (2003) A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem új dimenziói. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 7(4) 99–104.
- [271] Kurtán-Pintér (2010) Kurtán, S., & Pintér, I. (2010). *Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál*. Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány
- [272] L. Simon (2021) L. Simon, L. (2021, július 2.). *Pályázat a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói álláshelyére*.
http://www.lsimonlaszlo.hu/docs/MNM_foigazgato_i_palyazat_2021_07%2002.pdf

- [273] L. Simon-Virágos (2021) L. Simon, L., & Virágos G. (2021). A nemzet múzeumai. *Kommentár* 2, 48-59.
- [274] Lafli-Buora (2021) Lafli, E., & Buora, M. (2021). Archaeological fakes and forgeries in Turkey. *Revista do Museu de Arqueologia e Etnologia* 36, 1-21.
- [275] Lassányi (2011) Interjú [Lassányi Gáborral] a régészeti lelőhelyek és leletek védelméről a Hír tv Különkiadás című műsorában. (2011, február 22.). *Síráások naplója. Régész blog*.
https://sirasok.blog.hu/2011/02/22/interju_a_regeszeti_leletek_illegalis_kereskedelmerol_a_hir_tv_kulonkaidas_cimu_musoraban
- [276] Lassányi (2013) Lassányi, G. (2013). A régészeti örökségvédelem irányai és lehetőségei 2013-ban. In *A műemlékvédelem és a társadalom lehetőségei válság idején*. (pp. 34-41.) International Council of Monuments and Sites Magyar Nemzeti Bizottsága.
- [277] Lassányi (2018) Lassányi, G. (2018). A nagy aquincumi betörés, 1973. *Óbudai Anzix*.
<https://obudaianzixsz.hu/lassanyi-gabor-a-nagy-aquincumi-betores-1973/>
- [278] Lemieux-Clarke (2009) Lemieux, A. M., & Clarke, R. V. (2009). The International Ban of Ivory Sales and its Effects on Elephant Poaching in Africa. *British Journal of Criminology* 49(4), 451-471. <https://doi.org/10.1093/bjc/azp030>
- [279] Losson (2016) Losson, P. (2016). Does the International Trafficking of Cultural Heritage Really Fuel Military Conflicts? *Studies in Conflict and Terrorism* 40(6), 484-495.
<https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1221255>
- [280] Lovag (1978) Lovag, Zs. (1978). *A magyar koronázási jelvények*. Magyar Nemzeti Múzeum.
- [281] Lukács (2020) Lukács, D. (2020). Műtárgylopások Magyarországon a Psyche Project tükrében. In Baráth, N. E. – Pató, V. L. (szerk.), *A haza szolgálatában. Konferenciakötet 2019*. (pp. 136-146.) Doktoranduszok Országos Szövetsége.
- [282] Luke-Kersel (2018) Luke, Ch., & Kersel, M. (2018). Introduction: The Power of Place at the U.S. Overseas Research Centers, Heritage Diplomacy, and Archaeology Source. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies* 6(3), 167-171.
- [283] Luttwak (2001) Luttwak, E. N. (2001). *Strategy: The Logic of War and Peace, Revised and Enlarged Edition*. Harvard University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv1c7zfsc>
- [284] Mackenzie (2009) Mackenzie, S. (2011). The Market as Criminal and Criminals in the Market: Reducing Opportunities for Organised Crime in the International Antiquities Market. In: Manacorda, S., & Chappell, D. (eds), *Crime in the Art and Antiquities World*. (pp. 69-85.) Springer.
https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7946-9_4
- [285] Mackenzie et al. (2020) Mackenzie, S., Brodie, N., Yates, D., & Tsirogiannis, Ch. (2020). *Trafficking Culture. New Directions in Researching the Global Market in Illicit Antiquities*. Routledge.
- [286] Magyar Honvédség (2006) Magyar Honvédség (2006). *Irak CIMIC kézikönyve*. (Második, átdolgozott kiadás). Magyar Honvédség Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ.
- [287] Magyarics (2014) Magyarics, T. (2014). *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: érdekek és értékek*. Antall József Tudásközpont.
- [288] Manacorda (2009) Manacorda, S. (ed.) (2009), *Organised crimes in Art and Antiquities. Selected papers and contributions from the International Conference on „Organised crime in art and antiquities”*. Courmayeur Mont Blanc, Italy, 12-14 December 2008. ISPAC (International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme).

- [289] Mango – Bennett (1994) Mango, M. M., & Bennett, A. (1994). *The Sevso Treasure, Part I., Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 12.* Journal of Roman Archaeology.
- [290] Mango (1990a) Mango, M. M. (1990a). The Seuso Treasure Hunting Plate. *Apollo* 132(5-6), 2-13.
- [291] Mango (1990b) Mango, M. M. (1990). Der Seuso-Schatzfund: Ein Ensemble westlichen und östlichen Kunstschaffens. *Antike Welt* 21(2), 70–88.
- [292] Maraszek (2006) Maraszek, R. (2006). *Spätbronzezeitliche Hortfundlandschaften in atlantischer und nordischer Metalltradition. Veröffentlichungen des Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte 60/I.* Halle (Saale), Landesmuseum für Vorgeschichte.
- [293] Marsai (2013) Marsai, V. (2013). Külföldi katonai beavatkozás Maliban – Az Opération Serval háttere és eredményei. *Nemzet és biztonság* 1-2, 99-119.
- [294] Marsai (2014) Marsai V. (2014). A 2014-es jubileumi Fragile (Failed) States Index és tanulságai. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések* (16). http://nit.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2014-16-a-2014-es-jubileumi-fragile-failed-states-index-es-tanulsagai-marsai-v.original.pdf
- [295] Marsai (2016) Marsai, V. (2016). Líbia 2015 tavaszán – egy új Szomália Európa szomszédságában? In Szpisják, J., Kállai, A., Vogel, D., & Mező, A. (szerk.), *Mediterráneum: múlt, jelen, jövő.* (pp. 93-111.) Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely.
- [296] Márton (2011) Márton, A. (2011. november). A civil társadalom helyzetének és szerepének változásai. *Biztonságpolitika* 18. http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1327252926_Marton_Andrea_Civil_tarsadalom_helyenek_es_szerepenek_valtozasai_-_biztonsagpolitika.hu.pdf
- [297] Martos (2013) Martos, G. (2013). *Műkereskedelem. Egy cápa ára.* Typotex.
- [298] Mátyás (2021) Mátyás, Sz. (2021). A kábítószer-bűnözés térbeli változásai az elmúlt évtizedek statisztikai adatainak tükrében. *Interdiszciplináris Drog szemle* 2(4), 73-94.
- [299] Merz (2016) Merz, F. (2016, May 29.). One of the world's greatest art collections hides behind this fence. *The New York Times* <https://www.nytimes.com/2016/05/29/arts/design/one-of-the-worlds-greatest-art-collections-hides-behind-this-fence.html>
- [300] Migoya (2019) Migoya, C. (2019. Apr. 3.) Afghan Students Learn to Combat Illicit Trafficking of Cultural Property. *University of Arizona News.* <https://uanews.arizona.edu/story/afghan-students-learn-combat-illicit-trafficking-cultural-property>
- [301] Milligan (2008) Milligan, A. (2008). Targeting Cultural Property: The Role of International Law. *Journal of Public and International Affairs* 19(5), 91-106.
- [302] Mindszenty (1989) Mindszenty, J. (1989). *Emlékirataim.* Szent István Társulat.
- [303] Moisi (2008) Moisi, D. (2008). The Land of Hope Again? An Old Dream for a New America. *Foreign Affairs* 85(5), 140–146.
- [304] Molnos (2012) Molnos, P. (2012). Az 1945 utáni magyar műgyűjtés tíz legjelentősebb alakja. In Takács, G. (szerk.), *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig. Bibliográfiai lexikon. - Art Collectors in Hungary from the late 18th to the early 21st century. A Bibliographic Dictionary.* (pp. 517-531.) Kieselbach Galéria és Aukciósház
- [305] Montanaro–Jankovski (2005) Montanaro-Jankovski, L. (2005). Good cops, bad mobs? EU policies to fight trans-national organised crime in the Western Balkans. *European Policy Centre (EPC) Issue Paper* 40, 1-27.

- [306] Movius (2021) Movius, L. (2021, Dec. 22.). Auctions in China accounted for 36% of global market in 2020, new report finds. *The Art Newspaper*. <https://www.theartnewspaper.com/2021/12/22/china-accounts-for-36percent-of-global-auction-market-according-to-new-report>
- [307] Mráv-Dági (2019) Mráv, Zs., & Dági, M. (2019). *A Seuso-kincs. Pannonia fénye*. Magyar Nemzeti Múzeum.
- [308] Mráv-Szabó (2006) Mráv, Zs., Szabó Á. (2006). Rongál-e a kincsvadász? Egy per és egy ítélet tanulságai. *Magyar Múzeumok* 12(2), 25-26.
- [309] Mráz (2001) Mráz, I. (2001). A tér értékelésének szempontjai a korszerű hadászati célú hadműveletekben. In Horváth, I., & Kiss, J. (szerk.), *A tér szerepe a korszerű harcban. A 2000. december 13.-án megtartott konferencia anyaga*. Kard és toll sorozat. (pp. 24-27.) Honvédelmi Minisztérium.
- [310] Musteata (2013) Musteata, S. (2013). Metal detecting and treasure hunters in Moldova. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3(1), 32-37. <https://doi.org/10.23914/ap.v3i0.28>
- [311] Münkler (2005) Münkler, H. (2005). *The New Wars*. Polity Press.
- [312] Myers – Kulish (2016) Myers, S. L., & Kulish, N. (2016, Jan. 9.). „Broken System” Allows ISIS to Profit From Looted Antiquities. *New York Times*. <http://www.nytimes.com/2016/01/10/world/europe/iraq-syria-antiquities-islamic-state.html>
- [313] N. Kósa (2002) N. Kósa, J. (2002. november 18.). Fémkeresősök és műkedvelő régészek. *Népszabadság Online*. <http://nol.hu/archivum/archiv-87246-70394>
- [314] Nagy (2003a) Nagy, M. (2003a). A régészeti örökség védelme Magyarországon. In Visy, Zs. (szerk.), *Magyar régészet az ezredfordulón*. (pp. 30-35.) Teleki László Alapítvány.
- [315] Nagy (2003b) Nagy, J. (2003b). A bűnszervezet fogalmának hat éve. *Rendvédelmi füzetek* 5(23), 13-22.
- [316] Nagy (2014) Nagy, Gy. (2014). A magyar katonai képzések története (1945-1990). *Nemzetbiztonsági Szemle* 2 (különszám), 58-67. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/nemzetbiztonsagi-szemle-2014-kulonszam-kepzesztorteneti-konferencia-20140624.original.pdf
- [317] Nagy (2018a) Nagy, L. (2018a). A régészeti lelőhelyek védetté nyilvánításának emblematikus évtizede (2002-2012). *Műemlékvédelem* 52(5), 274-279.
- [318] Nagy (2018b) Nagy, A. K. (2018b, november 18.). Hátrébb a fémkereső botokkal! index.hu. https://index.hu/techtud/tortenelem/2018/11/18/hatrabb_a_femkereso_botokkal/
- [319] Nagy (2022) Nagy, L. (2022). *A kulturális örökségvédelem magyarországi intézményrendszerének változásai a 21. században*. E-tananyag kézirat. Pécsi Tudományegyetem, előkészületben.
- [320] Nagy-Várdai (2015) Nagy, J., & Várdai, V. J. (2015). *Nemzetközi rendészet*. Rejtjel.
- [321] Németh (2003) Németh, Zs. (2003). Visszaesés, karrierbűnözők, szervezett bűnözés. In Blaskó, B. (szerk.), *Büntetőjogi és kriminológiai tanulmányok*. (pp. 105-123.) Rendőrtiszti Főiskola.
- [322] Németh (2016) Németh, E. (2016, March 4.). *Calculating the Value of Culture. Quantifying the value of cultural property to foreign policy*. [ppt diáor] https://www.academia.edu/23751402/Calculating_the_Value_of_Culture_Quantifying_the_value_of_cultural_property_to_foreign_policy
- [323] Nicaso-Lamothe (1996) Nicaso, A., & Lamothe, L. (1996). *A maffia. A szervezett bűnözés új világrendszere*. Saxum Kiadó.
- [324] Nyeste – Szendrei (2019) Nyeste, P., & Szendrei F. (2019). *A bűnügyi hírszerzés kézikönyve*. Dialóg Campus.
- [325] Nyeste (2012) Nyeste, P. (2012). A bűnügyi hírszerzés. *Magyar Rendészet* 12(4), 25-31.

- [326] Nyeste (2013) Nyeste, P. (2013). A bűnüldözési célú „titkos információszerzés” és a büntetőeljárás kapcsolata. *Nemzetbiztonsági Szemle* 1(1), 20-38.
- [327] Okváth (2012) Okváth, I. (2012). Kémek kémek ellen. Adalékok a magyar katonai hírszerzés tevékenységéhez a hidegháború kezdeti időszakában (1945-1950). In Gyarmati, Gy., & Palasik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. (pp. 67-92.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan.
- [328] Otten (2017) Otten, C. (2017, June 5). A Legacy in Ruins. What now for Iraq’s Mosul Museum, recently liberated from ISIS? *The American Scholar* [online] <https://theamericanscholar.org/a-legacy-in-ruins/#>
- [329] P. Szabó (2003.) P. Szabó, E. (2003, szeptember 4.). A rablók mind több kincsre vágnak. *Magyar Nemzet online*. http://mno.hu/migr_1834/a-rablok-mind-tobb-kincsre-vagynak-697571
- [330] Pajcsics (2006) Pajcsics, J. (2006). Öngyilkosságok és leszámolások a Kádár-korban. Péter György halálesete. *Belügyi Szemle* (54)11, 102-109.
- [331] Pallag (2016) Pallag, Z. (2016, március 4.). „Mindenki tudja a szakmában, hogy honnan származtak azok a tárgyak.” Beszélgetés Kalla Gábor régész-assziológussal, az ELTE-BTK Régészettudományi Intézetének docensével a közel-keleti kulturális örökség helyzetéről. *Magyar Múzeumok*. http://archiv.magyar-muzeumok.hu/muhely/3089_%E2%80%99Emindenki_tudja_a_szakmaban_hogy_honnan_szarmaztak_azok_a_targyak%E2%80%9D
- [332] Papp (2012) Papp, I. (2012). A magyar emigráció és az állambiztonság. Kovács Imre története. In Gyarmati, Gy., & Palásik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. (pp. 263-277.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan.
- [333] Parcak (2016) Parcak, S. (2016). *Satellite Remote Sensing for Archaeology*. Routledge.
- [334] Parcak-Gathings-Childs-Mumford (2016) Parcak, S., Gathings, D., Childs, C., Mumford, G., & Cline, E. (2016). Satellite evidence of archaeological site looting in Egypt: 2002–2013. *Antiquity*, 90(349), 188-205. <https://doi.org/10.15184/aqy.2016.1>
- [335] Patay-Lassányi (2019) Patay, R. – Lassányi, G. (2019, december 18.). Kilencvenkilenc bronzékszer a szántásban. *Síráások naplója. Régészet blog*. https://sirások.blog.hu/2009/12/18/kilencvenkilenc_bronzekszer_a_szantásban
- [336] Paul (2018) Paul, K. (2018). Ancient Artifacts vs. Digital Artifacts: New Tools for Unmasking the Sale of Illicit Antiquities on the Dark Web. *Arts*, 7(2), 12. <https://doi.org/10.3390/arts7020012>
- [337] Paulovics (2003) Paulovics, A. (2003). *A kulturális javak védelme a nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Bíbor Kiadó.
- [338] Peterecz (2016) Peterecz, Z. (2016). *A kivételes Amerika. Az amerikai kivételesség történelmi bemutatása*. Gondolat.
- [339] Petrás (2012) Petrás, É. (2012). Menekülés az emigrációba. Kovrig Béla kereszténydemokrata politikus és az állambiztonság. In Gyarmati, Gy., & Palásik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Budapest, 2012. 245-262. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan.
- [340] Petrovic (2013) Petrovic, J. (2012). *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict*. Brill. Martinus Nijhoff Publishers. <https://doi.org/10.1163/9789004235540>
- [341] Pintér (2013) Pintér, B. (2013). *A pénzmosás elleni küzdelem az új magyar büntetőjogban*. [doktori disszertáció]. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola.

- [342] Póczik-Dunavölgyi (2008) Póczik, Sz., & Dunavölgyi, Sz. (2008). *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok*. Heti Világgazdaság Könyvek.
- [343] Pond (2008) Pond, E. (2008). The EU's Test in Kosovo. *Washington Quaterly*, 31(4), 97-112.
- [344] Powell (1992) Powell, C. L. (1992). U.S. Forces: Challenges Ahead. *Foreign Affairs* 71(5), 32-45. <https://doi.org/10.2307/20045401>
- [345] Prohászka (2005) Prohászka, P. (2005). *Kincsek a levéltárból*. Martin Opitz.
- [346] Prohászka (2008) Prohászka P. (2008). *Kincsek a levéltárból II: Tanulmányok Európa kora népvándorláskori régészetéhez*. Martin Opitz.
- [347] Puskás (2016) Puskás, A. (2016). *Kulturális javak védelme az új típusú biztonsági kihívások tükrében – Esettanulmány: Mali*. [Diplomamunka] Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar.
- [348] Rácz (2017) Rácz, T. Á. (2017 őszi). Fémkeresősök a múzeum kötelékében. Közösségi régészeti modell építése Pest megyében. *Magyar Régészet. Online Magazin*.
http://files.archaeolingua.hu/2017o/F%F3rum_R%E1cz%20H17%D5.pdf (letöltés ideje: 2019. március 15.)
- [349] Rácz (2019) Rácz, T. Á. (2019). Közösségi régészet. Egy új kutatási eljárás születése *Múzeum Café* 72, 148-157.
- [350] Raczký et al. (2021) Raczký P., Borhy L., Vida T., Kalla G., V. Szabó G., & Bartus D. (2021). Középtávú régészeti stratégia. Vitaindító gondolatok a magyar régészet jövőjéről az ELTE BTK Régészettudományi Intézetéből. *Archaeológiai Értesítő* 146(1), 225-246.
<https://doi.org/10.1556/0208.2021.00024>
- [351] Rainer (2002) Rainer, M. J. (2002). Helyezkedés” a csúcson. Kádár János néhány boldog éve, 1958-1962. *Rubicon* 3, 36-42.
- [352] Rao (2017. December 6.) Rao, M. (2017, Dec. 6.). The Insanely Lucrative World of Fake, Chinese „Masterpieces”. *Huffington Post*.
https://www.huffpost.com/entry/chinese-copy-art_n_5489121
- [353] Rédei (2018) Rédei, J. (2018, augusztus 12.). Sírablás diszkrétan – a műkincs kereskedelem sötét oldala. *nepszava.hu*.
https://nepszava.hu/3004614_sirrablas-diszkrétan-a-mukincs-kereskedelem-sotet-oldala
- [354] Reif (1984) Reif, R. (1984, június 5.). Peter C. Wilson, 71, is dead; headed Sotheby's in London. *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1984/06/05/obituaries/peter-c-wilson-71-is-dead-headed-sotheby-s-in-london.html>
- [355] Reif (1985) Reif, R. (1985, január 15.). Customs Service recovers 3 art works stolen from Europe. *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1985/01/15/arts/customs-service-recovers-3-art-works-stolen-in-europe.html>
- [356] Renfrew (2000) Renfrew, C. (2000). *Loot, Legitimacy and Ownership. The Etical Crisis in Archaeology*. Duckworth.
- [357] Renfrew (2007) Renfrew, C. (2017, March). Time for the Sevso evidence to be made public. *The Art Newspaper* 178.
- [358] Renfrew (2014) Renfrew, C. (2014, May). Shame still hangs over the Sevso hoard. *The Art Newspaper* 257.
<https://web.archive.org/web/20161009183530/http://old.theartnewspaper.com/articles/Shame-still-hangs-over-the-Sevso-hoard/32545>
- [359] Resperger (2013) Resperger, I. (2013). Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig. In Kobolka J. (szerk.): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. (pp. 31-66.) Nemzeti Közzolgálati és Tankönyvkiadó.
- [360] Resperger-Kiss-Somkuti (2013) Resperger, I. – Kiss, Á. P. – Somkuti, B. (2013). *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Zrínyi.

- [361] Révész (2003) Révész, B. (2003). *Az állambiztonságtól a nemzetvédelemig*. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.
- [362] Révész (2004) Révész, B. (2004). Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseihez. *Acta Universitatis Szegedensis. Acta Juridica et Politica*. 66(17) Szegedi Tudományegyetem.
- [363] Révész (2005) Révész, B. (2005 május). Állambiztonság és pszichológia. *Beszélő online*. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/allambiztonsag-es-pszichologia>
- [364] Révész (2007a) Révész, B. (2007a). *A titok, mint politika. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei*. [Doktori értekezés] Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.
- [365] Révész (2007b) Révész, B. (2007b). A titkosszolgálatok titoktalanításáról. Egy politikai jelenség politológiai mellőzöttsége. *Politikatudományi Szemle* 4, 129-152.
- [366] Rostoványi (1997) Rostoványi, Zs. (1997). Civilizációk háborúja? Huntington és Bassam Tibi felfogásáról. *Külpolitika* 4, 34-55.
- [367] Rothfield (2009) Rothfield, L. (2009). *The Rape of Mesopotamia. Behind the Looting of the Iraq Museum*. University of Chicago Press. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226729435.001.0001>
- [368] Rózsa (2005) N. Rózsa, E. (szerk.) (2005). *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*. Teleki László Alapítvány.
- [369] Ruiz (2018) Ruiz, C. (2018, Apr. 19.). Chinese Antiquities stolen in raid on Bath Museum. *The Art Newspaper*. https://www.theartnewspaper.com/news/chinese-antiquities-stolen-in-raid-on-bath-museum?utm_source=daily_april19_2018&utm_medium=email&utm_campaign
- [370] Rush (2012) Rush, L. W. (2012, Apr. 30.). Cultural Property Protection as a Force Multiplier in Stability Operations. World War II Monuments Officers Lessons Learned. *Military Review*. http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20120430_art008.pdf
- [371] Rymer (2014) Rymer, J. (2014). Perceptions of Archaeology and the Words We Use. Blogging Archaeology. In Doug Rocks-Macqueen - Chris Webster (eds.), *Blogging Archaeology*. (pp. 179-186.) Landward Research Ltd.
- [372] Sajó (2019) Sajó, I. (2019). Az anyagtudomány lehetőségei festmények eredetiségvizsgálatában. In Bendzsel, M., Emőd, P., & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzáttól*. (pp. 113-118.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukciósház.
- [373] Sánchez nava (2013) Sánchez Nava, P. F. (2013). The looting of the past: Mexico's case. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 29-32.
- [374] Sanderson (2017. Február 27.) Sanderson, D. (2017, Febr. 27.). 'Rogue' who built Sotheby's Empire. *The Times* <https://www.thetimes.co.uk/article/rogue-who-built-sothebys-empire-2hmk3vc8b>
- [375] Scheinost (2013) Scheinost, M. (2013). Organised crime in a country of transition after twenty years. In Duyne, P. C. van, Scheinost, M., Antonopoulos, G. A., Harvey, J., & Lampe, K. von (eds.) *Human dimensions in organised crime, money laundering and corruption*. (pp. 51-68.) Wolf.
- [376] Schelling (1980) Schelling, Th. C. (1980). *The Strategy of Conflict*. Harvard University
- [377] Schmidt (2006) Schmidt, A.: *Bűnösök és titkosszolgák*. Budapest 2006. Athenaeum 2000
- [378] Seuso (2019-2022) *A Seuso Kutatási Projekt hivatalos oldala. Magyar Nemzeti Múzeum* (2019-2022). <https://seuso.mnm.hu/>
- [379] Shore (2017) Shore, A. (and British Museum) (2017, March 3.). The Iraqi archaeologists saving their heritage. *blog.britishmuseum.org*.

- <https://blog.britishmuseum.org/the-iraqi-archaeologists-saving-their-heritage/>
- [380] Sielaff (2001) Sielaff, W. (2001). Szervezett bűnözés Németországban. In *A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból.* (pp. 198-217.) Belügyminisztérium.
- [381] Simpson (2015) Simpson, St. J. (2015). Back to Kabul. Case studies of successful collaboration between the National Museum of Afghanistan, the British Museum, the UK Border Force and others in the return of stolen antiquities to Afghanistan. In Desmarais, F. (ed.), *Countering Illicit Traffic in Cultural Goods. The Global Challenge of Protecting the World's Heritage.* (pp. 181-196.) International Council of Museums.
- [382] Socta (2017) Europol, European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment 2017: crime in the age of technology. (2017). Publications Office. <https://doi.org/10.2813/78839>
- [383] Socta (2021) European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021: a corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime. 2021). Publications Office. <https://doi.org/10.2813/02362>
- [384] Solomon (2016) Solomon, A. (2016, May 19). Israel to return stolen ancient sarcophagi to Egypt. The Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/Israel-News/Israel-to-return-stolen-ancient-sarcophagi-to-Egypt-454336>
- [385] Sors (2013) Sors, L. (2013). A Nemzeti Adó- és Vámhivatal. In Kobolka, J. (szerk.), *Nemzetbiztonsági alapismeretek.* (pp. 281-291.) Nemzeti Közszerológati és Tankönyvkiadó
- [386] Springer (2006) Springer, N. (2006). *Deactivating War. How Societies Demobilise after Armed Conflict.* NATO Defense College Research Branch.
- [387] Sterling (1997) Sterling, C. (1997). *Pax Maffiosa. A szervezett bűnözés nemzetközi hálózatai.* CEDIT Kft.
- [388] Stewart (2011) Stewart, P. (2011). *Weak Links, Fragile States, Global Threats and International Security.* Oxford University Press.
- [389] Strazzari (2007) Strazzari, F. (2007). The Decade Horribilis: Organized Violence and Organized Crime along the Balkan Peripheries, 1991-2001. *Mediterranean Politics* 12(2), 185-209. <https://doi.org/10.1080/13629390701388661>
- [390] Strazzari-Coticchia (2012) Strazzari, F., & Coticchia, F. (2012). The Phantom Menace. Transnational Organized Crime and the Shaping of the Western Balkans. In Stubbs, P., & Solioz, Ch. (eds.), *Towards Open Regionalism in Southeastern Europe.* Southeastern European Integration Perspectives 6. (pp. 11-37.) Nomos.
- [391] Svec (2014) Svec, L. (2014, March 6.). Cultural heritage training in the US Military. *National Center of Biotechnology Information (NCBI), Springerplus* <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3979978/>
- [392] Szabó (2008) Szabó, Cs. (2008). Az „elveszett” magyar szent korona hazatérése 1978-ban. *Archív Net. XX. századi történeti források* 8(1) https://www.archivnet.hu/politika/az_elveszett_magyar_szent_korona_hazaterese_1978ban.html
- [393] Szabó (2009) Szabó, M. (2009. október 12.). Hidd el, ha mondom... hiszen nem mutathatom! Levegőből ás a szakkör (!). *Szabó Máté (légipék) blogja.* https://legiregesz.blog.hu/2009/10/12/hidd_el_ha_mondom_hiszen_nem_mutathatom_1
- [394] Szabó (2013) Szabó, A. E. (2013). *A kulturális örökség joga.* Bíbor Kiadó.
- [395] Szabó (2015) Szabó, A. (2015). Training opportunities in law enforcement (CEPOL, MEPA, FRONTEX). In *Az adó- és vámszerológatok aktuális kihívásai. Konferencia és tanulmánykötet.* (pp. 177-196.) Nemzeti Közszerológati Egyetem & Magyar Rendészettudományi Társaság.

- [396] Szabó (2016) Szabó, A. (2016). Világméretű hálózat a vámszakmai felsőoktatás területén. In Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából*. (pp. 122-134.) Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- [397] Szabó (2017a) Szabó, A. (2017a). Kockázatelemzés mesterfokon, avagy az értékelő-elemző specializáció tapasztalatai. In Boda, J., Felkai, L., & Patyi, A. (szerk.), *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. (pp. 507-524.) Dialóg Campus.
- [398] Szabó (2017b) Szabó, Á. (2017b, augusztus 23.). Ezért nem kellene antik műtárgyakkal kereskedni. *fidelio.hu* <https://fidelio.hu/plusz/ezert-nem-kellene-antik-mutargyakkal-kereskedni-5956.html>
- [399] Szabó (2018) Szabó, J. (2018 december). A bűnügyi elemzés módszertanának megújítása a rendőrségnél. *Szakmai Szemle* 16(4) 133-140. http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2018_4_szam.pdf
- [400] Szabó et al. (2014) Szabó, M., Kiss, A., Molnár, R., Nagy, B., Neményi, R., Szabó, A., Takács, P. N., & Talabér, I. (2014). Előzetes jelentés a Cserdi község (Baranya megye) melletti római villagazdaság 2012. évi próbafeltárásáról és terepi kutatásáról. In Balázs, P. (szerk.), *FIRKÁK III. Fiatal Római Koros Kutatók III. konferenciakötete*. (pp. 255-304.) Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum.
- [401] Szendrei (2019) Szendrei, F. (2019). A szocialista jellegű szervezett bűnözés. In Istvanovszki, L. (szerk.), *A nemzetközi és a honos szervezett bűnözés története, XX. századi fejlődése és várható tendenciái*. (pp. 220-250.) Dialóg Campus & Nordex Kft.
- [402] Szikinger (1998) Szikinger, I. (1998). A magyar rendvédelem és az Európai Unió. A rendvédelem nem megy Európába. *Politikatudományi Szemle* 7(1), 185-198.
- [403] Szternák (2003) Szternák, Gy. (2003). A terrorizmus és a terrorizmus elleni harc tudományos igényű vizsgálatának folyamata. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 7(4), 41–45.
- [404] Takács (2013) Takács, T. (2013). ORFK Bűnügyi Szolgálat. In: Kobolka, J. (szerk.), *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. Budapest, 2013. 257-262.
- [405] Takács (2014) Takács R. (2014). Nyitottság és zártság dilemmái – Kulturális érintkezések a külfölddel és a nyugattal. A határok és érintkezések lehetséges megközelítéseiről 1953 után. *Századok* 148(6), 1491-1515.
- [406] Tantaleán (2013) Tantaleán, H. (2013). Detectors and Sondas: Brief comments on Huaqueo or plundering in Peru. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 17-20.
- [407] Tari (1966) Tari, L. (1966). Éremlelet Csongrád-Faragó-tanyán a XIII. századból. *A MóraFerenc Múzeum Évkönyve* 1, 81-92.
- [408] Tarnóczy (2003) Tarnóczy, T. (2003 április). A Békésy gyűjtemény. Kiegészítések Békésy György életrajzához. *Ponticulus Hungaricus*. 7(4). <http://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/bekesy-tarnoczy.html>
<http://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/bekesy-gyujtemeny.html>
Képgyűjtemény a galériához: <http://www5.pbrc.hawaii.edu/bekesy/gallery/page2.html>
- [409] Temiño (2013a) Temiño, I. R. (2013a). Fighting against archaeological plundering on land and underwater site in Spain. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 6-9.
- [410] Temiño (2013b) Temiño, I. R. (2013a). Metal detectors and beyond: Some final considerations. *Archaeologia Publica Online. Journal of Public Archaeology* 3, 38-45.

- [411] Thomas (2020) Thomas, S. (2020). Preventing crime against cultural and archaeological sites. In Harkness, A. (ed.), *Rural Crime Prevention: Theory, Tactics and Techniques*. (pp. 249-260.) Routledge.
- [412] Tihanyi (2015) Tihanyi, M. (szerk.), *A rendészeti feladatokat ellátó szervek és a polgárőrség. Egyetemi tankönyv*. NKE Szolgáltató Kft.
- [413] Tóth (2011) Tóth, E. (2011). A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945-1990. *Betekintő* 2, 1-40.
http://epa.oszk.hu/01200/01268/00018/pdf/EPA01268_betekinto_2011_2_toth_e.pdf
- [414] Tóth (2014a) Tóth, S. (2014a, június 23.). Szűkül a kör a Seuso-gyilkos(ok) körül.
http://hvg.hu/kultura/20140623_Szukul_a_kor_a_Seusogyilkosok_korul
- [415] Tóth (2014b) Tóth S.: (2014b, június 23.). Seuso-ügy: szűkül a kör! Exkluzív fotók a kincs hazaszállításáról. *Feol. Fejér megyei hírportál*.
<https://www.feol.hu/belfold/2014/06/seuso-ugy-szukul-a-kor-exkluziv-fotok-a-kincs-hazaszallitasarol>
- [416] Tóth (2019) Tóth, E. (2019). A „családi ezüst” nyomában. A Seuso-kincs. *Határtalan Régészet* 4(4), 18-22, Rédei Judit kiegészítésével.
- [417] Tóth-Kóhalmi (2016) Tóth, M., & Kóhalmi, L. (2016). A szervezett bűnözés. In Borbíró, A., Gönczöl, K., Kerecsi, K., & Lévy, M. (szerk.), *Kriminológia*. (pp. 603-626.) Wolters Kluwer Hungary Kft.
- [418] Tulliu-Schmal-berger (2003) Tulliu, S., & Schmalberger, Th. (szerk.) (2003). *A biztonság megértése felé. Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerősítési kislexikon*. UNIDIR (United Nations Institute for Disasement Research) 16. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont.
- [419] Tzvetkova (2007) Tzvetkova, M. (2007). *Organized Crime in Bulgaria: Markets and Trends*. Center for the Study of Democracy.
- [420] Ulst (2013) Ulst, I. (2013). Combating Illicit metal detecting in Estonia. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 21-28.
- [421] UNODC (2015) *Drug Money: the illicit proceeds of opiates trafficked on the Balkan route*. (2015). United Nations Office on Drugs and Crime.
- [422] Urbán (2003) Urbán, A. (2013). A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962-1980). *Múltunk* 3, 3-75.
- [423] V. Szabó (2009) V. Szabó, G. (2009). Kincsek a föld alatt. Elrejtett bronzkori fémek nyomában. In Anders, A., Szabó, M., & Raczký, P. (szerk.), *Régészeti dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*. Bibliotheca Archaeologica. (pp. 123-138.). L'Harmattan.
- [424] V. Szabó (2019) V. Szabó, G. (2019). *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök, ékszerek nyomában*. Hereditas Archaeologica Hungariae. Archaeolingua.
- [425] Váli (2019) Váli, Zs. (2019). Műtárgyvizsgálati eljárások a műtárgyhamisítások leleplezésének vizsgálatában. In Bendzsel, M., Emőd, P., & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától*. (pp. 89-99.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukcióház.
- [426] Varga (2001a) Varga, J. (2001). A schengeni követelményeknek megfelelő határellenőrzés osztrák modellje. *Belügyi szemle* 48, 188-200.
- [427] Varga (2011b) Varga, J. (2011b). A határrendészeti kutatások új kihívásai. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 12, 195-204.
- [428] Varga (2015) Varga, J. (2015). Az Integrált Határigazgatás európai uniós rendszere. *Hadtudományi Szemle* 8(3), 170-176.
- [429] Varga (2017a) Varga, J. (2017a). A rendőrség határrendészeti és bűnügyi szervezeteinek együttműködése. In Boda, J., Felkai, L., & Patyi, A. (szerk.), *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére*. Liber

- amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii.* (pp. 571-578) Dialóg Campus.
- [430] Varga (2017b) Varga, M. (2017b). Társadalmi biztonság a terrorizmus árnyékában. *Hadtudomány* 1-2, 127-137.
- [431] Varga (2018) Varga, J. (2018). *Integrált határigazgatás*. Nordex Nonprofit Kft., & Dialóg Campus.
- [432] Varga-Lukács (2017) Varga, J., & Lukács, D. (2017). A Schengeni Információs Rendszer lehetőségei az illegális műkincs kereskedelem elleni fellépésben. *Határrendészeti Tanulmányok* 14(1), 42-52.
- [433] Virág (2012) Virág, J. K. (2012.). Az illegális műkincs-kereskedelem nemzetközivonatkozásai. *Pécsi HatárőrTudományos Közlemények* 13, 197-205.
- [434] Viskolcz (2016) Viskolcz, N. (2016). A veszteség gondos dokumentálása: a kulturális örökségvédelem intézményrendszerének változásai a rendszerváltás után (1990-2015). In Sütő, E., Szirmai, É., & Újvári, E. (szerk.), *Sodrásban: képzések, kutatások (1975-2015): Tanulmányok.* (pp. 129-141.) Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- [435] Visy (2013) Visy, Zs. (2013). Contributions to the Archaeology of the Seuso Treasure. *Specimina Nova Dissertationum ex Institutis Historiae Antiquae et Archaeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis* 21-22, 221-244.
- [436] Vizi (2013) Vizi, S. (2013, július 1.). A hadügy változásai a kétpólusú világrend felbomlása után. *Biztonságpolitika*.
http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1372766068_Vizi_Sandor_hadugy_a_ketpolusu_vilagrend_utan_-_biztonsagpolitika.hu.pdf
- [437] Völgyesy (2010) Völgyesy, L. (szerk.) (2010). *Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon. Műemlékek, régészet, műtárgyak a hazai és a nemzetközi szabályozás tükrében.* Rejtjel.
- [438] Wegener (2010) Wegener, C. (2010). The 1954 Hague Convention and Preserving Cultural Heritage. *AIA /Archaeological Institute of America/, HCA /Heritage, Conservation & Archaeology, AIA Site Preservation Program*, 1-8.
<https://www.archaeological.org/sites/default/files/files/Wegener%20v2.pdf>
- [439] Welz (2014) Welz, A. (2014, Feb. 13.). Amid elephant slaughter, ivory trade in US continues. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2014/feb/13/elephant-slaughter-ivory-trade-us>
- [440] Whitman (2015) Whitman, E. (2015, Aug. 28.). *ISIS Artifacts Trafficking. FBI Warns Art Dealers About Islamic State – Stolen Antiquities From Ancient Sites In Syria, Iraq* <http://www.ibtimes.com/isis-artifacts-trafficking-fbi-warns-art-dealers-about-islamic-state-stolen-2073205>
- [441] Williams (2001) Williams, Ph. (2001). Transnational Criminal Networks. In: Arquila, J., & Ronfeldt, D. (eds.), *Networks and netwars. The Future of Terror, Crime and Militancy.* (pp. 61-97.) Rand Corporation.
- [442] Woodward (2004) Woodward, R. (2004). *Military Geographies. RGS-IBG Book Series.* Wiley & Blackwell.
- [443] Yates (2013) Yates, D. (2013). The theft of cultural property in Bolivia: the absence of metal detectors. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 10-13.
- [444] Zabyelina (2013) Zabyelina, Y. G. (2013). *The State and Transnational Organized Crime: a Case Study Analysis of Criminal Opportunities in the Russian Federation and the United States.* [Doktori értekezés] University of Trento, School of International Studies.

- [445] Zavis (2003) Zavis, A. (2003, May 12.). Profile: Matthew Bogdanos. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2003/may/12/iraq1>
- [446] Zeed (2016) Zeed, A. A. (2016, July 18.). Sumerian City of Lagash slowly emerging from desert sands. *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com/originals/2016/07/lagash-sumerian-iraq-babylon.html>
- [447] Zumić (2016) Zumić, M. (2016). What does corruption mean in a transition country? Political scandal of the Port of Belgrade. In Duyne, P. C. van, Scheinost, M., Antonopoulos, G. A., Harvey, J., & Lampe, K. von (eds.), *Human dimensions in organised crime, money laundering and corruption*. (pp. 23-60) Wolf.
- [448] Zsigmond (2020) Zsigmond, Cs. (2020). A szervezett bűnözés elméleti megközelítéseitől a bűnszervezet nemzetközi és hazai fogalmáig. *Belügyi Szemle* 68(10), 61-80.

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁBAN MEGJELENT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

- Hudák (2016a) Hudák, K. (2016a). Egy államhatárokon átívelő társadalmi probléma: A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon. *Határrendészeti Tanulmányok* 13(1), 84-106.
- Hudák (2016b) Hudák, K. (2016b). Műkincsek az elmúlt húsz év háborús zónáiban. Hogyan vált biztonságpolitikai kérdéssé a kulturális örökségvédelem helyzete? In Bene K., Dávid F., & Sarlós I. (szerk.): *Fejezetek a hadtörténelemből 4. Válogatás „A háború művészete. 10 éves a Hadtörténeti esték” című konferencia előadásaiból.* (pp. 63-77.) Magyar Hadtudományi Társaság.
- Hudák (2017) Hudák, K. (2017a). Illegális műkincs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet* 17(1), 65-75.
- Hudák (2018a) Hudák, K. (2018a). Megerősödő bűnügyi vonal a nemzetközi műkincsszakértői munkában. *Belügyi Szemle – Ordinem Facere* 1,37-47.
- Hudák (2018b) Hudák, K. (2018). A vámszakmai munka szerepe és fejlesztési lehetőségei a kulturális javak védelme érdekében. In Czene-Polgár V., & Zsámbokiné Ficskovszky Á. (szerk.), *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment. Tanulmánykötet.* (pp. 131-149.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata.
- Hudák (2018c) Hudák, K. (2018c). Some notes on the Law Enforcement Concept of the National Archaeological Strategy of Hungary. *Specimina Nova Dissertationum ex Instituto Historiae Antiquae et Archaeologicae Universitatis Quinqueecclesiensis* 25, 133-149.
- Hudák (2019) Hudák, K. (2019). Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban. In Baráth N., & Mezei J. (szerk.), *Rendészet – tudomány – aktualitások. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Konferenciakötet.* (pp. 141-148.) Doktoranduszok Országos Szövetsége
- Hudák (2020) Hudák, K. (2020). Az illegális műtárgykereskedelem mint hálózat és logisztikai lánc elvi sémájának leírása. In Baráth, N., & Mezei, J. (szerk.), *Rendészet – Tudomány – Aktualitások – 2020. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Absztrakt kötet.* (p. 32.) Doktoranduszok Országos Szövetsége
- Hudák – Csaba (2020) Hudák, K., & Csaba, Z. (2020). A Brief Survey of Illicit Art Trade of Archaeological Finds in Hungary – in the Context of Customs Control. In Csaba, Z., & Szabó, A. (szerk.), *Közös kihívások – egykor és most. Tanulmánykötet.* (pp. 133-143.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata.
- Hudák (2022a) Hudák, K. (2022a). Magyarország szerepe a régészeti korú kulturális javak kereskedelmében. *Ünnepi kötet Vaday Andrea tiszteletére.* Eötvös Loránd Kutatóhálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet (megjelenés alatt)
- Hudák (2022b) Hudák, K. (2022b). Egy elfeledett nemzeti kincs: a Békésy-gyűjtemény és háttere. (előkészületben)
- Hudák (2022c) Hudák, K. (2022c). Az amerikai érdekérvényesítő képesség megjelenése az Amerikai Egyesült Államok hadseregének örökségvédelmi feladatain keresztül (előkészületben)

1. FÜGGELÉK: A DOKTORI DISSZERTÁCIÓBAN FELHASZNÁLT ÖRÖKSÉGVÉDELMI JOGSZABÁLYHELYEK

1. 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet, részletek

1.§: „a magyar történet, tudomány és művészet emlékeit és eredményeit, mint közművelődésünk örökbecsű értékeit, a jelen törvényerejű rendeletben meghatározott módon fokozott védelemben kell részesíteni és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé tenni.”

...

10.§ (1): „magángyűjteményt, illetve az abban őrzött tárgyakat a tulajdonos köteles épségben fenntartani, továbbá a gyűjtemény őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megóvásáról saját költségén gondoskodni”

...

13.§ (1): „Nemzeti érdekű muzeális értéktárgy minden olyan régészeti, képzőművészeti, iparművészeti, történeti, néprajzi vagy természettudományi tárgy, amelyet a Központ kiemelkedő tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési jelentőségére tekintettel a muzeális értéktárgyak (a továbbiakban: védett tárgyak) jegyzékébe felvesz. A jegyzékbevitellel a muzeális értéktárgy a jelen törvény értelmében védett tárggyá nyilvánul.”

2. 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet, részlet

20.§ (1): „Szabálysértést követ el és háromezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható, aki
a) védett tárgyat engedély nélkül, vagy az engedélytől eltérő módon átalakít, vagy a tulajdonában álló védett tárgyat szándékosan megrongálja, illetőleg a tárgy állagának megóvásához szükséges intézkedések megtételét felhívás ellenére elmulasztja;

b) az állam elővásárlási jogának meghiúsításával, illetőleg engedély nélkül védett tárgy vagy védett gyűjtemény tulajdonát átruházza vagy megszerzi;

c) védett tárgyat vagy védett gyűjteményt a művelődésügyi miniszter engedélye nélkül az ország területéről kivisz; vagy határozott időre szóló engedély esetén a határidő lejártával nem hoz vissza;

d) a muzeális tárgyakra és muzeális gyűjteményekre vonatkozó bejelentési, illetőleg adatszolgáltatási kötelezettségét nem teljesíti;

e) engedély nélkül ásatást végez, vagy régészeti (történeti) jelentőségű védett területen a művelődésügyi miniszter engedélye nélkül a terület jellegét veszélyeztető munkálatokat folytat, illetőleg a terület jellegzetes állapotát megváltoztatja;

f) a föld felszíne alatt rejlő muzeális tárgy engedélyezett ásatáson kívüli felfedezése esetén a bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget, vagy a lelőhelyen folytatott munkálatok felfüggesztését elmulasztja.

20. § (2): „Aki az (1) bekezdésben meghatározott magatartásával kárt okozott, köteles azt a szabálysértési eljárástól függetlenül is a Ptk. szabályai szerint megtéríteni.”

3. Részlet az 1992-ben Vallettában elfogadott Európa Tanácsi Egyezményből a Régészeti Örökségvédelemről, amelyet Magyarországon a 149/2000 (VIII.31.) kormányrendelet hirdetett ki

10. cikk: „Valamennyi Fél vállalja, hogy

(i) gondoskodik arról, hogy illetékes közhatóságai és tudományos intézményei összegyűjtsék az azonosított tiltott ásatásokról származó információkat;

(ii) értesíti a jelen (átdolgozott) Egyezményhez csatlakozott származási állam illetékes hatóságait minden felajánlott leletről, amely gyaníthatóan tiltott ásatásból származik, vagy amelyet a hivatalos ásatásokból törvénytelen úton kiragadtak és rendelkezésre bocsátja az ezekkel kapcsolatos adatokat;

(iii) megteszi a kellő lépéseket annak érdekében, hogy azok a múzeumi és hasonló intézményei, amelyek szerzeményezési gyakorlatát államilag ellenőrzi, ne szerezhessék meg a régészeti örökség olyan darabjait, amelyek gyaníthatóan ellenőrizetlen feltárásokból, vagy tiltott ásatásokból, vagy hivatalos ásatásokból ugyan, de törvénytelen úton származnak;

(iv) a Felek területén található múzeumoknak és hasonló intézményeknek, amelyeknek a szerzeményezési politikája nem áll állami ellenőrzés alatt

a) eljuttatja a jelen (átdolgozott) Egyezmény szövegét,

b) minden erőfeszítést megtesz annak biztosítására, hogy a szóban forgó múzeumok és intézmények tiszteletben tartsák a jelen cikk (ii) pontjában meghatározott elveket;

(v) neveléssel, tájékoztatással, éberséggel és együttműködéssel a lehetséges mértékben korlátozza az ellenőrizetlen felfedezésekből, tiltott ásatásokból, illetve hivatalos ásatásból törvénytelenül szerzett, a régészeti örökséghez tartozó elemek átruházását.”

4. 2001. évi XLIV. törvény (Kötv.) a kulturális örökség védelméről és végrehajtási rendelete, a 68/2018. számú Kormányrendelet (Korm. r.) a kulturális örökség védelméről kapcsolatos szabályokról

4.1. A disszertáció szempontjából fontos definíciók a Kötv. 7. §-ában

„10. Kulturális javak: az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai – az ingatlanok kivételével –, valamint a művészeti alkotások.

11. Kulturális örökség elemei: a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt nemzeti emlékhely és annak 61/I. § (3a) bekezdése szerinti településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak.

15. Műemlék: olyan közhiteles nyilvántartásban nyilvántartott műemléki érték, amelyet miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánítottak.

17. Műemléki érték: minden olyan építmény, történeti kert, történeti temetkezési hely, vagy műemléki terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékaival és beépített berendezési tárgyaival együtt, vagy egyes nevesített értéke vonatkozásában.

23. Nyilvántartott régészeti lelőhely: a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely.

28. Régészeti emlék: a régészeti örökség ingatlaneleme.

30. Régészeti feltárás: tudományos módszerrel végzett tevékenység (régészeti megfigyelés, terepbejárás, próbafeltárás, megelőző feltárás, mentő feltárás, tervásatás, műszeres lelet- és lelőhely-felderítés, beleértve a fémkereső műszer használatát), amelynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása.

32. Régészeti korú tárgy: bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy.

33. *Régészeti lelet: a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek a régészeti korú tárgyak.*
35. *Régészeti lelőhely: földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók.*
39. *Tárgyegyüttes: több elemből álló, egymással lényegileg összefüggő kulturális javak összessége, amely kivételes kulturális jelentőségét ebben az állapotában őrzi, és amely kulturális érték tekintetében meghaladja egyes elemeinek együttes értékét.*
45. *Védetté nyilvánított régészeti lelőhely: miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű, nyilvántartott régészeti lelőhely.*
46. *Védett örökségi elem: az e törvény erejénél fogva általános védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem.”*

4.2. A Kötv. definícióinak két kiegészítése a 68/2018. Korm. r. 2.§-a szerint

10. *szabálytalan tevékenység: a kulturális örökségvédelem területén végzett olyan tevékenység, amelyet jogszabályban meghatározott követelmények és szempontok figyelmen kívül hagyásával, a tevékenységre vonatkozó szakmai szabályok, előírások vagy a kulturális örökség védelméért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) által közzétett szakmai irányítói ajánlások és irányelvek megsértésével végeznek;*
11. *tájképi jelentőségű régészeti lelőhely: olyan régészeti lelőhely, amely megjelenésével környezetének meghatározó tájképi eleme (így különösen erőd, erődítés, vár, templom maradványai, földvár, halomsír, kunhalom, a domborzatból kiemelkedő, többszörösen rétegzett tell-település)”*

4.3. A Kötv. disszertáció szempontjából fontos régészeti örökségvédelmi előírásai, részletek

„7/A. §: „A régészeti örökség védelme kiterjed a régészeti örökség felkutatására, értékelésére, számbavételére, nyilvántartására, megőrzésére, a régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

...

8. § (1): *A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és e törvény erejénél fogva védelem alatt áll.*

(2) *A közgyűjteményben kulturális javakként elhelyezett régészeti leletek tulajdonjogáról az állam nevében a miniszter lemondhat régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosai javára.*

(3) *A régészeti lelet kereskedelmi forgalomba nem hozható.*

...

9. §: *A régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak.*⁷¹⁸

...

10. § (1): *A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni.*

(2) *A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.*

...

11. § (1): *Az ismertté vált régészeti lelőhelyeket nyilvántartásba kell venni.*

(2) *A nyilvántartott régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.*

....

12. §: *Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.*

....

19. § (1): *A földmunkával járó beavatkozásokkal, fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is (a továbbiakban együtt: beruházások), a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni.*

(2) *A régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el.*

⁷¹⁸ A Kötv. 9-10. §- ainak előírásait a végrehajtási rendelet 21 § (1-2) szakaszai pontosítják:

„(1) „A nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak a Kötv. és e rendelet alapján, valamint az e rendeletben meghatározott engedéllyel végezhető.

(2) A nyilvántartott régészeti lelőhely állapotromlásának minősül a réteg, vagy rétegsor elvágása, a történeti összefüggés megszüntetése, a régészeti leletek eredeti helyéről történő elmozdítása régészeti feltárás nélkül.”

(3) A régészeti feltárások költségeit – a mentő feltárás, valamint a 23/F. § (7) bekezdésében foglalt eset kivételével – a 10. § (1) bekezdésére figyelemmel annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.

(4) A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A régészeti feladatellátásra vonatkozó hatósági ár képzésének szabályait, az alkalmazható legmagasabb ár mértékét, valamint a régészeti feladatellátással összefüggő költségtételek figyelembevételének részletes szabályait kormányrendelet határozza meg. A hatósági árra vonatkozó szabályokat évente felül kell vizsgálni.

...

53. § (1): A hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges a következő - más hatóság (örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával vagy szakkérdés vizsgálata alapján kiadott) engedélyéhez nem kötött - tevékenységekhez:

a) minden 30 centiméter mélységet meghaladó földmunka, tereprendezés, depó, feltöltés, töltés létesítése védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen.

...

51. § (1): Védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonjogát átruházni csak írásbeli szerződés alapján lehet

...

52. § (1): A védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonosa (birtokosa) köteles a javakat épségben fenntartani, őrzésükről, szakszerű kezelésükről és megóvásukról gondoskodni.

...

53/A. § (1): Ha a hatóság hatósági ellenőrzés vagy az 52. § (2) bekezdése alapján lefolytatott ellenőrzése során, vagy bejelentés alapján megállapítja, hogy a kulturális javak körébe tartozó tárgy őrzési helye ismeretlen (a továbbiakban: eltűnt kulturális javak), az őrzési hely megállapítása érdekében elrendeli annak körözését.

(2) A hatóság a körözési eljárás eredményeként megtalált eltűnt kulturális javak őrzési helyét a 73. § szerinti nyilvántartásba veszi.

(3) Ha a körözés elrendelésének oka megszűnt, a hatóság a körözést visszavonja.

53/B. § (1): Az e törvény 71. § (2) bekezdése c) pontja szerinti nyilvántartásba bejegyzett kulturális javak előkerülése esetén a hatóság megvizsgálja a nyilvántartásból történő törlés indokoltságát.

(2) Kétség esetén a tárgy birtokosa köteles bizonyítani a birtoklás jogszerűségét és azt, hogy a tárgy birtokba vétele vagy tulajdonjogának a megszerzése során úgy járt el, ahogy az az adott

helyzetben általában elvárható, különös tekintettel a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény 3. § (3) bekezdésében foglalt szempontokra.

(3) Amennyiben a tárgy visszaadása iránt igényt terjesztenek elő, és az igényt igazolják, a birtokos köteles a tárgyat az igénybejelentő részére visszaadni.

(4) Amennyiben a birtokos bizonyítja, hogy a (2) bekezdésben foglaltak szerint járt el, a visszaadáskor az igénybejelentőtől méltányos és ésszerű kártalanítás illeti meg.

(5) Kulturális javak kereskedelmi forgalomban – így különösen árverésen – történő átruházása esetén a (2) bekezdés szerinti eljárásra a kereskedő köteles, ezért a vevő részéről a (2) bekezdésben foglaltakat teljesülnnek kell tekinteni.

(6) A tárgy visszaadásának elrendelése iránti keresetet bírósághoz kell benyújtani, a bíróság dönt a visszaadás elrendeléséről és a kártalanításról.”

....

56. § (4): A hatóság a kiviteli engedélykérelmet elutasítja, vagy a kiviteli engedélyt visszavonja és a műtárgykísérő igazolást érvénytelenné nyilvánítja, ha a tárgy

a) lopott,

b) védett gyűjteményből vagy tárgye gyűttesből jogellenesen került ki,

c) jogellenesen került Magyarországra.

(5) A kiviteli engedélyezés tekintetében jogellenesen Magyarországra került tárgynak minősül különösen, ha a tárgynak a származási országból a jogszabályok megsértésével történt a kivitele, ideértve a jogszerű ideiglenes kivitelre vonatkozó feltételek megszegéséből adódó jogsértést, illetve a kivitel lejártát követően vissza nem vitt javak esetét is.”

...

61/A. §: Kulturális javakat fémkereskedő fémkereskedelmi tevékenység céljából kizárólag a hatóságnak az átvett tárgyakat egyedileg megjelölő engedélyével vehet át.

.....

91. § E törvény nem érinti a kulturális örökség elemeinek a korábbi jogszabályok alapján megállapított védettségét.”

4.4. A kulturális javakkal kapcsolatos hatósági feladatok a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet szerint

93.§. 1.5: „a kulturális javak kivitelével kapcsolatos hatósági feladatok a Kötv. 54-57. §-a, valamint a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK tanácsi rendelet végrehajtására

vonatkozó rendelkezéseinek megállapításáról szóló, 2012. november 9-i 1081/2012/EU bizottság végrehajtási rendelet alapján,

...

2: a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről szóló 2001. évi XXVIII. törvény 3. §-a szerinti megbízott illetékes hatósági feladatokat,

...

3: a kulturális javak visszaszolgáltatásával kapcsolatos állami feladatokat a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény 7. és 7/A. §-a alapján,

...

7. a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről szóló 1979. évi 2. törvényerejű rendelet végrehajtásából eredő, kulturális javakkal kapcsolatos hatósági és központi hivatali feladatokat,

...

10. a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről szóló 1957. évi 14. törvényerejű rendelet, valamint a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 2006. évi XXIX. törvény végrehajtásából eredő, kulturális javakkal kapcsolatos hatósági és központi hivatali feladatokat más érintett szervekkel együttműködésben,

...

12. a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló, 2019. április 17-i (EU) 2019/880 európai parlamenti és tanácsi rendeletben az illetékes hatóság feladatait.”

95. §: a) támogatást nyújt a rendőrség és a vámhatóság munkájához a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében,

b) ellátja a kulturális javak visszakövetelésével, továbbá visszaadásával kapcsolatos teendőket a Kötv. 64. § a) pontja alapján,

c) részt vesz a jogtalanul eltulajdonított kulturális javak nemzetközi információcseréjében a Kötv. 64. § b) pontja szerint,

d) részt vesz az állami vagy helyi önkormányzati fenntartású közgyűjtemény, muzeális intézmény alapleltárából visszaigényelt kulturális javak visszaadására vonatkozó igények elbírálásában.”

4.5. A Kötv. rendelkezései az örökségvédelmi bírságról

82. § (1): *„Örökségvédelmi bírsággal (a továbbiakban: bírság) kell sújtani azt a természetes vagy jogi személyt és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, aki (amely)*

a) az e törvényben vagy más jogszabályban engedélyhez kötött tevékenységet a védetté nyilvánított vagy e törvény erejénél fogva védelem alatt álló kulturális örökségi elemen engedély vagy tudomásulvétel nélkül vagy attól eltérő módon végzi,

b) a 61/I. § (4) bekezdése szerinti tevékenységet a kiemelt nemzeti emlékhely és annak településkép-védelmi környezete területén a Kiemelt Nemzeti Emlékhely Bizottság előzetes hozzájárulása nélkül vagy az előzetes hozzájárulásban meghatározottaktól eltérő módon végzi,

c) a védetté nyilvánított vagy e törvény erejénél fogva védelem alatt álló kulturális örökség elemeit jogellenesen megsemmisíti vagy megrongálja, valamint

d) a védett kulturális örökségi elemet kötelezettségének elmulasztásával veszélyezteti,

e) régészeti feltárást feltárási jogosultság vagy műemléki területen szakértői tevékenységet szakértői jogosultság nélkül végez, vagy szakértői jogosultsággal rendelkező személy – a kirendelt igazságügyi szakértő szakvéleménye szerint – szakszerűtlen, illetve szándékosan vagy súlyos gondatlanságból valótlán tartalmú szakvéleményt, dokumentációt készít,

f) nyilvántartott régészeti lelőhelyen a hatóság engedélye vagy nyilatkozata nélkül beruházást valósít meg,

g) kulturális javakon az e törvényben vagy más jogszabályban tiltott tevékenységet végez,

h) az e törvényben vagy más jogszabályban engedélyhez kötött tevékenységet a kulturális javakon engedély nélkül vagy attól eltérő módon végzi.

(1a) Az (1) bekezdés a)–c) és e)–h) pontjában meghatározott szabályszegések miatt közigazgatási szankcióként figyelmeztetés nem alkalmazható.

(1b) Az (1) bekezdés b) pontjában meghatározott tevékenység folytatásától történő eltiltás időtartama – a közigazgatási szabályszegések szankcióiról szóló törvényben foglaltaktól eltérően – a döntés véglegessé válásától számított 5 évnél hosszabb időre nem szólhat.

(2) Bírósággal sújtható az, aki a jogszabály által előírt

a) bejelentési kötelezettségének, vagy

b) árverési hirdetményben a védettség tényéről szóló tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget.

(3) A bírságot a hatóság szabja ki.

(4) A bírság összegének megállapításánál a közigazgatási szabályszegések szankcióiról szóló törvényben meghatározott mérlegelési szempontok mellett a hatóság figyelembe veszi a kulturális örökség elemének történeti, eszmei jelentőségét és egyediségét is.”

4.6. A jogkövető magatartásért, lelőhely, lelet bejelentéséért adható elismerés szavályozása a 68/2018. évi kormányrendelet 55. §-a szerint

55. § (1): *„A korábban ismeretlen, régészeti nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhely, lelet feltáráson kívüli felfedezőjének, megtalálójának vagy bejelentőjének (a továbbiakban: megtaláló) jogkövető magatartásáért adható elismerés (a továbbiakban: elismerés) adományozását feltárássra jogosult intézmény vagy a hatóság kezdeményezheti a miniszternél a 11. mellékletben meghatározott adattartalommal minden év július 31-ig. Az elismerésre irányuló eljárás hivatalból is indulhat.*

(2) Az elismerés formája lehet oklevél vagy oklevél és pénzjutalom.

(3) Elismerés akkor adható, ha a megtaláló maradéktalanul eleget tett a Kötv. és más jogszabályok előírásainak.

(4) Nem adható elismerés annak, aki

a) régészet szakirányú mesterfokozattal vagy szakképzettséggel rendelkezik, vagy a régészet tárgyban doktori fokozatot szerzett,

b) alapfokozattal és történelem szakképzettséggel, régésztechnikusi specializációval rendelkezik vagy régésztechnikusként dolgozik, vagy

c) a régészeti lelőhellyel vagy lelettel régészeti feltárás során került kapcsolatba.

(5) A kezdeményezéseket a miniszter az Ásatási Bizottság bevonásával véleményezi, és a régészeti lelőhely vagy lelet tudományos jelentősége és kiemelkedő fontossága alapján dönt az elismerés adományozásáról. Ha a miniszter elismerés adományozása mellett dönt, egyúttal megállapítja az elismerés módját és pénzjutalom esetén annak összegét.

(6) A pénzjutalom összege

a) a régészeti lelőhely esetén annak tudományos jelentőségével arányos,

b) régészeti lelet esetén a lelet becsült értékének legfeljebb tíz százaléka, de legfeljebb nettó két millió forint.

(7) Kiemelkedő jelentőségű vagy értékű lelet bejelentése esetén a miniszter az Ásatási Bizottság javaslatára egyedi döntéssel eltérhet a pénzjutalomnak a (6) bekezdés b) pontjában meghatározott legmagasabb összegétől.”

4.7. Fémkereső műszer használatának szabályozása a Kötv. szerint

20/A. § (1): „Fémkereső műszer használata – a hivatás gyakorlásához jogszabályban meghatározott módon szükséges használat kivételével – hatósági engedély alapján végezhető feltérési tevékenység.

(2) A hivatás gyakorlásához szükséges használatot jogszabályban meghatározott módon be kell jelenteni.

(3) A hatóság jogszabályban meghatározottak szerint megtilthatja a fémkereső műszer használatát.

(4) Fémkereső műszer nyilvántartott régészeti lelőhelyen történő használata régészeti feltérési tevékenységnek minősül.

(5) Ha a fémkereső műszerrel végzett bármilyen tevékenység során régészeti lelet vagy annak tűnő tárgy kerül elő, a 24. § (1)–(2) bekezdése szerint kell eljárni.”

4.8. Fémkereső műszer használatának részletesebb szabályozása a 68/2018. évi kormányrendelet szerint

29. § (2): „Fémkereső műszer hivatás gyakorlásához szükséges használatának minősül, ha a fémkereső műszer használója hitelt érdemlően bizonyítja, hogy feladatainak ellátásához szükséges a fémkereső műszer. Hitelt érdemlő bizonyításnak számít a munkaköri leírás, a cégszerűen aláírt megbízás vagy megrendelés.

(3) Fémkereső műszer hivatás gyakorlásához szükséges használata

a) feltérásra jogosult intézmény által fémkereső műszerrel végzett lelet- és lelőhely-felderítés,

b) a hadtörténeti örökség kutatására miniszteri rendeletben kijelölt örökségvédelmi szerv által fémkereső műszerrel végzett hadtörténeti örökségi helyszín felderítése,

c) tervszerű lőszermentesítés,

d) közmű-nyomvonal keresése,

e) háborús kegyelettel összefüggő feltárás, exhumálás.

(4) A Kötv. 20/A. §-át és e rendeletnek a fémkereső műszer használatára vonatkozó rendelkezéseit a bűnüldöző és nyomozó szervek feladatellátására, valamint a tűzszerészeti tevékenységekre nem kell alkalmazni.

(5) A (3) bekezdés a) pontja esetében a bejelentést a 7. mellékletben meghatározott adattartalommal kell megtenni.

(6) A (3) bekezdés b) és c) pontja esetében a bejelentésnek tartalmaznia kell

a) a fémkereső műszer használatával érintett terület egyértelmű lehatárolását EOV rendszerben készült térképen,

b) a fémkereső műszer használatának tervezett idejét,

c) az alkalmazni tervezett fémkereső műszer típusának megnevezését és leírását.

(7) A (3) bekezdés a) pontja szerinti tevékenység végzése során az (1) bekezdés a) és b) pontjában megjelölt szervnek a 47. § (3) bekezdése szerinti tudomásulvételtől szóló értesítését a tevékenység végzője köteles a tevékenység végzése során magánál tartani, és a fémkereső műszer használatának ellenőrzésére jogosult szerv felszólítására bemutatni.

(8) A (3) bekezdés b) és c) pontja esetében a fémkereső műszer használójának igazolnia kell, hogy hivatása gyakorlásához szükséges a fémkereső műszer

...

52. § (1): „A fémkereső műszer hivatáshoz nem kötött használatának engedélyezése iránti kérelmet a tervezett tevékenység leírásával és céljának megjelölésével a hatóságnak kell benyújtani.

(2) Fémkereső műszer használatának minősül, ha a fémkereső műszer építményen kívül összeszerelt és üzemképes állapotban van.

(3) A kérelem tartalmazza

a) a fémkereső műszer használatával érintett terület egyértelmű lehatárolását EOV-rendszerben készült térképen,

b) a fémkereső műszer használatának tervezett idejét.

(4) A kérelemben az ügyfél nyilatkozik arról, hogy a kérelem benyújtását megelőző öt évben a régészeti örökséggel összefüggésben szabálysértési vagy büntetőjogi felelősségét nem állapították meg, továbbá vele szemben örökségvédelmi bírságot nem szabtak ki. A kérelem benyújtásával egyidejűleg igazolni kell, hogy

a) a fémkereső műszer használatával érintett ingatlannal rendelkezni jogosult a fémkereső műszer használatához hozzájárult,

b) az eljárási díj vagy illeték megfizetésre került,

c) a feltáráshoz jogosult intézménnyel megbízási szerződés vagy együttműködési megállapodás megkötésére került.

(5) A hatóság az eljárás során határidő kitűzésével kérheti az Ásatási Bizottság vagy a gyűjtőterületén érintett múzeum szakvéleményét.

(6) A fémkereső műszer használatára vonatkozó kérelmet el kell utasítani, ha

a) a tervezett tevékenység a 21. § (3) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott területet, rét vagy legelő művelési ágban lévő régészeti érdekű területet vagy nyilvántartott régészeti lelőhelyet érint,

b) a kérelmező szabálysértési vagy büntetőjogi felelősségét a régészeti örökséggel összefüggésben megállapították,

c) a kérelmezővel szemben örökségvédelmi bírságot szabtak ki,

d) a kérelmező ellen a régészeti örökséggel összefüggő szabálysértési, büntetőjogi vagy örökségvédelmi bírság kiszabására vonatkozó eljárás folyamatban van,

e) a tervezett tevékenység a régészeti örökség vagy a hadtörténeti örökség felderítését célozza - kivéve, ha a gyűjtőterületén érintett múzeum megbízásából, vagy a múzeummal kötött együttműködési megállapodás alapján végzik, vagy

f) a tevékenység engedélyezését az (5) bekezdés szerinti szakvélemény nem támogatja.

(7) A fémkereső műszer használatára vonatkozó engedély tartalmazza

a) az engedély jogosultjának nevét és címét,

b) a fémkereső műszer használatával érintett terület azonosítására alkalmas megjelölését és a tevékenység végzésének idejét.

(8) A fémkereső műszer használatára vonatkozó engedély részét képezi a hatóság által hitelesített, EOVRendszerben készült térkép a tevékenység végzésével érintett terület lehatárolásával.

(9) A fémkereső műszerrel végzett tevékenységet a hatóság hivatalból vagy a gyűjtőterületén érintett múzeum kérelmére is megtilthatja.

(10) A hatóság a (7) és (8) bekezdés szerint véglegessé vált határozatot megküldi

a) a gyűjtőterületén érintett múzeumoknak,

b) a működési területével érintett nemzeti park igazgatóságnak,

c) az illetékes jegyzőnek,

d) az illetékes jegyző útján a mezőőri szolgálatnak,

- e) az illetékes rendőrkapitányságnak és
- f) az ingatlannal rendelkezni jogosultnak.

(11) Ha a fémkereső műszer használatára vonatkozó engedélyezési eljárás az eljárás megindításakor legalább ötven ügyfelet érint, a hatóság az Ákr.-ben foglalt feltételeknek megfelelően döntését hirdetmény útján közli, valamint a döntésről készült közleményt közhírré teszi.

(12) Az engedély a határozat véglegessé válásától számított egy évig jogosít a tevékenység végzésére, kivéve, ha a hatóság ennél rövidebb időt jelöl meg.”

5. 1575/2018.(XI.15.) Kormányhatározat a régészeti feladatellátás hosszú távú, átfogó, a Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó új koncepciójáról, a kormányhatározat mellékletének részletei

I. fejezet, részlet: „...A régészeti tevékenység e stratégiában kifejtett magyar modelljének középpontjában a kutatási tevékenység szervezése áll annak érdekében, hogy a régészeti feltárások és feldolgozások a magyarság önazonosságának tudásbázisához és széles körben való megismertetéséhez járuljanak hozzá. Nem egyszerűen örökségvédelmi és régészeti, vagy történettudományi követelmények szerint kell a rendszert létrehozni és működtetni, hanem ugyanilyen súllyal esnek latba eredetünk, identitásunk és hagyományrendszerünk pontos meghatározásának feladatai is. A stratégia az identitásunkat meghatározó történeti tudás megszerzésének eszközeit a kutatási prioritások meghatározásában, a régészeti leletanyag feldolgozásának felgyorsításában, a tervásatások arányának növelésében, továbbá az archeometriai laborok alapvető fejlesztésében látja. Az örökségvédelmi tevékenység megerősítésén és fejlesztésén, továbbá a kapcsolódó társadalmasítási folyamaton (múzeumpedagógia, oktatás-képzés) keresztül ugyanakkor biztosítja a régészeti örökség hosszú távú megőrzését, megismertetését, a jövő generációk érdekeinek védelmét.”

3.2. fejezet: „...Régészeti leleteink, régészeti korú műtárgyaink hatékony védelme érdekében önálló Régészeti Műtárgyfelügyeleti Iroda létrehozását javasoljuk, a művészettörténeti jelentőségű műtárgyak felügyeletéhez hasonló szervezeti kialakítással. A régészeti korú kulturális javak hatóságaként működő új régészeti műtárgyfelügyeleti iroda a NAV, a rendőrség, valamint a megyei kormányhivatalok és a múzeumok munkatársaival szorosan együttműködve végezné napi munkáját. Partnerszervezeti egységeivel közösen dolgozna a hazánkban illegálisan mozgó, vagy Magyarországról illegálisan kikerült régészeti leletek utáni

nyomozásokhoz szükséges megfelelő adatbázisokkal, segítve a NAV Bűnügyi Főigazgatóság és a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Műkincsvédelmi Alosztályának munkáját.”

6. Részlet a polgárőrségről szóló 2006. évi LII. törvényből

4. § „A polgárőr tevékenysége során jogosult a szabálysértés, bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt a cselekmény abbahagyására felszólítani, a cselekmény folytatását megakadályozni, az elkövetőt visszatartani. Köteles azonban az elfogott személyt haladéktalanul a büntetőeljárásról szóló törvény szerint eljárni jogosult nyomozó hatóságnak átadni, ha erre nincs módja, e szervet nyomban értesíteni.”

2. FÜGGELÉK: BÉKÉSY GYÖRGY ÉS A GEORG VON BEKESY ART COLLECTION ÁLLAMBIZTONSÁGI KONTEXTUSA - ADALÉKOK A MAGYAR ÁLLAMBIZTONSÁG KULTURÁLIS VONALÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ (1945-1974)

Békésy György és főleg régészeti korú tárgyakból álló magángyűjteménye kapcsolódik ugyan a doktori disszertáció témájához, azonban mégsem illeszthető bele egyértelműen a dolgozatba. A Szent Koronához hasonlóan a Gyűjtemény Magyarországon kívülre került. Békésy György már Magyarországon elkezdte a magángyűjtést, de gyűjteménye túlnyomó része a tengerentúlon keletkezett. Hasonló abban sorsa a Szent Koronával, hogy mind a kettő hazahozatala presztízst jelentett, illetve a Gyűjtemény esetében presztízst jelentett volna a kádári államnak. Az alábbiakban röviden ismertetem Békésy György és gyűjteménye sorsát, rávilágítva a szocialista állambiztonság működésére.

A kimagasló értékű, hazai kötődésű (Magyarország területén előkerült/keletkezett vagy örökös nélkül meghalt magyar állampolgár tulajdonában lévő) műkincsek esetében államérdek, hogy Magyarországra kerüljenek. Legjobb tudásunk szerint nincsenek magyar provenienciájú tárgyak, a tulajdonos révén mégis leginkább Magyarországhoz köthető. A gyűjtemény és a gyűjtő története szintén tanulságos az állambiztonság működése szempontjából. Előjáróban meg kell említeni, hogy nagyon kevés forrásunk van a Gyűjteményre és Békésy György személyére vonatkozóan is.

A *Georg von Békésy* vagy *Bekesy Art Collection* és a gyűjtő, Békésy György sorsa több szempontból is egyedi. Bár Dr. Békésy György (1899. Budapest -1972. Honolulu, USA) biofizikus, az 1961-ben Nobel-díjat kapott, 1946 óta külföldön élő magyar tudós soha nem mondott le magyar állampolgárságáról, gyűjteményét mégsem hagyta rá a szocialista rendszer uralma alatt álló szülőhazájára.

Ismeretes, hogy Békésy már Magyarországon is gyűjtött, egészen pontosan 1938-tól.⁷¹⁹ Külön érdekes téma lenne azt vizsgálni, mikor és hogyan vitte ki magával külföldre az 1938-1946 között még Magyarországon gyűjtött tárgyakat. Saját bevallása szerint az évek során a Nobel-díj tiszteletdíjának sokszorosát áldozta erre a hobbijára.⁷²⁰ A *Georg von Békésy Art Collection* összesen mintegy 300 darabból áll, amelynek 104 darabja ismert egy katalógusból. A fotókból ítélve elsőrangú tárgyakból álló gyűjtemény 1972-ben, Békésy György halála után

⁷¹⁹ TARNÓCZY 2003.

⁷²⁰ uo.

végrendeletileg a *Nobel Foundation*hoz került, amely a mai napig szokatlannak számít a Nobel Alapítvány történetében. A gyűjtemény darabjai nem kerültek be a Nobel Múzeumba, mivel tematikusan nem illeszkedik annak anyaggyűjtésébe, hanem jelenleg depozitumként négy stockholmi múzeumban (*Ókori Közel-Kelet Múzeum/Östasiatiska museet*, *Középkori Múzeum/Medelhavsmuseet*, *Néprajzi Múzeum/Etnografiska museet*, *Nemzeti Múzeum/Nationalmuseum*) vannak a *Békésy Gyűjtemény* tárgyai elhelyezve.⁷²¹

A gyűjtemény egyedülállóan értékes, egyben tartása és a nyilvánosság előtt való bemutatása Békésy halála, 1972 óta nem történt meg, bár kívánatos lenne. Igaz, hogy az itthon elfeledett gyűjtemény nem szigorú tematikus gyűjtés eredménye, de csak különlegesen kvalitásos, elsőrangú tárgyakat tartalmaz. A mintegy 300 darabos, egyben soha nem publikált anyag értéke, ha nem is vetekszik a Seuso-kincs értékével, de rendkívül kvalitásos műtárgyakból áll. A gyűjtemény különleges régészeti korú tárgyakat is tartalmaz, az újkőkortól (a Kr. e. 6. évezredtől) kezdve egészen az oszmán időszakig (17. század), emellett számos kiemelkedő művészettörténeti jelentőségű ázsiai és afrikai műtárgyat is.⁷²² Helyzetének rendezése és egyben történő bemutatása Magyarország számára is kívánatos lenne, mivel az egyik legértékesebb magyar gyűjtemény. A Nobel Alapítvány Stockholmban mintegy 150 tárgyat helyezett el a fent említett különböző múzeumokban. A gyűjtemény másik fele, a másik kb. 150 tárgy sorsa ismeretlen.

Mint Nobel-díjas tudóst, presztízsértékű lett volna Magyarországnak hazahozni Békésy Györgyöt is, vagy - életében vagy már halála után, végrendeleti úton - megszerezni a gyűjteményét, amely siker segítette volna a Kádár-rendszer nyugati legitimációját. Mivel Békésy soha nem adta fel magyar állampolgárságát, hanem évről-évre megújította, valamint itthon éltek édesanyja és két testvére is, emiatt biztos, hogy a rendszer jobb keze, az állambiztonság felfigyelt rá. Semmilyen adat nem maradt fent arról, hogy Békésyt megkörményezte volna az államhatalom; egyéb, operatív úton végrehajtott megelőző és bomlasztó intézkedésekről sem tudunk vele kapcsolatban. Mindazonáltal ennek lehetőségét nem lehet elvetni, sem Békésy György Nobel-díjas volta, sem az értékes gyűjteménye miatt, amelynek sorsa halála után kétséges volt. Békésy tipikusan az ún. „hatalmon kívüli emberek”

⁷²¹ A Nobel Prize Organisation honlapján az alábbi szöveg olvasható: „In 1972, Georg von Békésy, 1961 Nobel Laureate in physiology or medicine, donated his exquisite collection of art objects to the Nobel Foundation - some 150 objects from four continents (not Australia). The collection is now deposited with various museums in Stockholm, mainly the Museum of Far Eastern Antiquities but also the Museum of Medieval Stockholm, the Ethnographic Museum and the National Museum.”

https://www.nobelprize.org/nobel_organizations/nobelfoundation/history/lemmel/

⁷²² TARNÓCZY 2003, képgaléria.

csoportjához tartozott.⁷²³ Az a körülmény, hogy nincs családja, zárkózott, kevés munkatárssal dolgozik, testvérei is messze, Magyarországon, távol a politikától élnek, 1946 óta nem járt otthon, a tudományon és a művészeteken kívül semmi nem érdekli, visszafogottan él – ezek mind megnehezítették állambiztonsági megközelítését. A rendszer kontrollja azonban jól észrevehető: a megfigyelés -elismerés-tűrés hármasa, az érdekek, hiányosságok és lehetőségek számon tartásának hármasa jól kivehető az itthon maradt Békésy testvérek és család életútjában.⁷²⁴ A kommunista rendszernek ez a bánásmódja megfelelt az ún. „híres testvér külföldön”- eljárási módnak, amelyet a szovjet belügy használt előszeretettel.⁷²⁵

Amikor a rejtett működés miatti információhiány miatt az utalások, sejtések, személyes vélekedések, valamint elsősorban a tények szerveződnek a kutató számára megállapításokká, „racionális érvelés után igazolható tudássá,”⁷²⁶ akkor ennek a racionális érvelésnek a kiindulópontja(i) és a gondolatmenet mozgatórugói az a szemüveg, amelyen keresztül az állambiztonság a személyeket és az eseményeket megfigyelte, válik sokatmondóvá. Békésy György Nobel-díjas volt, de „rendszersemleges” (vagyis a hadiiparhoz és a hidegháborús konfliktushoz nem kötődő) témában ért el kimagasló eredményeket. Személye Kodály Zoltánhoz hasonlóan a „sikeres, európai magyar” reprezentálta, akire a kádári imáznak szüksége lett volna. Maga Békésy György döntése a gyűjtemény kint maradásáról jól mutatja az amerikai magyar emigráció hajlíthatatlan öntudatát

1962 végétől, a kubai rakétaválság zaklatott hetei után a békés egymás mellett élés irányába tartó nagypolitikai kényszerpálya a magyar politika útját is determinálta. Eszerint a klasszikus hidegháború (1947–1962), azaz a tényleges konfrontáció időszaka után a „kooperatív konfrontáció” (1962–1969), majd az enyhülés (1969–1975) irányába ment el a hidegháborús fejlődés, benne a magyar külpolitikai irányvonala is. Nemcsak az *Állambiztonsági szolgálati ismeretek I-V.* tankönyvsorozat hirdette büszkén, hogy „*Hazánkban az ellenséges osztályok megszűntek*”, a kutatás is felhívja a figyelmet az 1962-es fordulatra és a Kádár-rendszer belső korszakolására.⁷²⁷

⁷²³ GYARMATI 2012.

⁷²⁴ Az egészen biztos, hogy Békésy György életének alakulását régóta figyelemmel kísérték, múltját és családját alaposan felderítették. Valószínűleg nem véletlen, hogy testvére, Miklós 1954-ben Kossuth-díjat kapott, de később már nem kapott díjakat. Egyetemi tanárként dolgozott a későbbiekben, sokat dolgozott, de keveset publikált. Húga, Lola Passuth László, a népszerű író felesége lett, akinek férje szintén nem kapott 1960-tól elismeréseket, vezető tisztséget (korábban is csak névlegesen), hanem a „türt” kategóriába tartozott, de nagy példányszámban adták ki könyveit.

⁷²⁵ GERVAI 2011.

⁷²⁶ RÉVÉSZ 2007.

⁷²⁷ DOBÁK-REGÉNYI 2014, 45.; RÉVÉSZ 2005.

A kádári politikában már a kezdetektől, rögtön 1956 után a nyugat felé irányuló propagandában megjelenik, mint jellemző eszköz „a hatalmon kívüli emberek” felhasználása,⁷²⁸ és a szellemi, alkotói szabadság biztosításának propagálása. A szocialista ember, mint a kiteljesedett, alkotó ember eszményébe egyre inkább bele kívánták venni azt a népiség-értelmezést, amely már nem a negyvenes évek végének-ötvenes évek elejének, a Fényes szelek nemzedékének népisége volt, hanem, a táncház-mozgalommal együtt, áthallásokkal akár egy szélesebb magyarság-értelmezést is lehetővé tett, de szigorúan csak kulturális értelemben.

A Kádár-rendszer a hatvanas években a környező szocialista országokban, a határokon túl élő, a Kádár-kori hivatalos szóhasználatban „magyar származásúakról” is adott a közmédiában időnként egy-egy nagyon rövid, színes hírt. Még ritkábban a nyugati emigráns magyarságról is. Ezek a hírek csak néhány témakörben mozogtak: elsősorban a kiutazó magyar művészek által előadott magyar népdal, operett, néptánc, klasszikus témájú színházi előadások sikerei, a Nobel-díjas magyar tudósok tudományos eredményei, velük készített interjú, vagy más hírsatornak interjúinak átvétele, stb. fordultak elő. Más témák vagy a nyugati emigrációval kapcsolatos politikai hírek továbbra is hírzárlatot kaptak a nyilvánosság előtt.

A magyarságtudat tehát kizárólag a kulturális önazonosság szintén jelenhetett meg, ott azonban hangsúlyosan. Rendszeresen járt a nyugati államokban a hatvanas évektől a hazai kulturális élet itthon is támogatott színe-java (elsősorban csoportosan, hogy nehezebb legyen disszidálni), hogy elvigye Magyarország jó hírét, egyfajta kulturális propagandaként, megjelenítve a rendszer kifogástalannak mutatott működését, értékteremtő és értékmeztartó miliójét a nyugat felé. A Kádár-rendszer fontos legitimációs törekvése volt a szellemi és tárgyi értékeknek nemcsak a megtartása, hanem a hazacsábítása, visszaszerzése is. Ez a törekvés megfogalmazódott az emblematisz tárgyak (pl. a Szent Korona, korvinák) és személyek (Nobel-díjasok) hazahozatalának, emellett a magyarnak, mint pozitív jelzőnek a külföld felé történő propagálási szándékában is. Problémás volt a pozitív Kádár-kori nyugati imázskép kialakításában az a körülmény, hogy az 1918/19-es, az 1945/48-as és az 1956-os menekülthullám szellemi elitje, a „nyugati magyar elit” az ún. nemzeti öntudat és a nemzeti történetírás kizárólagos őrzőjének tekintette magát és gyanakvóan tekintett a hazai rezsimre.⁷²⁹

A kommunizmustagadó, a magyar politikai gondolat védelmét átörökíteni kívánó, polgári magyarságtudat, a nemzeti függetlenségi eszme, a Trianon-kérdés azonban nem jelenhetett meg a médiában, csak a semleges, művészeti vagy a természettudományos témák.

⁷²⁸ GYARMATI 2012.

⁷²⁹ BARÁTH 1975, 120-121.

A „marxista”/”csonka magyar”-értelmezés a nyugati emigráció számára elfogadhatatlan volt. A „magyarellenes külföldi propaganda” elleni harc, a magyar érdekek érvényesítése és a pozitív imázskép kialakítása a nyugati magyarságnak is fontos problémája volt, már az 1920-as évektől kezdődően. Az emigráció azonban ebben az imázsalakításban a hazai szocialista rendszert vaknak és céltévesztettnek látta.⁷³⁰ A hazai értelmiséggel ellentétben⁷³¹ nem volt hajlandó kiegyezni semmilyen marxista jellegű magyarországi hatalommal, sem kemény, sem puha diktatúrával.

Egy másik (kulturális) vonalas téma volt a sikeres magyarok felmutatása a nyugati közvélemény felé. A Magyarországon maradt, kimagasló tudományos eredményeket végző tudósokat és tudományos projektjeiket a kommunista rendszer a hatvanas évektől presztízs okokból tudatosan felkarolta, de legalábbis tűrte, azaz állásában megtartotta illetve visszahelyezte.⁷³² A kimagasló eredményeket elérők számára az alkotás és a mozgás viszonylagos szabadsága mégsem volt csábító a korábban külföldre került tudományos és művészeti elit számára, kevesen jöttek haza odakint sikeres alkotók, még látogatóba sem. Később, a nyolcvanas években a hazacsábítás, a vendéglőadóként, vendégművészként hazalátogatás már jóval gyakoribb volt, de a hatvanas években még nem, mert nagyon friss volt még 1956 megtorlásának emléke. A magyar közmédia propagandájában a nyugaton dolgozó tudósok esetében el lehetett kendőzni az igazságot, a haza elhagyásának valódi okát azzal az ál indokkal, hogy a nyugaton már korábban ismert tudós most állást kapott a legnevesebb intézetekben, amelyet nem lehetett visszautasítani.

Az állambiztonság helyzete a hatvanas években nyugaton nehéz volt a nyugati magyar emigrációt illetően: A hidegháborús érdekeknek megfelelő beszervezéssel, az operatív úton végrehajtott megelőző és bomlasztó intézkedésekkel nagyon körültekintően kellett bánni, mert az emigráció 1945-48-ban kikerült, majd 1956 után kikerült hullámai egységesen rendszerellenesek voltak. Az emigrációnak az 1919 körül kikerült, baloldali érzelmű része 1945 után részben már vagy hazatért Magyarországra, vagy pedig kiábrándult 1947/48 és 1956 eseményei, Magyarország további sorsára nézve egyértelműen negatív hatással járó fordulatai miatt. A „szovjet szolgálatban lévő, magyarul beszélő írnokok”,⁷³³ vagyis a kádári államgépezet

⁷³⁰ BARÁTH 1975, 96.; 178-179.

⁷³¹ RAINER 2002.

⁷³² Csak néhány példát említve: Kodály Zoltán gyakorlatilag szabadon utazhatott, csakúgy, mint a vezető színészek és művészek, nagy projektek hídépítő, útépítő és villamosmérnökei, stb.), a vezető okortudósok és projektjeik (pl. az 1964-től induló Nubia-projekt, stb.)

⁷³³ BARÁTH 1975, 124.

nemkívánatos személy volt a nyugati emigráció számára, akkor sem, ha a magyar kultúrával karöltve, fedetten jelent meg.

Fontos kiemelni, hogy az állambiztonsági időszakban a kulturális javak kérdése csak személyekkel kapcsolatban merült fel, önálló témaként nem. Így Békésynek mint Nobel-díjasnak a hazahozatala volt az elsőrendű cél, a gyűjteménye hazahozatala csak megkoronázta volna ezt a sikert.

A vonalas elvű rendszerben a kulturális hírszerzés és elhárítás, „a kulturális vonalak védelme” a III/III-5. osztály B. alosztályához tartozott. Az 1954. augusztusában megalakuló Tudományos (vagy Tudományos-Technikai) Alosztály a „*dokumentációs és más információk*” megszerzésére irányuló tevékenységének nem volt néven nevezett része a műtárgyak, kulturális javak, hanem a stratégiai ágazatokra vonatkozó információkra súlyozott. A Belügyminisztérium BM II/3. Tudományos-Technikai Osztályát illetően 1958-tól az Egyesült Államokra vonatkozóan már nevesítve is gyűjtöttek információkat, de ezek természettudományos és műszaki információk voltak, nem pedig kulturálisak.

A hosszas kétoldalú, amerikai-szovjet tapogatódzásoknak része volt a keleti blokkból angolszász területre emigráltak mozgásának figyelése is. Magyarországon már 1948-ban a legfontosabbak az „angol-amerikai relációk”, az Amerikában élő magyarok figyelése.⁷³⁴ Ennek elsősorban az az oka, hogy ekkortól körvonalazódik ki teljesebben a Magyarországra vonatkozó szovjet politikai elképzelés. Az állambiztonsági hírszerzés irányultsága nagymértékben attól függött, hogy a szovjet katonai tanácsadók mire voltak kíváncsiak. Több zárt információs kör alakult ki: egyrészt az USA- Mo.- SZU, másrészt a KGB (SZU) – ÁB (Mo.) – Magyarok Világszövetsége (USA) között. Végso soron az információs körökön keresztül a hidegháborús nagyhatalmak cseréltek információt egymással és az információ áramoltatása, az információ szabályozása része volt a nagyhatalmi hidegháborús játszmának.

A rezidentúra-rendszer kiépítésével, az amerikai emigráció intézményesített megfigyelésével a korábban is jelen lévő információszerző módszerek: a beépülés, megfigyelés, irányított ismerkedés, (az információszerzésre irányuló) nyitottság, befolyásolás (pl. eltántorítás, figyelemelterelés) és a bomlasztás természetesen nagyobb sikerrel járt és megnövelte az emigráció megosztottságát. Az amerikai magyar emigrációban vegyes érzések kavargtak és egymástól eltérő vélemények fogalmazódtak meg. A kommunista rendszerrel szembeni bizalmatlanság és a „hazulról jött” magyarokkal szembeni bizalom (amelyet a korai hidegháborús pszichózis oldódása engedett meg) ellentéte már egyszerre volt jelen. Az idő

⁷³⁴ GERVAI 2011; GERVAI 2015

múlásával, de inkább a hetvenes évek második felétől az idősödő emigráns tudós és művész elitben egyre jobban felerősödő honvágy és a mind gyakoribb hazalátogatások, amelyet a BM III/II-7-a alosztálya, a Külföldiek Ellenőrző Hivatal /KEOKH/ felügyelt, egyre pozitívabb, de legalábbis a teljesen negatívnál semlegesebb képet mutatott az egykori otthonról. Békésy György azonban még 1972-ben halt meg, több év betegeskedés után és őt még nem érte el ez a pozitív szemléletváltozás az otthoni helyzetet illetően.

A rezidentúrákhoz kapcsolódó személyi állomány kiválasztásának szempontjai között az 1960-as évek végéig elsődleges volt a politikai lojalitás. Ez különösen igaz volt az Egyesült Államokban dolgozó munkatársakra, akik egyfajta bedolgozói munkát végeztek a Szovjetunió számára, bár alapvetően a „szovjet mintájú információgyűjtési logika” működött.

Az 1960-as évek végétől az állambiztonsági állomány képzésében a lojalitás mellett az iskolázottság igénye is jóval hangsúlyosabban jelent meg és ezzel az egyre differenciáltabb képzés. Ennek oka szintén a magyar diplomácia óvatos külpolitikai nyitása, útkeresése volt - a kelet-nyugati helsinki enyhülési folyamatban aktív szerepet játszani kívánó, képzett magyar külpolitikai vezetés és diplomata személyi állomány megteremtésének koncepciója.

Az információ megszerzésének módját, mennyiségét, az átadás útját megszabta az információ jellege. A magyar emigrációt illetően már az is információ volt, hogy ki hol tartózkodik, mivel foglalkozik, milyen a kapcsolati hálója. A kulturális hírszerzés jellegét pedig az határozta meg elsősorban, hogy ebben a témakörben maguknak a tudományos és kulturális élet szereplőinek a megfigyelése volt kiemelt fontosságú és nem a foglalkozásuk. Az emigráns magyarságnak az Egyesült Államokban és Kanadában élő része volt az NSZK-ban élő magyarokon kívül emigráció legöntudatosabb része,⁷³⁵ akiket nem volt egyszerű megkönyékezni. Békésyt még ennél is nehezebb volt magányos életmódja miatt.

A magyar muzeológia történetében alapvető jelentőségű 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet biztosította, hogy a társadalom széles rétegei számára hozzáférhetővé váljon a magyar múzeumok és gyűjtemények történeti anyaga. A Rákosi-korszakban a kulturális szféra az „ideológiai munkaterülethez” tartozott.⁷³⁶ A megbízhatatlanként kezelt értelmiségiekkel szembeni esetenkénti szakmai ellehetetlenítés, az általánosan megfigyelhető tartózkodás, megfigyelésük az 1960-as évekig különösen szoros volt. Az 1960-as években a politikai enyhülés nyomán az utazási korlátozások is enyhültek és bekövetkezett egyfajta kulturális enyhülés is. A kultúra súlyát a szocialista rendszerben az ideológiai harc és a kulturális kapcsolatokkal, a kultúráközvetítéssel együtt járó nemzetközi kapcsolatok kínálta

⁷³⁵ SZENDREI 2019, 40.; BENEDEK 2014.; BARÁTH 1975, 2.

⁷³⁶ GYARMATI 2012.

rendszer-legitimáció adta. A továbbra is szigorúan szabályozott, legfeljebb az előadóművészi humor mögé rejtett politikai közbeszéd mellett élénk kulturális élet bontakozott ki. Ennek egyaránt része volt az erősen szabályozott Magyar Televízió, a Magyar Rádió és a különböző újságok.

A hetvenes évek elejétől megélénkült a magyar műtárgypiac is. Nemcsak a külföldi rokonlátogatások váltak megszokottá, hanem az 1945-től belföldön keletkezett gyűjtői hagyatékok ügye is előtérbe került. Az 1970-es évek vége felé már új, műértő gyűjtői kör kialakulása körvonalazódott Magyarországon. A kultúra előtérbe kerülése, politikai súlyának megnövekedése nyomán a muzeológia tekintetében egyfajta aranykorról lehet beszélni az 1970-1980-as éveket illetően.

A magyar enyhülési politika és a nyugati közvélemény felé végzett tudatos pozitív imázspolitikai sikerének könyvelhető el a „legvidámabb barakk” jelző elnyerése is. A nyugati magyar emigráció felé fordulást jelentős állami pénzek dotációja jelentette, amelyet hungarológiára fordítottak. A kulturális intézetek hálózata mind a szovjet orosz, mind az amerikai kül- és kultúrpolitika fontos része volt a korszakban, ahol a kultúrdiplomáciai fedésben dolgozó munkatársak biztosították a hatékony információáramlást az anyaország felé. Az államvédelmi háttérmunkát a hatvanas évektől a teljes kulturális szférában szigorúan elrejtették a nyilvánosság elől. Az 1970-1980-as években „a magyar kultúra a magyar nép” elvének jegyében került sor egy emblematikus tárgyi örökség, a Szent Korona hazahozatalára 1978-ban. A kultúra látszólagos politikamentesítésének sikerét jelzi, hogy bár Magyarország 1948 óta volt az UNESCO-tagja, a hetvenes évek második felétől szaporodtak meg igazán a nyugati kulturális kapcsolatok.

A magyar állambiztonság és a szovjet KGB valószínűleg tudott a Békésy-gyűjteményről. Mint ismeretes, az oroszokat minden téma érdekelte: a Nobel-díjas természettudósok már önmagukban is, a maga korában is jelentős kollekció pedig szintén érdekes téma. A műtárgyas feketepiacon az 1945 utáni évtizedekben mozgó tárgyak hamar az Egyesült Államokba kerültek, mivel a legfizetőképesebb gyűjtők ebben az időszakban elsősorban ott éltek. Ezekben az időkben, az 1970. évi párizsi UNESCO egyezmény megszületése előtt, még a nagy nyugati állami és magánmúzeumok is előszeretettel vásároltak az Egyesült Államokban elsőosztályú műtárgyakat, általában „kifehérített” eredetpapírokkal.⁷³⁷

Tudományos elismerése és magyarsággal kapcsolatos érzelmei (hazaszeretet, tenni akarás) Békésyt a „világnézetében reakciós konzervatívok” közé sorolja. Békésy György már

⁷³⁷ BRODIE 2014, 3.

ifjúkora nagy részét sem Magyarországon töltötte, hanem szerte Európában, ahol apja éppen dolgozott, ezért a honvágy esetében talán nem volt annyira erős, de hazaszeretetét, magyarságtudatát jelzi a magyar állampolgársághoz végsőkéig való ragaszkodás. Biztosan erkölcsi dilemmát okozott neki, hogy hazakerüljön-e végrendeleti úton féltett gyűjteménye, de végül a nyugati magyar emigráció konzervatív részére jellemző bizalmatlanság győzött, amelynek a hazai politikai rendszerrel, a nemzet kulturális javainak értékelésével, megfelelő kezelésével kapcsolatban határozott kétségei voltak. Ez ugyanaz a bizalmatlanság, amely Mindszenty Józseffel, akkor még veszprémi püspökkel 1945-ben azt mondatta, hogy a Szent Koronát ki kell menteni Magyarországról.⁷³⁸

A hazafias alapon történő beszerzés⁷³⁹ Békésy György esetében a hazafias alapon történő rábírást jelenthette volna, amelyben meg kell őt győzni önmaga és a gyűjtemény megfelelő helyéről, amely a magyar fél számára Budapest, illetve egy budapesti csúcsmúzeum. Ez ebben a vonatkozásban a gyűjtemény számára a Magyar Nemzeti Múzeum (mint pár évvel később, 1978-ban a Szent Korona esetében) vagy a Szépművészeti Múzeum lehetett volna. A gyűjtemény tematikus összetételét tekintve talán az utóbbi, vagy még inkább egy önálló kiállítási hely jöhetett volna szóba.

Ha meg is történt ez a megkeresés, nem volt sikeres, mert a végrendeletében Békésy György másképp döntött és egy idegen alapítványnak adta gyűjteményét. Békésy olyannyira világpolgárnak, bizonyos értelemben pedig hazátlannak érezte magát (hiszen idehaza minden tudományos lehetőségtől, amelynek pedig teljes egészében, család és gyermekek nélkül élt, megfosztották 1946 után), hogy nemcsak gyűjteményét adta át egy kivételes, nemzetek felett álló, köztisztletnek örvendő szervezetnek, hanem hamvait is végakarataiban a Csendes-óceánba szóratta.

Amennyiben jogilag egyáltalán lehetséges a gyűjtemény hazahozatala, akkor érdemes lenne felkutatni és újra összeállítani az egykori Békésy-gyűjtemény darabjait.

⁷³⁸ MINDSZENTY 1989, 251.

⁷³⁹ RÉVÉSZ 2005.

3. FÜGGELÉK: A RÉGÉSZETI KORÚ TÁRGYAK VÉDELME – KÉRDŐÍV

Üdvözlöm!

Egy rövid kérdőív kitöltéséhez szeretném a segítségét kérni.

Dr. Hudák Krisztina vagyok, a Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Rendésettudományi Doktori

Iskolájának doktorjelöltje, végzettségem szerint régész és történész (PhD),

történelemtanár, a Pécsi Tudományegyetem Igazságügyi Régészet szakirányú továbbképzési program szakfelelőse.

Jelenlegi doktori kutatási témám a régészeti korú leletek és tárgyak illegális kereskedelme

és az ellene való rendészeti és közigazgatási fellépés, a hatékonyság-javítás tapasztalatai

és lehetőségei hazai és nemzetközi viszonylatban.

Az alábbi kérdőívben arról szeretnék képet kapni, hogy mit gondol a hazai régészettel

kapcsolatba kerülő, Magyarországon élő ember, legyen az bármely szempontból

szakmabeli vagy bármely szinten a téma iránt érdeklődő. Milyen ismeretei, illetve

véleménye van néhány, a régészetet érintő állítással kapcsolatban?

Kérem, hogy a kérdőív kitöltésével támogassa munkámat! A kitöltés anonim. A kérdőív kitöltése kb. 8 percet vesz igénybe.

Együttműködését előre is nagyon köszönöm!

Üdvözlettel,

Hudák Krisztina

***Kötelező**

1.) Kérem, adja meg a nemét! *

férfi

nő

nem kívánok válaszolni

2.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen, hogy mennyi idős! *

16-23 között

24-35 között

36-45 között

46-65 között

345

66-nál idősebb

nem kívánok válaszolni

3.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen a foglalkozását!

Több választ is bejelölhet! (pl. olyan nyugdíjas vagyok, aki fémkeresőzik) *

- ☐ középiskolai diák vagyok
- ☐ egyetemista vagyok
- ☐ régészhallgató vagyok/régész vagyok
- ☐ rendészeti egyetemista/rendész vagyok
- ☐ jogáshallgató/jogász vagyok
- ☐ katonai egyetemista/katona vagyok
- ☐ az oktatásban dolgozom
- ☐ a médiában dolgozom
- ☐ egyéb munkavállalói szektorban dolgozom
- ☐ olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével foglalkozom
- ☐ nyugdíjas vagyok
- ☐ nem kívánok válaszolni

- 4.) Amennyiben az előző kérdésnél az alábbi opciót választotta (olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével foglalkozom), kérem, hogy adja meg a legmagasabb iskolai végzettségét! *

- ☐ nyolc általános, vagy annál kevesebb osztály
- ☐ szakmunkás bizonyítvány
- ☐ érettségi bizonyítvány
- ☐ egyetemi diploma
- ☐ nem kívánok nyilatkozni

5.) Kérem adja meg, milyen jellegű lakókönyezetben lakik! *

- ☐ főváros
- ☐ megyeszékhely, megyei jogú város
- ☐ kisváros
- ☐ falu
- ☐ életvitelszerűen külföldön élek
- ☐ nem kívánok válaszolni

6.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy tippelje meg, hány nyilvántartott régészeti lelőhely van Magyarországon! *

- ☐ 26003
- ☐ 45816
- ☐ 61214
- ☐ 80977
- ☐ egyik sem
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ nem kívánok válaszolni
- ☐ régész vagyok

7.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy jelölje meg, kinek a feladata, "dolgozik" a régészeti lelőhelyek védelme Magyarországon? Több választ is bejelölhet! *

☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐

- a rendőrségé
- a régészeké
- a kormányhivatalban dolgozó régészeti felügyelőé
- a mezőőröké
- természetvédelmi őrké
- minden állampolgáré
- mindegyiké
- egyiké sem
- nem tudom megítélni
- nem kívánok válaszolni
- régész vagyok

A régészeti piac
helyzete, különös
tekintettel
Magyarországra

Az alábbiakban összesen 13+1 db állítást fogalmazok meg.
Kérem, hogy állapítsa meg, véleménye szerint mennyire felelnek
meg a valóságnak!

1.) A műkincspiac egyfajta hálózatos jelenségnek tekinthető, ahol egyfajta logisztikai láncolat mutatható ki a tárgy eltulajdonítója és a végfelhasználó gyűjtő között. *

☐
☐
☐
☐
☐

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

2.) A valódi fizetőképes kereslet hiánya miatt a hazai régészeti múkincspiac erőteljesen kötődik a külföldhöz. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

3.) A kapcsolódás a nemzetközi múkincspiachoz közvetlen, megvannak a bejáratott útvonalak és kapcsolódási pontok. A magyar áru eljut a legnagyobb presztízsű árverésekbe és gyűjteményekbe. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

4.) A hazai gyűjtők biztosan kevésbé kapcsolódnak a szervezett bűnözéshez, mint pl. a Balkánon. Sőt, nincs is kapcsolata a régészeti gyűjtésnek a szervezett bűnözéssel Magyarországon. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

5.) A műkincspiac útvonalai legalább részben megegyeznek a szervezett bűnözés tudományos elméletének megfelelően az illegális drogútvonallal Magyarországon is. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

6.) A mai magyar rendészeti eszközrendszer (az egymással együttműködő különböző hatóságok és a jogi szabályozás) gyenge a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében vívott harcban. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

7.) A környező országokhoz képest a magyar régészeti lelőhelyek bolygatottabbak, nagyobb mértékben kirablottak. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

8.) A műkincspiaci áraknak az ezredforduló óta tartó felívelését a koronavírus járvány okozta gazdasági recesszió (visszaesés) csak tovább fogja növelni. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

9.) A régészeti korú tárgyakat kínáló aukciós oldalak az internetes bűnözést segítik elő, mert a hatóságoknak nincs elég kapacitása ezeket szorosan követni. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

10.) A fémkereső műszerek legális piaca, a jelenlegi törvényi szabályozás a bűnözést, vagyis a magáncélra történő kincskeresést nem gátolja. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

11.) Kérem, hozzávetőlegesen becsülje meg, hogy a magyarországi civil (vagyis nem régész) fémkeresők hány százaléka megbízható, erkölcsileg teljesen feddhetetlen, aki semmilyen körülmények között nem tenne el magának régészeti leletet, ha ilyet találna! *

☐	1%
☐	5%
☐	10%
☐	20%
☐	30%
☐	50%
☐	90%
☐	egyik sem
☐	nem tudom megítélni
☐	erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

12.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára az illegális cselekmények (lelőhelyrongálás, régészeti leletek illegális kereskedelme) visszaszorításában. *

☐	egyértékű
☐	nem érték egyet
☐	részben egyetérték
☐	nem tudom megítélni
☐	erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

13.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára a lakosság szemléletformálásához. *

- ☐ egyetértek
- ☐ nem értek egyet
- ☐ részben egyetértek
- ☐ nem tudom megítélni
- ☐ erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

13.+1.) Mit gondol arról, hogy szükség lenne-e a rendőrségen belül olyan szervezeti egységre, amely kifejezetten az illegális műkincskereskedelemmel, azon belül a régészeti korú tárgyak és leletek védelmével is foglalkozik? *

- ☐ Igen, erre nagy szükség lenne.
- ☐ Nem, mert ilyen egy már van és jól működik.
- ☐ Igen, mert ilyen volt ugyan, de jelenleg sajnos már nincs.
- ☐ Nem, mert a rendőrségen belül több szervezeti egység is foglalkozik ezzel a témával és van csak kifejezetten ezzel a témával foglalkozó egység is.
- ☐ Van ugyan ilyen egység, de a jelenlegi nem működik hatékonyan, az egészet újra kellene gondolni.
- ☐ Van ugyan ilyen egység, de olyan szervezeti egység is kellene, amely csak a régészeti korú tárgyakkal foglalkozik.
- ☐ Nem tudom megítélni.
- ☐ Erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam.